GOETHE

PROZĂ

5

EDITURA UNIVERS

Dacă în trecut mulţi s-au identificat cu Werther, suferind, iubind, chiar luîndu-şi viaţa — şi astăzi această identificare este încă posibilă. Căci un lung şir de echivalenţe îi leagă pe toţi cei ce iubesc pretutindeni prin timp şi spaţiu, chiar împotriva dorinţei lor. Şi dacă astăzi teoria literară nu mai preţuieşte proiectarea cititorului asupra eroului, ea rămîne totuşi domeniul cel mai vechi şi originar al tuturor lecturilor imaginare : citind un roman de dragoste nu mă proiectez doar asupra figurii îndrăgostiţilor — asta ar fi prea puţin — ci mă identific cu ei... închis cu imaginea lor în miezul cărţii...

ROLAND BARTHES

În Basm elementele existenţei sînt alăturate ca într-un joc graţios dar plin de semnificaţie, iar din imagini poetice şi referiri la viaţă se creează o muzică interioară de un farmec inedit ; sufletul însă nu tinde spre explicitarea lor, deoarece se delectează în adevăratul sens al cuvîntului ascultînd armonia zugrăvită... de-ar fi o operă, Basmul ar fi poate cea mai desăvirşită din cîte s-au conceput : căci este naiv şi saturat de semnificaţii, plin de viaţă, ...încîntă simţurile, incită fantezia şi mişcă sufletul. Şi ca un zvon de clopoţei răsună în ea armonia tuturor fiinţelor pămîntene.

HUGO VON HOFMANNSTHAL

GOETHE

GOETHE

OPERE

5

PROZĂ

Suferințele tînărului Werther • Scrisori din Elveția • Basmul • Afinitățile elective • Nuvelă

Studii introductive, note și comentarii
de SEVILLA RĂDUCANU

Traduceri de EUGEN FILOTTI, AL. PHILIPPIDE,
JEAN LIVESCU, SEVILLA RĂDUCANU

București, 1987
EDITURA UNIVERS

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Criteriile care au stat la baza selecţiei din proza goetheană sînt preponderent axiologice. De la vîrsta de 25 de ani pînă în pragul trecerii în neființă, scrierile prezentate — *Suferințele tînărului Werther* (1774), *Scrisori din Elveția* (1775 în primă redactare, publicate abia în 1808 în formă definitivă), *Basmul* (1795), *Afinitățile elective* (1809) și proza intitulată *Nuvelă* (1828) — marchează volutele unei imprevizibile evoluții. Exceptînd romanele *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* și *Anii de drumeție...* care, constituind o unitate, sînt incluse în volumele 6 și 7, cronologia este respectată. Textul de bază pe care s-a efectuat confruntarea traducerilor este cuprins în ediția completă a operei lui Goethe, cunoscută sub denumirea *Ediția de la Weimar (Weimarer Ausgabe)*.

Goethes Werke. herausgegeben im Auftrage der Grossherzogin Sophie von Sachsen [Patru serii: I, *Opere*, vol. 1-55; II, *Scrieri de științe ale naturii*, vol. 1-13; III, *Jurnale intime*, vol. 1-16; IV, *Scrisori*, vol. 1-50] Weimar 1887-1919 (citată în volum *WA* cu indicarea seriei, volumului și paginilor).

În afara acestei ediții au mai fost consultate pentru unele precizări privind textul, notele și comentariile, următoarele ediţii selective ale operelor lui Goethe (în paranteză se indică siglele sub care sînt citate în volumul de față):

Goethes Werke. Festausgabe, herausgegeben von Robert Petsch; 18 volume, Leipzig, 1926 *(FA)*.

Goethes Werke. herausgegeben von Erich Trunz; 14 volume, Hamburg 1949, ediţia a 8-a revăzută, 1973 *(HA)*.

Pentru motivele expuse detaliat în studiul introductiv, romanul *Suferințele tînărului Werther* este reprodus după textul versiunii a doua, publicat în *HA*, 6, pp. 7—124 (ed. Erich Trunz).

Inadvertenţele constatate în urma confruntării au fost operate pe text fără vreo altă indicaţie.

În elaborarea introducerilor ne-am propus să oferim o sinteză cît mai cuprinzătoare a opiniilor exprimate de condeiele avizate din epocă,

precum şi de exegeza timpului nostru. Oricît de divergente sau parţiale ar fi, am socotit că ele reflectă o stare de spirit sau un curent de opinie pe care cititorul trebuie să le cunoască şi să le judece „sine ira et studio".

Bibliografia adusă la zi prezintă o selecţie din nenumăratele monografii şi studii consacrate lui Goethe. Ea facilitează informaţia şi ilustrează totodată ecoul trezit de opera titanului de la Weimar.

S.R.

Volumul IV al acestei ediţii, cel care încheie ciclul creaţiilor dramatice ale lui Goethe, va cuprinde capodopera FAUST şi va apărea în următorii ani.

SUFERINŢELE TÎNĂRULUI WERTHER

Traducere de ALEXANDRU PHILIPPIDE

COMPLEXITATE ŞI POLIMORFISM
în structura unei opere perene

A DEVENIT aproape un loc comun afirmaţia că *Suferinţele tînărului Werther (Die Leiden des jungen Werther)** poartă emblema sentimentalismului, că romanul este profund marcat de ceea ce se înţelege prin *Empfindsamkeit*, *Weltschmerz*, prin *le mal du siècle*.

Dar trăirile, experienţele fericite şi nefericite ale personajului central, irevocabila interdependenţă dintre frumuseţea şi tragismul vieţii, dintre dragoste, moarte şi artă, individ şi societate transcend limitele unei viziuni despre lume şi ale unui *Lebensgefühl* condiţionat de factori specifici celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea. Viaţa autentică ce pulsează în această scriere se oferă, cu impresionantă mărinimie, oricărui suflet sensibil, explicînd perpetua recepţie a roma-

---

* *Bibliografie:* Erich Schmidt: *Richardson, Rousseau und Goethe. Ein Beitrag zur Geschichte des Romans im 18. Jahrhundert*, Jena 1875; Max Freiherr von Waldberg: *Goethe und die Empfindsamkeit*. În „Berichte des freien deutschen Hochstifts", vol. 15, Frankfurt/Main 1899, pp. 1—21; Friedrich Gundolf: *Goethe*, Berlin 1916, pp. 162—184; H.A. Korff: *Geist der Goethezeit*, vol. I, Leipzig 1923, pp. 297—317; Gertrud Riess: *Die beiden Fassungen von Goethes „Die Leiden des jungen Werthers"*, Breslau 1924; Karl Vietor: *Der junge Goethe*, Leipzig 1930; Herbert Schöffler, *Die Leiden des jungen Werther. Ihr geistesgeschichtlicher Hintergrund*, Frankfurt/Main 1938; Wolfgang Kayser: *Die Entstehung von Goethes Werther*. În „Deutsche Vierteljahrsschrift", 19, 1941, pp. 430—457; Heinrich Meyer: *Goethe — Das Leben im Werk*, Hamburg 1950, pp. 142—160; Erich Trunz: *Seelische Kultur. Eine Betrachtung über Freundschaft, Liebe und Familiengefühl der Goethezeit*. În „Deutsche Vierteljahrsschrift", 24, 1950, pp. 214—242; Richard Friedenthal: *Goethe. Sein Leben und seine Zeit*, München 1963; Gerhard Schmidt: *Die Krankheit zu Tode. Goethes Todes-Neurose*, Stuttgart 1968; Klaus R. Scherpe: *Werther und Wertherwirkung. Zum Sindrom bürgerlicher Gesellschaftsordnung im 18. Jahrhundert*, Bad Homburg, Berlin, Zürich 1970; Kurt Rothmann: *Erläuterungen und Dokumente zu Goethes „Werther"*, Stuttgart 1971; Marie Luise Kaschnitz: *Zwischen Immer und Nie*, Frankfurt 1971, pp. 110—118; Hans Mayer: *Goethe. Ein Versuch über den Erfolg*, Frankfurt/Main 1973; Roland Barthes: *Fragments d'un discours amoureux*, Paris 1977; Hans Rudolf Vaget: *Die Leiden des jungen Werther*. În *Goethes Erzählwerk; Interpretationen*. Herausgegeben von Paul Michael Lützeler und James E.Mc. Leod, Stuttgart 1985.

nului pînă în zilele noastre. În *Werther*, ca în fiecare operă poetică de excepție, caracterul condiționat de epocă se îmbină cu o fărîmă de eternitate.

Impresionați de ecoul larg pe care l-a trezit curînd după apariție (1774), îl citim astăzi convinși că urmărim forma inițială. În realitate, la noi, ca și în alte literaturi[1] care au tradus romanul după 1787, n-a pătruns prima, ci a doua versiune, de altfel cea definitivă.

Conștient de fascinația demonică exercitată de personalitatea eroului său, uimit de pericolul născut dintr-o falsă înțelegere a mesajului cărții, Goethe s-a decis să o prelucreze la opt ani după publicarea ei. Astfel el îi scrie lui Knebel[2] la 21 noiembrie 1782 că *Werther* a „reintrat în matricea sa originară" și că o să i-l prezinte după „renașterea" eroului. Mărturisește că se simte în stare să întreprindă o muncă atît de delicată și periculoasă, deoarece și-a adunat gîndurile și și-a concentrat forțele.

Apoi, în mai 1783, îi comunică lui Kestner[3] că intenționează „să ridice cu cîteva trepte pe *Werther*, fără să se atingă de ceea ce făcuse senzație"[4]. În acest sens voia să-l plaseze pe logodnic, pe Albert, într-o lumină favorabilă, astfel încît doar exaltarea tînărului Werther să-i renege calitățile, virtuțile. Își exprima speranța că atît Lotte, cît și Kestner, care — furnizînd materialul brut — încercaseră un sentiment de jenă citind romanul în forma lui originară, aveau să se declare, în sfîrșit, mulțumiți.

---

1 Prima traducere franceză a fost realizată în 1775, deci curînd după apariție; cea engleză în 1779, iar în italiană romanul a fost tălmăcit în 1781. *Traduceri* în limba română: *Suferințele junelui Werter*. Traducere de Gavril Munteanu, București 1842, 182 p.; *Suferințele tînărului Werther*. Traducere din limba germană de I. Hussar, București 1930, 240 p. (Bibl. pentru toți, Nr. 37—38 bis). Cel puțin 5 ediții/f.a./ la București și una la Craiova; *Suferințele tînărului Werther*. 20 ilustrațiuni în text și portretul autorului. Traducere de I. Hussar, Craiova /f.a./ (Bibl. de popularizare pentru literatură, știință și artă Nr. 17—18).

2 Karl Ludwig von Knebel (1744—1834), estetician, poet liric și traducător, preceptor la Curtea din Weimar; a colaborat la „Horele" lui Schiller și a promovat ideile poetice și sociale ale lui Goethe, Herder, Schiller, cu care era prieten.

3 Johann Christian Kestner (1741—1800) își încheiase studiile la Göttingen și funcționa în calitate de secretar de legație pe lîngă Curtea de casație din Wetzlar. În 1768 s-a logodit cu Charlotte (1753—1828), fiica administratorului Heinrich Adam Buff, cu care s-a căsătorit în 1773. Cultivat și foarte conștiincios în munca sa, el devine consilier. Împrietenindu-se cu Goethe în cele trei luni petrecute la Wetzlar, el rămîne în corespondență cu poetul pînă la sfîrșitul vieții. Scrisorile au fost publicate în 1854 de August, cel de-al patrulea fiu al soților Kestner, care era pictor.

4 *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, p. 530.

Remarcînd că Goethe îi atribuise lui Albert unele însuşiri defavorabile, de care el personal fusese scutit, Kestner protestase, scriindu-i la începutul lui octombrie 1774 din Hanovra:

„*Werther*-ul dumitale ar fi putut să-mi facă o adevărată plăcere, pentru că îmi amintea de multe scene şi întîmplări interesante. Dar, aşa cum se prezintă, m-a indispus din unele puncte de vedere. Ştii că-mi place să spun ce am pe suflet. E adevărat, ai introdus în fiecare personaj ceva străin sau ai contopit mai multe într-unul... Dar dacă realizînd acest lucru ai fi lăsat şi inima dumitale să-şi spună cuvîntul, atunci persoanele reale ale căror trăsături le-ai preluat, n-ar fi expuse şi compromise [...]"[5]

În noiembrie al aceluiaşi an Goethe îi răspunde, susţinînd că dacă ar simţi doar a mia parte din ce înseamnă Werther pentru inima miilor de cititori, n-ar mai drămui cît au oferit ei doi, pentru ca eroul să se poată naşte... Căutînd, aşadar, să justifice amalgamul psihologic subtil al eroului său prin succesul cărţii, Goethe nu-şi poate reprima — la rîndul lui — un sentiment de reproş:

„Voi nu-l percepeţi pe Werther, voi nu mă recunoaşteţi decît pe mine, pe voi..."[6]

Drept consecinţă, refuză categoric să-şi revoce eroul, rugîndu-l pe Kestner... să-i spună Lottei că „mii de buze sfinte îi pronunţă cu respect numele"[...] ceea ce ar fi, totuşi, o recompensă faţă de neplăcerile pricinuite de roman.

Surprinzătoare siguranţă în aprecierea romanului, uimitoare încredere în propriile forţe, în capacitatea de contopire a elementelor trăite, dacă ţinem seama că autorul avea doar douăzeci şi patru de ani. Acestei inflexibilităţi i se alătură matura superioritate, plină de înţelegere faţă de Lotte şi Kestner, în ultimă instanţă, o încercare de *captaţio benevolentiae*.

Ceea displăcuse soţilor Kestner erau trăsături, situaţii şi amănunte introduse în roman în urma relaţiilor de caldă prietenie cu Maximiliane Brentano[7] şi a contactului mai puţin agreabil cu mediul ei înconjurător.

Ar rezulta însă o explicaţie simplificatoare a procesului de creaţie dacă am considera nemulţumirea soţilor Kestner, rezerva scriitorilor consacraţi ai generaţiei anterioare şi gravele acuze aduse de ramura ortodoxă a raţionalismului drept singurele motive care l-au determinat

---

[5] *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, p. 522.
[6] *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, p. 524.
[7] Fiică a scriitoarei Sophie de la Roche (1731—1807), Maximiliane se căsătoreşte cu bogatul negustor Brentano. Este mama poetului romantic Clemens Brentano (1778—1842) şi a scriitoarei Bettina Brentano (1785—1859).

pe Goethe să-și prelucreze romanul. Mobilul hotărîtor își are sorgintea în revizuirea concepției artistice. Și acest fapt se detașează limpede din scrisoarea adresată, în mai 1783, lui Kestner.

Ghidat de un puternic instinct artistic, Goethe evită pericolele inerente unei prelucrări care ar fi dezechilibrat structura romanului. Încearcă să contureze un alt Albert. Îndepărtează, în primul rînd, toate trăsăturile care puteau sugera că n-ar înțelege-o pe Lotte sau că n-ar fi capabil s-o facă fericită. Intoleranța, capriciile logodnicului sînt transpuse în imaginația aprinsă a lui Werther, defectele lui Albert fiind doar proiectare subiectivă a dorințelor și convingerilor personajului central.

Spre a motiva convingător și totodată sugestiv starea psihologică a lui Werther, Goethe introduce episodul tînărului rîndaș care își ucide rivalul din gelozie (două scrisori și un adaos în relatarea editorului). Partea inedită se constituie ca pandant al istoriei fetei părăsite și al copistului care își pierde mințile din dragoste pentru Lotte. Sînt prefigurări ale propriului său destin: Werther își vede în ele chipul și soarta ca într-o oglindă, recunoaște deîndată primejdiile la care se expune. Goethe introduce în prima carte scrisorile de la 30 mai, 26 iulie și 8 august, în a doua alte opt scrisori (din 8 februarie, 16 iunie, 4, 5 și 12 septembrie, 27 octombrie, 22 și 26 noiembrie). Modificări făcute din dorința de a explica mai precis stările de spirit sau faptele sînt infime. În marea lor majoritate, adăugirile și schimbările[8] pot fi constatate în partea ultimă, în care editorul se adresează cititorului. Judecate în general, toate tind să scoată în evidență predispoziția maladivă a lui Werther.

Goethe se distanțează și de incidentul Jerusalem, care îl impresionase profund în 1772, cînd elaborase prima versiune. Karl Wilhelm Jerusalem (1747—1772), unicul fiu al unui reputat abate și teolog protestant, Friedrich Wilhelm Jerusalem din Braunschweig, studiase dreptul și filosofia la Leipzig unde poetul îl cunoscuse personal. Numit, după încheierea studiilor, asesor la Wolfenbüttel, tînărul se împrietenește cu Lessing, căruia îi încredințează eseurile sale filosofice. În 1771 este mutat la Wetzlar, unde funcționează ca secretar de legație. De la început intră în conflict cu ierarhia rigidă, formalistă și cu modul de viață al nobilimii. Pentru un spirit de formație iluministă, iubitor de adevăr, cinstit și curat sufletește, hotărît să nu încheie compromisuri, funcția de secretar de legație era — în condițiile social-politice specifice după 1750 — incompatibilă cu caracterul său demn și mîndru. Höfler, unul dintre consilieri, de curînd înnobilat, nu-i suportă princi-

---

[8] W. Vockerodt le strînge pe o pagină reprodusă în *FA*, 9, p. 297.

pialitatea și ideile liberale, îl persecută, făcîndu-i viața un iad. În același timp, Jerusalem frecventează casa secretarului de legație Herd și se îndrăgostește de Elisabeth, tînăra soție a acestuia. Respins de ea și nemaiavînd voie să-i calce pragul, deziluzionat de tot și toate, Jerusalem se împușcă cu unul dintre pistoalele împrumutate de la Kestner.

Distanțarea în a doua versiune de actul disperat al unui fost coleg se explică și prin convingerea lui Goethe că, după un șir de ani, interesul pentru soarta tragică a lui Jerusalem scăzuse.

În orice caz, motivarea psihologică dobîndește, în ipostaza definitivă[9], nu numai prioritate ci și adîncime. Încă în a doua ediție, apărută în 1775, Goethe plasase înaintea fiecărei cărți un motto. Ultimul rînd al celui ce introduce cartea a doua: „Fii bărbat și nu călca pe urmele mele" arată că mesajul cărții fusese conceput de autor ca un avertisment. Cuvintele cu rezonanță profetică tindeau să îngrădească efectele negative ale romanului, rezultate dintr-o empatie nocivă. Edițiile următoare, ca și versiunea a doua, renunță la ele.

Mai rămînea de rezolvat problema stilului. Bogat în imagini, diferit de la o scrisoare la alta, liric pînă la patetism în epistola a noua, foarte la obiect în cea despre bal, cu inflexiuni satirice în descrierea societății aristocrate, stilul versiunii originare abundă de noțiuni predilecte epocii sentimentalismului[10]. Goethe recursese la repetiții, propoziții abrupte, descătușase topica de normele severe, pentru a scoate în evidență frămîntarea eroului său. Pe alocuri limba este atît de subordonată simțirii, încît se convertește în proza ritmică[11].

La aceste atribute ale stilului, Goethe nu renunță în cursul prelucrării. Eludează însă formele dialectale și unele frînturi de frază specifice *Sturm und Drang*-ului, făcînd loc clarității și preciziei unui stil[12] ce tinde spre echilibrul și limpezimea clasicismului.

*

Nicicînd tentația de a eterniza trăirile nu este mai irepresibilă, mai acaparatoare, ca în anii avînturilor tinereții. Sub imboldul ei, Goethe desăvîrșește din proiectele sale numai ceea ce poate duce la capăt

---

[9] Textul originar în *WA* I, vol. 19, 1899, pp. 1—191 (prima versiune, ed. de Bernard Seuffert). În volum textul a fost reprodus după *HA*, 6, pp. 7—124 (a doua versiune, ed. Erich Trunz). Alte ediții critice consultate: *FA* (ed. R. Petsch).

[10] De pildă: „inimă", „sfînt" (în sens de foarte valoros), „a se înnopta"; apoi expresii populare.

[11] Scrisoarea din 19 și 21 iunie (Cartea I) și cea din 25 mai și 11 iunie (Cartea a II-a).

[12] Stabilirea modificărilor stilistice, cuprinse în patru pagini, o datorăm tot lui W. Vockerodt; rezultatele sînt incluse în *FA*, 9, pp. 298—301.

dintr-o răsuflare. Teme istorice de largă rezonanță, cu implicații filosofice — Prometeu, Cezar, Mahomed, Faust — încremenesc în ipostaza de proiect, plan, fragment, pe cînd mici piese de carnaval, drame ca *Stella* sau *Clavigo* sînt așternute pe hîrtie ușor, ca într-un pasionant joc cu mărgelele de sticlă. În același timp Goethe simte imperios necesitatea de a se elibera de dominația tiranică a creației anterioare, ce acționa asupra psihicului său, frînîndu-i elanurile, privîndu-l de „o libertate concepută ca încredere nețărmurită în forța copleșitoare a momentului de inspirație“[13]. Acestei forțe Goethe îi datorează deopotrivă — după cum precizează Staiger — „prospețimea perenă a fiecărui rînd... și caracterul fragmentar al operei de tinerețe“.[14]

Dintre creațiile încheiate sub imperiul acestei libertăți recuperate se detașează cu pregnanță *Suferințele tînărului Werther*.

Puține opere intrate în circuitul literaturii universale își dezvăluie cu atîta bogăție de amănunte complicata geneză. Cercetătorul se vede confruntat cu multiple elemente, cu mărturii ale autorului și documente ale contemporanilor săi.

Din multitudinea lor desprindem trei momente diferite, din care se constituie trama romanului.

În vara anului 1772 poetul își face practica de jurist în orășelul Wetzlar, situat pe pitoreasca vale a Lahnului; aici se îndrăgostește de Charlotte Buff și se împrietenește cu Johann Christian Kestner, logodnicul fetei.

Acestui prim moment central i se alătură o nouă experiență de viață. Căci din clipa în care situația ambiguă devine împovărătoare, poetul răspunde invitației scriitoarei Sophie de la Roche și se îndreaptă spre Ehrenbreitenstein.

„Încerci o senzație plăcută atunci cînd în pieptul tău începe să se trezească o nouă pasiune, înainte ca cea veche să se fi stins cu totul. E la fel ca atunci cînd soarele apune și te uiți cum de cealaltă parte a cerului răsare luna, bucurîndu-te de îndoita strălucire a celor două făclii ale firmamentului.“[15]

Soarele ce apunea era dragostea pentru Lotte, luna care răsărise, deosebita simpatie pentru Maximiliane, fiica mai mare a Sophiei de la Roche. Curînd Maxe — cum o numea Goethe — avea să se căsătorească cu bogatul negustor Peter Brentano, un văduv cu douăzeci de ani mai în vîrstă decît ea și cu o droaie de copii. Atît Goethe cît și tînăra soție se văd izgoniți din Edenul visurilor tinerești în realitatea

---

[13] Emil Staiger, *Goethe I, 1749—1786*, Zürich[4] 1964, p. 147.

[14] *Ibidem*.

[15] J.W. Goethe, *Din viața mea. Poezie și adevăr*. Traducere și studiu introductiv de Tudor Vianu, București, 1955 [Clasicii literaturii universale], vol. II, p. 121.

aspră şi amîndoi au nevoie de consolare. Aşa se explică de ce Goethe îşi înzestrează eroina cu ochii negri ai Maximilianei — Charlotte Buff îi avea albaştri — tentat să includă strălucirea celor două astre într-o singură fiinţă.

Un al treilea moment inspiră deznodămîntul. Sinuciderea lui Jerusalem readuce pe firul gîndului, printr-o asociaţie născută pînă la un punct de paralelismul unor trăiri, locurile binecuvîntate unde petrecuse o vară atît de fierbinte alături de Lotte şi pericolul căruia fusese expus. Dar în afară de faptul în sine, de dragostea neîmpărtăşită pentru o femeie care aparţinea altuia şi de sinucidere, Jerusalem nu oferea nici o trăsătură care să îmbogăţească peisajul psihic al lui Werther. Căci nu era un sentimental şi nu suferea de „răul secolului". Eseurile filozofice ale sinucigaşului publicate postum de Lessing (1776) vin în sprijinul acestei teze, susţinute printre alţii de Walzel.[16]

Mai mult, se poate susţine că Goethe a trecut discret peste atitudinea critică a lui Jerusalem, peste lupta îndîrjită pe care acesta a dus-o împotriva racilelor epocii şi a concepţiei de viaţă a nobilimii, valorificînd-o fără a-i da însă amploare.

În scrisoarea din noiembrie 1772, în care Kestner îi relatează despre moartea lui Jerusalem, sînt incluse o serie de amănunte folosite de Goethe cum ar fi faptul că „în tot timpul şederii lui aici [la Wetzlar] a fost nemulţumit — fie că era vorba de funcţia ce-o îndeplinea, fie că încă de la început i s-a interzis în saloanele contelui Bassenheim, într-un mod neplăcut, accesul în înalta societate, îndeosebi din cauza ambasadorului din Braunschweig, cu care a avut de la început violente şi notorii discuţii. Şi-n afară de aceste nemulţumiri s-a îndrăgostit de soţia secretarului de legaţie ce reprezenta Palatinatul renan [..]"[17]
A judeca însă romanul doar în funcţie de aceste trei elemente înseamnă a-l considera un mozaic, încît, în ultimă instanţă, „nu ţii în mînă decît nişte pietricele detaşate dintr-un întreg poetic, pietricele lipsite de valoare artistică."[18]

Cert este că puternicele trăiri şi fapte care au zguduit conştiinţa şi au impresionat sufletul tînărului Goethe[19] erau parcă făcute pentru a incita la topirea lor într-o acţiune închegată. În această constelaţie

---

[16] Oskar Walzel, *Die Leiden des jungen Werther. Einleitung des Herausgebers.* În *FA*, 9, p. 24.

[17] *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, p. 518.

[18] Emil Staiger, *Goethe, op. cit.*, p. 148.

[19] „Bietul Jerusalem! Vestea neaşteptată m-a îngrozit; este îngrozitor... Bietul băiat! Cînd mă întorceam de la plimbarea făcută şi-l întîlneam sub clar de lună îmi spuneam: e îndrăgostit... Cine ştie, poate singurătatea i-a măcinat inima... De 7 ani îmi este cunoscut; la plecare [din Wetzlar] am împrumutat o carte de la el, vreau s-o păstrez şi să mă gîndesc la el cît voi trăi." *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, p. 518.

psihică, moartea lui Jerusalem se constituie ca un ultim impuls, figura oferind scriitorului posibilitatea de a face din sinucigaș purtătorul de cuvînt al *Weltschmerz*-ului, de care în realitate acesta fusese străin.

Goethe părăsise Wetzlar-ul la 11 septembrie 1772 și abia la începutul lui noiembrie află de sinucidere.

După cunoașterea amănuntelor transmise de Kestner, începe procesul de identificare a eroului central cu sinucigașul, omul care pusese în practică o faptă cu care tînărul Goethe se jucase un timp în gînd.[20] A urmat apoi căsătoria Lottei cu Kestner (4 aprilie 1773), și în ianuarie 1774 cea a Maximilianei.

Liniile acțiunii erau, așadar, trasate, mai rămînea de ales forma. Goethe se gîndește mai întîi la o dramă, dar nu reușește să închege nimic. Și brusc, începînd din februarie al aceluiași an, poetul așterne pe hîrtie fără întrerupere, în 4 săptămîni, romanul. Dispunea de jurnalul său, de scrisori și însemnări datînd din timpul petrecut la Wetzlar. În vară îl încredințează tiparului, iar în iarna anului 1774/75 cartea e în mîinile tuturor. O mai iubea încă pe Lotte, îl invidia pe Kestner, dar sentimentul chinuitor se risipise, timpul vindecase rănile. Scriind, Goethe retrăiește drama, devenită prin mijlocirea creației *katharsis*-ul eliberator.

După drama *Götz von Berlichingen* (1773), *Werther* (1774) este a doua operă semnată de Goethe care impresionează puternic pe contemporani, asigurînd tînărului scriitor un profil bine definit. Piatră de fundație a panteonului său literar, romanul i-a determinat hotărîtor cariera, l-a impus pe plan european, încununîndu-i fruntea cu laurii notorietății universale.

*

În Germania romanul a creat o adevărată „febră wertheriană". Lichtenberg vorbește despre un *furor Wertherinus*[21]; generația vîrstnică — Lessing, Wieland, Matthias Claudius — privește opera cu scepticism, o respinge sau o condamnă; în schimb recenziile lui Lenz, Bürger, Jacobi, Heinse, Karl Philipp Moritz sînt entuziaste.

---

[20] „Într-o considerabilă colecție de arme posedam și un prețios pumnal, frumos șlefuit. Mi-l puneam totdeauna alături de pat și, înainte de a stinge lumina, încercam să văd dacă nu-mi puteam înfige ascuțișul lui ceva mai adînc în piept. Dar cum isprava asta nu-mi reușea, am ajuns să rîd de mine însumi, am renunțat la toate strîmbăturile astea ipohondrice și am luat hotărîrea să trăiesc." J.W. Goethe, *Din viața mea...*, *op. cit.*, vol. II, pp. 144—145.

[21] În scrierea sa *Campania în Franța (Campagne in Frankreich*, 1822) Goethe afirmă că *nu* romanul său a provocat febra wertheriană. Recunoaște că singura sa vină este de a fi potențat artistic și de a fi dezvăluit maladia secolului ce stăpînea multe spirite alese, poetul însuși fiind atras de ea.

Cu spiritul său viu și judecata sa rece, Heine consideră că primii cititori ai romanului, contemporanii autorului, n-au deslușit semnificația propriu-zisă a *Suferințelor...*, subtextul lor. Atras de intriga pasională cu final cutremurător și numai de ea, marele public a parcurs febril paginile cărții, zguduit de deznodămîntul tragic al unei iubiri. Iar Nicolai și adepții lui au scris împotriva ei tot din același motiv.

Însăși atitudinea poetului față de acest roman în prima sa versiune e oarecum oscilantă, am spune chiar contradictorie, pendulînd între acceptare și reținere, între identificare și distanțare. Dar nicicînd el nu s-a dezis de această operă. Credincioasă, încununată de aura eroilor intrați în legendă, umbra lui Werther l-a întovărășit prin viață. Dar din acest roman nu obișnuia să citească nici pentru sine, nici în fața altora. L-a revăzut doar obligat de ediția operelor sale pe care o pregătea pentru Göschen în 1787. Cu acel prilej a realizat versiunea a doua, al cărei specific l-am relevat.

Într-o scrisoare adresată din Geneva la 2 noiembrie 1779 Charlottei von Stein, el mărturisește uimit că nu și-ar fi închipuit niciodată că francezii pot fi fermecați de *Werther*-ul său. „Mi se fac multe complimente — scrie Goethe — și eu îi asigur în schimb că îmi sînt neașteptate; sînt întrebat dacă mai scriu cărți asemănătoare și eu răspund: «Să mă ferească Dumnezeu să fiu din nou pus în situația să mai scriu așa ceva»“.[22]

Și totuși, pretutindeni în Germania numele lui este legat indisolubil și cu precădere, încă în 1786, de *Werther*. În timpul celor doi ani petrecuți în Italia (1786—1788), Goethe e neplăcut surprins de faima pe care o avea romanul. Spre profunda sa decepție, este mereu întrebat dacă întîmplările descrise sînt autentice. Neînțelegerea dihotomiei dintre planul real și cel imaginar al romanului îl irită: „Mă plictisesc cu traducerile din *Werther*, vor să știe care e cea mai reușită transpunere și dacă totul e adevărat. E un blestem care m-ar urmări pînă în India“[23], se plînge poetul într-o scrisoare din Roma, datată 1 februarie 1788.

În 1808, cînd istoricul Sartorius și soția sa Caroline au locuit un timp în casa lui Goethe, scriitorul i-a avut ca invitați la masă, printre alții, pe renumitul actor francez Talma și pe soția sa. Amîndoi au insistat ca Goethe să vină la Paris, susținînd că a avea drept oaspete pe autorul lui *Werther* ar stîrni invidia tuturor, căci romanul s-ar găsi în toate budoarele și și-ar păstra, în pofida celor trei decenii trecute de la apariție, aceeași prospețime a ineditului.

---

[22] *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, p. 529.
[23] *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, p. 530.

În acest context, marele actor francez pune și el întrebarea fatală, voind să știe dacă la baza romanului stă o poveste reală.

„Întrebarea mi-a fost pusă adesea — a răspuns Goethe — și obișnuiesc să răspund că au fost contopite două personaje într-unul singur, din care unul a pierit, iar celălalt a rămas în viață pentru a scrie povestea celui dintîi... Apoi exemplifică citind din *Vechiul Testament* (Cartea lui Iov I, 16): «Doamne, toate oile și toți slujitorii tăi au fost uciși, eu singur am scăpat ca să-ți aduc vestea». Și toate acestea le spusese în limba franceză. În germană adăugă doar: Așa ceva nu se scrie teafăr!...“[24]

Tîrziu, în 1824, deci la senectute, Goethe avea să revadă versiunea a doua a romanului cînd editura Weygand din Leipzig l-a solicitat să prefațeze o nouă ediție — de lux — a *Suferințelor tînărului Werther*. Pasiunea făcută la șaptezeci și patru de ani pentru Ulrike von Levetzow, la care renunțase, renaște, rana abia cicatrizată, cu care se întorsese de la Marienbad și Karlsbad, se redeschide, amenințînd cu distrugerea echilibrului atît de greu dobîndit. Surprins, poetul constată că în ființa sa mai rămăsese ceva din Werther... și, din întrepătrunderea celor două trăiri distanțate în vreme, se cristalizează, ca în transă, impresionantele versuri ale primei părți a *Trilogiei pasiunii (Trilogie der Leidenschaft)*, intitulate *Către Werther (An Werther)*. Și aceste versuri, care celebrează reîntoarcerea figurii problematice, au servit drept prefață la ediția scoasă de Weygand.

Merită relevat că toate paginile consacrate în *Poezie și adevăr*... (între 1807—1813) fondului autobiografic al romanului vădesc o admirabilă decență. Sau poate termenul mai potrivit ar fi chiar reținere. Deoarece majoritatea cititorilor erau atrași de calchierea realității nude, nedispunînd de premisele necesare spre a judeca romanul ca transfigurare, potențare artistică și esențializare a faptului trăit, Goethe îndeamnă pe lector să eludeze întrebarea „Ce e adevărat?“ și să judece *Suferințele tînărului Werther* ca operă poetică, apreciind-o în totalitatea ei organică, de sine stătătoare. Ne referim la cartea a 12-a și a 13-a din *Poezie și adevăr*. Căci dacă este adevărat că totul este trăit, ca orice operă a lui Goethe, nimic nu reproduce cu fidelitate fotografică realitatea, nimic nu se reduce la oglindirea ei plată, lipsită de relief artistic în această capodoperă a motivației, în acest fin mozaic al stărilor sufletești.

*

În ce constă ineditul *Suferințelor tînărului Werther?* Care este locul pe care-l ocupă în evoluția romanului german?

---

[24] Scrisoarea Carolinei Sartorius adresată fratelui ei la 27 octombrie 1808. *Ibidem*, p. 533.

Dacă privim creațiile romanești anterioare, ca de pildă *Contesa suedeză (Die schwedische Gräfin*, 1764) semnată de Gellert sau *Agathon* (1766—67) al lui Wieland, primul mare roman evolutiv german, ele ne apar greoaie, pedant-moralizatoare, artificioase și pletorice în comparație cu structura cizelată, plină de naturalețe și adevăr, posedînd toate însemnele modernității, ale romanului goethean.

Pentru prima oară o pasiune mistuitoare este valorificată într-un roman german. Dragostea semnifică pentru eroul central calea spre zonele absolutului. Dar tocmai această cale este închisă: Lotte aparține altuia. Dacă Werther ar fi în stare să renunțe, s-o poarte în suflet ca perspectivă a unui ideal intangibil, echilibrul s-ar putea restaura. Dar el nu face deosebirea între „pămîntean" și „ceresc" ca Dante, nu desparte împlinirea de ideal, ci le contopește. Ceea ce astăzi ni se pare firesc era spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea doar un deziderat. Rousseau făcea încă deosebirea între beția simțurilor și dragostea sublimată. Concepînd iubirea ca unitate psihologică și valorificînd-o artistic, Goethe impune noua concepție despre dragoste, deschizînd în același timp larg perspectiva spre romanul erotic modern. Dar scriitorul nu oferă lumii doar un spectacol unic de afectivitate și sensibilitate.

Inedită este împletirea unor scene idilice din viața cotidiană cu istoria zbuciumată a unui suflet, remarcabilă finețea, frumusețea și naturalețea acestor scene. Romanul englez, reprezentat de Goldsmith și Fielding, oferise și el imagini din viața micii burghezii, iar istoria unei mari pasiuni o relatase Rousseau în *Noua Eloiză*. Dar împletirea organică a celor două elemente așa cum a realizat-o Goethe în *Werther* introducea un element nou atît în literatura germană, cît și în cea europeană.

Dar *Werther* se revendică și drept primul roman tragic al literaturii europene. Abordarea unor situații tragice dincolo de forma consacrată a dramei constituia ceva neobișnuit. În *Werther* tragismul este generat îndeosebi de stări sufletești și motivat psihologic. Hotărîtoare nu este situația concretă — faptul că Lotte este promisă altuia și că se mărită cu Albert — ci proiectarea dragostei în sfera absolutului, miza unui destin pe o singură carte, și aceasta pierzătoare. Din dăruirea sa necondiționată, totală, rezultă atît dimensiunea cît și tragismul personajului central. Trunz precizează că „abia hotărîrea de a-și curma viața înseamnă absolutizarea pură a dragostei; și faptul că Werther este în stare să renunțe la viață, dar nu la dragoste, deosebește sinuciderea sa de cea a unui neurastenic, ridicînd-o din imperiul nenorocirii în cel al

tragicului".[25] *Werther* e primul roman german în care omul pornește în căutarea absolutului și eșuează tragic.

Însăși tema sinuciderii constituia o abordare îndrăzneață. Căci în universul saturat de convingerile optimiste ale secolului luminilor, sinuciderea transcende limitele normalității. Prezentînd actul funest al unui om sensibil, înzestrat și cultivat, motivîndu-l psihologic, romanul deschide o breșă în viziunea despre lume dominată de raționalism și ortodoxism.

Privit din aceste puncte de vedere, *Werther* realizează o revoluție în istoria genului, marchează o treaptă semnificativă.

*

Seismogramă a unei firi sensibile și pasionate, romanul adaugă la șiragul celebru al perechilor de îndrăgostiți — Troilus și Cresida, Laura și Petrarca, Abelard și Eloiza, Romeo și Julieta, Paolo și Francesca — un nou mărgăritar. Căci o poezie de un farmec inefabil învăluie universul lui Werther și al Lottei cu mantia armoniei divine, iar lumea eroului pare o lanternă magică în care arde necontenit candela marii iubiri.

Concepînd dragostea ca cea mai puternică formă a năzuinței spre infinit, Werther e pregătit sufletește să o guste din plin, el o caută și — cum spune Thomas Mann — „instinctul morții îl îndreaptă spre un amor fără de speranță":[26]

„Niciodată — scrie Werther despre pasiunea rîndașului pentru stăpîna sa — n-am văzut atîta rîvnă stăruitoare și atîta dorință înfocată îmbinate cu o asemenea puritate, ba chiar pot spune că nici n-am visat vreodată că există. Nu mă mustra dacă îți spun că la amintirea acestei nevinovății și a acestui adevăr tot sufletul mi se aprinde, că imaginea acestei fidelități mă urmărește pretutindeni și, parcă cuprins eu însumi de dor, tînjesc și mă mistui."[27]

Dar *Suferințele...* nu sînt numai veșnic noua poveste de dragoste, un *love-story* al secolului al XVIII-lea, ci istoria tragică a unui destin uman. Căci viața însăși, lumea și mediul înconjurător îl deziluzionează pe erou. Dragostea este doar una din posibilitățile sau — de ce n-am spune-o? — una dintre capcanele vieții; ea se constituie ca ultimă verigă dintr-un lung lanț de experiențe eșuate. Nefiind împlinită, nedepășind punctul culminant în limitele concrete ale tramei, ea nu poate produce efecte devastatoare decît cumulată, ca formă a speranței în absolut ce se năruie, odată cu eroul, la capătul mai multor deziluzii. După

---

[25] Erich Trunz, *HA*, 6, p. 552.

[26] Thomas Mann, *Goethe's „Werther"*. În *Reden und Aufsätze*. Gesammelte Schriften, vol. 9, Frankfurt/Main 1960—1974, p. 650.

[27] *Suferințele tînărului Werther*, scrisoarea din 30 mai (Cartea I).

ce răsfoise prima versiune a lui *Werther*, Goethe îi mărturisea lui Zelter că „e greu de înțeles cum un om a mai putut răbda să trăiască încă patruzeci de ani într-o lume care îi părea încă din tinerețe atît de absurdă."[28]

Prin această reflexie, însuși autorul dezvăluie sensul adînc al raportului dintre individ și societate așa cum îl concretizează în romanul său.

Primele scrisori, redactate înainte de a o cunoaște pe Lotte, scenele petrecute în casa ambasadorului, observațiile privind condiția umană nu și-ar găsi nici o justificare epică, dacă Goethe ar fi intenționat să scrie doar romanul unei iubiri nefericite.

În același sens Thomas Mann avertizează că „nu trebuie trecut cu vederea motivul social pe care Goethe l-a întrețesut în roman pentru a completa imaginea dezgustului de viață al lui Werther, conflictul social în care el intră în timp ce reușește să se rupă de lîngă Lotte. Ciocnirea cu societatea aristocratică îngîmfată, această ciocnire umilitoare și incitantă cu clasa pe care o ura este caracteristică pentru poziția istorică a cărții și a tendinței ei revoluționare, și nici cea mai superficială analiză n-ar trebui să o neglijeze."[29]

Substratul social, impregnat în substanța cărții, solicită o lectură comprehensivă, detectarea resorturilor intime ale scrierii și, în acest sens, merită citată convorbirea din 2 octombrie 1808 dintre Napoleon și Goethe la Erfurt.

În cursul întrevederii, Bonaparte a adus vorba despre *Werther*, asigurîndu-l pe scriitor că l-a citit de șapte ori. Cartea tradusă în franceză încă din 1775 l-a însoțit și în campania în Egipt. După mărturia cancelarului Friedrich von Müller, Napoleon a analizat cu competență scrierea, întrebîndu-l pe Goethe de ce a introdus și motivul orgoliului rănit împletindu-l cu cel al dragostei pătimașe. După părerile împăratului n-ar fi firesc și ar micșora rolul dragostei. Atît Goethe cît și Müller au relevat cît de convingător și-a expus Napoleon punctul de vedere. Dar Goethe nu explică împăratului adevăratul mobil, ci ocolește diplomatic problema, amintind că „poetul ar fi însă iertat dacă se folosește cîteodată de un truc artistic, pentru a produce un anumit efect, pe care nu l-ar putea crea pe cale naturală."[30]

Deci o abilă *ignoratio elenchi*, deoarece nu consideră oportun să intre într-o discuție care ar fi angrenat dezvăluirea resorturilor privind viziunea sa despre lume. Cu altă ocazie, poetul a comparat obiecția lui

---

28 Scrisoarea din 26 martie 1816, către Zelter. *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, p. 534.

29 Thomas Mann, *Goethe's „Werther"*, *op. cit.*, p. 653.

30 *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, pp. 532.

Bonaparte cu satisfacţia unui croitor priceput într-ale artei, care descoperă la o mînecă, zice-se fără de cusătură, locul unde sînt îmbinate cu cea mai mare dibăcie cele două părţi.

Cert este că Napoleon a simţit discretul protest social conţinut de roman şi acest aspect subiacent i-a displăcut.

Că *Werther* e doar în ultimă instanţă un roman erotic reiese limpede din rîndurile adresate la 1 iunie 1774 lui G. Fr. E. Schönborn:

„Am scris diferite lucruri noi — îi comunică poetul. O istorie cu titlul *Die Leiden des jungen Werthers*[31]... [în care] prezint un tînăr înzestrat cu o simţire curată şi adîncă, cu o reală capacitate de a pătrunde în esenţa lucrurilor, care se pierde în visuri exaltate şi îşi subminează echilibrul prin speculaţie, pînă cînd cade pradă unor pasiuni nefericite şi, distrus îndeosebi de o dragoste nespusă, îşi trage un glonte în cap."[32]

Heine preţuieşte tocmai aceste elemente de critică socială: „În *Werther* — precizează poetul în 1835 — mai este inclus încă un element care a atras doar un cerc mai restrîns de cititori, mă refer la relatarea cum tînărul Werther este dat foarte politicos afară din cercul înaltei nobilimi. Dacă *Werther* ar fi fost scris în zilele noastre — precizează Heine — partea acesta a romanului ar fi înfierbîntat spiritele mai mult decît efectul detunăturilor de pistol."[33]

Desigur că Werther depăşeşte atitudinea unui simplu *outsider*. Concomitent el manifestă neînţelegere şi dispreţ faţă de societatea în care trăieşte. Sentimentul de repulsie faţă de formele ei de viaţă provine din matca rousseauistă. Căci nu este vorba de opoziţia mai mult sau mai puţin tenace a unui bărbat activ, ci de tendinţa maladivă a unui ins ce se lasă repede descurajat şi se sustrage convenţiilor sugrumătoare ale societăţii, refugiindu-se în libertatea interioară pe care i-o dă însingurarea. Raporturile individului cu aristocraţia feudală şi burghezia în ascensiune, cu societatea bazată pe formă şi ordine, stratificare socială şi profesie se dovedesc a fi rezultatul extrem al contradicţiei dintre infinitul subiectiv şi îngrădirea intrinsecă fiecărui fenomen obiectiv. „Dar Werther nu se simte despărţit doar de lumea acelei organizări sociale care violentează cu pretenţiile ei obiective pretutindeni subiectul, ci şi de oamenii acestei societăţi, care sînt în aşa fel

---

[31] În ediţiile apărute pînă în 1824, Goethe păstrează în titlu genitivul terminat în *s* (Werther*s*). În ediţia din 1824, căreia îi acordă o deosebită atenţie, ea marcînd al 50-lea jubileu al ediţiei princeps, poetul se decide să renunţe la *s*. Forma nouă (Werther) corespunde folosirii curente pe atunci şi a fost preluată în ediţia festivă şi păstrată în toate celelalte.

[32] *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, p. 521.

[33] *Apud* Hans Christoph Buch, *Die Leiden des jungen Werther Ein unklassischer Klassiker* herausgegeben von ~, Berlin 1982, p. 248.

conformați, încît să se poată subordona și sufletește acestor forme sociale"[34]. Normele vieții burgheze nu i se par doar lipsite de sens. Werther se simte „tras de sfori ca o marionetă", ceea ce duce la înstrăinarea lui: „Că viața omului e numai un vis au crezut-o mulți și gîndul ăsta a început să mă preocupe și pe mine. Cînd văd limitele ce îngrădesc forțele active și imboldul de cercetare al omului, cînd văd că orice activitate are drept scop să ducă la satisfacerea nevoilor, care și ele, la rîndul lor, n-au alt țel decît să prelungească biata noastră existență, și cînd văd că a trece cu vederea peste anumite puncte ale investigației înseamnă numai resemnare visătoare și că spiritul își zugrăvește zidurile între care e închis cu figuri colorate și priveliști luminoase [...] Toate acestea [...] mă fac să amuțesc. Mă întorc în mine însumi și găsesc o lume! Mai mult ca o presimțire și ca o dorință obscură decît ca o reprezentare și o forță vie. Și atunci totul mi se împăienjenește și surîd visător mai departe." Ori tocmai această revoltă subiectivă transcende, după Roland Barthes, orice revoluție socială[35]. Autorul însuși nu-i un revoluționar, nici măcar în genul tînărului Schiller. „Totuși — după cum precizează Georg Lukács încă în 1936, într-un eseu consacrat acestui roman și scris în timpul exilului moscovit — *în sensul larg și istoric al cuvîntului* (sublinierea noastră), în sensul intimei legături cu problemele de bază ale revoluției burgheze, operele tînărului Goethe semnifică un punct culminant revoluționar al mișcării iluministe europene, al pregătirii ideologice a Marii Revoluții Franceze. În centrul romanului este plasată problema umanismului revoluționar burghez, problema dezvoltării libere a tuturor însușirilor și posibilităților personalității umane."[36]

Ar fi abuziv însă ca, pornind de la această încadrare, să facem din Werther un erou. Proiectarea lui în perspectiva unui deschizător de drumuri nu este nicidecum în spiritul cărții. Cert este că genialitatea poetică a lui Goethe a intuit și redat dialectica unei evoluții în cursul căreia personalitatea este sugrumată sau condamnată la o specializare sterilă. În pofida subiectivismului, *Suferințele tînărului Werther* răsfrîng obiectiv realitatea socială a epocii. Și același Lukács își exprimă părerea — controversată de unii — că tocmai evitarea situării tînărului Goethe pe pozițiile plebeiene ale *Sturm und Drang*-ului i-a înlesnit atingerea unor invidiate culmi artistice.

---

[34] H.A. Korff, *Geist der Goethezeit*, vol. II *Sturm und Drang*, Leipzig, 1964, p. 303.

[35] Roland Barthes, *Fragments d'un discours amoureux*, Paris 1977. *Apud* Hans Christoph Buch, *Die Leiden des jungen Werther...* *op. cit.* p., 41.

[36] Georg Lukács, *Die Leiden des jungen Werther*. În *Goethe und seine Zeit*, Berlin 1953, p. 45.

Dar și Thomas Mann vorbește despre episodul în care spiritul revoluționar al poveștii de dragoste ar deveni evident. Însă și în lipsa lui — constată marele romancier în magistralul său eseu — „*Suferințele tînărului Werther* aparțin acelor cărți care au prevestit și pregătit Marea Revoluție Franceză"[37].

Pentru Werther, al cărui suflet tinde spre absolut, viața devine o închisoare. Și ea n-ar fi de suportat fără de consolarea secretă, prezentă de la început în sufletul său, fără de dulcea senzație a ultimei libertăți. Ea constă în posibilitatea opțiunii, în posibilitatea de a părăsi definitiv închisoarea cînd nu mai vrei să rămîi între zidurile ei. Ajunge la această concluzie nu din pricina dezamăgirilor de natură diferită, ci pentru că își simte îngrădită și oprimată însăși condiția umană, faptul că absolutul îi este inaccesibil. În acest context moartea îi apare, așadar, ca o eliberare.

„Sinuciderea este dublu determinată — scrie Herbert Marcuse —: tînărul îndrăgostit își dă seama de imposibilitatea dragostei, cetățeanul, de disprețul nobilimii... Conținutul de clasă e puternic articulat: *Emilia Galotti*, tragedia burgheziei, se află deschisă pe masa sinucigașului. Dar opera ca tot unitar este structurată atît de distinct ca soartă a unui îndrăgostit și a lumii ce-l înconjoară, încît soarta cetățeanului rămîne un episod.

Această privatizare a socialului, interiorizarea realității, idealizarea dragostei și a morții au fost criticate: conflictele sociale ar fi convertite în conflicte personale, problemele ar fi elitare, autonomia iluzorie [...]

Ceva din aceste acuzații rămîne valabil, dar ele trec cu vederea forța critică care se exercită tocmai în această formă sublimată. Subiectivismul și interiorizarea deschid perspectiva spre o dimensiune în care oamenii sparg normele societății bazate pe schimb, se regăsesc și se autodistrug. Este ciocnirea a două lumi, și fiecare are adevărul ei propriu, caracteristic. Ficțiunea își creează propria realitate: o lume a semnificațiilor care rămîne valabilă, chiar acolo unde realitatea nudă o contrazice."[38]

În felul lor și contemporanii lui Goethe au relevat opoziția ineluctabilă dintre erou și societate, apărînd cartea și justificînd sfîrșitul tragic al personajului central.

În eseul despre *Poezia naivă și cea sentimentală*, Schiller constată că un instinct artistic fericit a concentrat în *Werther* tot ce hrănește categoria sentimentalului: dragoste exaltată, neîmpărtășită,

---

[37] Thomas Mann, *Goethe's „Werther"*, *op. cit.*, p. 654.

[38] Herbert Marcuse, *apud* Hans Christoph Buch, *Die Leiden des jungen Werther*, *op. cit.*, pp. 250—251.

sensibilitate față de natură, spirit filosofic, contemplativ și lumea întunecată, informă, melancolică a lui Ossian. Dacă se ia în considerare cît de puțin binevoitoare, ba chiar cît de ostilă este realitatea față de toate acestea și cum toți cei dinafară se unesc pentru a împinge pe chinuit în lumea sa ideală, nu mai există nici o posibilitate prin care un astfel de caracter ar putea să se salveze din încercuire, consideră Schiller.

J.R. Lenz a rostit în *Scrisorile despre moralitatea „Suferințelor tînărului Werther"* (1775), răspîndite în manuscris în cercul de prieteni ai lui Goethe, publicate abia în 1918, cea mai frumoasă pledoarie pentru *Werther*: „Este considerat o apologie subtilă a sinuciderii? întreabă retoric autorul. Atunci ar trebui considerată și *Iliada* lui Homer o incitare la mînie, vrajbă și dușmănie [...] O redare a unor pasiuni atît de puternice să fie periculoasă pentru marele public? Să cercetăm, așadar, moralitatea acestui roman, nu scopul moral pe care scriitorul și l-a propus (căci în acea clipă el încetează să fie poet), să cercetăm efectul moral pe care viața inclusă în acest roman ar putea și trebuie să-l exercite asupra publicului [...] Meritul lui *Werther* constă tocmai în faptul că ne face cunoscute pasiuni și simțiri pe care fiecare le nutrește indistinct în sufletul său, neștiind să le numească [...] Nu vă gîndiți că poetul poate reda doar o latură a sufletului, cea care-i servește scopului și că trebuie să le lase pe celelalte în seama gîndirii?... Că Werther e o imagine inimitabilă, psihic și metafizic? Că pentru a reuși să faceți din voi ceea ce era el înainte de a începe să sufere și ceea ce trebuia totuși să devină pentru a putea suporta suferința atît de copleșitoare, ar trece jumătate din viața voastră? Că nu are sens să vorbiți de imitație pînă nu simțiți în voi capacitatea de a-l imita? Și că în cazul vostru imitația n-ar constitui nici o primejdie?"[39]

Cine erau cititorii romanului, împotriva cărora Lenz își ridica vehement vocea? Tineri intelectuali ai burgheziei în ascensiune, spirite entuziaste și visătoare care se regăseau și imitau totodată atitudinea lui Werther față de problemele vieții. Admirația subiectivă față de tînărul în proverbialul său frac albastru, cu vestă galbenă, față de dandy-ul rafinat cu cizme negre, îi împiedică să vadă poziția critică a *cetățeanului* Werther.

Că în concepția lui Goethe sinuciderea ca deznodămînt al vieții terestre nu e un final obligatoriu și exemplar o demonstrează însăși traiectoria existenței autorului: el rămîne în viață, eliberîndu-se de obsesia sinuciderii și de înclinațiile maladive prin scrierea romanului.

---

[39] *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, pp. 528–529.

În *Poezie și adevăr* face chiar o mărturisire tulburătoare prin sinceritatea lipsită de afectare: „Montesquieu acordă eroilor și marilor săi bărbați dreptul de a se sinucide atunci cînd doresc, afirmînd că oricine trebuie să fie liber să încheie al cincilea act al tragediei sale, după cum îi este voia. Aici [adică în cazul lui Werther] nu este însă vorba de persoane care au dus o viață importantă și activă, consacrîndu-și zilele unui mare imperiu sau cauzei libertății, cărora nu le poți lua în nume de rău faptul că, văzînd că dispare ideea care i-a însuflețit, se gîndesc s-o urmeze în cealaltă lume. Avem aici de-a face cu oameni pe care viața îi îndurerează în timp ce se găsesc în starea cea mai pașnică din lume, prin lipsă de fapte și prin pretenții exagerate față de ei înșiși. Cum eu însumi mă găseam în această situație și-mi aduc bine aminte ce chinuri am îndurat și cîte sforțări am depus pentru a ieși din ea, nu vreau să ascund reflecțiile pe care le-am consacrat diferitelor moduri de a muri."[40]

Și tot în autobiografie autorul se referă la discrepanța pe care „spovedania generală"[41] a avut-o asupra psihicului său și efectul incendiar, malefic asupra unora dintre cititori. Diferența constă în faptul că Goethe a reușit să transforme realitatea în poezie, pe cînd mulți tineri au încercat să transforme poezia în realitate.

În fond, poetul rămîne un educator *sui-generis:* și el se lasă purtat de curent, dar vede în adîncuri amenințarea, pierderea echilibrului și instaurarea catastrofei. Și în timp ce contemporanii homofili își scriu epistole sentimentale, el dezvăluie prin *Werther* pericolul supraevaluării sentimentalismului.

*

Secretul artistic al romanului rezidă în rafinata artă a compoziției. E adevărat că Goethe a scris romanul numai în cîteva săptămîni, fără a întocmi un plan minuțios. S-a lăsat purtat de valul pasiunii și de cel al inspirației. Dar din îmbinarea unei gîndiri artistice remarcabile cu infailibilitatea intuiției poetice a rezultat o structură rotunjită, echilibrată, cu adînci semnificații existențiale. Specificul ei rezidă în valorificarea modalității contrastului. *Ab initio* se impune simetria structurii celor două cărți. Fiecare conține cîte trei articulații distincte.[42] Cele interioare urmează calea anotimpurilor și sînt strîns legate de fenomenele naturii. Descrierile de natură nu abundă. Dar „toate

---

[40] J.W. Goethe, *Din viața mea, op. cit.*, vol. II, p. 143.
[41] *Ibidem.*
[42] Werther singur (1), el cu Lotte (2), Werther, Lotte și Albert (3); Werther departe de Lotte (1^2), Werther cu Lotte (2^2), epilogul (3^2).

imaginile anotimpurilor de la Thompson[43] şi Brockes[44] pînă la *Primăvara (Der Frühling)* lui Kleist[45] şi *Sărbătoarea primăverii (Die Frühlingsfeier)* a lui Klopstock pălesc în faţa adierii proaspete a acestui anotimp care trece prin primele pagini ale romanului"[46]. Diferitelor aspecte ale naturii le corespund stările de spirit ale personajului central.

Pînă la venirea lui Albert domină lumina, dimineaţa, ziua... După sosirea lui se înstăpîneşte întunericul. Poetul liric îşi impune personalitatea fără a depăşi zona epicului. „Într-o vară consacrată dragostei se întîmplă infinit de multe — remarcă Staiger. Din plenitudinea zilelor şi orelor Goethe a ales elemente mari şi mici, dar numai puţinul care se încadrează în opera de artă."[47] Urmărind datarea scrisorilor putem stabili timpul exact în care se desfăşoară acţiunea. În partea întîi, de la 4 mai pînă la 10 septembrie 1771. În partea a doua, de la 20 octombrie 1771 pînă în decembrie 1772. Doi ani deci, deşi cititorul are impresia că totul s-ar petrece în cadrul unui singur an: într-o frumoasă primăvară, într-o vară fierbinte şi o toamnă neguroasă. Psihologic deci timpul e perceput ca fiind mult mai scurt: „un singur an consacrat inimii", cum subliniază Walzel.[48]

Staiger, pe care l-am mai citat, relevă şi arta dezvăluirii gradate a caracterului lui Werther, atrage atenţia asupra modului în care este realizată apariţia Lottei prima dată, cum se desprinde fata cu ochi negri, în rochia ei simplă, albă, din ecloziunea florală; insistă asupra funcţiei prevestirilor privind deznodămîntul...,felul în care soarta pare să amîne catastrofa, în timp ce sufletul goleşte pe ascuns paharul cu otravă, subliniază prăbuşirea bruscă după cea de-a doua revedere cu Lotte, cuvintele laconice şi dure de la sfîrşit care cad ca un ciocan pe un sicriu, totul conferind întregii naraţiuni atîta naturaleţe, încît verosimilitatea operei ne zguduie puternic.

Imaginile concrete din Wahlheim, vîrtejul ameţitor al balului, Lotte în mijlocul fraţilor ei mai mici, scenele idilice—fîntîna de la mar-

---

[43] James Thomson (1700—1748), poet scoţian ale cărui *Anotimpuri* (1726) au influenţat literatura europeană, mai cu seamă datorită descrierilor. Haydn le-a pus pe note (1801).

[44] Barthold Heinrich Brockes (1680—1747), poet german, autor al operei în versuri *Bucuria pămîntească întru Dumnezeu (Irdisches Vergnügen in Gott*, 1721—1748), importantă pentru promovarea unui adînc şi sincer sentiment al naturii.

[45] Ewald Christian von Kleist (1715—1759), poet german care prin idila sa bucolică *Primăvara (Der Frühling)* a dat expresie unui nou sentiment al naturii, corespunzător curentului numit *Empfindsamkeit*.

[46] H.A. Korff, *Geist der Goethezeit*, I, *op. cit.*, p. 297.

[47] Emil Staiger, *Goethe*, *op. cit.*, p. 148.

[48] Oskar Walzel, *Einleitung des Herausgebers*. În *FA*, 9, p. 33.

ginea micului orăşel, fetele aducînd apă, grădina hanului, culesul fructelor — toate aceste aspecte rustice, simple, combinate cu motive din Homer, creează contraponderea lumii exterioare față de oceanul interiorizării, în care se cufundă cu voluptate personajul central. Şi în pofida faptului că acțiunea descrie cercuri concentrice în jurul eului, din aceste scene și imagini se constituie universul în care omul Werther încearcă, fără convingere și fără succes, să se încadreze. Pînă în cele mai fine detalii se împlinește relația strînsă dintre diferitele motive, ele însele evoluînd semnificativ de la o culme la alta, în compoziția unitară a operei.

Atmosfera, ideile, motivele care se repetă obsesiv (într-o epocă supusă încă rațiunii, motivul inimii străbate romanul), acțiunile paralele care anticipează filonul epic central dobîndind funcție de avertisment şi prevestire totodată, se întrepătrund funcțional în polifonia echilibrată a romanului. Etapele cu intensități crescînde ale situației tragice ating punctul culminant şi duc ireversibil spre deznodămîntul funest.

O anumită simetrie marchează structura romanului: prima parte se încheie cu plecarea lui Werther (la 10 septembrie), după care intervine o cezură funcțională, străină deci oricărui artificiu formal. La sfîrşitul fiecărei cărți apare motivul morții. În cartea întîi ca presimțire, la sfîrșitul celei de-a doua ca fapt săvîrșit. La încheierea primei cărți, Werther mai dispune de resurse voliționale, mai stă în puterea lui să-şi hotărască plecarea. În finalul celei de a doua, voința se manifestă din nou, dar univoc și ireversibil.

Tot în sensul obținerii unei anumite simetrii poate fi menționată atmosfera: în prima carte predomină categoria naivului, Homer, rapsodul luminii și al echilibrului. În cartea a doua sentimentalul Ossian[49], bardul nopții, al întunericului. Simțirile zboară — biete păsări speriate — peste culmi pleșuve, ceea ce corespunde peisajului intim al figurii centrale.

Goethe introduce pentru prima oară în *Werther* acțiunile paralele *(Parallelgeschichten)*[50], care aruncă o lumină sugestivă sau revelatoare asupra acțiunii principale, trezind prin echivalențe, presimțiri, creînd o ambianță și analogii igenioase. Goethe va relua mai tîrziu, în *Afinitățile elective* și în *Anii de drumeție ai lui Wilhelm Meister*, această rafinată modalitate. În *Werther*, funcția ei este de a oferi cititorului o

---

[49] Bard legendar gaelic, căruia poetul scoțian James Macpherson (1736—1796) îi atribuise în *Fragments of Ancient Poetry* (1760) 15 poeme pe care le scrisese el însuşi pornind de la motive poetice vechi.

[50] Hans Rudolf Vaget, *Goethe the Novelist. On the Coherence of His Fiction.* În William J. Lillyman (ed): *Goethe's Narrative Fiction.* The Irvine Goethe Symposium, Berlin/New York 1983, pp. 55—86.

imagine conturată concret, care înlesnește percepția potențialului pasional al personajului central.

Un ritm deosebit este creat de succesiunea stărilor emoționale evocate în scrisori: scenelor idilice le urmează efuzii sentimentale, culminînd în disperare. Pe parcurs, mediul înconjurător dispare, copleșit de eul wertherian.

Într-o anumită măsură, *Suferințele...* anticipează tehnica montajului. Căci și aici, ca și mai tîrziu în *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister*, Goethe a introdus — cu intenția de a amîna deznodămîntul — material eterogen, aparținînd unui context străin: traducerea din Ossian, pe care o realizase în perioada de studii la Strasbourg și pe care o dedicase Friederikei Brion.

*

Romanul *Suferințele tînărului Werther* se înscrie în orbita unei tradiții literare europene a genului. Dar ea nu e preluată cu respect cucernic și în spiritul inamovibilității, ci îmbogățită creator.

Modelele literare, sub semnul cărora s-a cristalizat trăirea bogată și autentică a scriitorului, apar în autobiografia sa: meditațiile nocturne ale lui Young, versurile lui Gray, poemele lui Macpherson, romanele lui Goldsmith, Richardson și Rousseau.

„Poemele grave, capabile să sublinieze natura umană [...] erau operele noastre favorite, acelea pe care fiecare dintre noi le căuta; unul, conform stării lui de spirit, pentru ușoara lor tristețe elegiacă, altul pentru deznădejdea lor apăsătoare și nemărginită. Ciudat era faptul că însuși părintele și învățătorul nostru Shakespeare [...] ne întărea și el în această disperare. Hamlet și monologurile sale erau ca niște strigoi care cutreierau tinerele noastre spirite. Fiecare din noi știa pe de rost pasajele lui mai importante și le recitea cu plăcere și fiecare credea că se cuvine să fie tot atît de melancolic ca și prințul Danemarcei deși nu văzuse nici un spirit și nu avea să răzbune nici un tată regal.

Dar pentru ca să nu ne lipsească nici cadrul pe deplin corespunzător acestei stări tulburi de spirit, Ossian ne ademenea pînă la *utima Thule*[51], unde, rătăcind pe infinite cîmpii cenușii, printre pietrele funerare îmbrăcate în mușchi, priveam iarba legănată de un vînt fioros și deasupra noastră un cer acoperit cu nori grei. Noaptea caledonică se lumina ca ziua în bătaia lunii; ne înconjurau eroi dispăruți, fecioare

---

[51] Insulă legendară căutată de Pythea de Massilia, situată în nordul extrem; majoritatea cercetătorilor o identifică cu insulele Shetland.

veştejite, pînă ni se părea că vedem cu adevărat spiritul Lodei[52] în forma lui înspăimîntătoare"[53].

În istoria literaturii universale, *Werther* se situează distinct în apropierea *Noii Eloize*. Goethe cunoştea, fără îndoială, romanul lui Rousseau. O formulare specifică, care apare în scrisoarea a 7-a (partea a cincea) a romanului scris de solitarul de la Ermenonville, este inclusă în biletul prin care Goethe îşi ia rămas bun de la Charlotte Buff (septembrie 1772). Ne referim la rîndurile privind materializarea fericirii pe care îndrăgostitul o simte în preajma iubitei „astăzi, mîine, poimîine şi întreaga viaţă".

După trei decenii de la apariţia romanului său, poetul matur citează din nou în *Poezie şi adevăr* din Rousseau un fragment mai amplu, fără a comenta: „Şi astfel se scurgea o zi după alta, dar toate păreau a fi zile de sărbătoare [...] Mă va înţelege acela care-şi va aminti ce anume i s-a povestit fericitului meu prieten nefericit al noii Eloize «Stînd la picioarele iubitei lui va meliţa cînepă şi va dori s-o facă azi, mîine şi poimîine, întreaga lui viaţă.»"[54] Walzel desprinde existenţa unor afinităţi flagrante între cele două creaţii. Într-adevăr, *Noua Eloiză* e singurul roman din întreaga literatură universală care abordează o temă şi o formă similare lui *Werther*. Reputatul critic şi istoric literar scoate în evidenţă trăsăturile comune ambelor romane. Aceeaşi triadă la Rousseau: Saint-Preux, Julie şi Wolmar; la Goethe: Werther, Lotte şi Albert. Saint-Preux, un adevărat copil spiritual al lui Rousseau, luptă împotriva stărilor sociale ale timpului său; Werther, unul dintre germanii crescuţi în acelaşi spirit, apără tot ceea ce este natural, nefalsificat în om.

Pînă şi structura celor două romane, ca şi forma epistolară, sînt considerate de Walzel[55] un punct comun.

Este cert că fără înrîurirea viziunii rousseauiste despre lume şi viaţă nu s-ar fi putut cristaliza un personaj ca Werther. Şi chiar dacă Herder şi Goethe conferă conceptului de natură un alt conţinut filosofic decît Rousseau, cele două romane — *Noua Eloiză* şi *Werther* — se aseamănă şi se deosebesc totodată unul de celălalt pe mai multe planuri; astfel, personajele lui Rousseau, ca şi cele goetheene, îşi trăiesc viaţa în deplină armonie cu natura înconjurătoare. Dar Goethe nu transfigurează peisajul văii Lahn-ului atît de puternic ca Rousseau, împrejurimile mult mai mărețe ale regiunii din jurul Vevey-ului. În

---

[52] Loda întruchipează în poemele ossianice vîntul, dar şi zeitatea care-i ocroteşte pe poeţi.
[53] J.W. Goethe, *Din viaţa mea...*, *op. cit.*, vol. II, p. 142.
[54] *Ibidem*, p. 102.
[55] Oskar Walzel, *Einleitung des Herausgebers*. În *FA*, 9, p. 31.

schimb trăirea naturii e extatică la Goethe, iar stările de extaz sînt premisa nevrozei werheriene, absente în *Noua Eloiză*.

Dar nu numai funcţia naturii diferă, ci şi semnificaţia actului decizional. Werther, însetatul de absolut, nu poate renunţa aşa cum face Saint-Preux. Julie, care împotriva tuturor uzanţelor franceze îşi trăieşte dragostea mult mai intens şi mai necondiţionat decît Lotte, se căsătoreşte cu un om pe care nu-l iubeşte. Dar de fiecare dată cînd, după lungi răstimpuri, îşi revede iubitul, pasiunea izbucneşte din nou, flacăra ei arde cu aceeaşi intensitate. Doar moartea timpurie a Juliei curmă o situaţie care ar fi putut periclita, în ultimă instanţă, ordinea socială instaurată. Şi numai în folosul acesteia, ideea sinuciderii, prezentă în scrisoarea a 22-a a părţii a treia, este respinsă.

Werther face abstracţie de colectivitate. El jertfeşte pînă la urmă totul, ultima speranţă în atingerea absolutului prin dragoste fiindu-i spulberată. Iar situaţia Lottei e mult mai complicată decît cea a Juliei. Pe cînd mediul ambiant, lumea, dispar, la Rousseau, înghiţite de marea sentimentalismului, la Goethe ele au un contur distinct. În acest sens el nu continuă doar cuceririle lui Richardson, ci şi pe cele ale lui Fielding şi Goldsmith.

„Nici n-aş fi avut nevoie — mărturiseşte Goethe în convorbirea din 21 ianuarie 1824 cu Eckermann — să-mi deduc propria mea melancolie tinerească din atmosfera generală a epocii mele şi din lectura cîtorva poeţi şi scriitori englezi. Au fost mai curînd situaţii individuale intime care mă incitau şi-mi dădeau de lucru... Trăisem, iubisem şi suferisem foarte mult!... Şi ar fi foarte rău, dacă nu i-ar fi dat fiecăruia o dată în viaţă o epocă, în care să i se pară că *Werther* a fost scris doar pentru el."[56]

Ca roman al subiectivităţii, *Suferinţele...* utilizează forma eului narator. Tot ce se relatează e trecut prin filtrul simţirii personajului central, rezultă din mişcarea celor mai ascunse resorturi sufleteşti. Dezvăluite, ele ne oferă priveliştea unui psihic bîntuit de furtună, care găseşte în confesiune unica posibilitate de defulare. Această formă mai are şi alt avantaj. Ea scuteşte pe autor de redarea *continuă* a faptelor şi întîmplărilor. Werther ia condeiul în mînă doar în clipele de zbucium sufletesc, în momentele copleşitoare de tristeţe, încîntare sau disperare.

Poetul însuşi mărturiseşte că „era o vreme în care domneau raporturi atît de deschise între oameni, încît nu era cu putinţă să vorbeşti sau să scrii cuiva, fără a nu socoti că aceste comunicări erau adresate tuturor. Fiecare îşi iscodea inima lui şi a celorlalţi şi, ajutată de indife-

---

[56] *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, p. 535.

rența stăpînirii față de astfel de comunicări, de iuțeala poștelor, de siguranța sigiliilor, de ieftinătatea taxelor, corespondența aceasta de moravuri și literară creștea din ce în ce mai mult.

Astfel de schimburi de scrisori, mai ales acelea cu personalități de seamă, au fost colecționate cu grijă și, în întrunirile prietenești, fragmente din ele erau întotdeauna citite și, pe cît de slab era interesul pentru discursurile politice, pe atîta creștea curiozitatea pentru desfășurarea vieții morale."[57]

Dar epistola literară era forma *confesiei poetice*. *Noua Eloiză* n-a fost primul roman care a valorificat această modalitate, și cu atît mai puțin *Werther*. Atît Rousseau cît și Goethe priveau înapoi spre Richardson, care crease prin *Pamela* (1740, în germană în 1772), dar mai cu seamă prin *Clarissa* (1747, în germană în 1768) modelul romanului sentimental epistolar.

Argumentîndu-și opțiunea Goethe scria:

„De aceea, cînd autorul a ajuns să încerce nevoia de a descrie acea saturație cu care unii oameni își simt propria lor existență, atunci cînd viața e lipsită de griji, el recurge la forma epistolară, pentru a-și exprima sentimentele; căci orice nemulțumire este un copil al singurătății; cine i se încredințează vrea să fugă din fața contradicțiilor ivite în el — și ce ne poate oare contrazice mai mult decît o societate prea veselă? Plăcerea de viață a altora este pentru oricare din noi o dureroasă mustrare și, astfel, ceea ce ar trebui să ne ademenească în afara noastră ne închide, dimpotrivă, în noi înșine. Dacă simțim apoi îndemnul să ne exprimăm legătura cu toate acestea, forma epistolară ni se pare cea mai nimerită, căci nimeni nu se împotrivește unei revărsări sentimentale în scris, fie ea voioasă sau amară; dar dacă i se dă răspuns și contraargumente, solitarul se vede și mai întărit în toanele lui și folosește prilejul de a se fereca și mai mult în sine însuși...

Scrisorile lui Werther, compuse în acest sens, au un farmec variat tocmai pentru că felurítul lor conținut a ieșit la iveală abia în acele dialoguri ideale cu mai mulți indivizi, dar au fost apoi legate între ele ca și cum ar fi fost trimise unui singur prieten."[58]

Pe de-o parte scrisoarea, epistola, constituia deci un cult al epocii, rezultat dintr-o necesitate psihologică, pe de alta, o modalitate literară. Dar Goethe n-ar fi avut dimensiunea geniului inovator dacă n-ar fi realizat din aceste două funcții ale epistolei o sinteză originală.

Werther-ul său se deosebește de romanul epistolar al epocii printr-un procedeu pe cît de simplu, pe atît de eficace. „Scrisorile" reprezintă în mod exclusiv stările de spirit și *Lebensanschauung*-ul figurii centrale.

---

57 J.W. Goethe, *Din viața mea..., op. cit.*, vol. II, p. 117.
58 *Ibidem.*

Ele sînt pure monologuri, desăvîrșite compozițional. Epistolele celorlalte romane din epocă exprimau optica particulară a unor personaje diferite. În *Noua Eloiză* de pildă, scrisorile aparţin fie lui Saint-Preux, fie Juliei, soţului sau prietenilor. Goethe evită conştient introducerea dialogului, spre a păstra perspectiva unitară. Cel ce primește scrisorile — Wilhelm—rămîne perpetuu în conul de umbră. Rolul său e preluat într-un fel de editor, care are doar sarcina de a scoate la lumină, postum, epistolele.

Efectul acestui procedeu — datorită căruia, îngustînd sfera, Goethe poate intensifica și adînci stările sufletești ale eroului —a fost incomensurabil. Autorul a izbutit ca nimeni altul să creeze impresia de autenticitate documentară, ceea ce a sporit comprehensiunea. Faptul că epistola permite o relatare liberă, nefinalizată și incidentală, dezinteresată de evenimentele zilei, subliniază puternic caracterul spontan al confesiunii.

Analizînd contextura romanului, exegeza modernă face referiri la monolog interior sau la stil indirect liber *(erlebte Rede)*, ceea ce probează o dată în plus modernitatea romanului.

Pe de altă parte, existenţa prietenului și a editorului produce un efect de distanţare. Căci nu lui Wilhelm, prietenului apropiat, i se încredinţează sarcina dificilă de a încheia romanului, ci editorului, un personaj din afară. Distribuind în acest fel rolurile, Goethe confirmă, pe de o parte, cît de aproape e de Werther, pe de altă parte, măsura în care, desfășurîndu-și propria criză, s-a situat deasupra eroului său. Căci conturarea pe care Werther și-o face *propria manu*, în epistole, este corectată cu precauţie: în sfera identificării cititorului cu situaţia particulară a eroului este montat cu discreţie un mecanism de distanţare.

Gundolf relevă obiectivarea realizată prin forma epistolară. Căci oricum, un șir de scrisori se constituie într-o modalitate obiectivă raportată la procedeul redării la persoana întîi. Tocmai pentru că folosesc persoana a doua, pentru că sînt adresate unui prieten, confesiunile pun surdină efuziilor sentimentale, și acest filtru discret scutește romanul de revărsarea melodramatică a spovedaniei lirice fără zăgaz.

Se ştie că, în genere, atît conţinutul cît și tonul scrisorii sînt într-o măsură condiţionate de personalitatea adresantului.

Gundolf descifrează în Wilhelm, în acest „tu" căruia îi sînt destinate epistolele, pe Goethe cel care a depășit criza, care a avut puterea să plece la timp din Wetzlar, fără să-și ia rămas-bun, pentru a se salva. Pe cînd Werther e cel care se reîntoarce atras de Lotte pentru a-și urma în mod fatal traiectoria tragică.

În comparaţie cu cele ale lui Richardson sau Rousseau, epistolele goetheene sînt mai rafinate, ele lasă mai mult spaţiu fanteziei, sînt mai moderne.

Faţă de scrisorile personalităţilor epocii — ale lui Herder, Lavater sau Wieland — ele conţin mai puţine invocări retorico-sentimentale. Predomină moderaţia şi o anumită discretă estompare în dezvăluirea peisajului psihic, lăsînd însă spaţiu larg simţirii, tragicului. Căci ceea ce Werther mărturiseşte în epistolele sale nu izvorăște dintr-o uzanță, nu semnifică un joc de societate răspîndit pe atunci în cercurile intelectuale, ci o adevărată dramă.

Tot ceea ce Werther trăieşte şi întreprinde izvorăşte din suflet. Vocea inimii stă la baza existenţei lui şi o condiţionează. Pornind de la simţire, el descoperă noi surse de bucurie şi extaz, pe care nimeni — nici un erou romanesc — nu le-a gustat şi exprimat. Mai pregnant decît alte personaje literare — şi ele copii ai epocii — el reprezintă tipul sentimental: înzestrat cu bogate resurse psihice, generos într-o măsură oarecare, dispunînd de o viață lăuntrică vie, nuanțată, de o rară noblețe sufletească, pasionat pînă la limite extreme, Werther ne apare ca un titan al simţirii.

Dispreţuieşte aristocraţia, îndatoririle mondene, urăște rigorile convenţionalismului sterp şi nu cunoaște compromisul. Tendinţa spre infinit, năzuinţa de a depăși orice condiţionare și îngrădire este o trăsătură esenţială a fiinţei sale. Dar Werther face experienţa amară a precarităţii condiţiei umane și nu o dată se lovește de opreliști. El află că orice rafinament excesiv primejduieşte personalitatea, că plămada muritorilor e un amestec de virtuţi contrabalansate de minusuri și de aceea tot ceea ce el concentrează în atributele „mare“, „măreţ“ semnifică, în acelaşi timp, periclitare.

Este impresionant cum Werther îşi leagă, în ultimă instanţă, viaţa de o iubire, este măreţ cum natura și arta îi incită întreaga simțire: *Gefühl ist alles...* Dar această forţă benefică și cuceritoare a simţirii culminează într-un sindrom maladiv; subiectivismul ia proporţii, frizează limitele egocentrismului și nu e exagerat să vorbim despre o hipertrofie a simţirii. Mai mult, în costumul său de o rafinată extravaganţă — copie a modei engleze introduse la Wetzlar de Jerusalem — în proverbialul său frac albastru[59], cu vesta galbenă şi cizme negre —, Werther își demonstrează narcisismul.

---

[59] Însuşi Goethe a purtat acest costum în vara anului 1775 cînd, împreună cu fraţii Stolberg, a făcut călătoria în Elveţia. Și în acelaşi costum se prezintă la sosirea sa la curtea de la Weimar.

În ipostaza sentimentalului cu privirea întoarsă spre viaţa interioară, ceea ce îl chinuie este în acelaşi timp izvor de bucurie. Şi invers, nici o bucurie nu e deplină, în ea strecurîndu-se, ca un strop de venin, durerea. Ceea ce îi oferă satisfacţie ascunde, prin efemeritate, sursa unei viitoare amărăciuni.

„Nu s-a văzut ceva mai schimbător pe lume, mai nestatornic ca inima mea — scrie Werther în scrisoarea din 13 mai (a treia) — Îmi socot inima un copil bolnav, orice capriciu îi este îngăduit."

Această stare psihică contradictorie nu e inedită. Evul mediu o cunoscuse, şi Petrarca o valorificase poetic. *Dolendi voluptas*, „voluptatea durerii" fusese preluată apoi de petrarchişti. La Werther dulcele chin, trăirea aproape diabolică a suferinţei din dragoste e dusă pînă la situaţii-limită.

Cîţiva cercetători contemporani explică peisajul psihic specific figurii centrale din atitudinea acestuia faţă de literatură, din intensa trăire a operei lui Homer şi Ossian. Schaffer[60] încearcă să demonstreze existenţa unui plan conotativ esoteric în roman. Viaţa lui Werther şi redarea ei în epistole n-ar fi de conceput decît în cadrul lecturilor sale, ca „citat al celor citite". Pütz[61] susţine chiar dependenţa lui Werther de „drogul literatură", considerînd-o cauza înfrîngerii sale. Asimilat sensibil, universul cărţilor devine pentru personajul central realitate contingentă. Chiar şi Waniek[62] şi Wuthenow[63] consideră că atitudinea lui Werther faţă de cărţi şi lectură este punctul de pornire pentru justa înţelegere a trăirilor şi hotărîrilor sale.

Nimeni nu va nega: în starea psihologică a lui Werther poezia[64] şi literatura germană[65], dar mai cu seamă lecturile din Homer şi Ossian ocupă un loc privilegiat. Aprofundarea celor două lumi fictive atît de diferite creează platforma unei acute subiectivităţi, Werther îşi descoperă propriul suflet citindu-l pe Homer. „Lectura — precizează Hans Rudolf Vaget — se converteşte într-o autooglindire forţată, în care Werther se cufundă pentru a-şi uita suferinţa, după cum toxicomanul

[60] Heinz Schaffer, *Exoterik und Esoterik in Goethes Romanen*. În „Goethe-Jahrbuch" 95, 1978, pp. 212—226.

[61] Peter Pütz, *Werthers Leiden an der Literatur*. În *Goethe's Narrative Fiction*, herausgegeben von William J. Lillyman, Berlin/New York 1983, p. 83, 86.

[62] Erdmann Waniek, *„Werther" lesen und Werther als Leser*. În „Goethe Yearbook" 1, 1982, pp. 70—74.

[63] Ralph-Rainer Wuthenow, *Im Buch die Bücher oder Der Held als Leser*, Frankfurt/Main 1979, pp. 65—74.

[64] În mod deosebit poezia lui Klopstock.

[65] Mai cu seamă tragedia *Emilia Galotti* a lui Lessing.

întinde mîna spre morfină."[66] În acest sens Vaget e în concordanță cu Pütz: „Literatura nu mai e leac, ci drog, una din cauzele morții..."[67] În explicarea resorturilor psihice semnificația lecturii și literaturii în genere nu poate fi neglijată, ea îndeplinește în cazul lui Werther funcția unui protocol seismografic al „suferințelor" sale. Dar o absolutizare a acestui factor e tot atît de eronată pe cît ar fi eludarea lui.

Pornind de la altă „durere wertheriană" provocată de lipsa însușirilor necesare pentru a se realiza pe plan artistic, Vaget consideră că poetul însuși trăia în acea epocă drama diletantismului. Și în acest sens, prin nesiguranță, șovăială și dubiile caracteristice creatorului nu întru totul sigur de sine, Goethe ar fi mai aproape de eroul său și mai autentic prezent ca oricînd în momentele în care Werther disperă, constatînd lipsa forței creatoare.

Tinzînd să spulbere mitul creat în jurul tînărului Goethe, proclamat zeu al poeziei și paradigmă a geniului — mit considerat o simplificare pe cît de răspîndită pe atît de falsă — Vaget precizează că tînărul Goethe ar oferi cercetătorului atent două chipuri. Unul ar fi cel al poetului asemănător lui Ganimede, însuflețit de o inepuizabilă forță creatoare, celălalt al diletantului frustrat și deznădăjduit, conștient de imitele sale. Amîndouă ar fi ipostaze goetheene ce nu pot fi separate și amîndouă și-ar găsi expresia în Werther. Cercetătorul aduce desigur o serie de argumente atît din scrisorile cît și din alte opere ale lui Goethe pentru a-și susține teza[68]. Punctul său de vedere fiind pe cît de îndrăzneț, pe atît de riscant. Căci dacă cel care se impusese atît de convingător prin *Götz* putea fi încercat de trecătoare crize de creație, e mai greu să convingi că avea complexul diletantismului.

Dincolo de aceste considerații ce abordează aspecte parțiale, tipul Werther este moștenitorul devitalizat al unei lumi optimiste, echilibrate, active. Bogăția spirituală preluată de la generația anterioară e o povară prea grea pentru umerii săi slabi. Și sub această povară se prăbușește. Căci el percepe, savurează cu deliciu tot ceea ce se strînsese cu grijă, vreme îndelungată, comori ale spiritului și ale sufletului. Un conținut prea bogat umple un vas mult prea delicat. Werther vădește superioritate intelectuală, dar îi lipsește forța de a se ține în frîu. Nu este doar un suprasensibil; el se consideră și reprezentantul unei moralități superioare. „Orice timp — scrie Trunz — preferă anumite tipuri de oameni, iar o formă de simțire și de viață își găsește contura-

---

[66] Hans Rudolf Vaget, *Die Leiden des jungen Werther*. În *Goethes Erzählwerk*, herausgegeben von Paul Michael Lützeler und James E. McLeod, Stuttgart 1985, p. 52.

[67] Peter Pütz, *Werthers Leiden an der Literatur*, *op. cit.*, p. 63.

[68] Hans Rudolf Vaget, *Goethe the Novelist. On the Coherence of his Fiction*, *op. cit.*, p. 13.

rea ei cea mai precisă mai cu seamă cînd este nouă și contrastează cu cea dinainte. Cu toate că problema mai adîncă a romanului transcende epoca, Werther, ca tip uman, este concretizarea a ceea ce înțelegem prin *Empfindsamkeit*. Într-o epocă a subiectivismului incipient, el își trăiește exemplar măreția, asumîndu-și pericolele: însingurarea și iadul."[69]

Mai distinct decît orice alt personaj al creațiilor poetice din acea decadă, Werther include atît însușirile tipului sentimental, cît și raportul profund problematic al omului sensibil cu universul. De altfel marele succes al romanului nu este asigurat atît de povestea de dragoste, cît de acest prototip pe care toți îl simțeau mai vag sau mai conturat în sufletele lor. Este meritul lui Goethe de a fi fundamentat filosofic și articulat artistic năzuințele nebuloase ale generației sale, potențîndu-le la nivel existențial. Werther e fără îndoială un precursor tipologic. Lipsit de voință, de vigoare, de impulsul de a înfăptui ceva anumit, el anticipează existența de mai tîrziu a tipului romantic, caracterizat prin schimbătoare stări sufletești, fantezie bogată, vise, contemplare, introspecție. Foarte cultivat, înclinat spre reflecție filosofică, eroul goetheean nu prezintă încă simptomele hipertrofiei spirituale a romanticilor. Mai poartă încă în suflet o urmă de naivitate, mai găsește încă în natură și în sentiment o pondere împotriva cultului exacerbat al spiritului. La poeții curentului constituit mai tîrziu, spre sfîrșitul secolului, se va stinge și cea mai slabă licărire de naivitate.

Werther îi anunță însă și prin *kairos*[70]-ul momentului de împlinire în plictiseală ucigătoare. Căci satisfacția estetică, savurarea naturii, trăirea dragostei poartă în celulele constitutive germenii instabilității, nestatorniciei, astfel încît melancolia devine replica generalizată a efemerității clipelor de satisfacție. Că „oscilarea lui Werther de la o extremă la alta nu reprezintă doar tipul epocii de atunci, ci include și o modalitate existențială, cea determinată de sentiment, or tocmai acest lucru conferă romanului un anumit rang pînă în zilele noastre".[71] Figură cu particularități multiple, Werther se pretează unor variate catalogări, fără a-și contrazice sau altera esența. Nu puțini văd în Werther paradigma eroului problematic modern, tipul intelectualului, pentru care arta e forma de exprimare a personalității. Profilul lui este precis conturat în scrisoarea din 10 mai (Cartea I). Aici este prefigurată și perpetua oscilație între seninătatea unei trăiri sensibile a miracolelor vieții și disperarea ucigătoare provocată de obtuzitatea mediului

---

[69] Erich Trunz, *Anmerkungen des Herausgebers... HA*, 6, p. 544.
[70] Transformare, metamorfoză bruscă.
[71] Werner Kohlschmidt, *Geschichte der deutschen Litteratur vom Barock bis zur Klassik*, Stuttgart, vol. II, p. 553.

Evident, fizionomia socială a tipului Werther poartă pecetea burgheziei în ascensiune şi trăsături antifeudale. Dar eşuarea lui nu poate fi explicată doar prin condiţiile exterioare, prin stările deplorabile ale statului absolutist sau mărginirea burgheziei în ascensiune. Între dotarea lui psihică şi factorii externi acţionează legea interdependenţei.

*

Dacă Werther dezvăluie nemijlocit efuziile sentimentale şi crispările dilematice ale existenţei, participarea Lottei în roman e îngrădită, redusă la minim. Tot ce ştim despre ea e filtrat prin ochii lui Werther. Epistolele lui creionează o fată fermecătoare, sensibilă, înzestrată cu o inimă de aur, înţelegătoare şi statornică. Amănunte risipite în scrisori întregesc imaginea solară a unei fiinţe de o rară bogăţie sufletească. Într-adevăr, Lotte te cucereşte atît prin înfăţişarea, cît şi prin felul ei de a fi.

Walzel[72] consideră că pînă la ea nici o figură de fată din literatura epică germană nu fusese conturată cu atîta căldură şi rafinată înţelegere pentru eternul feminin transfigurat.

Lotte evoluează în condiţii mai complicate decît Julie. Este logodită de patru ani, vrea să întemeieze un cămin, alături de Albert viaţa îi oferă siguranţă. Pe de altă parte se simte măgulită de prietenia şi tandreţea lui Werther, are nevoie de prezenţa lui, se lasă învăluită de farmec... E conştientă de puterea ce-o exercită asupra tînărului şi în cochetăria ei vinovat-nevinovată îl provoacă, se joacă cu focul. Dar faptul că nu-i poate oferi mai mult decît prietenie o determină să se oprească atunci cînd îşi dă seama, după lectura comună din Ossian, ce furtună a stîrnit în sufletul lui şi cărui pericol se expune. Se opreşte speriată de impetuozitatea îmbrăţişării lui şi — îngrozită de valul pasiunii care pare s-o poarte şi pe ea o clipă — se dezmeticeşte şi-l părăseşte pentru totdeauna, optînd pentru cămin, stabilitate, armonie.

Să fi intuit narcisismul lui Werther? Să fi înţeles că Werther s-a îndrăgostit de ea doar într-un moment de disponibilitate sufletească, că-şi iubeşte numai starea de vrajă care-l transpune într-o lume de vis? Că ea nu-i decît un catalizator al potenţelor sale de dăruire?

Oricum, întrebîndu-l de ce a ales-o tocmai pe ea, e convinsă că doar imposibilitatea de a o avea îi menţine şi-i intensifică dragostea.

Autorul e sincer; în fond, Lotte avea dreptate.

Werther, acel „vagabond al simţirii“ pe care nu te puteai bizui, hrăneşte o pasiune de dragul pasiunii, o pasiune fără alt scop, în fond... poezie în devenire.

---

[72] Oskar Walzel, *Die Leiden des jungen Werther.* Einleitung...; *op. cit.*, *FA*, 9, p. 37.

Wilhelm are funcţia pe care o îndeplineşte uneori pe pînza de largi proporţii figura din prim-plan, întoarsă cu spatele spre public. Nu-i distingem trăsăturile, dar odată cu el — căruia îi sînt adresate scrisorile — află şi cititorul ceea ce se întîmplă. Poziţia lui coincide cu a noastră. Împreună urmărim cu îngrijorare ce i se întîmplă lui Werther, ni se strînge inima, îl înţelegem. Şi odată cu Wilhelm, prietenul adevărat, ne dăm seama că Werther se îndreaptă spre dezastru. Înţelege că sfaturile şi îndemnurile sale din scrisori nu folosesc şi se decide să vină la amicul cuprins de disperare pentru a-l îndepărta din mediul nociv. Dar acesta îl induce în eroare, fixează termenul plecării tîrziu, pentru a-şi putea pune planul funest în aplicare. Goethe nu-i încredinţează lui Wilhelm — adresantul epistolelor — decît funcţia de receptacol comprehensiv.

Pentru a înţelege însă relaţiile dintre Lotte şi Werther, acesta din urmă şi Wilhelm sau Kestner, este necesar să ne transpunem în epoca cultului prieteniei.

Odată „secolul luminilor" depășit, repunerea în drepturi a valorilor subiective neglijate a urmat ca o ripostă. Și, de asemenea, ca la toate marile cotituri ale evoluţiei, se instaurează criza. Ea poartă denumirea de sentimentalism, *Empfindsamkeit*, și își are rădăcinile în contraponderea creată de pietism la dominaţia excesivă a raţiunii.

Începînd de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, viaţa interioară devenise mai subtilă, prietenia un adevărat cult. În cadrul acestuia se desfăşoară o viaţă sentimentală entuziastă, din care nu lipsea adorarea naturii şi admiraţia pentru artă şi poezie. Prin *Werther*-ul goethean se realizează laicizarea completă a tendinţelor pietiste. Şi cultul prieteniei înfloreşte sub noile auspicii. În formula ei intrau vizite, reuniuni, schimb de scrisori, tandreţe, înţelegere, îmbrăţişări... Și cei mai buni au trăit această epocă cel mai intens, potenţînd-o artistic. În acest sens, *Werther* este un roman al timpului, *ein Zeitroman*.

*

Nici una din operele literare apărute în Germania secolului al XVIII-lea n-a avut un răsunet atît de larg ca *Werther*. Publicul o citeşte cu încîntare, tinerii poartă fracul albastru cu nasturii de alamă şi vestă galbenă, se parfumează cu *eau de Werther*, își lasă părul nepudrat, se sinucid. Cartea împarte spiritele mari ale vremii în două tabere: pro şi contra. Un val de imitaţii lipsite de valoare, o serie de transpuneri scenice și de parodii inundă piaţa literară.

Dar Werther deschide și drumul spre *Hyperion* al lui Hölderlin, spre marile romane ale lui Jean-Paul și chiar spre *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister*.

Receptarea lui în Franța, Italia, Anglia dobîndește proporții impresionante în rîndul tuturor straturilor sociale. Undele stîrnite de *Werther* incită și la creație, astfel încît influența se poate urmări în romanul epistolar *Ultima lettere di Jacobo Ortis* (1802) a lui Ugo Foscolo (1778—1827), în *Obermann* (1804), romanul autobiografic al lui Etienne Pivert de Senancourt (1770—1846) ca și în drama *Manfred* (1817) a lordului Byron (1788—1827).

Starea conflictuală dintre individ și societate, înregistrată de romanul lui Goethe este preluată și dusă mai departe, în secolul al XIX-lea, dominînd literatura europeană pînă la mijlocul acestui veac. Apoi, spre sfîrșitul lui, I.E.F. Massenet compune partitura operei *Werther* (libretul e semnat de E. Blau), a cărei premieră are loc la Weimar în 1891.

Regizori cunoscuți ca André Calmettes (1861—1942) și Max Ophüls (1902—1957) și-au fixat, amîndoi pe pămînt francez, obiectivul—primul în 1910, al doilea în 1938 — asupra unor scenarii inspirate de *Werther*. În Germania K.H. Schroth realizează filmul *Întîlnire cu Werther* (1949).

Să menționăm, de asemenea, că în 1972 Ulrich Plenzdorf (n. 1934) publică romanul *Noile suferințe ale tînărului W.*[73], prelucrat pentru teatru într-o piesă jucată cu mult succes.

Toate acestea atestă — dacă mai era nevoie — perenitatea romanului goethean.

*

E adevărat, elemente specifice sentimentalismului edulcorează, din punctul de vedere al exegetului și lectorului modern, caracterul tragic al existenței lui Werther, restrîngînd impactul emotiv al hotărîrii sale de a-și pune capăt vieții. Dar exprimarea dorinței de a fi îngropat în fracul albastru cu vesta galbenă sau faptul că presimte trecînd vîntul prin iarba ce-i acoperă mormîntul aparțin limbajului sentimental al epocii căruia Goethe îi asociază tragismul autentic.

Dincolo de condiționarea istorică, dincolo de noianul datelor și faptelor, totul probează vocația inimitabilă a lui Goethe de a sesiza esența problemei existențiale.

Dacă în trecut foarte mulți s-au identificat cu Werther, suferind, iubind, și astăzi această identificare este încă posibilă. „Căci un lung șir de echivalențe — precizează Roland Barthes — leagă pe toți cei ce iubesc pretutindeni, prin timp și spațiu, chiar împotriva voinței

---

73 Este o ripostă modernă la romanul lui Goethe. Între destinul ambilor eroi — Werther și Wibeau — se nasc interferențe; citate din *Werther* străbat scrierea lui Plenzdorf; Charlotte este educatoare la o grădiniță de copii, iar personajul central piere în urma unui scurt-circuit produs în timpul unor experiențe neizbutite.

lor. Și dacă astăzi teoria literară nu mai prețuiește proiectarea cititorului asupra eroului, ea este totuși domeniul cel mai vechi și originar al tuturor lecturilor imaginare: citind un roman de dragoste nu mă proiectez doar asupra figurii îndrăgostiților — asta ar fi prea puțin — ci mă identific cu ei... închis cu imaginea lor în miezul cărții..."[74]

*

Cum a fost posibil? De ce? Aceste întrebări, fără nimic retoric în ele, stăruie și azi, ca o imensă nedumerire în fața efectelor devastatoare pe care „sindromul Werther" le-a avut în epocă. Pentru omul zilelor noastre cartea nu mai e de mult singurul mijloc de imersiune în universul ficțional și de comparare cu realitatea. Legat aproape instantaneu, prin mijloacele mass media, de dramele, furtunile și dezastrele colective din întreaga lume, omul contemporan și-a pierdut sensibilitatea pentru un astfel de destin individual. De aceea surditatea lui la unda cu reverberații adînci ale romanului lui Goethe nu poate înceta decît atunci cînd reușește să se transpună și să înțeleagă condițiile concrete ale unei perioade istorice și de afectivitate revolute.

[74] Roland Barthes, *Fragments d'un discours amoureux*. *Apud* Hans Christoph Buch, *Die Leiden des jungen Werther*, *op. cit.*, p. 41.

SUFERINȚELE TÎNĂRULUI WERTHER

Am adunat cu sîrguință toate cele aflate cu privire la povestea bietului Werther, și acum le aștern aici, știind că îmi veți mulțumi pentru asta. Nu puteți să refuzați spiritului și caracterului său admirația și dragostea voastră, iar destinului său, lacrimile voastre.

Iar tu, suflet bun, care simți același îndemn ca și el, culege mîngîiere din suferințele lui și fă-ți din această carte un prieten, dacă soarta sau propria-ți vină te împiedică să găsești altul.

Cartea întîi

4 mai 1771

CE BINE îmi pare că am plecat! Ce e și inima[1] omului, iubite prietene! Să te părăsesc pe tine, care îmi ești atît de drag, de care eram nedespărțit, și să-mi pară bine! Știu că ai să mă ierți. N-au fost oare toate celelalte legături ale mele parcă anume alese de soartă ca să neliniștească o inimă ca a mea? Biata Leonore! Și totuși eram nevinovat! Ce puteam să fac dacă, în timp ce farmecul ciudat al surorii ei îmi dăruia clipe plăcute, în sărmana ei inimă se năștea o pasiune?! Și totuși, sînt pe de-a-ntregul nevinovat? Nu i-am hrănit eu sensibilitatea? Nu m-am desfătat eu însumi cu manifestările atît de sincere ale acestei firi, care de-atîtea ori ne-au făcut să rîdem, deși nu era nimic de rîs în ele?! N-am... O, ce ființă e și omul că se poate plînge de el însuși! Vreau acum, iubite prietene, îți făgăduiesc, vreau să mă îndrept, nu vreau să mai rumeg puținul rău pe care destinul ni-l hărăzește, așa cum am făcut pînă acum; vreau să mă bucur de clipa de față, și tot ce e trecut să rămînă trecut. Desigur, tu ai dreptate, prietene; durerile oamenilor

ar fi mai mici dacă ei — dumnezeu știe de ce sînt făcuți astfel! — nu s-ar ocupa cu un atît de mare zel al închipuirii de amintirea relelor trecute și ar îndura un prezent nepăsător.

Fii bun și spune mamei că mă îngrijesc cît pot mai bine de treburile pe care mi le-a încredințat și că-i voi scrie în curînd despre asta. Am vorbit cu mătușa mea și n-am găsit deloc că e o femeie atît de rea cum e socotită la noi acasă. E vioaie și pasionată și are o inimă cît se poate de bună. I-am arătat plîngerile mamei cu privire la partea de moștenire oprită de dînsa. Ea mi-a arătat temeiurile și motivele ei, precum și condițiile în care ar fi gata să dea tot și chiar mai mult decît am cerut. În sfîrșit, deocamdată nu pot să mai scriu despre asta; înștiințeaz-o pe mama că totul are să meargă bine. Cu acest prilej neînsemnat am văzut din nou, dragul meu, că lipsa de înțelegere și inerția stîrnesc poate mai multe greșeli în lume decît viclenia și răutatea. Cel puțin, acestea două din urmă sînt, hotărît, mai rare.

Încolo, mă simt foarte bine aici; singurătatea e pentru sufletul meu un balsam delicios în ținutul acesta paradisiac, și anotimpul tinereții încălzește din belșug inima mea, ades înfiorată de frig. Fiecare copac, fiecare tufiș e un mănunchi de flori, și-ai vrea să te prefaci într-un cărăbuș ca să înoți în marea de miresme și să-ți poți găsi într-însa hrana.

Orașul în sine nu-i plăcut; în schimb, de jur împrejur, natura e de o nespusă frumusețe. Asta l-a îndemnat pe răposatul conte de M... să-și așeze grădina pe unul din dealurile care se încrucișează în toate sensurile, într-o frumoasă varietate, alcătuind văi încîntătoare. Grădina e simplă și chiar de la intrare simți că planul ei n-a fost schițat de un horticultor de meserie, ci de o inimă sensibilă care a vrut să-și desfete aici sufletul. Am și vărsat pentru cel mort cîteva lacrimi, în odăița dărăpănată, care a fost locul lui preferat și este și al meu. În curînd voi fi stăpînul grădinii; grădinarul mi-e prieten numai de cîteva zile și n-are să-i pară rău de asta.

10 mai

Peste tot sufletul meu s-a așternut o minunată seninătate, asemenea dulcii dimineți de primăvară pe care o gust din toată inima. Sînt atît de fericit, dragul meu, atît de cufundat în sentimentul unei existențe pașnice, încît arta mea suferă

din pricina aceasta. N-aş putea acuma să desenez nici măcar o singură linie şi totuşi n-am fost niciodată un pictor mai mare decît în aceste clipe.[2] Cînd valea clocoteşte-n jurul meu şi soarele înălţat pe cer se odihneşte deasupra nepătrunsei întunecimi a pădurii mele, lăsînd numai cîteva raze să se strecoare în sanctuarul lăuntric, iar eu stau culcat în iarba înaltă, lîngă pîrîul ce se rostogoleşte, şi privesc de-aproape, pe pămînt, o mulţime de buruieni mici şi felurite; cînd simt lîngă inima mea cum, printre firele de iarbă, foieşte o întreagă lume măruntă, formele nenumărate şi nelămurite ale vietăţilor şi musculiţelor de tot felul şi simt totodată prezenţa celui atotputernic, care ne-a creat după chipul său, suflul celui atoateiubitor care, plutind în veşnică desfătare, ne poartă şi ne sprijină pe toţi; cînd apoi se-ntunecă în preajma ochilor mei, şi lumea din jur şi cerul se odihnesc în sufletul meu asemeni chipului unei iubite; atunci mă simt cuprins de dor şi cuget: o, dacă ai putea să exprimi din nou acestea toate, dacă ai putea să insufli hîrtiei ceea ce trăieşte atît de plin şi de fierbinte în tine, aşa încît să devină oglinda sufletului tău, aşa cum sufletul tău e oglinda dumnezeului celui fără de sfîrşit!...[3] Prietene... Dar nu mai pot continua, măreţia acestor privelişti mă copleşeşte.

12 mai

Nu ştiu, plutesc pe aceste meleaguri duhuri amăgitoare, ori închipuirea cerească din sufletul meu dă o înfăţişare paradisiacă la tot ce mă înconjoară? Nu departe de locul unde stau e o fîntînă, o fîntînă de care sînt legat prin vrajă asemenea Melusinei[4] şi surorilor ei. Cobori de pe o movilă şi te pomeneşti deodată în faţa unei hrube, spre adîncul căreia duc vreo douăzeci de trepte. Jos, o apă limpede izvorăşte din stînci de marmură. Zidul scund care o împrejmuie sus, copacii înalţi, răcoarea, totul are ceva ciudat, care te înfioară. Nu e zi în care să nu stau un ceas aici. Fete din tîrg vin să ia apă, cea mai paşnică îndeletnicire şi cea mai folositoare, pe care odinioară o îndeplineau chiar fiicele de regi. Stînd aici, gînduri biblice prind puternic viaţă în preajma mea, ca atunci cînd patriarhii[5] se cunoşteau la fîntînă şi tot aici îşi găseau neveste şi cînd duhuri binefăcătoare pluteau

în jurul fîntînilor și al izvoarelor. Cel care nu poate simți asta desigur că n-a gustat niciodată răcoarea unui izvor, după un drum greu, într-o zi de vară.

13 mai

Mă întrebi dacă poți să-mi trimiți cărțile. Dragul meu, te rog din suflet, lasă-mă în pace cu ele! Nu vreau să fiu călăuzit, îndemnat, ațîțat. Inima mea clocotește destul și singură. Am nevoie de cîntece de leagăn, și pe acestea le-am găsit din belșug în Homer[6]. De cîte ori nu-mi adorm cu cîntec sîngele răzvrătit! Fiindcă niciodată nu s-a văzut ceva mai schimbător, mai nestatornic decît inima mea. Dar oare, dragul meu, mai trebuie să-ți spun asta, ție, care de-atîtea ori ai îndurat spectacolul trecerii mele de la mîhnire la desfătare și de la o dulce melancolie la patima nimicitoare? Îmi socot inima un copil bolnav; orice capriciu îi este îngăduit. Nu spune asta și altora; există oameni care mi-ar lua-o în nume de rău.

15 mai

Oamenii mărunți de pe aici mă cunosc și mă iubesc, mai ales copiii. La început, cînd mă apropiam de ei și-i întrebam prietenos de una sau de alta, erau unii care credeau că vreau să rîd de dînșii și mă trimiteau la plimbare cu grosolănie. Totuși, nu mă dădeam bătut; simțeam însă mai adînc ceea ce observasem de multe ori. Oamenii din clasele de sus se țin întotdeauna la o rece distanță de lumea de rînd, ca și cum ar crede că, apropiindu-se de această lume, pierd ceva. Dar sînt în același timp transfugi și glumeți de prost-gust care simulează o apropiere pentru a face pe oamenii de jos să le simtă și mai mult trufia.

Știu prea bine că nu sîntem și nu putem fi egali. Dar sînt în același timp convins că acela care crede că are nevoie să se țină departe de așa-zisul norod pentru a-și păstra ighemonicονul e tot așa de vrednic să fie mustrat ca și lașul care se ascunde de dușman fiindcă se teme să nu fie biruit.

Ultima oară cînd am fost la fîntînă, am dat acolo de o slujnică tînără care își pusese vasul cu apă pe treapta de

jos și se uita împrejur să vadă dacă nu vine vreo fată de-o seamă cu ea s-o ajute să-și așeze vasul pe cap. M-am coborît și am privit-o. S-a făcut roșie toată. „Vrei să te ajut?“ am întrebat-o. „O, nu, domnule!“ mi-a spus ea. „De ce nu?“ Și-a pus glamnica[7] pe cap și eu am ajutat-o. Mi-a mulțumit și a urcat treptele.

17 mai

Am făcut tot felul de cunoștințe, dar prieteni încă n-am găsit. De bună seamă oamenii văd în mine ceva ciudat. Mulți dintre ei mă iubesc și au simpatie față de mine, și-mi pare rău cînd văd că drumul nostru merge numai puțină vreme împreună. Dacă mă vei întreba cum sînt oamenii pe-aici, îți voi răspunde: ca pretutindeni. Specia umană se poartă pretutindeni la fel. Majoritatea oamenilor își întrebuințează cea mai mare parte din timp ca să trăiască și puțina libertate care le mai rămîne îi înspăimîntă atît de tare, încît fac tot ce le stă în putință ca să scape de dînsa. O, destin al omului!

Dar ce inși de treabă! Cînd, uneori, uit de mine însumi și gust împreună cu ei bucuriile care mai sînt încă hărăzite oamenilor, bucuria de a glumi cu inima deschisă și fără sfială în jurul unei mese frumos așezate, de-a hotărî o plimbare sau un dans la vreme cuvenită, și altele la fel, toate acestea au o minunată înrîurire asupra mea; numai că nu trebuie să-mi aduc aminte că în mine zac încă atîtea forțe ce mucezesc de neîntrebuințare și pe care sînt nevoit să le ascund cu grijă. Asta îmi strînge îngrozitor inima... Și totuși, soarta unui om de felul meu este să fie neînțeles!

Vai, ce rău îmi pare că prietena tinereții mele[8] s-a dus! O, de n-aș fi cunoscut-o niciodată!... Aș spune atunci: „Ești nebun! Cauți ceea ce nu se poate găsi în lumea asta. Și totuși am avut o asemenea prietenă, i-am simțit inima, sufletul mare înaintea căruia mi se părea că sînt mai mult decît eram, fiindcă eram tot ce puteam să fiu. O, doamne! A rămas oare atunci o cît de mică energie a sufletului meu care să nu fie folosită? Nu desfășuram oare în fața ei toată simțirea minunată cu care inima mea îmbrățișează întreaga natură? N-a fost oare prietenia noastră o veșnică împletire de aleasă simțire și de spirit ascuțit, ale cărei schimbări, ajungînd chiar pînă la necuviință, purtau toate pecetea geniului? Și acum!... Era mai matură decît o arată vîrsta și a murit

devreme. Niciodată n-am s-o uit, n-am să uit simţirea ei trainică, dumnezeiasca ei răbdare!

Acum cîteva zile am întîlnit pe tînărul V..., un tînăr deştept, cu o înfăţişare foarte plăcută. Acum de-abia şi-a isprăvit universitatea; nu se socoate înţelept, crede totuşi că ştie mai mult decît alţii. După cît îmi dau seama, a învăţat bine; în sfîrşit, are cunoştinţe frumoase. Cînd a aflat că desenez şi ştiu greceşte (două îndeletniciri meteorice prin partea locului), a venit să stea de vorbă cu mine. Imediat a început să se fălească cu ştiinţa lui, începînd cu Batteux[9] şi Wood[10] şi sfîrşind cu Piles[11] şi cu Winckelmann[12], m-a asigurat că a citit din scoarţă în scoarţă prima parte din teoria lui Sulzer[13] şi că are un manuscript al lui Heyne[14] asupra studiului antichităţii. L-am lăsat să vorbească, apoi am trecut la altceva.

Am mai cunoscut un om de treabă — pe administratorul princiar — un om deschis şi sincer. Mi s-a povestit că e o bucurie să-l vezi în mijlocul copiilor lui, nouă la număr; se spun multe lucruri bune mai ales despre fata lui cea mai mare. M-a poftit la el şi am să mă duc cît de curînd. Locuieşte la un ceas şi jumătate depărtare de aici, într-un pavilion de vînătoare al prinţului, unde a căpătat îngăduinţa să se mute după moartea soţiei lui, deoarece şederea în oraş, în casa cancelariei, devenise prea dureroasă pentru el.

Afară de asta am întîlnit cîţiva originali caraghioşi, la care totul e de nesuferit, mai ales manifestările lor de prietenie.

Rămîi cu bine! Scrisoarea asta are să-ţi placă, e în întregime istorică.

22 mai

Că viaţa omului este numai un vis, asta au crezut mulţi, şi gîndul acesta a început să-mi dea tîrcoale şi mie. Cînd văd limitele în care sînt îngrădite forţele active şi cercetătoare ale omului; cînd văd că orice activitate are de scop să procure satisfacerea nevoilor, care, şi ele, la rîndul lor, n-au alt scop decît să prelungească biata noastră existenţă, şi cînd văd că a trece cu vederea peste anumite puncte ale investigaţiei înseamnă numai resemnare visătoare şi că spiritul îşi zugrăveşte pereţii între care e închis cu figuri colorate şi privelişti luminoase.... Toate acestea, Wilhelm, mă fac să amuţesc. Mă întorc în mine însumi şi găsesc o lume! Şi de data asta

mai mult ca o presimțire și ca o dorință obscură decît ca o reprezentare și o forță vie. Şi atunci totul în fața mea se împăienjenește și surîd visător mai departe.

Toți profesorii și savanții sînt de acord că nevîrstnicii nu știu pentru ce anume vor ceva. Dar că și adulții, ca și copiii, merg șovăind prin lumea asta, fără să știe nici de unde vin și nici încotro se duc[15], că se preocupă tot atît de puțin de adevăratele scopuri și sînt cîrmuiți la fel cu pișcoturi și prăjituri și vergi de mesteacăn, asta nu vrea s-o creadă nimeni, deși eu socot că e un lucru evident.

Îți mărturisesc cu plăcere, deoarece știu ce ai să-mi răspunzi în privința asta, că oamenii cei mai fericiți sînt aceia care trăiesc asemenea copiilor, își duc păpușile în brațe, le îmbracă și le dezbracă, dau tîrcoale, cu mare respect, cutiei în care mama a încuiat zahărul, iar cînd, în sfîrșit, au căpătat bucățica de zahăr, o mănîncă cu poftă și strigă: „Mai dă-mi!..." Fericite ființe! Mulțumiți sînt, de asemeni, și aceia care dau nume pompoase îndeletnicirilor lor mărunte sau chiar patimilor lor și le atribuie speciei umane drept operații uriașe întru mîntuirea și prosperitatea acesteia. Fericit cine poate fi astfel! Însă acela care în umilința lui știe despre ce e vorba, care vede cum fiecare cetățean căruia îi merge bine își îngrijește cuminte grădinița, făcîndu-și din ea paradisul, cum chiar cel mai nefericit dintre oameni își urmează stăruitor drumul, gîfîind sub povară și cum toți sînt deopotrivă de interesați să vadă lumina soarelui măcar o clipă mai mult; acela care vede toate acestea e liniștit și își alcătuiește și el o lume din propria-i ființă și e fericit fiindcă e om. Dar, deși e limitat, el păstrează totuși în inima lui dulcele sentiment al libertății, precum și sentimentul că poate părăsi această temniță oricînd vrea.

26 mai

Îmi cunoști de mult obiceiul de a mă statornici, de a-mi clădi într-un loc liniștit o colibă[16] în care să stau despărțit de lume. Am găsit și aici un locșor care m-a atras.

Cam la un ceas depărtare de oraș e o localitate care se cheamă Wahlheim*. Poziția ei pe un deal e foarte interesantă,

* Cititorul nu trebuie să se ostenească să caute localitățile numite aici; a fost nevoie ca numele adevărate din original să fie schimbate (n.a.).

şi cînd ajungi sus, pe cărarea ce duce către sat, zăreşti dintr-o dată toată valea. O cîrciumăreasă de treabă, plăcută şi vioaie, cu toată vîrsta ei, serveşte vin, bere, cafea; şi ceea ce e mai plăcut decît orice sînt doi tei ce umbresc, cu ramurile lor lungi, mica piaţă din faţa bisericii, împrejurul căreia sînt case ţărăneşti, hambare şi curţi. Rar am găsit un loc mai liniştit, mai tainic. Aici pun să-mi aducă afară din cîrciumă o măsuţă şi un scaun, îmi sorb cafeaua şi citesc pe Homer. Prima dată cînd, întîmplător, am ajuns aici, sub tei, într-o după-amiază frumoasă, locşorul mi s-a părut singuratic. Toţi erau la cîmp. Numai un băieţaş de vreo patru ani şedea pe jos şi ţinea între picioare alt copil de vreo şase luni, strîngîndu-l la piept, aşa încît copilaşul parcă şedea într-un jilţ. Deşi căta nespus de vioi în toate părţile cu ochii lui negri, băieţaşul stătea foarte liniştit. Scena mi-a plăcut. M-am aşezat pe un plug care era alături şi am desenat cu mult drag pe cei doi copii. Am adăugat şi gardul din apropiere, o uşă de hambar şi cîteva roţi stricate, toate cum erau, şi am găsit după un ceas de lucru că am făcut un desen foarte bun şi foarte interesant, fără să pun nici cel mai mic amănunt de la mine. Asta m-a întărit în hotărîrea mea ca, de aci înainte, să nu mai urmez decît natura. Numai ea este nesfîrşit de bogată şi numai ea formează pe artistul mare. Despre reguli se pot spune multe lucruri bune, cam ceea ce se poate spune întru lauda societăţii burgheze. Un om care le urmează nu va face niciodată nimic rău şi lipsit de gust, tot aşa cum cineva care se lasă modelat de legi şi de prosperitate nu va putea deveni niciodată un vecin nesuferit sau un răufăcător; în acelaşi timp însă, orice s-ar spune, regula, oricare ar fi ea, va spulbera adevăratul sentiment al naturii şi adevărata expresie a acesteia. Ai să-mi spui că e prea din cale-afară, că regula îngrădeşte numai, că taie viţele neastîmpărate şi aşa mai departe... Dragă prietene, vrei o comparaţie? Cu natura e ca şi cu iubirea. Un tînăr iubeşte din tot sufletul o fată, stă toată ziua cu ea, îşi cheltuieşte toate forţele, toată avuţia lui pentru a-i spune în fiece clipă că e cu totul al ei. Dar să presupunem că deodată ar veni un burtă-verde, un om care are o funcţie publică, şi ar spune tînărului: „Dragă domnişorule, iubirea e ceva omenesc, numai că trebuie să iubeşti omeneşte! Împarte-ţi timpul, lucrează cîteva ceasuri, şi ceasurile de odihnă consacră-le fetei. Socoteşte-ţi banii, şi din ceea ce-ţi rămîne de prisos după împlinirea nevoilor nu te opresc de loc să-i dăruieşti cîte ceva, dar nu prea des,

de ziua naşterii, de ziua numelui etc. Dacă tînărul urmează aceste sfaturi, vom avea un om foarte folositor societăţii şi eu însumi aş sfătui pe orice prinţ să-l dea la o şcoală înaltă. Numai că atunci s-a sfîrşit cu iubirea şi, dacă e artist, şi cu arta! O, prieteni! De ce oare fluviul geniului izbucneşte atît de rar şi atît de rar se revarsă în valuri puternice şi vă cutremură sufletul uimit? Din pricină, dragi prieteni, că pe amîndouă malurile locuiesc domnii liniştiţi, ale căror căsuţe, straturi de lalele şi grădini de zarzavat ar fi inundate şi nimicite, domnii care ştiu din timp să se apere cu diguri şi canale de primejdia ce-i ameninţă în viitor.

27 mai

După cum văd, am căzut în extaz, parabole şi declamaţie şi am uitat din cauza asta să-ţi povestesc mai departe ce s-a întîmplat cu cei doi copii. Am stat pe plugul meu încă două ceasuri, cufundat în emoţiile picturale expuse fragmentar în scrisoarea mea de ieri. Către seară iată că soseşte o femeie tînără, cu un paner atîrnat de braţ, se îndreaptă repede spre cei doi copii, care în tot acest timp nu se mişcaseră de la locul lor, şi strigă de departe: „Philipps, te-ai purtat foarte bine!“ Femeia m-a salutat, eu i-am mulţumit, m-am ridicat, m-am apropiat de dînsa şi am întrebat-o dacă e mama copiilor. Ea mi-a răspuns că da şi, în timp ce dădea celui mai mare o jumătate de corn, l-a luat în braţe pe cel mic şi l-a sărutat cu dragoste. Apoi mi-a spus: „L-am lăsat pe cel mic în grija lui Philipps pînă mă întorc din oraş, unde am fost cu băiatul meu cel mai mare să cumpăr pîine, zahăr şi o cratiţă de lut pentru păsat“. Am văzut toate astea în panerul al cărui capac căzuse. „Vreau, îmi spuse ea, să-i fac diseară o supuşoară lui Hans (acesta era numele celui mic); neastîmpăratul cel mare mi-a spart ieri cratiţa tot certîndu-se cu Philipps pentru coaja de pe fundul cratiţei.“ Am întrebat-o unde e cel mai mare şi de-abia sfîrşi să-mi spună că e pe cîmp după nişte gîşte, că l-am şi văzut pe băieţaş venind în goană şi aducînd lui Philipps o vargă de alun. Am stat mai departe de vorbă cu femeia şi am aflat că e fata învăţătorului şi că bărbatu-său a plecat în Elveţia ca să ia în primire moştenirea rămasă de la un văr de-al lui. „Au vrut să-l înşele, mi-a spus ea, şi nu i-au răspuns la scrisori; atunci s-a dus chiar el. Nu-

mai de nu i s-ar fi întîmplat ceva pe drum! N-am nici o veste de la dînsul.“ Îmi venea greu să mă despart de femeie. Am dat cîte un ban copiilor și i-am dat unul și pentru cel mic, ca să-i cumpere din oraș un corn la supă. Apoi ne-am despărțit.

Îți spun drept, dragul meu, cînd gîndurile mi se tulbură, nimic nu-mi potolește mai mult zbuciumul din suflet decît privind o astfel de ființă care, într-o tihnă fericită, trăiește în cercul strîmt al existenței ei, își urmează viața de pe o zi pe alta, vede cum cad frunzele și nu se gîndește decît că vine iarna.

De-atunci, am mai fost pe-acolo de multe ori. Copiii s-au obișnuit cu mine. Le dau zahăr cînd beau cafea, și seara împart cu ei pîinea cu unt și laptele acru. Duminica, le dăruiesc întotdeauna cîte un ban și, cînd nu sînt acolo după liturghie, hangița are poruncă să le dea în locul meu.

Sînt prietenoși și-mi povestesc tot felul de lucruri. Mă înveselesc mai cu seamă pasiunile lor și simplele izbucniri ale dorinței, atunci cînd mai vin și alți copii din sat.

Mi-a trebuit multă osteneală pînă să conving pe femeie că micuții nu mă stînjenesc cîtuși de puțin.

30 mai

Ce ți-am spus deunăzi despre pictură se potrivește bineînțeles și la poezie. E vorba numai să recunoști ce e foarte bun și să îndrăznești să-l exprimi. Iată deci în puține cuvinte multe lucruri. Astăzi am văzut o scenă care, descrisă simplu, ar înfățișa cea mai frumoasă idilă din lume. Dar ce să mai vorbim de poezie, de scene și idile? Trebuie oare să ne gîndim mereu la tot felul de fleacuri atunci cînd vrem să luăm parte la un fenomen al naturii?

Dacă după introducerea asta te aștepți la ceva înalt și nobil, atunci te înșeli iarăși. Cel care mi-a trezit entuziasmul și simpatia e un flăcău de pe aici... Ca de obicei, am să povestesc prost, și tu, ca de obicei, cred eu, ai să te gîndești că întrec măsura. Tot Wahlheim, iarăși Wahlheim a scos la iveală aceste rarități.

Sub tei ședea o întreagă societate și bea cafea. Din pricină că nu-mi prea plăcea, am stat deoparte, sub un pretext oarecare.

Dintr-o casă vecină a ieșit un flăcău și s-a apucat să dreagă ceva la plugul pe care-l desenasem cu cîteva zile înainte.

Înfăţişarea lui mi-a plăcut şi am intrat în vorbă cu el, întrebîndu-l de treburile lui. Am făcut astfel cunoştinţă şi, după cum mi se întîmplă de obicei cu astfel de oameni, ne-am împrietenit repede. Mi-a povestit că e în slujbă la o văduvă şi că ea îl îngrijeşte foarte bine. După felul cum vorbea de dînsa şi cum o lăuda, am putut să văd că-i este devotat cu trup şi suflet. Mi-a spus că nu mai e tînără, că bărbatul dintîi s-a purtat rău cu ea şi că nu vrea să se mai mărite. Din povestirile lui, se vedea limpede cît de frumoasă şi de fermecătoare i se părea, cît de mult dorea ca văduva să-l aleagă, pentru ca să şteargă amintirea urîtă a bărbatului ei dintîi, şi ar trebui să repet vorbă cu vorbă cele spuse ca să-ţi dau o idee clară despre pornirea curată, dragostea şi fidelitatea acestui om. Da, aş vrea să am darul celui mai mare poet ca să pot totodată descrie în chip viu expresia gesturilor lui, armonia glasului, focul tainic al privirilor sale. Nu, nu există cuvinte în stare să exprime delicateţea ce se desprindea din toată fiinţa şi vorbele lui; tot ce-aş putea spune aici ar fi greoi. M-a înduioşat mai ales cît de mult se temea el ca nu cumva să înţeleg greşit legătura lui cu această femeie şi să am îndoieli asupra purtării ei. Cît de frumos vorbea de chipul şi de trupul femeii aceleia care, fără să aibă farmecul tinereţii, îl atrăgea cu putere şi-l înlănţuia, toate acestea nu le pot repeta decît în adîncul sufletului. Niciodată n-am văzut atîta rîvnă stăruitoare şi atîta dorinţă înfocată îmbinate cu o asemenea puritate, ba chiar pot spune că nici n-am visat vreodată că există. Nu mă mustra dacă îţi spun că la amintirea acestei nevinovăţii şi a acestui adevăr tot sufletul mi se aprinde, că imaginea acestei fidelităţi mă urmăreşte pretutindeni şi, parcă cuprins eu însumi de dor, tînjesc şi mă mistui.

Am să caut s-o văd şi eu sau, cînd mă gîndesc, mai degrabă am să mă feresc s-o fac. E mai bine s-o văd cu ochii celui care o iubeşte; poate că nu va apărea înaintea ochilor mei aşa cum mi se înfăţişează acum, şi atunci de ce să-mi spulber o imagine frumoasă?

16 iunie

De ce nu-ţi scriu?... întrebi şi totuşi eşti şi tu unul dintre cei învăţaţi. Ar trebui să ghiceşti că mă simt bine şi chiar că... Într-un cuvînt am făcut o cunoştinţă care mi-a aprins inima. Am... nu ştiu cum să-ţi spun.

Să-ți povestesc cu șart cum s-a întîmplat că am cunoscut pe una dintre cele mai fermecătoare ființe anevoie am să izbutesc. Sînt mulțumit și fericit, așadar, nu sînt un bun istoric.

Un înger!... O, dar asta spune oricine despre iubita lui, nu? Și totuși nu sînt în stare să-ți descriu cît este de desăvîrșită și de ce e desăvîrșită! E destul să-ți spun că mi-a cuprins tot sufletul.

Atîta simplitate alături de atîta înțelepciune, atîta bunătate alături de atîta statornicie și liniște sufletească într-o viață de adevăr și de fapte...

Tot ce-ți spun aici despre ea sînt palavre fără rost, simple abstracții care nu exprimă nici o trăsătură a ființei ei... Altă dată... nu, nu altă dată, chiar acum vreau să-ți povestesc. Dacă nu spun acum, nu mai spun niciodată. Pentru că, între noi fie vorba, de cînd am început să scriu, am fost de trei ori gata-gata să las pana din mînă, să poruncesc să pună șaua pe cal și să pornesc. Și totuși, azi-dimineață, m-am jurat că n-am să ies din casă, și cu toate acestea mă duc în fiecare clipă la fereastră să văd cît de sus e încă soarele pe cer....

Nu m-am putut stăpîni, a trebuit să mă duc la ea. Acuma, Wilhelm, sînt iarăși acasă, vreau să mănînc ceva și să-ți scriu. Ce bucurie e pentru sufletul meu s-o văd în mijlocul copiilor vioi și drăguți, în mijlocul celor opt frați ai ei!...

Dacă am s-o țin tot așa, ai să știi la sfîrșit tot atît de mult ca la început. Așadar, ascultă; am să mă silesc să-ți istorisesc totul în amănunt.

Ți-am scris deunăzi că l-am cunoscut pe administratorul S... și că el m-a rugat să-l vizitez în sihăstria sau mai degrabă în regatul lui. Uitasem de asta și poate că nu m-aș fi dus niciodată pe-acolo dacă întîmplarea nu m-ar fi făcut să descopăr comoara care stă ascunsă în acest tărîm liniștit.

Tineretul de prin părțile astea pusese la cale un bal la țară, bal la care m-am hotărît să mă duc și eu. Am invitat o fată de-aici, bună, frumoasă, dar banală; ne-am înțeles să luăm o trăsură, să mergem toți, adică eu, dansatoarea mea și verișoara ei, spre locul unde avea loc balul, iar în drum s-o luăm și pe Charlotte S...

„Ai să cunoști o femeie frumoasă", îmi spuse fata care mă însoțea, în timp ce străbăteam pădurea foarte rărită, spre pavilionul de vînătoare.

„Bagă de seamă, spuse și verișoara ei, să nu te îndrăgostești."

„De ce?" întrebai eu.

„Charlotte e logodită, răspunse ea, cu un om foarte cumsecade, care acum a plecat să-și descurce diverse treburi, fiindcă tatăl lui a murit. Are să moștenească o avere frumușică."

Vestea asta mă lăsă nepăsător.

Cînd am ajuns în fața porții, soarele mai avea vreun sfert de ceas pînă să se coboare după deal. Era înăbușitor de cald, și fetelor le era frică să nu vină o furtună, care părea că se îngrămădește la orizont în nourașii cenușii și amenințători. Le-am amăgit teama cu o pretinsă meteorologie, deși începeam și eu să presimt că petrecerea are să ne fie tulburată.

M-am scoborît din trăsură. O slujnică a ieșit în poartă și ne-a rugat să așteptăm o clipă, spunîndu-ne că domnișoara Lottchen vine îndată. Am intrat în curte și m-am îndreptat spre casa frumos clădită. Cînd am urcat treptele și am ajuns la ușă, în fața ochilor mei s-a desfășurat cea mai încîntătoare priveliște pe care am văzut-o vreodată. În odaia de la intrare, șase copii între unsprezece și doi ani se îngrămădeau în jurul unei fete bine împlinite, nu prea înaltă, într-o rochie albă, simplă, cu funde roze la brațe și la piept. Ținea în mînă o pîine neagră și tăia pentru fiecare copil cîte o felie, pe măsura vîrstei și a poftei lui de mîncare. Fiecăruia i-o dădea cu dragoste și fiecare striga: „Mulțumesc!" nestingherit, ridicîndu-și mînuțele cu mult înainte de a fi tăiată pîinea, apoi se îndepărta sărind sau, dacă avea o fire mai potolită, se ducea liniștit la poartă pentru a-i vedea pe străinii din trăsura cu care trebuia să plece Lotte.

„Vă rog să mă iertați, spuse ea, că v-am făcut să vă osteniți pînă aici și le-am lăsat pe fete să aștepte. Cu îmbrăcatul și cu aranjarea treburilor casei pe timpul cît am să lipsesc, am uitat să dau copiilor gustarea de după-amiază și ei nu vor să capete pîinea decît din mîna mea."

I-am făcut un compliment banal. Întregul meu suflet îi contempla făptura, vorba și gesturile; abia cînd dădu fuga în odaie să-și ia mănușile și evantaiul am avut răgazul să mă smulg din surprinderea mea. Copiii mă priveau de la oarecare distanță și cam piezis. M-am îndreptat spre cel mai mic, care avea o figură foarte plăcută. El se trase înapoi. Tocmai atunci intră Lotte, și îi spuse:

„Louis, dă verișorului mîna."

Băiețașul dădu mîna cu multă voie bună; eu nu m-am putut opri și l-am sărutat, cu tot năsucul lui cam murdar. „Verișor? întrebai eu, în timp ce întindeam fetei mîna. Credeți că merit fericirea să vă fiu rudă?“

„O, răspunse ea cu un zîmbet glumeț, avem o mulțime de veri și m-ar întrista dacă ați fi cel mai rău dintre ei.“

La plecare Lotte spuse Sophiei, surorii celei mai mari după ea, o fată de vreo unsprezece ani, să aibă grijă de copii și să dea din partea ei bună seara tatălui lor cînd are să vină de la plimbare. Pe copii îi îndemnă să asculte de Sophie ca de ea însăși, ceea ce cîțiva dintre ei făgăduiră sus și tare. Dar o blondină obraznică, de vreo șase ani, spuse: „Degeaba, Lottchen, tot tu ne ești mai dragă“.

Cei doi băieți mai mari se urcaseră dinapoia trăsurii și, la rugămintea mea, Lotte le dădu voie să meargă cu noi pînă la intrarea în pădure, dacă făgăduiesc că n-au să se certe și au să se țină bine, ca să nu cadă.

Abia ne așezarăm ca lumea, și fetele, după ce se salutaseră, începuseră să și facă remarci cu privire la rochii și mai ales la pălării, trecînd în revistă și societatea pe care se așteptau s-o găsească la bal, cînd Lotte porunci vizitiului să oprească și spuse fraților ei să coboare. Aceștia vrură să-i sărute încă o dată mîna; cel mai mare făcu asta cu tandrețe, așa cum îi stă bine unui băiat de cincisprezece ani, iar celălalt cu pasiune și zburdălnicie. Lotte îi puse pe copii să dea bună seara din nou și pornirăm mai departe.

Verișoara o întrebă dacă a sfîrșit de citit cartea pe care i-o trimisese cu cîteva zile mai înainte.

„Nu, spuse Lotte, nu-mi place, pot să ți-o înapoiez. Nici cealaltă, pe care mi-ai dat-o mai demult, nu mi-a plăcut.“

M-am mirat cînd, după ce am întrebat-o ce cărți erau, ea mi-a răspuns...*

Găseam atît de multă personalitate în tot ce spunea! Cu fiecare vorbă vedeam cum farmece noi, noi raze ale spiritului răsăreau din trăsăturile feței ei, care încetul cu încetul păreau că se luminează de mulțumire, fiindcă simțea că o înțeleg.

„Cînd eram mai tînără, spuse ea, romanele îmi plăceau mai mult decît orice. Cea mai mare bucurie a mea era să mă retrag duminica într-un colț și să iau parte din toată inima la fericirile și nefericirile vreunei Miss Jenny[17]. Nu zic că

* Ne vedem nevoiți să suprimăm acest pasaj al scrisorii, pentru a nu supăra pe nimeni, deși, de fapt, un autor nu trebuie să ia în seamă părerea unei ființe tinere și nestatornice (n.a.).

acum romanele nu-mi mai fac nici o plăcere; dar fiindcă citesc atît de rar o carte, vreau cel puțin să fie ceva după gustul meu. Și autorul cel mai drag e acela în care regăsesc lumea mea, în care întîmplările seamănă cu cele din jurul meu și a cărui povestire e pentru mine tot atît de interesantă și de sinceră ca și viața mea de acasă, care, fără îndoială, nu e un paradis, dar totuși, luată în întregimea ei, e un izvor de nespusă mulțumire."

Mă sileam să-mi ascund emoția pricinuită de aceste vorbe. Totuși, n-am izbutit multă vreme; căci, auzind-o pomenind în treacăt, cu atîta justețe de vicarul din Wakefield[18] și de...* nu m-am mai putut stăpîni și i-am spus tot ce trebuia să-i spun. Abia după cîtva timp, cînd Lotte a început să vorbească și cu ceilalți, am observat că aceștia stătuseră lîngă noi toată vremea, cu ochii deschiși, dar ca și cum n-ar fi fost acolo. Verișoara se uită la mine de mai multe ori cu o mutră ironică, dar mie nu-mi păsa de loc.

Conversația se opri acuma asupra plăcerii pe care o dă dansul.

„Dacă pasiunea aceasta e o greșeală, spuse Lotte, vă mărturisesc că nu cunosc ceva mai presus decît dansul. Cînd mă frămîntă ceva și mă așez la pianul meu dezacordat, ca să cînt un contradans, mă simt iarăși bine."

Pe cînd rostea aceste vorbe, ce mult mă desfătam privind în ochii ei negri! Tot sufletul meu era atras de buzele-i vioaie și de obrajii ei plini de sănătate și, cufundat pe de-a-ntregul în minunatul tîlc al celor spuse de ea, adeseori nici nu auzeam cuvintele pe care le întrebuința! Toate acestea ți le închipui, fiindcă mă cunoști. În sfîrșit, cînd am ajuns la pavilionul unde avea loc balul, m-am scoborît din trăsură, mișcîndu-mă ca într-un vis, și în timp ce seara se lăsa, eram atît de pierdut în visuri, încît abia auzeam muzica răsunînd în sala luminată din fața mea.

Cei doi frați Audran și un oarecare N.N. — cine mai poate ține minte toate numele! — care erau partenerii verișoarei și ai Lottei, ne întîmpinară la coborîrea din trăsură, își luară în primire domnișoarele, iar eu o însoții sus pe a mea.

Ne înlănțuirăm în menuete. Am invitat fetele rînd pe rînd; și tocmai cele mai nesuferite nu puteau să se hotă-

---

* S-au lăsat și aici la o parte numele cîtorva autori compatrioți.[19] Aceia care împărtășesc preferințele Lottei vor simți în inima lor despre ce e vorba atunci cînd vor citi aceste rînduri, iar ceilalți n-au nevoie să știe (n.a.).

rască să întindă mîna și să încheie dansul. Lotte și partenerul ei începură un dans englezesc. Îți închipui ce bucurie pe mine cînd ea ne luă și pe noi la rînd! Trebuie s-o vezi dansînd! Participă la dans cu toată inima și cu tot sufletul; tot trupul său e o armonie; e atît de fără grijă, atît de sinceră, ca și cînd asta ar fi într-adevăr totul, ca și cînd n-ar mai cugeta la nimic și n-ar mai simți altceva; și sigur că în clipele acele orice altceva dispare din jurul ei.

Am rugat-o să-mi acorde al doilea contradans; ea mi l-a acordat pe al treilea și m-a încredințat cu cea mai drăgălașă franchețe din lume că dansul german îi place foarte mult.

„Aici e moda, spuse ea, ca fiecare pereche care e împreună să rămînă împreună la dansul german,[20] și partenerul meu valsează prost, așa că e mulțumit cînd îl las în pace. Partenera dumitale nici ea nu poate și nici nu vrea să valseze, iar dumneata am văzut că te pricepi. Dacă vrei să fii cu mine la dansul german, atunci du-te și mă cere partenerului meu, iar eu mă duc la partenera dumitale."

I-am dat mîna și am făcut în așa fel ca partenerul ei să stea cu domnișoara mea.

Și atunci am început! Și cîtva timp ne-am desfătat cu felurite le încolăciri ale brațelor. Cu cît farmec, cu cîtă ușurință se mișca! Și cînd am ajuns la vals și am prins să ne învîrtim unii împrejurul altora ca sferele, s-a iscat la început o oarecare învălmășeală, fiindcă prea puțini știu să valseze bine. Noi, mai cuminți, i-am lăsat să se potolească, și, cînd cei nepricepuți s-au dat la o parte, am început să dansăm, ținîndu-ne bine, noi și încă o pereche, Audran și dansatoarea lui. Niciodată n-am izbutit așa de bine! Nu mai eram om! Să ai în brațe cea mai drăgălașă ființă și să zbori cu ea ca o furtună, pînă cînd totul împrejur dispare... Wilhelm, ca să fiu cinstit, trebuie să-ți spun că m-am jurat ca fata pe care voi iubi-o și asupra căreia aș avea vreun drept nu va trebui să danseze cu altcineva, chiar dacă ar trebui să pier din pricina asta. Tu mă înțelegi!

Ocolirăm de cîteva ori sala, ca să mai răsuflăm. Apoi ea se așeză; portocalele puse deoparte de mine și care acum erau singurele ce mai rămăseseră avură un efect minunat, atîta doar că îmi părea rău pentru fiecare felie dată de Lotte din politețe unei vecine necuviincioase.

La al treilea dans englez, noi eram perechea a doua. În timp ce dansam înșiruiți unii după alții și eu mă agățam

cu nespusă dragoste de brațul și de ochii ei, ce exprimau cea mai curată și mai sinceră mulțumire, trecurăm pe lîngă o doamnă pe care o remarcasem din cauza feței sale foarte drăgălașe, deși nu tocmai tinere. Ea o privi zîmbind pe Lotte, ridică un deget amenințător și rosti numele de Albert de două ori, cu mult înțeles.

„Cine e Albert, am spus eu, dacă nu e prea îndrăzneț din parte-mi să întreb?"

Tocmai era gata să răspundă, cînd a trebuit să ne despărțim pentru a executa una din figurile dansului. În timp ce treceam așa unul prin fața celuilalt, fruntea ei mi se păru, o clipă, îngîndurată.

„De ce să mă ascund? rosti ea cînd îmi întinse iarăși mîna. Albert e un om de treabă, cu care sînt logodită".

Pentru mine asta nu era o noutate (deoarece fetele îmi povestiseră pe drum) și totuși era ceva nou, fiindcă nu făcusem legătura între vestea asta și ea care, în atît de scurtă vreme, îmi devenise atît de prețioasă. M-am zăpăcit, n-am mai luat seama și am înaintat greșit așa încît s-a iscat învălmășeală și a fost nevoie ca Lotte să mă tragă și să mă împingă, pentru ca lucrurile să se îndrepte repede.

Dansul încă nu se sfîrșise, și fulgerele, pe care de mult le văzusem sclipind în zare și pe care eu le luasem drept fulgurații inofensive, începură să devină tot mai puternice, apoi tunetul acoperi muzica. Trei domnișoare fugiră din rînd, urmate de partenerii lor; dezordinea se întinse și muzica încetă. Atunci cînd o nenorocire sau o spaimă ne surprinde în mijlocul unei bucurii, e firesc ca impresia asupra noastră să fie mai puternică decît de obicei, în parte din pricina contrastului care se face simțit atît de viu, în parte, și în măsură mai mare, din pricină că simțurile noastre sînt mai treze și deci primesc orice impresie cu mai multă repeziciune. Acestor cauze trebuie să atribui strîmbăturile ciudate pe care le făceau unele domnișoare. Una, mai cuminte, se așeză într-un colț, cu spatele la fereastră, și își astupă urechile. Alta îngenunche în fața celei dintîi, ascunzîndu-și capul în poalele ei. A treia se ghemui între ele, și își îmbrățișă surioarele plîngînd amarnic. Cîteva voiau să plece acasă, altele, care știau încă și mai puțin ce făceau, nu mai aveau putere să se împotrivească îndrăznelii tinerilor noștri lacomi, foarte ocupați, după cît se părea, să prindă de pe buzele frumoaselor nenorocite toate rugăciunile sfioase, hărăzite cerului. Cîțiva

domni se coborîră să fumeze o clipă în liniște; restul societății n-avu nimic împotrivă atunci cînd gazdei îi veni buna idee de a ne pune la îndemînă o odaie cu obloane și perdele. Cum am ajuns acolo, Lotte a și început să rînduiască scaunele în cerc, iar cînd, la rugămintea ei, toți se așezară, propuse să jucăm ceva.

Văzui pe mulți care, în nădejdea unui gaj savuros, își rotunjeau botișorul și întindeau mîinile.

„Jucăm numărătoarea, spuse Lotte. Fiți atenți! Eu mă plimb în cerc de la dreapta la stînga. Voi numărați unul după altul, tot în cerc, și fiecare spune numărul care vine la rînd, dar trebuie să iasă ca din pușcă, și cel care șovăie sau greșește primește o palmă. Și tot așa pînă la o mie."

Era într-adevăr foarte amuzant. Lotte se învîrtea în cerc, cu brațele deschise. „Unu!" striga primul, vecinul lui: „doi!" apoi: „trei!" următorul și așa mai departe. Ea începu să meargă mai repede, tot mai repede. Unul se încurcă, poc! o palmă, și pe cînd toți rîd, următorul se încurcă și el, poc! și din ce în ce mai repede. Am căpătat și eu două palme, și mi s-a părut, cu lăuntrică mulțumire, că erau mai tari decît cele pe care le dădea celorlalți. Un rîs și o larmă generală făcură ca jocul să se sfîrșească înainte de a se fi ajuns la o mie. Perechile se retraseră fiecare într-un colț. Furtuna trecuse. Eu am urmat-o pe Lotte în sală. În timp ce ne îndreptam într-acolo, îmi spuse:

„Palmele te-au făcut să uiți și de furtună și de toate!" N-am putut să-i răspund nimic. Ea a continuat: „Eram una din cele mai fricoase, dar arătîndu-mă indiferentă ca să dau celorlalți curaj, am căpătat și eu curaj."

Ne apropiarăm de fereastră. Tunetul se mai auzea din cînd în cînd, ploaia fermecătoare răpăia pe cîmp, și o mireasmă ce ne înviora se înălța din aerul cald către noi. Lotte se sprijini în coate, privirea ei scruta întunericul. Apoi se uită spre cer și la mine. Ochii îi erau plini de lacrimi. Mă apucă de mînă și spuse:

„Klopstock!"

Mi-am adus aminte imediat de splendida odă[21] la care se gîndise și m-am scufundat în șuvoiul de sentimente pe care mi-l stîrnise rostind acest nume.

Nu m-am putut stăpîni. M-am aplecat, i-am sărutat mîna plîngînd de bucurie. Și m-am uitat din nou la ochii

ei... O, suflet ales! Dacă ai fi văzut divinizarea ta în această privire! Aş vrea să nu mai aud niciodată numele tău atît de des pîngărit!

19 iunie

Nu mai ştiu unde am rămas ultima oară cu istorisirea mea. Atîta ştiu, că era două noaptea cînd m-am dus la culcare şi că, dacă aş fi stat de vorbă cu tine, în loc să-ţi scriu, poate că te-aş fi ţinut pînă dimineaţa.

Ce s-a întîmplat la întoarcerea noastră de la bal n-am povestit încă şi nici astăzi n-am vreme de asta.

Era un răsărit de soare minunat! De jur împrejur, pădurea umedă de ploaie şi cîmpia înviorată! Tovarăşele noastre de drum aţipiră. Lotte mă întrebă dacă nu vreau să fac şi eu ca ele, spunîndu-mi să nu-i port de grijă.

I-am răspuns, privind-o drept în faţă:

„Atîta timp cît ochii aceştia vor fi deschişi, nu-i nici o primejdie că am să adorm!"

Şi am stat treji amîndoi pînă la poarta ei, unde slujnica deschise încetişor şi la întrebările puse de Lotte, răspunse că tatăl ei şi copiii sînt bine şi dorm. M-am despărţit de dînsa rugînd-o să-mi dea voie s-o văd chiar în aceeaşi zi. Mi-a îngăduit şi am venit; şi de atunci încoace, soarele, luna şi stelele pot să-şi urmeze drumul lor în linişte, eu nu mai ştiu dacă e zi sau dacă e noapte, şi lumea întreagă dispare în jurul meu.

21 iunie

Trăiesc zile atît de fericite cum numai sfinţilor le hărăzeşte Dumnezeu. De-acum întîmplă-se cu mine ce s-o întîmpla, nu voi putea spune că n-am gustat bucuriile, cele mai curate bucurii ale vieţii! Cunoşti Wahlheimul! Acum m-am stabilit cu totul aici. Pînă la Lotte fac numai o jumătate de ceas. Numai acolo simt că sînt eu însumi şi toată fericirea dăruită omului.

N-aş fi crezut atunci cînd mi-am ales Wahlheimul drept ţintă a plimbărilor mele, că satul acesta e atît de aproape de cer! De cîte ori, în lungile mele plimbări, n-am văzut

dincolo de rîu, cînd de pe deal, cînd de pe cîmpie, pavilionul de vînătoare care acum cuprinde în el toate dorințele mele!

Dragul meu Wilhelm, m-am gîndit mult la năzuința omului de a se întinde, de a face noi descoperiri, de a rătăci încoace și încolo; pe urmă, la înclinarea lui de a se supune de bunăvoie îngrădirii, de a păși pe drumul obișnuinței, fără să-i pese de ceea ce e la dreapta sau la stînga lui.

Ce lucru ciudat cum am venit în aceste locuri și am privit de pe deal frumoasa vale din fața mea și cum totul mă atrăgea într-acolo! Colo, păduricea!... O, dacă ai putea să te scufunzi în umbra ei!... Colo, vîrful muntelui!... O, dacă ai putea privi de sus întinsele ținuturi! Apoi dealurile care se înlănțuie și văile odihnitoare!... O, de-aș putea să mă pierd în ele!... M-am dus într-acolo, m-am întors, și n-am găsit ce nădăjduiam! Zarea e ca și viitorul! În fața sufletului nostru stă un tot uriaș și nelămurit în care simțirea noastră se pierde ca și privirea, iar noi dorim plini de ardoare să ne lăsăm cuprinși cu voluptate de un unic, mare și splendid sentiment. Și cînd alergăm într-acolo, cînd acolo devine aici, totul e la fel ca mai înainte și ne simțim săraci și mărginiți, și sufletul nostru tînjește după mîngîierea care a pierit.

Așa și cel mai nestatornic hoinar tînjește după patria lui și găsește în coliba lui, la pieptul soției sale, în mijlocul copiilor lui și în munca lui pentru ei bucuria pe care a căutat-o zadarnic în lumea largă.

Cînd dimineața, la răsăritul soarelui, mă îndrept către Wahlheimul meu și acolo îmi culeg singur mazărea din grădina gazdei mele, apoi mă așez s-o curăț și în același timp citesc din Homer; cînd, pe urmă, în bucătăria mică îmi aleg o tigaie, pun untul la foc, apoi mazărea, o acopăr și stau lîngă ea, s-o mai amestec din cînd în cînd, atunci îmi închipui cît se poate de viu cum trufașii pețitori ai Penelopei[22] înjunghiau boi și porci, îi tăiau și îi frigeau. Nimic nu mă umple de un sentiment mai tainic și mai adevărat decît aspectele vieții patriarhale pe care eu, slavă domnului, pot să le împletesc, fără afectare, în felul meu de viață.

Ce bine îmi pare că inima mea poate simți plăcerea simplă și nevinovată a omului care-și pune pe masă o căpățînă de varză culeasă de el singur și care, în clipa aceea, se bucură nu numai de varză, ci și de toate zilele bune, de dimineața frumoasă în care a semănat-o, de serile blînde în care a udat-o și în care îi era drag s-o vadă cum crește.

Alaltăieri medicul a venit din oraș la administrator și m-a văzut cum stam jos printre copiii Lottei[23], cum unii mi se urcau în spate, alții mă pişcau, iar eu îi gîdilam făcînd o larmă cumplită împreună. Doctorul, care e o marionetă foarte dogmatică, care își îndoaie manșetele cînd vorbește și se trage necontenit de un creț al dantelei, a fost de părere că ceea ce fac e sub demnitatea unui om inteligent; am observat asta după felul cum cîrnea din nas. Eu însă nu m-am sinchisit de loc, l-am lăsat să vorbească despre lucruri foarte serioase și le-am refăcut copiilor castelul lor de cărți de joc pe care îl răsturnaseră. Doctorul s-a dus pe urmă în oraș și a spus că odraslele administratorului erau și pînă acum destul de rău crescute, dar Werther le strică acum cu desăvîrșire.

Da, dragă Wilhelm, iubesc copiii mai mult decît orice pe lume. Cînd îi privesc și văd în ei germenii tuturor virtuților și ai tuturor forțelor care vor fi cîndva atît de folositoare, cînd întrezăresc în îndărătnicie statornicia și tăria de mai tîrziu a caracterului, iar în zburdălnicie, umorul sănătos și ușurința de a te strecura printre primejdiile lumii, cînd văd totul atît de neștirbit, atît de întreg, atunci repet mereu-mereu vorbele de aur ale învățătorului oamenilor: „Numai să fiți ca pruncii aceștia!“ Și noi, dragul meu, îi tratăm ca pe niște inferiori, pe ei care ne sînt egali și pe care ar trebui să-i privim ca pe niște modele. Spunem că nu trebuie să aibă voință! Dar noi n-avem? De unde acest privilegiu? Oare din faptul că sîntem mai în vîrstă și mai deștepți? Dumnezeule din ceruri, tu vezi numai copii bătrîni și copii tineri, și nimic altceva; și care dintre ei îți sînt mai dragi, asta a spus-o fiul tău de mult. Oamenii însă cred în el, dar nu-l aud, și asta e ceva vechi! Și-și modelează copiii după chipul lor și... Adio, Wilhelm, nu vreau să mai înșir prostii!

1 iulie

Ce trebuie să fie Lotte pentru un bolnav îmi dau seama cînd mă uit la propria-mi inimă, sărmana, care e mai bolnavă decît mulți din cei ce zac pe patul de suferință. Lotte va sta cîteva zile în oraș, lîngă o doamnă, o femeie foarte cumsecade, care, după spusa medicilor, nu mai are mult de trăit și vrea s-o aibă pe lîngă dînsa în aceste ultime clipe.

Săptămîna trecută am fost cu Lotte în vizită la pastorul din St..., o mică așezare în munți, la un ceas depărtare de

aici. Am ajuns acolo pe la vreo patru. Lotte luase cu dînsa pe o soră a ei mai mică. Cînd am intrat în curtea umbrită de doi nuci înalți, bătrînul ședea pe o bancă, în fața ușii. Zărind-o pe Lotte, a tresărit, parcă însuflețit de viață nouă, a uitat să-și mai ia toiagul și s-a ridicat să o întîmpine. Ea s-a dus în fugă la el, l-a silit să se așeze, s-a cuibărit lîngă dînsul, i-a transmis multe salutări din partea tatălui ei și l-a mîngîiat pe băiatul lui cel mai mic, urît și murdar, dar cel mai răsfățat dintre toți. Ar fi trebuit s-o vezi cum stătea de vorbă cu bătrînul, cum își ridica glasul ca să fie auzită de urechile lui pe jumătate surde, cum îi povestea despre oameni tineri și robuști care muriseră pe neașteptate și despre virtuțile apei de Karlsbad, cum lăuda hotărîrea lui de a se duce acolo vara viitoare și cum spunea că arată mai bine la față și e mai sprinten decît ultima oară cînd l-a văzut. În vremea asta, eu mă arătasem curtenitor față de soția pastorului. Gazda se înveselise și, fiindcă n-am avut de lucru și i-am lăudat nucii care dădeau o umbră atît de plăcută, a început, deși cu oarecare greutate, să ne spună povestea lor:

„Cel mai bătrîn, istorisi el, nu știu cine l-a sădit: unii spun că cutare, alții, cutare pastor. Cel mai tînăr e de vîrsta soției mele, împlinește cincizeci de ani în octombrie. Tatăl ei l-a sădit dimineața, și ea s-a născut seara. A fost predecesorul meu aici și îi era nespus de drag copacul; mie la fel. Nevastămea sta sub nuc, pe o grindă, și împletea cînd, acum douăzeci și șapte de ani, am intrat pentru prima oară aici în curtea asta, ca student sărac."

Lotte îl întrebă de fiică-sa; el răspunse că s-a dus cu domnul Schmidt pe cîmp, la lucrători. Apoi pastorul își urmă povestirea: cum predecesorul lui începuse să-l simpatizeze, și fiica lui la fel, și cum a devenit întîi vicarul, pe urmă urmașul bătrînului. Încă nu sfîrșise povestea, cînd fiica pastorului intră în curte împreună cu sus-numitul domn Schmidt. Fata a salutat-o pe Lotte cu multă căldură, și trebuie să spun că mi-a plăcut: o brunetă vioaie și bine făcută, o fată care în scurt timp mi-ar fi înveselit șederea la țară. Domnul Schmidt, îndrăgostit de ea, după cum s-a vădit, era un om distins, dar tăcut, care nu voia să ia parte la conversația noastră, deși Lotte căuta mereu să-l facă să vorbească. Ceea ce mă supăra mai mult era faptul că vedeam pe fața lui pricina care-l oprea să ia parte la discuția noastră; totul se datora mai mult încăpățînării și necazului decît îngustimii de spirit. Mai tîrziu acest lucru deveni, din nefericire, prea

evident. În timp ce ne plimbam împreună, iar Friederike mergea alături de Lotte și uneori alături de mine, figura domnului Schmidt, care de felul ei e destul de oacheșă, se întunecă atît de tare, încît Lotte mă trase de mînecă și-mi dădu a înțelege că am fost prea amabil cu Friederike. Nimic nu mă supără mai mult decît atunci cînd oamenii se necăjesc unii pe alții și mai ales cînd tinerii, plini de viață, în loc să fie cu sufletul deschis la toate bucuriile, își amărăsc zilele unii altora cu strîmbături și își dau seama prea tîrziu că timpul risipit nu se mai poate întoarce. Gîndul acesta mă rodea. Cînd, spre seară, ne întoarserăm la parohie și cînd, stînd la masă și bînd lapte, veni vorba despre bucuriile și suferințele lumii, nu m-am putut opri să mă folosesc de acest prilej și să vorbesc din toată inima împotriva proastei dispoziții a oamenilor.

„Noi, oamenii, începui eu, ne plîngem adeseori că zilele bune sînt atît de puține și cele rele atît de multe; dar, după părerea mea, n-avem întotdeauna dreptate. Dacă ne-am bucura cu dragă inimă de lucrurile bune pe care ni le dă Dumnezeu în fiecare zi, am avea și puterea să le îndurăm pe cele rele, atunci cînd vin".

„Da, dar nu sîntem stăpîni pe sufletul nostru, spuse preoteasa; atîrnă mult și de trup. Cînd cineva nu-i sănătos, toate i se par urîte."

I-am dat dreptate. Apoi am urmat:

„Trebuie să privim și proasta dispoziție tot ca pe o boală și să ne întrebăm dacă nu are leac."

„Așa e, spuse Lotte. Eu cred că atîrnă mult și de noi înșine. Văd asta la mine. Cînd sînt necăjită și mă supără ceva, sar repede și încep să dansez prin grădină și îmi trece îndată."

„Tocmai asta voiam să spun, am replicat. Proasta dispoziție e la fel cu lenea, e chiar un fel de lene. Firea noastră e înclinată spre lene, și totuși, o dată ce am avut puterea să luăm o hotărîre, treaba merge strună și simțim o adevărată plăcere să fim activi."

Friederike era foarte atentă, iar tînărul îmi răspunse că nu sîntem stăpîni pe noi înșine și că mai ales nu se poate porunci sentimentelor.

„Aici e vorba, am spus eu, despre un sentiment neplăcut, de care oricine scapă bucuros; nimeni nu știe cît de mari îi sînt puterile dacă nu le-a pus la încercare. Desigur, cine e bol-

nav se duce pe la toţi doctorii şi renunţă la orice, luînd doctoriile cele mai amare, ca să-şi recapete sănătatea dorită".

Am observat că bătrînul făcea mari sforţări ca să ne audă şi să ia parte la discuţia noastră. Am ridicat atunci glasul, îndreptînd conversaţia spre lucruri care ar fi putut să-l intereseze.

„Preoţii predică, spusei eu, împotriva multor vicii; dar n-am auzit niciodată ca vreun pastor să fi vorbit împotriva proastei dispoziţii."*

„Asta ar trebui s-o facă pastorii de la oraş. Ţăranii nu sînt morocănoşi. Totuşi, din cînd în cînd, n-ar strica nici la ţară, ar fi o lecţie pentru nevastă-mea şi pentru domnul administrator."

Se porniră toţi pe rîs, şi rîse şi el cu ceilalţi, pînă cînd îl înecă o tuse care ne întrerupse cîtva timp discuţia. Apoi tînărul luă iar cuvîntul:

„Aţi spus că proasta dispoziţie e un viciu. Mie mi se pare că e exagerat."

„De loc, răspunsei eu, dacă viciul înseamnă ceva care îţi face rău ţie şi celor care-ţi sînt aproape. Nu-i destul că nu ne putem face fericiţi unii pe alţii, mai trebuie oare să ne răpim şi mulţumirea pe care orice suflet şi-o poate oferi singur din cînd în cînd? Şi arată-mi dumneata omul care e prost dispus şi care e totuşi atît de cumsecade încît să-şi ascundă supărarea şi s-o îndure în tăcere, fără să tulbure bucuria din jurul lui! Nu-i oare proasta dispoziţie mai degrabă un necaz lăuntric din cauza propriei noastre nevredniciî, o ceartă cu noi înşine, care e însoţită întotdeauna de o invidie aţîţată de o nebună vanitate? Vedem oameni fericiţi, pe care nu noi îi facem fericiţi, şi asta nu putem răbda."

Lotte îmi surîse fiindcă vedea emoţia cu care vorbeam. O lacrimă în ochii Friederikăi mă îmboldi să vorbesc mai departe.

„Vai celor, spusei eu, care se slujesc de puterea ce o au asupra unui suflet pentru a-i răpi bucuriile simple răsărite din el însuşi! Toate darurile, toate plăcerile lumii nu înlocuiesc nici o clipă mulţumirea izvorîtă din noi înşine, pe care supărarea pizmaşă a unui tiran ne-a otrăvit-o."

---

* În legătură cu asta avem o excelentă predică a lui Lavater, care se referă printre altele la *Cartea lui Iona*[24] (n.a.).

Inima mea întreagă era plină în această clipă. Amintirea multor lucruri trecute îmi năpădi sufletul și ochii mi se umplură de lacrimi.

„Fiecare din noi, am strigat eu, ar trebui să-și spună zi de zi: «Tu nu poți să faci pentru prietenii tăi decît atît: să le lași bucuriile pe care le au și să le sporești fericirea, gustînd-o împreună cu dînșii. Poți tu oare să le dai un pic de alinare cînd sufletul lor, chinuit de o pasiune înfricoșătoare, e zbuciumat de mîhnire?»"

Iar atunci cînd ultima și cea mai cumplită boală se năpustește asupra ființei distruse de tine în zilele ei de înflorire și cînd ea zace într-o dureroasă istovire, cu ochi fără simțire, privind spre cer, cu fruntea palidă, acoperită de sudoarea morții, tu stai lîngă patul ei ca un blestemat, dîndu-ți seama, în adîncul tău, că nu poți face nimic cu toată avuția ta și te cutremuri de spaimă și ai vrea să dai totul ca să poți insufla un pic de înviorare, o scînteie de vlagă ființei care moare."

Spunînd acestea, m-a copleșit amintirea unei astfel de scene, la care fusesem de față. Mi-am scos batista, am dus-o la ochi și am ieșit din odaie. Numai vocea Lottei, care m-a strigat vestindu-mă că trebuie să plecăm, m-a făcut să-mi vin în fire. Pe drum ea mă dojeni din pricină că pun la inimă orice lucru și îmi spuse că asta mă va distruge și că trebuie să mă cruț. O, îngere! Pentru tine trebuie să trăiesc!

6 iulie

Lotte stă mereu cu prietena ei care e pe moarte. E mereu aceeași, mereu aceeași făptură vioaie și luminoasă, care, oriîncotro își îndreaptă privirile, alină durerile și aduce fericire. Ieri seară a plecat la plimbare cu Marianne și cu Malchen cea mică. Știam de asta, i-am ieșit înainte și am mers împreună.

După vreun ceas și jumătate de mers, ne-am întors și, luînd-o înapoi spre oraș, am ajuns la fîntîna care îmi era atît de scumpă și care acum mi-e de-o mie de ori mai scumpă. Lotte s-a așezat pe zidul scund, iar noi stăteam în fața ei. Am privit împrejur, ah! și timpul cînd inima îmi era atît de singură mi s-a ivit din nou în față. „Fîntînă dragă, spusei eu, de atunci nu m-am mai odihnit în răcoarea ta; de multe ori, trecînd în grabă, nici nu te-am luat în seamă!"

M-am uitat în jos și am văzut că Malchen se urca spre noi, ținînd cu multă grijă în mînă un pahar de apă. Am privit-o pe Lotte și am simțit tot ce mă leagă de ea. În vremea asta a sosit și Malchen cu paharul. Marianne a vrut să i-l ia din mînă. „Nu! spuse fetița cu glasul ei cel mai dulce, nu, Lotte, tu trebuie să bei întîi!" Am fost atît de încîntat de sinceritatea, de bunătatea cu care spusese asta, încît n-am putut să arăt mai bine ceea ce simțeam decît luînd în brațe și sărutînd fetița cu atîta însuflețire, încît ea a început să țipe și să plîngă.

„Rău ai făcut", spuse Lotte.

Eu eram uimit.

„Haide, Malchen, urmă ea, prinzînd-o pe fetiță de mînă și coborînd treptele, spală-te repede-repede cu apă proaspătă de izvor și are să-ți treacă."

Mă uitam cu cît zel își freca fetița obrajii cu mînuțele ei ude, cîtă încredere avea ea în izvorul miraculos care trebuie s-o spele de orice murdărie și s-o scape de rușinea de a-i crește o barbă urîtă. Lotte îi spunea că e destul, dar fetița se spăla mereu, socotind că e mai bine mai mult decît mai puțin. Crede-mă, Wilhelm, n-am asistat niciodată la vreun botez cu mai mult respect. Cînd Lotte a venit iarăși sus, aș fi îngenuncheat în fața ei ca în fața unui proroc care a șters păcatele neamului său.

Seara, cum inima îmi era plină de bucurie, nu m-am putut opri și am povestit întîmplarea asta unui om pe care-l credeam cu bun-simț, fiind inteligent; dar n-am nimerit-o de loc. Mi-a răspuns că Lotte a făcut foarte rău. Copiilor nu trebuie să li se spună minciuni: asta dă naștere la o mulțime de greșeli și de superstiții, de care ei trebuie apărați din vreme. Mi-am adus aminte atunci că omul meu își botezase copilul cu o săptămînă mai înainte și l-am lăsat în pace, rămînînd în inima mea credincios următorului adevăr: cu copiii trebuie să fim așa cum e cu noi Dumnezeu, care ne face mai fericiți tocmai atunci cînd ne lasă să plutim într-o plăcută amăgire.

8 iulie

Ce copil sînt! Ce lacom sînt după o astfel de privire! Ce copil sînt!.... Ne dusesem la Wahlheim. Fetele ieșiseră în trăsură, și în timpul plimbării mi s-a părut că în ochii negri ai Lottei... Sînt nebun, iartă-mă! ar trebui să-i vezi ochii aceștia

negri! Ca să fiu scurt (căci pleoapele îmi cad de somn), iată cum s-a întîmplat: fetele s-au urcat; în jurul trăsurii eram eu, tînărul W., Selstadt și Audran. Stînd pe scara trăsurii, trăncăneam cu băieții aceștia, care erau cît se poate de ușuratici și de vioi. Am căutat ochii Lottei. Rătăceau de la unul la altul! Dar asupra mea! asupra mea! asupra mea! care numai la ea mă uitam, nu se opreau!... Inima mea îi spunea de mii de ori adio! Și ea nu mă vedea! Au pornit, și în ochi mi s-a ivit o lacrimă. M-am uitat după trăsură și am văzut pe Lotte aplecîndu-se pe ușa trăsurii și întorcînd capul înapoi ca să privească... Pe mine să mă privească?... Dragul meu! Plutesc în incertitudine; mîngîierea mea e asta: poate că s-a uitat după mine! Poate!... Noapte bună! O, ce copil sînt!

10 iulie

Dacă ai vedea ce mutră neroadă fac atunci cînd se vorbește în lume despre ea! Și mai cu seamă cînd mă întreabă cineva dacă îmi place! „Place!" Urăsc de moarte acest cuvînt. Ce om poate fi acela căruia îi place Lotte, căruia ea nu-i năpădește toate gîndurile și toate simțirile?! Place! Deunăzi mă întreba cineva dacă îmi place Ossian[25]!

11 iulie

Doamna M. este foarte greu bolnavă. Mă rog pentru viața ei, fiindcă sufăr și eu împreună cu Lotte. O văd rar la prietena mea care azi mi-a povestit o întîmplare ciudată. Bătrînul M. e un om zgîrcit și urîcios, care toată viața și-a chinuit soția și a ținut-o din scurt în privința banilor. Ea totuși s-a priceput întotdeauna s-o scoată la capăt. Acum cîteva zile, cînd medicul i-a spus că nu mai are mult de trăit, a chemat pe bărbatu-său (Lotte era în odaie) și i-a vorbit așa: „Trebuie să-ți mărturisesc un lucru, care după moartea mea ar putea să stîrnească încurcături și supărare. Pînă acum am condus gospodăria cît mai cu grijă și mai economicos cu putință, dar trebuie să mă ierți că în acești treizeci de ani te-am mințit. La începutul căsătoriei noastre mi-ai fixat o sumă mică pentru mîncare și celelalte cheltuieli ale casei. Cînd cheltuielile acestea și veniturile noastre au sporit, nu te-am putut convinge să-mi dai o sumă săptămînală mai mare,

așa cum cereau împrejurările. În sfîrșit, știi că, atunci cînd cheltuielile au crescut cel mai mult, tu îmi cereai să ies la capăt cu șapte florini pe săptămînă. Eu i-am luat fără să spun nimic, dar am scos în fiecare săptămînă din încasări restul care-mi trebuia, fiindcă nimeni nu bănuia că soția ar putea fura din casă. N-am risipit nimic și aș fi intrat liniștită în veșnicie, fără să mărturisesc ceva, dacă nu m-aș fi gîndit că aceea care va conduce gospodăria după mine nu va izbuti s-o scoată la capăt cu aceeași sumă și tu ai să-i spui mereu că nevastă-ta dintîi a izbutit."

Am stat de vorbă cu Lotte despre orbirea de necrezut a minții omenești, orbire din pricina căreia unii nici nu bănuiesc că trebuie să fie ceva la mijloc atunci cînd văd că ajung șapte florini acolo unde cheltuiala este poate de două ori pe atîta. Dar am cunoscut și eu oameni care ar fi văzut fără mirare în casa lor chiar ulciorul cu untdelemn ce nu se isprăvește niciodată, după cum spune profetul[26].

13 iulie

Nu, nu mă amăgesc! Citesc în ochii ei negri o simpatie adevărată față de mine și de soarta mea. Da, simt, și aici trebuie să mă încred în inima mea, că ea — dar îmi este îngăduit oare, pot eu oare să oglindesc cerul în aceste vorbe? — simt că ea mă iubește!

Mă iubește!... Cît de scump îmi sînt acum mie însumi și cît de mult — ție pot să-ți spun, fiindcă tu înțelegi asta — cît de mult mă ador pe mine însumi de cînd ea mă iubește!

Să fie oare cutezanță, sau sentimentul că asta e adevărata stare de lucruri?... Nu cunosc pe nimeni de care m-aș teme că ar putea pune stăpînire pe inima Lottei. Și totuși... cînd vorbește de logodnicul ei cu atîta căldură, cînd vorbește cu atîta dragoste de el... atunci mă simt ca un om destituit din toate funcțiile și toate onorurile și căruia i se ia sabia.

16 iulie

Ah, ce fior îmi străbate prin toate vinele cînd degetul meu atinge din întîmplare degetul ei, cînd picioarele noastre se întîlnesc sub masă! Mă trag înapoi ca ars, și o forță tainică

mă împinge iarăși înainte... și mă cuprinde o amețeală... O! și ea, în nevinovăția ei, cu sufletul ei naiv, nu simte ce mult mă chinuiesc micile-i dovezi de strînsă prietenie. Cînd vorbește cu mine, cînd își pune mîna pe mîna mea și în interesul discuției se apropie de mine așa încît suflul ceresc al gurii ei îmi atinge buzele... atunci îmi pare că mă prăbușesc ca lovit de trăsnet... Și, Wilhelm, fericirea asta, încrederea asta, dacă aș cuteza vreodată să le... Mă înțelegi? Nu, inima mea nu e așa de coruptă! E slabă! Destul de slabă!... Dar asta nu-i oare corupție?

Ea e sfîntă pentru mine. În fața ei orice dorință amuțește. Nu știu ce se întîmplă cu mine cînd sînt lîngă dînsa, am impresia că sufletul îmi cutreieră prin toate fibrele. Știe o melodie pe care o cîntă la pian cu o măiestrie de înger, cu o simplitate și o adîncime de nespus. E cîntecul ei favorit, un cîntec care îmi alungă tot chinul, toată tulburarea și toate supărările, chiar de la prima notă.

Nimic din ce se spune despre vechea vrajă a muzicii nu mi se pare de necrezut.[27] Cît de mult mă mișcă acest cîntec simplu! Și ce bine știe ea să-l folosească, adeseori tocmai în clipa în care aș vrea să-mi trag un glonte în cap! Tulburarea și întunericul din sufletul meu se împrăștie și răsuflu din nou mai ușor.

18 iulie

Wilhelm, ce e pentru inima noastră lumea fără iubire?! E ca o lanternă magică fără lumină! Îndată ce pui lampa înăuntru, pe peretele alb apar imaginile colorate! Și chiar dacă n-ar fi nimic altceva decît asta, decît niște fantome trecătoare, și tot am fi fericiți cînd stăm ca niște copii în fața lor și ne desfătăm cu aparițiile acestea minunate. Astăzi nu m-am putut duce la Lotte; niște cunoscuți de care n-am putut scăpa m-au ținut acasă. Ce era să fac? Mi-am trimis servitorul la ea numai pentru ca să pot avea lîngă mine un om care a văzut-o astăzi. Cu cîtă nerăbdare l-am așteptat, cu cîtă bucurie l-am văzut întorcîndu-se! Dacă nu mi-ar fi fost rușine, l-aș fi luat cu drag în brațe și l-aș fi sărutat.

Se povestește despre piatra boloneză[28] că, atunci cînd o așezi la soare, absoarbe razele și pe urmă strălucește cîtva timp în întuneric. Așa mi s-a părut și băiatul acesta. Ideea că ochii ei au privit ochii lui, fața lui, obrajii lui, nasturii și

gulerul hainei mă face să le socot pe acestea toate atît de sfinte, atît de scumpe! În clipa aceea nu l-aş fi dat pe băiat nici pentru o mie de taleri. Mă simţeam atît de bine în preajmă-i... Dar pentru numele lui dumnezeu, să nu rîzi de asta! Wilhelm, să fie oare nălucire faptul că ne simţim bine?

19 iulie

Am s-o văd! strig dimineaţa cînd mă trezesc şi mă uit vesel la soare; am s-o văd! Şi după aceea toată ziua nu mai am nici o dorinţă. Totul, totul se mistuie în această nădejde.

20 iulie

Ideea voastră ca eu să mă duc cu ministrul plenipotenţiar la... nu va fi şi a mea. Nu-mi place să fiu sub ordinele cuiva, şi ştim cu toţii că omul acesta e urîcios. Îmi spui că mama ar vrea să mă vadă activînd! Asta m-a făcut să rîd. Nu sînt şi acuma activ? Şi nu este în fond totuna dacă număr mazăre sau linte? Toate în lume sînt fleacuri, şi un om care, de hatîrul altora, se istoveşte pentru bani şi onoruri, sau orice altceva, fără să facă asta din pasiune sau de nevoie, e întotdeauna un nerod.

24 iulie

Fiindcă ţii aşa de mult să nu mă las de desen, mai bine aş vrea să nu-ţi mai vorbesc de asta decît să-ţi spun că pînă acum am lucrat puţin.

Niciodată n-am fost mai fericit, niciodată sentimentul meu faţă de natură, faţă de o pietricică chiar, de un firişor de iarbă n-a fost mai deplin şi mai adînc, şi totuşi... Nu ştiu cum trebuie să mă exprim, închipuirea mi-este atît de slabă, în sufletul meu totul şovăie şi se clatină atît de cumplit, încît nu pot prinde măcar un contur; cred însă că dacă aş avea argilă sau ceară, aş putea scoate ceva. Dacă lucrurile or să meargă tot aşa, am să iau argilă şi am s-o modelez, chiar dacă ar ieşi turte din ea!

Am început de trei ori portretul Lottei, și de trei ori am dat greș; asta mă supără cu atît mai tare, cu cît acum cîtăva vreme izbutisem foarte bine. I-am făcut după aceea silueta, și asta deocamdată mi-e destul.

26 iulie

Da, dragă Lotte. Am să am grijă și am să îndeplinesc totul: dă-mi oricîte porunci vrei, cît de des. Un singur lucru te rog; nu mai usca cu nisip scrisoarea. Astăzi am dus-o repede la buze, și după aceea mi-au scîrțîit dinții.

26 iulie

De multe ori mi-am propus să n-o mai văd atît de des. Dar cine ar putea să facă asta? În fiecare zi cad în ispită și îmi făgăduiesc cu sfințenie că mîine am să stau acasă, dar a doua zi dimineața găsesc din nou vreun motiv irezistibil și, pînă să-mi dau seama, am și ajuns la dînsa. Sau îmi spune seara: „Vii mîine dimineață?" Cine ar putea să mai stea acasă? Sau îmi dă o însărcinare oarecare și eu mă gîndesc că e mai cuviincios să-i duc eu însumi răspunsul. Sau e vreme frumoasă și pornesc spre Wahlheim și cînd ajung acolo, pînă la ea nu mai e decît o jumătate de ceas!... Prea sînt aproape în atmosferă... Și țuști! iată-mă acolo. Bunică-mea spunea o poveste cu muntele magnetic[29] pe corăbiile care se apropiau prea mult de el nu mai rămînea nici un obiect de fier, cuiele zburau spre munte, și bieții marinari naufragiau printre scîndurile desfăcute.

30 iulie

Albert a sosit, și eu am să plec. Chiar dacă ar fi omul cel mai bun și cel mai generos, față de care aș fi gata să mă socot inferior în orice privință, totuși nu aș putea răbda să-l văd mereu în fața mea, stăpîn peste atîtea perfecțiuni... Stăpîn! Așadar, Wilhelm, a sosit logodnicul! Un om amabil și de treabă, pe care nu poți să nu-l iubești. Din fericire, n-am fost acolo, ca să văd cum a fost primit. Asta mi-ar fi zdrobit inima. Dar și el a fost atît de cumsecade, încît n-a sărutat-o nici o singură dată pe Lotte în fața mea. Dumnezeu să-l răsplătească! Trebuie să-mi fie drag pentru respectul pe care-l

are față de dînsa. Se poartă frumos cu mine și cred că asta se datorează mai mult Lottei decît propriului său sentiment, fiindcă în privința asta femeile sînt istețe și au dreptate. Dacă pot să țină doi adoratori în bună înțelegere unul cu altul, e cu atît mai bine pentru ele, oricît de rar s-ar întîmpla una ca asta.

Nu pot să nu-l stimez pe Albert. Înfățișarea lui liniștită contrastează în chip viu cu neliniștea caracterului meu, pe care nu pot să i-o ascund. Are multă simțire și îi e limpede cît prețuiește Lotte. Nu pare să fie supărăcios; știi doar că acesta e năravul pe care îl urăsc mai mult decît pe toate celelalte.

Mă socoate un om deștept. Dragostea mea față de Lotte, bucuria pe care o simt față de tot ce face ea sporesc triumful lui, și din pricina asta o iubește și mai mult. Dacă o necăjește sau nu, uneori, cu mici scene de gelozie, asta nu pot să spun; eu cel puțin, în locul lui, nu m-aș putea feri de acest diavol.

În sfîrșit, facă ce-o vrea, eu atîta știu: că bucuria mea de-a fi alături de Lotte s-a dus! Cum să numesc asta, nebunie sau orbire?... Dar ce nevoie am de nume? Faptul în sine e totul! Tot ce știu acum știam și înainte de venirea lui Albert. Știam că nu pot avea nici o pretenție asupra ei, și nici nu aveam vreuna, adică atît cît este posibil să nu ai dorințe în fața unei atît de mari drăgălășenii. Și acuma, poftim, caraghiosul cască ochii mari cînd celălalt vine într-adevăr și îi ia fata.

Strîng din dinți și rîd de nenorocirea mea, și rîd de două și de trei ori mai mult de aceia care ar putea să spună că trebuie să mă resemnez fiindcă nu se poate face nimic.... Afară cu aceste sperietori!... Rătăcesc prin pădure, și cînd ajung la Lotte și văd pe Albert stînd cu ea în grădiniță subfrunzar și nu pot trece mai departe, sînt de o veselie nebună,vorbesc tot felul de prostii și lucruri fără șir. Lotte mi-a spus azi: „Pentru dumnezeu, nu mai face scene ca aceea de aseară! Ești îngrozitor cînd ești așa de vesel!“ Între noi fie vorba, pîndesc mereu vremea cînd Albert e ocupat; și atunci țuști! ies din casă și mă bucur întotdeauna cînd o găsesc singură.

8 august

Te rog, dragă Wilhelm, să mă crezi că nu era vorba de tine cînd spuneam că sînt nesuferiți oamenii care ne cer să fim resemnați în fața soartei inevitabile. Crede-mă că nu

m-am gîndit de fel că tu ai putea fi de aceeași părere. Și de fapt ai dreptate. Un singur lucru numai, dragul meu: în lumea asta foarte rar hotărăști ceva cu *ori-ori;* sentimentele și purtările sînt tot atît de felurit nuanțate ca și deosebirile dintre un nas coroiat și un nas cîrn.

Așadar, n-ai să mi-o iei în nume de rău dacă, recunoscînd că argumentul tău e în întregime adevărat, eu caut totuși să mă furișez printre *ori-ori.*

Tu spui: „Ori ai vreo speranță cu privire la Lotte, ori n-ai nici una. Bun: în primul caz, încearcă să-ți înfăptuiești speranța, încearcă să ajungi la împlinirea dorințelor tale; în cazul celălalt, ia o hotărîre bărbătească și caută să scapi de un sentiment nenorocit, care îți va seca toate puterile.“

Dragul meu, asta e bine spus și e ușor de spus. Dar poți să ceri nefericitului, a cărui viață se mistuie treptat și fără oprire din pricina unei boli ascunse, poți tu să-i ceri să pună capăt chinului cu o lovitură de pumnal? Iar boala care îi seacă puterile nu-i răpește oare în același timp curajul de-a scăpa de ea?

E adevărat că ai putea să-mi răspunzi cu o imagine asemănătoare. Cine oare n-ar prefera să i se taie brațul decît să-și primejduiască viața prin șovăiri și tărăgăneli?... Nu știu, și nu vreau să ne mai necăjim cu tot soiul de pilde. În sfîrșit... Da, Wilhelm, cîteodată am clipe de curaj brusc și zguduitor, și atunci... m-aș duce, dacă aș ști încotro.

Seara

Jurnalul meu, pe care de cîtăva vreme l-am lăsat în părăsire, mi-a căzut astăzi iarăși în mîini și mă mir cum am putut în chip precugetat să mă vîr în toate astea; am văzut mereu limpede situația mea, totuși m-am purtat ca un copil; văd și acuma atît de limpede, și totuși nu-i încă nici un semn de îndreptare.

10 august

Aș putea să duc viața cea mai bună și cea mai fericită dacă n-aș fi un nebun. Nu se strîng atît de ușor laolaltă pentru desfătarea unui suflet omenesc împrejurări atît de frumoase ca acelea în mijlocul cărora mă aflu acum. Cît de adevărat

e că inima noastră își plăsmuiește singură fericirea! Să faci parte din această familie plăcută, să fii iubit de bătrîn ca un fiu, de copii ca un tată, și de Lotte!... Și apoi Albert, care e un om de treabă, care nu-mi strică fericirea prin nici o necuviință, care mă întîmpină cu o sinceră prietenie, pentru care, după Lotte, eu sînt tot ce are mai drag pe lume!... Wilhelm, e o plăcere să ne auzi cînd ne plimbăm și vorbim împreună despre Lotte: nimic pe lume nu poate fi mai ridicol decît această situație, și totuși de multe ori îmi dau lacrimile.

Îmi povestește despre mama fetei, o femeie cumsecade: a lăsat Lottei în grijă, cu limbă de moarte, casa și copiii, iar pe Lotte i-a încredințat-o lui; îmi istorisește cum, cu vremea, Lotte a fost pătrunsă de un spirit cu totul nou; cum, îngrijind de gospodărie, a devenit o adevărată mamă; cum nici o clipă din viața ei n-a trecut fără dragoste activă și fără muncă; și totuși nu și-a pierdut niciodată veselia și vioiciunea. În vremea asta eu merg alături de el și, în drum, culeg flori, le strîng cu grijă într-un buchet și... le arunc în rîul care curge pe lîngă noi, uitîndu-mă cum se duc încet la vale. Nu știu dacă ți-am scris că Albert va rămîne aici și va primi o slujbă bine plătită la curte, unde e foarte prețuit. În ce privește rdinea și hărnicia în treburi, puțini am văzut care să-i semene.

12 august

Hotărît, Albert e cel mai bun om din lume. Ieri am avut cu el o scenă minunată. M-am dus la dînsul ca să-mi iau rămas bun. Aveam poftă să plec călare în munți, de unde îți scriu acuma. Tot plimbîndu-mă prin odaie, dau cu ochii de pistoalele lui. „Împrumută-mi, i-am spus, pistoalele, ca să le am pe drum." „Da. Ia-le, mi-a răspuns el, dacă vrei să-ți dai osteneala să le încarci; la mine stau numai *pro forma.*" Am luat unul în mînă, și el a urmat: „De-atunci de cînd prevederea mea mi-a jucat o festă neplăcută, nu vreau să mai am de-a face cu așa ceva". Am fost curios să aflu ce s-a petrecut.

„Am stat vreo trei luni la un prieten, la țară, mi-a povestit el. Aveam două pistoale neîncărcate și dormeam liniștit. O dată, într-o după-amiază ploioasă, stînd așa și neavînd ce face, m-am gîndit că s-ar putea să ne calce hoții, s-ar putea să avem nevoie de pistoale, s-ar putea... știi și tu cum se întîmplă... Am dat servitorului pistoalele să le curețe și să le încarce. El glumește cu servitoarea, vrea s-o sperie și,

dumnezeu știe cum, arma se descarcă, pe cînd vergeaua era încă înăuntru, și o lovește pe fată în mîna dreaptă, zdrobindu-i un deget. Plînsete, vaiete, și pe deasupra și îngrijirea de plătit. De-atunci las neîncărcată orice armă. Ce-i prevederea, dragul meu? Primejdia nu-i un lucru cu care te poți deprinde! E adevărat că..."

Acuma trebuie să-ți mărturisesc că omul acesta mi-i drag, dar numai pînă la *e adevărat că*... Nu se înțelege oare de la sine că orice regulă generală suferă excepții? Dar el e atît de conștiincios! Dacă i se pare că a spus ceva pripit, general, adevărat numai pe jumătate, nu mai sfîrșește cu precizările, cu modificările, cu eliminările și cu adăugirile, pînă cînd nu mai rămîne nimic. Așa și acuma, a intrat foarte adînc în text. Nu l-am mai ascultat, am fost cuprins de gînduri stranii și, cu un gest de mînie, mi-am apăsat țeava pistolului pe frunte, deasupra ochiului drept.

„Ce faci?" mă întrebă Albert luîndu-mi pistolul din mînă.

„Nu-i încărcat", am zis eu.

„Chiar dacă nu-i, dar de ce să faci asta? replică el, supărat. Nu înțeleg cum poate fi un om atît de nerod ca să se împuște; numai gîndul acesta mă scîrbește."

„De ce vă grăbiți, strigai eu, de ce vă grăbiți voi, oamenii, să spuneți imediat despre un lucru că e nebunesc sau înțelept, bun sau rău?! Ce rost au toate astea? Ați descoperit cumva cauzele lăuntrice ale unei fapte? Puteți voi să lămuriți cu precizie motivele pentru care s-a întîmplat așa, pentru care trebuia să se întîmple? Dacă ați face asta, nu v-ați mai grăbi atîta cu sentințele voastre."

„Trebuie să recunoști, spuse Albert, că anumite fapte rămîn imorale oricare ar fi motivul care le-a provocat."

Am strîns din umeri și i-am dat dreptate.

„Totuși, dragul meu, urmai eu, se găsesc și în cazul acesta cîteva excepții. E drept că furtul e o faptă urîtă; totuși, omul care fură ca să nu moară de foame el și ai lui merită milă ori pedeapsă? Cine va arunca prima piatră în soțul care, cu o dreaptă mînie, își omoară soția necredincioasă și omoară și pe nemernicul seducător? în fata care, într-o clipă de voluptate, se lasă tîrîtă de plăcerile neînfrînate ale iubirii? Înseși legile noastre, care sînt ca niște pedanți nesimțitori, se lasă înduplecate și își suspendă pedepsele."

„Asta-i cu totul altceva, spuse Albert, fiindcă un om tîrît de pasiunile lui își pierde mintea și trebuie privit ca un om beat, ca un nebun."

„O, voi, oamenii cuminți! strigai eu zîmbind. Pasiune! Beție! Nebunie! Sînteți așa de liniștiți, așa de imparțiali, voi, oamenii morali! și mustrați pe bețiv, urgisiți pe nebun, treceți pe lîngă ei, ca preotul, și mulțumiți lui dumnezeu, ca fariseul, că nu v-a făcut și pe voi ca pe unul dintre aceștia. M-am îmbătat și eu de multe ori, pasiunile mele n-au fost niciodată departe de nebunie, și nu-mi pare rău nici de una, nici de alta, fiindcă știu că toți oamenii extraordinari, care au făcut ceva mare, ceva în aparență imposibil, au fost defăimați întotdeauna și socotiți drept bețivi și nebuni.

Dar chiar în viața obișnuită e nesuferit lucru să auzi cum despre orice om care a făcut o faptă întrucîtva liberă, mărinimoasă, neașteptată se spune că e beat sau că e nebun! Să vă fie rușine vouă celor teferi! Să vă fie rușine, înțelepților!“

„Acestea sînt tot ciudățenii de-ale tale, spuse Albert. Exagerezi totul și, în cazul acesta cel puțin, hotărît n-ai dreptate atunci cînd compari sinuciderea, despre care e vorba acum, cu fapte mari, fiindcă sinuciderea nu poate fi privită decît ca o slăbiciune. E mai ușor să mori decît să înduri neclintit o viață chinuită!“

Eram hotărît să întrerup discuția, căci nici un argument nu mă scoate mai tare din sărite decît atunci cînd cineva îmi trîntește o banalitate oarecare în timp ce eu vorbesc din toată inima. Totuși, m-am liniștit repede, fiindcă am mai auzit fraza asta de multe ori și de multe ori m-am supărat din pricina ei; am răspuns cu oarecare vioiciune:

„Numești asta slăbiciune? Te rog, nu te lăsa ademenit de aparențe. Poți să spui despre un popor care suspină sub jugul nesuferit al unui tiran că e slab atunci cînd, în sfîrșit, izbucnește și își sfarmă lanțurile? Un om care, de spaimă că i-a luat casa foc, își încordează toate puterile și duce ușor poveri pe care într-o împrejurare obișnuită abia le-ar putea urni; sau altul care, de mînie că a fost jignit, se luptă cu șase deodată și îi doboară — oare aceștia pot fi numiți slabi? Și, dragul meu, dacă încordarea este tărie, de ce exaltarea ar fi altceva?“

Albert mă privi și-mi spuse:

„Nu mi-o lua în nume de rău, dar exemplele pe care le dai nu par să se potrivească aici.“

„Se poate, spusei eu. Am fost învinuit de multe ori că felul meu de a combina lucrurile cam seamănă a palavre. Să vedem dacă nu putem să ne reprezentăm în alt chip ceea ce simte omul care se hotărăște să arunce povara, de altminteri plăcută, a vieții... căci numai în măsura în care simțim un

lucru avem dreptul să vorbim despre el. Firea omenească, urmai eu, își are limitele ei: ea poate suporta bucurie, suferință, dureri pînă la un anumit punct, și piere de îndată ce punctul acela a fost depășit. Așadar, aici nu e vorba dacă cineva e tare sau slab, ci dacă poate suporta greutatea suferinței lui morale sau fizice. A spune că omul care își curmă singur viața e laș mi se pare tot atît de ciudat ca a spune că e laș acela care moare de niște friguri primejdioase."

„Paradoxal! Cît se poate de paradoxal!" exclamă Albert.

„Nu chiar așa de paradoxal cum crezi tu, răspunsei eu. Recunoaște și tu că numim boală mortală aceea în care natura e lovită în așa chip, încît forțele ei sînt în parte măcinate, iar în parte atît de slăbite, încît ea nu se mai poate întrema și nu mai e în stare prin nici o revoluție fericită să restabilească mersul obișnuit al vieții.

Și acum, dragul meu, să aplicăm asta și la spirit. Consideră pe om în mărginirea lui, cu impresiile care-l influențează, cu ideile care i se statornicesc în minte și observă cum deodată o pasiune covîrșitoare îi răpește cu desăvîrșire liniștea gîndurilor și îl copleșește.

În zadar omul rațional și calm nu ia în seamă starea de spirit a nenorocitului, în zadar caută să-l îmbărbăteze! Tot așa un om sănătos care stă lîngă patul unui bolnav nu poate da acestuia nici o picătură din forțele lui."

Albert a fost de părere că vorbesc prea în general. Eu i-am amintit atunci de o fată care nu demult fusese găsită înecată și i-am spus povestea ei:

„O ființă bună și tînără, care trăise și crescuse în cercul strîmt al preocupărilor casnice, al muncii săptămînal hotărîte, care nu cunoștea alte mulțumiri decît să iasă la plimbare duminica, prin oraș, împreună cu fete de-o seamă cu ea, gătită cu lucruri adunate încetul cu încetul, să danseze poate cîte o singură dată la toate sărbătorile mari și în afară de asta să stea îndelung și din toată inima de vorbă cu vreo vecină despre pricinile unei certe sau despre vreo bîrfeală oarecare, o ființă cu o fire înfocată, simțind deodată nevoi sufletești care, nutrite de vorbele dulci ale bărbaților, sporesc mereu. Bucuriile ei de odinioară încep să-i pară serbede, pînă cînd întîlnește un om către care o îmboldește, fără putință de împotrivire, un sentiment necunoscut, un om în care își pune toate speranțele, așa încît ea uită de tot ce e în jurul ei, nu mai aude, nu mai vede nimic, nu mai simte pentru nimeni nimic decît pentru el, cel unic, și nu-l mai dorește

decît pe el, cel unic. Nefiind coruptă de satisfacțiile deșarte ale unei vanități nestatornice, năzuința ei tinde către un țel anumit, ea vrea să fie a lui, să aibă parte, într-o unire veșnică, de toată fericirea care-i lipsește, să guste toate bucuriile la care visează. Făgăduieli repetate, care îi pecetluiesc certitudinea speranțelor, dezmierdări îndrăznețe, care-i sporesc dorințele, toate îi împăienjenesc sufletul; o tulburare adîncă o năpădește, presimțirea bucuriilor o cuprinde, toată ființa ei e încordată la culme, ea întinde brațele ca să-și îndeplinească toate dorințele... și iubitul ei o părăsește. Încremenită, ieșită din minți, ea se află acum în fața unei prăpăstii; împrejurul ei e numai întuneric, nici o cale spre viitor, nici o mîngîiere, nici o nădejde, fiindcă acela în care simțea că e toată viața ei a părăsit-o. Nu mai vede lumea vastă ce i se așterne în față, nu mai vede pe aceia, mulți, care i-ar putea înlocui pierderea; se simte singură, părăsită de toată lumea... și, orbită, copleșită de cumplita durere a inimii, se aruncă în adîncuri, ca să-și înăbușe toate chinurile într-o moarte ce o cuprinde din toate părțile. Vezi, Albert, asta-i povestea multor oameni! Spune tu, acum, nu e totuna cu o boală? Natura nu mai găsește nici o ieșire din labirintul forțelor încîlcite și contradictorii, și atunci omul trebuie să moară.

Vai celui care poate să vadă asta și să spună: «Ce neroadă! Dacă ar fi așteptat, dacă ar fi lăsat timpul să lucreze, atunci deznădejdea i s-ar fi potolit, și ea și-ar fi găsit pe un altul care s-o consoleze.» Asta e ca și cum cineva ar spune: «Ce nerod să moară de boală! Dacă ar fi așteptat pînă cînd și-ar fi recăpătat puterile și pînă i s-ar fi potolit clocotul sîngelui, atunci toate ar fi mers strună și ar mai trăi și acum!»“

Albert, neînțelegînd încă bine comparația, mai aduse cîteva obiecții, între altele că eu am vorbit numai de o fată naivă, dar că nu înțelege cum ar putea fi scuzat un om deștept, care nu e așa de mărginit și care vede mai departe decît atîta.

„Dragul meu, am exclamat eu, omul e om, și puțina minte pe care o are cineva intră într-o foarte mică măsură sau nu intră de loc la socoteală atunci cînd se dezlănțuie pasiunea și el ajunge la marginile firii umane. Mai degrabă... Dar s-o lăsăm pe altă dată“, am mai spus și mi-am luat pălăria.

O, inima mi-era atît de plină... Și ne-am despărțit fără să ne fi înțeles unul pe altul. Așa cum, de altfel, nici un om nu înțelege ușor pe altul.

15 august

E sigur că nimic pe lume nu e mai trebuincios omului decît iubirea. Am simțit asta la Lotte, am văzut că nu i-ar plăcea să mă piardă, iar copiii își închipuie că eu am să mă întorc mereu, în fiecare dimineață. Astăzi m-am dus să acordez pianul Lottei, dar n-a fost chip, fiindcă micuții se țineau de mine să le spun o poveste, și Lotte singură mi-a cerut să le fac pe plac. Le-am împărțit pîinea cu unt, pe care ei acuma o primesc de la mine aproape cu tot atîta plăcere ca și de la Lotte, și le-am povestit întîmplarea cu prințesa care e slujită de mîini nevăzute. Învăț multe cu ocazia asta, te asigur, și mă minunez de impresia pe care o fac poveștile asupra lor. Din pricină că de multe ori trebuie să născocesc un incident pe care a doua oară îl uit, ei îmi spun imediat că data trecută a fost altfel, așa încît mă deprind să recit totul fără nici o schimbare, într-o cadență cîntătoare și în aceeași ordine. Am învățat din asta că un autor își strică opera dacă o publică într-o ediție revăzută, chiar dacă din punct de vedere poetic a devenit acum mai bună. Prima impresie e cea hotărîtoare, și omul e astfel alcătuit, încît îl poți convinge de cele mai nemaipomenite lucruri; totul se lipește imediat de suflet, dar vai de acela care vrea să curețe și să șteargă ce a fost lipit.

18 august

Trebuie oare ca tot ceea ce face fericirea omului să devină izvorul nenorocirii lui? Sentimentul deplin și cald al inimii mele față de natura vie, sentiment care mă umplea de atîta desfătare și care preschimba în paradis lumea dimprejurul meu, devine pentru mine acum un chin nesuferit, un duh al caznei, ce mă urmărește pretutindeni. Cînd altădată priveam de pe stîncă rîul și valea mănoasă ce se întinde pînă la dealurile din depărtare și vedeam cum totul împrejurul meu încolțește și pulsează; cînd vedeam munții îmbrăcați de la poale pînă în vîrf cu copaci înalți și stufoși, văile cu multe cotituri, umbrite de păduri fermecătoare, rîul domol alunecînd printre trestiile foșnitoare și oglindind în el norii pe care molcomul vînt al serii îi mîna pe cer; cînd auzeam apoi în jurul meu păsărelele însuflețind pădurea și milioanele de roiuri de musculițe dansînd vesele în cea din urmă rază a soarelui; cînd acesta, cu ultima lui privire pîlpîitoare, dezro-

bea din iarbă gîndacul care zumzăie și cînd zbîrnîitul și freamătul din preajma mea mă îndemnau să mă uit pe jos; cînd mușchiul care își stoarce hrana din stînca cea aspră și tufișurile care cresc pe dealul uscat și nisipos îmi destăinuiau viața lăuntrică, arzătoare a naturii, o, cum le culegeam și le strîngeam pe toate în inima mea caldă! Mă simțeam în îmbelșugarea asta ca divinizat, și minunatele forme ale lumii infinite se mișcau, înviorînd totul în sufletul meu. Creste uriașe mă înconjurau, în fața mea erau prăpăstii, și pîraie se prăvăleau în ele, rîuri curgeau la picioarele mele, și muntele și pădurea vuiau; vedeam cum în adîncurile pămîntului se frămîntă și lucrează toate aceste forțe de nepătruns, iar pe pămînt și în văzduh mișună speciile feluritelor ființe. Pretutindeni, pretutindeni mii și mii de făpturi; și oamenii se aciuează în căsuțe și se cuibăresc și își închipuie că sînt stăpîni peste întreaga lume! Biet nerod care pe toate le socotești mărunte, fiindcă tu însuți ești atît de mic! De la munții cei nepătrunși, trecînd peste deșertul nestrăbătut de piciorul omului, pînă la capătul oceanului necunoscut plutește spiritul creatorului veșnic, care se bucură de fiecare fir de praf ce trăiește și îl simte... Pe vremea aceea de cîte ori n-am dorit s-ajung la țărmul mării nemăsurate, cu aripile unui cocor care zbura deasupra mea, să beau din pocalul înspumat al infinitului voluptatea covîrșitoare a vieții și să simt numai o clipă, în vlaga încătușată a pieptului meu, o picătură din beatitudinea ființei în care și prin care iau naștere toate.

O, frate, chiar numai amintirea acelor clipe mă bucură. Chiar străduința de a evoca acele sentimente cu neputință de exprimat îmi înalță sufletul deasupra lui însuși și mă face să simt îndoit neliniștea stării în care mă aflu acum.

În fața sufletului meu s-a ridicat parcă o perdea, și înaintea mea scena vieții infinite se schimbă-n prăpastia mormîntului veșnic deschis. Poți tu să-mi spui: „*Așa este!*“ cînd toate trec, cînd toate se rostogolesc cu iuțeală de fulger, cînd rar de tot ajung să dureze atît cît le îngăduie puterile și, vai! cînd sînt smulse și tîrîte de șuvoi, înecate și sfărîmate de stînci? Nu e clipă care să treacă fără să te macine și fără să-i macine și pe ai tăi, nu e clipă în care să nu săvîrșești o distrugere, în care să nu trebuiască s-o săvîrșești; cea mai pașnică plimbare costă viața a mii de bieți viermișori, o singură lovitură de picior sfărîmă construcțiile, anevoios lucrate, ale furnicilor și preface o mică lume într-un mormînt păcătos. Nu marile și rarele necazuri ale lumii, nu talazurile care vă

spulberă satele, nu cutremurele care vă nimicesc orașele mă mișcă pe mine! Inima mi-e mîncată de forța mistuitoare ascunsă pretutindeni în natură și care nu creează nici o ființă fără să-i insufle imboldul de-a se distruge pe sine și de-a distruge ființa vecină. Şi mă zbucium cuprins de spaimă, cu cerul și pămîntul și forțele lor împrejurul meu. Nu văd nimic altceva decît un monstru care veșnic înghite și rumegă veșnic.

21 august

Zadarnic întind brațele spre ea dimineața, cînd mă trezesc din visuri apăsătoare; în van o caut noaptea lîngă mine în pat, cînd m-a amăgit un vis fericit și nevinovat, în care stau lîngă ea pe iarbă și îi țin mîna în mîna mea și i-o acopăr cu mii de sărutări. Ah! și atunci cînd, încă pe jumătate adormit, întind brațele după dînsa și mă trezesc... inima mi se strînge, şi din ea țîșnește un șuvoi de lacrimi și plîng nemîngîiat, cu gîndul la un viitor întunecat.

22 august

E o nenorocire, Wilhelm; puterile mele active sînt dezacordate și cufundate într-o trîndăvie plină de neliniște; nu pot să stau fără să fac nimic, și totuși nici nu sînt în stare să fac ceva. Nu mai am pic de imaginație, nu mai simt nimic în fața naturii, iar cărțile mă dezgustă. Cînd ne lipsim nouă înșine, totul ne lipsește. Îți jur că de multe ori aș vrea să fiu muncitor cu ziua numai ca să pot avea dimineața cînd mă scol o nădejde în ziua care începe, un imbold, o speranță. De multe ori îl invidiez pe Albert, pe care îl văd scufundat pînă peste cap în acte, și îmi închipui că mi-ar fi bine dacă aș fi în locul lui! De cîteva ori pînă acum m-am gîndit să-ți scriu ție și să-i scriu și ministrului, ca să cer postul de la legație, care, după cum mă asiguri, nu mi s-ar refuza. Și eu cred tot așa. Ministrul mă prețuiește de multă vreme și de mult mi-a tot spus că ar trebui să mă apuc de-o treabă oarecare. Cîteodată vreau și eu tot așa. Pe urmă, cînd mă gîndesc iarăși, îmi aduc aminte de fabula cu calul care, nerăbdător să-și capete libertatea, lasă să i se pună șaua și frîul, și apoi e călărit pînă la istovire...[30]

În clipa aceea nu mai știu ce trebuie să fac... Și, dragul meu, nu e oare dorul meu de schimbare o neprielnică nerăbdare interioară care mă va urmări pretutindeni?

28 august

E adevărat că, dacă boala mea ar putea fi vindecată, oamenii aceștia ar putea s-o vindece. Azi e ziua mea de naștere.[31] Dis-de-dimineață primesc un pachețel de la Albert. Cînd îl deschid, dau de una din fundele roz pe care le purta Lotte cînd am cunoscut-o și pe care, de-atunci încoace, am rugat-o de multe ori să mi-o dea. Alături mai erau două cărți în format mic, Homer, în ediția lui Wetstein[32], ediție pe care mi-am dorit-o adesea, ca să nu mai car după mine, în plimbările mele, pe aceea a lui Ernesti[33]. După cum vezi, ei îmi preîntîmpină dorințele! caută toți micile daruri ale prieteniei, care sînt de o mie de ori mai scumpe decît toate acele daruri orbitoare, înjositoare pentru noi prin vanitatea celui ce ni le-a făcut. Sărut de mii de ori această fundă și cu fiecare răsuflare sorb amintirea fericirilor cu care m-au copleșit zilele acelea puține, minunate, ce nu se mai pot întoarce. Așa este, Wilhelm, și nu mă supăr; florile vieții sînt ca niște arătări! Cîte nu trec fără să lase după ele nici o urmă, cît de puține dau roade și cît de puține din aceste fructe ajung să se pîrguiască! Și totuși sînt destule și de acestea; și totuși... O, frate!... putem noi oare să părăsim fructele coapte, să le disprețuim, să le lăsăm să putrezească fără să le gustăm?

Rămîi cu bine! E o vară splendidă; mă urc uneori în pomii din livada Lottei și culeg cu prăjina perele din vîrf. Ea stă jos și le prinde cînd i le arunc.

30 august

Nefericitule! Nu ești nebun? Nu te înșeli oare pe tine însuți? Ce înseamnă această pasiune cumplită și fără sfîrșit? Nu-mi mai îndrept decît spre ea rugăciunile; în închipuirea mea nu mai apare alt chip decît al ei, văd totul în jurul meu numai în legătură cu dînsa. Și asta îmi dăruiește multe clipe fericite... pînă cînd trebuie iar să mă smulg de lîngă ea! Ah, Wilhelm! La cîte și mai cîte nu mă îndeamnă uneori inima!...

Cînd stau cu dînsa două-trei ceasuri și mă desfăt privindu-i fața, văzîndu-i mișcările, ascultînd sunetul ceresc al vorbelor ei, cînd încetul cu încetul, toate simțurile mi se încordează, cînd mi se întunecă înaintea ochilor și abia mai aud, cînd mă înăbuș ca un ucigaș, iar apoi inima mea încearcă, bătînd năvalnic, să aducă aer simțurilor apăsate, dar nu izbutește decît să le sporească rătăcirea, atunci, o, Wilhelm, uneori nu mai știu dacă sînt pe lume! Și... dacă nu se întîmplă să precumpănească melancolia și Lotte să-mi îngăduie o biată mîngîiere, aceea de-a plînge pe mîna ei... atunci trebuie să plec! Rătăcesc apoi pe cîmp, departe, și e o bucurie pentru mine să urc un deal rîpos, să-mi croiesc o potecă printr-o pădure neumblată, prin tufișuri care mă zgîrie, printre spini care mă sfîșie! Atunci mă simt puțin mai bine! Puțin! Dacă, uneori, pe drum mă opresc ostenit și însetat — uneori în noapte adîncă, în timp ce luna plină veghează deasupră-mi în singurătatea pădurii — și mă așez pe un copac crescut strîmb, ca să aduc un pic de alinare tălpilor mele rănite și să gust o istovitoare odihnă în slaba lumină a lunii, atunci, o, Wilhelm, singurătatea unei chilii, cămașa de păr aspru și cingătoarea de țepi ar fi mîngîierile după care sufletul meu tînjește. Adio! Nu văd alt sfîrșit al acestui chin decît mormîntul.

3 septembrie

Trebuie să plec! Îți mulțumesc, Wilhelm, că m-ai făcut să-mi statornicesc hotărîrea șovăitoare. Sînt două săptămîni de cînd mă bate gîndul s-o părăsesc. Trebuie să plec. Lotte e iarăși în oraș la o prietenă. Şi Albert... și.... trebuie să plec.

10 septembrie

Ce noapte a fost! Wilhelm! Acum pot înfrunta orice! N-am s-o mai văd! O, de ce nu pot să zbor la pieptul tău, să-ți mărturisesc, dragul meu, cu mii de lacrimi, fermecat, sentimentele care mă năpădesc. Acuma stau și răsuflu greu, încerc să mă liniștesc, aștept dimineața, căci am poruncit ca în zorii zilei să vină caii să mă ia.

Ah, ea doarme liniștită și nu se gîndește că n-are să mă mai vadă niciodată. M-am smuls de lîngă dînsa și am fost

destul de tare ca într-o convorbire de două ceasuri, să nu-mi trădez planul. Și, doamne-dumnezeule, ce convorbire!

Albert îmi făgăduise că, imediat după masa de seară, va veni cu Lotte în grădină. Eu stăteam pe terasă, sub castanii înalți, și mă uitam la soarele pe care acum îl vedeam pentru cea din urmă oară cum asfințea în zarea acelei văi minunate, deasupra rîului liniștit. De atîtea ori stătusem aici cu ea privind același spectacol măreț, și acum... Mă plimbam încoace și încolo prin aleea care îmi era atît de dragă. O atracție tainică mă adusese aici deseori, încă înainte de-a o cunoaște pe Lotte, și mi-amintesc ce mult ne-am bucurat cînd, la începutul cunoștinței noastre, ne-am descoperit simpatia amîndurora față de locul acesta, în adevăr unul din cele mai romantice pe care le-am văzut plăsmuite de artă.

Mai întîi ai, printre castani, o vastă perspectivă... Ah, dar îmi aduc aminte că ți-am scris, mi se pare, de multe ori, cum șiruri înalte de fagi te împrejmuiesc, cum aleea, din cauza unei dumbrăvi învecinate, se face tot mai întunecoasă, pînă cînd totul se sfîrșește într-un loc închis din toate părțile, învăluit de fiorii singurătății. Simt și acum liniștea care m-a cuprins cînd am venit aici întîia oară, într-o zi pe la amiază. Presimțeam, nelămurit, că va deveni un loc de fericiri și de dureri.

De vreo jumătate de ceas mă desfătam cu mistuitor de dulcile gînduri ale despărțirii și ale revederii, cînd i-am auzit urcînd spre terasă. Am alergat să-i întîmpin, am luat înfiorat mîna Lottei și am sărutat-o. Cînd am ajuns sus, luna tocmai răsărea de după deal. Tot vorbind împreună ba de una, ba de alta, ne-am apropiat de chioșcul întunecos. Lotte a intrat și s-a așezat, cu Albert și cu mine alături. Totuși, neliniștea mea nu mi-a dat răgaz să șed mult timp așa. M-am ridicat, am stat în fața ei, m-am plimbat încoace și încolo, m-am așezat iarăși; era o situație chinuitoare. Lotte ne atrase atenția asupra efectului deosebit al luminii de lună, care, de la capătul șirurilor de fagi, învăluia toată terasa în fața noastră; era o priveliște splendidă, cu atît mai izbitoare, cu cît noi stăteam învăluiți într-o umbră adîncă. Tăceam cu toții. După un timp, ea începu să vorbească:

„Ori de cîte ori mă plimb la lumina lunii, mă gîndesc la morții mei, copleșită de sentimentul pieirii și al viitorului. Vom dăinui mereu, urmă ea cu glasul celui mai adînc senti-

ment, dar oare, Werther, ne vom mai întîlni? Ne vom mai recunoaşte? Ce crezi? Ce spui?"

„Lotte, am spus eu, în timp ce îi întindeam mîna şi ochii mi se umpleau de lacrimi, ne vom vedea din nou! Ne vom revedea şi aici, şi dincolo!"

N-am mai putut să vorbesc. O, Wilhelm, de ce a trebuit oare să mă întrebe asemenea lucruri tocmai acum, cînd inima mi-era frămîntată de această tristă despărţire?

„Oare cei care ne-au fost dragi şi au murit, urmă ea, mai ştiu ceva despre noi, mai ştiu ei cînd ne merge bine şi cînd ne aducem aminte cu dragoste de dînşii? O! Chipul mamei pluteşte mereu în preajma mea cînd, seara, stau în mijlocul copiilor ei, al copiilor mei, care se adună împrejurul meu aşa cum se adunau împrejurul ei. Şi mă uit la cer cu o lacrimă de dor în ochi şi mă gîndesc ce bine ar fi dacă şi ea ar putea să se uite o clipă în jos şi să vadă cum îmi ţin cuvîntul pe care i l-am dat în ceasul morţii: să fiu mama copiilor ei. Cu cîtă simţire strig atunci: Iartă-mă, mamă scumpă, dacă nu sînt pentru ei ceea ce ai fost tu! Ah! fac şi eu tot ceea ce pot. Sînt hrăniţi, îmbrăcaţi şi, mai mult decît toate acestea, îngrijiţi şi iubiţi. Dacă ai putea vedea ce bine se înţeleg, sfîntă nespus de iubită! atunci tu ai slăvi cu cea mai caldă mulţumire pe dumnezeu, căruia, cu ultimele tale lacrimi, şi cele mai amare, i te-ai rugat pentru binele copiilor tăi."

Aşa a spus! O, Wilhelm, cine poate repeta ce a spus?! Cum poate litera rece şi moartă să exprime această floare a spiritului!

Albert i-a tăiat domol vorba:

„Te tulburi prea tare, dragă Lotte! Ştiu că sufletului tău îi sînt tare dragi aceste gînduri, dar te rog..."

„O, Albert, spuse ea, ştiu că nu uiţi serile în care stăteam împreună la măsuţa cea rotundă, cînd tata era plecat la drum, iar copiii fuseseră trimişi la culcare. De multe ori aveai la tine o carte bună, şi totuşi atît de rar îţi venea să citeşti din ea... Nu preţuia oare mai mult decît orice să stai de vorbă cu fiinţa aceea minunată? Cu femeia frumoasă, blîndă, veselă şi mereu activă! Dumnezeu ştie lacrimile cu care de atîtea ori m-am aruncat în faţa lui rugîndu-l să mă facă asemenea ei!"

„Lotte! am strigat eu, aruncîndu-mă în faţa ei, luîndu-i mîna şi acoperind-o cu mii de lacrimi, Lotte! Binecuvîntarea lui dumnezeu şi duhul mamei tale sînt asupra ta!"

„O, dacă ai fi cunoscut-o! spuse ea, strîngîndu-mi mîna. Merita s-o cunoască un om ca dumneata!"

Am crezut că pier. Niciodată nu s-a spus despre mine o vorbă mai mare și mai frumoasă. Apoi ea urmă:

„Și femeia asta a trebuit să moară în floarea vîrstei, cînd băiatul ei cel mai mic n-avea nici șase luni! N-a fost multă vreme bolnavă. Era liniștită, resemnată, numai grija de copii o chinuia, mai ales grija de cel mic. Cînd a fost aproape să moară, mi-a spus: «Adu-mi-i încoace!» I-am adus pe toți, pe cei mai mici, care nu știau, pe cei mai mari, care erau adînc cutremurați. Cînd i-a văzut pe toți în jurul patului, a ridicat mîinile și s-a rugat pentru ei, i-a sărutat pe rînd, le-a spus să plece și s-a întors spre mine, zicîndu-mi: «Să le fii mamă!...» I-am dat mîna și i-am făgăduit că așa am să fac. Ea mi-a spus: «Făgăduiește-mi mult, fata mea: inima unei mame și ochii unei mame. Am văzut adesea, după lacrimile tale de recunoștință, că știi ce înseamnă asta. Așa să fii față de frații și surorile tale, iar față de tatăl tău să arăți credința și ascultarea unei soții! Să-i aduci mîngîiere». A întrebat apoi de dînsul, dar nu era acasă, plecase ca să nu vedem durerea de neîndurat pe care o simțea. Era zdrobit cu totul.

Albert, tu erai în odaie. Auzind zgomot de pași, a întrebat cine e și te-a strigat. Apoi s-a uitat la tine și la mine, cu o privire plină de mulțumire și de încredere, fiindcă vedea că sîntem fericiți și că vom fi fericiți împreună..."

Albert o îmbrățișă și o sărută, spunînd:

„Sîntem și vom fi."

Albert, atît de liniștit de obicei, era foarte mișcat, iar eu nu mai știam ce e cu mine.

„Și femeia aceasta, Werther, începu din nou Lotte, a trebuit să moară! Doamne! Mă gîndesc că lăsăm să ni se ia tot ce am iubit mai mult în viață, și nimeni nu simte asta atît de tare cum simt copiii, care încă multă vreme se tînguiau că oamenii cei negri le-au luat mama!"

S-a ridicat. Eu, trezit deodată și cutremurat, tot mai stăteam jos, ținînd-o de mînă.

„Să plecăm, a spus ea, e vremea."

Vru să-și tragă mîna, eu însă i-o țineam strîns.

„Ne vom revedea, am strigat, ne vom găsi, ne vom recunoaște printre toate celelalte făpturi. Eu plec, plec bucuros, și totuși, dacă aș spune că plec pentru totdeauna, nu

m-aş ţine de cuvînt. Rămîi cu bine, Lotte! Rămîi cu bine, Albert! Ne vom revedea!“

„Cred că mîine“, spuse ea glumind.

Ce adînc am simţit acest „mîine“! Ah! Ea nu ştia, atunci cînd şi-a tras mîna din mîna mea, că...

Au plecat pe alee. Eu m-am ridicat, m-am uitat după dînşii în lumina lunii, m-am azvîrlit la pămînt şi am plîns îndelung, apoi am sărit în picioare, am dat fuga pe terasă şi am văzut în umbra teilor înalţi rochia ei albă lucind la poarta grădinii. Am întins braţele, şi rochia albă a dispărut.

Cartea a doua

20 octombrie 1771

AM SOSIT aici ieri. Ministrul plenipotenţiar nu se simte bine şi are să stea cîteva zile în casă. Toate ar fi bune dacă nu s-ar arăta atît de răuvoitor. Observ că soarta mi-a hărăzit încercări grele. Curaj însă! Un suflet senin îndură orice! Un suflet senin? Îmi vine să rîd cînd văd cuvîntul acesta ieşit de sub pana mea. O, dacă aş avea o fire mai puţin aprinsă, aş fi cel mai fericit om sub soare. Cum, atunci cînd alţii, cu puţinul lor talent şi puţina lor vlagă, pălăvrăgesc în faţa mea cu înfumurare, eu să nu am nici o nădejde în puterea mea şi în însuşirile mele? Doamne, tu, care mi-ai dat toate, de ce n-ai păstrat jumătate din ce mi-ai dăruit, hărăzindu-mi în schimb încredere în mine şi cumpătare?

Răbdare! Răbdare! Are să fie bine. Căci trebuie să-ţi spun, dragul meu, ai dreptate. De cînd mă amestec cu lumea în fiecare zi şi văd ce fac oamenii şi cum se poartă, mă împac mult mai bine cu mine însumi. Desigur, din pricină că sîntem astfel alcătuiţi încît comparăm întruna orice cu noi înşine şi pe noi înşine cu orice, fericirea sau nenorocirea stă în lucrurile cu care venim în atingere şi prin urmare, nimic nu e mai primejdios decît singurătatea. Închipuirea noastră, silită prin firea ei să se înalţe, hrănită cu fantasticele imagini ale poeziei, îşi creează o serie de fiinţe printre care noi sîntem cei mai de jos; astfel totul în afara noastră ni se pare mai frumos şi oricare altul decît noi ni se pare mai desăvîrşit. Asta se întîmplă în chipul cel mai firesc. Deseori simţim că ne lipsesc multe şi ni se pare că altul are tocmai ceea ce ne lipseşte; acestuia îi atribuim şi ce avem noi şi, pe lîngă asta, şi o anumită tihnă ideală. Astfel fericitul a luat pe de-a-ntregul fiinţă, creaţia noastră proprie.

Dimpotrivă, cînd cu toată slăbiciunea și necazurile noastre muncim cu temei, atunci vedem adesea că facem cu hoinăreala și cu ocolurile noastre mai mult decît fac alții care plutesc cu pînzele întinse și vîslesc din răsputeri... și... în sfîrșit, cred că atunci cînd ești în rînd cu alții sau chiar înaintea lor simți că ești într-adevăr tu însuți.

26 noiembrie

Încep întrucîtva să mă obișnuiesc aici. E foarte bine că am destul de mult de lucru, și pe urmă oamenii feluriți și diferitele chipuri noi cu care mă întîlnesc alcătuiesc un spectacol variat pentru sufletul meu. Am cunoscut pe contele de C..., un bărbat pe care cu fiecare zi ce trece îl iubesc tot mai mult, o minte vastă și cuprinzătoare și care, deși vede atît de departe, nu e de loc rece. În toată purtarea lui se vădește o mare sensibilitate în ce privește prietenia și dragostea. I-am devenit simpatic de cînd m-am dus la el cu treburi și cînd, de la primele cuvinte, a văzut că ne înțelegem și că îmi poate vorbi așa cum nu poate s-o facă cu alții. Nu pot prețui îndeajuns purtarea lui deschisă față de mine. Nu-i pe lume bucurie atît de adevărată și de caldă ca aceea de a vedea un suflet mare care se deschide înaintea ta.

24 decembrie

Ministrul mă necăjește mult; am prevăzut eu asta. E caraghiosul cel mai punctual care se poate închipui. Meticulos și ceremonios ca o mătușă bătrînă; un om care niciodată nu e mulțumit de el însuși și pe care deci nimeni nu-l poate mulțumi. Lucrez bucuros fără să-i fac greutăți, dar situația e cum știi; e în stare să-mi trimită înapoi o lucrare și să-mi spună: „E bună, dar mai revizuiește-o puțin; întotdeauna se poate găsi un cuvînt mai potrivit, o particulă mai pură". Îmi vine să înnebunesc. Nu trebuie lăsat deoparte nici un „și" și nici o conjuncție. E un dușman de moarte al tuturor inversiunilor, care îmi scapă de multe ori. Dacă nu psalmodiezi frazele după melodia tradițională, nu pricepe nimic. E o pacoste să ai de-a face cu un asemenea om.

Încrederea pe care mi-o arată contele de C... e singurul lucru care mă despăgubește de toate acestea. Deunăzi mi-a

spus foarte sincer că e nemulţumit de încetineala şi de şovăiala ministrului nostru plenipotenţiar. „Oamenii aceştia îşi fac dificultăţi lor înşişi şi altora; totuşi, spunea el, trebuie să te resemnezi, ca un călător care trebuie să treacă peste un munte; desigur, dacă n-ar fi muntele, drumul ar fi mai uşor şi mai scurt. Dar n-ai ce face, îl ai în faţă şi trebuie să-l treci!"

Ministrul bănuieşte preferinţa contelui pentru mine; asta îl supără şi nu scapă nici un prilej ca să-l vorbească de rău pe conte în faţa mea. Eu, fireşte, îl contrazic, şi situaţia se înrăutăţeşte şi mai tare. Ieri chiar m-am înfuriat, fiindcă a făcut aluzie şi la mine. A spus că în problemele mondene contele e foarte priceput, lucrează foarte uşor şi are pană bună, dar îi lipseşte o ştiinţă solidă, ca, de altfel, tuturor oamenilor de litere. Şi în clipa aceea m-a privit ca şi cum ar fi vrut să-mi spună: „Simţi lovitura?" A fost însă fără efect: dispreţuiam pe acest om care putea să gîndească şi să se poarte astfel. I-am ţinut piept şi m-am luptat cu oarecare patimă. I-am spus că îl socotesc pe conte un om faţă de care trebuie să ai stimă atît din pricina caracterului, cît şi din pricina cunoştinţelor lui. „N-am cunoscut, am spus eu, pe nimeni care să fi izbutit atît de bine să-şi dezvolte spiritul, să-l îmbogăţească cu o mulţime de lucruri şi totuşi să-şi găsească timp şi pentru viaţa de toate zilele." Dar parcă i-aş fi vorbit păsăreşte; atunci am plecat, ca să nu-mi fac sînge rău ascultînd şi alte nerozii.

De toate acestea sînteţi vinovaţi voi, toţi, care mi-aţi bătut capul să mă bag la jug şi care mi-aţi cîntat atîtea despre activitate. Activitate! Dacă acela care seamănă cartofi şi merge la tîrg să-şi vîndă grîul nu face mai mult decît fac eu, atunci mă oblig să muncesc încă zece ani pe galera asta pe care sînt ferecat acum.

Şi ce strălucitoare mizerie, ce plictiseală printre oamenii urîcioşi pe care îi întîlneşti aici! Goana după măriri: fiecare stă la pîndă să treacă măcar cu un pas înaintea celorlalţi; cele mai penibile şi mai jalnice pasiuni, fără nici o perdea. Iată, de exemplu, o femeie care vorbeşte cu oricine despre nobleţea şi despre ţara ei, aşa încît un străin trebuie să-şi spună: „Ce proastă e că îşi închipuie atîtea minunăţii despre puţintica nobleţe şi despre renumele ţării ei!" Şi, ce e şi mai rău, femeia aceasta e fata unui grefier de pe aici. Vezi tu, nu pot pricepe specia umană care are atît de puţină minte încît să se prostitueze în chip aşa de josnic.

Observ din ce în ce mai mult, dragul meu, ce nebunie e să judeci pe alții după tine însuți. Și fiindcă am atît de lucru cu mine însumi, și inima mea e atît de vijelioasă, ah! îi las pe ceilalți să-și vadă de drumul lor, numai să mă lase și ei să-mi văd de al meu.

Ceea ce mă necăjește mai mult sînt funestele moravuri burgheze. Știu desigur tot așa de bine ca oricare altul ce trebuincioasă este deosebirea dintre clasele sociale și cîte foloase îmi aduce și mie această deosebire, dar nu înțeleg ca ea să-mi stea în cale acolo unde aș putea să gust și eu puțină bucurie, o umbră de fericire pe acest pămînt. De curînd, am cunoscut la plimbare o domnișoară von B..., o ființă plăcută, care a păstrat multă naturalețe într-o viață rigidă. Stînd de vorbă, ne-am plăcut unul pe altul, și cînd ne-am despărțit, am rugat-o să-mi dea voie s-o văd la ea acasă. Mi-a îngăduit asta cu atîta bunăvoință, încît am așteptat cu nerăbdare momentul potrivit pentru a merge la dînsa. Nu e de pe aici și stă la o mătușă. Nu mi-a plăcut fizionomia mătușii. I-am arătat multă atenție, am vorbit mai mult cu ea, și în mai puțin de o jumătate de ceas am priceput ceea ce chiar domnișoara mi-a mărturisit mai tîrziu, și anume că mătușa, la vîrsta ei, duce lipsă de toate, nu are nici avere convenabilă, nici spirit și nici un alt sprijin decît șirul strămoșilor ei; nici o altă ocrotire decît rangul, îndărătul căruia se baricadează, și nici o altă plăcere decît aceea de a privi de la etaj peste capetele burghezilor care trec pe jos. Se zice că în tinerețe a fost frumoasă și că și-a irosit viața, a chinuit mulți tineri cu încăpățînarea ei, și mai tîrziu s-a plecat dînd ascultare unui bătrîn ofițer, care, cu acest preț și în schimbul unei bune întrețineri, a petrecut cu ea vîrsta de bronz[34] și a murit. Acum, la bătrînețe, a rămas singură și nimeni n-ar lua-o în seamă dacă nepoată-sa n-ar fi atît de plăcută.

8 ianuarie 1772

Ce oameni sînt și aceia al căror suflet se întemeiază pe protocol, ale căror vorbe și fapte n-au drept scop, timp de ani de zile, decît să ajungă cu un scaun mai aproape de fruntea mesei! Și asta nu pentru că n-ar avea alte treburi, nu! ci mai degrabă lucrările se îngrămădesc tocmai din pricină că necazurile mărunte îi împiedică să se ocupe de ceea ce este

important. Săptămîna trecută s-a iscat o ceartă la plimbarea cu sania, și toată petrecerea s-a stricat.

Oamenii aceștia sînt niște proști fiindcă nu văd că locul pe care îl ocupă n-are nici o importanță și că foarte rar cel care are primul loc joacă și primul rol! Cîți regi nu sînt guvernați de miniștrii lor, cîți miniștri, de secretarii lor! Și, atunci, care e cel dintîi? Eu cred că acela care e superior celorlalți și care are atîta putere sau atîta viclenie încît să le înhame puterile și pasiunile pentru realizarea planurilor lui.

20 ianuarie

Trebuie să-ți scriu, dragă Lotte, de aici, din odăița unui han de țară, în care m-am refugiat din pricina unei vijelii. Cît timp am stat la D..., în acest tîrg păcătos, printre oameni străini, cu totul străini de inima mea, n-am avut nici o clipă, nici una, în care inima mea să-mi poruncească să-ți scriu. Și acum, în căsuța asta, în singurătatea asta, în această izolare, cînd zăpada și grindina lovesc iarăși cu furie în ferestruica mea, acum primul meu gînd către tine se îndreaptă. Cum am intrat, mi-a venit în minte chipul tău, amintirea ta, o, Lotte! atît de sfîntă, atît de caldă! O, doamne! prima mea clipă fericită, iarăși!

Dacă m-ai vedea, scumpa mea, în mijlocul distracțiilor! Ce secate îmi sînt simțurile! Nici o clipă de plinătate a inimii, nici o clipă fericită! nimic! nimic! Stau ca în fața unei vitrine cu rarități — privesc omuleții și căluții care trec prin fața mea și mă întreb adesea dacă nu e o iluzie optică. Intru și eu în joc, sau mai degrabă sînt tras pe sfori ca o păpușă, și îmi apuc cîteodată vecinul de mîna lui de lemn și mă dau înapoi înfiorat. Seara îmi propun să admir a doua zi răsăritul soarelui, și nu izbutesc să mă scol din pat. Ziua mă gîndesc ca noaptea să privesc luna, și seara nu ies din odaie. Nu știu nici eu bine de ce mă scol și de ce mă culc.

Fermentul care îmi punea în mișcare viața lipsește; imboldul care mă ținea treaz în nopți adînci a pierit, cel care mă deștepta dimineața din somn s-a dus.

Am găsit aici o singură ființă femeiască, o domnișoară von B..., și care îți seamănă, dragă Lotte, dacă poate cineva să-ți semene. A! vei spune tu, uite-l că a început să-mi facă complimente drăgălașe! Asta nu-i chiar cu totul neadevărat. De cîtva timp sînt foarte amabil, fiindcă nu pot fi altfel, sînt

foarte spiritual, și femeile spun că nimeni nu știe să laude așa de bine ca mine (și să mintă, ai să adaugi tu, fiindcă fără asta nu merge, înțelegi?). Voiam să vorbesc de domnișoara B... Are mult suflet, care strălucește din belșug în ochii ei albaștri. Rangul ei e o povară pentru dînsa și nu-i mulțumește nici una din dorințele inimii. Rîvnește să iasă din viața asta agitată, și de multe ori visăm împreună la scene rustice de fericire netulburată, ah! și la tine! De cîte ori nu-i nevoită să te adore! Dar ce zic eu, nu e nevoită, face asta de bunăvoie, mă ascultă cu plăcere cînd vorbesc de tine, te iubește..

O, cum aș vrea să stau la picioarele tale, în odăița atît de dragă și de plăcută, și copiii să se joace împrejurul meu și, cînd ar deveni prea zgomotoși, să-i liniștesc și să mă liniștesc cu un basm care-ți dă fiori.

Soarele apune măreț peste cîmpul strălucitor de zăpadă, vijelia a trecut, și eu... trebuie să mă închid din nou în cușca mea... Adio! Albert e acasă? Și cum...? Dumnezeu să-mi ierte această întrebare.

8 februarie

De o săptămînă e o vreme îngrozitoare, dar care mie îmi face bine. Într-adevăr, de cînd sînt aici n-a fost zi frumoasă pe care să nu mi-o strice sau să nu mi-o tulbure careva. Acum, cînd plouă zdravăn, și viscolește, și e frig, și e moină, mă gîndesc: „Ha! În casă nu poate fi mai rău decît afară, sau dimpotrivă“, și mă simt bine. Cînd, dimineața, soarele răsare și făgăduiește o zi frumoasă, nu mă pot opri și strig: „Iată că ai din nou un bun ceresc pentru care oamenii pot să se înșele între ei“. Ei pot să se înșele între dînșii pentru orice: pentru sănătate, pentru reputație, pentru veselie, pentru odihnă! Fac asta de multe ori din prostie, nepricepere și mărginire, iar dacă ai sta să-i asculți, cu cele mai bune intenții. De multe ori îmi vine să-i rog în genunchi să nu-și mai tulbure atît de cumplit sufletul.

17 februarie

Mi-e teamă că ministrul plenipotențiar și cu mine n-avem să mai stăm multă vreme împreună. Omul acesta e pur și simplu nesuferit. Felul lui de a lucra este atît de caraghios, încît nu mă pot opri să-l contrazic și fac de multe ori un lucru

după capul și după firea mea, ceea ce, bineînțeles, nu-i place niciodată. Din cauza asta, de curînd, m-a pîrît la curte, și contele mi-a făcut cîteva observații blînde, dar care au fost, oricum, observații. Eram pe punctul să-mi dau demisia, cînd am primit o scrisoare particulară* de la dînsul, o scrisoare în fața căreia am îngenuncheat, proslăvind spiritul ei înalt, plin de noblețe și de înțelepciune. Mă dojenește din cauza prea marii mele sensibilități. Ideile mele exaltate despre eficiență, despre influența asupra celorlalți, despre felul de-a răzbi în viață el le socoate avînt tineresc și încearcă nu să le stîrpească, ci numai să le domolească și să le călăuzească într-acolo unde pot să-și aibă desfășurarea lor adevărată și să-și dea pe deplin roadele. Asta mi-a întărit puterile pe o săptămînă și m-a făcut să fiu de acord cu mine însumi. Liniștea sufletească e un lucru minunat, tot așa și mulțumirea de sine. Numai, dragă prietene, dacă n-ar fi giuvaerul tot atît de gingaș pe cît e de frumos și de costisitor!

20 februarie

Dumnezeu să vă binecuvînteze, dragii mei, și să vă dăruiască toate zilele fericite pe care mi le ia mie.

Îți mulțumesc, Albert, că m-ai amăgit: eu așteptam să mă vestești cînd are să fie nunta voastră și aveam de gînd ca în ziua aceea să iau solemn din perete silueta Lottei și s-o îngrop sub alte hîrtii. Acum v-ați căsătorit, și portretul se află tot acolo unde se afla! Să rămînă tot acolo! Și de ce nu? Eu știu că sînt mereu cu voi împreună, sînt în inima Lottei, fără să te jignesc pe tine, am în această inimă locul al doilea și vreau și trebuie să mi-l păstrez. O, aș înnebuni dacă m-ar uita... Albert, în mintea mea e un infern. Rămîi cu bine, Albert! Rămîi cu bine, înger al cerului! Rămîi cu bine, Lotte!

15 martie

Am avut un necaz care are să mă alunge de aici. Scrîșnesc din dinți! În sfîrșit, nu-i nimic de făcut, dar de asta sînteți vinovați voi, toți, care m-ați îmboldit, m-ați împins

---

* Din respect față de acest om minunat s-a scos din culegerea noastră scrisoarea amintită, precum și alta despre care se vorbește mai jos, fiindcă editorul a fost de părere că o asemenea îndrăzneală n-ar putea fi justificată nici chiar de calda recunoștință a publicului (n. a.)

și m-ați chinuit să-mi iau un post ce nu era pe placul meu. Acuma am văzut ce înseamnă! Acuma ați văzut și voi! Și, ca să nu spui iarăși că ideile mele exaltate sînt de vină, iată aici, scumpe domn, o istorisire limpede și curată, așa cum ar fi scris-o un cronicar.

Contele de C... ține la mine și mă prețuiește, asta știi, ți-am spus-o de-o sută de ori. Așadar, ieri am fost la el la masă, tocmai cînd, seara, se adună în casa lui o nobilă societate de domni și de doamne la care nu m-am gîndit niciodată, după cum nu mi-a trecut niciodată prin minte că noi subalternii nu avem ce căuta aici. Bun. Mănînc cu contele și după masă ne plimbăm încoace și încolo prin sala cea mare, stau de vorbă cu el și cu colonelul B..., care a venit și dînsul. Se face ora cînd sosește lumea. Eu habar n-am de nimic. Intră preastimata doamnă S..., cu soțul dumisale, și binecrescuta dumnealor gîsculiță de fiică, cu pieptul plat și corsaj nostim, și, umflîndu-și nările, mă privesc *en passant*[35] cu ochii lor aristocratici. Cum soiul ăsta de oameni îmi este foarte antipatic, am vrut să mă retrag imediat și așteptam numai să scape contele de flecăreala lor nesuferită, cînd deodată a intrat domnișoara von B... Fiindcă inima îmi tresare întotdeauna cînd o văd, am mai rămas, am stat la spatele scaunului ei și abia după cîtva timp am observat că ea îmi vorbea mai puțin deschis ca de obicei și oarecum stingherită. Asta m-a mirat. „E și ea ca toți ceilalți“, m-am gîndit eu și, supărat, am vrut să plec; totuși am rămas, fiindcă aș fi scuzat-o bucuros, fiindcă nu credeam că e așa și mai speram o vorbă bună din partea ei și... în sfîrșit, tot ce vrei. În vremea asta salonul se umple. Baronul F..., cu toată garderoba de pe vremea încoronării lui Francisc I[36], consilierul aulic R..., care aici e numit *in qualitate*[37], domnul de R..., cu soția lui surdă etc., și să nu uit pe jerpelitul I..., care își cîrpește găurile garderobei lui de modă veche franțuzească cu zdrențe de modă nouă. Au venit toți, unii după alții. Vorbesc cu cîțiva pe care îi cunosc, și ei îmi răspund foarte laconic. Eu nu mă ocupam decît de domnișoara B... N-am observat că femeile la celălalt capăt al sălii își șopteau la ureche, că bărbații șopteau și ei, că doamna de S... vorbea cu contele (toate acestea mi le-a povestit domnișoara B... mai tîrziu). În sfîrșit, contele a venit la mine, m-a luat și m-a dus la o fereastră.

„Știi, îmi spuse el, cît de ciudată e societatea noastră. Am observat că toată lumea e nemulțumită fiindcă te vede aici. Eu n-am vrut să...“

„Excelență, i-am tăiat eu vorba, vă rog de mii de ori să mă iertați. Ar fi trebuit să mă gîndesc la asta și știu că îmi veți trece cu vederea această nesocotință. Am vrut de la început să plec, dar un geniu rău m-a oprit“, adăugai eu zîmbind, în timp ce mă înclinam.

Contele îmi strînse mîna într-un chip care spunea tot. Am părăsit încetișor distinsa societate, m-am urcat într-o cabrioletă și m-am dus la M..., ca să văd de pe deal apusul soarelui și să citesc din Homer minunatul cînt în care Ulise[38] e găzduit de porcar. Și am fost foarte mulțumit.

Seara, cînd am venit la masă, mai erau cîțiva inși în sala de mîncare; jucau zaruri pe un colț al mesei și dăduseră la o parte fața de masă. Deodată intră Adelin, își scoate pălăria, mă privește, vine la mine și-mi spune încet:

„Ai avut neplăceri?“

„Eu?“

„Contele te-a dat afară.“

„Să-i ia dracu! i-am răspuns eu, am fost bucuros să ies la aer.“

„Bine, mi-a spus el, că iei lucrurile așa de ușor. Ceea ce mă supără e faptul că toată lumea știe.“

Abia atunci întîmplarea a început să mă roadă. Mă gîndeam că toți care vin la masă și se uită la mine, din pricina asta se uită! Eram foarte necăjit.

Și astăzi, același lucru: unde mă duc, toți mă compătimesc, iar pe cei care mă invidiază îi aud spunînd cu bucurie: „Iată unde ajung oamenii mîndri, care se fălesc cu picul de minte pe care-l au și cred că își pot îngădui să nu le pese de nimic...“ Și alte flecăreli murdare... că-ți vine să-ți înfigi un cuțit în inimă! Pentru că poți să vorbești de independență cît vrei, dar aș dori să văd pe acela care poate răbda ca tot felul de ticăloși să trăncănească pe socoteala lui atunci cînd le dă mîna s-o facă. Cînd nu spun decît vorbe goale, o, atunci poți ușor să nu-i iei în seamă!

16 martie

Totul mă chinuiește. Azi o întîlnesc pe domnișoara B... pe alee. Nu m-am putut opri s-i vorbesc și, îndată ce ne-am depărtat puțin de lume, să-i arăt supărarea mea din cauza purtării ei de acum cîteva zile.

„O, Werther, spuse ea cu un glas duios, ai putut oare să interpretezi astfel tulburarea mea, dumneata, care îmi cunoşti inima? Cît am suferit din pricina dumitale din clipa cînd am intrat în sală! Am prevăzut totul, de o sută de ori mi-a stat pe limbă să-ţi spun. Ştiam că doamna de S... şi doamna de T..., cu bărbaţii lor, mai degrabă ar fi plecat decît să fi stat în societatea dumitale. Ştiam că gazda nu poate să se certe cu dumneata... şi acum uite cum mă judeci!"

„Cum asta, domnişoară?" am sărit eu şi mi-am ascuns teama, fiindcă tot ce-mi spusese ieri Adelin îmi trecea în clipa asta prin vine ca o apă clocotită.

„O, cît am suferit din pricina asta!" îmi zise făptura aceea drăgălaşă, în timp ce ochii i se umpleau de lacrimi.

Nu mai eram stăpîn pe mine, eram gata să mă arunc la picioarele ei.

„Lămureşte-mă!" am strigat.

Lacrimile îi curgeau pe obraji. Eu eram nespus de mişcat. Ea îşi şterse lacrimile fără să încerce să şi le ascundă.

„O cunoşti pe mătuşa mea, începu ea. Era şi dînsa acolo şi a privit, oh, cu ce ochi a privit tot ce s-a întîmplat! Werther, ieri noapte şi azi-dimineaţă am avut de îndurat o predică în privinţa prieteniei mele cu dumneata şi a trebuit să ascult cum ai fost ponegrit şi umilit, şi eu n-am putut şi n-am avut voie să te apăr decît pe jumătate."

Fiecare vorbă pe care o spunea îmi trecea ca o sabie prin inimă. Ea nu simţea cu cît ar fi fost mai milostivă dacă nu mi-ar fi povestit toate astea. Îmi mai istorisi apoi ce mai trăncăneşte lumea şi ce fel de oameni sînt aceia care vor triumfa acum, rîzînd şi bucurîndu-se că mi-a fost pedepsită mîndria şi dispreţul meu faţă de ei, dispreţ pe care încă de mult mi-l imputau. Să aud toate acestea, Wilhelm, de la ea, cu vocea celei mai sincere compătimiri!... Eram zdrobit şi sînt şi acum furios. Aş vrea să îndrăznească vreunul să-mi arunce în faţă asta şi să-l pot străpunge cu sabia! Dacă aş vedea sînge, m-aş simţi mai bine. Ah, am apucat de-o sută de ori pînă acum cuţitul ca să-mi liniştesc această inimă apăsată. Se spune că este un soi ales de cai care, cînd sînt foarte încălziţi şi osteniţi de prea multă alergătură, îşi rup ei singuri cu dinţii o vînă, din instinct, ca să poată răsufla. Aşa se întîmplă şi cu mine de multe ori: aş vrea să-mi deschid o vînă care să-mi dea liniştea veşnică.

24 martie

Mi-am înaintat demisia la curte și sper că îmi va fi primită. Mă veți ierta că nu v-am cerut voie s-o fac. Trebuia să plec neapărat, și, apoi, știam ce-ați fi spus voi ca să mă convingeți să rămîn, așa încît... Comunică asta mamei, într-un sirop oarecare; n-am încotro, și ea trebuie să ia lucrurile așa cum sînt, n-am ce să-i fac. Desigur că are s-o doară cînd are să audă că avîntul cu care pornise fiul ei ca să devină consilier intim și ministru plenipotențiar s-a frînt deodată și că acuma se întoarce mofluz acasă! Credeți ce vreți și gîndiți-vă la toate cazurile posibile în care aș fi putut si ar fi trebuit să rămîn. Atîta vă spun: că plec, și, ca să știți unde mă duc, aflați că aici se află prințul***, căruia îi place foarte mult societatea mea. Cînd a aflat că mi-am dat demisia, m-a rugat să merg cu el la moșia lui și să stau acolo toată primăvara. Mi-a făgăduit să mă lase cu gîndurile mele, și, fiindcă ne înțelegem unul cu altul pînă la un anumit punct, am să încerc și am să mă duc cu el.

SPRE ȘTIINȚĂ

19 aprilie

Îți mulțumesc pentru cele două scrisori pe care mi le-ai trimis. N-am răspuns fiindcă am pus deoparte fila asta în așteptarea veștii că demisia mi-a fost primită. M-am temut ca nu cumva mama să intervină la ministru și să-mi strice planurile. Acuma demisia mi-a fost primită. Nu vă pot spune cu cîtă greutate și ce-mi scrie ministrul; dacă ați ști, ați izbucni din nou în lamentații. Prințul moștenitor mi-a dat la plecare douăzeci și cinci de ducați, cu vorbe care m-au mișcat pînă la lacrimi. Prin urmare, nu am nevoie de banii pe care i-am cerut deunăzi mamei în scrisoare.

5 mai

Mîine plec și, fiindcă locul meu de naștere e numai la șase mile de aici, vreau să-l văd iarăși și să-mi aduc aminte de zilele de visare de odinioară. Am să mă duc chiar la poarta prin care mama a ieșit cu mine cînd, după moartea tatei, a

părăsit locurile acestea dragi și plăcute ca să se închidă în nesuferitul ei oraș. Adio, Wilhelm, am să-ți scriu despre călătoria mea.

9 mai

Am făcut pelerinajul la locul meu de naștere cu toată evlavia unui pelerin, și multe sentimente neașteptate m-au cuprins. M-am oprit la teiul cel mare, care se află la un sfert de ceas de oraș, înspre S..., m-am coborît din trăsură și-am poruncit vizitiului să plece înainte, pentru ca eu, mergînd pe jos, să gust fiecare amintire, proaspătă și vie, după placul inimii mele. Am stat sub teiul care altădată, cînd eram copil, fusese ținta și granița plimbărilor mele. Cum s-au schimbat lucrurile! Atunci, în fericită neștiință, doream să plec în lumea necunoscută, unde nădăjduiam să găsesc inimii mele atîta hrană și atîta plăcere, încît să-mi umplu și să-mi potolesc pieptul plin de dor și de năzuințe. Acum mă întorc din lumea largă... o, prietene, cu cîte nădejdi neîndeplinite, cu cîte planuri sfărîmate!... Priveam în fața mea muntele, care de mii de ori fusese ținta dorințelor mele. Ceasuri întregi puteam să stau aici și să mă uit cu dor în depărtare, să mă pierd cu sufletul plin de înflăcărare prin pădurile și prin văile care se înfățișau atît de prietenos visătoare; iar cînd, la un ceas anumit, trebuia să mă întorc, cu cîtă părere de rău părăseam locul acesta iubit!... M-am apropiat de oraș, am salutat toate căsuțele vechi și cunoscute; cele noi mă dezgustau, cum mă dezgustau toate schimbările petrecute aici. Am intrat pe poarta orașului și m-am regăsit îndată pe de-a-ntregul. Dragul meu, nu-ți pot istorisi toate amănuntele; pe cît mi s-a părut mie de frumos, pe atît de monoton ar fi cînd aș povesti. Mă hotărîsem să locuiesc în piață, chiar lîngă casa unde am stat noi odinioară. Ducîndu-mă într-acolo, am observat că școala, unde o femeie bătrînă și de treabă ne ținuse în țarc copilăria, se schimbase într-o prăvălie de mărunțișuri. Mi-am adus aminte de neliniștea, de lacrimile, de apatia și de spaima pe care le-am suferit în chichineața asta. Nu făceam un pas fără să nu văd ceva demn de observat. Un pelerin în țara sfîntă nu întîlnește atîtea locuri de pioasă aducere-aminte, și sufletul lui cu greu poate fi mai plin de o sfîntă înduioșare. Încă un lucru dintr-o mie. Am mers de-a lungul rîului, în jos, pînă la o anumită curte. Acesta fusese

și mai demult drumul meu și pe aici se aflau locurile unde noi copiii, ne întreceam aruncînd pietre turtite pe apă în așa fel încît să salte de mai multe ori. Mi-am adus bine aminte de vremea cînd stam aici uneori şi mă uitam la apă; cu cîte gînduri minunate o urmăream, ce fabuloase îmi închipuiam că sînt ținuturile către care curge şi cît de repede ajungeam la marginile închipuirii mele; şi totuşi mergeam mai departe, tot mai departe, pînă cînd mă pierdeam cu totul în contemplația unor zări nevăzute.

Vezi tu, dragul meu, tot așa de fericiți și tot așa de mărginiți erau și acei neasemuiți oameni din vechime! Tot așa de copilărească era simțirea și poezia lor! Cînd Ulise vorbește de marea cea nemăsurată și de pămîntul cel fără sfîrșit, totul e adevărat, uman, adînc, mărginit și tainic. La ce bun că acum pot să spun, ca orice școlar, că pămîntul e rotund?! omul are nevoie numai de cîteva palme de pămînt ca să fie mulțumit, și încă de mai puține ca să se odihnească sub ele.

Acuma mă aflu în castelul de vînătoare al prințului. Cu prințul mă împac foarte bine. E un om sincer și simplu. În jurul lui sînt însă oameni ciudați, pe care nu-i pricep de fel. Nu par să fie niște ticăloși, și totuși n-au înfățișare de oameni cinstiți. Uneori îmi par cinstiți, și totuși nu pot avea încredere în ei. Îmi pare rău de un lucru, și anume: că de multe ori el vorbește de lucruri pe care numai le-a auzit sau le-a citit și le redă exact din punctul de vedere al aceluia care le-a spus sau le-a scris.

Îmi prețuiește inteligența și talentele mai mult decît inima, care e totuși singura mea mîndrie, care e singurul izvor al oricărei forțe, al oricărei fericiri, al oricărui necaz. Ah, ceea ce știu poate ști oricine, dar inima mea e numai a mea!

25 mai

Aveam ceva în cap despre care nu voiam să vă vorbesc înainte de a se preface în faptă: acum, cînd nu s-a îndeplinit, mi-i totuna. Voiam să plec la război; de mult mă tot gîndeam s-o fac. Mai ales pentru asta l-am urmat aici pe prinț, care e general în serviciul prințului***. La o plimbare i-am spus ce am de gînd. El m-a îndemnat să nu fac asta, și ar fi trebuit ca pasiunea să-mi fie mai puternică decît necazul ca să nu dau ascultare argumentelor lui.

11 iunie

Spune ce vrei, nu mai pot rămîne în locurile acestea. Ce să fac aici? Mă plictisesc. Prințul se poartă cît se poate de bine cu mine, și totuși nu mă simt în largul meu. Adevărul e că nu avem nimic comun unul cu altul. E un om inteligent dar de o inteligență cu totul obișnuită. Vorbele lui nu mă amuză mai mult decît dacă aș citi o carte bine scrisă. Mai stau numai o săptămînă, și după aceea pornesc iar la drum. Un lucru bun am făcut aici: am desenat. Prințul înțelege arta și ar înțelege-o și mai bine dacă nu s-ar poticni de urîcioasa manieră științifică și de terminologia obișnuită. De multe ori scrîșnesc din dinți cînd, cu caldă închipuire, îl port prin natură și artă și cînd el crede că a nimerit bine aruncînd cîte un termen tehnic caracteristic.

16 iunie

Da, sînt numai un călător, un pelerin pe acest pămînt! Dar voi sînteți altceva?

18 iunie

Unde vreau să mă duc? Ți-o spun doar ție. Aici mai stau doar două săptămîni. După aceea, mi-am băgat în cap că trebuie să vizitez minele din***. De fapt, însă, nu-i vorba de asta; vreau să fiu mai aproape de Lotte, asta e tot. Și rîd de propria mea inimă și îi fac pe plac.

29 iulie

Nu! E bine! Totul e bine!... Eu... soțul ei! O, doamne, care m-ai făcut dacă mi-ai fi dăruit această fericire, toată viața mea ar fi fost o neîntreruptă rugă! Dar nu vreau să mai vorbesc de asta; iartă-mi aceste lacrimi, iartă-mi dorințele mele zadarnice!... Ea, soția mea! Să pot strînge în brațe pe cea mai dulce ființă de pe pămînt!... Mă trece un fior din cap pînă în picioare, Wilhelm, cînd Albert îi cuprinde în brațe trupul mlădios.

Şi pot oare să spun? Şi de ce n-aş spune-o, Wilhelm? Ea ar fi fost cu mine mai fericită decît cu el! O, el nu e omul care să împlinească toate dorinţele acestei inimi! O anumită lipsă de sensibilitate, o lipsă... ia-o cum vrei!... care face ca inima lui să nu bată cu simpatie la citirea unui pasaj dintr-o carte dragă, în timp ce inima mea şi a Lottei se întîlnesc; şi tot aşa în sute de alte ocazii, atunci cînd se întîmplă să ne exprimăm părerile noastre cu privire la faptele unui al treilea. Dragă Wilhelm!... El o iubeşte, e drept, din tot sufletul, şi o asemenea iubire merită orice!....

Un om nesuferit m-a întrerupt. Lacrimile mele s-au uscat. Gîndurile mi s-au împrăştiat. Adio, dragul meu.

4 august

Nu numai mie îmi merge aşa. Toţi oamenii sînt înşelaţi în speranţele şi în aşteptările lor. M-am dus s-o văd pe femeia pe care o întîlneam sub tei. Băiatul ei cel mai mare mi-a ieşit alergînd înainte; auzind strigătul lui de bucurie, a venit şi maică-sa. Părea tare mîhnită. Prima ei vorbă a fost: „Ştiţi că Hans al meu a murit!" Era băiatul ei cel mai mic. Eu am tăcut. „Şi bărbatul meu, spuse femeia, s-a întors din Elveţia şi n-a adus nimic, şi dacă nu întîlnea nişte oameni de treabă ar fi trebuit să cerşească; pe drum s-a îmbolnăvit de friguri." N-am putut să-i răspund nimic şi am dat ceva copilului. Ea m-a rugat să iau cîteva mere, le-am luat şi am părăsit locul acesta de tristă amintire.

21 august

Aşa cum întorci mîna într-o parte sau în alta, aşa e şi cu mine. Din cînd în cînd viaţa parcă îmi surîde, ah! numai o clipă!.... Cînd mă pierd astfel în visuri, nu mă pot opri şi mă gîndesc ce-ar fi dacă Albert ar muri. Îmi spun: „Atunci tu! atunci ea..." şi alerg după această fantomă, care mă duce pînă la prăpastia din faţa căreia mă dau înapoi cu spaimă.

Uneori îmi îndrept paşii către poarta oraşului: altfel erau toate cînd am făcut drumul acesta întîia dată, ca să mă duc s-o iau pe Lotte la bal! Toate, toate au trecut. N-a mai rămas nici urmă din ce-a fost, nici o bătaie a inimii mele de atunci. Se întîmplă cu mine ceea ce s-ar întîmpla pesemene

cu un duh care s-ar întoarce în castelul ars și dărîmat pe care pe vremea cînd era tînăr prinț l-a clădit și l-a împodobit cu toate splendorile, şi apoi, murind, l-a lăsat, plin de speranțe, fiului său iubit.

3 septembrie

Nu înțeleg cîteodată cum poate Lotte să iubească pe altul, cum are dreptul să iubească pe altul atunci cînd eu o iubesc atît de adînc, atît de deplin şi nu cunosc, nu știu, nu am altceva decît pe ea!

4 septembrie

Da, așa este. Cînd natura se îndreaptă către toamnă, e toamnă în mine și împrejurul meu. Frunzele mele îngălbenesc, şi de pe acuma frunzele copacilor vecini au căzut. Nu ți-am scris eu oare îndată după ce am sosit aici despre un flăcău? Ducîndu-mă la Wahlheim, am întrebat iarăși de el; mi s-a spus că a fost dat afară din slujbă și nimeni nu mai vrea să audă de dînsul. Ieri l-am întîlnit din întîmplare în drum către alt sat; am vorbit cu dînsul și mi-a spus toată povestea lui, care m-a mișcat într-o mare măsură, după cum lesne ai să înțelegi cînd am să ți-o spun. Dar de ce toate astea? De ce nu păstrez pentru mine ceea ce mă supără și mă sperie? De ce te mai tulbur și pe tine? De ce-ți dau mereu prilejul să mă căinezi şi să mă dojenești? Dar, fără îndoială, şi asta face parte din destinul meu!

Cu o mîhnire liniştită, în care mi s-a părut că deslușesc o fire oarecum sfioasă, omul mi-a răspuns la întrebări; în curînd, însă, a vorbit mai deschis, ca și cum deodată s-ar fi recunoscut și m-ar fi recunoscut; mi-a mărturisit greșelile și mi-a istorisit nenorocirea lui. O, dacă aș putea, prietene, să-ți aduc spre judecare fiecare din vorbele lui! A mărturisit, amintindu-și cu un fel de plăcere și de bucurie, că pasiunea față de stăpîna lui a sporit zi cu zi, că de la o vreme n-a mai știut ce face și, după cum zicea el, n-a mai știut unde îi e capul. N-a mai putut nici să mănînce, nici să bea, nici să doarmă, fiindcă simțea că se înăbușă; și atunci a făcut ceea ce nu trebuia să facă, a uitat care îi era menirea și locul, l-a urmărit

parcă un duh rău și, într-o bună zi, cînd știa că ea e într-o odaie de sus, s-a dus după dînsa, sau, mai bine zis, a fost tîrît către dînsa. Fiindcă stăpînă-sa nu i-a ascultat rugămințile, a vrut să o ia cu forța. Nu știe cum s-a întîmplat asta, și martor îi e dumnezeu că gîndurile lui au fost întotdeauna curate și că n-a dorit niciodată altceva decît ca ea să se căsătorească cu dînsul, să-și ducă viața împreună cu dînsul. După ce a vorbit așa cîtva timp, a început să șovăie, ca unul care mai are ceva de spus, dar nu îndrăznește. În sfîrșit, mi-a mărturisit cu sfială micile familiarități pe care ea i le îngăduise și apropierea pe care i-o permitea. S-a oprit de două-trei ori și a protestat de fiecare dată, zicînd că el nu istorisește asta ca s-o vorbească de rău, că o iubește și o prețuiește tot așa de mult ca și altădată, că așa ceva n-a ieșit din gura lui și că-mi spune asta numai mie, ca să mă convingă că nu e un om sucit și nebun. Și aici, dragul meu, o iau iar de la capăt cu vechiul meu cîntec pe care am să-l încep mereu: aș vrea să-ți pot înfățișa pe omul acesta așa cum stătea în fața mea, cum stă și acum! Aș vrea să-ți spun totul pe șleau, ca să simți și tu cum iau parte la soarta lui, cum trebuie să iau parte! Dar e destul să știu că îmi cunoști soarta, că mă cunoști pe mine și deci înțelegi bine de ce sînt atras de toți nenorociții, de ce sînt atras și de acest nenorocit.

Recitind foaia asta, văd că am uitat să povestesc sfîrșitul acestei istorii, care de altfel se poate bănui ușor. Femeia s-a apărat. Atunci a venit fratele ei. Acesta îl ura de mult și încă de mult voia să-l gonească din casă, fiindcă se temea că, dacă soră-sa se mărită din nou, copiii lui au să piardă moștenirea care le dădea speranțe frumoase, ea neavînd copii. Fratele ei l-a gonit imediat afară din casă și a făcut atîta tămbălău cu întîmplarea asta, încît femeia nu l-ar mai fi putut primi înapoi chiar dacă ar fi vrut. Acuma a luat alt argat și se spune că s-a certat cu frate-său și din cauza acestuia; se mai dă ca sigur că are să se mărite cu noul argat. Dar omul meu e hotărît să nu mai apuce asta.

Ceea ce îți povestesc nu-i exagerat și nici atenuat; ba trebuie chiar să spun că am povestit întîmplarea slab și nesemnificativ, cu vorbele noastre cuviincioase și tradiționale.

Această dragoste, această credință, această pasiune nu este deci o născocire poetică. Ea trăiește, ea există în cea mai deplină puritate în acea clasă de oameni pe care îi numim necioplíți, pe care îi numim necultivați, noi, oamenii cultivați, de fapt deformați! Citește povestea asta cu reculegere,

te rog. Azi, cînd scriu asta, sînt liniştit; poţi să vezi după mîna mea că nu clocotesc şi nu împroşc ca de obicei. Citeşte, dragul meu, şi gîndeşte-te că aceasta este şi povestea prietenului tău. Da, aşa s-a întîmplat şi cu mine, aşa se va întîmpla, şi eu nu sînt nici pe jumătate atît de curajos, nici pe jumătate atît de hotărît ca bietul nenorocit, cu care aproape că nici nu îndrăznesc să mă asemui.

5 septembrie

Lotte scrisese un bilet bărbatului ei, la ţară, unde e plecat cu treburi. Începea aşa: „Dragul meu, vino cît poţi de curînd, te aştept cu toată bucuria". Un prieten a sosit şi a adus vestea că Albert, din felurite pricini, nu se poate întoarce aşa de repede. Biletul n-a mai fost trimis, iar seara mi-a căzut în mîini. L-am citit şi am zîmbit; ea m-a întrebat de ce. „Ce dar dumnezeiesc este închipuirea, am strigat eu, aş putea să-mi imaginez o clipă că mi l-ai scris mie!" A curmat discuţia; mi s-a părut că nu-i place. Am tăcut.

6 septembrie

A fost greu pînă să mă hotărăsc a nu mai purta modestul meu frac albastru[39] cu care am dansat prima oară cu Lotte, dar era în ultima vreme ponosit de tot. Mi-am făcut acuma unul la fel cu celălalt, cu acelaşi guler şi aceleaşi revere, şi o vestă şi pantaloni tot galbeni.

Totuşi, parcă nu mai e acelaşi lucru. Nu ştiu... Dar mă gîndesc că are să-mi fie şi acesta drag, cu vremea.

12 septembrie

Lotte a fost plecată cîteva zile, ca să-l ia pe Albert. Astăzi m-am dus la dînsa; m-a întîmpinat, şi eu i-am sărutat mîna plin de-o adîncă bucurie.

Un canar a zburat de la oglindă şi i s-a aşezat pe umăr. „Un nou prieten, mi-a spus ea îndemnîndu-l să i se aşeze pe mînă. Vreau să-l dăruiesc copiilor. E foarte drăguţ! Uită-te la el! Cînd îi dau pîine, scutură din aripi şi ciuguleşte tare nostim. Mă şi sărută, uite!"

Întinse către canar gura, iar pasărea îşi lipi drăgălaş capul de buzele ei dulci, ca şi cînd ar fi putut simţi fericirea pe care o gusta.

„Trebuie să te sărute și pe dumneata, spuse ea, și îmi întinse pasărea..."

Pliscul făcu drumul de la gura ei la gura mea, și atingerea lui era ca un suflu, ca o presimțire a unei plăceri de dragoste.

„Sărutarea lui, am spus eu, nu-i lipsită cu totul de dorință; caută hrană și se întoarce nemulțumit că n-a fost decît o dezmierdare."

„Mănîncă din gura mea", spuse ea.

Și îi întinse cîteva firimituri de pîine cu buzele ei, pe care surîdeau în toată strălucirea bucuriile iubirii nevinovate.

Am întors capul. Nu trebuia să facă asta! Nu trebuia să-mi ațîțe închipuirea cu imaginile acestea de fericire și de cerească neprihănire și nu trebuia să-mi trezească inima din somnul în care o scufundă cîteodată nepăsarea vieții!... Și de ce nu?... Are atîta încredere în mine! Și știe cît mi-i de dragă!

15 septembrie

Îți vine să turbezi, Wilhelm, cînd te gîndești că sînt oameni care nu pricep și nu simt puținele bucurii care au vreun preț pe lumea asta. Știi nucii sub care șezusem cu Lotte la bunul pastor din St..., nucii aceia minunați care pe mine mă umpleau întotdeauna de o mare mulțumire sufletească! Cît de plăcută și de răcoroasă era curtea datorită lor! Și ce minunate erau crengile! Și amintirile despre pastorul care îi sădise cu atîția ani în urmă! Învățătorul ne-a spus de multe ori numele pastorului, nume pe care și el îl auzise de la bunicu-său. Ce om de treabă trebuie să fi fost! Întotdeauna cînd ședeam la umbra nucilor îmi aduceam aminte de el cu sfințenie. Învățătorului îi dădeau lacrimile ieri cînd îmi povestea că nucii au fost tăiați... Tăiați! Îmi vine să înnebunesc, aș fi în stare să-l ucid pe ticălosul care a dat prima lovitură! Eu, care aș fi în stare să port doliu dacă aș avea cîțiva copaci ca ei în curte și unul ar muri de bătrînețe, eu să văd acum una ca asta! De aici, dragul meu, un lucru apare limpede: ce înseamnă simțirea omenească! Tot satul bombăne, și sper că doamna preoteasă vede acum, în ce privește untul, ouăle și alte înlesniri, în ce măsură a rănit oamenii. Fiindcă *ea* a făcut asta, ea, soția noului pastor (bătrînul nostru a murit și el), o ființă slabă și bolnăvicioasă, care are pricini multe să nu se intereseze de nimic pentru că nimeni nu se

interesează de dînsa. O proastă care vrea să facă pe învățata, care se amestecă în cercetarea canoanelor[40], lucrează de zor la reforma moral-critică, de modă nouă, a creștinismului și ridică din umeri la exaltările lui Lavater[41]. Sănătatea îi e cu totul zdruncinată și, prin urmare, n-are nici o bucurie pe pămînt. Numai o astfel de creatură era în stare să-mi taie nucii. Vezi tu, nu pot să-mi mai vin în fire! Închipuie-ți, mă rog: frunzele căzute îi murdăresc curtea și-o fac să miroasă a putred, copacii îi întunecă lumina zilei, și, cînd nucile sînt coapte, copiii aruncă cu pietre în ele și asta o enervează, o stingherește din adîncile sale meditații, cînd compară între ei pe Kennikot[42], Semler[43] și Michaelis[44].

Văzîndu-i nemulțumiți pe oamenii din sat, mai cu seamă pe cei bătrîni, i-am întrebat:

„De ce-ați lăsat să-i taie?"

Ei mi-au răspuns:

„Aici, la țară, dacă primarul vrea un lucru, ce putem să-i facem?"

Dar de data asta s-a întîmplat altfel. Primarul și pastorul, care și el voia să tragă un folos din gărgăunii neveste-si, de pe urma cărora n-are de obicei nici o bucurie, s-au gîndit să împartă pe din două cîștigul. A aflat însă administrația domeniilor și a spus: „Asta-i al nostru!" fiindcă avea pretenții mai vechi asupra locului din curtea pastorului, pe care erau copacii. Și așa că i-a vîndut ea cui a dat mai mult. Copacii sînt la pămînt! O, dacă aș fi prinț! Preoteasa, primarul și administrația ar... Numai că, dacă aș fi prinț, ce mi-ar păsa mie de copacii țării mele?

10 octombrie

E destul să-i văd ochii negri și simt că mi-e bine! Și ceea ce mă supără este că Albert nu pare așa de fericit cum... părea... cum eu... nădăjduiam să fiu... atunci cînd... Nu-mi place să pun semne de întrerupere, dar aici nu mă pot exprima altfel... și mi se pare destul de limpede.

12 octombrie

Ossian a luat locul lui Homer în inima mea.[45] În ce lume mă poartă acest om minunat! Rătăcesc pe cîmpie, bătut de vîntul năprasnic, care mînă prin ceață duhurile strămoșilor,

în slaba lumină a lunii. Ascult dinspre munte, în vuietul şuvoiului pădurii, geamătul aproape stins al duhurilor în peşterile lor şi vaietul fetei care se tînguie de moarte lîngă cele patru pietre, acoperite de muşchi şi năpădite de iarbă, mormîntul iubitului ei, căzut cu cinste. Şi îl găsesc pe căruntul bard rătăcitor, care caută pe cîmpie urma paşilor strămoşilor lui şi află, vai! doar piatra mormintelor lor; atunci el se uită cu jale la steaua blîndă a serii ce se scufundă în marea zbuciumată. Şi vremurile de odinioară învie în sufletul eroului, vremurile cînd prietenoasa rază încă mai lumina primejdiile vitejilor şi luna lucea peste corabia lor împodobită ce se-ntorcea acasă cu izbîndă. Citesc pe fruntea lui durerea adîncă, văd cum se-apleacă, ostenit, spre mormînt cel din urmă viteaz părăsit, cum, în prezentul fără vlagă, soarbe, din umbrele morţilor lui, dureros de fierbinţi bucurii, mereu înnoite, şi priveşte ţărîna rece şi iarba înaltă şi strigă: „Va veni, va veni călătorul care m-a cunoscut în toată strălucirea mea şi mă va întreba: «Unde e cîntăreţul, fiul minunat al lui Fingal[46]»? Paşii lui trec peste mormîntul meu, şi el întreabă zadarnic de mine pe pămînt..." O, prietene! aş vrea să trag sabia, asemeni unui nobil scutier, să-mi scap într-o clipă prinţul de chinul unei vieţi ce se stinge cu-ncetul şi să-mi trimit sufletul după semizeul dezrobit.

19 octombrie

Ah, golul acesta! golul acesta îngrozitor pe care îl simt aici, în piept!... De multe ori mă gîndesc: dacă măcar o dată, măcar o dată ai putea s-o strîngi la piept, atunci tot acest gol s-ar umple.

26 octombrie

Da, dragul meu, sînt sigur, din ce în ce mai sigur că o fiinţă înseamnă puţin, foarte puţin. Deunăzi a venit la Lotte o prietenă, şi eu m-am dus în odaia de alături să iau o carte să citesc; dar n-am putut citi şi atunci am luat o pană ca să scriu. Le-auzeam vorbind încet; îşi povesteau una alteia lucruri neînsemnate, noutăţi de-ale tîrgului, cum una se mărită, cum alta e bolnavă, foarte bolnavă; are o tuse uscată, i s-au ascuţit umerii obrajilor, leşină des. „Nu mai face doi

bani viața ei", spuse prietena Lottei. „Și N.N. e foarte rău", zise Lotte. „S-a umflat tot", adăugă cealaltă.

Închipuirea mea vie mă duse lîngă patul acestor nenorociți; îi văzui cu cîtă scîrbă întorceau vieții spatele și cum... Wilhelm! și femeiuștile mele vorbeau despre asta cum se vorbește, de obicei, atunci cînd moare un străin... Cînd mă uit în jurul meu și văd odaia, hainele Lottei, hîrtiile lui Albert, mobilele cu care sînt atît de obișnuit, cînd privesc chiar și călimara mă gîndesc: Ce însemni tu pentru casa asta, la urma urmei? Prietenii tăi te prețuiesc, le faci adesea bucurie și ți se pare că fără ei nu s-ar putea; și totuși... dacă ai pleca, dacă te-ai rupe de cercul acesta, cît timp ar simți ei golul pe care pierderea ta l-ar lăsa în viața lor, cît timp?... O, atît de pieritor e omul, încît chiar acolo unde are certitudinea că existența lui înseamnă ceva, acolo unde lasă cu adevărat urma prezenței lui, în amintirea, în sufletul celor care îi sînt dragi, chiar și acolo urma aceasta trebuie să se stingă și să dispară, și asta atît de curînd!

27 octombrie

Îmi vine cîteodată să-mi sfîșii pieptul și să-mi sfărîm creierii cînd văd ce puțin putem însemna unii pentru alții. Ah! iubirea, bucuria, căldura și voluptatea, pe care eu nu le am, celălalt nu mi le va da, iar eu, cu o inimă plină de fericire, nu voi ferici pe celălalt, care stă în fața mea rece și fără vlagă.

27 octombrie

Am atît de mult, și sentimentul față de ea înghite tot: atît de mult am, și fără ea totul mi se pare nimic.

30 octombrie

Am fost de o sută de ori gata s-o iau în brațe. Numai Dumnezeu știe ce înseamnă să ai în fața ta atîta drăgălășenie și să nu poți întinde mîna s-o apuci; și totuși e un imbold firesc al omului să apuce. Nu întind copiii mîna către tot ce văd?... Și eu ce fac?

3 noiembrie

De multe ori mă culc cu dorinţa, uneori chiar cu speranţa, că n-am să mă mai trezesc, şi dimineaţa deschid ochii, văd iarăşi soarele şi sînt nenorocit. O, dacă aş fi un om cu toane, vina ar putea cădea pe vremea de-afară, pe altcineva, pe o treabă neizbutită, şi atunci aş avea de îndurat numai jumătate din povara de nesuferit a acestui necaz. Vai mie! Adevărul este că simt că vina e numai a mea... Nu vina! Dar în mine e izvorul întregii nenorociri, aşa cum altădată era izvorul tuturor fericirilor. Nu sînt eu oare acela care, odinioară, plutea, în plenitudinea sensibilităţii, pe care la fiecare pas îl întîmpina un paradis şi care avea o inimă în stare să cuprindă o lume întreagă! Şi inima aceasta e acum moartă, din ea nu se mai revarsă nici o încîntare, ochii mei sînt uscaţi şi gîndurile mele, care nu mai sînt înviorate de lacrimi, îmi încreţesc neliniştite fruntea. Sufăr mult fiindcă am pierdut singura bucurie a vieţii mele, vlaga sfîntă cu care plăsmuiam lumi în jurul meu. S-a dus!... Cînd mă uit pe fereastră la dealul din zare şi văd cum soarele dimineţii străpunge ceaţa deasupra lui şi luminează cîmpia liniştită din vale, şi cînd văd cum rîul domol şerpuieşte către mine printre sălciile lui desfrunzite... o! cînd natura aceasta splendidă stă astfel în faţa mea, nemişcată ca un tablou lăcuit, fără ca nici o picătură de fericire să ţîşnească din inimă în creier, şi stau în faţa lui dumnezeu ca o fîntînă secată, ca o căldare spartă, în clipele astea mă arunc adesea la pămînt şi mă rog plîngînd lui dumnezeu, aşa cum se roagă un plugar să plouă cînd cerul stă neclintit deasupra lui şi împrejurul lui pămîntul moare de sete.

Simt, însă, vai! că dumnezeu nu dă ploaie şi soare la rugămintile noastre stăruitoare. Timpurile acelea, a căror amintire mă chinuieşte, de ce erau ele atît de fericite? Nu pentru că aşteptam răbdător duhul lui şi pentru că bucuria pe care o revărsa asupra mea o primeam cu inima întreagă şi adînc recunoscătoare?

8 noiembrie

Lotte m-a dojenit din pricina exceselor mele, dar cu atîta drăgălăşenie! Excesele mele, fiindcă mă las uneori ademenit de un pahar de vin şi beau o sticlă... „Să nu faci asta! mi-a

spus ea, gîndește-te la Lotte!"... „Să mă gîndesc! i-am răspuns eu, mai ai nevoie să-mi spui asta? Mă gîndesc... nu, nu mă gîndesc! Ești mereu în fața sufletului meu. Astăzi m-am oprit pe locul unde ai coborît cîndva din trăsură..."

A început să vorbească despre altceva, ca să mă împiedice să mai adaug vreun cuvînt. Dragul meu, sînt pierdut! Poate să facă din mine ce vrea.

15 noiembrie

Îți mulțumesc, Wilhelm, pentru simpatia ta sinceră față de mine și pentru sfatul tău binevoitor și te rog să fii liniștit. Lasă-mă să rabd pînă la sfîrșit; deși obosit, mai am încă putere să rezist. Știi că respect religia; simt că pentru mulți osteniți ea e un toiag și pentru mulți bolnavi, o înviorare. Dar... poate ea oare, trebuie ea oare să fie asta pentru oricine? Dacă privești lumea asta mare vezi că au fost mii de oameni pentru care ea n-a fost așa, mii pentru care ea nu va fi așa, propovăduită sau nepropovăduită. Și pentru mine de ce ar fi? Nu spune oare chiar fiul lui dumnezeu că împrejurul lui vor fi aceia pe care i-a dat tatăl lui? Dar dacă pe mine nu m-a dat? Dar dacă tatăl vrea să mă oprească pentru el, așa cum îmi spune mie inima?... Te rog să nu mă înțelegi greșit; să nu socotești cumva că aceste nevinovate cuvinte cuprind vreo ironie; îți dezvălui acum sufletul meu întreg; dacă n-ar fi fost așa, mai bine aș fi tăcut, așa cum, de pildă, rareori vorbesc despre ceea ce oricine știe tot atît de puțin cît și mine. Ce altceva poate fi decît destin omenesc să suferi totul pînă la sfîrșit, să-ți bei paharul?... Și dacă lui dumnezeu din cer paharul i s-a părut amar pe buzele lui omenești, cum pot eu să mă laud și să spun că mi se pare dulce? Și de ce să-mi fie rușine în clipa înspăimîntătoare, cînd tremur tot între ființă și neființă, cînd trecutul sclipește ca un fulger peste prăpastia întunecoasă a viitorului, cînd totul în jurul meu se prăbușește și lumea piere o dată cu mine?... Nu-i asta oare vocea creaturii înăbușite în ea însăși, care, părăsită, se prăbușește fără să se mai poată opri, atunci cînd din adîncurile puterilor ei, ce zadarnic se împotrivesc, ea murmură: Dumnezeul, dumnezeul meu! pentru ce m-ai părăsit!"? Și eu să mă rușinez de aceste vorbe, să-mi fie frică de clipa de care n-a scăpat nici acela care pătureşte cerul ca pe o pînză?

21 noiembrie

Nu vede, nu simte că pregătește o otravă care ne va omorî, și pe mine și pe ea; iar eu sorb cu voluptate paharul pe care mi-l întinde și care face nenorocirea mea. La ce slujește privirea binevoitoare cu care adeseori — adeseori? Nu, nu adeseori, ci cîteodată — se uită la mine, la ce slujește bunăvoința cu care primește o mărturisire involuntară a simțămintelor mele, la ce slujește compătimirea pe care o are față de suferința mea și care se citește pe fruntea ei?

Ieri, cînd am plecat, mi-a întins mîna și mi-a spus: „Adio, dragă Werther!..." Dragă Werther! Era întîia oară cînd îmi spunea „dragă", și asta m-a mișcat adînc. De sute de ori mi-am repetat vorbele ei, și ieri noapte, cînd, înainte de culcare, stam de vorbă cu mine însumi, mi-am spus deodată: „Noapte bună, dragă Werther!" Și am rîs după aceea de mine însumi.

22 noiembrie

Nu pot să mă rog lui dumnezeu să mi-o lase mie, și totuși de multe ori îmi pare că ar fi a mea! Nu pot să mă rog să mi-o dea, fiindcă este a altuia. Rîd singur de necazurile mele; dacă aș așterne pe hîrtie toate astea, ar ieși o întreagă litanie de antiteze.

24 noiembrie

Știe cît sufăr. Astăzi privirea ei mi-a pătruns adînc în inimă. Am găsit-o singură. Nu i-am spus o vorbă; ea m-a privit. Și atunci n-am mai văzut în ea frumusețea încîntătoare, n-am mai văzut strălucirea unui spirit ales. Toate acestea pieriseră din ochii mei. Eram pătruns acum de o privire mult mai minunată, o privire plină de expresia celei mai adînci prietenii, a celei mai duioase compătimiri. De ce nu-mi era îngăduit să mă arunc la picioarele ei? De ce nu-mi era îngăduit s-o strîng în brațe și să-i răspund cu mii de sărutări? S-a refugiat la pian și și-a însoțit cîntecul cu sunetele armonioase ale unei voci dulci și domoale. Niciodată buzele ei n-au fost atît de fermecătoare. Părea că, însetate, se deschi-

deau să soarbă tonurile acelea dulci ce izvorau din pian, pentru ca din gura ei să răsune apoi doar un tainic ecou...O, dacă aş putea să-ţi spun!... Nu m-am putut opri, m-am aplecat şi am jurat: niciodată nu voi îndrăzni să vă sărut, buze! voi, pe care plutesc duhurile cerului... Şi totuşi... vreau... O! vezi tu, parcă un perete stă în faţa sufletului meu... o fericire ca asta, şi pe urmă prăbuşirea şi ispăşirea acestui păcat.. Păcat?

26 noiembrie

De multe ori îmi spun: „Soarta ta e unică; socoate-i pe ceilalţi fericiţi, aşa de chinuit n-a fost încă nimeni". Pe urmă citesc un poet din vechime şi mi se pare că privesc în propria-mi inimă. Cîte am de îndurat! Ah, fost-au oare înaintea mea şi alţi oameni atît de nenorociţi?

30 noiembrie

Nu pot, nu pot să-mi mai vin în fire! Oriunde mă duc, mă întîmpină o apariţie care mă tulbură. Astăzi! o, soartă! o, natură omenească!

Pe la amiază mă plimbam pe malul apei; nu aveam poftă să mă duc la masă. Totul era pustiu; un vînt umed sufla dinspre munţi şi nori cenuşii treceau pe deasupra văii. De departe, văd deodată un om îmbrăcat cu o jachetă veche şi roasă, care scormonea printre pietre, căutînd parcă niscai ierburi. Cînd m-am apropiat, din pricina zgomotului paşilor mei, el s-a întors, şi atunci am văzut o fizionomie interesantă, a cărei trăsătură principală era o mîhnire liniştită; afară de asta, nu arăta decît o fire bună. Părul lui negru era împletit într-o coadă groasă, ce-i atîrna pe spate. Fiindcă îmbrăcămintea lui mi se părea a unui om de rînd, am crezut că n-are să se supere dacă am să intru în vorbă cu el, aşa că l-am întrebat ce căuta.

„Caut, răspunse el cu un suspin adînc, flori şi nu găsesc nici una."

„Nici nu-i vremea acum", am zis eu zîmbind.

El îmi spuse, apropiindu-se:

„Sînt atîtea flori! În grădina mea sînt trandafiri şi caprifoi de două feluri, unul mi l-a dat tata; cresc ca buruienile.

De două zile îl caut și nu-l găsesc. Și aici, pe cîmp, se găsesc întotdeauna flori — galbene, și albastre, și roșii, și țintaură, care face o floricică frumoasă. Nu găsesc nimic."

Am simțit că era ceva ciudat cu el, și de aceea l-am întrebat pe ocolite:

„Dar ce vrei să faci cu florile?"

Un surîs straniu și spasmodic îi schimonosi fața.

„Dacă n-ai să mă trădezi, am să-ți spun, rosti el punîndu-și un deget pe buze. Am făgăduit iubitei mele un buchet."

„Foarte frumos", i-am răspuns eu.

„O! ea are o mulțime de lucruri, e bogată."

„Și totuși ține la buchetul dumitale", am replicat eu.

„O! urmă el, are giuvaeruri și o coroană."

„Dar cum o cheamă?"

„Dacă statele generale[47], răspunse el, ar vrea să mă plătească, aș fi alt om! A fost o vreme cînd o duceam așa de bine! Acuma s-a sfîrșit cu mine. Acuma sînt..."

Privirea lui împăienjenită, înălțată către cer, spunea totul.

„Așadar, ai fost fericit?" întrebai eu.

„Ah! aș vrea să fiu iarăși cum am fost, răspunse el. Îmi era atît de bine, eram atît de vesel, mă simțeam atît de ușor, ca un pește în apă!"

„Heinrich! strigă o bătrînă care venea spre noi, Heinrich, unde ești? Te-am căutat în toate părțile, vino la masă!"

Mă apropiai de ea și o întrebai:

„E băiatul dumitale?"

„Da, e băiatul meu, săracul! răspunse ea. Grea cruce mi-a hărăzit dumnezeu."

„De cînd e așa?" întrebai eu.

Ea îmi spuse:

„Liniștit ca acuma e numai de o jumătate de an. Mulțumesc lui dumnezeu că a ajuns așa; înainte a fost furios un an întreg. A stat legat la casa de nebuni. Acuma nu face nimănui nimic, atîta doar că vorbește numai de regi și de împărați. Era atît de bun și de liniștit; mă ajuta să-mi duc viața, avea o scriere frumoasă și deodată a început să viseze, a fost cuprins de friguri grozave, pe urmă l-a apucat furia, și acuma e așa cum îl vedeți. Dacă aș sta să vă povestesc, domnule..."

Am întrerupt șuvoiul ei de vorbe cu întrebarea:

„Dar ce vremuri erau acelea de care vorbește cu atîta dragoste și în care spune că era atît de fericit?"

„Săracul de el! rosti ea cu un zîmbet de milă; vorbește de vremea cînd nu era în toate mințile, vorbește întruna cu dragoste de vremea aceea, cînd era la casa de nebuni și nu-și dădea seama ce-i cu dînsul."

Asta m-a lovit ca un trăsnet. I-am pus în mînă o monedă și am plecat repede.

„Pe vremea cînd erai fericit! strigai eu, în timp ce mergeam repede spre oraș; pe vremea cînd îți era bine și te simțeai ca un pește în apă!"... Doamne! Asta-i soarta pe care ai dat-o oamenilor; ei nu sînt fericiți decît cînd își pierd mințile!... Sărmane om! cît de mult pizmuiesc melancolia ta, rătăcirea minții tale! Tu pleci de-acasă, plin de speranță, ca să culegi reginei tale flori — iarna — și ești mîhnit că nu găsești nimic. Și eu... eu pornesc de-acasă fără nici o speranță, fără nici un scop, și mă întorc iar cum am plecat... Tu spui ce om ai fi dacă statele generale te-ar plăti. Fericit muritor, care poți să pui lipsa ta de fericire pe seama unei piedici pămîntești! Tu nu simți, nu simți că tocmai în inima ta zdrobită, în mintea ta zdruncinată stă nenorocirea ta, de care nu te pot scăpa toți regii pămîntului!

Să moară nemîngîiat cel gata să rîdă de un bolnav care călătorește spre izvorul îndepărtat ce îi va spori boala, îi va face viața și mai dureroasă, bolnav care se ridică deasupra inimii lui mîhnite, și ca să scape de mustrările de cuget și să curme suferințele sufletului lui, pornește în pelerinaj la sfîntul mormînt. Fiecare pas pe care piciorul lui îl face pe drumuri neumblate este o mîngîiere pentru sufletul său neliniștit și, cu fiecare zi de mers, inima se descarcă de multe necazuri... Și asta numiți voi nebunie, voi, palavragiilor tolăniți pe pernele voastre?... Nebunie!... O, doamne! tu îmi vezi lacrimile! De ce a trebuit ca tu, care l-ai făcut pe om atît de sărman, să-i mai dai și frați care să-i răpească și puțina sărăcie, puțina încredere pe care o are în tine, în tine, tu, atotiubitorule! Căci încrederea într-o rădăcină de leac, în lacrimile viței de vie, ce este altceva decît încrederea în tine, o dată ce tu ai pus, în tot ce ne înconjoară, puteri de leac și de mîngîiere, de care aveam nevoie în fiecare clipă? Părinte pe care nu te cunosc! Părinte de care odinioară tot sufletul îmi era plin și care acum ți-ai întors fața de la mine! Cheamă-mă la tine! Rupe tăcerea asta! Tăcerea ta nu va ține în loc sufletul acesta însetat... Oare un om, un părinte s-ar supăra cînd fiul lui, întors acasă, pe neașteptate, l-ar

îmbrățișa și i-ar spune: „M-am întors, tată! Nu te supăra că mi-am întrerupt călătoria, care, după dorința ta, trebuia să țină mai mult. Lumea e pretutindeni aceeași: pentru trudă și muncă, răsplată și bucurie. Dar ce-mi trebuie mie asta? Mie nu mi-e bine decît acolo unde ești tu, și vreau să sufăr și să mă bucur lîngă tine..."

Și tu, iubite părinte ceresc, ai putea oare să-l alungi?

1 decembrie

Wilhelm, omul despre care ți-am scris, fericitul nefericit, a fost secretar la tatăl Lottei, și o pasiune pentru ea, pe care el a nutrit-o, a ascuns-o, a dezvăluit-o și din pricina căreia a fost dat afară din slujbă, l-a făcut să înnebunească. Cată să simți, la aceste vorbe reci, cît de mult m-a mișcat povestea asta, pe care Albert mi-a spus-o tot așa de calm cum ai citit-o tu, poate.

4 decembrie

Te rog... Vezi tu, s-a sfîrșit cu mine, nu mai pot răbda! Astăzi stam lîngă ea... Cînta la pian o mulțime de melodii, și cu ce expresie! Sora ei mai mică ședea pe genunchii mei și își îmbrăca păpușa. M-au podidit lacrimile. M-am aplecat și i-am văzut verigheta... Lacrimile îmi curgeau șiroaie... Deodată a început să cînte melodia aceea veche și ceresc de dulce[48], și atunci prin suflet mi-au trecut un fior de mîngîiere și amintirea trecutului, amintirea vremurilor cînd am auzit cîntecul, a răstimpurilor întunecate de durere, a speranțelor neîmplinite... Și atunci... Am început să mă plimb încoace și încolo prin odaie. Inima mi se strîngea, gata să se înăbușe...

„Pentru dumnezeu, am spus eu izbucnind cu putere și îndreptîndu-mă spre ea; pentru dumnezeu, nu mai cînta!"

S-a oprit și s-a uitat țintă la mine.

„Werther, mi-a spus ea cu un zîmbet care mi-a pătruns în suflet, Werther, ești foarte bolnav, mîncarea ta favorită nu-ți priește. Pleacă! Te rog, liniștește-te..."

M-am smuls de lîngă dînsa și... doamne! tu îmi vezi durerea și ai să-i pui capăt.

Cum mă urmărește făptura ei! Îmi umple tot sufletul, fie că sînt treaz, fie că visez. Cînd închid ochii, atunci ochii ei cei negri sînt aici, sub fruntea mea, unde se concentrează vederea lăuntrică... Aici! nu pot să-ți spun cum... Dacă închid ochii, ochii ei sînt aici. Ca o mare, ca o prăpastie, stau în fața mea, în mine, îmi umplu gîndurile frunții.

Ce e și omul, multlăudatul semizeu! Nu-i lipsesc oare puterile tocmai cînd are mai multă nevoie de ele? Iar cînd s-avîntă plin de bucurie sau se scufundă în durere, nu este el oare deopotrivă ținut în loc și împins înapoi, la recea și stearpa conștiință, tocmai atunci cînd dorea să se piardă în adîncul nesfîrșirii?

EDITORUL CĂTRE CITITOR

Ce mult aș fi vrut ca despre ultimele și ciudatele zile ale prietenului nostru să fi rămas mai multe mărturii scrise de mîna lui, iar eu să nu mai fiu silit să întrerup prin povestire șirul scrisorilor pe care le-a lăsat.

Am avut grijă să culeg știri exacte din gura acelora care cunoșteau povestea lui; ea este simplă și toate relatările adunate se potrivesc între ele, afară doar de foarte puține amănunte. Părerile sînt deosebite și sentințele împărțite numai în ce privește firea persoanelor care au luat parte la aceste întîmplări.

Așadar, ce altceva ne rămîne de făcut decît să istorisim în chip conștiincios ceea ce am putut afla cu multă osteneală, să introducem acolo unde trebuie scrisorile rămase de la cel dispărut și să dăm toată atenția chiar celei mai mărunte hîrtii; asta mai ales fiindcă e atît de greu să descoperi resorturile adevărate chiar ale unei singure acțiuni atunci cînd ea are loc între oameni care ies din comun.

Supărarea și dezgustul prinseseră în sufletul lui Werther rădăcini tot mai adînci, care se încleștaseră din ce în ce mai puternic unele de altele și îi cuprinseseră încetul cu încetul toată ființa. Armonia spiritului său era cu totul sfărîmată. O violență și o ardoare interioară, care îi frămîntau toate forțele firii, iscară cele mai contradictorii efecte și îi lăsară la urmă o oboseală din care se silea să iasă cu mai multă spaimă

decît luptase pînă atunci împotriva tuturor necazurilor lui. Neliniştea inimii sale îi mistuia toată vlaga spirituală, toată vioiciunea şi toată agerimea minţii. Deveni un om trist, tot mai nefericit şi tot mai nedrept cu cît devenea mai nefericit. Aşa cel puţin spun prietenii lui Albert. Ei pretind că Werther, care în fiecare zi îşi cheltuia, aşa-zicînd, tot avutul pentru ca seara să sufere şi să rabde, n-a putut să-l judece cum trebuie pe un om curat şi paşnic, care îşi căpătase, în sfîrşit, fericirea multdorită, şi n-a putut să judece cum trebuie nici strădaniile acestui om de a-şi păstra şi în viitor fericirea. Albert, spun ei, nu se schimbase în atît de scurtă vreme, el continua să fie la fel cum îl cunoscuse Werther la început, cînd îl preţuise şi îl stimase atît de mult. Albert o iubea pe Lotte mai mult decît orice, era mîndru de dînsa şi dorea ca toată lumea s-o socoată drept fiinţa cea mai minunată. Putea aşadar să-i ia cineva în nume de rău faptul că voia să înlăture orice urmă de bănuială şi că n-avea poftă să împartă cu nimeni această încîntătoare avuţie, nici chiar în chipul cel mai nevinovat? Prietenii spun că, de multe ori, Albert pleca din odaia soţiei lui cînd Werther era acolo, însă nu din ură sau antipatie faţă de prietenul său, ci fiindcă simţea cît îl apasă pe Werther prezenţa lui.

Tatăl Lottei, care se îmbolnăvise şi trebuia să stea în casă, i-a trimis fiicei sale trăsura, şi ea a plecat acolo. Era o zi frumoasă de iarnă; cea dintîi zăpadă căzuse din belşug, acoperind tot ţinutul.

A doua zi dimineaţă, Werther s-a dus după dînsa, ca s-o însoţească la întoarcerea acasă, dacă Albert n-ar fi venit s-o ia.

Vremea frumoasă nu avea prea mare influenţă asupra sufletului său tulbure. O apăsare dureroasă îi copleşea inima. Imaginile triste nu i se mai clinteau din minte şi sufletul lui nu mai putea să se mişte decît printre gînduri dureroase.

Fiindcă era mereu nemulţumit de el însuşi, ceilalţi oameni i se păreau posomorîţi şi îngrijoraţi. I se părea că tulbură frumoasele relaţii dintre Albert şi soţia lui şi se mustra din pricina asta; şi în mustrarea pe care şi-o făcea se amesteca o mînie ascunsă împotriva soţului.

Gîndurile lui se opriră şi în timpul drumului asupra acestui lucru. „Da, da, îşi spunea el scrîşnind pe furiş din dinţi, asta se cheamă o purtare prietenoasă, delicată, tandră, o fidelitate paşnică şi trainică! De fapt e numai saturaţie şi nepăsare!

Nu-l atrage oare orice preocupare măruntă mai mult decît scumpa și încîntătoarea lui soție? Știe el să-și prețuiască norocul? E în stare el s-o stimeze așa cum merită? O are, desigur, o are... Știu asta cum mai știu și altceva. Cred că m-am obișnuit cu gîndul... Și totuși are să mă înfurie iar, are să mă ucidă iarăși... Parcă prietenia lui față de mine a durat oare? Nu vede el în afecțiunea mea față de Lotte o încălcare a drepturilor lui și în atenția mea față de dînsa o tăcută mustrare? Știu prea bine și simt că nu-i place să mă vadă. Vrea ca eu să plec. Prezența mea îi este o povară."

Werther mergea o bucată de drum repede, apoi se oprea și parcă ar fi vrut să se întoarcă înapoi. Dar după aceea pornea iarăși mai departe. Tot gîndindu-se astfel și vorbind cu sine însuși, sosi, în sfîrșit, aproape fără voia lui, la pavilionul de vînătoare.

Intră și întrebă de bătrîn și de Lotte. În casă era oarecare agitație. Băiatul cel mai mare îi spuse că la Wahlheim s-a întîmplat o nenorocire, că un țăran a fost omorît. Asta nu-i făcu nici o impresie. Intrînd în odaie, o găsi pe Lotte, care încerca să-l convingă pe bătrîn să nu plece de-acasă, fiindcă acesta, cu toată boala lui, voia să se ducă la fața locului și să cerceteze fapta. Făptașul nu fusese încă aflat. Cel omorît fusese găsit dimineața în fața casei lui. Erau cîteva bănuieli: mortul fusese argat la o văduvă, care mai înainte avusese în serviciu pe un altul, dar se supărase pe el și îl dăduse afară.

Cînd Werther auzi asta, tresări și spuse repede:

„E cu putință așa ceva? Trebuie să mă duc să văd, nu mai pot sta o clipă."

Se îndreptă în grabă spre Wahlheim. Își aminti de toate. Nu mai avea acum nici o îndoială că fapta fusese săvîrșită de omul acela cu care stătuse de vorbă de atîtea ori și care ajunsese să-i fie atît de drag.

Cînd trecu printre tei, ca să ajungă la birtul unde era depus mortul, locul acesta atît de iubit îl îngrozi. Pragul pe care odinioară se jucau copiii vecinilor era acum mînjit de sînge. Dragostea și credința, cele mai frumoase sentimente omenești, se schimbaseră acum în violență și crimă. Copacii puternici erau desfrunziți și acoperiți de chiciură; frumoasele plante agățătoare, care se aplecau peste zidul scund al cimitirului, își pierduseră frunzele, iar pietrele de pe morminte se zăreau, printre crăpături, acoperite de zăpadă.

Cînd se apropie de birt, în fața căruia era adunat tot satul, se auziră deodată niște strigăte. De departe venea o

ceată de oameni înarmați. Cineva spuse că-l aduc pe făptaș. Werther se uită într-acolo și nu mai avu nici o îndoială. Era argatul care o iubea atît de mult pe văduva aceea și pe care îl întîlnise cu cîtva timp în urmă umblînd de colo-colo, mînat de o mînie tăcută și de o deznădejde ascunsă.

„Ce-ai făcut, nenorocitule?“ întrebă Werther, năpustindu-se asupra celui arestat.

Acesta îl privi liniștit, și după o clipă rosti cît se poate de calm:

„N-o să fie a nimănui și nimeni n-o să fie al ei.“

Ucigașul fu dus înăuntru, iar Werther plecă de-acolo. Tot ce era în adîncul firii lui s-a cutremurat și s-a învălmășit la atingerea cu această întîmplare brutală și îngrozitoare. Asta l-a smuls o clipă din mîhnirea lui, din descurajarea și din resemnarea lui nepăsătoare. Compătimirea îl năpădi fără să vrea. Fu cuprins de o nespusă dorință de-a salva pe acest om. Îl știa atît de nefericit, îl găsea ca răufăcător atît de nevinovat, se transpunea atît de adînc în situația lui, încît i se părea neîndoios că va convinge și pe alții de acest lucru. Dorea să vorbească pentru dînsul, și cuvinte elocvente i se îngrămădeau pe buze. Se grăbi să ajungă la pavilion și pe drum nu se putu stăpîni să rostească în șoaptă tot ceea ce voia să spună administratorului.

Cînd ajunse, găsi acolo pe Albert. O clipă, asta îl necăji. Dar își veni repede în fire și spuse cu aprindere administratorului tot ce gîndea. Acesta dădu de cîteva ori din cap și, deși Werther înfățișa cu cea mai mare însuflețire, pasiune și a evăr tot ce poate spune un om pentru dezvinovățirea altuia, administratorul, cum lesne se poate închipui, nu se lăsă înduplecat. Ba, dimpotrivă, nu dădu răgaz prietenului nostru să sfîrșească, îl contrazise și îl mustră pentru faptul că lua apărarea unui ucigaș. Îi arătă că în felul acesta orice lege e desființată și siguranța statului se duce de rîpă. Mai spuse de asemeni că într-o treabă ca asta nu poate face nimic fără ca să-și asume o foarte mare răspundere; totul trebuie să decurgă în ordine, pe calea stabilită.

Werther nu se dădu încă bătut, ci îl rugă pe administrator să închidă ochii dacă omul va fi ajutat să fugă. Dar de astă dată administratorul refuză. Albert, care intră și el în vorbă, ținu partea bătrînului. Werther fu învins și plecă foarte îndurerat, după ce administratorul îi spuse de cîteva ori: „Nu, nu se poate să scape!“

Cît de greu l-au lovit aceste vorbe vedem dintr-un bilețel care a fost găsit printre hîrtiile lui și care a fost scris desigur chiar în aceeași zi:

„Nu poți să scapi, nefericitule! Văd bine că nu putem scăpa!"

Ceea ce spusese Albert față de administrator cu privire la cel arestat îl scîrbise foarte mult pe Werther. I se părea că observă în purtarea acestuia oarecare supărare împotriva lui, și cu toate că după ce se gîndi mai bine își dădu seama cu mintea-i ageră că ceilalți doi ar fi putut să aibă dreptate, totuși avea impresia că dacă ar fi recunoscut asta și ar fi spus și el la fel, s-ar fi lepădat de ceea ce era mai profund în firea lui.

Printre hîrtiile sale găsim una în legătură cu acest lucru şi care, poate, exprimă pe de-a-ntregul atitudinea lui față de Albert.

„La ce îmi slujește că-mi spun și-mi spun mereu că el e cinstit și bun? Asta îmi sfîșie sufletul. Nu pot să fiu drept."

Cum era o seară frumoasă și începuse dezghețul, Lotte se întoarse cu Albert pe jos. Pe drum, ea se uita din cînd în cînd împrejur, ca și cum i-ar fi părut rău că Werther lipsește. Albert începu să vorbească de dînsul, dojenindu-l și dîndu-i în același timp dreptate. Pomeni de pasiunea lui nefericită şi spuse că ar fi bine dacă ar pleca.

„Doresc asta și pentru noi, spuse el, și te rog caută să-i îndrumi pe alt făgaș purtarea față de tine. Ar fi bine să-și mai rărească vizitele! Lumea a început să bage de seamă și am aflat că unii și alții au început să vorbească."

Lotte nu spuse nimic, și Albert cu siguranță că-i înțelese tăcerea. Fapt este că, începînd de atunci, el nu mai vorbi de Werther față de dînsa, și cînd ea pomenea numele lui, Albert se făcea că nu aude, sau schimba vorba.

Încercarea zadarnică a lui Werther de a salva pe nenorocitul acela fu cea din urmă izbucnire a flăcării unei lumini care se stinge. De la întîmplarea aceea se cufundă tot mai mult în durere și în pasivitate. Aproape că își ieși din fire cînd auzi că ar putea să fie chemat ca martor împotriva omului aceluia, care acuma se apucase să tăgăduiască totul.

Toate neplăcerile pe care le suferise vreodată în viața lui activă — necazurile de la legație, tot ceea ce nu izbutise

odinioară să facă, tot ceea ce îl supărase cîndva — încolțeau acum din nou în sufletul lui. Se credea din pricina aceasta îndreptățit să nu mai lucreze, se socotea despuiat de orice nădejde, incapabil să adopte vreuna din atitudinile obișnuite în viața de toate zilele. Lăsîndu-se tîrît de sentimentele lui ciudate, de felul lui de a gîndi și de o pasiune fără margini, trăind în monotonia unei triste legături cu ființa ce-i era dragă, pe care o iubea și căreia îi tulbura liniștea, sfărîmîndu-și forțele și cheltuindu-și-le fără scop și fără nădejde, el se apropie tot mai mult de un trist sfîrșit.

Cîteva scrisori care au rămas de la dînsul, și pe care le publicăm mai jos, sînt cele mai puternice mărturii ale rătăcirii lui, ale pasiunii lui, ale năzuințelor și frămîntărilor lui fără răgaz, ale dezgustului său de viață.

12 decembrie

Dragă Wilhelm, sînt într-o stare în care trebuie să fi fost acei nenorociți despre care se credea că ar fi stăpîniți de un duh rău. Mă cuprinde de multe ori ceva ce nu e nici spaimă, nici dorință... e un vuiet lăuntric, necunoscut, care parcă îmi zdrobește pieptul și mă sugrumă! Vai! Vai! Și atunci rătăcesc încoace și încolo, martor al cumplitelor scene nocturne din acest anotimp dușmănos față de oameni.

Aseară a trebuit să ies. Se pornise pe neașteptate dezghețul. Auzisem că rîul s-a revărsat și că pîraiele s-au umflat și au inundat, de la Wahlheim în jos, toată valea mea dragă. Pe la unsprezece noaptea am pornit repede. E un spectacol cumplit să vezi cum în lumina lunii valurile se năpustesc de pe stîncă în vîrtejuri răscolitoare, peste ogoare și lunci și livezi, acoperind totul. Și valea, în sus și în jos, e o mare furtunoasă în urletul vîntului! Cînd pe urmă luna s-a ivit din nou, odihnindu-se pe un nor negru, iar în fața mea apele se rostogoleau și vuiau într-o lumină splendidă și înspăimîntătoare, atunci m-a străbătut un fior și m-a cuprins din nou o dorință! O! Cu brațele deschise stăteam pe marginea abisului și respiram mireasma din adîncuri! din adîncuri! Și m-am scufundat în voluptatea de a-mi azvîrli acolo chinurile și suferințele, de-a le lăsa vijelios să plece cu valurile!... Vai și n-am putut să ridic piciorul și să pun capăt tuturor chinurilor!... Ceasul meu n-a venit încă, știu! O, Wilhelm, cît de bucuros aș fi renunțat la ființa mea umană iar în schimb să

pot sfărîma norii laolaltă cu vijelia aceea, să cuprindă apele! Oare cel întemnițat nu va avea nicicînd parte de această bucurie?...

Privind îndurerat către un loc unde o dată, după o plimbare pe arșiță, Lotte și cu mine ne-am odihnit sub o salcie, am văzut că și acolo năvălește apa și abia am mai putut recunoaște copacul, Wilhelm! Dar luncile ei, mă gîndeam eu, dar locurile dimprejurul pavilionului! Ce răvășit trebuie să fie acum de ape chioșcul nostru! Și raza de soare a trecutului mi-a luminat ca unui prizonier un vis cu turme, cu pășuni și cu tot soiul de demnități! M-am ridicat!... Nu m-am mustrat, fiindcă am curajul să mor... Aș fi vrut să... Și iată-mă, acum, stînd aici ca o babă care adună lemne din uluci și pîinea de pe la uși pentru ca să-și mai prelungească și să-și mai îmblînzească o clipă zilele prăpădite și necăjite.

14 decembrie

Ce să fie asta, dragul meu? Mi-e frică de mine însumi. Nu-i oare dragostea mea pentru ea cea mai sfîntă, cea mai curată și cea mai frățească dragoste? Am simțit eu vreodată în sufletul meu vreo dorință vinovată?... Nu pot să jur... Și acum, visuri! O, ce dreptate aveau oamenii care puneau asemenea efecte potrivnice pe seama unor puteri necunoscute! Noaptea trecută, spun asta cu înfiorare, am ținut-o în brațe, am strîns-o la piept și am acoperit cu nenumărate sărutări gura ei, care nu contenea să șoptească vorbe de dragoste! Ochii mei pluteau în bucuria amețitoare a ochilor ei! O, doamne! Sînt oare vinovat dacă și acum mă simt fericit, cînd evoc din tot sufletul aceste bucurii arzătoare? Lotte! Lotte!... s-a sfîrșit cu mine! gîndurile mi se tulbură, e o săptămînă de cînd nu pot să mă mai gîndesc la nimic, ochii îmi sînt plini de lacrimi; nu mi-e bine nicăieri și pretutindeni mi-e bine: nu doresc nimic, nu cer nimic; ar fi mai cuminte dacă aș pleca.

Așa stînd lucrurile, hotărîrea de a părăsi lumea prinsese tot mai mult rădăcini în sufletul lui Werther. De cînd se întorsese la Lotte, asta fusese suprema lui țintă și speranță. Își spusese totuși că fapta lui nu trebuia să fie nici pripită, nici făcută înainte de vreme. Voia să săvîrșească pasul acesta

cu cea mai deplină convingere și cu cea mai calmă hotărîre cu putință.

Îndoielile lui, lupta lui cu sine însuși se pot vedea din cîteva rînduri, care înfățișează probabil începutul unei scrisori către Wilhelm și care au fost găsite fără dată printre hîrtiile lui:

„Prezența ei, destinul ei, participarea ei la destinul meu, toate astea îmi storc și ultimele lacrimi din creieru-mi pustiit. Să ridic perdeaua și să trec după ea, asta e tot! Și ce atîta șovăire și tărăgăneală! Pentru că nu se știe ce este dincolo de ea? Și nimeni nu se mai întoarce? O însușire caracteristică a spiritului nostru este aceea de-a bănui că e numai tulburare și întunecime acolo unde nu știm lămurit ce este."

În sfîrșit, se obișnui și se împrieteni tot mai tare cu gîndul acesta trist, iar hotărîrea lui deveni neclintită și fără întoarcere. O mărturie în acest sens e următoarea scrisoare echivocă pe care a scris-o prietenului lui.

20 decembrie

Mulțumesc dragostei tale, Wilhelm, că ai înțeles astfel vorbele mele. Da, ai dreptate: ar fi mai bine pentru mine dacă aș pleca. Propunerea ta de-a mă întoarce la voi nu-mi prea place. Sau cel puțin aș vrea să mai fac un ocol, mai ales că frigul ține și drumurile au să fie, cred, bune. Mă bucur foarte mult că vrei să vii să mă iei; mai lasă-mă două săptămîni și așteaptă încă o scrisoare de la mine, cu amănunte! E bine să culegem fructele atunci cînd sînt coapte. Și două săptămîni mai mult sau mai puțin înseamnă mult. Spune mamei să se roage pentru fiul ei și că o implor să-mi ierte toate supărările pe care i le-am pricinuit. Așa a fost soarta mea, să necăjesc pe aceia cărora eram dator să le aduc bucurie. Adio, dragul meu! Toate binecuvîntările cerului asupra ta! Adio!

Ce se întîmpla în acest timp în sufletul Lottei, ce gîndea ea despre soțul ei și despre nefericitul ei prieten nu ne încumetăm să rostim prin cuvinte, deși, cunoscîndu-i caracterul, ne putem face o idee despre aceasta și deși un suflet ales de femeie poate să-l înțeleagă și să simtă ca și ea.

Atîta e sigur, că era hotărîtă să facă orice ca să-l îndepărteze pe Werther și, dacă șovăia, asta era numai pentru ca să-l cruțe, fiindcă știa cît de mult are să-l doară și că îi va fi aproape cu neputință să plece. Totuși, fu silită tot mai mult să se gîndească serios la acest lucru. Nu spusese nimic soțului ei, după cum nici pînă atunci nu-i spusese nimic despre asta. Dar, tocmai de aceea, ținea să-i dovedească prin fapte cît de prețioase îi erau gîndurile lui în această privință.

În aceeași zi în care scrisese prietenului său scrisoarea de mai sus, în duminica dinaintea crăciunului, Werther veni seara la Lotte și o găsi singură. Ea tocmai avea de lucru cu niște jucării de crăciun pentru frații ei mai mici. Werther vorbi despre plăcerea pe care vor simți-o copiii și despre vremurile în care și pe el îl umplea de bucurii paradisiace deschiderea neașteptată a ușii și apariția unui copac împodobit cu lumînărele de ceară, zaharicale și mere.

Ascunzîndu-și tulburarea sub un zîmbet dulce, Lotte spuse:

„Și dumneata ai să poți căpăta, dacă ai să meriți, o lumînărică și încă ceva."

„Și ce vrei să spui prin «dacă ai să meriți»? întrebă el. Cum trebuie să fiu, cum pot să fiu, dragă Lotte?"

„Joi seara, spuse ea, e crăciunul. Atunci vin copiii, vine și tata, atunci fiecare capătă ce i se cuvine... Vino și dumneata tot atunci, dar nu mai devreme!"

Werther, surprins, nu spuse nimic. Ea urmă:

„Te rog... Așa este... Te rog, pentru liniștea mea... nu se mai poate, nu se mai poate așa..."

El își întoarse ochii de la dînsa și începu să se plimbe prin odaie, murmurînd printre dinți: „Nu se mai poate așa".

Lotte, dîndu-și seama de starea îngrozitoare în care-l aduseseră vorbele ei, încercă să-i alunge gîndurile prin tot felul de întrebări; în zadar însă.

„Nu, Lotte, exclamă el, n-am să te mai revăd niciodată!"

„De ce? spuse ea. Poți și trebuie să mă mai vezi, Werther, numai că e nevoie să te stăpînești! O, de ce oare a trebuit să te naști cu firea asta violentă, cu pasiunea asta nestăpînită care te face să nu mai lași din mînă ce ai apucat o dată? Urmă apoi, luîndu-l de mînă: Te rog, stăpînește-te! Mintea dumitale, cunoștințele, talentele dumitale nu-ți oferă oare atîtea bucurii? Fii bărbat! Uită dragostea asta pentru o ființă care nu poate să facă altceva decît să te compătimească!"

Werther scrîşni din dinţi şi o privi posomorît. Ea îl ţinea de mînă.

„Numai o clipă de gîndire calmă, Werther! spuse ea. Nu vezi că te amăgeşti, că te distrugi cu voinţă? De ce tocmai pe mine, Werther, tocmai pe mine, care sînt a altuia? De ce tocmai eu? Tare mă tem că numai faptul că nu poţi să mă ai te face să ţii atît de mult la dorinţa asta.“

El îşi trase mîna îndărăt şi se uită ţintă la Lotte, nemulţumit.

„Înţelepte vorbe, spuse el, foarte înţelepte! Observaţia asta n-a făcut-o cumva Albert? Diplomatic! Foarte diplomatic!“

„Oricine poate s-o facă, spuse ea. Nu mai e oare pe lume nici o fată care să-ţi împlinească dorinţa inimii? Înduplecă-te şi caută, şi îţi jur că ai s-o găseşti. Încă de mult mă nelinişteşte şi pentru dumneata şi pentru noi îngrădirea asta la care singur te supui. Înduplecă-te! O călătorie are să te facă să mai uiţi; trebuie numaidecît. Caută, găseşte o fiinţă demnă de dragostea dumitale, şi pe urmă întoarce-te, ca să putem gusta împreună fericirea unei adevărate prietenii!“

El răspunse cu un rîs rece:

„Asta s-ar putea tipări şi recomanda tuturor pedagogilor. Dragă Lotte, mai lasă-mă puţin, şi pe urmă totul are să fie bine!“

„Bine, Werther, numai să nu vii înainte de crăciun.“

El vru să răspundă ceva, dar Albert intră tocmai atunci. Îşi spuseră un rece bună seara, şi amîndoi începură, stingheriţi, să se plimbe prin odaie. Werther aduse vorba despre lucruri fără importanţă, dar sfîrşi repede. Albert făcu la fel, apoi o întrebă pe nevastă-sa de nişte treburi, şi cînd auzi că n-au fost încă împlinite, îi spuse cîteva vorbe care lui Werther i se părură reci, chiar aspre. Voia să plece, dar nu putea. Şi stătu pînă la opt, pînă cînd se puse masa. Supărarea şi indignarea lui creşteau mereu. În sfîrşit, îşi luă pălăria şi bastonul. Albert îl pofti să rămînă. El însă, crezînd că e vorba numai de o politeţe banală, mulţumi cu răceală şi plecă.

Ajunse acasă, luă lumînarea din mîna servitorului, care voia să-i lumineze drumul, şi se duse singur în odaia lui. Aici plînse cu hohote, vorbi mînios cu el însuşi, mergînd repede de la un capăt la celălalt al odăii, şi în sfîrşit se aruncă îmbrăcat pe pat, unde-l găsi servitorul, care, pe la unsprezece, îndrăzni să intre ca să întrebe dacă poate să-i scoată cizmele.

Werther îl lăsă să i le scoată și îi porunci ca a doua zi dimineața să nu vină pînă nu-l cheamă.

Luni, 21 decembrie, dimineața, Werther scrise Lottei următoarea scrisoare, care, după ce s-a săvîrșit din viață, a fost găsită închisă pe masa lui și a fost înmînată Lottei, scrisoare ce voi insera-o fragmentar aici, în măsura în care fragmentele se potrivesc cu întîmplările ulterioare:

„E lucru hotărît, Lotte. Vreau să mor și îți scriu asta fără exaltare romantică, ci liniștit, în dimineața zilei în care te voi vedea pentru cea din urmă oară. Cînd vei citi rîndurile acestea, iubita mea, mormîntul rece va fi închis în el rămășițele înțepenite ale omului neliniștit și nefericit care în cele din urmă clipe ale vieții lui nu cunoaște mai dulce îndeletnicire decît să stea de vorbă cu tine. Am petrecut o noapte înspăimîntătoare și, vai, o binefăcătoare noapte. Ea mi-a întărit hotărîrea și mi-a statornicit-o. Vreau să mor! După ce, ieri, m-am smuls de lîngă tine, într-o cumplită răzvrătire a gîndurilor, cînd toate acestea mi-au copleșit inima și cînd m-am cutremurat înfățișîndu-mi cu groaznică răceală existența mea lîngă tine, fără nădejdi și fără bucurie, abia ajuns acasă m-am aruncat îndurerat în genunchi, și atunci, o, doamne, tu mi-ai dăruit alinarea de pe urmă a lacrimilor celor mai amare! Mii de planuri, mii de proiecte se îngrămădeau în sufletul meu, și, în sfîrșit, în mintea mea a răsărit, întreg și neclintit, cel din urmă și unicul gînd: «Vreau să mor!...» M-am culcat; și acum, dimineața, în liniștea deșteptării, gîndul stăruie mereu, tot așa de puternic, în inima mea: «Vreau să mor!...» Nu e deznădejde, e o certitudine. Da, Lotte! De ce să nu spun? Unul din noi trei trebuie să plece, și acela vreau să fiu eu. O, iubita mea! În inima aceasta sfîșiată de multe ori s-a furișat cu furie gîndul... să-l omor pe soțul tău!.... să te omor pe tine!... și să mă omor!... Acum m-am hotărît. Cînd te vei urca pe munte, într-o seară frumoasă de vară, adu-ți aminte de mine cum veneam de-atîtea ori din vale, și atunci uită-te spre cimitir, la mormîntul meu, cum unduie vîntul iarba înaltă, în lumina soarelui care apune.. Eram liniștit cînd am început să scriu. Acuma... acuma plîng ca un copil, cînd împrejurul meu toate acestea încep să prindă atîta viață..."

Pe la zece, Werther chemă servitorul și, în timp ce se îmbrăca, îi spuse că peste cîteva zile are să plece într-o călătorie. Așadar să-i scuture hainele și să facă bagajele. Îi porunci de asemeni să plătească pretutindeni tot ce era de plătit, să ia înapoi niște cărți împrumutate, iar cîtorva săraci, cărora obișnuia să le dăruiască ceva în fiecare săptămînă, să le dea ce li se cuvine pe două luni înainte.

Spuse să-i aducă mîncarea în odaie și, după masă, porni călare la administrator, dar nu-l găsi acasă. Se plimbă gînditor prin grădină, parcă ar fi vrut să adune în sufletul lui, pentru cea din urmă oară, toată melancolia amintirii.

Copiii nu-l lăsară multă vreme liniștit. Se luară după el, îi săriră în cale, îi spuseră că după o dimineață și încă o dimineață și încă o zi vor căpăta darurile de crăciun de la Lotte și îi istorisiră minunățiile pe care li le făgăduia mica lor închipuire.

„O dimineață, exclamă el, și încă o dimineață, și încă o zi!"

Și îi sărută cu foc pe toți, apoi voi să plece, dar cel mai mic îi făcu semn că vrea să-i spună ceva la ureche. Copilul îi destăinui că frații cei mai mari au scris urări de Anul Nou foarte frumoase și uite-așa de lungi! O urare pentru tata, una pentru Albert și Lotte și una pentru domnul Werther. Au să le împartă în ziua de Anul Nou. Asta îl copleși. Dărui fiecărui copil cîte ceva, încălecă, transmise salutări bătrînului și plecă cu lacrimi în ochi.

Pe la cinci ajunse acasă, spuse slujnicei să facă focul și să-l țină aprins pînă-n noapte. Porunci servitorului să așeze în valiză cărțile și rufele și să-i strîngă hainele. După aceea, probabil, scrise el următorul fragment din ultima lui scrisoare către Lotte:

„Nu mă aștepți! Crezi că te voi asculta și te voi revedea abia în seara de crăciun. O, Lotte! Astăzi sau niciodată! În seara de crăciun vei ține în mînă această hîrtie, vei tremura și vei acoperi-o cu scumpele tale lacrimi. Vreau și trebuie! O, ce bine îmi pare că m-am hotărît!"

În vremea asta, Lotte era într-o stare sufletească ciudată. După ultima ei convorbire cu Werther, își dăduse seama cît de greu are să-i vină să se despartă de dînsul și cît de mult va suferi el cînd va trebui să plece de lîngă ea.

Pomenise față de bărbatul ei, în treacăt, că Werther nu mai vine pînă în seara de crăciun, și Albert plecase călare la un funcționar din împrejurimi, cu care avea treabă și la care vrea să rămînă și noaptea.

Lotte era singură în odaie. Nici unul din frații ei nu era cu dînsa. Se lăsă purtată de gînduri, și acestea se întorceau mereu la starea ei de acum. Se vedea legată pe vecie de un bărbat căruia îi cunoștea iubirea și credința, căruia îi era devotată din tot sufletul și a cărui fire liniștită era parcă înadins creată de dumnezeu pentru ca o femeie de treabă, bizuindu-se pe ea, să-și întemeieze fericirea vieții. Lotte știa ce va însemna întotdeauna Albert pentru ea și pentru copiii ei. Pe de altă parte, însă, ea îl îndrăgise foarte tare pe Werther: chiar din prima clipă cînd se cunoscuseră, înțelegerea dintre sufletele lor se arătase desăvîrșită, iar lunga și trainica prietenie cu dînsul, precum și atîtea întîmplări pe care le trăiseră împreună făcuseră o impresie adîncă asupra inimii sale. Se obișnuise să-i împărtășească tot ce simțea și gîndea mai interesant, și prin plecarea lui avea să simtă în toată ființa ei un gol care nu mai putea fi umplut. O, ce fericită ar fi fost dacă ar fi putut să-l transforme deodată într-un frate!... Dacă ar fi putut să-l însoare cu una din prietenele ei, ar mai fi putut trage nădejde să refacă și prietenia lui cu Albert!

Se gîndi rînd pe rînd la toate prietenele pe care le avea, dar la fiecare din ele descoperea ceva ce nu-i plăcea, și nu găsi nici una căreia să i-l lase pe Werther.

Tot gîndindu-se astfel, își dădu seama acum întîia oară, dar fără să și-o rostească lămurit, că dorința ei sinceră și tainică era să-l păstreze pentru dînsa, dar în același timp își spuse că nu poate să-l păstreze, că nu-i este îngăduit să-l păstreze. Sufletul curat și frumos al Lottei, de obicei, atît de vioi și de nesovăielnic, simțea acum apăsarea unei melancolii căreia perspectiva fericirii îi este închisă. Inima i se strîngea, și un nor tulbure îi acoperea ochii.

Se făcuse șase și jumătate, cînd auzi pe Werther urcînd scara și îi recunoscu pasul și vocea, care întreba de dînsa. Ce tare îi bătu inima la sosirea lui și aproape trebuie să arătăm că asta se întîmpla acum întîia oară. Ar fi spus cu plăcere că nu e acasă și, cînd el intră, îl întîmpină cu un fel de pasionată tulburare:

„Nu te-ai ținut de cuvînt!"

„N-am făgăduit nimic", răspunse el.

„Ar fi trebuit, cel puțin, spuse ea, să-mi îndeplinești rugămintea; te-am rugat să faci asta pentru liniștea noastră a amîndurora.“

Nu mai știa bine ce spune și nici ce face cînd trimise să cheme cîteva prietene ca să nu fie singură cu Werther. El puse pe masă cîteva cărți pe care le adusese, întrebă de altele. În vremea asta, Lotte voia, rînd pe rînd, să vină și să nu vină prietenele. Servitoarea se întoarse și aduse vestea că prietenele nu pot veni.

Lotte se gîndi să spună fetei să lucreze în odaia de alături, pe urmă se răzgîndi. Werther se plimba prin încăpere. Ea se duse la pian și începu un menuet; nu izbuti să continue. Se mai liniști puțin și se așeză lîngă Werther, care ședea la locul lui obișnuit, pe canapea.

„N-ai nimic de citit?“ întrebă ea.

Werther n-avea nimic la el.

„Uite, colo, în sertarul meu, spuse ea, e traducerea dumitale din cîteva cîntece ale lui Ossian; n-am citit-o încă, fiindcă tot speram că ai să mi-o citești dumneata: dar pînă acum nu s-a putut, sau n-ai vrut.“

El zîmbi și aduse cîntecele. Cînd le luă în mînă, îl cuprinse un fior, și uitîndu-se la ele, ochii i se umplură de lacrimi. Se așeză și citi:

„Stea a nopții care coboară, frumos lucești tu la apus! Din norul tău îți înalți fruntea strălucitoare; cu măreție pășești peste dealuri. Ce privești tu și ce vezi pe cîmpie? Vînturile vijelioase s-au potolit. Se-aude de departe murmurul șuvoiului. Valuri vuiesc, rostogolindu-se peste stînci, departe. Zumzetul gîzelor serii acoperă cîmpul. Ce privești, lumină frumoasă? Dar tu zîmbești și te duci. Valurile vin vesele în jurul tău, umezindu-ți frumoasele plete. Adio, rază tăcută. Răsari, minunată lumină a sufletului lui Ossian!

Și ea răsare cu toată puterea! Văd prietenii de care m-am despărțit! Ei se adună iar pe Lora, ca-n vremurile de demult. Fingal vine ca un umed stîlp de ceață; vitejii lui îl înconjoară. Și iată barzii cîntecului: Ullin, cu capul cărunt; chipeșul Ryno! Alpin, cu glasul fermecător! Și tu, Minona, cu tînguirea ta dulce! Cît de mult v-ați schimbat, prieteni, din zilele de sărbătoare de pe Selma, pe vremea cînd ne întreceam în cîntec asemeni vînturilor primăverii ce zboară de-a lungul colinei și, rînd pe rînd, apleacă iarba cu un foșnet ușor.

Şi iată, Minona ieşi înainte, frumoasă, cu ochii plecaţi şi plînşi. Părul ei greu fîlfîia în nestatornicul vînt care sufla din vîrful dealului. Sufletele vitejilor se posomorîră cînd vocea ei dulce prinse a răsuna. Ei văzuseră de multe ori mormîntul lui Salgar şi întunecata locuinţă a Colmei cea albă, Colma părăsită pe munte, cu glasul ei armonios. Salgar îi făgăduise că are să vină, dar în jurul ei se lăsa noaptea. Ascultaţi glasul Colmei, cînd stătea singură pe deal.

COLMA

E noapte! Sînt singură, pierdută, pe dealul bătut de furtună. Vîntul vîjîie în munţi. Şuvoiul vuieşte prăvălindu-se de pe stîncă. Nici o colibă nu mă adăposteşte de ploaie, pe mine, cea părăsită pe dealul bătut de furtună.

Ridică-te, lună, din norii tăi! Răsăriţi stele ale nopţii! De m-ar duce vreo rază acolo unde iubitul meu se odihneşte ostenit după vînătoare, cu arcul destins lîngă el şi cu cîinii gîfîind împrejur! Dar eu trebuie să rămîn aici singură, lîngă stîncă şi lîngă şuvoiul năpădit de muşchi. Şuvoiul şi furtuna vuiesc, şi eu n-aud glasul iubitului meu.

De ce nu vine Salgar al meu? Şi-a uitat oare făgăduiala? Iată stînca, iată copacul, iată şuvoiul care vuieşte. Mi-ai spus că la căderea nopţii ai să fii aici. Ah! unde s-a rătăcit Salgar al meu? Voiam să fug cu tine, să-l părăsesc pe tata şi pe fratele meu, trufaşi amîndoi. Neamurile noastre se duşmănesc de multă vreme, noi însă nu ne duşmănim, o, Salgar!

Opreşte-te o clipă, vînt! Şuvoi, potoleşte-te o clipă, să mi s-audă glasul pînă-n vale, să m-audă iubitul meu călător! Salgar! Te cheamă Colma! Iată copacul şi iată stînca! Salgar, iubite, sînt aici. De ce nu vii?

Iată, răsare luna. Rîul luceşte în vale. Stîncile se înalţă cenuşii peste rîpi. Dar eu nu-l văd pe creastă. Cîinii lui nu vin să-mi dea de veste că e pe-aproape. Şi eu trebuie să stau aici, singură.

Cine-i întins colo jos pe cîmpie? Iubitul meu? Fratele meu? Vorbiţi, prieteni! Dar ei nu răspund. Ce plin de groază mi-e sufletul! Ah, ei sînt morţi. Paloşele lor sînt roşii de luptă. O, frate, frate! de ce mi l-ai ucis pe Salgar? O, Salgar, de ce mi-ai ucis fratele? Atît de dragi îmi eraţi amîndoi! Ce voi spune eu întru lauda voastră? Frumos erai tu pe munte,

printre miile de oameni! El era cumplit în luptă. Răspunde-ţimi, ascultaţi-mi glasul, iubiţii mei! Dar, vai! ei sînt muţi, muţi, pe veşnicie. Reci ca pămîntul sînt piepturile lor!

O, de pe vîrful stîncii, de pe vîrful muntelui bătut de furtună, vorbiţi, duhuri ale morţilor, vorbiţi! Nu-mi va fi frică!... Unde v-aţi dus să vă găsiţi odihna? În care peşteră din munte vă voi găsi eu oare? Dar nici un glas cît de slab nu se-aude în şuieratul vîntului, nici un răspuns înăbuşit de furtună!

Stau îndurerată şi aştept, plîngînd, dimineaţa. Prieteni ai morţilor, săpaţi-le groapa! Dar n-o acoperiţi pînă nu vin şi eu. Viaţa mea piere ca un vis. De ce aş mai rămîne? Vreau să mă odihnească aici lîngă prietenii mei, lîngă şuvoiul stîncii care răsună. Cînd noaptea se va-ntinde peste munte, cînd vîntul va porni pe cîmpie, duhul meu se va-nălţa în vînt şi va plînge moartea prietenilor mei. Vînătorul mă va auzi din coliba lui. Se va speria de glasul meu, dar glasul meu îi va fi drag. Şi dulce-mi va fi glasul pentru prietenii mei fiindcă dragi mi-au fost amîndoi!

Acesta fu cîntecul tău, o, Minona, fiică blîndă şi ruşinoasă a lui Torman. Lacrimile noastre au curs pentru Colma şi sufletele noastre s-au posomorît.

Ullin a venit cu harpa şi ne-a spus cîntecul lui Alpin... Vocea lui Alpin era prietenoasă, sufletul lui Ryno, o rază de foc, Dar ei se odihneau în casa cea strîmtă, şi vocea lor se stingea încetul cu încetul în Selma. Odată, înainte de căderea vitejilor, Ullin se întorcea de la vînat. El auzi cum se luau la întrecere în cîntec, pe vîrful dealului. Cîntecul lor era dulce, dar trist. Plîngeam căderea lui Morar, cel dintîi dintre viteji. Sufletul lui era ca sufletul lui Fingal, paloşul lui, ca paloşul lui Oskar... Dar el a căzut, şi tatăl lui s-a tînguit şi ochii surorii lui erau plini de lacrimi, erau plini de lacrimi ochii Minonei, sora viteazului Morar. Auzind cîntecul lui Ullin, ea se dădu înapoi, ca luna-n apus, atunci cînd simte că vine furtuna şi îşi ascunde capul într-un nor. Am cîntat din harpă cu Ullin cîntecul de jale.

RYNO

S-au dus vîntul şi ploaia, amiaza e senină, norii se împrăştie. Nestatornicul soare luminează dealul în fugă. Roşu curge rîul din munte la vale. Rîule, dulce ţi-i şoapta, dar mai

dulce e glasul pe care-l aud. E glasul lui Alpin. El plînge pe cei morți. Capul lui s-apleacă de bătrînețe și roșii sînt ochii lui plînși. Alpin! Cîntăreț minunat! De ce ești singur pe dealul tăcut? De ce te tîngui ca vîntu-n pădure, ca valul pe țărmuri pustii?

ALPIN

Lacrimile mele, Ryno, sînt pentru cei morți, glasul meu, pentru cei din morminte. Înalt ești pe vîrful dealului, frumos printre fiii cîmpiei. Dar și tu vei cădea, ca și Morar, și pe mormîntul tău va sta cel care-i jelește pe morți. Dealurile au să te uite, și arcul tău are să zacă neîncordat în încăperea cea mare.

Tu erai sprinten, Morar, ca o căprioară pe dealuri, spăimîntător ca focul nopții pe cer! Mînia ta era o furtună, paloșul tău în luptă, ca fulgerul peste cîmpie, glasul tău, ca șuvoiul pădurii, ca tunetul pe munte, departe. Mulți au căzut răpuși de brațul tău; flacăra mîniei tale i-a prăpădit pe toți. Dar cînd te-ntorceai din războaie, ce pașnic îți era glasul! Chipul tău era asemeni soarelui după furtună, asemeni lunii în noaptea tăcută, și pieptul tău era domol ca lacul, cînd mugetul vîntului s-a potolit!

Strîmtă îți este acum locuința, întunecoasă casa ta! Cu trei pași îți măsor mormîntul, o, tu, care-ai fost atît de mare odinioară! Patru pietre cu creștetul acoperit de mușchi sînt acum singura amintire care a rămas de la tine. Un copac desfrunzit și iarba înaltă ce foșnește bătută de vînt arată vînătorului groapa puternicului Morar. Mamă nu ai să te plîngă, și nici o fată cu lacrimi de dragoste; moartă-i aceea care te-a născut și moartă e fiica lui Morglan.

Cine-i omul acela sprijinit în toiag? Cine-i acela al cărui cap e albit de bătrînețe, ai cărui ochi sînt roșii de plîns? E tatăl tău, o, Morar! tatăl al cărui singur fiu ești tu! A auzit de faima ta în războaie; a auzit de dușmanii căzuți; a auzit de gloria lui Morar! Nimic însă despre rana ta. Plîngi, tată al lui Morar! Plîngi! Dar fiul tău nu te-aude! Adînc e somnul morților și joasă perna lor de pulbere. Niciodată nu-ți va mai auzi glasul, niciodată nu se va mai trezi la chemarea ta. O, cînd oare se va face ziuă în groapă, să poruncești celui adormit: «Trezește-te!»

Rămîi cu bine, cel mai ales dintre oameni, cuceritorule în luptă! Dar cîmpul n-are să te mai vadă niciodată, şi pădurea întunecată nu se va mai lumina niciodată de strălucirea paloşului tău! N-ai lăsat nici un fiu; dar cîntecul îţi va păstra numele şi vremurile viitoare vor auzi de tine, vor auzi de Morar cel căzut în luptă!

Adîncă era jalea vitejilor, dar şi mai adînc era suspinul sfîşietor al lui Armin. El îşi aducea aminte de moartea fiului său, care căzuse în vremea tinereţii. Carmor stătea lîngă viteji, Carmor, craiul răsunătorului Galmal.

«De ce oftează Armin? întrebă el, ce are de plînge? Nu răsună oare cîntece, înmuind şi înveselind sufletul? Cîntecele sînt ca o ceaţă subţire ce se înalţă din lac şi se împrăştie de-a lungul văii, umezind florile, dar soarele străluceşte din nou cu putere şi ceaţa piere. De ce eşti atît de mîhnit, Armin, stăpînitor peste Gorma împrejmuită de lacuri?»

«Mîhnit! Aşa sînt, şi nu e mică pricina durerii mele..• Carmor, tu n-ai pierdut nici un fiu, nici o fiică în floare; Colgar viteazul trăieşte, şi tot aşa şi Annira, cea mai frumoasă dintre fete! Ramurile stirpei tale înfloresc mereu. Armin însă e cel din urmă din neamul lui. Posomorît ţi-i patul, o, Daura! Şi greu ţi-i somnul în groapă!... Cînd te vei trezi tu, oare, cu cîntecele tale, cu glasul tău cel dulce? Sus, vînturi ale toamnei! Ridicaţi-vă! Azvîrliţi-vă peste cîmpia posomorîtă! Şuvoaie ale codrului, mugiţi! Urlaţi, furtuni, în coamele stejarilor! Cutreieră prin norii spintecaţi, o, lună, şi arată-ţi schimbătorul şi galbenul tău chip! Adu-mi aminte de noaptea cumplită cînd au murit copiii mei, cînd Arindal, puternicul, căzut-a, cînd Daura mea scumpă a pierit.

Daura, fiica mea, erai frumoasă, frumoasă ca luna pe dealurile din Fura, albă ca zăpada ce cade, dulce ca o adiere de vînt. Arindal, arcul tău era tare, suliţa ta iute în luptă, privirea ta ca negura pe valuri, pavăza ta un nor de foc în furtună!

Armar, cel vestit în război, a venit şi a cerut Daurei iubire; ea nu s-a împotrivit multă vreme... Minunate erau nădejdile prietenilor ei.

Erath, fiul lui Odgal, era mînios fiindcă fratele lui fusese ucis de Armar. El a venit, îmbrăcat ca luntraş. Neasemuită-i era luntrea pe valuri, pletele lui erau albe de bătrîneţe, paşnică faţa lui gravă. „Cea mai frumoasă dintre fete! spuse el,

fiica scumpă a lui Armin, colo pe stîncă, nu departe de lac, aşteaptă Armar pe Daura. Am venit să-i iau iubita şi să i-o duc peste valurile lacului."

Ea s-a dus cu dînsul şi l-a strigat pe Armar; n-a răspuns nimeni decît glasul stîncii. „Armar, iubite, iubite! De ce mă sperii aşa? Ascultă, fiu al lui Arnarth, ascultă! Daura te strigă!"

Erath, mişelul, a fugit rîzînd către ţărm. Ea şi-a înălţat glasul, a strigat pe tatăl şi pe fratele ei: „Arindal! Armin! Nimeni nu vine s-o scape pe Daura?"

Glasul ei zbura peste ape. Arindal, fiul meu, se cobora de pe deal, umblînd aprig după vînat; săgeţile îi zăngăneau la coapsă, arcul şi-l purta în mînă, cinci zăvozi negri îl înconjurau. A zărit pe îndrăzneţul Erath pe ţărm, l-a prins şi l-a legat de stejar şi i-a înlănţuit şoldurile; cel legat umplea de gemete vîntul.

Arindal porni pe valuri, în luntre, s-o aducă înapoi pe Daura. Armar veni mînios şi dădu drumul săgeţii înaripate. Săgeata zbîrnîi şi se înfipse în inima ta, Arindal, fiul meu! Ai murit tu în locul lui Erath, mişelul. Luntrea ajunse la stîncă, se sfărîmă şi pieri. Sîngele fratelui tău curse la picioarele tale. Ce mare fu jalea ta, o, Daura!

Valurile au sfărîmat luntrea. Armar s-a aruncat în apă s-o scape pe Daura lui sau să moară. Dar o vijelie s-a năpustit din munte peste valuri, şi Armar s-a scufundat şi n-a mai ieşit din adîncuri.

Am auzit tînguirea fiicei mele, care stătea singură pe stînca împroşcată de valuri. Striga necontenit şi tare. Dar tatăl ei nu putea s-o scape. Am stat toată noaptea pe ţărm; o vedeam în slaba lumină a lunii; toată noaptea am auzit-o strigînd. Puternic era vîntul şi ploaia cădea aprigă pe munte. Vocea ei s-a făcut tot mai slabă şi s-a stins pînă a nu se ivi zorile. Şi a murit ca adierea serii printre ierburile stîncii. Copleşită de jale, a murit şi l-a lăsat singur pe Armin! S-a dus vlaga mea în războaie, s-a dus cea mai mîndră dintre fete!

Cînd vine vijelia de la munte, cînd vîntul de la miazănoapte ridică valurile, eu stau pe ţărm şi mă uit la stînca îngrozitoare. Adeseori, cînd luna e gata să apună, văd duhurile copiilor mei; tulburi rătăcesc amîndoi în tristă tovărăşie.»"

Un val de lacrimi care izbucni din ochii Lottei și îi ogoi inima opri cîntecul lui Werther. El aruncă manuscrisul, o luă de mînă pe Lotte și plînse cu lacrimi amare. Lotte își sprijinea capul pe cealaltă mînă și-și ascunse ochii în batistă. Tulburarea lor era cumplită. Simțeau propria lor durere în soarta vitejilor, simțeau totul împreună, și lacrimile lor se uniră. Buzele și ochii lui Werther îi ardeau brațul. O cuprinse un fior. Ar fi vrut să se îndepărteze, dar durerea și prietenia o apăsau ca plumbul. Se reculese și îl rugă plîngînd să citească mai departe, îl rugă cu toate vocile cerului. Werther tremura, inima îi bătea să se spargă; luă foaia și citi, cu glasul aproape frînt.

„De ce mă trezești, vînt de primăvară? Tu zburzi și spui: «Stropesc pămîntul cu picăturile cerului!» Dar vremea veștejirii mele e aproape, aproape e furtuna care-mi rupe frunzele! Mîine va veni, va veni călătorul, care m-a văzut în toată frumusețea mea; ochii lui mă vor căuta de jur împrejur pe cîmp și nu mă vor găsi..."[49]

Puterea acestor cuvinte îi copleși. Werther se aruncă în fața Lottei, cuprins de deznădejde, îi luă mîna și și-o lipi de ochi, de frunte. Lotte bănui deodată ce faptă îngrozitoare plănuia. Simțurile i se tulburară. Îi strînse mîinile, i le strînse la piept, se aplecă spre dînsul cu un gest îndurerat și obrajii lor fierbinți se atinseră. Lumea pieri din jurul lor. El o cuprinse în brațe, o strînse la piept și-i acoperi cu sărutări fierbinți buzele, care tremurau și șopteau în neștire.

„Werther! strigă ea, în sfîrșit, cu voce înăbușită și întorcînd capul. Werther!"

Împingîndu-l ușor, își desprinse pieptul de pieptul lui și strigă încă o dată, cu tonul potolit al unei nobile simțiri: „Werther!"

El nu se împotrivi, o lăsă din brațe și se aruncă nebun la picioarele ei. Lotte se smulse de lîngă dînsul și, înspăimîntată, șovăind între iubire și mînie, spuse:

„Asta e cea din urmă oară, Werther! De-acum n-ai să mă mai vezi!"

Și aruncînd încă o privire plină de dragoste spre dînsul, se repezi în odaia de-alături și încuie ușa după dînsa. Werther întinse mîinile spre ea, dar nu îndrăzni s-o oprească. Ședea pe jos, cu capul pe canapea. Rămase așa mai bine de o jumătate de ceas, pînă cînd un zgomot îl făcu să tresară. Era servitoarea, care voia să pună masa. Se ridică, începu să umble încoace

și încolo prin odaie, și cînd rămase iarăși singur, se duse la ușa încăperii de-alături și cheamă cu glas înăbușit:

„Lotte! Lotte! Numai o singură vorbă... Un bun rămas!"

Ea nu răspunse. El așteptă o clipă, o rugă din nou, mai așteptă puțin, apoi se smulse de lîngă ușă, spunînd:

„Rămîi cu bine, Lotte! Rămîi cu bine pe veci!"

Ajunse la poarta orașului. Străjerii, care erau obișnuiți de mult cu el, îl lăsară în tăcere să iasă. Cădea o ploaie amestecată cu zăpadă. Abia pe la unsprezece sosi acasă. Servitorul văzu că n-avea pălărie. Nu îndrăzni să spună nimic și îl dezbrăcă. Hainele lui Werther erau ude. Pălăria a fost găsită după aceea pe o stîncă de pe coasta dealului. E de neînțeles cum în noaptea aceea întunecată și ploioasă a putut să se urce acolo fără să cadă.

Werther se culcă și dormi multă vreme. Cînd, a doua zi dimineața, servitorul, la chemarea lui, îi aduse cafeaua, îl găsi scriind. Scrisoarea către Lotte suna așa:

„Așadar, deschid ochii pentru cea din urmă oară! Vai, ei nu vor mai vedea soarele, fiindcă ziua de azi, tulbure și cețoasă, îl acoperă. Plîngi, așadar, natură! Fiul tău, prietenul tău, iubitul tău se apropie de sfîrșit. Lotte! ce simt eu acuma nu se poate asemăna cu nimic, și totuși ceea ce poate să spună mai limpede un vis nelămurit este: «Asta-i cea din urmă dimineață. Cea din urmă!» Lotte, nu înțeleg de loc ce înseamnă «cea din urmă». Acum sînt încă plin de putere, și mîine voi zăcea întins fără simțire la pămînt! Să mori! Ce înseamnă asta? Visăm cînd vorbim de moarte. Am văzut pe mulți murind. Însă omenirea e atît de mărginită, încît nu poate concepe un început și un sfîrșit pentru existența ei. Ca și acuma, de pildă, sfîrșitul meu, al tău, iubito! Într-o clipă... despărțiți, departe unul de altul... poate pe veșnicie!... Nu, Lotte, nu!... Cum pot eu să pier? Cum poți tu să pieri? Existăm doar! A pieri!.... Ce înseamnă asta? E doar o vorbă, un sunet gol pe care inima mea nu-l simte!... Mort, Lotte, una cu pămîntul rece, atît de strîmt, de posomorît!... Aveam odată o prietenă[50], care era singura mîngîiere a deznădăjduitei mele tinereți. A murit. Am dus-o la cimitir și am stat lîngă mormîntul ei, în timp ce lăsau în jos sicriul și frînghiile scîrțîiau. Au azvîrlit apoi prima lopată de țărînă; îngrozitoarea cutie a răsunat înăbușit tot mai înăbușit pînă cînd pămîntul a acoperit-o. M-am prăbușit lîngă groapă... cu sufletul cutremurat, înspăimîntat, zdrobit... Dar nu știam atunci ce mi s-a

întîmplat... ce-are să mi se întîmple... Moarte! Mormînt! Vorbe pe care nu le pricep!

O, iartă-mă! iartă-mă! Ieri ar fi trebuit să fie ultima clipă a vieţii mele! O, îngere! Pentru întîia oară am simţit în adîncul sufletului meu, cu voluptate, ca mă iubeşti! Mă iubeşti! Mai arde şi acum pe buzele mele focul sfînt care izbucnea din buzele tale! O bucurie caldă şi nouă îmi umple inima! Iartă-mă! Iartă-mă!

O, ştiam că mă iubeşti, ştiam asta de la primele priviri, de la prima strîngere de mînă. Şi totuşi, atunci cînd am plecat, cînd l-am văzut pe Albert lîngă tine, am fost cuprins din nou de îndoieli cumplite.

Îţi mai aduci aminte de florile pe care mi le-ai trimis atunci, cînd în adunarea aceea îngrozitoare n-ai putut să-mi spui o vorbă şi nici să-mi întinzi mîna? O, am stat aproape toată noaptea în genunchi în faţa florilor, şi ele mi-au pecetluit iubirea ta. Dar, vai! impresiile acestea au pierit aşa cum piere treptat din sufletul credinciosului simţămîntul milostivirii cereşti, milostivire ce-i fusese hărăzită, cu îmbelşugare cerească, în semne sfinte şi vădite.

Toate acestea sînt trecătoare. Veşnicia însă nu poate să stingă viaţa arzătoare pe care am gustat-o ieri pe buzele tale şi pe care o simt acum în mine! Şi îmi spun mereu: «Mă iubeşte! Braţul acesta a cuprins-o, buzele acestea au tremurat pe buzele ei, gura asta a şoptit lîngă gura ei. Ea mea!».... Eşti a mea! Da, Lotte, pe vecie!

Şi ce dacă Albert e soţul tău? Soţ! Să fie oare un păcat pe lumea aceasta că eu te iubesc şi că vreau să te smulg din braţele lui? Păcat? Bine. Mă pedepsesc pentru asta. L-am gustat acest păcat în toată voluptatea lui cerească, am sorbit în inima mea balsam de viaţă şi vlagă. Din clipa asta eşti a mea! A mea, o, Lotte! Eu mă duc înainte, mă duc la părintele meu, la părintele tău! Lui vreau să mă tîngui, şi el mă va mîngîia pînă cînd vei veni şi tu, iar eu voi zbura să te întîmpin şi voi rămîne cu tine în faţa infinitului în îmbrăţişări veşnice.

Nu visez, nu aiurez. În preajma mormîntului, totul mi se luminează. Vom dăinui, ne vom vedea din nou[51], o voi vedea şi pe măicuţa ta. O voi vedea, o voi găsi şi am să-mi deschid inima în faţa ei! Măicuţa ta, imaginea ta!"

Pe la unsprezece, Werther întrebă pe servitor dacă Albert s-a întors. Servitorul spuse că da, deoarece i-a văzut calul.

Werther îi dădu atunci o scrisorică cu următorul cuprins: „Vrei să-mi împrumuţi pistoalele pentru o călătorie pe care am de gînd s-o fac? Rămîi cu bine!“

Lotte dormise puţin în noaptea aceea. Lucrul de care se temea se întîmplase, şi se întîmplase într-un chip pe care nici nu-l putea presimţi şi de care nici nu se putea teme. Sîngele ei, atît de pur şi de uşor odinioară, era acum răzvrătit şi înfrigurat. Mii de sentimente îi cutremurau inima. Ceea ce o ardea acum în piept era oare focul îmbrăţişărilor lui Werther? Era necazul stîrnit de îndrăzneala lui? Asemuia oare fără să vrea starea ei de acum şi cu vremurile de altădată, pline de nevinovăţie şi de încredere în ea însăşi? Cum să-şi întîmpine soţul, cum să-i mărturisească o scenă pe care putea atît de bine să i-o destăinuiască şi pe care totuşi nu îndrăznea să i-o destăinuiască? Păstraseră atîta vreme tăcere unul faţă de altul! Putea ea oare să rupă cea dintîi tăcerea, şi tocmai la un timp atît de nepotrivit să facă soţului ei o mărturisire atît de uluitoare? Chiar numai vestea vizitei lui Werther ar fi făcut asupra lui Albert o impresie neplăcută, d-apoi catastrofa asta neaşteptată! Putea ea să spere că soţul ei are s-o vadă în lumina cea adevărată şi are s-o privească fără nici o prejudecată? Şi putea ea oare dori ca el să-i citească în suflet? Iar, pe de altă parte, putea ea să se ascundă faţă de bărbatul înaintea căruia se arătase sinceră şi curată ca un cristal şi faţă de care niciodată nu ascunsese şi nu putuse să ascundă ceea ce simţea? Şi una şi alta o umpleau de îngrijorare şi o puneau în încurcătură. Şi mereu gîndurile i se întorceau către Werther, acum pierdut pentru dînsa, pe care nu-l putea lăsa, pe care, vai! trebuia să-l lase în voia lui şi care, după ce o va pierde, nu va mai avea nimic.

Ce greu o apăsa acum ceea ce pînă atunci nu-şi înfăţişase încă limpede — tăcerea aceea statornicită între Albert şi dînsa! Oamenii aceştia de treabă, care se înţelegeau între ei, începuseră, din pricina anumitor tainice nepotriviri, să se ascundă unul de altul. Fiecare se gîndea că el are dreptate şi celălalt nu. Situaţia se încurcase atît de tare, încît era cu neputinţă să se dezlege nodul tocmai în clipa critică de care atîrna acum totul. Dacă o fericită încredere i-ar fi apropiat mai din vreme, dacă iubirea şi înţelegerea reciprocă ar fi răsărit iarăşi într-înşii şi le-ar fi deschis inimile, poate că prietenul nostru ar mai fi putut să fie salvat.

La aceasta se mai adaugă și o împrejurare deosebită. După cum știm din scrisorile lui, Werther nu ascunsese niciodată că dorește să părăsească lumea aceasta. Albert îl combătuse de multe ori, și între Lotte și soțul ei fusese de multe ori vorba de asta. Albert, simțind un adînc dezgust față de o asemenea faptă, spusese de cîteva ori, cu un soi de susceptibilitate care nu era de loc în firea lui, că are multe pricini să se îndoiască de seriozitatea acestor intenții. Își îngăduise chiar oarecare glume în privința asta și-i spusese și Lottei părerea lui. Acest lucru, pe de o parte, o liniștise pe Lotte atunci cînd în gîndurile ei răsăreau asemenea imagini triste, dar, pe de altă parte, o împiedicase și mai tare să-i împărtășească lui Albert grijile care o chinuiau.

Albert se întoarse, și Lotte îl întîmpină cu grabă și stînjeneală. Albert nu era vesel; nu putuse să ducă treburile la bun sfîrșit. Administratorul la care fusese era un om neînduplecat și meschin. Pe lîngă asta, drumul fusese prost, și asta îl supărase.

Întrebă ce s-a mai întîmplat pe-acasă, și ea îi răspunse repede că Werther a fost în seara trecută pe la dînsa. O întrebă dacă au venit scrisori, și Lotte îi spuse că au sosit cîteva scrisori și pachete, care sînt în odaie la dînsul. Albert ieși, și Lotte rămase singură. Prezența bărbatului pe care-l iubea și-l stima făcuse o impresie nouă asupra sufletului ei. Amintirea mărinimiei lui, a dragostei și a bunătății lui o liniști și mai mult. Se simți în ascuns îmboldită să se ducă după dînsul. Își luă lucrul și intră la el în odaie, așa cum făcea de obicei. Îl găsi ocupat cu desfăcutul pachetelor și cu cititul scrisorilor. Unele nu păreau tocmai plăcute. Ea îl întrebă ba de una, ba de alta, dar Albert răspunse scurt și se așeză la pupitru ca să scrie.

Stătură așa vreun ceas unul lîngă altul. Sufletul Lottei se întuneca tot mai mult. Simțea cît de greu i-ar veni să destăinuiască bărbatului ei, chiar dacă ar fi fost bine dispus, ceea ce îi stătea pe inimă. O cuprinse o melancolie care o apăsa cu atît mai mult cu cît trebuia s-o ascundă și să-și înăbușe lacrimile.

Sosirea servitorului lui Werther o puse într-o mare încurcătură. Servitorul îi înmînă lui Albert scrisorica. Acesta se întoarse calm către Lotte și îi spuse: „Dă-i pistoalele". Apoi, către servitor: „Spune-i din partea mea călătorie bună!"

Cuvintele acestea căzură asupra ei ca un trăsnet. Se sculă clătinîndu-se. Nu mai știa ce-i cu dînsa. Se duse încetișor la perete, luă tremurînd armele, le șterse de praf și ar mai fi zăbovit încă dacă Albert, cu o privire întrebătoare n-ar fi zorit-o. Dădu servitorului unealta fatală fără să poată spune o vorbă. După ce plecă servitorul, își strînse lucrul și se duse în odaia ei într-o stare de nemărginită incertitudine. Inima îi prorocea toate grozăviile. O clipă se gîndi să se arunce la picioarele bărbatului ei, să-i destăinuiască tot, tot ce se întîmplase în seara trecută, vina ei și presimțirile ei. Dar văzu repede că asta ar fi zadarnic și, în nici un caz, nu putea spera că îl va convinge pe Albert să se ducă să vorbească cu Werther. Se așezară la masă. Datorită unei bune prietene care veni doar să întrebe ceva, care voia să plece îndată... și rămase, conversația se desfășură destul de bine în timpul mesei. Se siliră să vorbească ba de una, ba de alta, și uitară de ei înșiși.

Servitorul veni cu pistoalele, și Werther le luă încîntat cînd află că Lotte i le dăduse. Apoi ceru să-i aducă pîine și vin, porunci servitorului să se ducă să mănînce și se așeză să scrie:

„Au trecut prin mîinile tale. Le-ai curățat de praf. Le sărut de mii de ori fiindcă ai pus mîna pe ele. Tu, duh al cerului, îmi ocrotești hotărîrea, și tu, Lotte, îmi întinzi arma, tu, din ale cărei mîini doream să-mi capăt moartea și pe care acum o primesc. Am întrebat pe servitor. Tremurai cînd i le-ai dat. Nu mi-ai trimis nici un cuvînt de bun rămas!... Vai! Vai! Nici un rămas bun!... Ți-ai închis oare inima față de mine din pricina clipei care m-a legat de tine pe veșnicie? Lotte, nici o mie de ani n-ar putea stinge impresia acelei clipe. Și știu că tu nu poți să urăști pe acela care te iubește cu atîta înflăcărare."

După-masă porunci servitorului să împacheteze tot, rupse mai multe hîrtii, apoi plecă de acasă pentru a plăti cîteva mici datorii. Se întoarse pe urmă, plecă iarăși și ieși din oraș, deși ploua, se plimbă prin grădina palatului, mai rătăci o bucată de vreme pe cîmp, se întoarse iar acasă o dată cu venirea nopții și scrise:

„Wilhelm, am văzut pentru ultima oară cîmpul, pădurea și cerul. Rămîi cu bine și tu! Dragă mamă, iartă-mă! Mîngîie-o, Wilhelm! Dumnezeu să vă binecuvînteze! Treburile mele sînt toate în ordine. Rămîneți cu bine! Ne vom vedea iarăși, mai mulțumiți decît sîntem acum!".

„Te-am răsplătit rău, Albert, dar tu ai să mă ierți. Ți-am stricat liniștea casei, am stîrnit neîncredere între voi. Rămîi cu bine! Vreau să sfîrșesc. Fiți fericiți datorită morții mele! Albert! Albert! Fă-ți fericit îngerul! Și domnul să te binecuvînteze!"

Seara, Werther mai scotoci încă multă vreme printre hîrtii, rupse multe și le aruncă în sobă, apoi făcu cîteva pachete pe adresa lui Wilhelm. În ele erau mici fragmente, gînduri fără șir, din care am văzut și eu unele. Apoi, după ce, pe la zece, porunci să i se pună lemne pe foc și să i se aducă o sticlă de vin, trimise la culcare pe servitor, a cărui odaie se afla, ca și odaia gazdei, în partea din spate a casei. Servitorul se culcă îmbrăcat, ca să fie gata în zorii zilei, pentru că Werther îi spusese că poștalionul are să oprească la poartă înainte de șase.

După unsprezece seara

Împrejurul meu e atîta liniște și sufletul meu e atît de pașnic! Îți mulțumesc, doamne, că dăruiești ultimelor mele clipe această căldură și această tărie.

Mă duc la fereastră, iubito, și printre norii care trec încărcați de furtună văd cîteva stele ale cerului veșnic! Nu! Voi nu veți cădea! Cel veșnic vă poartă în inima lui și mă poartă și pe mine. Văd stelele din osia carului mare, cea mai dragă dintre constelații. Cînd plecam noaptea de la tine și ieșeam pe ușă, îmi stătea drept în față. Cu cîtă bucurie nu m-am uitat la ea de atîtea ori, întinzînd brațele, făcînd din ea semnul sfînt al fericirii mele! Și... O, Lotte! Ce nu-mi aduce aminte de tine?! Nu mă învălui tu din toate părțile și n-am adunat eu cu nesaț, ca un copil, atîtea nimicuri pe care tu, sfînto, le-ai atins?

Siluetă scumpă! Ți-o dau înapoi, Lotte, și te rog s-o păstrezi cu cinste. De mii și mii de ori o sărutam cînd plecam sau cînd mă întorceam acasă.

L-am rugat pe tatăl tău într-o scrisoare să aibă grijă de cadavrul meu. Sînt în cimitir doi tei, lîngă zid, în partea dinspre cîmpie. Acolo vreau să mă odihnesc. El poate să facă asta, și va face-o pentru prietenul lui. Roagă-l și tu! Nu pot să cred că pioșii creștini or să vrea ca trupul lor să stea lîngă un nefericit. O, aș fi vrut să mă îngropați la o margine de drum, sau într-o vale singuratică, iar preotul și levitul[52] să treacă închinîndu-se pe lîngă piatra cu inscripție și samariteanul[53] să verse o lacrimă pentru mine.

Sînt gata, Lotte! Nu mi-i teamă să iau paharul cumplit, din care voi bea vîrtejul morții! Mi l-ai întins, și eu nu șovăi. Pînă la fund! Pînă la fund! Toate dorințele și speranțele vieții mele sînt astfel împlinite! Bat, rece și țeapăn, la poarta de aramă a morții!

O, dacă aș fi putut avea parte de fericirea de-a muri pentru tine! Să mă jertfesc pentru tine, Lotte! Aș muri senin și vesel dacă aș ști că pot să-ți dau din nou liniștea și bucuria vieții. Însă, vai! numai puțini oameni au avut prilejul să-și verse sîngele pentru ai lor și să insufle prin moartea lor o viață nouă și însutită prietenilor!

Vreau să fiu îngropat, Lotte, în hainele astea. Le-ai atins cu mîna și le-ai sfințit. L-am rugat și pe tatăl tău. Sufletul meu plutește deasupra sicriului. Să nu mă caute nimeni în buzunare. Funda aceasta roză pe care o purtai la sîn cînd te-am văzut întîia oară printre copiii tăi... O, sărută-i de mii de ori și istorisește-le soarta nefericitului lor prieten! Dragii de ei! Roiesc toți în jurul meu! O, cum m-am simțit legat de tine și cum din prima clipă nu te-am mai putut părăsi!... Funda asta trebuie să fie îngropată cu mine! Mi-ai dăruit-o de ziua mea de naștere! Cu cîtă bucurie am primit-o!... O, nu mă gîndeam atunci că am să ajung aici!... Liniștește-te, te rog! Liniștește-te!

Sînt încărcate... Bate douăsprezece! Așadar, gata!... Lotte, Lotte, rămîi cu bine! Rămîi cu bine!

Un vecin a văzut lumina pulberii și a auzit împușcătura. Dar fiindcă totul s-a liniștit iarăși, n-a mai dat atenție faptului.

Dimineața, la șase, servitorul intră cu o lumînare. Îl găsește pe stăpînul său întins pe jos, vede pistolul și sîngele. Îl strigă, îl apucă de mînă. Nici un răspuns. Mai horcăia încă. Servitorul aleargă după medic, după Albert. Lotte aude

sunînd clopoțelul. O cuprinde un tremur. Îl trezește pe Albert; se scoală amîndoi; servitorul le aduce plîngînd și bolborosind vestea. Lotte cade leșinată în fața lui Albert.

Cînd a sosit medicul, l-a găsit pe Werther zăcînd, fără scăpare. Pulsul bătea, dar picioarele și mîinile îi erau țepene. Se împușcase în cap, deasupra ochiului drept. Creierul fusese atins. I-au deschis o vînă la braț, în zadar însă. Sîngele curgea. Nu încetase să respire.

După sîngele găsit pe brațul fotoliului, s-a putut trage concluzia că săvîrșise fapta stînd la masă. Apoi căzuse jos și se rostogolise, zbătîndu-se în jurul scaunului. Zăcea acum întins pe spate, lîngă fereastră, încălțat, îmbrăcat, cu frac albastru și vestă galbenă.

Casa, vecinii, orașul, toată lumea s-a tulburat aflînd vestea. Cînd a venit Albert, Werther fusese întins pe pat. Era legat la frunte, și fața lui purta pecetea morții. Nu făcea nici o mișcare. Plămînii mai horcăiau încă groaznic, cînd mai încet, cînd mai tare. Sfîrșitul nu era departe.

Din vin băuse numai un pahar. Pe pupitru sta deschisă *Emilia Galotti*[54].

Despre mîhnirea lui Albert, despre jalea Lottei nu mai spun nimic!

Cînd auzi vestea, bătrînul administrator veni în goană cu trăsura. Plîngînd, îl sărută pe muribund. Fiii lui cei mai mari sosiră în curînd și ei, pe jos, și căzură lîngă pat, plini de-o nețărmurită durere. Îi sărutară mîna și gura, iar cel mai mare, pe care Werther îl iubise întotdeauna mai mult, stătu cu fața lipită de-a lui pînă cînd acesta își dădu sufletul. Au trebuit să-l ia cu de-a sila de lîngă cadavru. Werther a murit pe la amiază. Prezența administratorului și măsurile luate de el împiedicară să se iște zarvă. Noaptea, pe la unsprezece, l-au îngropat la locul pe care și-l alesese. Bătrînul și cu fiii lui au mers după mort. Albert n-a putut să vină. Viața Lottei era în primejdie. L-au dus pe umeri niște meșteșugari. Nici un preot nu l-a însoțit.

[1] Prioritatea acordată noțiunii-cheie „inimă", constituită în motiv literar pe parcursul evoluției acțiunii, se impune de la începutul romanului; motivul apare chiar în primul rînd al scrisorii întîi (din 4 mai) și este repetat; dacă în scrisoarea a 2-a (din 12 mai) apare o singură dată, în a 3-a (din 13 mai) este prezent de trei ori; revine în a 5-a (din 17 mai), în a 6-a (din 22 mai), a 7-a (din 26 mai) și în a 10-a (din 26 iunie).

Frecvența motivului proiectează personajul central, chiar din pornire în ambianța sentimentalismului. Apoi el dispare din următoarele scrisori (din 19 iunie pînă inclusiv 16 iulie), este reluat în scrisoarea a 21-a (din 18 iulie), a 27-a (din 10 august), a 28-a (din 12 august), a 30-a (din 18 august); apare de două ori în scrisoarea a 34-a (din 30 august) și nu lipsește din a 35-a (din 10 septembrie). În partea a doua a romanului noțiunea-cheie „inimă" dobîndește funcția de laitmotiv, punctînd evenimentele esențiale.

[2] Mărturisirea amintește o replică (actul I scena 2) a lui Conti din tragedia lui G.E. Lessing (1729—1781) intitulată *Emilia Galotti* (1772): „Căci ...recunosc... sînt un *pictor mare*, doar că mîna mea nu mă ascultă întotdeauna". După cum reiese din *Viața mea. Poezie și adevăr* (vol. II, București 1955, p. 129, trad. de Tudor Vianu) tînărul Goethe aprecia în mod deosebit această creație dramatică.

Deosebirea constă doar în faptul că personajul lui Lessing e profesionist, iar Werther pictor-amator.

[3] Concepție conform căreia sufletul omului ar fi o oglindă a dumnezeirii; această reminiscență a misticii evului mediu, reformulată de Leibnitz în *Monadologie* persista în Germania sec. al XVIII-lea.

[4] Melusina, ondină, sirenă sau știmă a apelor, este după o legendă medievală străbuna familiei Lusignan, atestată încă din 967 în Poitou. Istoricii literari presupun existența unei povești pe care au numit-o *Mère Lusine*, cristalizată în ultimul sfert al sec. al XIV-lea, probabil un *chanson de geste* tardiv. Pornind de la acest original ipotetic, Jean d'Arras scrie romanul în proză *L'histoire de la belle Melusine* (pe la 1375) iar Coudrette romanul în versuri intitulat *Mellusigne*. Thüring von Ringoltingen l-a tradus (1456) cu puține modificări, tot în versuri, publicîndu-l sub titlul: *Dis abenteürlich Buch beweist uns von einer Frawen Melusina genannt, die ein Merfaye was*. Această versiune a circulat foarte intens în nenumărate manuscrise și a devenit, după ce a fost tipărită (1474), una din cărțile populare germane atingînd peste 40 de ediții. Goethe a cunoscut-o și încă în perioada de la Strassbourg intenționa să scrie o operă cu caracter grotesc, intitulată *Noua Melusină (Die neue Melusine)*. Dar creația inclusă în cartea a treia a *Anilor de drumeție*.... sub același titlu nu păstrează din motivul tradițional decît numele eroinei.

Aluzia din scrisoarea a doua (12 mai) vizează o situație, specifică, rezultată din căsătoria unei ființe supranaturale cu una pămînteană,

de tipul mitului Amor și Psyche, al lui Lohengrin și altele. La ce se referă însă jurămîntul? Contele Raymond jură să n-o întrebe pe Melusina după ce se vor căsători de unde vine și cine este și să nu pătrundă niciodată sîmbăta în iatacul ei; dar el nu-și ține jurămîntul și Melusina, care i-a dăruit între timp zece fii, îl părăsește, întorcîndu-se în împărăția apelor.

După Robert Petsch, citarea jurămîntului făcut Melusinei poate fi și o aluzie la feeria satirică a lui J.W. Zaharia (1726—1777) *Povestea despre frumoasa ondină Melusine (Märlein von der schönen Melusinen, einer Meerfej)* care fusese aspru criticată într-o recenzie din „Frankfurter Gelehrten Anzeigen" (29 sept. 1772).

5 Denumire a primilor capi de familie în *Vechiul Testament.*

6 Pasiunea entuziastă a lui Werther pentru poezie este ilustrată prin aprecierea operei lui Homer, al cărui nume străbate cu insistența unui laitmotiv îndeosebi prima parte a romanului (scrisoarea din 13 și 15 mai, 21 iunie și 28 august; în partea a doua cea din 15 martie, 9 mai, 10 septembrie). Această preferință are o semnificație deosebită, sugerînd elementul patriarhal, originar, popular, simplitate. Străduința de a-și împrospăta forțele în apele fermecate ale naivității dă greș; în scrisoarea din 10 noiembrie (partea a doua) sentimentalul învinge naivul și-l copleșește; ca atare Ossian ia locul lui Homer.

7 Pernă mică rotundă, cu o deschidere la mijloc (sau un ștergar răsucit în formă de colac) care se pune pe cap pentru a așeza pe ea o greutate.

8 Dorința de a se forma în preajma unui model de moralitate este specifică secolului al XVIII-lea. Prietenia cu o ființă matură sau cu tineri de aceeași vîrstă joacă un rol important, și Werther cunoaște amîndouă aceste ipostaze în care primești și dăruiești totodată. Goethe însuși fusese puternic impresionat de personalitatea Susannei von Klettenberg, a cărei imagine îi plutește în fața ochilor în clipa redactării scrisorii din 17 mai. Mai tîrziu poetul va contura portretul ei în *Confesiunile unui suflet frumos (Bekenntnisse einer schönen Seele)* intercalate în romanul *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister (Wilhelm Meisters' Lehrjahre).* Semnificativ este faptul că Werther a pierdut această ființă de care avea atîta nevoie. Prietenia cu Wilhelm nu-i atît de profundă încît să-l abată din drumul pe care a apucat.

9 Charles Batteux (1713—1780), estetician francez a cărui operă în cinci volume *Cours de belles lettres ou Principes de la Littérature* (1747—50), tradusă în germană de poetul Ramler (1756—58) era considerată încă în timpul studenției lui Goethe la Strassbourg instanță superioară în domeniul artei.

10 Robert Wood (1716—1771), savant englez specializat în domeniul antichității eline, cunoscut datorită lucrării *An Essay on the original genius und writings of Homer* (1768), transpuse în germană de J.P. Michaelis (1773).

11 Roger de Piles (1635—1709), pictor francez și autor al unor scrieri teoretice despre artă care circulau între 1760—70 pe teritoriul german atît în versiune originală, cît și în traduceri.

12 Johann Joachim Winckelmann (1717—1768) era considerat în urma publicării operei sale capitale *Istoria artei antice (Geschichte der Kunst des Altertums* (1764) cel mai însemnat istoric de artă și arheolog al epocii sale.

[13] Johann Georg Sulzer (1720—1779), filosof şi estetician german, publicase încă în timp ce Goethe lucra la *Werther*, prima parte a operei sale fundamentale *Teoria generală a artelor frumoase (Allgemeine Theorie der schönen Kunste*, 1771). Tînărul Goethe avea însă rezerve față de principiile lui Sulzer.

[14] Christian Gottlob Heyne (1729—1812), profesor la catedra de filologie clasică a Universității din Göttingen, era considerat pe la 1770 drept somitate în materie de antichitate elină și cópii după manuscrisele prelegerilor sale care includeau amănunte ce nu au fost încredințate tiparului, circulau printre cunoscători, fiind considerate deosebit de valoroase. Ca fiu spiritual al tînărului Goethe, Werther neagă critica de artă pur teoretică și nu mult după acest pasaj el dezvoltă în scrisoarea din 26 mai concepția sa despre artă, marcată de principiile *Sturm-und Drang*-ului.

[15] Convingerea va fi reluată și potențată poetic prin 1776 în cunoscuta poezie dedicată Charlottei von Stein; cităm primele șase versuri ale strofei a doua în traducerea lui N. Argintescu-Amza:

„Dar cîte mii de oameni își cunosc
În bezna trudei, propria ființă?
Plutesc încoa și-ncolo fără rost,
Gemînd fără nădejdi în suferință
Și-n chiot prind fugare bucurii
Cînd blînde zări mijesc neașteptate..."

[16] Coliba este una din noțiunile preferate ale sentimentalismului, o imagine care dobîndește funcția de motiv în perimetrul ideal-idilic, sugerînd o existență calmă, simplă, firească. Imaginea mai apare și în alte creații poetice concepute în această epocă cu aceeași semnificație.

[17] Referire la unul dintre romanele sentimental-moralizatoare ale timpului. Succesul repurtat de Richardson a generat un număr de scrieri imitative, a căror acțiune se desfășoară de asemenea în mediu englez. Nu există un consens al exegeților asupra operei la care se referă Goethe. E posibil să fie vorba de *Histoire de Miss Jenny Glenville* de Marie Jeanne Riccobani, tradusă în germană (1764) sau de eroina scriitorului german J.T. Hermes (1738—1821) din romanul intitulat *Miss Fanny Wilkes* (1766).

[18] Personaj principal din romanul omonim al scriitorului englez Oliver Goldsmith (1729—1774), care stîrnise entuziasm în Germania. Goethe îl citise la recomandarea lui Herder încă pe cînd se afla la Strassbourg și a împrumutat-o Johannei Fahlmer, femeie sensibilă și cultivată, care făcea parte din cercul prietenilor săi din Darmstadt. El însuși și-a stilizat în maniera folosită de Goldsmith propria idilă trăită la Sesenheim alături de Friederike Brion în *Din viața mea. Poezie și adevăr*, op. cit., partea a II-a, cartea a X-a, pp. 469—482 și partea a III-a, cartea a XI-a, pp. 11—16; 55—58. Este foarte probabil ca Lotte să fi regăsit în romanul englez propria ei viață ce se desfășura într-un mediu idilic, ceea ce explică înțelegerea și preferința ei pentru această operă.

[19] În acea epocă se conturează linia ascendentă a romanului german: în 1766 apăruse *Agathon*, romanul evolutiv al lui Christoph Martin Wieland (1733—1803), în 1769—73 *Călătoria Sofiei... (Sophiens Reise...)*, a lui Johann Thimotheus Hermes (1738—1821), în 1771 *Povestea domnișoarei von Sternheim (Geschichte des Fräulein von Sternheim)*, a scriitoarei Sophie de la Roche (1731—1807).

[20] Faptul că Lotte mărturisește deschis că-i place dansul german, adică valsul, modern pe atunci, dans în care fata dansează în brațele partenerului, dovedește naturalețe și un anumit curaj.

[21] Este vorba de cunoscuta odă a poetului german Friedrich Gottlieb Klopstock (1724—1803) intitulată *Sărbătoarea primăverii (Die Frühlingsfeier)* care apăruse în ediția *Odelor (Oden*, 1771), dar era cunoscută din publicații anterioare încă din 1759. Clipa în care Lotte pronunță numele lui Klopstock scoate în evidență afinitățile celor doi tineri, sensibilitatea lor față de poezie și natură, gusturile lor comune.

[22] Credincioasa soție a lui Ulise care a respins pe toți pretendenții veniți s-o pețească.

[23] Frații și surorile mai mici ale lui Lotte.

[24] Predicile despre *Cartea lui Iona* apăruseră la Zürich în 1773. Pe atunci Goethe prețuia scrierile lui Johann Kaspar Lavater (1741—1801), teolog, filosof și poet elvețian. Nota autorului conține referirea la predica *Remedii împotriva plictiselii și a dispoziției proaste (Mittel gegen Unzufriedenheit und üble Laune)*.

[25] Prima referire la Ossian, vezi nota nr. 45.

[26] Referire la o prorocire a sfîntului Ilie cuprinsă în *Vechiul Testament, Cartea întîi a regilor*, cap. 17, v. 14—16.

[27] În concepția antichității, a evului mediu și pînă în sec. al XVII-lea muzica ar exercita o putere magică asupra oamenilor și a animalelor. Lui Werther îi erau cunoscute legenda lui Orfeu și cea a lui Amfion, precum și scrierile de teorie muzicală din epoca barocului. Goethe, care citise astfel de opere aflate în biblioteca tatălui său, îi atribuie preromanticului Werther credința în forța magică a muzicii, străină epocii sale, dar redescoperită și adoptată spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea de poeții romantici.

[28] Baritină, barit bolognez pe care Goethe l-a descris mai tîrziu în *Călătoria în Italia (Italienische Reise)*; ne referim la pasajul din însemnările zilei de 20 octombrie 1786.

[29] Povestea acestui munte este inclusă și în *1001 de nopți (Călătoriile lui Sindbad marinarul)*, dar și în romanul medieval în versuri *Herzog Ernst*, atribuit joculatorilor anonimi, roman devenit carte populară în sec. al XVI-lea—XVII-lea.

[30] Motivul a fost tratat de Fedru, Horațiu și de Lafontaine.

[31] Ziua de naștere a lui Werther — 28 august — coincide cu cea a lui Goethe.

[32] J.H. Wetstein (1649—1726), editor și tipograf din Amsterdam, scosese în 1707 *Homeri opera graece et latine...*, îngrijitor fiind I.H. Lederlino. Ușor de mînuit datorită formatului, această ediție continua exemplara tradiție olandeză ce data din sec. al XVII-lea de a tipări clasicii antichității. După cum reiese din titlu („graece et latine"), ediția era bilingvă, deoarece majoritatea cititorilor cultivați cunoșteau bine latina, dar foarte puțin greaca.

[33] Ediția cunoscutului filolog german din Leipzig Johann August Ernesti (1707—1781) era tot bilingvă.

[34] Mod de exprimare curent, deoarece atît lui Werther, cît și prietenului său Wilhelm poetul Ovidiu le este cunoscut încă din timpul școlii. E vorba de motivul celor patru vîrste ale „terrei", foarte răspîndit în antichitate; aici parafrază ironică la adresa maturității și bătrîneții doamnei vizate, vîrstele de bronz și cea de fier fiind ultimele.

[35] În treacăt (fr.)

[36] Referire la Francisc I (1708—1765), soțul Mariei Theresia, ales în 1745 împărat al „Imperiului roman de națiune germană". Din punct de vedere politic neînsemnat.

[37] În exercițiul funcțiunii (lat.)

[38] Cu toate că îl citește pe Homer în original, Goethe folosește — și va rămîne consecvent — numele latine, după cum consultă, pe alocuri, traducerea în latină.

[39] Fracul albastru, vesta și pantalonii galbeni erau o combinație la modă pe care o purta, printre alții, și secretarul de ambasadă Jerusalem. După publicarea romanului, acest costum devine îmbrăcămintea preferată a tinerilor sentimentali.

[40] Prin „canoane" Goethe înțelege toate scrierile incluse în Biblie, spre deosebire de cele considerate apocrife. În sec. al XVIII-lea, cercetători avizați demonstrează că diferitele părți ale Bibliei s-au conturat în epoci diferite, că sînt determinate mai mult sau mai puțin de cultura vechiului Orient și că valoarea lor este diferită. Cu alte cuvinte, Biblia era judecată critic în perspectivă istorică, așa cum a procedat, ceva mai tîrziu, Herder.

[41] Goethe înclina mai curînd spre viziunea anistorică și sentimentală a lui Lavater (vezi nota 24), considerînd strădaniile raționaliste de a explica geneza Bibliei (vezi și notele 40, 42, 43, 44) de un pedantism doct și steril.

[42] Începînd din 1753 aportul teologului englez Benjamin Kennicot (1718—1783) la cercetarea critică a *Vechiului Testament* fusese hotărîtor.

[43] Johann Salomo Semler (1725—1791), profesor de teologie la Halle care a analizat în lumina metodei istorice *Vechiul Testament*, apreciind mai nuanțat valoarea unor părți realmente semnificative.

[44] Orientalistul Johann David Michaelis (1719—1791), profesor la Universitatea din Göttingen, pornește de la cercetarea tradițiilor și obiceiurilor orientale și supune diferitele scrieri incluse în Biblie unei interpretări critic-istorice. Johann Friedrich Wilhelm Jerusalem, tatăl secretarului de ambasadă Karl W. Jerusalem, a cărui sinucidere a servit drept model lui Goethe în *Werther*, reprezenta aceeași direcție.

[45] După simpla citare a lui Ossian (în scrisoarea din 10 iulie), Werther își exprimă întreg entuziasmul pentru bardul gaelic și redă universul poemelor fervent receptate de o tînără generație cuprinsă de „Weltschmerz" — răul secolului.

Orice curent spiritual a valorificat elemente viabile ale tradiției; cel de la 1770 descoperă poezia populară, autenticitatea poemelor atribuite lui Ossian, în realitate creație a lui James Macpherson (1736—1796), care valorificase ingenios vechi legende, polarizînd o serie de elemente literare care corespundeau aspirațiilor tinerei generații.

[46] Rege al Scoției (sec. al III-lea), tatăl lui Ossian.

[47] „Statele generale" = parlamentul; aici în sens de stăpînirea guvernamentală a Țărilor de Jos considerată foarte bogată.

[48] Este melodia pe care Werther a mai auzit-o și despre efectul căreia asupra dispoziției sale psihice vorbește către sfîrșitul scrisorii a patra (16 iulie). Vezi și nota 27. Receptivitatea sporită față de muzică în momentele de tensiune pasională a unei mari iubiri va reveni încă o dată, mult mai tîrziu, în viața lui Goethe; la Marienbad, în 1823, cînd, ajuns la vîrsta senectuții, marele poet e atras de eternul feminin pentru

ultima oară, arta pianistei poloneze Szymanovska contribuie la transfigurarea pasiunii sale pentru Ulrike Lewetzow. La cîteva luni după renunţarea dureroasă, cînd Szymanovska îi cîntă la Weimar aceleaşi piese, Goethe, copleşit de amintiri, ajunge în pragul deznădejdii.

[49] Este vorba de *Cîntecele Selmei*, unul dintre poemele mai scurte din creaţia atribuită lui Ossian. Goethe îl tradusese la Strassbourg, sub înrîurirea lui Herder şi-i dăruise o copie lui Friederike Brion. În 1774 îşi aminteşte de tălmăcire, nu pentru că Ossian l-ar fi interesat în mod deosebit, ci pentru că fragmentul i se părea potrivit să exprime starea psihologică a lui Werther. Prelucrează această primă formă şi evoluţia parcursă din 1771 pînă în 1774 îşi arată roadele.

[50] Referire la Susanna von Klettenberg. Vezi şi nota nr. 8.

[51] Reminiscenţe din cunoscuta odă a lui Klopstock *Lui Fanny* (*An Fanny*, 1749).

[52] Goethe foloseşte ambele noţiuni polemic pentru a înfiera pe preoţii şi pe habotnicii care trec pe lîngă mormîntul sinucigaşului binecuvîntîndu-se pe sine. În esenţă el se referă la parabola bunului samaritean: pe cînd preotul şi levitul nici nu se uită la omul maltratat de bandiţi, un biet samaritean îi vine în ajutor.

[53] Vezi nota anterioară.

[54] Tragedie a lui G.E. Lessing (1729—1781) la reprezentaţia căreia tînărul Goethe asistase profund emoţionat. Vezi şi nota nr. 2.

SCRISORI DIN ELVEŢIA

Traducere de JEAN LIVESCU

TUMULTUL provocat cu treizeci de ani în urmă de apariția *Suferințelor tînărului Werther* se potolise. După ce zguduise o întreagă generație, romanul lăsase în urmă un personaj și un nume devenite celebre.

Publicarea primei părți a *Scrisorilor din Elveția** *(Briefe aus der Schweiz)* în 1808 nu mai poate stîrni furtuna de odinioară. La anii primelor fire argintii, tinerii de odinioară recunosc poezia, atmosfera, vigoarea ce-i fermecase cîndva. Dar nici depășirea crizei, nici superioritatea năzuințelor artistice, nici rafinamentul — într-un cuvînt evoluția parcursă — nu pot trece neobservate.

„Cînd cu ani în urmă mi-a fost comunicată copia acestor scrisori, mi s-a spus că ele fuseseră găsite printre hîrtiile lui Werther și că, înainte ca acesta s-o cunoască pe Lotte, fusese în Elveția..." Aceste cuvinte prin care Goethe introduce prima parte a *Scrisorilor din Elveția* se integrează unui cunoscut procedeu romantic ce aparține domeniului fictional. Ele se situează pe același plan cu ceea ce se spune în *Suferințele tînărului Werther* despre însemnările acestuia. Din scurta explicație reiese însă limpede intenția lui Goethe de a contura în aceste pagini individualitatea lui Werther înainte ca Lotte să-i fi ieșit în cale. Mai precis, după cum mărturisește autorul în autobiografia sa, el intenționa să arate „chipul în care Werther ajunsese la epoca suferințelor sale"[1]. Desigur amintirile autorului sînt filtrate prin pînza ușor opacizantă a anilor și nu pot fi acceptate fără unele rezerve. Fapt este că nucleul primei părți a *Scrisorilor* a fost conceput sub impresia largului ecou dar și a controverselor stîrnite de *Werther*, după sau în timpul primei călătorii (1775) făcute în „țara celor patru cantoane" cu frații Stolberg, la invitația lui Lavater[2]. Singura indicație precisă în privința momen-

---

* *Bibliografie:* Franz L. Müller: *Quellen und Redaktion von „Werthers Reise"*. În „Euphorion", 8, 1909, pp. 103—108; Oskar Walzel: *Einleitung des Herausgebers*. În *FA*, 9, pp. 152—154; G. Bohnenblust: *Goethe und die Schweiz*, Berlin 1932; I. Fränkel: *Goethes Erlebnis in der Schweiz*, Berlin 1932; Hans Christoph Buch: *Die Leiden des jungen Werther*, Berlin 1982, pp. 39—40.

[1] J.W. Goethe: *Din viața mea...*, *op. cit.*, vol. II, p. 316.

[2] Johann Kasper Lavater (1741—1801), scriitor elvețian cu care Goethe purtase o vie corespondență și pe care îl cunoscuse personal (1774) înaintea călătoriei în Elveția. Lavater demascase în pamfletul *Guvernatorul nedrept sau plîngerea unui patriot (Der ungerechte Landvogt oder Klage eines Patrioten*, 1762) tirania guvernatorului F. Grebel și incitase prin *Fragmentele fizionomice.... (Physiognomische Fragmente...* 1775—78) generația tînărului Goethe.

tului redactării este inclusă în jurnalul lui Goethe la 18 februarie 1796: „Am început să dictez *Călătoria lui Werther*"[3]. Este titlul inițial dat de poet acestei scrieri, titlu pe care-l va abandona în favoarea unuia neutru: *Scrisori din Elveția. Prima parte.*

Ce l-a determinat pe scriitor să reia însemnări anterioare la două decenii (1796) după ce vizitase Elveția (1775)? Împrejurările nu sînt pe deplin lămurite, exegeza literară se află încă în fața unei enigme.

Cert este că la 12 februarie 1796 Goethe îi trimite lui Schiller, în vederea publicării în revista „Die Horen", scrisorile revăzute, adresate prietenilor din Weimar din timpul celei de-*a doua călătorii* (1779) pe care o făcuse în țara lui Pestalozzi. După scurt timp, epistolele apar — prelucrate desigur — în apreciata revistă literară. Aceste scrisori nu intră în discuție în cazul de față.

Nu este însă exclus ca Goethe să-i fi încredințat prietenului său, odată cu ele, și cîteva datînd din *prima* călătorie (1775). Și tot atît de posibil este ca, în urma unei discuții, scriitorul să se fi hotărît, poate chiar la sugestia lui Schiller, să le rescrie. Începe chiar remodelarea — iar acest fapt nu mai este o simplă ipoteză — la 18 februarie 1796, dar nu desăvîrșește decît o primă parte. Abia după ani, în 1808, cînd Cotta îi publică operele, Goethe așază paginile acestea după *Werther*, sub titlul *Scrisori din Elveția. Partea I*, urmate de cele publicate în „Die Horen" (1796), considerate partea a doua. Fără ca legătura să fie organică, autorul le cuprinde sub titlul generic comun și le include în volumul al XVI-lea al ediției amintite mai sus, îngrijite de el însuși.

De fapt avem de-a face cu cincisprezece scrisori ce conțin considerații, însemnări, relatări, experiențe de natură diferită. Ele variază de la cîteva rînduri la trei pagini și nu sînt datate. Succesiunea lor este întreruptă grafic prin spații albe.

Walzel[4] condiseră suma părții întîi a *Scrisorilor* o nuvelă în formă epistolară rămasă un torso, rezultată din prelucrarea unui proiect mai vechi. Fără a preciza dacă a fost concepută în timpul primei călătorii în Elveția, curînd după aceasta sau mai tîrziu, reputatul exeget pornește de la un amănunt realmente semnificativ: spre sfîrșitul *Scrisorilor din Elveția. Partea I*, personajul central mărturisește că era tot atît de uimit în clipa în care a văzut căzînd și „ultimul văl" de pe frumoasa fată, cît ar fi fost probabil și prietenul său *L.*, dacă soarta ar fi decis să fie ales șeful unui trib de piei roșii. Walzel presupune că *L.* este Heinrich Julius Lindau, amintit și în autobiografia goetheană atunci cînd relatează despre călătoria în Elveția. Într-adevăr, Lindau intenționa să plece în America; ca ofițer al ducatului Hessa a luat parte la războiul de independență și și-a dat viața pentru cauza libertății. Pare mai firesc deci — observa cunoscutul germanist — ca Goethe să fi inclus aceste amănunte într-un proiect anterior, decît să-și fi amintit de ele în perioada cînd își scria autobiografia.

---

[3] *Apud* Oskar Walzel, *FA*, 9, p. 154.
[4] *Ibidem*, p. 154.

Evident, doar o ipoteză. Oricum, Goethe intenţiona să aducă o completare romanului său atît de controversat. Să fi dorit oare să pună în practică sfatul lui Lessing, inclus în scrisoarea către Johann Joachim Eschenburg din 26 octombrie 1774 în care susţine că ... „dacă o creaţie literară atît de fierbinte tinde să aibă mai curînd urmări pozitive decît negative, nu credeţi că ar mai fi necesar un cuvînt de încheiere lucid?..." Şi conchide: „Deci, dragă Goethe, încă un capitolaş la sfîrşit; şi cu cît mai cinic, cu atît mai bine!"[5]

Experienţa demonstrează cît de inextricabile sînt căile care duc la o astfel de hotărîre, cît de multe şi diferite motive converg spre a incita pe scriitor. Una dintre cauzele care explică renunţarea de a continua partea întîi a *Scrisorilor*... este inclusă în ultimele două pagini ale acestora: episodul delicat pune autorului probleme din al căror hăţiş el nu mai poate ieşi fără să provoace din nou opinia publică, pruderia instaurată chiar în Germania. Goethe preferă, aşadar, să încheie ultima scrisoare *ex abrupto*. Cu infailibilul instinct artistic al celor binecuvîntaţi de Apolo, el intuieşte că orice adaos adus *Suferinţelor tînărului Werther*, orice modificare a perspectivei, orice justificare ulterioară ar putea deteriora raportul trainic ce se realizase între această operă şi public, că ar altera recepţia extraordinară care consacrase romanul. *Werther* se impusese aşa cum era, cartea oferea un univers constituit, avea o logică interioară care nu putea fi corectată sau chiar infirmată printr-un adaos hibrid.

Cu prilejul apariţiei volumului al XVI-lea al operelor sale, Goethe dă însă o altă explicaţie atît în privinţa obiectivului urmărit, cît şi a renunţării la continuarea scrierii:

„În fragmentul despre *Călătoriile lui Werther* /.../ am căutat să zugrăvesc contrastul dintre ordinea lăudabilă şi îngrădirea legală care domnesc în Elveţia, şi viaţa după natură către care aspiră o tinereţe zburdalnică. Dar cum există obiceiul ca tot ceea ce un poet descrie cu libertate să fie luat drept o hotărîre definitivă şi o critică cu caracter didactic, elveţienii s-au arătat foarte nemulţumiţi, aşa că am renunţat să mai dau urmarea proiectată a acelei scrieri, prin care trebuia să arăt chipul în care ajunsese Werther la epoca suferinţelor sale; sînt sigur că această continuare ar fi fost bine primită de cunoscătorii sufletului omenesc."[6]

Nu credem că lui Goethe îi păsa prea mult de ceea ce ziceau elveţienii prinşi în obiectivul criticii sale. Un secol mai tîrziu gîndeau şi ei la fel despre libertatea lor din secolul al XVIII-lea. Din motivaţia adusă de scriitor nu poate fi reţinută decît hotărîrea de a renunţa la continuarea fragmentului nuvelistic. Nu însă la el ca atare, deoarece paginile conţineau cel puţin cîteva elemente la care Goethe ţinea.

Exegeza recunoaşte unanim stilul wertherian al acestei scrieri. Aceleaşi locuţiuni şi expresii, aceleaşi întorsături de frază. Acelaşi mod de a se confesa, aceeaşi formă epistolară. La care se adaugă pe un dia-

---

5 *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, pp. 522–523.
6 J.W. Goethe, *Din viaţa mea... op. cit.*, vol. II, pp. 316–317.

pazon unic simţirea caldă, dragostea şi înţelegerea faţă de copii. Amîndoi, atît Wilhelm, prietenul căruia îi sînt adresate epistolele în *Werther*, cît şi tînărul din *Scrisori*... au o vădită propensiune pentru desen. Eleonore, umbra lui Friederike Brion, apare atît în partea întîi din *Werther*, cît şi în „scrisoarea“ elveţiană. Singura deosebire constă în atitudinea personajului central faţă de ea: în *Werther* e „biata Eleonore“, în *Scrisori* tînărul o păstrează veşnic vie în minte. În consecinţă, şi rolul surorii Eleonorei este schimbat: Werther o găseşte încîntătoare, în *Scrisori* joacă rol de figurantă.

Comparate cu elementele de critică socială din *Werther*, referitoare la stările germane, observaţiile critice la adresa elveţienilor sînt acide. E foarte posibil că elveţienii să nu se fi simţit prea flataţi de caracterizarea pertinentă a scriitorului: citadini îmbuibaţi, închişi în oraşele lor zăvorîte şi care se leagănă în iluzia libertăţii. Din leşul lui Gessler, a guvernatorului tiran ucis de Wilhelm Tell, a renăscut un roi de mici tirani care-i stăpînesc pe elveţieni, ţinîndu-i prizonieri ai moravurilor filistine şi ai unei legislaţii rigide, încît Elveţia secolului al XVIII-lea pare o închisoare a rutinei, în care cetăţenii vegetează ca marmotele iarna.

Dacă în roman Jerusalem este cu precădere purtătorul criticii sociale, iar la Werther predomină latura sensibilă, el susţinînd îndeosebi partitura erotică, în *Scrisori din Elveţia* cele două direcţii converg în personajul narator. Contrastul dintre intenţia pură şi moravurile filistine care, în închistarea lor, nu concep reîntoarcerea la natură (ne referim la episodul scăldatului în lacurile cristaline ale Elveţiei, despre care Goethe vorbeşte în autobiografia sa pe larg[7]) este desigur o dovadă a preluării entuziaste a teoriilor rousseauiste.

Pe de altă parte, personajul narator, autor al scrisorilor, participă la reuniunile unei preacinstite familii din Geneva, joacă diferite jocuri de societate printre care şi „de-a mariajul“, o modă răspîndită pe atunci; simte simpatia delicată a unei tinere fete, mai mult mirat că a putut-o trezi decît entuziasmat sau însufleţit de un sentiment asemănător.

---

[7] În Elveţia „la vederea tuturor acestor ape care izvorăsc, aleargă, saltă, se adună în cîmpie şi se întind în lacuri, ispita de a te scălda devenise de neînvins... Nu voi ascunde că şi eu m-am alăturat tovarăşilor mei de drum pentru a mă scălda în lacul limpede şi, după cum se părea, destul de departe de orice privire omenească. Dar cînd sînt despuiate trupurile omeneşti se văd lucind de departe, şi acei care le-au zărit s-au simţit jigniţi. Bunii şi nevinovaţii tineri, care nu găseau nimic respingător în faptul că se arătau pe jumătate goi, ca nişte poetici visători, sau goi cu totul, ca nişte zei antici, fură avertizaţi de prietenii lor să renunţe la aceste petreceri. Li se arătă că nu trăiau în sînul naturii primitive, ci într-o ţară care socotise că e folositor şi bine să stăruie în vechile instituţii şi moravuri, ieşite din evul mediu.“ J.W. Goethe, *Din viaţa mea ...*, *op. cit.*, vol. II, p. 315.

„Viața noastră burgheză — conchide el — raporturile noastre false ... ăștia sînt ...monștrii ce ne înconjoară.“

După ce își exprimă revolta împotriva modului de viață filistin și condamnă reținerea față de sentimentele firești și atitudinile naturale, Goethe își ia libertatea să relateze o aventură care ușor ar putea fi greșit înțeleasă. În timp ce se scălda cu un prieten, are revelația frumuseții trupului omenesc și recunoaște că arta nu-i poate oferi o noțiune clară, atotcuprinzătoare asupra corpului viu[8]. Această convingere îi trezește dorința să vadă și frumusețea nudă a trupului unei fete sau femei. Nu și-o poate îndeplini decît urmînd un făgaș care duce în mod obișnuit spre alte scopuri. Scena în care fata necunoscută se dezbracă pe îndelete, în tăcere, fără a lua în seamă prezența străinului care stă liniștit într-un jilț, are neîndoios un mare farmec. Atmosfera delicat erotică e învăluitoare și trăirea inedită a tînărului condus de un inimitabil instinct artistic dobîndește o dublă valență. E fără îndoială o scenă îndrăzneață, bizară, excentrică pentru acea epocă prudă, dar și o persuasivă dovadă a homofiliei goetheene. Un moment care contrastează puternic cu toată atmosfera idilic-erotică din *Werther*. Căci trăirea estetică, concentrată în nuvela-fragment, pe mai puțin de două pagini, poate concura — ca situație concretă, desigur — cu pagini din *Memoriile lui Casanova*. Deosebirea, originalitatea constau în rafinamentul estetic al lui Goethe, în transpunerea situației erotice pe plan estetic. El gustă frumosul în sine, despovărat de orice dorință. Dar comparația — și care comparație nu șchioapătă? — nu este gratuită: Casanova a trecut și el prin Geneva și dacă ziua îl vizita pe Voltaire, noaptea era a aventurilor...

Puținele pagini ale nuvelei-fragment, în care Goethe păstrează parțial amprenta wertheriană, sînt motivate psihologic. Ele corespund unuia dintre cercurile stîrnite în apele recepției exemplare, se constituie drept *pandant* la *Werther*, marchează ieșirea din zonele vrajei erotice ce frizează limitele nevrozei, depășirea crizei sentimentale, a pasiunii sublimate și reîntoarcerea pe un plan superior, artistic, la normal. În ultimă instanță această creație epică constituie o mărturie a evoluției pe care autorul însuși o parcursese dincolo de drama wertheriană. În cadrul marilor confesiuni purificatoare, *Scrisorile*...[9] trasează etapa unei noi palingeneze, în care echilibrul, calofilia și homofilia se cristalizează ca elemente semnificative ale profilului proteic goethean.

---

[8] O scenă asemănătoare, mai scurtă, dar respirînd aceeași homofilie este inclusă și în *Scrisoarea către Natalia (Brief an Natalie)* din *Wilhelm Meisters Lehrjahre (Anii de drumeție ai lui Wilhelm Meister*, în *HA*, 8, cartea a 2-a, cap. II, p. 272.)

[9] Textul originar în *WA* I, vol. 19, 1899, pp. 193—219 (ed. Eduard von der Hellen). Alte ediții critice consultate, *FA* (ed. R. Petsch).

SCRISORI DIN ELVEȚIA

Cînd, cu ani în urmă, mi-a parvenit copia acestor scrisori, mi s-a spus că ele fuseseră găsite printre hîrtiile lui Werther și se pretindea că, înainte de-a o cunoaște pe Lotte, acesta fusese în Elveția. N-am văzut niciodată originalele și nici n-am vrea să influențăm sentimentele și judecata cititorului; pentru că, oricum ar fi, nu poți răsfoi aceste puține foi fără regrete.

CÎT DE MULT îmi displac descrierile mele cînd le recitesc! Le-am așternut pe hîrtie numai la sfatul și porunca ta. Înainte de a vedea lucrurile de aici, am citit multe descrieri ale acestor realități. Mi-au oferit oare acestea vreo idee despre ele, m-au ajutat măcar să-mi formez vreo părere? Degeaba m-am străduit să mi le imaginez, degeaba m-am străduit să mi le închipui într-un fel oarecare. Stau acum și privesc aceste minunății și mă întreb cum se răsfrîng asupra mea? Nu gîndesc nimic, nu simt nimic, deși aș vrea să gîndesc și să simt ceva. Acest măreț prezent îmi răscolește sufletul, mă îndeamnă la acțiune, dar ce pot face, ce fac! Mă așez la masa de lucru și scriu și descriu. Luați-vă zborul, descrieri, înșelați-mi prietenul, faceți-l să creadă că înfăptuiesc ceva, că îi dau să perceapă și să descifreze ceva!

Sînt oare elvețienii liberi? Sînt oare liberi acești citadini îmbuibați în orașele lor zăvorîte? Sînt oare liberi nenorociții aceștia pe crestele și stîncile lor? Cu cîte lucruri nu poți duce pe om de nas! Mai ales cînd faci să stăruie în spirit un asemenea basm de pe vremuri. S-au eliberat odată de un tiran și, pentru o clipă, au putut crede că sînt liberi; apoi, din leșul asupritorului, sfîntul soare le-a zămislit, printr-o ciudată reînviere, un roi de mici tirani; și acum istorisesc întruna

vechea poveste; o auzi pînă ţi se face lehamite: că s-ar fi eliberat odată şi că ar fi rămas liberi. Iar acum stau în spatele propriilor ziduri, prizonieri ai moravurilor şi legilor lor, ai clevetirilor şi filistineriilor lor, iar colo, sus, pe stînci, cum să vorbeşti de libertate cînd jumătate de an eşti ostatecul zăpezii, ca o marmotă. Ţi-e silă cît de urît arată o asemenea aşezare omenească şi o atît de meschină alcătuire, ridicată de nevoie, un asemenea orăşel înnegrit, o asemenea îngrămădire de şindrile şi de pietre, în mijlocul măreţei şi al splendidei naturi! Bolovani şi pietroaie pe deasupra caselor, ca nu cumva furtuna să le smulgă nenorocitele lor de acoperişuri, şi în plus murdăria, gunoaiele şi nevolniciile cu ochii holbaţi! Cînd mai întîlneşti oameni, nu-ţi vine decît s-o iei la goană, să fugi de ei şi de bicisnicele lor alcătuiri.

Sîntem de acord, scumpe prietene, că există în om numeroase predispoziţii spirituale pe care nu le poate dezvolta în viaţă, deşi ele l-ar putea conduce spre un viitor mai bun, spre o existenţă armonioasă. Nu pot renunţa nici la cealaltă opinie a mea, deşi ciudăţenia ei te-a făcut să mă numeşti adesea un exaltat. Avem şi presimţirea unor aptitudini trupeşti la a căror dezvoltare trebuie să renunţăm în viaţa aceasta: aşa e, sînt foarte sigur, şi cu zborul. Dacă norii m-au ispitit întotdeauna să plec cu ei spre meleaguri străine, atunci cînd treceau sus, pe deasupra capului meu, sînt acum în primejdie ca ei să mă ia de pe vreo creastă, cînd se perindă prin faţa mea. Cîtă poftă simt să mă arunc în văzduhul nesfîrşit, să plutesc peste hăurile fioroase şi să mă aşez pe vreun inaccesibil vîrf de stîncă! Cu cîtă ardoare respir adînc, mereu mai adînc, cînd vulturul pluteşte sub mine, în profunzimile vineţii, peste stînci şi codri, descriind în paşnică linişte, împreună cu soaţa-i, cercuri largi în jurul vîrfului căruia i-au încredinţat cuibul şi puii. Să fiu oare sortit să mă tîrăsc mereu spre creste, să nu mă pot ridica spre stîncile din înălţimi şi de pe pămînturile din vale, iar cînd cu trudă mi-am atins ţinta să mă agăţ înspăimîntat, să tremur de grija coborîşului şi să mă tem să nu cad?

Cu ce ciudate însuşiri sîntem înzestraţi prin naştere! Ce năzuinţe nedefinite ne mînă şi cît de straniu se ciocnesc între ele fantezia şi înzestrările noastre fizice! Îmi vin în minte bizareriі din copilărie. Cînd merg pe drum şi braţul mi se bălăbăneşte pe lîngă trup, îl apuc cîteodată ca şi cînd aş

pune mîna pe-o suliță, și-l arunc, nu știu spre ce, nu știu spre cine; apoi vine zburînd spre mine o săgeată și-mi străpunge inima; mă lovesc cu mîna în piept și simt o dulceață de nedescris, iar puțin după aceea îmi revin la starea mea obișnuită. De unde-mi vin asemenea halucinații? Ce vor ele să însemne și de ce se repetă, trezindu-mi aceleași imagini, aceeași mișcare a corpului și aceeași stare de spirit?

Mi se spune că oamenii cu care m-am întîlnit pe drum nu prea sînt mulțumiți de mine. Îi cred, pentru că nici unul din ei n-a contribuit în vreun fel oarecare la mulțumirea mea. De unde să știu cum merg lucrurile? Petrecerile mă obosesc, gesturile de politețe mă agasează, ce-mi arată ei mi-e indiferent sau mă irită într-un fel oarecare. Dacă văd un peisaj desenat sau pictat, se naște în mine o neliniște indescriptibilă. Încep să-mi tresară în încălțăminte degetele picioarelor, ca și cum ar vrea să încleșteze pămîntul, degetele mîinilor mi se mișcă convulsiv, îmi mușc buzele și, politicos sau nu, caut să fug de societate, mă așez pe vreun scaun improvizat față-n față cu măreața natură, încerc să o cuprind cu proprii mei ochi, să o pătrund, și mîzgălesc în prezența ei cîte-o foaie, care nu reprezintă nimic și care totuși îmi rămîne nesfîrșit de prețioasă, pentru că îmi aduce aminte de o clipă fericită, al cărei extaz îl datorez acestei stîngace îndeletniciri. Ce semnifică oare această stranie oscilare dinspre artă spre natură și înapoi de la natură spre artă? Dacă este imbold artistic, de ce-mi lipsește consecvența? Dacă mă cheamă să savurez natura, de ce n-o pot cuprinde? De curînd cineva ne-a trimis un coș cu fructe; am fost încîntat ca de o priveliște divină; cîtă bogăție și plenitudine, cîtă diversitate și asemănare! Nu m-am putut abține și am ciugulit o bobiță dintr-un ciorchine, am desfăcut o piersică și o smochină. E limpede că acest fel de desfătare a ochiului și a simțurilor este superior și mai demn de om, pentru că cei flămînzi sau însetați își închipuie că natura s-a întrecut în minuni pentru a-i îndestula pe ei. A venit apoi Ferdinand și m-a găsit meditînd, mi-a dat dreptate și mi-a spus zîmbind cu un oftat profund: „E adevărat, nu sîntem îndrituiți să distrugem aceste minunate roade ale naturii, ar fi într-adevăr păcat! Dă-mi voie să le trimit iubitei mele.“ Cu cîtă plăcere am privit cum ia coșul! Cîtă plăcere mi-a făcut Ferdinand! Cît de mult i-am mulțumit pentru sentimentul pe care mi l-a trezit și pentru calea pe care mi-a arătat-o! Așa e, trebuie să cunoaștem frumosul,

să-l privim încîntați și să căutăm să ne ridicăm la înălțimea lui, la originea naturii sale. Pentru a fi în stare de așa ceva, trebuie să rămînem generoși, să nu căutăm să ne însușim lucrurile, ci mai degrabă să le dăm mai departe, să le dăruim celor ce ni-s dragi și scumpi.

Cu cîtă grijă sîntem educați în tinerețe! Ni se cere să lepădăm ba una, ba alta din proastele noastre deprinderi, or, tocmai asemenea deprinderi sînt, de cele mai multe ori, tot atîtea organe care îl ajută pe om să treacă prin viață. Cît de insistent este sîcîit copilul la care se observă o scînteiere de vanitate! Dar ce creatură jalnică devine omul cînd leapădă orice vanitate! Să-ți spun cum am ajuns la o asemenea părere. Alaltăieri a venit un tînăr care, de la început, ne-a fost deosebit de antipatic, atît mie cît și lui Ferdinand. Laturile sale negative erau evidente, clară superficialitatea, bătătoare la ochi grija pentru aspectul exterior; îl consideram inferior nouă, și totuși era primit pretutindeni mai bine decît noi. Între alte inepții purta o vestă de atlaz roșu, care la gît era croită în așa fel, încît arăta ca panglica unei decorații. Nu-i puteam ascunde cît de ridiculă ni se părea această neghiobie; lui însă nu-i păsa de nimic, căuta să iasă în evidență și probabil că pe ascuns rîdea el de noi. Pentru că toți, hangiul și hangița, grăjdarul și servitoarele, chiar și unii pasageri se lăsau înșelați de această aparentă podoabă, se purtau cu el mai politicos decît cu noi, el era servit primul și, spre marea noastră umilire, vedeam cum fetele frumoase din casă îi aruncau ocheade. Pînă la urmă a trebuit să plătim în părți egale socoteala scumpită din cauza comportării sale aristocratice. Cine era prostul în jocul acesta? Cu siguranță că nu el!

Frumoase și reconfortante sînt imaginile și inscripțiile cu caracter moralizator pe care le întîlnești pe-aici, zugrăvite pe sobe. Să-ți reproduc o asemenea imagine care mi-a reținut în mod deosebit atenția: un cal priponit cu piciorul dindărăt de un țăruș paște primprejur atît cît îi îngăduie lanțul, iar dedesubt stă scris: «Lasă-mă să-mi iau modesta mea hrană.» Așa se va întîmpla curînd și cu mine, de îndată ce mă voi întoarce acasă, pentru a-mi face, după voia voastră, datoria, asemeni calului de la moară, iar pentru aceasta o să primesc o plată bine drămuită, ca și calul desenat aici pe sobă. Da, mă voi întoarce, iar ceea ce mă așteaptă merită, probabil,

osteneala de a mă cățăra pe munți și a cutreiera văile de-aici, de a privi cerul acesta albastru, căci există o natură născută dintr-o eternă și mută necesitate, care n-are cerințe, e fără simțire și divină, în timp ce noi, în așezările și tîrgurile noastre, trebuie să ne satisfacem nevoile sărăcăcioase și, pe lîngă toate, să ne supunem unui arbitrar inextricabil pe care-l numim libertate.

Am urcat pe Furka, pe Gotthard! Voi avea veșnic vii în minte priveliștile unei naturi mărețe, neasemuite; am citit istoria romanilor, pentru ca, prin comparație, să simt pînă în adîncul sufletului cît de bicisnic sînt.

Niciodată n-am înțeles mai limpede ca în ultimele zile că aș putea fi fericit îngrădindu-mi necesitățile, că aș putea fi tot atît de fericit ca oricare alt om numai dacă aș cunoaște vreo îndeletnicire, una productivă, dar care să nu aibă urmări asupra zilei de mîine, care să ceară hărnicie și precizie pentru moment, fără să pretindă prudență și menajamente. Orice meseriaș îmi pare cel mai fericit dintre oameni; știe ce are de făcut, ce trebuie să producă e hotărît dinainte, el nu meditează la ceea ce i se cere, muncește fără să gîndească, fără osteneală și fără grabă, dar cu iscusință și dăruire, așa cum pasărea își clădește cuibul și albina fagurele; el e numai cu o treaptă deasupra animalului și totuși e om întreg. Cît îl invidiez pe olar la roata lui, pe lemnar la rindea!

Munca pe ogoare nu-mi place, prima și cea mai necesară profesiune a oamenilor mi-e nesuferită; imită natura care-și împrăștie pretutindeni semințele și vrea să scoată de pe un anume loc o anumită recoltă. Numai că nu-i chiar așa; buruienile cresc puternic, frigul și umezeala strică semănăturile, grindina o distruge. Bietul țăran așteaptă un an întreg să vadă cum cad sorții norilor, de cîștigă sau pierde. O asemenea situație, nesigură și îndoielnică, poate fi potrivită cu noi, oamenii, în lîncezeala noastră, deoarece nu știm de unde venim și încotro ne îndreptăm. Am fi poate mai în cîștig dacă am lăsa în voia sorții strădaniile noastre, pentru ca atunci cînd lucrurile se încurcă rău de tot popa să aibă prilejul de a aminti de dumnezeii lui și de a lega păcatele parohiei sale de evenimentele din natură.

Acum n-am să-i mai reproşez nimic lui Ferdinand. Am avut şi eu o aventură plăcută! Aventură? De ce folosesc cuvîntul acesta neghiob, cînd nu-i nimic aventuros în chemarea duioasă care poartă pe un om spre altul. Aventuri sînt mai degrabă viaţa noastră de societate, relaţiile noastre false, acestea-s monştrii, deşi ne apar tot atît de cunoscuţi şi înrudiţi ca nişte neamuri apropiate.

Eram invitaţi la domnul Tudou şi ne simţeam foarte bine în această familie; oameni bogaţi, sinceri, bonomi, vioi, care-şi petreceau fără griji şi cinstit tihna zilnică, bucurîndu-se de avere, de poziţia pitorească a casei, de copiii lor. Noi, cei mai tineri, nu eram siliţi, aşa cum se petrec lucrurile în multe case cu obiceiuri rigide, să ne jertfim la masa de joc pentru plăcerea celor în vîrstă. Dimpotrivă, cei vîrstnici, tatăl, mama, mătuşile, ni se alăturau atunci cînd aranjam mici jocuri în care se împleteau hazardul, spiritul sprinţar şi judecata. Eleonora, pentru că de acum trebuie să-i dezvălui numele, cea de a doua fată — veşnic îmi va fi prezentă imaginea ei — siluetă zveltă şi delicată, un chip pur, ochi senini, o nuanţă palidă a tenului, care la fete de vîrsta ei este mai degrabă atrăgătoare decît respingătoare, pentru că indică o boală ce se poate vindeca, în general o prezenţă neînchipuit de plăcută. Părea veselă şi vioaie, oricine se simţea bine în apropierea ei. Curînd, ba mai corect spus, chiar din prima seară, s-a apropiat şi s-a aşezat lîngă mine, iar dacă jocul ne despărţea, se pricepea să mă regăsească. Eram vesel şi senin, călătoria, vremea frumoasă, peisajul, toate îmi creau o dispoziţie firească, ba, aş putea spune, chiar destinsă, de veselie, pe care o trezeam şi o transmiteam celor din jur; chiar Ferdinand părea să fi uitat pentru o clipă de frumoasa lui. Feluritele jocuri de societate ne obosiseră, dar pînă la urmă am ajuns la cel de-a căsătoria care, ca joc, e destul de amuzant. Sînt aruncate în două pălării nume de bărbaţi şi de femei, apoi sînt trase la sorţi „căsătoriile“ dintre ei. Pentru fiecare „căsătorie“ astfel aranjată, persoanele prezente compun rînd pe rînd cîte o poezie. În pălărie au trebuit să intre toate numele celor din grup, pînă şi cel al tatălui, mamei, al mătuşilor, precum şi al tuturor persoanelor de vază cunoscute în cercul respectiv; pentru a mări numărul candidaţilor, am mai aruncat în pălării şi numele celor mai cunoscute personalităţi din viaţa politică şi literară. Am început jocul şi, deîndată, au fost trase la sorţi cîteva perechi importante. Nu fiecare putea ţine pasul cu versurile; ea,

Ferdinand și cu mine, împreună cu una dintre mătuși care făcea versuri franțuzești foarte iscusite a trebuit curînd să alcătuim un fel de secretariat. Ideile, motivele erau de cele mai multe ori bune, iar versurile corespunzătoare; ale ei mai ales aveau un ton natural, care le distingea de toate celelalte, niște rime reușite fără să fie spirituale, glumețe, dar lipsite de ironie, pline de amabilitate față de fiecare. Tatăl rîdea din inimă și strălucea de bucurie, văzînd că versurile fiicei sale au fost recunoscute, alături de ale lui Ferdinand și ale mele, drept cele mai bune.

Elogiile noastre îl bucurau mult, noi lăudam așa cum se laudă ceva surprinzător și pe un autor care ți-a cîștigat bunăvoința. A venit, în sfîrșit, și rîndul meu, iar pronia m-a ajutat să scap în mod onorabil: mi se hărăzise ca soție pe nimeni alta decît pe împărăteasa Rusiei. Au rîs cu toții din inimă, iar Eleonora a afirmat că la o asemenea nuntă trebuie să participe întreaga asistență. Toți s-au apucat să versifice, s-au tocit cîteva pene, ea a isprăvit de compus cea dintîi, voia însă să citească ultima, mama și o mătușă n-au compus nimic și, deși tatăl era puțin cam prea la obiect, Ferdinand ironic, iar o mătușă rezervată, din toate versurile reieșea prietenia și buna lor părere despre mine. Pînă la urmă a venit și rîndul ei. Respiră adînc, își pierdu seninătatea și firescul, nu citi, murmură numai și puse hîrtia la un loc cu celelalte din fața mea. Am fost surprins, chiar speriat; astfel se deschide mugurul iubirii în întreaga sa frumusețe și modestie. Mi se părea că o primăvară întreagă și-ar fi scuturat deodată florile peste mine. Tăceau cu toții, Ferdinand nu-și pierdu prezența de spirit și exclamă: „Frumos, foarte frumos! Prietenul nostru merită o asemenea poezie tot atît de puțin cît o împărăție.“ „Măcar să fi înțeles“, spuse tatăl. Mi se ceru s-o citesc încă o dată. Ochii mei zăboviseră între timp asupra acestor prețioase cuvinte, un fior mă străbătu din cap pînă-n picioare, Ferdinand îmi observă jena, trase spre el hîrtia și citi; ea abia-l lăsă să termine și trase un alt bilet cu alt nume. Jocul nu mai dură mult și se servi masa.

Să-ți spun sau să nu-ți spun? E oare bine să-ți ascund ceva, ție, omul căruia îi spun multe, căruia îi mărturisesc totul? Să-ți ascund ceva important, cînt te întrețin cu atîtea nimicuri, pe care în mod sigur nimeni n-ar fi dispus să le citească afară de tine, omul care nutrește o atît de mare și de minunată simpatie pentru mine? Sau să-ți ascund asta pentru că ți-ai putea face o părere falsă, urîtă despre mine?

Mă cunoști mai bine decît mă cunosc eu însumi, vei înțelege corect chiar și dacă aș face ceea ce crezi că nu sînt în stare să fac, nu mă vei cruța cînd merit să fiu certat, mă vei îndruma și conduce chiar și cînd ciudățeniile mele m-ar putea abate de la drumul drept.

Oricărui amator sau colecționar de artă îi produce mare plăcere admirația mea pentru operele artistice atunci cînd acestea sînt expresii spiritualizate ale naturii. Adevărații cunoscători nu sînt totdeauna de părerea mea; cînd sînt însă fericit, știința lor nu mă afectează. Oricum natura vie se întipărește puternic pe retină, imaginile ei rămîn bine fixate în mintea noastră, ele devin și mai frumoase, mai îmbucurătoare atunci cînd întîlnesc imaginile artistice înfrumusețate de spiritul uman. Îți mărturisesc că dragostea mea pentru natură și predilecția pentru artă constau în faptul că vedeam natura atît de frumoasă, atît de strălucitoare și încîntătoare, încît străduința artistului, această străduință imperfectă, mă fermeca aproape ca un model perfect. Ceea ce mă încîntă sînt creațiile artistice pătrunse de sentiment și înnobilate de spirit. Îmi este cu totul insuportabilă opera rece care se limitează la sfera îngrădită a unei anumite maniere firave, la o dexteritate laborioasă. Îți dai seama că plăcerea și simpatia mea s-au orientat numai spre operele de artă ale căror subiecte îmi erau cunoscute, pe care le puteam compara cu experiența mea.

Puteam să recunosc, să simt și, dacă vrei, să apreciez în oarecare măsură peisaje cîmpenești, cu tot ce-i viu și animat în ele, naturi statice cu flori și fructe, biserici gotice, vreun portret reprodus direct după natură. Simpaticului M. îi plăcea felul meu de-a fi și făcea haz de mine, fără să i-o pot lua în nume de rău. E mult mai priceput ca mine în această privință, iar eu suport mai degrabă o ironie plină de învățăminte, decît o laudă găunoasă. Observa ce mă frapa mai întîi și, după ce ne-am cunoscut mai bine, nu mi-a ascuns că în lucrurile ce mă încîntau se puteau găsi și alte valori de preț, pe care abia timpul mi le va dezvălui. Las deschisă această chestiune și, totuși, pînă la urmă, oricîte ocoluri mi-ar face pana, trebuie să ajung la problema pe care ți-o destăinuiesc, deși cu oarecare reținere. Te văd în odăița ta, în grădiniță, unde vei desface și citi scrisoarea fumîndu-ți pipa. Pot oare gîndurile tale să mă urmeze în lumea largă, atît de viu colorată? Vor fi oare clare pentru imaginația ta locul acțiunii

și împrejurările? Și vei fi oare cu un prieten absent tot atît de îngăduitor pe cît te-ai arătat de-atîtea ori cînd eram prezent?

După ce prietenul meu într-ale artei m-a cunoscut maî îndeaproape, după ce, încetul cu încetul, m-a considerat demn de a admira lucrări mai bune, a adus, mimînd o precauție tainică, un dulap în care, deschizîndu-l, descopereai o Danae în mărime naturală primind în pîntecul ei ploaia de aur. Am admirat splendoarea membrelor și a poziției, farmecul sublim al delicateței și spiritualizarea unei teme foarte senzuale; și totuși mă mulțumeam s-o contemplu. Nu stîrnea în mine încîntare, bucurie, plăcere neasemuită. Prietenul, care-mi expunea multe lucruri privind meritele tabloului, nu observă, din cauza propriei sale încîntări, răceala mea și fu bucuros să-mi demonstreze la această frumoasă pictură calitățile școlii italiene. Contemplarea tabloului nu m-a făcut fericit, ci m-a neliniștit. Cum oare, îmi spuneam, în ce situație aparte ne găsim noi, oamenii de rînd? O stîncă îmbrăcată-n mușchi, o cascadă îmi reține privirea, le cunosc de-a fir-a-păr înălțimile și adîncurile, luminile și umbrele, culorile, nuanțele și reflectările, toate îmi sînt prezente în minte ori de cîte ori vreau, toate îmi apar cu aceeași vivacitate printr-o fericită reprezentare; dar despre capodopera naturii, despre corpul omenesc, despre raportul și armonia membrelor sale nu am decît o idee vagă, care pînă la urmă nu este nici măcar o idee. Imaginația nu-mi reprezintă cu pregnanță această splendidă construcție, iar cînd mi-o oferă arta, nu sînt în stare nici să simt ceva, nici să apreciez tabloul. Nu! Nu vreau să rămîn mai multă vreme în această stare de amorțeală, vreau să-mi întipăresc fizionomia umană la fel de bine ca forma strugurilor sau aceea a piersicilor.

L-am convins pe Ferdinand să facă o baie în lac. Ce splendid trup are tînărul meu prieten! Cît este de bine proporționat! Ce împlinire a formei, cîtă strălucire tinerească, ce cîștig pentru mine, cît mi-am îmbogățit imaginația cu acest model perfect al naturii umane! Acum populez cu asemenea frumoase chipuri pădurile, pajiștile și munții; îl văd fugărind mistrețul, ca Adonis, sau oglindindu-se în izvor, ca Narcis.

Dar îmi lipsește încă Venus, cea care îl oprește, Venus care îi plînge moartea, frumoasa Echo care, înainte de a dispărea, mai aruncă o privire spre tînărul lipsit de simțire. Mi-am propus, cu orice preț, ca, așa cum mi-am văzut prie-

tenul, să văd și o femeie, așa cum a făcut-o natura. Am ajuns la Geneva. În acest mare oraș, mă gîndeam eu, să nu existe fete care să cedeze unui bărbat pentru o anumită plată? Și între ele să nu fie oare una suficient de frumoasă care să se învoiască să ofere ochilor mei un regal? L-am tras de limbă pe servitorul angajat aici, care m-a informat însă încetul cu încetul și pe ocolite. Bineînțeles că nu i-am spus nimic despre intențiile mele, n-avea decît să gîndească despre mine ce voia, pentru că e preferabil să pari cuiva desfrînat decît ridicol. M-a condus pe întuneric la o bătrînă; aceasta m-a primit cu multe precauții și multă șovăială; pretutindeni e periculos, spunea ea, dar mai ales la Geneva, să faci servicii tinerilor. I-am spus deîndată ce serviciu îi ceream. Povestea a avut succes, iar minciuna mi-a ieșit ușor pe gură: eram pictor, realizasem peisaje pe care acum voiam să le însuflețesc prin figuri de nimfe frumoase. Îi debitam lucruri din cele mai ciudate, așa cum probabil nu mai auzise în viața ei. Ea a clătinat din cap și m-a asigurat că e greu să-mi satisfacă dorința. O fată cinstită nu se hotărăște ușor să facă așa ceva, mă va costa destul de scump, să vadă ce poate face. Cum adică, am exclamat eu, nu-i oare adevărat că o fată cinstită cedează unui om străin pentru un preț convenabil? „Așa e." „Și de ce n-ar accepta doar să apară goală în fața ochilor lui?" „Nu, pentru așa ceva e nevoie de multă chibzuință." „Chiar dacă-i frumoasă?" „Și atunci. În sfîrșit, să văd ce pot face pentru dumneata, ești un bărbat tînăr, bine crescut, simpatic, pentru care merită să-ți dai osteneala."

Mă bătu pe umăr și pe obraji: „Da, pictor, asta trebuie să fii, pentru că nu ești nici de-ajuns de bătrîn și nici atît de nobil încît să ai nevoie de asemenea scene". M-a invitat să revin a doua zi și astfel ne-am despărțit.

Azi n-am încotro și îl întovărășesc pe Ferdinand într-o societate înaltă, iar seara mă așteaptă aventura. Va fi un frumos contrast. Cunosc aceste afurisite societăți, unde femeile în vîrstă îți cer să joci cărți cu ele, cele tinere să le faci ochi dulci, societăți în care trebuie să-l asculți pe savant, să-l venerezi pe preot, să faci loc aristocratului, în care zecile de lumînări abia luminează vreun chip mai acătării care, pe deasupra, se mai ascunde în dosul unei sulemeneli barbare. Unde trebuie să vorbești franțuzește, deci o limbă străină în care, orice ai face, apari totdeauna ca un netot, pentru că nu poți exprima decît banalități, folosind cuvinte grosolane,

cu întreruperi și bîlbîieli. Pentru că ceea ce deosebește pe neghiob de omul spiritual este faptul că acesta din urmă sesizează ceea ce-i delicat și potrivit momentului, exprimîndu-se cu ușurință, în timp ce proștii sînt nevoiți să folosească cu fiecare ocazie fraze întocmite de-a gata. Azi sînt dispus să suport cu răbdare cîteva ore glumele proaste, cu gîndul la scena atît de aparte care mă așteaptă.

Aventura s-a desfășurat cu totul după dorința mea, întrecînd chiar așteptările, și totuși nu știu dacă să mă bucur sau să mă dojenesc. Nu sîntem oare făcuți să contemplăm în puritate frumosul, să înfăptuim fără egoism ceea ce e bun? Nu te teme și ascultă-mă: n-am să-mi reproșez nimic; cele văzute nu m-au făcut să-mi pierd firea, dar imaginația mi s-a aprins, iar sîngele îmi clocotește. O, de m-aș afla față-n față cu ghețarii pentru a mă răcori! Învelit în mantie m-am furișat de la serată spre bătrînă, nu fără emoție. „Unde vă este blocul de desen?" m-a întrebat ea. „De data aceasta nu l-am adus. Azi vreau să studiez numai cu ochii." „Probabil că lucrările dumitale sînt bine plătite dacă poți face studii atît de costisitoare. Astăzi n-o să scapi ieftin. Fata cere ... iar mie, pentru osteneala mea, nu-mi poți da sub ... (Mă ierți că nu-ți pot destăinui prețul.) În schimb vei fi servit așa cum ți-ai dorit. Sper că vei lăuda ce ți-am pregătit; de o asemenea desfătare a ochilor nu te-ai bucurat niciodată, iar pipăitul e pe gratis."

M-a dus apoi într-o cămăruță cochet mobilată: o masă curată, într-un soi de nișă, un pat foarte îngrijit, la cap o masă de toaletă cu oglindă, la picioare un gheridon cu un sfeșnic cu trei brațe, în care ardeau lumînări frumoase de culoare deschisă; și pe toaletă ardeau două lumînări. Focul din cămin, acum stins, încălzise suficient încăperea. Bătrîna îmi arătă un jilț în fața patului, aproape de cămin, apoi se îndepărtă. Nu trecu mult timp și prin ușa opusă apăru o fată înaltă, frumoasă, minunat făcută; îmbrăcămintea ei nu se deosebea cu nimic de cea obișnuită. Părea că nu mă observă, își scoase mantila neagră și se așeză la masa de toaletă. Își trase de pe cap boneta mare care-i acoperise fața: ieși la iveală un chip cu trăsături regulate, frumos, și părul castaniu îi căzu pe umeri în bucle mari, bogate. Începu să se dezbrace; ce sentiment ciudat cînd veșmintele cădeau unul după altul, iar natura, eliberată de învelișul străin, îmi apăru ea însăși

străină și-mi făcu, aș putea spune, o impresie stranie. Ah, prietene, nu se întîmplă oare la fel cu opiniile, prejudecățile, cutumele, legile și capriciile noastre? Ne înspăimîntăm cînd sîntem privați de vreuna din aceste îngrădiri nepotrivite, străine, falsificatoare și o oarecare latură a adevăratei noastre naturi e obligată să iasă dezgolită la lumină. Ne cutremurăm, ne este rușine; nu simțim însă nici cea mai mică repulsie față de vreuna din ciudatele și trivialele modalități care, prin constrîngere exterioară, ne deformează. Ca să-ți spun drept, atunci cînd a căzut ultimul văl, nu m-am putut împăca cu splendidul trup al fetei cum prietenul nostru nu s-ar împăca cu o soartă care l-ar face șef al mohawkilor. Ce vedem noi în realitate la femei? Care sînt femeile care ne plac și cum confundăm lucrurile! Un pantof mic arată bine, așa că exclamăm: ce picior mic și frumos! Un corset strîns are ceva elegant, iar noi ridicăm în slăvi talia frumoasă.

Îți împărtășesc reflecțiile mele pentru că nu pot să-ți descriu în cuvinte succesiunea de încîntătoare imagini pe care mi le-a arătat frumoasa fată cu bună-cuviință și amabilitate. Toate mișcările se succedau foarte natural, și totuși păreau studiate. Era încîntătoare pe cînd se dezbrăca, frumoasă, minunat de frumoasă cînd a rămas goală. Stătea așa cum poate s-a înfățișat Minerva în fața lui Paris, apoi se urcă pe îndelete în pat, fără să se acopere, căută să-și afle somnul în diferite poziții, păru, în sfîrșit, să adoarmă. Rămase o vreme într-o ipostază din cele mai încîntătoare, nu puteam decît să mă mir și să admir. Deodată păru că un vis pasional o neliniștește, oftă adînc, își schimbă brusc poziția, murmură numele unui amant și păru că-și întinde brațele spre el. „Vino, strigă ea apoi cu glas limpede, vino, prietene, în brațele mele, pentru că altfel adorm de-a binelea!“ În această clipă apucă plapuma de mătase, o trase peste ea, iar de dedesubt apăru un chip nemaipomenit de drăgălaș.

BASMUL

Traducere de SEVILLA RĂDUCANU

BASMUL* *(Das Märchen)* este ultima piesă a „povestirii cadru", cunoscută sub titlul *Convorbiri ale unor emigranți germani (Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten,* 1794—1795).

Izvorîte din reala și nestăvilita plăcere de a povesti, din dorința scriitorului de a-și „face mîna", de a exersa meșteșugul actului narativ și a-l ridica la rangul de artă, *Convorbirile...* răspund în primul rînd dezideratului poeticii horațiene: *delectare et movere.* Fără a face însă abstracție de ultimul element al triadei: *prodesse.*

E atît de puternică dulcea necesitate de a fabula *(die Lust zu fabulieren)*, încît, chiar dacă teatrul din Weimar îi răpea mult timp, chiar dacă persevera în studiul osteologiei și în cel al teoriei culorilor *(Farbenlehre)*, continuînd totodată lucrul la romanul evolutiv *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* (1795—1797), Goethe dă curs propunerii lui Schiller de a scrie ceva pentru revista literară „Die Horen" (1794—1797).

Povestirile, noveletele propriu-zise ale *Convorbirilor...* sînt integrate organic în cadrul epic, fără a purta vreun titlu.[1] Acțiunea

---

* *Bibliografie:* Friedrich Meyer von Waldeck: *Goethes Märchendichtungen*, Heidelberg 1879; Rudolf Steiner: *Das Geheimis in Goethes Rätselmärchen.* În „Chronik des Wiener Goethe-Vereins", 5, 1891; Hermann Schneider: *Das Märchen, eine neu aufgeschlossene Urkunde zu Goethes Weltanschauung*, Leipzig, 1911; *Spiridon Wukadinovic: Das Märchen.* În „Goethe-Probleme", Halle 1926, pp. 35—65; Camilla Lucerna: *Studien zu Goethes Rätseldichtung „Das Märchen".* În ~, *Proteus-Goethe*, Zagreb 1932, pp. 8—26; E. Metmann: *Green Snak and Fair Lily*, London 1940; Johannes Hoffmeister: *Die Heimkehr des Geistes*, Hameln 1946, pp. 94—161; Friedrich Dross: *Über Goethes Märchen.* În „Goethe-Fest-Woche, 1946 in Bremen". Bremen 1947, pp. 39—45; Hans Mayer: *Das Märchen. Goethe und Gerhart Hauptmann.* În „Aufbau", 13, 1957, pp. 374—392; Frederick Hiebel: *Zur Sinnbildwelt in Goethes „Märchen".* În „Antaios", 3, 1961/62, pp. 18—28; B. Tecchi: *Due fiabe di Goethe.* În „Studii germanici", 1, 1963, pp. 101—130.

[1] Cercetătorii le denumesc după personajul central sau după numele naratorului: astfel *Povestea cîntăreței Antonelli*, a cărei tramă fusese furnizată autorului de o întîmplare atribuită actriței pariziene Hippolyte Clairon, pe care ea însăși a povestit-o în *Memoriile* (1799) ei. Goethe transpune acțiunea în Italia și face din actriță o cîntăreață,

„cadrului" se desfășoară prin 1793. Vremurile erau tulburi, armata revoluționară franceză, sub comanda generalului Custine, ocupase ținuturile germane situate pe malul stîng al Rinului și ajunsese pînă la Frankfurt.

Creații epice succinte, în proză, în cursul cărora intervine „elementul surpriză", un fapt neașteptat care schimbă brusc cursul narațiunii și aruncă lumini edificatoare asupra personajului central sau asupra unei vieți omenești, constituiau pentru Goethe un experiment literar inedit. Nici un scriitor german dinaintea lui nu încercase să abordeze acest gen. Căci vastul peisaj literar era dominat de roman. Genul scurt era ilustrat doar de povestirile moralizatoare de factură iluministă ale Sophiei de la Roche, de conturări ale unor destine, așa cum obișnuia să scrie Merck[2] sau de istorisiri despre stafii, creații lipsite de virtuți artistice. Exista, în sfîrșit, basmul cult, reprezentat de creația unui Musäus[3].

Tărîmul fertil al literaturilor romanice, în care nuvela era în deplină eflorescență încă din timpul Renașterii, îl atrage pe poet și-i furnizează noi surse de inspirație. Cum procedează Goethe? El alege și transpune în limba germană, prelucrîndu-le totodată, trei piese ilustrative pentru acest gen: povestea *Procuratorului*[4] (sec. al XV-lea), cea a mareșalului *Bassompierre*[5] (sec. al XVII-lea) și *Pelerinajul nebuniei* (sec. al XVIII-lea). „Asimilînd astfel nuvelistica specifică Franței și Italiei[6], Goethe pune bazele nuvelei germane a secolului al XIX-lea"[7].

Nuvelele din *Convorbiri...* se pot grupa tematic în: povestiri cu stafii, de dragoste și moralizatoare. Caracterul lor variază în funcție de persoana naratorului (abatele, Fritz, Karl) și de vîrsta sau starea

---

păstrînd celelalte amănunte. În fond e o istorioară cu stafii, urmată de două variațiuni scurte pe aceeași temă. În același „cadru" sînt inserate povestirea numită *Procuratorul* și cea despre mareșalul Bassompierre.

[2] Johann Heinrich Merck (1741—1791), scriitor și critic german, excelent cunoscător al literaturii epocii sale; foarte cultivat, el se împrietenește cu Wieland, Lavater, Herder și Goethe, asupra acestuia din urmă exercitînd o puternică influență (1773—74). La revista editată în 1772 de Merck („Frankfurter Gelehrten Anzeigen") a colaborat și tînărul Goethe.

[3] Johann Karl August Musäus (1735—1787), scriitor german cunoscut datorită culegerii sale de *Basme populare ale germanilor (Volksmärchen der Deutschen*, 1782—1787).

[4] Publicată pentru prima oară în *Cent nouvelles nouvelles*, ea a fost retipărită în secolele XVI, XVII și XVIII. Este una din povestirile *Decameronului*.

[5] Scurta poveste de dragoste a lui Bassompierre o citise într-o ediție datînd din 1666.

[6] Referire la Boccaccio.

[7] Erich Trunz, *Anmerkungen des Herausgebers zu den „Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten"*. În *HA*, 6, p. 603.

socială a auditoriului. Crescendo-ul actului narativ, realizat în etape, atinge punctul culminant în singura piesă care poartă o denumire, în *Basm*[8].

Ca mai tîrziu în cazul *Nuvelei* (1827), titlul generic sugerează nu numai năzuința scriitorului de a crea o paradigmă a genului, ci și semnificația teoretică pe care *Basmul* o are față de povestirile ce-l preced. Căci Goethe situează intenționat *Basmul* la sfîrșitul *Convorbirilor...*, considerînd că „n-ar fi rău dacă ele s-ar încheia cu o creație a fanteziei, deschizînd astfel larg porțile spre infinit."[9]

Nuvelele ce preced *Basmul* evoluează de la relatări cu caracter anecdotic la povestiri moralizatoare. Primele urmau să trezească curiozitatea ascultătorilor — respectiv a cititorilor —, ultimele aveau menirea să formeze o conștiință superioară. Acțiunea *Basmului*, desfășurată în lumea naivă, plină de simboluri, a fabulosului și a miracolelor, devine punctul culminant al unei linii ascendente. Și numai prinsă în cadrul acestui proces, ultima piesă a *Convorbirilor...* își dezvăluie taina.

Structura unitară și semnificativă a *Basmului* subordonează acțiunea alertă, bine articulată, unor intenții subiacente, cu profunde rezonanțe pe plan ideatic. Dar fantezia debordantă, intervențiile mirifice și procedeele alegorice le transportă involuntar pe un tărîm magic policrom.

„Nu-mi amintesc — mărturisește Humboldt[10] în noiembrie 1795, într-o scrisoare către Schiller — să fi citit ceva de un scriitor german care să egaleze *Basmul*."

Iar marele dramaturg publică basmul în „Die Horen" adresîndu-i lui Goethe, încă la 25 septembrie 1795, aprecierea sa în cuvintele: „*Basmul* e plin de culoare, destul de ușor de citit și găsesc că ideea conlucrării tuturor forțelor și raportul lor de interdependență, idee pe care ați relevat-o odată, este realizată cît se poate de bine".

Tot astfel într-o recenzie publicată în revista „Allgemeine Jenaer Literatur-Zeitung", din ianuarie 1796, A.W. Schlegel scotea în evidență prolifica fantezie care a generat „cel mai frumos basm, căzut

---

[8] Textul originar în *WA* I, vol. 18, 1895, pp. 225—273 (ed. Adolf Strack). Alte ediții critice consultate: *FA* (ed. R. Petsch); *HA* (ed. Erich Trunz).

[9] Erich Trunz, *HA*, 6, p. 596.

[10] Wilhelm von Humboldt (1767—1835), savant, fondator al universității berlineze (1810), colaborează la revista „Die Horen" (Schiller) și la „Die Propyläen", scrie sonete și lucrări de critică literară. Reprezentant al ideii de umanism specifică clasicismului german. Opera principală: *Despre misiunea istoricului* (*Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers*, 1822).

vreodată din cerul ei [al fanteziei] pe pămîntul sterp. Pare să se fi trezit la viață întreaga ei tinerețe și voie bună. Dar pe cît de vii și colorate îi sînt tablourile, pe atît de echilibrată este totuși în atitudine. Un șir de scene încîntătoare ne farmecă [...] Și aproape că nu mai e necesar să relevăm că nicăieri nu-i vreun amănunt de prisos în descrieri, nici un balast în limbă...".

Nimeni altul decît Carlyle, un bun cunoscător al literaturii germane, din care a și tradus pe clasici, consideră „minunatul basm un adevărat univers al fanteziei, bogat în semnificații".

Răspunzînd scrisorii acestuia din 23 mai 1830, Goethe își exprimă, la 6 iunie, bucuria că „faimosul basm" a impresionat și în Anglia. „Este o creație artistică care nu mi-ar reuși a doua oară. O fantezie ținută în frîu cere impetuos rațiunii să tragă un folos organizat și impune stringență logică."

*

Spre deosebire de basmele culte obișnuite pe atunci, în care naratorul clipește ironic spre auditoriu, făcîndu-l atent că în realitate el fabulează, Goethe povestește serios și la obiect. Spre sfîrșit tonul devine chiar solemn, potrivit marilor evenimente, păstrînd limitele firescului, fără urmă de patetism.

Poetul ne transpune nemijlocit, evitînd caracteristicul „a fost odată ca niciodată", într-o lume străină, care ni se impune însă cu puterea de seducție a reveriei sau cu secreta și neliniștitoarea forță a lumii viselor. Este descrisă ca un tărîm populat de ființe cunoscute de totdeauna: „luntrașul", „rîul", „luminițele rătăcitoare", „omul cu lampa", „Floarea-de-Crin", „uriașul" — scrie Goethe deliberat și nu: *un* luntraș, *un* rîu, *un* om cu lampa... *un* uriaș...

Motivele care apar de la începutul *Basmului* — motivul aurului, al legumelor, al șarpelui, al uriașului — se armonizează în desfășurarea unui cosmos fabulos dar disciplinat, cu însușiri contrastante față de universul real. Șarpele strălucește, răspîndește lumină, uriașul e neputincios, doar umbra sa e puternică; bătrîna poartă ușor orice lucru mort, dar legumele proaspete îi rup mîna.

Astfel de inversări ciudate apar, bineînțeles, și în poveștile populare. Dar în *Basmul* lui Goethe lumea întreagă e întoarsă pe dos, poetul considerînd că tocmai această inversare validează zonele fantasticului emblematic. E adevărat, granițele dintre oameni, animale, spirite și lumea anorganică dispar. Totuși nu avem de a face cu o lume haotică. Universul *Basmului* stă și el sub semnul unor legi proprii. Rîul își are legea lui — nu suferă aurul; luntrașul e îngrădit de restricții — poate transporta doar de pe malul împărăției Florii-de-Crin

spre celălalt, dar niciodată invers; lampa este și ea supusă unei limitări a funcționalității: luminează doar dacă e singura sursă de lumină. Floare-de-Crin e blestemată să ucidă orice ființă vie prin simpla atingere, dar poate rechema la viață orice vietate moartă. Prințul, uriașul, regii din sanctuar, toți îndură rigoarea unor îngrădiri.

Dar legitatea ce planează asupra celor peste douăzeci de personaje, limitînd și restrîngînd năzuințele, acțiunile, sentimentele, pedepsind necruțător încălcările, nu e firească. Ea e impusă de un blestem, de o vrajă. Străbătînd plin de făgăduinți basmul, motivul „venit-a vremea" creează contraponderea. Pronunțat la răstimpuri, în trei momente diferite de bătrînul cu lampa, *raisonneur*-ul *Basmului*, prevestirea „venit-a vremea" sau „sosit-a timpul" anunță că izbăvirea nu mai e departe. Dar curmarea vrajei, eliberarea spre care se îndreaptă speranțele tuturor, deoarece va aduce rezolvarea paradoxalelor situații, nu poate fi fapta unui singur ins și nu este concepută drept rezultatul unui singur moment. Abia conlucrarea, forța comunitară pe care o degajă asocierea personajelor cu semn pozitiv creează factorul favorizant finalizării: sacrificiul *unuia*, sacrificiu care făcut de bunăvoie îi izbăvește pe ceilalți. Căci „unul singur nu poate fi de ajutor, ci doar acela care se unește cu mulți alții la vremea potrivită" spune bătrînul cu lampa.

Raportul strîns dintre individ și colectivitate reiese, de asemenea, din cuvintele aceluiași personaj: „Fiecare să-și îndeplinească sarcina, fiecare să-și facă datoria și fericirea tuturor va curma durerile risipite ici și colo, după cum nefericirea tuturor va mistui norocul fiecăruia."

Și îndată ce blestemul se curmă, perspectiva se deschide spre o lume în care totul se desfășoară dincolo de psihoza vrajei, dar nu tocmai în perimetrul unei normalități terestre: atingerea Florii-de-Crin nu mai ucide, uriașul care trezea spaima și strica buna rînduială a lucrurilor se preface într-o coloană de granit, indicînd mersul vremii, dansul orelor, din nestematele rămase de la șarpe se înalță un pod larg, solid, templul e deschis tuturor și poporul privește uimit și curios la tot ceea ce se înfăptuise.

*

Nici una dintre creațiile goetheene n-a intrigat opinia cititorilor, n-a stîrnit curiozitatea și n-a dat naștere la atîtea interpretări ca *Basmul.*

Încă de la apariție contemporanii s-au întrebat, nu fără de justificare, pe ce cale să apuce pentru a intra în sanctuarul sensurilor conotative.

Pentru mulți creația a rămas o enigmă, o carte cu șapte peceți. Iar Goethe nu s-a arătat nici o clipă dispus să destrame rafinatul păien-

jeniş de simboluri şi alegorii ale *Basmului* printr-o explicaţie raţională. Mai tîrziu, în cazul *Nuvelei* (1827), el mărturiseşte ce anume l-a tentat s-o scrie. În privinţa *Basmului*, el păstrează taina. „*Basmul* nu trebuie interpretat alegoric, ci simbolic", avertizează el pe Humboldt. Dar prin laconismul lor, cuvintele acestea nu ne ajută să înaintăm prea mult, să desferecăm enigma. Fiindcă Goethe nu trădează nici sensul simbolurilor, nici semnificaţia globală a creaţiei sale. Nu se lasă convins nici de rugămintea unui confrate şi admirator, căruia de obicei îi dăduse cu plăcere diferite explicaţii şi căruia i se simţea într-un fel obligat. Este vorba de Thomas Carlyle. În scrisoarea din 23 mai 1830, scriitorul englez comunică bătrînului Goethe „că este foarte des solicitat să interpreteze inepuizabila semnificaţie a *Basmului*". Mai mult, susţine că a fost chiar „nevoit să promită că va scrie cîndva un comentariu asupra uneia din creaţiile cele mai profunde şi cele mai poetice pe care însuşi Goethe le-a scris vreodată".

Dar titanul de la Weimar rămîne neînduplecat.

Cu mulţi ani înainte, Riemer[11] notase în *Jurnalul* său, la 21 martie 1809: „Cu ocazia unei prevestiri din *Apocalips*, pe care oamenii o pun astăzi în legătură cu Napoleon, Goethe s-a exprimat că *Basmul* său i se pare asemănător cu revelaţia Sfîntului Ioan. Schubert[12] îl interpretase într-un fel, alţii altfel. Fiecare simte că în el se mai ascunde ceva, numai că nu ştie ce anume"[13].

Interpretările alegorice[14], predominante în secolul al XIX-lea, pornesc de la cîteva pasaje ale corespondenţei dintre Schiller şi Goethe.

---

[11] Friedrich Wilhelm Riemer (1774—1845), scriitor, filolog german, profesorul lui August von Goethe (1803), a locuit în casa marelui scriitor şi a discutat adesea cu acesta probleme literare şi filologice. În 1812 a fost numit profesor la Gimnaziul din Weimar, în 1814 bibliotecar. Pînă în 1819 relaţiile celor doi sînt tulburate din cauza unei discuţii cu August. După moartea lui Goethe, Riemer a publicat, împreună cu Eckermann, opera postumă a titanului.

[12] Referire la Gotthilf Heinrich Schubert (1780—1860), scriitor şi profesor de ştiinţe ale naturii la Universitatea din Erlangen; volumul său *Concepţii despre latura sumbră a ştiinţelor naturii (Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft*, 1808) trezeşte interes şi influenţează concepţiile estetice ale unor scriitori romantici ca: Arnim, Eichendorff, Kleist, Hoffmann.

[13] *Apud* Erich Trunz, *HA*, 6, p. 598.

[14] O prezentare succintă a celor mai importante interpretări, datînd de la publicarea *Basmului* pînă la sfîrşitul sec. al XIX-lea, este inclusă în *Goethes Werke*, editat de K. Heinemann, vol. 10, îngrijit de H. Maync, Leipzig-Wien 1904, pp. 471—475.

Într-adevăr, încă în vremea cînd redacta *Basmul*, prin septembrie 1795, marele poet îi scria prietenului său: „Fericiți cei ce scriu povești căci poveștile sînt *a l'ordre du jour*. Principele de Darmstadt a ajuns cu două sute de călăreți la Eisenach și emigranții acestui oraș se îndreaptă spre noi...". Apoi Goethe adaugă versurile din basm:

„Pe malul însorit n-apare templul ceții
Nu crește peste ape podul la soroc!"

Scurt timp după această scrisoare, Goethe proiectează o călătorie la Frankfurt. Dar la 13 octombrie îi comunică lui Schiller că renunță la planul său, deoarece împrejurimile acestui oraș riscă să devină teatru de război. Iar Schiller îi răspunde la 16 octombrie: „Mă bucur să vă știu departe de luptele din regiunea Rinului. Umbra uriașului ar putea să vă facă vreun rău!"

Pornind de la aceste rînduri, unii exegeți au văzut în uriaș alegoria Revoluției Franceze, iar în umbra acestuia, întruchiparea urmărilor și influenței ei asupra țărilor învecinate.

Uriașul și soarta lui — transformarea forței brute în ceva folositor — este o temă care l-a preocupat deseori pe Goethe. Ea apare, după cum a precizat Emrich[15], și în lucrarea *Despre Granit* (*Über den Granit*, 1784) și apoi în *Faust*, în *Noaptea clasică a Walpurgiei* (*Die Klassische Walpurgisnacht*, 1830).

Versurile citate de Goethe exprimă, fără îndoială, dorința sa firească de a vedea depășite vremurile de restriște și reinstaurată ordinea, acea stare ideală care preludează, la sfîrșitul basmului, o epocă de aur, utopia...

Dar condițiile pentru instăpînirea unei asemenea fericite stări de lucruri nu erau încă coapte. Goethe are în vedere doar progresul desfășurat în perimetrul etic, înnoirea morală, căci scriitorul nu vedea posibilă în Germania o răsturnare a stărilor politice, asemănătoare celei realizate în Franța.

Secolul XX a excelat prin interpretări orientate spre simbolistică, ceea ce complică cercetarea, deoarece în acest caz ea necesită o direcționare multiplă. În esență s-a desprins că *Basmul* reia, nuanțîndu-le și amplificînd sensul, simboluri predilecte poetului, ca cele ale pămîntului, apei, aurului, luminii, titanului (uriașul); s-a vorbit despre împărăția șarpelui verde ca fiind imperiul simțurilor, despre cea a Florii-

---

15 Wilhelm Emrich, *Die Symbolik von Faust II*, Berlin 1943, p. 314.

de-Crin ca teritoriu al transcendenței. Regele de aur ar simboliza cunoașterea, cel de argint simțirea, iar cel de bronz voința...[16].

Obenauer relevă existența unui motiv central, a unei teme care conține cea mai cuprinzătoare idee despre om oferită de Goethe umanității. „Căci omul stă în centrul enigmei [...] și imaginile *Basmului* converg spre conceptul unei evoluții umane perfecte...“[17].

Emrich insistă asupra funcției antivitale, antiorganice a aurului, asupra valorii simbolice a dragostei, care este situată mai sus de imperiul înțelepciunii, al forței sau de cel al aparenței. Căci „dragostea nu stăpînește, ea formează“, ceea ce înseamnă infinit mai mult. „În *Basm* — conchide exegetul — este redat un întreg proces de devenire, de metamorfozare a lumii pînă la atingerea unei împărății milenare a păcii...“[18] asemănătoare — păstrînd, desigur, proporțiile — cu apoteoza ce încheie partea a doua a operei *Faust*.

Privirea ce ar încerca o sinteză integratoare întîlnește o multitudine caleidoscopică de opțiuni critice[19], în funcție de *Weltanschauung*-ul cercetătorului și potrivit metodei de investigație folosite. În fiecare interpretare este inclus un sîmbure de adevăr, fără ca vreuna din ele să se poată impune în totalitatea ei.

Este adevărat că foarte rar scriitorul a dezvăluit secretul vreunei creații ale sale, că niciodată nu a dăruit contemporanilor sau posterității o interpretare a simbolurilor folosite. Nici în cazul *Basmului* — cum am mai amintit — el nu ne dezvăluie resorturile intime, lăsînd în seama cititorului intuirea inefabilului poetic odată cu mesajul inclus în operă.

Adresîndu-se prințului August de Gotha, la 21 decembrie 1795, Goethe precizează doar că există în *Basm* „toate însușirile unei pro-

---

[16] Rudolf Steiner, *Goethes Geistesart in ihrer Offenbarung durch seinen Faust und durch das Märchen von der Schlange und der Lilie*, Berlin 1918, pp. 100—119.

[17] Karl Justus Obenauer, *Der faustische Mensch*, Jena 1922, pp. 10—20.

[18] Wilhelm Emrich, *Die Symbolik von Faust II*, *op. cit.*, pp. 229—233; 490.

[19] Ferdinand Weinhandl, *Die Metaphysik Goethes*, Berlin 1932, pp. 338—356; Johannes Hofmeister, *Die Heimkehr des Geistes*, Hameln, 1946, p. 99; Günther Müller, *Goethe Unterhaltungen deutscher Ausgewanderter*, Krefeld 1947, pp. 156—166; Paul Stöcklein, *Goethe, Gedenkausgabe*, Zürich 1949, 9, pp. 734—737.

feţii [...] căci este evident că ea / povestirea / se referă la trecut şi în aceeaşi măsură la prezent şi viitor...".

Şi fără vreo altă indicaţie promite ironic că nu va sfîşia vălul ce acoperă discret sensurile — avînd în vedere pluralismul interpretativ — decît după ce se vor fi adunat nouăzeci şi nouă de explicaţii! Dar orice interpretare strict logică, orice punere în ecuaţie pe bază de analogii, oricît de seducătoare ar fi, eşuează. Căci nu orice personaj este purtătorul unui simbol, nu fiecare amănunt include o conotaţie. Nu raţiunea lumii noastre ţine în mînă firul impulsurilor, nu ea articulează jocul semnificativ al acţiunilor. Rolul determinant este atribuit fanteziei. Şi ea creează, trecînd de la motiv la motiv, înlănţuindu-le, îmbogăţindu-le, un univers fabulos, fascinant.

Atmosfera de vrajă, de supranatural dispare însă spre sfîrşit în favoarea unei lumi terestre, despovărate de urîţenie şi tirania răului, a unei stări proiectate în viitor, generate de năzuinţi înalte, ce transgresează utopia.

Prin jertfa şarpelui[20], înscrisă în sfera imperativului categoric, Goethe dă un răspuns discret la problemele generate de situaţia istorică-politică după izbucnirea Revoluţiei Franceze, probleme puse la începutul *Convorbirilor*... El nu face deci abstracţie de ceea ce se întîmplă în jurul său, dar abordează evenimentele dintr-un unghi *sui generis*: încercînd să se lămurească asupra esenţei umane, revendicînd moralitate şi stăpînire de sine pentru a atinge treapta unei umanităţi superioare.

Metamorfoza uriaşului se desfăşoară sub semnul unei cotituri radicale: împărăţia regelui alcătuit din aliajul ciudat de metale piere odată cu el, şi zorile unei noi lumi se întrevăd, ceea ce înseamnă, în ultimă instanţă, depăşirea unei epoci istorice lipsite de sens.

Întreaga ţinută morală a basmului vădeşte o umanizare a miraculosului-fantastic. Este exclusă favoarea zeilor ori a unei forţe supranaturale, care să determine soluţionarea conflictului, independent de decizia etică a omului, fără de răspunderea sau participarea hotărîtoare a acestuia. Dincolo de controverse şi fine disocieri analitice este

[20] Goethe valorifică simbolul şarpelui, conferindu-i un sens aparte. Într-o scrisoare către Trebra din 5 ianuarie 1814, el precizează că, spre deosebire de alţii, pentru el şarpele este „simbolul unei epoci fericite, al unui moment prielnic".

cert că în *Basm* se înfăptuieşte un act etic a cărui semnificaţie trece dincolo de limitele genului. Oameni sau figuri umanizate din lumea animalelor şi a naturii organice se constituie în simboluri, pe cînd cele trei statui de aur, de argint şi de bronz ale regilor din templul subteran — concretizînd înţelepciunea, aparenţa şi forţa – sînt fără îndoială alegorii.

„În seara aceasta vă voi spune o poveste — promite bătrînul spre a introduce *Basmul;* n-are să vă amintească de nimic şi totuşi o să vă amintească totul."

Acest „de nimic" este refuzul oricărei interpretări logic-speculative; „totul" materializează prin imagini şi simboluri totalitatea vieţii.

„În *Basm* – scrie Hofmannsthal – elementele existenţei sînt alăturate ca într-un joc graţios dar plin de semnificaţie, iar din imagini poetice şi referiri la viaţă se creează o muzică interioară de un farmec inedit; sufletul însă nu tinde spre explicitarea lor, deoarece se delectează în adevăratul sens al cuvîntului, ascultînd armonia celor zugrăvite [...] Cititorul are impresia că este purtat de şuvoiul lin al unei simfonii care-i umple sufletul [...] De-ar fi o operă, *Basmul* ar fi poate cea mai desăvîrşită din cîte s-au conceput: căci este naiv şi saturat de semnificaţii, plin de viaţă şi adîncime, încîntă simţurile, incită fantezia şi mişcă sufletul. Şi ca un zvon de clopoţei răsună în el armonia tuturor fiinţelor pămîntene..."[21]. Rod poetic al unei fantezii prodigioase, *Basmul* se adresează în mod deosebit ochiului, văzului. Walzel relevă forţa, plenitudinea şi precizia percepţiilor vizuale pe care această creaţie le trezeşte, dobîndind astfel un înalt caracter artistic. Rareori Goethe conturează atît de precis omul, atitudinea şi gestica sa, ca şi întreaga gamă a fenomenelor naturii, mai cu seamă peisajul... Fie în întuneric, fie în lumină, pretutindeni culorile strălucesc aproape supranatural, dezvăluind un univers feeric.

Splendoarea nestematelor şi a metalelor preţioase, contrastul dintre transparenţa luminoasă a zilei şi întunericul ameninţător al nopţii reprezentau motive predilecte ale basmului oriental. „Goethe [...] valorifică însă o ştiinţă care îi devenise din ce în ce mai dragă, teoria culorilor. Strădaniile sale privind optica se îndreptau din ce în ce mai mult spre sesizarea bogăţiei infinite a culorilor, aşa cum ea se înfăţişează

---

[21] Hugo von Hofmannsthal, *Goethes Opern und Singspiele.* În *Die Berührung der Sphären*", Berlin 1931, p. 108.

ochiului în condiții mereu schimbate. Și tot ce i s-a dezvăluit a dat roade în *Basm*, a fost potențat într-o adevărată simfonie a culorilor."[22]

Simfonie de culori și armonie a sunetelor, *Basmul* dă un răspuns poetic la străvechea întrebare despre esența ființei umane, despre țelul spre care ea merită și trebuie să se îndrepte, despre misiunea ei în univers.

Astfel firul ce duce de la o creație goetheană la alta se întrețese firesc în aceeași superbă canava artistică. Tabloul creației titanului de la Weimar se întregește, cuprinzînd zone din ce în ce mai întinse: din îmbinarea celor două meleaguri ce mărginesc fluviul vieții reiese întrepătrunderea dintre zi și noapte, simțuri și rațiune, natură și artă.

---

[22] Oskar Walzel, *Das Märchen. Einleitung des Herausgebers.* În *FA*, 14, p. 42.

PE MALUL fluviului larg, ale cărui ape umflate de o ploaie puternică ieșiseră din matcă, se afla umila colibă a bătrînului luntraș. Obosit după o zi de muncă, se culcase și adormise. În toiul nopții îl treziră niște voci puternice; înțelese că sînt călători care doreau să-i treacă rîul.

Ieșind din colibă, văzu plutind deasupra luntrii, prinse de parmac, două luminițe rătăcitoare, care-i dădură de înțeles că sînt tare grăbite și că ar dori să ajungă cît mai curînd pe celălalt mal. Bătrînul nu zăbovi, porni barca și cu priceperea sa de totdeauna vîsli pieziș spre celălalt mal, în timp ce străinele învăluite de lumină sporovăiau cu vioiciune într-o limbă necunoscută și pufneau uneori în rîs, sărind nebunatice cînd pe marginile, cînd pe fundul luntrii.

— Barca se clatină, strigă bătrînul, și dacă sînteți atît de zburdalnice se poate răsturna; potoliți-vă, luminițe rătăcitoare!

Temerile bătrînului le înteți însă veselia; îl luară în derîdere și-și văzură mai departe de nebuniile lor. Luntrașul răbdă necuviința în tăcere și ajunse curînd la celălalt mal.

— Iată răsplata pentru osteneala dumitale, spuseră călătoarele, și în timp ce se scuturau, mai multe monede de aur strălucitor căzură în luntrea umedă.

— Pentru numele lui Dumnezeu, strigă bătrînul, ce faceți!? Mă nenorociți! O singură monedă de-ar fi căzut în apă, fluviul, care nu poate suferi metalul ăsta, s-ar fi învolburat iar valurile lui m-ar fi înghițit cu luntre cu tot, și cine știe ce s-ar fi întîmplat cu voi; luați-vă galbenii înapoi!

— N-avem încuviințare să primim înapoi ceea ce am lepădat, răspunseră luminițele rătăcitoare.

— Îmi dați deci de furcă, spuse bătrînul aplecîndu-se să strîngă în șapca sa monedele de aur; acum trebuie să le adun, să le duc undeva pe țărm și să le îngrop!

Luminițele rătăcitoare săriseră afară din luntre și bătrînul le întrebă:

— Cum rămîne cu plata mea? Nu-mi dați nimic?

— Cine nu se mulțumește cu aur n-are decît să trudească pe degeaba! glăsuiră luminițele rătăcitoare.

— Trebuie să știți că nu mă puteți plăti decît cu roade ale pămîntului!

— Cu roade ale pămîntului? Nu le-am gustat niciodată! Nici nu le luăm în seamă!

— Nu vă las să plecați dacă nu-mi făgăduiți că-mi veți aduce trei căpățîni de varză, trei anghinare și trei cepe mari.

Luminițele rătăcitoare încercară s-o șteargă glumind, dar fără să poată înțelege cum, se simțeau țintuite locului; era cea mai neplăcută senzație pe care o încercaseră vreodată; de aceea îi făgăduiră bătrînului să-i îndeplinească cîndva, în viitor, dorința; el le lăsă să plece și porni luntrea. Se depărtase bine cînd luminițele rătăcitoare îi strigară din urmă:

— Moșule, ascultă moșule, am uitat ce era de mai mare însemnătate!

Dar el, purtat în voia valurilor pe aceeași parte a fluviului, nu le mai auzi. Voia să îngroape aurul blestemat aducător de primejdii într-un loc stîncos, unde apa nu putea pătrunde. Întîlni printre steiuri înalte o prăpastie foarte adîncă, aruncă în ea aurul și vîslind se îndreaptă spre coliba sa.

În prăpastie își avea culcușul un șarpe verde de toată frumusețea. Galbenii ce se rostogoliseră în hău îl treziră din somn. De cum zări rotocoalele strălucitoare le și înfulecă lacom, căutînd stăruitor toate monedele risipite printre tufișuri și crăpături de stîncă.

Și abia le înghițise că simți aurul topindu-i-se în măruntaie și răspîndindu-se în întreg trupul, ceea ce îi facea o plăcere nespusă. Spre marea lui bucurie, își dădu seama că dobîndise o transparență strălucitoare. I se spusese demult că i s-ar putea întîmpla; dar pentru că se îndoia că noua însușire ar putea fi de durată, curiozitatea și dorința de a se ști pe viitor în siguranță îl împinse să iasă din cotlonul stîncos ca să cerceteze și să afle cine a putut arunca frumusețe de galbeni în prăpastie. Dar nu găsi pe nimeni. Cu atît mai mult îi plăcea să se admire, cum, furișîndu-se printre tufișuri și ierburi, răspîndea o lumină plăcută prin verdele proaspăt al împrejurimilor. Frunzele toate scăpărau ca smaraldul și orice floare părea preschimbată ca printr-o minune.

Şi astfel străbătu în van pustietatea sălbatică. Speranța-i crescu cu atît mai mult, cu cît ajunse pe o cîmpie unde văzu încă de departe o strălucire asemănătoare cu cea pe care o răspîndea el însuși.

— În sfîrșit, o să dau de ființe asemănătoare mie! spuse el și se grăbi să se apropie de acel loc. Nu-și precupeți osteneala de a trece prin smîrcuri și printre trestii; căci cu toate că îi plăcea mult mai mult să hălăduiască pe pajiști uscate de munte, în crăpăturile stîncilor trufașe și în locuri unde putea să se hrănească cu ierburi aromate și să-și potolească de obicei setea cu picături delicate de rouă și apă proaspătă de izvor, de dragul aurului și sperînd să-și păstreze strălucirea minunată, el n-ar fi pregetat să îndure tot ce-i fusese sortit.

În cele din urmă ajunse tare obosit pe o cîmpie mlăștinoasă, deasupra căreia cele două luminițe rătăcitoare zburdau în voie. Se îndreptă spre ele, le dădu bineţe și inima i se umplu de bucurie văzînd niște ființe atît de plăcute, înrudite cu el prin aceeași însușire. Luminițele rătăcitoare se apropiară de șarpe, săriră peste trupul lui și chicotiră după cum le era obiceiul.

— Cumetre, n-are însemnătate că ești din neamul celor ce se tîrăsc la suprafața pămîntului; bineînțeles, sîntem înrudiți doar părelnic, căci uită-te (în acea clipă amîndouă se subțiară, transformîndu-se în limbi de flăcări pe cît de lungi, pe atît de ascuțite) cît de bine ne stă nouă, ființelor ce tindem spre înalt, mlădierea, supleţea; să nu ne-o iei în nume de rău, prietene, dar ce ființă, ce neam se poate mîndri cu asemenea însușire? De cînd sînt luminițele rătăcitoare pe lume, nici una nu s-a tîrît, nici una nu s-a întins pe jos!

Şarpele începu să se simtă foarte stînjenit în tovărășia acestor rude, căci oricît s-ar fi străduit să ridice capul, simțea că trebuie să-l plece din nou spre pămînt, pentru a putea înainta. Dacă nu demult, în dumbrava întunecată, înfățișarea lui îi plăcuse foarte, acum alături de aceste neamuri, strălucirea lui părea să pălească clipă de clipă, ba chiar se temea ca pînă la urmă să nu se stingă de tot.

Nedumerit, întrebă degrabă luminițele rătăcitoare dacă nu i-ar putea spune cine și de ce aruncase aurul strălucitor care căzuse nu de mult în prăpastie; bănuie că ar fi picat din ceruri o ploaie de aur ... Luminițele rătăcitoare făcură haz de

el și se scuturară, astfel încît o mulțime de galbeni căzură jur împrejur. Șarpele se repezi să-i înghită.

— Poftă bună, cumetre, îi urară luminițele rătăcitoare cu bunăcuviință, putem să-ți servim încă și mai mult!

Și se scuturară cu mare repeziciune încă de cîteva ori, astfel încît șarpele abia mai prididea să înghită prețioasa hrană. Strălucirea lui începu să crească văzînd cu ochii. Pe măsură ce sporea, luminițele rătăcitoare deveniseră firave și palide, fără să-și piardă însă cîtuși de puțin voia-bună.

— Vă rămîn îndatorat pe vecie, le mulțumi șarpele, de cum își trase sufletul după un asemenea prînz, cereți-mi ce vreți; am să fac pentru voi tot ce stă în puterile mele...

— Foarte frumos, răspunseră luminițele rătăcitoare. Spune-ne unde o putem găsi pe frumoasa Floare-de-Crin? Du-ne cît de repede poți la palatul, la grădina ei, căci ardem de nerăbdare să i ne aruncăm la picioare!

— Lucrul ăsta nu-l pot îndeplini chiar acum, răspunse șarpele oftînd din adîncul sufletului. Căci din păcate, frumoasa Floare-de-Crin se află dincolo de fluviu!

— Pe malul celălalt! Și noi am venit tocmai în noaptea asta furtunoasă de pe celălalt mal! Ce nemilos este fluviul care ne desparte! N-ar fi oare cu putință să-l chemăm din nou pe bătrîn?

— V-ați osteni degeaba! Chiar dacă l-ați reîntîlni aici, nu v-ar lua în barcă; căci poate aduce pe oricine încoace, dar n-are voie să treacă pe nimeni pe malul celălalt.

— Ne-am făcut-o cu mîna noastră! Nu există nici un alt mijloc de a trece fluviul?

— Sînt cîteva, dar nu în clipa asta! Eu însumi pot să vă trec apa, dar abia pe la prînz.

— La miezul zilei nu ne așternem cu prea mare plăcere la drum!

— Atunci puteți ajunge pe malul celălalt seara, odată cu umbra uriașului!

— Ce trebuie să facem?

— Uriașul care locuiește prin apropiere e lipsit de vlagă, nu poate ridica un fir de pai cu mîinile, iar pe umeri nu-i în stare să poarte o crosnie de vreascuri; dar umbra lui e zdravănă și în stare de multe. De aceea puterea ei atinge culmea la răsăritul și la asfințitul soarelui. Seara te poți așeza în cîrca umbrei, uriașul se îndreaptă la acea vreme încet

spre mal și umbra lui îl poartă pe călător peste apă. Dar dacă nu pregetați să veniți pe la prînz spre colțul de pădure unde tufărișul se întinde pînă la malul apei, pot să vă trec eu pe partea cealaltă și să mă înfățișez cu voi frumoasei Floare-de-Crin. De vă sperie căldura amiezii, nu aveți decît să vă duceți spre seară la uriașul din scobitura stîncii de colo; nu încape îndoială că se va dovedi foarte binevoitor.

Înclinîndu-se ușor, cele două luminițe rătăcitoare se îndepărtară și șarpele fu mulțumit să scape de ele, pe de o parte pentru a se bucura de strălucirea ce-o răspîndea, pe de alta pentru a-și satisface curiozitatea ce-l chinuia de mult timp într-un chip ciudat.

Tot furișîndu-se printre crăpăturile stîncilor, descoperise într-un loc anumit un lucru cu totul neobișnuit. Căci deși era nevoit să se tîrască prin hăuri și cotloane întunecate, avea putința să deosebească foarte bine obiectele unele de altele datorită unui simț anumit. Era obișnuit să dea pretutindeni de forme neregulate create de natură. Uneori se furișa printre vîrfurile unor cristale de mărime neobișnuită, alteori simțea filoanele și vinele argintului[1] curat și scotea cîte o piatră prețioasă la lumina zilei. Spre marea lui uimire, descoperise într-o boltă stîncoasă, închisă de jur împrejur, obiecte care vădeau mîna de faur a omului. Pereți netezi pe care nu se putea urca, colțuri ascuțite, unghiuri netezite, coloane dăltuite și, ceea ce îi părea cel mai neobișnuit, figuri omenești, în jurul cărora se încolăcise de nenumărate ori și despre care era convins că sînt de bronz sau de marmoră bine șlefuită. Toate acestea voia să le mai cuprindă încă o dată cu privirea, pentru a se încredința de ceea ce pînă atunci stăruise doar ca bănuială. Se credea acum în stare să lumineze prin propria-i strălucire această mirifică boltă subterană și nădăjduia să cunoască mai îndeaproape toate misterioasele ei obiecte. Grăbi într-acolo și găsi pe drumul bine cunoscut spărtura prin care obișnuia să se furișeze în sanctuar.

Din clipa în care se află acolo, privi cu mare curiozitate în jur și, cu toate că strălucirea pe care o răspîndea nu putea lumina toate obiectele din rotondă, totuși cele mai apropiate i se înfățișară destul de limpede. Cu uimire și venerație își îndreptă privirea în sus, spre o nișă inundată de lumină, în care se afla statuia din aur curat a unui preacinstit rege. Judecînd după dimensiuni, statuia întrecea talia obișnuită a oamenilor, dar silueta luată în sine părea să reprezinte un

bărbat mai curînd mic de stat. Trupul său bine făcut era înconjurat de o mantilă simplă iar o coroană împletită din frunze de stejar îi încununa fruntea.

Abia își ridicase șarpele ochii spre venerabila statuie, că regele prinse glas și întrebă:

— De unde vii?

— Din inima muntelui stîncos în care se odihnește aurul, răspunse șarpele.

— Ce e mai minunat decît aurul? voi să știe regele.

— Lumina, înălțimea ta!

— Și ce te desfată mai mult decît lumina? continuă regele să întrebe.

— Conversația, răspunse șarpele strălucitor.

În timp ce vorbea, aruncă o privire în jur și văzu în următoarea nișă o altă statuie minunată. Era un rege de argint, înalt și uscățiv, îmbrăcat într-un veșmînt bogat împodobit, iar coroana, cingătoarea și sceptrul erau bătute cu nestemate; avea întipărită pe chip o blîndă mîndrie și părea că vrea să spună ceva, cînd o vînă întunecată a peretelui de marmoră se aprinse pe neașteptate și răspîndi o lumină molcomă în întregul sanctuar. În strălucirea ei șarpele văzu statuia din bronz a celui de-al treilea rege, rezemat de o ghioagă; era foarte voinic, purta pe cap o cunună de laur și putea fi asemuit mai curînd cu o stîncă decît cu un om. Voi să-l descopere pe al patrulea, care se afla la cea mai mare depărtare de el, dar peretele se deschise, în timp ce filonul ce răspîndea lumină pieri într-o străfulgerare.

Atenția șarpelui fu atrasă de un bărbat de statură mijlocie care se ivise din perete. Era îmbrăcat în port țărănesc și purta în mînă o mică lampă, la a cărei flacără ce ardea liniștit te uitai cu plăcere. Fără să arunce vreo umbră, ea lumina neașteptat de frumos întregul dom.

— Pentru ce vii, nu vezi că avem lumină? întrebă regele de aur.

— Știți că nu-mi este îngăduit să luminez ceea ce-i obscur.

— Se sfîrșește împărăția mea? dori să știe regele de argint.

— Tîrziu sau niciodată, răspunse bătrînul.

Apoi răsună vocea puternică a regelui de bronz:

— Cînd mă voi ridica?

— Curînd, prevesti bătrînul.

— Cu cine să mă întovărășesc? ceru regele sfatul.

— Cu fratele tău mai vîrstnic, spuse bătrînul.

— Și ce-o să se întîmple cu cel mezin? continuă să întrebe regele.

— Se va așeza, îl liniști bătrînul.

— Dar nu-nu sînt o-bo-obosit, ripostă cel de-al patrulea rege, cu o voce aspră, bîlbîindu-se.

În timp ce regii vorbiseră cu bătrînul, șarpele se furișase binișor prin sanctuar, privise totul și acum se uita la al patrulea rege, în preajma căruia ajunsese. Acesta stătea rezemat de o coloană și statura sa impunătoare era mai mult greoaie decît falnică. Nici metalul din care fusese turnat nu era ușor de recunoscut. Cercetat îndeaproape, se dovedea a fi un aliaj din cele trei metale, din care erau făcuți frații săi. Dar în timpul topirii nu păreau să se fi amestecat prea bine, filoane de aur și de argint străbăteau ici și colo masa de bronz și dădeau statuii o înfățișare neplăcută[2].

Între timp regele de aur spuse bărbatului cu lampa:

— Cîte-s tainele ce le cunoști?

— Trei, răspunse bătrînul.

— Și care-i cea mai de seamă? voi să știe regele de argint.

— Cea vădită tuturor[3], răspunse cel întrebat.

— Nu vrei să ne-o dezvălui și nouă? întrebă regele de bronz.

— Din clipa în care o s-o cunosc pe a patra, zise bătrînul.

„Nu-i treaba mea, murmură pentru sine regele din aliaj, nu mă privește!“

— Cunosc a patra taină, șuieră șarpele; se apropie de bătrîn și-i șopti ceva la ureche.

—Sosit-a timpul[4], prevesti bătrînul cu voce puternică. Ecoul îi răspunse, în sanctuar statuile de metal prețios răsunară și în acea clipă bătrînul se cufundă spre soare-apune, iar șarpele spre soare-răsare, fiecare trecînd în goană prin cotloanele prăpastiei stîncoase.

Toate cărăruile subterane, toate galeriile prin care grăbea bătrînul se umpleau deîndată în urma lui cu aur, căci lampa sa avea însușirea minunată de a preface pietrele în aur, lemnul de orice fel în argint, animalele moarte în pietre prețioase și de a descompune orice metal; pentru a înfăptui acest miracol trebuia ca singură ea să îndepărteze întunericul. Dacă în apropierea ei se afla o altă sursă de lumină, strălucea doar frumos și blînd, însuflețind tot ceea ce viețuia.

Bătrînul intră în coliba pe care-o înjghebase în coasta muntelui și-și găsi nevasta tare amărîtă. Ședea lîngă foc, plîngea și nu izbutea să-și găsească liniștea.

— Sînt foarte nefericită, spuse ea, știi bine că n-am vrut să te las să pleci astăzi!

— Da' ce s-a întîmplat? întrebă bătrînul foarte liniștit.

— De-abia ai plecat, începu ea lăcrimînd, că m-am și trezit în fața ușii cu doi călători tare nerăbdători; nechibzuita de mine i-am lăsat să intre, căci păreau oameni cuviincioși și cumsecade; erau învăluiți în flăcărui ușoare și s-ar fi putut să-i iei drept niște luminițe rătăcitoare; dar de-abia au pus piciorul în casă, că au și început într-un fel nerușinat să-mi spună vorbe de lingușire și au devenit atît de stăruitori, încît mi-e rușine să mă gîndesc la ceea ce s-a întîmplat.

— Ei bine, răspunse bătrînul zîmbind, călătorii vor fi glumit; căci judecînd după vîrsta ta, ar fi trebuit să se mărginească la obișnuitele cuvinte de politețe.

— Care vîrstă? strigă femeia; de ce-o fi trebuind să-mi tot amintești de vîrstă? Sînt oare atît de bătrînă? Cuvinte familiare, firești, de politețe? Știu eu ce știu! Și uită-te, te rog, în jurul tău, privește cum arată pereții; uită-te la pietrele cele vechi, pe care nu le-am mai văzut de o sută de ani: au înghițit tot aurul de pe perete, nici nu-ți vine a crede cu cîtă lacomă rîvnă și mă tot încredințau că are un gust mult mai bun decît aurul brut. După ce-au curățat toți pereții, au fost cuprinși de o mare veselie și nu încape îndoială că în scurtă vreme au crescut și s-au lățit strălucind și mai puternic. Apoi au reînceput cu necuviințele, au dat să mă mîngîie, să-mi spună că sînt regina lor, să se scuture răspîndind o mulțime de monede de aur în jur; privește sub bancă să vezi cum lucesc. Dar ce nenorocire s-a întîmplat! Cîinele nostru, mopsul, a înghițit cîteva monede și uită-te, zace mort colo, lîngă cămin; bietul animal! N-am să mi-o iert niciodată! Mi-am dat însă seama abia după ce-au plecat, altfel nu le-aș fi făgăduit să plătesc datoria pe care o aveau față de luntraș.

— Ce-i datorează? voi să știe bătrînul.

— Trei căpățîni de varză, trei anghinare și trei cepe, răspunse femeia; am făgăduit că le voi duce la fluviu de cum se vor ivi zorile.

— E bine să le faci pe plac, încuviință bătrînul, căci se va ivi curînd prilejul să ne slujească ele pe noi.

— Nu știu dacă o să ne ajute, dar s-au legat și m-au încredințat că o vor face.

Între timp focul din vatră se stinse, bătrînul acoperi jarul cu cenușă multă, îndepărtă aurul sclipitor și lampa sa

micuță răspîndi din nou, ea singură, o lumină puternică și plăcută; pereții se acoperiră cu o pojghiță de aur și mopsul se prefăcu în cel mai frumos onix pe care ți l-ai putea închipui. Îmbinarea apelor castanii cu cele negre în adîncul pietrei prețioase îl transformaseră într-o rară operă de artă.

— Ia-ți coșul, porunci bătrînul, și pune onixul într-însul: adu apoi cele trei căpățîni de varză, cele trei anghinare și cele trei cepe, așază-le în jurul pietrei și du-te cu ele la rîu! Roagă-te, spre prînz, de șarpe să te treacă apa, caut-o pe frumoasa Floare-de-Crin și dăruiește-i onixul; atingerea ei îl va învia pe cîine, după cum ucide orice ființă vie; mopsul o să-i fie un tovarăș credincios. Spune-i să nu se lase copleșită de tristețe, căci în curînd va fi izbăvită; cea mai mare nenorocire se va dovedi cel mai mare noroc, căci sosit-a vremea!

Bătrîna își încărcă bine coșul și de cum se risipi negura nopții o porni la drum. Soarele care tocmai se ivea își arunca sulițele de foc dincolo de apele scînteietoare ale fluviului îndepărtat; femeia mergea încet, căci coșul de pe cap o apăsa cu greutatea lui. Dar nu din pricina onixului, căci orice lucru neînsuflețit ar fi purtat nu-l simțea; mai mult, el se ridica în văzduh și-i plutea deasupra capului. Dar zarzavatul proaspăt ca și orice ființă vie, oricît de mică, îi era foarte greu de dus. Merse așa necăjită o vreme, cînd deodată se opri speriată căci era cît pe aci să calce umbra uriașului, care se întindea peste cîmpie pînă la dînsa. Abia acum văzu pe semețul ce sfida înălțimile ieșind din fluviul în care se scăldase și nu știu cum să-l ocolească. Din clipa în care o zări acesta îi dădu glumeț bineţe și mîinile umbrei lui începură deîndată să-i scotocească prin coș. Cu ușurință și îndemînare scoaseră o căpățînă de varză, o anghinare și o ceapă și le duseră la gura uriașului, care își urmă apoi drumul în susul apei, lăsînd femeii cale liberă.

Bătrîna se gîndi dacă n-ar fi mai bine să se întoarcă și să înlocuiască cele trei legume cu altele din grădina ei, dar cu îndoială în suflet își continuă totuși drumul, astfel încît în curînd ajunse la malul fluviului. Așteptă îndelung pe luntraș; în sfîrșit, îl văzu aducînd de pe celălalt mal un călător ciudat. Era un tînăr frumos, deosebit, pe care nu se mai sătura privindu-l cum cobora din barcă.

— Ce-mi aduci? o întrebă luntrașul.

— Legumele pe care vi le datorează luminițele rătăcitoare, îl lămuri femeia și-i arătă coșul.

Dar cînd bătrînul își dădu seama că sînt doar două din fiecare sort se întunecă la față și-i spuse că nu le poate primi. Femeia îl rugă stăruitor, mărturisindu-i că nu se poate întoarce acum acasă fiindcă ar fi greu să care povara pe drumul pe care-l mai avea încă de făcut. El rămase însă neclintit, încredințînd-o că nu poate fi vorba de tîrguială.

— Plata cuvenită trebuie lăsată să se odihnească nouă ceasuri și nu-mi pot lua partea mea, pînă nu-i dau o treime fluviului.

După multă tocmeală bătrînul îi spuse femeii:

— Mai este încă o cale. Dacă poți chezășui fluviului că îi vei aduce ce-i datorezi, atunci primesc cele șase bucăți, dar treaba nu-i lipsită de oarecare primejdie.

— Dacă îmi țin cuvîntul dat, scap nevătămată?

— De bună seamă! Bagă mîna în apă și făgăduiește — continuă bătrînul — că peste o zi și o noapte o să-ți plătești datoria.

Femeia făcu precum i se spuse, dar se sperie rău cînd își scoase mîna din apă: era neagră ca tăciunele. Se năpusti asupra bătrînului ocărîndu-l, plîngîndu-se că mîinile-i fuseseră tot ce avea mai frumos și că în pofida muncii aspre, știuse de-o viață să și le păstreze albe și gingașe. Se uită tare supărată la mîna înnegrită și strigă disperată:

— Dar e mai rău decît am crezut, văd că s-a chircit, e mult mai mică decît cealaltă!

— Ți se pare doar în clipa asta, o liniști bătrînul. Dar dacă nu-ți ții făgăduiala așa o să rămînă ... Mîna o să se împuțineze cu timpul și pînă la urmă o să piară de tot. N-o să fii însă lipsită de ea și ai s-o poți folosi la orice muncă, doar că cei din jur n-o s-o vadă.

—Aș vrea mai curînd să n-o pot folosi, dar ceilalți s-o vadă, spuse bătrîna. Dar toate astea n-au nici o însemnătate, căci îmi voi ține cuvîntul dat ca să scap curînd de pielea asta tuciurie și de grijă.

Apoi apucă degrabă coșul care se ridică de la sine deasupra creștetului, plutind ușor, și o luă cu pași repezi pe urmele tînărului care se îndrepta încet, pierdut în gînduri, spre mal. Statura lui impunătoare și îmbrăcămintea ciudată i se întipăriseră adînc în mintea bătrînei femei.

Pieptul tînărului era acoperit cu o platoșă strălucitoare, prin care se vedeau mișcîndu-se mușchii trupului vînjos. Purta pe umeri o mantie de purpură, iar pe capul descoperit se încîrlionțau șuvițe castanii. Lumina soarelui îi scălda fața

plăcută și picioarele zvelte. Pășea cu mișcări domoale pe nisipul fierbinte și o durere adîncă părea să-l împiedice să vadă ceea ce se petrecea în jurul lui.

Bătrîna guralivă încercă să intre în vorbă cu el, dar tînărul răspundea în silă și cu jumătate de gură, astfel încît — în ciuda ochilor săi frumoși — ea încetă să-l tot întrebe și-și luă rămas bun spunîndu-i:

— Mergi prea încet, tinere, eu nu pot întîrzia, pentru că trebuie să trec apa peste șarpele verde și să duc frumoasei Floare-de-Crin darul neasemuit pe care i-l trimite bărbatumeu.

Și zicînd aceste cuvinte se îndepărtă în mare grabă; dar tot atît de repede se îmbărbătă frumosul tînăr, grăbind după dînsa.

— Te duci la Floare-de-Crin? se însufleți el. Atunci avem același drum! Și despre ce dar este vorba, ce duci acolo în coș?

— Tinere, răspunse femeia, nu se cuvine ca după ce-ai fost atît de zgîrcit la vorbă să stărui acum ca să afli repede tainele mele. Dar dacă vrei să încheiem un tîrg și să-mi spui ce te frămîntă, nu-ți voi ascunde ce mi s-a întîmplat mie și care-i povestea darului ce-l duc.

Căzură la învoială. Femeia îi destăinui necazurile ei, întîmplarea cu cîinele și-i arătă darul minunat.

Fără de zăbavă el scoase din coș și luă în brațe opera de artă zămislită parcă de natura însăși; mopsul care părea să doarmă liniștit.

— Animal fericit! murmură tînărul. Mîinile ei — care de ating o ființă vie îi pregătesc tristul destin al morții — pe tine, animal neînsuflețit, te vor readuce la viață. Dar ce spun eu ... trist! nu e oare mult mai jalnic și înfricoșător ca prezența ei să te împietrească, decît să mori la atingerea mîinii ei?

Uită-te la mine, zise el bătrînei; cîte mi-a fost dat să sufăr la vîrsta mea! Armura asta, purtată cu cinste în războaie, și purpura, pe care m-am străduit s-o merit printr-o cîrmuire înțeleaptă, mi le-au lăsat soarta. Armura ca o povară de prisos, purpura ca o podoabă neînsemnată. Coroana, sceptrul și spada le-am pierdut, și de fapt sînt tot atît de gol și neajutorat ca orice alt pămîntean, căci privirea ochilor ei frumoși, albaștri, răspîndește nenorocire și ia puterea oricărei ființe, iar acei pe care atingerea mîinii ei nu-i ucide, se simt prefăcuți în umbre vii.

Astfel își plîngea neîncetat durerea, fără a potoli curiozitatea bătrînei, care nu dorea să știe atît ce-i în inima lui, cît întîmplările care-l aduseseră în această stare. Nu află nici numele tatălui său, nici al împărăției. Tînărul mîngîia trupul de piatră al cîinelui, pe care razele soarelui și pieptul său îl încălziseră ca și cum ar fi avut viață. Întrebă de mai multe ori de omul cu lampa, despre puterea luminii sacre și părea să nădăjduiască multe de la ea pentru schimbarea tristei sale situații.

Tot vorbind, zăriră în depărtare, sclipind în lumina orbitoare a soarelui, arcul majestuos al podului ce se întindea de la un mal la celălalt. Rămaseră mirați, deoarece niciodată pînă atunci nu văzuseră o asemenea minunăție.

— Nu era oare destul de frumos și înainte, cînd se ridica în fața ochilor noștri de parcă ar fi fost clădit din jasp și cvarț verde? spuse prințul. Să nu te cuprindă teama, pășind pe el, acum cînd pare clădit din smarald, crisopras și crisolit îmbinate cu neasemuită maiestrie?

Nici unul n-avea de unde să știe transformarea suferită de șarpe: căci el era cel care, unduindu-se în miezul fiecărei zile, lua înfățișarea unui pod avîntat peste apele fluviului[5]. Călătorii puseră plini de cucernicie piciorul pe el și trecură în tăcere de partea cealaltă.

Abia atinseră malul opus că podul începu să se clatine și să se miște, atingînd în scurt timp suprafața apei, iar șarpele verde, cu înfățișarea sa ciudată, porni să se tîrască, în urma călătorilor, pe uscat. Nici nu conteniseră să-i mulțumească pentru că le dăduse voie să treacă apa pe spatele lui, cînd își dădură seama că, neîndoielnic, în afara lor, mai erau de față și alte ființe, pe care privirea nu le putea desluși. Auzeau în preajmă șuierături la care șarpele răspundea în același fel; ciuliră urechile și auziră, pînă la urmă, următoarele:

— O să ne plimbăm neștiute de nimeni prin parcul Florii-de-Crin și te rugăm, de cum se înnoptează și devenim de bine de rău ceva mai arătoase, să ne înfățișezi celei ce întruchipează frumusețea desăvîrșită. O să ne găsești la marginea marelui lac.

— Ne-am înțeles, șuieră șarpele, iar șuierul său se pierdu în văzduh.

Cei trei călători — bătrîna, tînărul și șarpele — se sfătuiră în ce ordine să se înfățișeze frumoasei; căci oricîte

ființe ar fi înconjurat-o, ele puteau să se apropie de ea și să se depărteze doar una cîte una, dacă voiau să se ferească de dureri.

Femeia cu cîinele prefăcut în onix se apropie mai întîi de grădină și începu să-și caute stăpîna protectoare; era ușor de găsit, pentru că tocmai cînta la harfă; sunetele armonioase apăreau mai întîi ca cercuri pe oglinda liniștită a lacului, apoi legănau în chip de adiere ușoară iarba și tufișurile. Ședea în mijlocul unei pajiști verzi îngrădite, la umbra unui pîlc de copaci și, de cum se înfățișă privirii, fermecă din nou văzul, auzul și inima femeii care se apropia cuprinsă de încîntare, jurînd în sinea ei că Floare-de-Crin se făcuse și mai frumoasă în timpul cît n-o văzuse. Și încă de departe începu să-i dea bineţe și s-o laude:

— Ce fericire pe cel ce te privește! în jurul tău totul devine un paradis! Ce încîntător ții harfa sprijinită în poală, ce blînd o înconjoară brațele, cum pare ea să tindă spre pieptul tău și cît de dulce răsună la atingerea degetelor subțiri! Ce fericit, întreit de fericit ar fi tînărul care i-ar putea lua locul!

Și tot vorbind așa se apropiase de fată; frumoasa Floare-de-Crin deschise ochii, lăsă mîinile să cadă de-a lungul trupului și-i răspunse:

— Nu mă întrista, cuvintele tale de laudă vin la timp nepotrivit și cu atît mai mult mă fac să-mi simt nenorocirea. Uită-te, aici, la picioarele mele, zace fără viață bietul meu canar ale cărui melodii se îmbinau odinioară atît de plăcut cu cîntecele mele; se deprinsese să stea pe harfă și fusese cu grijă învățat să nu mă atingă; astăzi, cînd înviorată de somn începusem să preaslăvesc zorile și micul cîntăreț, mai vioi ca oricînd, scotea niște triluri armonioase, se năpusti, ca săgeata, un uliu deasupra capului meu; biata viețuitoare se sperie și-și căută adăpost la pieptul meu; în acea clipă am simțit ultimele zvîcniri ale vieții care-l părăsea. E adevărat, lovită de privirea mea, pasărea de pradă se tîrîie fără de vlagă pe malul apei, dar la ce-mi folosește că am pedepsit-o? Dragul de el e mort și mormîntul lui îmi va spori numărul tristelor tufișuri din grădină.

— Curaj, frumoasă Floare-de-Crin, spuse femeia, ștergîndu-și lacrima pe care povestirea nefericitei fete o storsese ochilor ei; liniștește-te, moșul meu îți dă de veste că a venit vremea și-i bine să-ți domolești tristețea. Și-n cea mai mare nenorocire trebuie să vezi solia unei fericiri depline. E drept, continuă bătrîna, în lume se întîmplă lucruri ciudate. Uită-te

te rog la mîna mea cum s-a înnegrit și, după cîte îmi dau seama s-a și chircit; trebuie să mă grăbesc înainte ca s-o pierd cu totul! De mi-a fost dat să le fac luminițelor rătăcitoare un bine, de ce mi-o fi fost sortit să mă întîlnesc cu uriașul, de ce am fost nevoită să-mi cufund mîna în apele fluviului? Nu-mi poți da o căpățînă de varză, o anghinare și o ceapă? Le-aș duce fluviului și mîna mea s-ar albi, ar fi ca mai înainte, astfel încît ar putea fi aproape ca a ta!

— Căpățîni de varză și cepe ai mai putea găsi, dar zadarnic vei căuta anghinare. Nici una dintre plantele ce cresc în marea mea grădină nu înfloresc și nu dau rod; dar fiecare mlădiță pe care-o rup și-o sădesc pe mormîntul unei ființe iubite, înverzește și crește ca din apă. Pîlcul de copaci, tufișurile, dumbrăvile din jur le-am văzut, din păcate, crescînd sub ochii mei. Umbrelele acestor pini, obeliscurile chiparoșilor, coloșii de stejar și fag, toți arborii au fost mlădițe firave sădite de mîna mea într-un pămînt de altminteri sterp.

Bătrîna nu prea luase aminte la aceste vorbe, ci își privise mîna, care în prezența Florii-de-Crin se înnegrea văzînd cu ochii și părea clipă de clipă să se chircească mai mult. Dădu tocmai să-și ia coșul și să plece mai repede, cînd își aminti că uitase ce era mai de seamă. Scoase degrabă cîinele prefăcut în piatră prețioasă și-l așeză în iarbă, nu departe de frumoasa fată.

— Bărbatul meu, spuse ea, ți-l trimite drept amintire; știi prea bine că-l poți însufleți, atingîndu-l. Animalul cuminte și credincios o să-ți aducă multă bucurie, și tristețea că-l pierd se risipește doar la gîndul că va fi al tău.

Frumoasa Floare-de-Crin păru să se uite cu uimire la blîndul animal.

— Se adună mai multe semne, spuse ea, care îmi trezesc speranța; dar, vai, nu-i doar o nălucire deșartă a firii noastre să ne închipuim că atunci cînd se adună mai multe nenorociri norocul e pe aproape?

Folosul vestitor de bine al semnelor de-augur:
a pasării pieire și mîna de tăciune
Sau cîinele de piatră cel din onixul pur
al omului cu lampa — s-apropie de mine?

În pragul sterp, fără de bucuria vieții
Sînt în puterea oarbă a ăstui nenoroc
Pe malul însorit n-apare templul ceții
Să crească peste ape podul, la soroc?[6]

Oricine ar fi ascultat plin de încîntare cîntecul Florii-de-Crin, atît de plăcut se împleteau sunetele melodioase ale harfei cu vocea ei. Dar biata femeie ardea de nerăbdare să plece. Voi tocmai să-și ia rămas bun, dar sosirea șarpelui o împiedică să facă întoarsă cale. El auzise sfîrșitul cîntecului și se grăbi s-o încurajeze pe frumoasa fată.

— Profeția privind podul s-a împlinit! o vesti el. Întreabă pe această femeie cumsecade ce minunat se boltește acum arcul podului. Ceea ce era pînă acum doar jasp sau cvarț verde, opac, străbătut cel mult către margini de lumină, s-a prefăcut în nestemată străvezie. Nici măcar beriliul nu-i atît de limpede, nici smaraldul n-are o culoare atît de frumoasă.

— Îți doresc noroc, răspunse frumoasa Floare-de-Crin, dar te rog să mă ierți dacă nu cred că prezicerea s-a și împlinit. Pe arcada înaltă a podului tău pot trece doar drumeți pedeștri, dar nouă ni s-a făgăduit că vor trece și oameni călări sau în care, călători de tot felul, atît de pe o parte cît și de pe cealaltă a malului. Nu ni s-a vestit că din apă vor crește de la sine piloni uriași?

Bătrîna cu privirea țintă la mînă puse capăt discuției și-și luă rămas bun.

— Mai rămîi doar o clipă, o rugă Floare-de-Crin, și ia cu tine pe bietul meu canar. Roagă lampa să-l prefacă într-un topaz minunat, iar eu o să-l ating și o să-l însuflețesc. Cu el și cu cîinele pe care mi l-ai adus îmi voi petrece în mod plăcut timpul; dar grăbește-te, aleargă cît te țin picioarele, căci odată cu apusul soarelui cumplita putreziciune se înstăpînește și-i destramă pentru totdeauna bietului canar frumoasa alcătuire a trupului!

Bătrîna puse pasărea neînsuflețită în coș, pe frunze proaspete, și plecă în grabă.

— Oricum, spuse șarpele continuînd firul întrerupt al vorbirii, templul a fost clădit.

— Dar nu pe malul fluviului, zise frumoasa.

— Se află încă în adîncurile pămîntului, o lămuri șarpele; i-am văzut pe regi și-am vorbit cu ei.

— Oare cînd se vor trezi la viață? întrebă Floare-de-Crin.

Șarpele răspunse:

— Am auzit răsunînd în sanctuar cuvintele profetice: „Sosit-a vremea".

O dulce bucurie lumină chipul frumoasei.

— Îmi este dat să aud astăzi pentru a doua oară aceste cuvinte aducătoare de noroc. Cînd o să vină oare ziua în care le voi auzi pentru a treia oară?

Se ridică şi, în aceeaşi clipă, apăru printre tufişuri o fată fermecătoare, care-i luă harfa din mînă. Acesteia îi urmă încă una, care strînse jeţul de fildeş sculptat pe care şezuse frumoasa şi luă sub braţ perna de argint. O a treia purta în mînă o umbrelă mare de soare, împodobită cu perle, aşteptînd să vadă dacă nu cumva Floare-de-Crin doreşte s-o însoţească în plimbarea ei. Erau nespus de frumoase, de atrăgătoare aceste trei fete, totuşi nu făceau decît să pună în valoare darurile cu care firea o înzestrase pe Floare-de-Crin şi oricine trebuia să recunoască că nici una dintre ele nu se putea asemăna cu dînsa.

Între timp Floare-de-Crin privise cu bunăvoinţă cîinele cel minunat. Se aplecă, îl atinse, şi în acea clipă el se ridică de jos. Se uită în jur plin de vioiciune, alergă încoace şi încolo şi se grăbi să-şi întîmpine prietenos binefăcătoarea. Frumoasa îl luă în braţe şi-l strînse la piept.

— Chiar dacă eşti rece, spuse ea, şi chiar dacă în tine nu-i viaţă întreagă, eşti binevenit; o să te iubesc cu tandreţe, o să glumesc şăgalnic cu tine, am să te mîngîi cu mînă prietenească şi-am să te ţin aproape de inima mea....

Apoi îi dădu drumul, îl goni, îl chemă înapoi şi se jucă atît de hazliu cu el, alergînd sprintenă şi plină de nevinovăţie prin iarbă, încît te uitai fermecat de bucuria ei, pe care nu se putea să n-o împărtăşeşti tot aşa după cum scurt timp înainte, tristeţea fetei ar fi îndurerat orice fiinţă.

Veselia, jocul graţios luară sfîrşit odată cu venirea tînărului cel trist. Păşi în grădină aşa precum îl ştim, numai că dogoarea zilei părea să-l fi istovit şi mai tare, iar de faţă cu iubita pălea clipă de clipă. Purta pe braţ uliul care sta liniştit ca un porumbel, lăsîndu-şi aripile să atîrne.

— Nu-i prea frumos din partea ta, îl întîmpină Floare-de-Crin, să mi te înfăţişezi cu pasărea asta vrednică de ură, pocitania care mi-a ucis astăzi pe micul meu cîntăreţ.

— N-o certa pe nefericita zburătoare, răspunse tînărul, dă vina mai curînd pe tine şi pe soarta ta şi îngăduie-mi s-o fac tovarăşul nenorocirii mele.

În vremea aceasta mopsul nu încetase să se hîrjonească cu stăpîna sa şi dînsa se purta cît se poate de prietenos cu favoritul cel străveziu. Bătea din palme pentru a-l speria, apoi alerga ca să-l atragă din nou. Încerca să-l prindă, dacă

se îndepărta, şi-l gonea cînd încerca să se apropie prea mult. Tînărul se uita la jocul lor fără să scoată un cuvînt, dar cu crescîndă neplăcere. Cînd ea luă în brațe animalul, ce-i părea lui urît, ba de-a dreptul dezgustător[7], cînd îl strînse la pieptul dalb şi-i sărută botul negru cu buzele ei dumnezeieşti, nu mai putu răbda şi strigă de desperare:

— Trebuie ca tocmai eu — cel hărăzit de un trist destin să trăiesc, poate pentru totdeauna, departe de tine, într-o altă lume, eu care am pierdut de dragul tău totul, chiar propria-mi ființă — să văd cu ochii mei cum o jivină trezită nefiresc la viață te desfată, îți cîştigă dragostea şi se poate bucura de îmbrățişările tale! Cît o să continue acest du-te-vino, cît o să mai măsor, în tristul cerc ce mi-e hărăzit, drumul dintr-o parte şi alta a rîului? Nu mai pot să îndur. În pieptul meu mai licăreşte o scînteie din vechiul curaj de erou! Să izbucnească în clipa asta ultima flacără! Dacă pietrele se pot odihni la pieptul tău, în piatră să mă prefac! Şi dacă atingerea ta ucide, vreau să mor de mîna ta!

Rostind aceste cuvinte făcu o mişcare bruscă, uliul îi zbură de pe mînă, iar el alergă spre Floare-de-Crin. Ea întinse mîinile spre a-l opri, şi-l atinse cu atît mai repede. Tînărul îşi pierdu cunoştința şi ea simți îngrozită greutatea trupului său frumos pe pieptul ei. Se dădu înapoi strigînd, pe cînd tînărul alunecă fără de suflare din brațele ei pe pămînt.

Nenorocirea se înfăptuise! Gingaşa Floare-de-Crin rămase nemişcată privind corpul lipsit de viață. Parcă i se oprise inima în piept şi îi secase izvorul lacrimilor. În zadar încerca mopsul să-i cerşească un semn de bunăvoință. Întreaga lume părea să fi pierit odată cu prietenul ei. În disperarea sa mută nu chemă pe nimeni din jur să-i vină în ajutor, căci nu ştia ce anume trebuie să facă.

În schimb şarpele începu să se mişte vioi şi cu sîrg; părea să se gîndească la salvare şi, într-adevăr, unduirile lui ciudate împiedicară, cel puțin pentru o vreme, împlinirea urmărilor îngrozitoare ale nenorocirii. Cu trupul său mlădios descrise un cerc larg în jurul celui dus dintre cei vii, îşi apucă vîrful cozii cu dinții şi rămase nemişcat.[8]

Nu trecu mult şi apăru una dintre încîntătoarele slujitoare ale Florii-de-Crin, aduse jețul de fildeş şi cu mişcări prietenoase o pofti pe tăcuta ei stăpînă să se aşeze; curînd apăru a doua slujitoare, care aduse un văl roşiatic cu care mai curînd împodobi capul frumoasei decît reuşi să-l acopere.

A treia îi întinse harfa. Strînse minunatul instrument la piept și abia scoase cîteva acorduri, cînd prima slujitoare se întoarse cu o oglindă strălucitoare, rotundă, i-o așeză în față, îi prinse în apele ei privirea și-i înfățișă cea mai plăcută imagine din întreaga natură. Durerea îi sporea frumusețea, iar vălul farmecul și harfa grația și pe cît ai fi sperat ca starea ei tristă să se schimbe în bine, pe atît doreai să păstrezi în minte, pentru totdeauna, chipul ei așa cum arăta în acea clipă.

Își ațintise privirea liniștită în oglindă și scotea din coardele instrumentului acorduri calde, mîngîioase; apoi cînd durerea ei păru să crească, coardele vibrară puternic, trădîndu-i jalea; de cîteva ori deschise gura pentru a cînta, dar vocea îi amuțise, durerea slobozi izvorul lacrimilor, două dintre fete o luară în brațe spre a o ajuta, harfa îi căzu din poală, încît abia mai apucă slujnica cea sprintenă s-o prindă și s-o pună de-o parte.

— Cine ne-aduce pe omul cu lampa înainte ca soarele să apună? șuieră încet, dar destul de limpede șarpele; fetele se uitară una la cealaltă și Floare-de-Crin nu contenea să verse șiroaie de lacrimi. În acea clipă se reîntoarse gîfîind femeia cu coșul.

— Sînt pierdută și schilodită, se văita ea; uitați-vă, mîna aproape mi s-a chircit de tot! Nici luntrașul, nici uriașul n-au vrut să mă treacă fluviul pentru că nu mi-am plătit în întregime datoria; degeaba am oferit o sută de căpățîni de varză și o sută de cepe, nu mi se cer decît cele trei legume promise și în împrejurimile astea nu-i nici urmă de anghinare.

— Uită-ți durerea, uită de supărarea ta, îi vorbi șarpele, încearcă să ne dai o mînă de ajutor, poate că-ți faci în același timp și ție un bine. Aleargă cît te țin picioarele și găsește luminițele rătăcitoare; nu s-a înnoptat încă pentru ca să le poți vedea, dar poate că le auzi rîzînd și fîlfîind. De te grăbești, uriașul te trece peste rîu și poți da de omul cu lampa ca să ni-l trimiți.

Femeia alergă cît putu de repede, iar șarpele părea să aștepte cu aceeași nerăbdare ca și Floare-de-Crin întoarcerea amîndurora. Din păcate, soarele cobora ușor pe boltă, poleind cu razele sale doar vîrfurile copacilor din poiană și întinzînd umbre lungi peste lac și cîmpie; șarpele se unduia neliniștit și frumoasa plîngea de ți se rupea inima, căci se aflau la mare ananghie.

Temîndu-se că soarele ar putea să apună dintr-o clipă într-alta iar putreziciunea să destrame cercul magic şi să pătrundă în trupul frumosului tînăr, şarpele îşi rotea privirea de jur împrejur. Într-un tîrziu văzu zburînd sus, în tăria cerului, uliul cu penele roşii ca purpura. Pe pieptul său se stinseseră ultimele raze ale astrului de foc. Se undui de bucurie văzînd semnul cel bun; nu se înşelase, căci nu trecu mult şi zăriră pe omul cu lampa alunecînd peste lac ca şi cum ar fi patinat[9].

Şarpele nu-şi părăsi locul, dar Floare-de-Crin se ridică de pe scaun şi-l întrebă:

— Ce duh binevoitor te trimite tocmai în clipa cînd dorim atît de mult să te avem printre noi şi ne eşti de mare trebuinţă?

— Duhul lămpii mele, răspunse bătrînul, m-a îndemnat să vin, iar uliul m-a călăuzit încoace. Cînd cineva are nevoie de mine, lampa scoate scîntei şi eu privesc doar în zare să văd vreun semn, o zburătoare sau un meteor care să-mi arate încotro să mă îndrept. Fii liniştită, tu cea mai frumoasă dintre fete! Dacă pot fi de vreun folos, nu ştiu; cel singur nu poate fi de ajutor, ci doar acela care se însoţeşte cu mulţi alţii la vremea potrivită. Să amînăm şi să sperăm. Păstrează încă închis cercul, continuă el, adresîndu-se şarpelui. Apoi se aşeză pe un muşuroi de pămînt de lîngă el şi lumină trupul neînsufleţit. Aduceţi şi canarul cel blînd şi aşezaţi-l în mijlocul cercului!

Fetele scoaseră mica pasăre moartă din coşul pe care bătrîna îl lăsase acolo şi făcură întocmai cum le spusese omul cu lampa.

Între timp soarele asfinţise, şi cum întunericul cuprindea zarea, atît şarpele, cît şi lampa bărbatului începură să răspîndească lumină în felul lor; ba chiar vălul Florii-de-Crin prefira o strălucire blîndă, care colora nespus de fermecător, precum zorile delicate ale dimineţii, obrajii palizi şi veşmîntul alb al frumoasei. Se uitau, pe rînd, unul la celălalt, tăcuţi şi adînciţi în gînduri, dar nădejdea neclintită molcomise grija şi tristeţea.

Sosirea bătrînei femei în tovărăşia luminiţelor rătăcitoare, întrupate în nişte tineri vioi, fu binevenită. Trebuie să fi risipit strălucire în stînga şi-n dreapta, căci flăcăruile se subţiaseră tare, dar în schimb deveniseră mai cuviincioase faţă de prinţesă şi de celelalte fete. Foarte sigure de ele şi

folosind cuvinte mari spuneau lucruri destul de obișnuite, arătîndu-se foarte sensibile la farmecul răspîndit de văl asupra Florii-de-Crin și a însoțitoarelor ei. Modeste, fetele plecaseră ochii. Lauda adusă frumuseții lor le făcea într-adevăr și mai atrăgătoare. Toți cei de față erau cuprinși de-o liniște senină, în afara bătrînei. În pofida făgăduinței bărbatului ei că schilodirea mîinii nu va mai continua atîta timp cît va rămîne în cercul de lumină răspîndit de lampa sa, ea repeta necontenit că dacă lucrurile merg așa mai departe, va rămîne ciungă înainte de miezul nopții.

Bătrînul cu lampa ascultase cu multă luare-aminte tot ceea ce vorbiseră luminițele rătăcitoare și era mulțumit că Floare-de-Crin uitase de supărare și se înveselise. Și pe nesimțite, fără ca cineva să-și fi dat seama, veni miezul-nopții. Bătrînul ridică ochii spre stele și începu să cuvînte:

— Sîntem aici laolaltă într-un ceas ferice, fiecare să-și îndeplinească treaba, fiecare să-și facă datoria și fericirea tuturor va curma durerile risipite ici și colo, după cum nefericirea obștească va mistui norocul fiecăruia.

După aceste vorbe se stîrni un freamăt minunat, căci fiecare dintre cei prezenți vorbea în legea lui și repeta cu voce tare ce avea de făcut. Doar cele trei fete nu rosteau nici un cuvînt; una adormise lîngă harfă, cealaltă lîngă umbrela de soare, a treia lîngă jilț și nu puteai să le-o iei în nume de rău, căci se făcuse tîrziu. Luminițele rătăcitoare, care luaseră înfățișarea unor tineri de văpaie, după ce spuseseră cîteva cuvinte curtenitoare slujitoarelor, rămaseră, în sfîrșit, în preajma Florii-de-Crin, cea mai frumoasă dintre fecioarele de față.

— Apucă oglinda, spuse bătrîna uliului, și cum apare prima rază de soare îndreapt-o spre fetele adormite și trezește-le cu lumina furată din înălțimi.

Șarpele începu să se miște, desfăcu cercul și se îndreptă încet, cu unduiri largi, spre apă. Cele două luminițe rătăcitoare îl însoțeau, îndeplinind un ritual solemn și ai fi putut crede că sînt cele mai serioase flăcărui. Bătrîna și soțul ei puseră mîna pe coș, a cărui lumină blîndă trecuse pînă acum neobservată, și începură să tragă fiecare de cîte o parte; coșul se lungea și devenea din ce în ce mai strălucitor; așezară în el trupul fără de viață al tînărului și-i puseră canarul pe piept, iar coșul se înălță și începu să plutească deasupra creștetului bătrînei, care o luă pe urma luminițelor rătăcitoare. Frumoa-

sa Floare-de-Crin luă cîinele în brațe și o urmă pe bătrînă, bărbatul cu lampa încheia mica procesiune, în vreme ce întregul ținut dobîndea, în lumina cernută din diferite surse, o înfățișare foarte ciudată.

Ajunși la țărm, rămaseră uluiți de splendida arcadă a podului ce lega un mal de celălalt. Șarpele binefăcător le așternuse un prea frumos drum. Căci dacă în timpul zilei puteai admira transparența pietrelor prețioase din care părea alcătuit podul noaptea te uimea trufașa lor strălucire. Partea de sus a arcu-, lui luminos se contura pe fundalul întunecat al cerului, iar jos raze sprințare zvîcneau spre centru, înfățișînd trăinicia mlădioasă a zidirii. Micul convoi trecu încet pe celălalt mal și luntrașul care ieșise din coliba sa privea din depărtare arcul strălucitor și luminile ciudate care pluteau parcă deasupra lui.

Abia au pus piciorul pe mal și podul a început să se clatine în toată legea și să se apropie încet și unduitor de oglinda apei. Nu trecu mult și șarpele se tîrî spre țărm, coșul coborî pe pămînt și șarpele descrise din nou un cerc în jurul lui; bătrînul se înclină în fața reptilei și o întrebă:

— Ce-ai hotărît?

— Să mă jertfesc înainte de a fi jertfit, răspunse șarpele. Făgăduiește-mi că nu vei uita nici o nestemată pe țărm.

Bătrînul îi făgădui și o îndemnă apoi pe frumoasa Floare-de-Crin:

— Atinge șarpele cu mîna stîngă și pe iubitul tău cu mîna dreaptă[10].

Floare-de-Crin îngenunche și atinse atît șarpele cît și trupul neînsuflețit. Și-n acea clipă tînărul se trezi la viață; se mișcă în coș, ba chiar se și ridică și se așeză în capul oaselor; Floare-de-Crin dădu să-l îmbrățișeze, dar bătrînul o opri. În schimb îi ajută tînărului să se ridice și-l îndrumă să iasă din coș și să pășească în cerc.

Tînărul stătea din nou în picioare, canarul își flutura aripile pe umărul său, amîndoi erau din nou vii, dar spiritul nu reintrase încă în trupul lor; chipeșul tînăr ținea ochii deschiși, dar nu vedea nimic, sau cel puțin părea să se uite în jur fără să desprindă înțelesul lucrurilor. Cînd cei de față își reveniră din uluirea celor întîmplate, își dădură seama cît de ciudat se transformase șarpele. Trupul lui frumos, zvelt, se desfăcuse în mii și mii de nestemate scînteietoare; din nebăgare de seamă, bătrîna, care voise să-și ia coșul, se împiedicase de ele

și nu mai recunoșteai nimic din forma de odinioară a șarpelui, deoarece în iarbă rămăsese doar un cerc frumos de pietre sclipitoare.

Bătrînul se grăbi să le pună în coș și-i ceru nevestei sale o mînă de ajutor. Amîndoi duseră apoi coșul spre mal, pe o colină, și el aruncă tot ce avea înăuntru în apă, oarecum împotriva voinței Florii-de-Crin și a nevestei sale, care și-ar fi ales și păstrat cîte ceva din întreaga minunăție. Ca stelele scînteietoare nestematele plutiră pe valuri și nimeni nu-și putu da seama dacă se pierd în depărtări sau se scufundă.

— Luminițe rătăcitoare, spuse apoi respectuos bătrînul, acum o să vă arăt drumul și o să vă deschid galeria; dar ne sînteți de mare ajutor dacă desferecați poarta sanctuarului, prin care trebuie să trecem de data aceasta. Căci în afară de voi, nimeni n-o poate face!

Luminițele rătăcitoare se înclinară cuviincios și rămaseră în urmă. Bătrînul cu lampa înaintă prin stînca ce se deschise în fața lui; tînărul îl urmă ca în vis; tăcută și cu inima îndoită Floare-de-Crin pășea la o oarecare depărtare în spatele lui; bătrînei nu-i prea plăcea să rămînă în urmă și întindea mîna ciuntită, pentru ca razele lămpii purtate de bărbatu-său s-o lumineze.

Nu după multă vreme se aflară în fața unei porți mari de aramă, ale cărei canaturi erau ferecate cu lacăte de aur. Bătrînul chemă degrabă luminițele rătăcitoare, care nu se lăsară prea mult rugate și mistuiră harnic, cu flăcăruile lor lacome, lacăt și zăvor.

Arama răsună puternic cînd porțile se dădură în lături și în templu statuile impunătoare ale regilor apărură în strălucirea vie a luminițelor rătăcitoare, furișate înăuntru. Toți se înclinară în fața venerabililor domnitori și mai cu seamă luminițele rătăcitoare nu mai conteneau cu plecăciunile lor ciudate.

După un răstimp regele de aur întrebă:

— De unde veniți?

— Din lume, răspunse bătrînul.

— Încotro vă îndreptați? voi să știe regele de argint.

— În lume, spuse bătrînul.

— Ce v-aduce la noi, glăsui regele de aramă.

— Dorința de a vă însoți, îl lămuri bătrînul.

Regele alcătuit din aliaj de metale voi tocmai să spună ceva, cînd cel de aur se adresă luminițelor rătăcitoare, care încercau să i se vîre în suflet:

— Pieriți din fața mea, aurul din care sînt alcătuit nu-i pentru hrana voastră.

Ele se îndreptară spre regele de argint și se lipiră atît de tare de el, încît veșmîntul său dobîndi strălucire în lumina lor gălbuie.

— Fiți binevenite — grăi el — dar eu n-am cum să vă ospătez; mîncați pe săturate unde puteți și aduceți-mi lumina voastră.

Plecară, trecură pe lîngă regele de aramă care părea să nu le fi văzut și se îndreptară spre cel făurit din amestecul mai multor metale.

— Cine va stăpîni lumea? rosti acesta cu voce gîngavă.

— Cel care stă pe picioarele proprii, glăsui bătrînul cu lampa.

— Acela sînt eu, spuse regele din aliaj de metale.

— Asta ni se va dezvălui curînd, grăi bătrînul, căci s-a împlinit sorocul, sosit-a vremea!

Frumoasa Floare-de-Crin cuprinse gîtul bătrînului și-l sărută din toată inima.

— Sfinte părinte, spuse ea, îți mulțumesc de mii de ori, căci aud prevestitoarele cuvinte a treia oară.

Abia sfîrși de vorbit, că pămîntul începu să se cutremure sub picioarele lor și fata se ținu strîns de bătrîn; nevasta acestuia se prinse de brațele tînărului; doar luminițele rătăcitoare în plutirea lor nu-și dădură seama de ceea ce se întîmpla.

Se simțea cum întregul templu se legăna lin, asemeni unei corăbii care se îndepărtează de port odată cu ridicarea ancorei; adîncurile pămîntului se deschideau în fața sanctuarului care luneca ușor prin el. Nu se lovea de nimic, nici o stîncă nu-i stătea în cale.

Cîteva clipite li se păru că o ploaie fină se cerne prin deschizătura cupolei; bătrînul o strînse mai puternic pe frumoasa Floare-de-Crin și-i grăi:

— Ne aflăm sub fluviu și curînd ajungem la țintă.

Nu după mult timp li se păru că templul nu se mai mișcă, dar se înșelau: acesta începuse să se înalțe.

Un vuiet ciudat se stîrni deasupra capetelor lor. Scînduri și bîrne începură să se înghesuie unele peste altele prin deschi-

zătura cupolei, făcînd un zgomot asurzitor. Floare-de-Crin și bătrîna săriră la o parte, omul cu lampa apucă mîna tînărului și rămase țintuit locului. Coliba cea mică a luntrașului, — care fusese ridicată de pe pămînt și înghițită de templu în timp ce acesta se înălțase — se pogorî încetul cu încetul, acoperind pe tînăr și pe bătrîn.

Femeile începură să strige, căci templul se clătina ca o corabie care se lovește pe neașteptate de țărm. Înfricoșate, ele rătăceau în amurgul ce se lăsase în jurul colibei, a cărei ușă era încuiată. Bătură, dar nimeni nu le auzi, bătură mai puternic și se minunară tare cînd lemnul începu să vibreze metalic. Datorită puterii magice a lămpii, pereții dinăuntru ai colibei se prefăcuseră în argint. Nu trecu mult și ea își schimbă chiar înfățișarea; căci metalul nobil din scînduri, bîrne și stîlpi de formă neregulată ieșise la suprafață, transformîndu-se într-o cochilie minunat cizelată. Și-acum se ridica în mijlocul domului mare un splendid sanctuar mic, sau, cu alte cuvinte, un altar demn de acel templu.

Nobilul tînăr începu să urce pe o scară interioară, bărbatul cu lampa îi lumina drumul, iar un altul, îmbrăcat într-un veșmînt alb, scurt, cu o parîmă de argint în mînă, părea să-l susțină.

Frumoasa Floare-de-Crin urcă treptele care duceau în templu spre altar, dar n-avea încă dreptul să se apropie de iubitul ei. Bătrîna, a cărei mînă se tot chircise cît timp lampa fusese ascunsă, prinse a se jelui:

— Trebuie să îndur, totuși, nenorocirea? Se înfăptuiesc atîtea minuni și nici una nu-mi poate salva mîna?

Soțul ei arătă spre ușa deschisă și glăsui:

— Iată, vin zorile, grăbește-te și scaldă-te în fluviu!

— Ce sfat mai e și ăsta! răspunse ea; vrei să mă înnegresc toată și să pier fiindcă nu mi-am plătit încă datoria?

— Du-te, îi zise bătrînul, urmează-mi sfatul! Toate datoriile sînt iertate!

Bătrîna plecă în grabă și în acea clipă lumina soarelui ce răsărea năvăli prin deschizătura rotundă a cupolei; bătrînul se așeză între tînăr și fecioară și spuse cu voce tare:

— Trei sînt mai marii pămîntului: înțelepciunea, aparența și forța.

La primul cuvînt regele de aur se ridică în picioare, la al doilea cel de argint, iar la al treilea, ceva mai încet, cel de aramă, tocmai cînd cel făurit din aliaj se lăsă greoi și pe neașteptate jos.

Cine se uita la acesta din urmă abia se putea stăpîni să nu pufnească în rîs, în pofida clipei solemne, căci nici nu ședea, nici nu sta culcat, nici nu se rezema de ceva, ci se năruise, prefăcîndu-se într-o grămadă amorfă.

Luminițele rătăcitoare, care pînă atunci tot își făcuseră de lucru în jurul lui, se dădură la o parte; în lumina crudă a dimineții păreau cam palide, totuși bine hrănite și tare înflăcărate; cu mare iscusință, vîrîndu-și limbile lor ascuțite pînă în adîncuri, linseseră filoanele de aur ale statuii uriașe. Spațiile goale, neregulate, dăinuiseră un răstimp și figura rămăsese neschimbată. Dar cînd pînă și cele mai fine firișoare de aur fură înghițite, statuia se nărui, din păcate tocmai în părțile care rămîn întregi atunci cînd omul se așază; în schimb, membrele, care ar fi trebuit să se îndoaie, rămaseră țepene. Cine nu era în stare să rîdă, trebuia să-și întoarcă privirile, căci pocitania amorfă îi provoca scîrbă.

Omul cu lampa ajută frumosului tînăr, a cărui privire era încă lipsită de viață, să coboare scările altarului și-l îndrumă spre regele de aramă. La picioarele puternicului principe se afla o spadă în teacă de bronz. Tînărul și-o prinse în cingătoare.

— Spada în stînga și dreapta liberă! îi porunci mărețul rege.

Apoi se duseră la regele de argint care își aplecă sceptrul spre tînăr. Acesta îl apucă cu mîna stîngă și regele îi spuse cu voce plăcută:

— Ai grijă de oi! Du-le la păscut!

Cum ajunseseră la regele de aur, acesta îi puse pe cap tînărului, cu un gest de părinte care-și binecuvîntează fiul, cununa de stejar, sfătuindu-l:

— Recunoaște instanța supremă!

În tot acest timp bătrînul îl privise cu luare aminte pe tînăr. După ce-și încinsese spada, pieptul i se înzdrăveni, brațele începură să se miște și picioarele călcau mai sigur pămîntul; de îndată ce luase sceptrul în mînă, forța părea să i se fi domolit și, totodată, datorită unui farmec nespus, să fi devenit mai mare; cînd însă cununa de stejar îi împodobi capul, trăsăturile chipului său prinseră viață, în ochi — adevărată oglindă a întregii sale ființe — se aprinse o strălucire nouă și primul cuvînt pe care-l rosti fu „Floare-de-Crin".

— Iubită Floare-de-Crin, grăi el grăbindu-se să urce treptele de argint — căci ea îi urmărise de pe culmea altarului întreg drumul străbătut — dragă Floare-de-Crin, ce-și poate

dori un bărbat înzestrat cu toate darurile mai mult decît puritatea și dragostea tăcută ascunse în pieptul tău și păstrate pentru mine? O! prietene, zise el întorcîndu-se spre bătrîn în timp ce privea cele trei statui sacre, minunată și trainică este împărăția străbunilor noștri, dar ai uitat a patra forță ce neîndoios stăpînește mai de mult, mai cuprinzător, și mai adînc lumea: forța dragostei.

Și cu aceste cuvinte o îmbrățișă pe frumoasa fată; ea aruncă vălul și obrajii i se împurpurară ca zorile dimineții.

Bătrînul îi răspunse zîmbind:

— Dragostea nu pune stăpînire, dar ea modelează, ceea ce înseamnă mai mult.

Prinși în vîrtejul clipei solemne de fericire și încîntare, nimeni nu băgase de seamă că se făcuse ziuă în toată puterea cuvîntului; deodată ochii celor de față se opriră uimiți asupra priveliștii ce li se înfățișa dincolo de poarta deschisă. Un loc înconjurat de coloane forma un portic, la capătul căruia se vedea un pod lung și minunat, ale cărui arcade legau un mal de celălalt; pe ambele lui părți erau clădite colonade generoase și splendide pentru călătorii care veniseră deja cu miile și treceau grăbiți încoace și-ncolo. Drumul de mijloc era plin de turme, de asini, de călăreți și căruțe care se scurgeau pe ambele laturi fără să se stingherească, val după val. Toți păreau să se minuneze de buna orînduire și de marea frumusețe, și noul rege cu regina sa erau tot atît de încîntați de viața și mișcarea ce însuflețea această mulțime, pe cît îi făcea fericiți dragostea ce și-o purtau unul altuia.

— Cinstește amintirea șarpelui, îndemnă omul cu lampa pe rege, îi datorezi viața, iar popoarele tale îi datorează podul prin care malurile învecinate au fost legate unul de celălalt și trezite la viață. Nestematele sclipitoare ce-au plutit purtate de valuri, tot ceea ce a rămas din trupul lui sacrificat stau la temelia acestui prea frumos pod, pe ele s-a înălțat șarpele cu propria-i forță și prin ele o să se păstreze așa în viitor.

Cei de față voiau să afle de la bătrîn dezlegarea acestei taine minunate, cînd patru mîndre fete intrară pe poarta templului. Recunoșteai după harfă, umbrelă de soare și jilț pe slujitoarele Florii-de-Crin, dar a patra, mult mai fermecătoare decît cele trei, era o necunoscută care, glumind cu ele ca o soră, trecu repede prin sanctuar și urcă treptele de argint.

— O să ai în viitor mai multă încredere în mine, dragă nevastă? întrebă omul cu lampa pe frumoasa necunoscută.

Ferice de tine, ferice de orice ființă care se va scălda în dimineața asta în apele fluviului!

Bătrîna întinerită și înfrumusețată, din a cărei înfățișare de odinioară nu mai rămăsese nici urmă, cuprinse cu brațele ei înviorate pe omul cu lampa, care în chip prietenos răspundea cu drag la dezmierdări.

— Dacă-ți par prea bătrîn, spuse el zîmbind, îți este îngăduit să-ți alegi astăzi un nou soț; începînd de astăzi nici o căsătorie nu mai e legiuită, dacă nu-i încheiată din nou.

— Nu știi, răspunse ea, că și tu ai întinerit?

— Mă bucură să aflu că în ochii tăi ageri par și eu un tînăr de nădejde; te cer din nou de nevastă și alături de tine vreau să trăiesc pînă în veacul următor.

Regina făcu noii ei prietene urările de bun-venit, apoi coborî cu dînsa și cu celelalte tovarășe de joacă în altar, în timp ce regele rămase cu cei doi bărbați, privind spre pod și urmărind cu băgare de seamă furnicarul omenesc.

Dar mulțumirea sa nu dăinui prea mult, căci văzu ceva care-i trezi, pentru o clipă, mînia. Uriașul, care nu se trezise bine din somnul de dimineață, trecea ca amețit, clătinîndu-se, pe pod și pricinuia un adevărat haos. Se trezise ca întotdeauna buimăcit și voia să se scalde la obișnuita cotitură a fluviului; în locul ei dădu însă de pămînt și călcă greoi pe caldarîmul lat al podului. Cu toate că pășea împleticit printre oameni și vite, prezența lui ce stîrnea mirarea tuturor nu era nimănui păgubitoare. Cînd însă soarele începu să-l orbească și colosul ridică mîinile să și-l scoată din ochi, umbra pumnilor de namilă căzu atît de puternic și de neașteptat peste mulțime, încît oameni și animale se prăbușiră cu toții loviți, riscînd să fie aruncați în apă.

Văzînd această fărădelege, regele întinse fără să vrea mîna spre spadă; totuși se răzgîndi și privi liniștit mai întîi la sceptrul său, apoi la lampa și la vîsla tovarășilor săi.

— Îți ghicesc gîndul, vorbi omul cu lampa, dar noi și forțele noastre sînt neputincioase față de acest nevolnic. Fii liniștit, ne păgubește pentru ultima oară și, din fericire, umbra lui nu cade spre noi.

Între timp uriașul se apropiase tot mai mult și, mirat de ceea ce vedea, lăsă mîinile în jos, curmă șirul stricăciunilor și intră plin de uimire în curtea interioară străjuită de coloane.

Tocmai se îndrepta spre poarta templului cînd, oprit fără de veste și țintuit locului, fu prefăcut într-o statuie uriașă de

piatră roșie, lucitoare, iar umbra sa arăta acum orele, încrustate într-un cerc ce-l înconjura, dar nu prin cifre, ci prin imagini alese și grăitoare.

N-a fost mică bucuria regelui cînd a văzut umbra uriașului, prefăcută în ceva folositor; și n-a fost puțină uimirea reginei cînd, înveșmîntată în ce avea mai scump, ieși împreună cu fecioarele ei din altar și văzu ciudatul monument care aproape acoperea priveliștea dinspre templu spre pod.

În această vreme poporul se îmbulzise în urma uriașului, îl înconjurase, mirîndu-se de schimbarea petrecută. Apoi mulțimea se îndreptă spre templu, pe care părea să-l fi descoperit abia acum și se înghesui în fața portalului.

În acea clipă uliul plutea cu oglinda sus, deasupra domului: el prinsese din zbor lumina soarelui și o îndreptase spre grupul ce stătea pe treptele altarului. Regele, regina și cei care îi însoțeau apărură în bolta întunecată a templului înconjurați de o strălucire cerească și mulțimea îngenunche în țărînă. Cînd își veni în fire și se sculă, regele cu ai săi coborîseră din altar și pășiră prin galerii acoperite ca să ajungă la palat; oamenii se risipiră însă în templu pentru a-și potoli curiozitatea. Priveau cu uimire și venerație la cei trei regi care stăteau în picioare, dar erau cu atît mai lacomi să știe ce butuc inform ascundea covorul nișei a patra; căci oricine ar fi fost, dăduse dovadă de înțelegere acoperind cu o țesătură splendidă pe regele năruit; nici un ochi nu putea pătrunde prin ea și nici o mînă nu îndrăznea să o ridice sau să o dea la o parte.

Mirarea poporului n-avea margini și îmbulzeala devenise atît de mare, încît mulțimea s-ar fi strivit în templu dacă atenția nu i-ar fi fost din nou atrasă de ceea ce se întîmpla afară, în piața cea mare.

Fără de veste începură să cadă, ca din cer, monede de aur, răsunînd pe plăcile de marmoră; primii trecători se aruncară asupra lor ca să le strîngă, iar minunea se repeta ici și colo, din cînd în cînd. E ușor de înțeles că luminițele rătăcitoare ce se pregăteau de drum își arătau încă o dată voia bună, risipind năstrușnic aurul luat din trupul regelui năurit. Avidă de bani, mulțimea alergă încă o vreme încoace și-ncolo, îmbulzindu-se și bătîndu-se, chiar dacă de sus nu mai picau galbeni. Înfine, încetul cu încetul se risipi, ducîndu-se acasă. Și pînă în ziua de astăzi podul e plin de călători iar templul este cel mai căutat de pe întreg pămîntul.

[1] Goethe a folosit datele disponibile pe atunci privind existența argintului în Munții Saxoniei (Sächsisches Erzgebirge). Acesta se afla fie printre roci, sub forma filoanelor de diferite mărimi, fie în bucăți compacte, colțuroase.

[2] Descrierea regilor amintește de un pasaj din romanul *Afinitățile elective* (partea a doua, capitolul III, ultimele două pagini intitulate „Din jurnalul Otiliei"). În acest pasaj Otilia notează: „Popoarele străvechi aveau o reprezentare severă și care poate părea înfricoșătoare. Își închipuiau pe strămoșii lor șezînd de jur împrejur pe jețuri, în vaste peșteri, într-o mută conversație. În fața noului-sosit, dacă acesta era îndeajuns de vrednic, ei se ridicau și se închinau în semn de bun venit. Ieri, cînd ședeam în capelă și vedeam în fața mea alte cîteva [figuri] așezate în cerc, ideea aceea îmi părea nespus de prietenoasă și de plăcută. «De ce nu poți oare să rămîi așezată, gîndii în sinea mea, să rămîi așezată multă, multă vreme în tihnă și reculegere, pînă cînd, în sfîrșit, ar sosi prietenii, în fața cărora te-ai ridica, arătîndu-le cu o amabilă înclinare locul?»..."

Prima parte a acestui citat ilustrează domeniul legendei din care s-a inspirat Goethe și este în deplină concordanță cu genul basmului.

[3] „Taina vădită tuturor", în original „das Offenbare" (das offenbare Geheimnis) este una din pregnanțele specifice ale stilului goethean, care apare și în alte scrieri. În *Maxime și Reflexiuni* de ex.: „Cui natura îi relevă taina ei vădită...". După opinia lui Erich Trunz expresia conține un adevăr general, iar atenția cititorului trebuie să se fixeze asupra sensului său adînc spre a-l percepe.

[4] Ca și în *Faust* — „La început a fost cuvîntul" (partea întîi — Odaie de studiu, trad. Lucian Blaga, p. 30), „Sosit-a timpul" este preluat din Biblie și revine de mai multe ori, străbătînd ca un laitmotiv „Basmul".

[5] Printre „Colectaneele noii prelucrări a temei Cellini, 1798" este inclusă și o lucrare al cărei autor nu este menționat. În ea este vorba de un personaj care trece peste o cascadă pe un șarpe îngrozitor, uriaș. Motivul nu e străin folclorului italian, dar funcția șarpelui este atît de diferită în cele două creații, încît Robert Petsch consideră referirea la acest izvor pur formală, lipsită de semnificație.

[6] Lipsa de fior poetic, banalitatea acestor versuri a fost remarcată de mulți critici și istorici literari.

[7] Repulsia tînărului față de mops coincide cu atitudinea lui Goethe față de cîini, așa cum a exprimat-o în *Epigramele venețiene*, unde se întreabă cum de pot iubi oamenii asemenea „canalii vrednice de milă ca și ei"; în *Elegiile romane*, pomenind de zgomotele care îi sînt nesuferite, menționează lătratul cîinelui ce-i sparge timpanul și îi trezește ura.

[8] Într-o scrisoare a lui Goethe către Trebra datînd din 5 ianuarie 1814, titanul din Weimar subliniază că, în general, poeții folosesc șarpele ca simbol al veșniciei, atunci cînd încolăcindu-se el formează un cerc (al infinitului am spune astăzi). Goethe însă consideră poziția circulară a șarpelui semnul emblematic al unui răstimp fericit, echilibrat.

[9] Motivul plutirii deasupra apei este foarte vechi și specific basmelor.

[10] Lanțul circular închis pe care Floare-de-Crin îl realizează atingînd cu mîna dreaptă pe tînăr, iar cu stînga șarpele corespunde unui ritual fantastic-miraculos cu funcție simbolică. El ilustrează posibila alternanță a celor două stări, circuitul lor perpetuu ca și prețul fabulosului transfer. Șarpele se sacrifică de bunăvoie dînd viață tînărului, Floare-de-Crin e catalizatorul prin care se transmite viața. Exegeza vede în acest episod reflexul experiențelor din domeniul fizicii, știință care la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui următor era considerată ca făcînd parte din universul poetic, fapt demonstrat de poeții romantici și mai cu seamă de Novalis.

AFINITĂŢILE ELECTIVE

Traducere de EUGEN FILOTTI

ÎN TIMPUL unei călătorii de la Jena la Weimar, prin mai 1808, Goethe îi povestește consilierului Mayer prima parte a unei scrieri aflate în proiect și redă, de parcă ar fi citit dintr-o carte scrisă, pasaje întregi.[1]

E drept că încă din însemnările sale zilnice din 1807 se arată preocupat, pe lîngă alte povestiri[2], de tema *Afinităților elective (Die Wahlverwandtschaften)* *. Inițial intenționa să scrie o nuvelă, dar — după

---

[1] *Apud* Robert Springer, *Die Klassischen Stätten von Jena und Ilmenau*, Berlin, 1869, p. 68.

[2] Ne referim la povestiri ca *Noua Melusina (Die neue Melusine)* sau *Bărbatul de cincizeci de ani (Der Mann von fünfzig Jahren)* și altele.

* *Bibliografie*: Oskar Walzel: *Goethes Wahlverwandtschaften im Rahmen der Zeit*. În „Vom Geistesleben des 18. und 19. Jahrhunderts", Leipzig 1911, pp. 195—255; Paul Hankamer: *Zur Genesis von Goethes Wahlverwandtschaften*. În „*Festschriff* für Berthold Litzmann", Bonn 1920, pp. 36—62; Walter Benjamin: *Goethes Wahlverwandtschaften*. În „Neue deutsche Beiträge", herausgegeben von H. von Hofmannsthal, 2. Folge, Heft 1, 1924, pp. 38—138; Heft 2, 1925, pp. 134—168; Thomas Mann: *Zu Goethes „Wahlverwandtschaften"*. În „Die neue Rundschau" 1925, pp. 391—401; Eduard Spranger: *Der psychologische Perspektivismus im Roman*. În „Jahrbuch des freien deutschen Hochstifts", 1930, pp. 70—90; Kurt May: *Die Wahlverwandtschaften als tragischer Roman*. În „Jahrbuch des freien deutschen Hochstifts", 1936—40, pp. 139—158; P. Hankamer: *Spiel der Mächte. Ein Kapitel aus Goethes Leben und Goethes Werk*, Stuttgart-Tübingen 1968; Paul Stöcklein: *Wege zum späten Goethe*, Hamburg 1949, pp. 7—75; Benno von Wiese: *Das Dämonische in Goethes Weltbild und Dichtung*, Münster 1949; Staiger: *Goethe*, 2, Zürich 1952, pp. 475—515; H.G. Barnes: *Bildhafte Darstellung in den Wahlverwandtschaften*. În „Deutsche Vierteljahrschrift für Literatur und Geistesgeschichte" 30, 1956, pp. 41—70; H.J. Geerds: *Goethes Roman „Die Wahlverwandtschaften". Eine Analyse seiner künstlerischen Struktur, seiner historischen Bezogenheiten und seines Ideengehalts*, Weimar 1958; K. Dickson: *The Temporal Structure of „Die Wahlverwandtschaften"*. În „Germanisch-Romanische Monatsschrift", 41, 1961, pp. 170—185; Walter Killy: *Wirklichkeit und Kunstcharakter. Über „Die Wahlverwandtschaften" Goethes*. În „Neue Rundschau" 72, 1961, pp. 636—650; W. Staroste: *Raumgestaltung und Raumsymbolik in Goethes „Wahlverwandtschaften"*. În „Études germaniques" 16, 1961, pp. 209—222; P. Böckmann: *Naturgesetz und Symbolik in Goethes Wahlverwandtschaften*. În „Jahrbuch des freien deutschen Hoch-

cum mărturiseşte el însuşi — trama era mult prea scumpă sufletului său pentru a o reduce la proporţiile genului scurt. Încă din 1807 autorul dispunea de schema care prefigura viitorul roman.

Apoi, începînd de la 1 iunie 1808, în timp ce se afla la Karlsbad, începe să-i dicteze lui Riemer[3] ceea ce concepuse. Pînă în iulie, cele optsprezece capitole ale primei părţi sînt aşternute pe hîrtie. Evident, o primă versiune. În august reia sporadic lucrul, prin aprilie 1809 munca se intensifică. Goethe se retrage la Jena unde scrie neîntrerupt, astfel încît exact la un an de la debutul travaliului îi comunică lui Karl Friedrich Zelter că încearcă să încheie un nou roman, pe care „l-a conceput anul trecut în munţii Boemiei". Speră să fie tipărit cît de curînd şi se străduieşte să-l ducă la capăt aşa cum se cuvine, deoarece îl consideră un mijloc de a sta în voie şi pe îndelete de vorbă cu prietenii săi[4].

La începutul lui octombrie, Goethe îşi încheie noua scriere[5], iar în februarie 1810 „librăriile sînt asediate ca brutăriile în timpul foametei"[6]. În scurt timp, tirajul e epuizat. Opinia publică se împarte în două tabere; unii contemporani sînt stupefiaţi sau de-a dreptul revoltaţi, alţii îşi exprimă entuziasmul. Cartea, pe care Goethe o consideră într-o convorbire cu Eckermann singura creaţie de largi proporţii pe care a desăvîrşit-o pornind conştient de la o *idee hotărîtoare*[7], se dovedeşte a fi de un polisemantism derutant.

---

stifts", 1969, pp. 166—190; J. Kolbe: *Goethes Verwandtschaften und der Roman des 19. Jahrhunderts*, Stuttgart 1968; David W. Wellbery: *Die Wahlverwandtschaften*. În „Goethes Erzählwerk". Interpretationen. Herausgegeben von Paul Mihael Lützeler und James E. McLeod, Stuttgart 1985, pp. 291—318.

[3] „N-am fost aici [la Karlsbad și mai tîrziu la Jena] doar martor ocular, ci — scriind repede ceea ce Goethe îmi dicta, prezentîndu-i apoi o versiune curată spre a o putea prelucra sau stiliza — i-am fost chiar ajutor." *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 671.

[4] Ibidem pp. 620—621.

[5] Manuscrisul original s-a pierdut. Nu dispunem decît de ediția *princeps* (E) din 1809 și de retipăririle romanului în diferitele ediții ale *Operelor* goetheene din 1810 (A), 1817 (B) și a edițiilor corectate de autor (C și C 1). Deosebirile dintre ele sînt neînsemnate. Totuși, aceste mici diferențe au obligat pe îngrijitorii edițiilor *WA* (1892), ai celei jubiliare *(J)* din 1904 și ai ediției festive (FA, 1926) la o cercetare și comparație foarte minuțioasă a aparițiilor anterioare.

[6] Dintr-o scrisoare a Mariannei von Eybenberg, adresată lui Goethe la 24 februarie 1810. Apud Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 672.

[7] Astfel se exprimă Goethe într-o scrisoare adresată lui Zelter (la 26 august 1809), sperînd că acest fapt nu-l va împiedica să descifreze ceea ce a intenționat să spună. *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6 p. 621.

Goethe însuşi înconjoară romanul cu „un „văl transparent-opac", şi relecturarea nu face decît să adîncească misterul.

Wieland, de pildă — pentru a cita una din personalităţile proeminente care apreciau creaţia goetheană — mărturiseşte cum, după o matură gîndire, a aşezat *Afinităţile* ... pe un talger, iar concepţiile sale despre romanul ideal pe celălalt: din clipa în care Ottilia intră în scenă, talgerul pe care e plasat romanul se înalţă, cu infime ezitări, din ce în ce mai sus, lovind braţul balanţei[8].

Autorul *Poveştii lui Agathon* (1766) recunoaşte că unele pasaje l-au şocat, dar că e tolerant în privinţa dragostei şi consideră evoluţia sentimentelor — la început nevinovate — ale Ottiliei pentru Eduard atît de nuanţat realizată, încît face să vibreze şi cele mai fine coarde ale inimii. A fost zguduit urmărind cum un suflet atît de pur cade pradă pasiunii. Înţelege că Goethe n-a intenţionat să facă din Eduard un erou şi nu ascunde că a citit romanul însufleţit de o caldă compasiune[9]. Mici detalii semnificative îl încîntă. Aşa, de pildă, expansiunea lui Eduard în prima dimineaţă după sosirea Ottiliei, expansiune care proiectează asupra iubitei daruri cu care imaginaţia sa vrea s-o împodobească:

„— E o fată plăcută, amuzantă!

— Amuzantă? ripostă Charlotte cu un zîmbet. Dar nici n-a deschis gura!

— Aşa? răspunse Eduard părînd că ezită. Ce lucru uimitor!"

Pentru această mică scenă, pentru ceea ce ea sugerează, Wieland i-ar dărui lui Goethe, dacă ar fi principe, o feudă.[10]

În recenzia publicată în „Morgenblatt für gebildete Stände" la 22, 23 şi 24 ianuarie 1810, Rudolf Abeken face apologia romanului:

„Că există oameni care prin natura lor sînt înrudiţi, că această înrudire poate duce la dragoste, la luptă şi nenorociri dacă eroarea sau situaţii reale se împotrivesc sentimentului, asta-i tema majorităţii romanelor [...]. Astfel de cărţi vor fi scrise şi gustate întotdeauna. Cititorul a văzut situaţii asemănătoare şi le-a trăit, sufletul său vibrează [...]. Aceeaşi temă o regăsim şi în *Afinităţile elective*, dar cît e de diferit tratată! Cum se pătrunde de cele mai adînci mistere, cît de aparte şi cît de însufleţită de sfînta viaţă ni se înfăţişează [...]. Ne dăm seama cum aceleaşi legi eterne care domnesc în ceea ce noi înţelegem prin natură îşi exercită dominaţia, adesea cu implacabilă severitate, asupra oamenilor [...]; cînd natura îşi impune forţele în regnul vegetal sau în cel

---

[8] Din scrisoarea adresată lui K.A. Böttiger la 13 ianuarie 1812. În *Goethe über seine Dichtungen*, H.G. Gräf (ed.), partea I, vol. 1, Frankfurt/Main 1901, p. 424.

[9] *Apud* H.G. Gräf, *Goethe über seine Dichtungen*, op. cit., p. 423.

[10] *Ibidem*, p. 453.

animal se naşte viaţă, se confirmă durata; dar pe om aceste forţe îl pot duce la pieire. Acesta-i principiul tragic care domină în *Afinităţile elective*. Iată ce ne impresionează adînc şi ne cutremură în omenia noastră."[11]

Consideraţiile lui Solger[12], care socoteşte *Afinităţile*... un *immensum infinitumque*, ridică creaţia goetheană la rangul unei paradigme, valorificînd caracteristicile timpului cu o perfecţiune rar întîlnită: „Ca într-o epopee a antichităţii, în acest roman se concentrează tot ceea ce epoca are important şi specific, astfel încît după cîteva secole s-ar putea construi pe baza lui o imagine perfectă a vieţii noastre de astăzi..."[13] Şi exegetul continuă: „Dar cel mai măreţ şi sfînt lucru în această carte este faptul că Ottilie, atît de interiorizată, este nevoită să-şi dezvăluie toată puritatea ascunsă în suflet, s-o aducă prinos soartei care, ca o furtună, o răvăşeşte, răspîndind în vînt parfumul unei flori atît de rare. Şi este divin cum hotărîrile ei etice şi jurămintele nu-i ajută la nimic. Forţa interioară de care mai dispune n-o poate folosi decît pentru a se distruge pe sine"[14].

Nenumărate personalităţi supun romanul unei complexe şi adînci analize.

Von Rochlitz[15], de pildă, admiră planul atît de discret, dar totodată precis; mai mult îi impune însă claritatea şi perseverenţa cu care el a fost realizat pînă în cele mai mici detalii. Întîmplările, caracterele, situaţiile, însăşi scena pe care se desfăşoară totul sînt într-un raport de pură armonie. Heinrich Voss[16] relevă bogăţia experienţei şi profunzimea concepţiei despre viaţă valorificate în roman[17], iar Fouqué[18] mărturiseşte lui Rachel Levin, una dintre femeile cultivate ale timpului, al cărei salon era frecventat de poeţi, oameni de artă şi filosofi „că bătrînul maestru n-a creat pînă acum ceva atît de minunat", subliniind simbioza neobişnuită dintre maturitatea artistică şi simţirea adînc

---

[11] *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, pp. 627—628.

[12] Este vorba de o scrisoare găsită în opera postumă a scriitorului Karl Wilhelm Ferdinand Solger. Apud Benno von Wiese, *HA*, 6, pp. 634—639.

[13] *Ibidem*, p. 637.

[14] *Ibidem*, p. 636.

[15] Scrisoarea către Goethe din 5 noiembrie 1809. *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 339.

[16] Johann Heinrich Voss (1751—1826), autor al unor *Idile* apreciate de contemporani şi excelent traducător al *Odisseei* şi al lui Ovid.

[17] Într-o scrisoare adresată Charlottei Schiller la 12 noiembrie 1809. *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6 p. 642.

[18] Friedrich Fouqué (1777—1843), autor al unor prelucrări a epopeilor medievale ca *Eroul nordului (Der Held des Nordens*, 1810), *Inelul fermecat (Der Zauberring*, 1813); basmul *Undine* (1811) este cea mai reuşită creaţie a sa.

tinerească valorificată în *Afinităţi*[19]. Therese Huber[20] crede că „*Afinităţile*... pot fi considerate un pandant al lui *Werther*. Amîndouă operele ne înfăţişează oameni sub imperiul destinului şi al pasiunii, care, în pofida voinţei sînt duşi la pierzanie [...] Grupurile sînt rotunjite, vii, şi culorile atît de curate, încît ai crede că vezi în faţa ochilor un peisaj italian [...] Şi totul degajă înţelepciune şi forţă, calm şi stăpînire de sine"[21].

Referindu-se la clasa socială zugrăvită în roman Achim von Arnim[22] „mulţumeşte bunului Dumnezeu şi slugii sale prea plecate Goethe că o parte a lumii ce dispare este transmisă viitorului într-o descriere atît de fidelă şi atît de detaliată ca cea inclusă în *Afinităţile elective*"[23].

Se fac însă auzite şi voci contestatoare. Reprezentantul opozanţilor, Iacobi[24] nu găseşte nimic de admirat la Ottilie, şi nici unul dintre personajele cărţii nu-l satisface. După opinia sa, Charlotte şi căpitanul se apropie unul de altul doar din plictiseală, căci în fond nu se pot suferi. Iar dublul adulter comis în cuget îl consideră dezgustător. Socoteşte romanul lui Goethe cu totul materialist sau — aici Iacobi îl citează pe Schelling — predominant „fiziologic", vegetativ. Ceea ce îi trezeşte „indignarea este metamorfoza aparentă a trupului în spirit, ai putea spune înălţarea la ceruri a blestematelor pofte trupeşti"[25].

Iar Wilhelm Grimm nu se sfieşte să afirme că prima jumătate a primei cărţi este „neînchipuit de plictisitoare. Ceea ce urmează e splendid, emoţionant, de o rară vigoare în realizare. Dar peste prima greşeală nu se poate trece"[26]. Obiecţiile lui Wilhelm von Humboldt vizează în special lipsa flagrantă a ceea ce el denumeşte necesitate interioară

---

19 *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 643.

20 Ne referim la scrisoarea către Therese, fiica ei, căsătorită cu scriitorul şi omul politic Johann Georg Forster (1754—1794).

21 *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 644.

22 Achim von Arnim (1781—1831), scriitor romantic german; coautor al primei culegeri germane de poezii populare (cu Clemens Brentano) intitulate *Cornul fermecat al băiatului (Des Knaben Wunderhorn*, 1806—1808).

23 În scrisoarea din 5 noiembrie adresată viitoarei sale soţii. *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 642.

24 Friedrich Heinrich Iacobi (1743—1819), scriitor şi filosof german, prieten cu Hamann, Wieland, Herder, Heinse. Ca profesor de filosofie reprezintă poziţii opuse lui Kant şi poate fi considerat un precursor al lui Nietzsche şi Kierkegaard. Autor al romanului în formă epistolară *Woldemar* (1779), influenţat de Rousseau şi Goethe.

25 Din scrisoarea lui Iacobi adresată lui Köppen la 12 ianuarie 1812. *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 645.

26 Wilhelm Grimm în scrisoarea din 28 octombrie 1809, adresată fratelui său mai mare Iakob. *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, pp. 640—641.

și crede că romanul abundă de reminiscențe, pe care Goethe n-ar fi avut suficientă forță sau inspirație pentru a le transfigura poetic.[27]

Darul de a stîrni discuții și opinii divergente exprimate uneori pătimaș sau cu intoleranță vădită nu poate fi decît atributul unei opere de dimensiuni goetheene. Căci orice cuvinte s-ar fi rostit — de adulare sau denigrare — există un consens deloc neglijabil: o astfel de operă nu poate fi scrisă decît de autorul lui *Götz von Berlichingen*, *Werther*, *Ifigenia* sau *Torquato Tasso*, într-un cuvînt, numai de marele Goethe.

*

Mobilurile care au dus la cristalizarea romanului sînt multiple și de natură eterogenă.

Așa de pildă, Varnhagen von Ense[28] notează în jurnalul său la 28 iunie 1843 că Goethe i-ar fi mărturisit că primul imbold de a scrie *Afinitățile elective* îl datorează lui Schelling[29], adică operei acestuia *Contribuții la o filosofie a naturii (Ideen zu einer Philosophie der Natur* (1797). În comparație cu Fichte, Schelling sublinia rolul predominant al naturii și, în acest sens, este foarte posibil ca teoriile sale să fi contribuit la conturarea concepției ideatice a romanului. Cert este că filosoful a apreciat *Afinitățile*....[30] Dar geneza romanului nu poate fi redusă la un singur factor.

Simbolul inclus în titlu trebuie dedus din interesul scriitorului față de știință, mai precis din interdependența dintre cunoașterea naturii *(Naturerkenntnis)* și realizarea valențelor ei simbolice *(Natursymbolik)*. Conceptul însuși *(Wahlverwandtschaften)* pătrunde în limbă din 1779, odată cu transpunerea în germană[31] a lucrării chimistului suedez Torbern Bergman, apărută inițial în 1775. Jean Paul (1763—1825) îl folosește înainte de Goethe în romanul *Hesperus* (1795), incitîndu-l pe poet. Într-o convorbire cu Riemer[32], la Jena (24 iulie

---

[27] Din scrisoarea adresată de Humboldt soției sale la 6 martie 1810. *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 646.

[28] Karl Varnhagen von Ense (1785—1858), scriitor german și critic literar; a susținut mișcarea *Das junge Deutschland* și în afară de poezii și nuvele a scris cele cinci volume ale *Monumentelor biografice (Biografische Denkmalen*, 1824—1830) care cuprind vieți ale personalităților istorice; valoroase sînt și *Jurnalele (Tagebücher*, 14 vol., 1861—70), ca și corespondent asa bogată cu Alexander von Humboldt, Metternich, Heine, Bettina Brentano, Chamisso, Carlyle și alții.

[29] *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6 p. 623.

[30] La 18 decembrie 1809 Friedrich Iacobi îi scrie prietenului său Voss: „Ce părere ai despre *Afinitățile elective*? Schelling este foarte încîntat de roman." *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 644.

[31] Traducerea e semnată de Ch. Ehr. Weigel.

[32] Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 621.

1809), Goethe susține că simbolurile în științele naturii — de pildă afinitățile elective — sînt pline de conținut și se pot combina mai curînd cu poezia și societatea, în timp ce simbolurile matematice sînt antropomorfe.

Drept consecință, nu ezită să aplice noțiunea în problema relațiilor dintre oameni. Situația ce-o evocă e simplă: un element chimic A este combinat cu un alt element, B. Tot astfel, un element numit C cu altul D. Dacă se amestecă aliajele (AB + CD), A se poate combina cu D și B cu C, dacă afinitățile ce leagă pe A de B și pe C de D sînt mai puțin puternice decît cele dintre A + D și B + C. *Mutatis mutandis* este exact ceea ce se întîmplă cu perechea inițială Charlotte-Eduard (A+B) pusă față în față cu căpitanul și Ottilie (C+D): Charlotte se simte atrasă de căpitan, Eduard de Ottilie și invers.

Dar nu numai studiile în domeniul naturii l-au stimulat pe scriitor. Cel puțin două trăiri, fundamental diferite ca amploare și profunzime, impulsionează spovedania literară eliberatoare. Una dintre ele — fără îndoială elementul primar — este dragostea pentru Wilhelmine Herzlieb.

Dar despre această pasiune tîrzie nu știm aproape nimic. Puținul de care dispunem este dedus din operele care își au originea în această trăire. Respectiv din *Pandora*[33], din *Sonetele* anului 1807—1808 și din *Afinitățile elective*. Dar nicicînd, și cu atît mai puțin în cazul de față, nu ne este permis demersul simplificator de a asimila pînă la identificare conținutul creațiilor poetice cu realitatea biografică, de a pune semnul egalității între ele. Cert este că Goethe legitimase în 1806 legătura sa cu Christiane Vulpius; cert este de asemenea că în iarna anului 1807—1808, poetul în vîrstă de cincizeci și opt de ani frecventează la Jena casa primitoare a librarului Frommann. Minchen Herzlieb, fiica adoptivă a acestuia, serioasă și tăcută, avea pe atunci optsprezece ani. Din adolescență admira creațiile lui Goethe. Și nu e nevoie de prea multă fantezie pentru a ne imagina ce s-a petrecut în sufletul poetului. De la *Elegiile romane* (*Römische Elegien*, 1785) nu mai vibrase atît de puternic în fața eternului feminin. Dar decența l-a împiedicat să-și manifeste sau să-și mărturisească sentimentele. E foarte probabil ca Minchen să nu-și fi dat seama de furtuna ce-o stîrnise fără voia ei. De la această trăire ce evoluează sub aripa sumbră a renunțării, cristalizată poetic în *Pandora*, pînă la *Afinități*... poetul avea de parcurs un

---

[33] Opera rămasă fragment, publicată în 1810; ea conține dilema între o dragoste puternică și ordinea prestabilită. Conflictul este rezolvat prin renunțare, o idee care va reveni în multe din operele senectuții.

drum lung în tovărășia imaginației, ghidat de convingerile sale etice, inspirat de pasiune și de științele naturii.

Pe de altă parte, Goethe era în acel timp acaparat de prezența insistentă a Bettinei Brentano (1785—1859). Excentrică și cu intuiții geniale, tînăra pe atunci în vîrstă de douăzeci și doi de ani, îl copleșea pe poet cu entuziasmul ei, era cititoarea ferventă și avizată a creațiilor lui. Scriitorul, la rîndul său, nutrea pentru Bettina o prietenie tandră, o îngăduință aproape paternă față de bizareriile și capriciile ei, cunoscute în lumea literară. Căci talentul și personalitatea puternică a Bettinei îi impuneau; de altfel, ea va deveni una din figurile eminente ale mișcării romantice, evidențiindu-se nu numai ca autoare a unor romane în formă epistolară[34], ci ca o curajoasă luptătoare pentru drepturi civice, pentru emanciparea femeii. După moartea poetului, ea publică *Corespondența lui Goethe cu un copil (Goethes Briefwechsel mit einem Kinde*, 1835), fundată în esență pe realul schimb de scrisori între ea și scriitor. Nu este deci de mirare că Goethe valorifică în figura Lucianei unele trăsături ale Bettinei, eludînd altele.

Acestor elemente li se adaugă și reminiscențele unor impresii din tinerețe. Astfel, în *Poezie și Adevăr* Goethe relatează despre pelerinajul făcut în perioada studiilor de la Strasbourg (probabil prin iulie 1770) la Muntele Ottiliei. Ruinele unui castel în stil romanic, un izvor și multe legende despre o preafrumoasă fată de conte care ar fi trăit acolo ca pustnică, impresionează sensibilitatea tînărului Goethe, îmbogățindu-i comoara de amintiri. „Pe amîndouă [numele Ottiliei și imaginea pustnicei] — scrie poetul vîrstnic — le-am purtat mult timp în suflet, pînă am înzestrat-o cu acest nume pe una din fiicele mele concepute tîrziu, fără ca datorită acestui fapt s-o iubesc mai puțin[35].

Autorul exprimă deci un mare adevăr atunci cînd spune că în *Afinitățile elective* nu există „nici un singur rînd care să nu fi fost scris pe baza unei trăiri personale și că în roman e concentrat mult mai mult decît s-ar putea desprinde în cursul unei singure lecturi“[36]. „...Am

---

[34] Astfel, de pildă, romanul epistolar *Dies Buch gehört dem König (Această carte aparține regelui*, 1843), în care militantismul ei de pe poziții democratice pentru dreptate și libertate socială este cu totul remarcabil; de asemenea *Clemens Brentanos Blumenkranz (Florilegiul scrisorilor lui Clemens Brentano*, 1844), roman în aceeași formulă epică dedicat fratelui ei. Mai publică și scrisorile scriitoarei Caroline von Günderode sub titlul *Die Günderode* (1840) și *Ilius Pamphilius und die Ambrosia (Ilius Pamfiliu și Ambrosia*, 1848) o altă culegere de scrisori.

[35] J.W. Goethe. *Din viața mea*, *op. cit.* vol. II, pp. 54—55.

[36] Goethe, *Convorbiri cu Eckermann*, Weimar, 17 februarie 1830. *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 626.

inclus multe, şi de asemeni nu puţine au fost tăinuite", mărturiseşte scriitorul într-o scrisoare[37] adresată lui Zelter, din Jena, la 1 iunie 1809.

În concluzie: Goethe îşi conturează romanul pentru a se elibera de tirania unei pasiuni tîrzii. Se foloseşte, ca să explice atracţia, farmecul ce propulsează o fiinţă spre alta, de o însuşire a elementelor chimice: capacitatea lor de a se combina pe baza afinităţilor.

Scriitorul transpune această lege a atracţiei sau respingerii în domeniul relaţiilor umane cu scopul de a delibera pe plan etic asupra raportului dintre libertate şi necesitate. Căci, dacă în comportarea elementelor chimice este vorba de o strictă determinare, pe plan uman problema se pune în alţi termeni. Căci omul poate opune forţelor elementare ale naturii etica sa superioară. Conflictul dintre legile naturii şi cele morale este demonstrat pornindu-se de la situaţia unei căsătorii ce se destramă.

Goethe plasează figurile romanului în poziţia celor patru elemente şi ia faţă de reacţiile lor atitudinea unui cercetător obiectiv care se distanţează şi observă.

„Şi astăzi încă — relevă Thomas Mann în 1925 — draparea determinării naturale a omului, a necesităţii sale pasionale într-un simbol al acelei ştiinţe în care caracterul exact se amalgama din vechime cu cel mistic ca în nici o altă ştiinţă [...] este de o mare îndrăzneală la începutul secolului al XIX-lea. Acestei determinări Goethe îi opune libertatea omului, acele forţe incomensurabile ale sufletului care pot înfrînge naturalul *(das Natürliche)*, în ipostaza lui cea mai îngrozitoare."[38]

*

Dacă Goethe intenţionase iniţial să scrie o nuvelă, materialul se emancipează pe parcurs ca urmare a intensităţii trăirilor. Contradicţia dintre cele două genuri este rezolvată printr-un procedeu artistic scos în evidenţă de Benjamin: „Romanul — remarcă criticul — prinde pe cititor ca un vîrtej irezistibil şi-l aruncă în intimitatea sa, nuvela impune distanţare şi expulzează orice fiinţă vie din cercul ei magic. Goethe păstrează această caracteristică a nuvelei, înnobilînd forma romanului: *Afinităţile elective* poartă amprenta distanţării în ciuda largului flux epic."[39]

---

[37] *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, pp. 620—621.

[38] Thomas Mann, *Zu Goethes „Wahlverwandtschaften"*. În „Die neue Rundschau", 1925, p. 400.

[39] Walter Benjamin, *Goethes Wahlverwandtschaften*. În „Neue deutsche Beiträge", herausgegeben von H. von Hofmannsthal, 1924, p. 56.

Structura romanului vădește două părți, fiecare compusă din optsprezece capitole. Cezura intervine în clipa în care Eduard își părăsește căminul, convins că o continuare a căsătoriei cu Charlotte nu mai are nici un sens.

Un moment-cheie — Freytag l-ar fi numit *das erregende Moment*[40] este atins în capitolele IV și V în care se explică pe larg noțiunea afinităților elective. Doar Charlotte, cu simțul ei fin, își dă seama că legea fizică poate acționa și în viață.

Un prim punct culminant al acțiunii este atins în capitolul X, odată cu apariția contelui și a baroanei — o pereche învăluită de o atmosferă profund erotică și care vehiculează idei liberale, ceea ce face posibilă punerea în discuție a caducității căsătoriei, a problemelor sociale și etice legate de această instituție. Cele două perechi recunosc în opiniile contelui situația lor reală, păcătuiesc în cuget și ideea despărțirii cuplului inițial apare. Întreg capitolul următor — e vorba de al XI-lea — demonstrează ipostazele acestui gen de adulter cu o profundă înțelegere a meandrelor sufletului omenesc și o măiestrie pe care Goethe n-o atinsese pînă atunci.

Privită în mare, prima parte urmărește evoluția dragostei dintre Eduard și Ottilie, precum și sentimentele de care sînt animați Charlotte și căpitanul, de la primele manifestări discrete pînă la mărturisire (capitolul XII). Acțiunea pare condusă de bagheta magică a unui vrăjitor și se desfășoară într-un perimetru îngust: în afară de cele patru personaje (Charlotte — Eduard, Ottilie — căpitanul) nu mai apar decît contele, baroana și Mittler.

Hankamer presupune că în această parte schema inițială specifică nuvelei a fost păstrată în esență, dar realizată cu multă precizie și îmbogățită cu diferite amănunte sau episoade. Cele două personaje, denumite simplu *contele* și *baroana*, întruchipează perechea de îndrăgostiți, fiecare provenind din cupluri desfăcute, care discută teoretic realitatea problematică a căsătoriei. Ceea ce părea celor aflați în transa dragostei o imposibilitate devine pentru cei eliberați de prejudecăți nu numai o situație posibilă și rezolvabilă, ci chiar un drept moral al personalității, ce se împotrivește normelor rigide ale aristocrației, imixtiunii ei în problemele cele mai intime ale individului.

---

40 Scena în care scriitorul dramatic prefigurează conflictul este numită în Gustav Freytag (1816—1895) în cartea sa fundamentală pentru analiza dramei clasice *Tehnica dramei (Die Technik des Dramas*, 1863) „momentul-cheie“ *(das erregende Moment)*.

Dacă spre sfîrşitul acestei prime părţi fluxul epic se accelerează, la începutul celei de a doua el încetineşte pînă la stagnare[41]. Naratorul are nevoie de un răgaz temporal — este tocmai perioada în care Eduard, tulburat de pasiune, caută o ieșire din impas, departe de cămin, în războaiele împotriva armatelor napoleoniene — pentru ca să poată aprofunda psihicul celor două figuri feminine. Sub ameninţarea primejdiei, Charlotte şi Ottilie evoluează în direcţii diferite. Accentul cade asupra Ottiliei. Începînd, aşadar, cu partea a doua, care stă indiscutabil sub semnul lui *Thanatos*[42], tînăra fată este promovată discret, dar convingător, în prim-plan. Chiar dacă asistă tăcută la discuţiile celor din jur, chiar dacă o vedem retrasă într-un colţ, Ottilie domină scena, devine centrul în jurul căruia gravitează cei din jur, constituiţi în grup în casa Charlottei. Maturizarea fetei are deci loc în societate. Prin faţa ochilor ei se perindă un şir de oameni trecuţi, mai mult sau mai puţin, prin grelele încercări ale vieţii, oameni cu diferite calităţi şi defecte. În existenţa aparent calmă, stăpînită, dusă de Charlotte în aşteptarea copilului, de Ottilie în speranţa reîntoarcerii lui Eduard, pătrunde un strop de lumină. E prezenţa arhitectului şi a năzuinţelor sale artistice, preluate cu caldă bucurie de cele două figuri feminine.

Echilibrul aparent instaurat este însă periclitat de infiltrarea Lucianei — fiica Charlottei din prima căsătorie — şi a suitei ei zgomotoase. Din nou acţiunea propriu-zisă trenează în mod voit. Ca şi episodul anterior, consacrat arhitectului şi universului artistic, şi acesta are funcţie retardantă: concomitent însă el creează spaţiul şi implică timpul necesar evoluţiei etice a Ottiliei. Lumii problematice, dominate de un aspru destin şi reprezentată prin Charlotte, Ottilie şi arhitectul îi este opusă lumea modernă, stupidă, superficială, vrednică de plîns în falsa ei strălucire. Episodul Lucianei este menit de asemenea să scoată în evidenţă, prin contrast, firea aparte a Ottiliei.

Mai critic decît în prima parte, Goethe blamează implicit modul de viaţă străin de valori autentice al aristocraţiei: jocul „tablourilor vivante", petreceri, baluri, excursii călări, experienţe cu medii magnetice. Contrastul dintre firea egoistă şi voluntară, excentrică şi extravertită a Lucianei, şi cea discretă, interiorizată, altruistă, prevenitoare a Ottiliei se adînceşte. În goana ei nebunească după plăceri, Luciane

---

[41] Modul în care evoluează acţiunea îl determină pe Wilhelm Grimm să scrie fratelui său Iakob, la 24 noiembrie 1809, că „firul ei a fost depănat pe îndelete; din timp în timp sculul pare să fi căzut de pe marginea fotoliului destinat siestei." *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 641.

[42] Atît Charlotte cît şi Ottilie se ocupă de restaurarea capelei, din cimitir ; vezi şi evoluţia motivului morţii la nota nr. 2, p. 231.

zburdă ca un duh al neliniştii prin casa mamei ei şi prin împrejurimi, fără să-şi dea seama de ceea ce s-a întîmplat, fără să perceapă norii amenințători. E adevărat, nici un gest, nici un cuvînt al Ottiliei sau Charlottei nu trădează ce carte se joacă aici, la conac, nici o privire nu divulgă că pacea unui cămin a fost distrusă, că liniştea unui suflet pur, spulberată.

Aceluiaşi scop, respectiv maturizării şi caracterizării Ottiliei, îi este subordonat şi episodul axat în jurul soartei lordului ce cutreieră lumea singuratic, precum şi povestirea *Ciudații copii ai unor vecini*, intercalată în capitolul X al părții a doua.

Goethe susține[43] că a găsit o povestire asemănătoare în jurnalele engleze. O valorifică, intenționînd ca universul nuvelei să releve, prin opoziție, lumea ficțională a romanului. Căci *Ciudații copii ai unor vecini* demonstrează că afinitățile elective nu sînt întotdeauna de natură demonică, distructivă, tragică. Perechea de tineri din nuvelă nu corespunde decît într-un sens restrictiv cuplurilor Eduard-Ottilie sau Charlotte-căpitanul. Specificul genului necesită alt cadru exemplar care să ilustreze parabola. Din centrul nuvelei se detașează o „întîmplare nemaipomenită" *(eine unerhörte Begebenheit)*, un accident care schimbă radical situația, ducînd la unirea celor doi tineri.

În sfîrșit, această nuvelă intercalată cu funcția de „acțiune paralelă" mai are şi menirea de a trezi speranța în victoria dragostei profunde, bazate pe afinități elective. Totodată ea reprezintă un „moment de retardare", întîrziind catastrofa.

Toate episoadele retardante scot în evidență farmecul și valoarea umană a Ottiliei, situată pe un palier moral infinit superior tuturor personajelor feminine şi aflată la antipodul Lucianei. Dragostea cu care o înconjoară în tăcere arhitectul, atenția acordată de lord şi de alți bărbați capabili de a judeca la rece însuşirile unei fete fac dovada calităților ei incontestabile. Jurnalul Ottiliei, tot un element retardant, dezvăluie nivelul vieții ei spirituale şi al convingerilor etice.

Încetul cu încetul deci, Goethe prefigurează drumul spinos spre purificare. Conştient, autorul îşi conduce eroina preferată spre înălțimi. În acelaşi timp el lasă să cadă asupra chipului ei angelic, din ce în ce mai puternic, umbra fatalității. Şi cu cît suferința renunțării o marchează, cu atît pericolul care-i pîndeşte ființa de excepție creşte.

Asemănător eroilor din epopei, Ottilie atinge un punct culminant al evoluției, provocînd teamă şi milă: căci sus, pe marginea prăpastiei, ea îşi continuă, ca o somnambulă, drumul. Neputîndu-şi împăca pro-

---

[43] În scrierea sa *Al doilea sejur la Roma* *(Der zweite römische Aufenthalt*, 1787).

ceptele morale cu dragostea puternică pentru Eduard, sfîrşitul tragic devine o necesitate. Prin destinul Ottiliei, romanul demonstrează că ființa umană e supusă aceloraşi legi naturale ca şi substanțele chimice, pasiunea reală apărînd tot atît de îndreptățită ca şi normele eticii. De aceea renunțarea Charlottei la dragoste în favoarea ordinei morale are urmări tot atît de funeste ca dezlănțuirea pasiunii însăşi. De aceea forța cu care se impune legea afinităților nu este anihilată de renunțarea Ottiliei. Căci magia dragostei persistă şi după abandonarea speranței de a se căsători cu Eduard. Ottilie nu renunță, nu poate renunța la dragoste, ci doar la împlinirea ei. Şi o face cu prețul vieții. Moartea Ottiliei e doar ultima portiță de scăpare a unui suflet care fuge de pierzanie. Ottilie nu hotărăşte să moară. Un *instinct* puternic o îndeamnă — după cum explică Walter Benjamin[44] — spre ispăşire, spre moarte, spre linişte şi *nu* o hotărîre.

Catastrofa e cu atît mai impresionantă, cu cît autorul ne face să uităm în partea a doua a romanului, pînă la întoarcerea lui Eduard (capitolul XIII), de situația tragică a eroilor săi.

Pe nesimțite naratorul şi-a purtat cititorul prin atmosfera tensionată ce domină sfîrşitul primei părți, apoi prin vîrtejul unei vieți mondene, plină de mici întîmplări şi pururea în mişcare, pentru ca din această ambianță de suprafață să îndrepte acțiunea spre zonele tragicului, să plaseze încheierea în lumea legendei.

Varnhagen von Ense relatează cum, indignat de imputările lui Knebel, că romanul ar fi imoral, Goethe a răspuns că n-a scris cartea pentru el, ci pentru fetele tinere[45]. Iată ce-i scrie o asemenea fată tînără, Bettina Brentano, la 9 noiembrie 1809:

„Eşti îndrăgostit de Ottilie, Goethe, am simțit-o de mult, această Venus a apărut din marea vuindă a pasiunii tale, şi după ce a răspîndit sămînța perlelor de lacrimi, dispare din nou, învăluită de o strălucire cerească. Eşti amarnic, puternic şi ai vrea ca lumea întreagă să fie îndurerată împreună cu tine şi să te asculte plîngînd [...]“[46]

Şi Bettina mărturiseşte că nu poate înțelege „enigma îngrozitoare“, că nu pricepe de ce toți slujesc „unui demon perfid cu sceptru înspinat [...] şi un tigru lacom devorează fina creație a dragostei spirituale [...]. Nu-i dragostea liberă? Nu sînt cei doi [Eduard şi Ottilie] înrudiți? De ce să nu trăiască viața lor nevinovată unul alături de celălalt? Căci sînt gemeni şi ghemuiți unul într-altul, ei cresc tinzînd spre

---

[44] Walter Benjamin, *Goethes Wahlverwandtschaften*, *op. cit.*, p. 66.
[45] Din *Jurnalul* lui Varnhagen von Ense, notarea din 28 iunie 1843. *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 623.
[46] *Apud* Benno von Wiese, *HA*, *6*, p. 649.

naştere şi lumină. Deoarece, continuă ea, nimeni nu ştie ce înseamnă o dragoste ideală, fiecare crede doar în cea obişnuită, vulgară şi nimeni nu acceptă fericirea izvorîtă din cea sublimă [...]"[47].

În comparaţie cu Goethe, Bettina reprezintă, după cum e şi firesc, concepţia tinerei generaţii romantice despre dragoste, aşa cum o ilustrase Friedrich Schlegel în romanul său *Lucinde* (1799)[48] şi cum o puseseră în practică scriitorii curentului.

Dar, revenind la problemele structurii romanului şi urmărind comparativ cele două părţi, constatăm că succesiunea capitolelor este în aşa fel realizată, încît se poate vorbi de un adevărat paralelism. Astfel, în capitolul al X-lea al primei părţi, apar contele şi baroana, în acelaşi capitol al părţii a doua, lordul şi însoţitorul său. Amîndouă vizitele contribuie la limpezirea gîndurilor celor două perechi — respectiv a celor două personaje feminine în partea a doua — determinîndu-le să reflecteze la situaţia în care se află.

În capitolul XII al primei părţi, cele două perechi formate pe baza afinităţilor elective îşi mărturisesc dragostea. În acelaşi capitol al părţii a doua, Eduard se întoarce decis să lupte pentru a obţine divorţul şi a se căsători cu Ottilie. Tot aşa, în capitolul al XVII-lea al primei părţi, Eduard îşi părăseşte căminul; în acelaşi capitol al părţii a doua, el calcă din nou pragul casei sale.

Interesantă este şi structura timpului.

Instăpînirea legii afinităţilor elective duce la o nouă conştiinţă a timpului, care surmontează funcţia de simplu liant al faptelor. Dacă în existenţa reală, omul nu se poate sustrage curgerii ireversibile a orelor, zilelor şi anilor, în roman, oprirea, dilatarea, mişcările retro sînt posibile. Astfel, pe măsură ce sentimentele căpitanului pentru Charlotte cresc, timpul îi devine indiferent, el uită să-şi mai întoarcă ceasul. Ottilie, la rîndul ei, pierde noţiunea de durată cît Eduard e în preajma ei. Timpul pare să fie dat înapoi în „era de aur", într-o stare paradisiacă. Şi pînă şi atemporalitatea legendei, ca şi privirea uşor sceptică cu care autorul scrutează viitorul — elemente cu care romanul se încheie — stau mărturie importanţei ce se acordă relaţiilor temporale în structura *Afinităţilor...*.

Personajele sînt, după cum relevă Thomas Mann[49], „simboluri distribuite în mod egal într-o partidă cerebrală de înaltă ţinută, reprezentanţi ai unei mistici a naturii [...]".

---

[47] *Ibidem*, p. 649–650.

[48] Redînd trăiri şi experienţe proprii cu o sinceritate dezarmantă şi proclamînd căsătoria valabilă doar atîta timp cît este bazată pe dragoste, romanul a fost considerat licenţios, imoral.

[49] Thomas Mann, *Zu Goethe's Wahlverwandtschaften*. În ∼, *Gesammelte Werke*, Frankfurt/Main 1974, vol. IX, p. 179.

Semnificativă e, din punct de vedere artistic, caracterizarea personajelor, concepute într-un raport de opoziție complementară. Fiecare partener oglindește slăbiciunile și calitățile perechii sale. Și în oglinda caracterologică a partenerului, slăbiciunile perechii sale sînt convertite în valoare umană, trecute prin flacăra pasiunii, înnobilate.

Dar nu numai protagoniștii principali sînt construiți în acest fel, ci și personajele secundare. Fiecare în parte necesită existența unei alte figuri care să îl completeze *(Gegenfigur als Ergänzung)*.

Remarcabilă de asemenea este măiestria de a evoca specificul naturii înconjurătoare, evitînd procedeul arhicunoscut al descrierii.

Nu naratorul ne introduce în mediul înconjurător, ci personajele. Procedeul de a filtra caracteristicile locului acțiunii prin optica particulară și specifică a figurilor centrale sau secundare fusese folosit de Goethe încă în epopeea *Hermann și Dorothea*[50] (1797). Dar considerațiile făcute în primele capitole sînt atît de pertinente, încît ne redau particularități suficiente pentru a elabora pe baza lor un plan topografic. Și, pe măsură ce acțiunea înaintează, perimetrul se lărgește. Personajele evoluează mai întîi în jurul castelului și parcului sau în sat, în apropierea conacului clădit de străbuni, comportîndu-se rezonabil. Sînt apărați de furtuni la propriu ca și la figurat. Din clipa în care natura se trezește în om, tendința, necesitatea de a pătrunde mai adînc în regiunea înconjurătoare, de a respira aer liber în spații încă netransformate de mîna omului devine mai stăruitoare. Îndrăgostiții — cele două perechi formate pe baza afinităților elective — se îndepărtează, pe măsură ce iubirea lor crește, de sediul ordinii, al echilibrului. La rîndul ei, natura prezintă vizibile metamorfoze. Tufișurile se apropie unul de celălalt, ca și cum s-ar trezi din amorțire. Încep mai întîi să vibreze ușor, apoi par să se miște. În timpul plimbării spre moară, în care Eduard și Ottilie rămîn pentru prima oară singuri, natura neatinsă de mîna omului devine prietenoasă, în mijlocul ei Ottilie se apropie de Eduard.

În capitolul al VII-lea, evadarea lui Eduard și a Ottiliei din perimetrul ordinii le poartă pașii spre o porțiune sălbatică a peisajului. Din sfera culturii, a legilor morale, ei se văd transpuși în natura liberă de orice constrîngeri și restricții. Drumeagul prin pădure e năpădit de ierburi și tufișuri, hățișul se întinde în voie. Prăpăstii nebănuite se cască, stînci abrupte își ridică semeț piscurile spre înălțimi, mușchiul acoperă steiuri singuratice. Iar pămîntul jilav mustește hrănit de un pîrîu șopotitor ce duce la moara neagră, părăsită... O priveliște întru totul romantică, în care îndrăgostiții simt chemarea primăverii, far-

---

[50] André François-Poncet, *Les affinités électives de Goethe*. Essai de commentaire critique. Avec une préface par Henri Lichtenberger, Paris 1910, p. 126.

mecul neînfrînatei sălbăticii, se apropie de marginea prăpastiei, gustînd fiorul fricii, intuind pericolul.

În partea a doua a romanului, natura dobîndeşte valenţe cosmogonice şi alegorice. Ea se situează, după cum remarcă Kurt May[51] deasupra pasiunilor omeneşti, nemuritoare şi rece, dincolo de „cercul strîmt" al patimilor vane, exprimînd parcă, în drapaj alegoric, dominaţia unei forţe superioare, tirania afinităţilor elective.

Cu deosebit rafinament Goethe recurge la anumite motive, conferindu-le funcţii simbolice. Astfel, motivul cupei de cristal[52], pe care sînt gravate iniţialele E (Eduard) şi O (Ottilie), motivul morţii[53] care străbate întregul roman, al platanilor[54]. Sînt valorificate, de asemenea, şi alte motive — ca cel al cerşetorului[55], al florii de aster sau al casetei de marochin[56] — toate conturînd viguros atmosfera şi punctînd anumite momente ale peisajului psihic.

Făcînd abstracţie de unele intercalări subordonate funcţiei de retardare, acţiunea înaintează în ritmul specific scenelor unei veritabile creaţii dramatice; fiecare etapă e bine motivată şi conduce cu necesitate la deznodămînt. Şi dacă mai luăm în considerare frecvenţa şi specificul dialogurilor, putem considera romanul, în esenţă, o tragedie în cinci acte.

*

Autorul însuşi a definit forţa irezistibilă care aruncă în braţele pierzaniei o fiinţă atît de pură şi morală ca Ottilie drept „demonică".

Fenomenul originar al afinităţilor elective se constituia pentru Goethe şi ca una din cele mai specifice forme în care putea apărea demonicul *(das Dämonische)*. Căci autorul era tentat să considere fenomenul enigmatic al afinităţii chimice din natură drept o manifestare limpede şi pregnantă a ceea ce înţelegea prin demonie creatoare[57]. Deci, „demonicul" nu este în concepţia goetheană de natură malefică, mefistofelică, ci doar, în cazul dat, o putere implacabilă care paralizează raţiunea. Şi această putere îşi manifestă cel mai pregnant energia în Ottilie, determinînd-o să apuce pe un drum închis. Sub imperiul unor forţe elementare, Ottilie pare mult mai deschisă „demoniei" decît

---

51 Kurt May, *Die Wahlverwandtschaften als tragischer Roman*. În „Jahrbuch des freien deutschen Hochstifts", 1936 — 40, p. 291.
52 Vezi nota 18, p. 449.
53 Vezi nota 2, p. 447.
54 Vezi nota 5, p. 447.
55 Vezi nota 25, p. 449.
56 Vezi nota 21, p. 449.
57 Hankamer, *Spiel der Mächte. Ein Kapitel aus Goethes Leben und Goethes Welt.* Tübingen und Stuttgart 1960, p. 276.

alte fete de vîrsta ei. Prin însuși felul ei de-a fi creează o ambianță „demonică", făcîndu-i nefericiți-fericiți pe toți cei ce se apropie de ea. Are ceva din flacăra mistuitoare care atrage fluturii împotriva voinței lor. Reacționează puternic la experiențele făcute cu diferite elemente chimice, după cum există în ființa ei psiho-fizică o înclinație spre somnambulism. Ottilie însăși mărturisește curînd după ce groaznicul accident o smulge din starea ei edenică că un „demon dușmănos" o stăpînește și că nu mai poate reveni pe vechiul făgaș.

Demonia acaparează viața celor doi soți, forțîndu-i să devină o jucărie în mîna ei, împingîndu-i pe unul în brațele celuilalt într-un moment în care amîndoi n-au în minte decît altă ființă, cea pe care realmente o doresc. Trădarea în sfera credinței, „adulterul" în patul conjugal, constituie o dublă trădare: în primul rînd față de dragoste, care este transformată într-o creație a fanteziei, dar și necredință față de căsătorie, deoarece se recurge la surogat pentru a trece peste momentul penibil. Operă a demoniei naturii, „adulterul" e deci comis doar în gînd; cum apar zorile, Eduard părăsește vinovat patul conjugal, Charlotte se trezește singură și rușinată. „Păcatul" comis în acea noapte nu poate fi escamotat, el va dăinui în copilul ce se va naște, simbol al procreației și totodată al morții.

Forța demoniei atinge în noaptea „adulterului" un prim punct culminant, următorul e înecul copilului, și ultimul renunțarea Ottiliei. Goethe n-o percepe doar în cadrul naturii, inclusiv a celei umane, unde provoacă conflicte între ordine și pasiune, între normele etice și înclinațiile firești ale individului (de fapt tema romanului), ci și în evenimentele contemporane, ca Revoluția Franceză sau în epoca războaielor napoleoniene. Și referirea la aceste stări este prefigurată în structura de simbol a romanului. Paul Bockmann[58] relevă că prin cazul exemplar al unei istorii particulare Goethe îndreaptă atenția asupra stărilor politice care influențează astfel de fenomene originare. În acest sens, contemporanii lui Goethe — Savigny, Arnim, Solger — au desprins din *Afinitățile elective* o imagine a unei epoci turbulente. Iar Goethe însuși îi mărturisește lui Riemer (1808) că ar fi vrut să redea în roman — desigur în ultimă instanță — stări și conflicte sociale.

Atitudinea sa critică față de reprezentanții aristocrației este marcată limpede în roman. Comportamentului Lucianei, de pildă, și în parte și al lui Eduard, pentru care munca reprezintă doar o modalitate

---

[58] Paul Bockmann, *Naturgesetz und Symbolik in Goethes Wahlverwandtschaften*. În „Jahrbuch des Freien Deutschen Hochstifts", 1968, pp. 166—190.

de a-și ucide plictisul, autorul îi opune munca folositoare a căpitanului și arhitectului, cea dezinteresată ori cea plină de abnegație a Ottiliei.

Cu răceală analitică și într-un mod aproape didactic, Goethe relatează conflictul dintre ordine și pasiune, dintre normele etice în vigoare și înclinația individuală. E o modalitate care a deziluzionat generația romantică aflată în căutarea atmosferei poetice, a adierii „munților sinilii ai fanteziei" și a fragranței „florii albastre".

În modalitatea epică aleasă regăsim ceva din grafismul artei plastice. Goethe nu se concentrează asupra tonurilor de tranziție, nu întîrzie asupra culorii cerului, nu descrie cu acribie nici trăsăturile vreunui chip, ci evocă pertinent, folosindu-se de trăiri și fapte revelatoare.

„Ce deschidere largă — scrie Stöcklein — între dulcea taină a sufletului rătăcit, ce tinde spre împlinirea dragostei, și claritatea rece, de cristal a elementelor de stil [...], ce prăpastie între lumea presimțirilor, avertismentelor și miracolelor și înțelepciunea acestui narator binevoitor dar sceptic [....] Ce prăpastie între atmosfera încărcată, produsă de rătăcirea intimă, și cerebralitatea pătrunzătoare a naratorului care prezintă totul ca și cînd s-ar afla sub sticlă, astfel încît atmosfera apăsătoare nu-l poate învălui pe cititor."[59]

Proza *Afinităților elective* se situează între senzualitatea *(Sinnlichkeit)* prozei elaborate în anii de tinerețe, cu crescendouri patetice, și cerebralitatea schematizatoare a prozei din epoca de senectute, cu distanțarea artificială și tihna ceremonioasă. Stilul e aci de o simplitate cuceritoare, calm și luminos, adînc, bărbătesc și delicat, plin de gravitate și explicit. Pînă și considerațiile privind viața par să rezulte dintr-un impuls mai curînd ritmic decît dintr-o tendință moralizatoare sau cu caracter de confesie; autorul încheie, de pildă, un capitol cu un dicton, începe altul cu o sentință... Gundolf o socotește cea mai perfectă proză germană, „dar nu cea mai încîntătoare, nici cea mai bogată sau virilă"[60].

Iar Wassermann[61] subliniază, ca profesionist și coleg de breaslă, că toate efectele se bazează pe o simplitate demnă de invidiat și pe o mare economie a mijloacelor. Ceea ce obișnuim să numim detaliu — gestul, epitetul ornant, specificul vocilor, al chipurilor, al privirilor —

---

[59] Paul Stöcklein, *Stil und Sinn der Wahlverwandtschaften*. În ∾, „Wege zum späten Goethe", Hamburg² 1960, pp. 7—8.
[60] Friedrich Gundolf, *Goethe*, Berlin 1920, p. 576.
[61] Jakob Wassermann, *Bekenntnisse und Begegnungen*, Bamberg 1950, p. 71.

este redus în acest roman la strictul necesar. Rezultatul este puritatea clară, care nu poate fi comparată decît cu un cristal splendid şlefuit... Pînă şi în redarea simţirii domneşte aceeaşi neîntrecută simplitate, care mistuie orice element rudimentar, tehnic, ajutător.

Spre deosebire de *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister*, urmările imediate ale romanului au fost minime.

Totuşi, tratînd critic tema căsătoriei şi incluzînd elemente de critică socială, scrierea deschide calea unor mari romane de dragoste ca *Madame Bovary*, *Anna Karenina* sau *Effi Briest*.

Abia spre sfîrşitul secolului, datorită în parte opiniilor exprimate de Theodor Fontane, Hugo von Hofmannsthal, Jakob Wassermann, Heinrich şi Thomas Mann, Alfred Döblin şi Walter Benjamin, creaţia goetheană îşi recuperează atributul modernităţii.

Mai mult, unora *Afinităţile elective* li se impune superlativ, ca cea mai modernă carte scrisă de Goethe, deoarece conţine povestea omului modern, determinat atît social cît şi de natura sa, şi ilustrează contradicţia tragică a fiinţei care urmăreşte binele, dar cade în capcana răului.

Moderne sînt *Afinităţile elective*[62] prin personajele obişnuite, prin felul conflictelor pe care le trăiesc, prin lipsa de idealizare. Moderne prin critica socială exersată la nivelul căsătoriei în cercurile aristocratice. Modernă e cartea prin ambianţa etică, subtilitatea psihică, modernă prin valorificarea simbolurilor, a căror funcţie constă în redarea peisajului sufletesc pe calea ocolită a semnului. Şi prin această modernitate — contemporană.

---

[62] Textul originar în *WA* I, vol. 20, 1892, pp. 1—416 (ed. Max von Waldberg şi Bernard Seuffert). Alte ediţii critice consultate: *FA* (ed. R. Petsch) şi *HA* (ed. Erich Trunz).

AFINITĂŢILE ELECTIVE

Partea întîi

CAPITOLUL I

EDUARD — aşa îl vom numi pe un bogat baron în floarea vîrstei — Eduard petrecuse în pepiniera lui ceasul cel mai frumos al unei după-amieze de aprilie, altoind mlădiţe proaspăt primite pe trunchiurile unor pomi tineri. Tocmai îşi terminase treaba; îşi aşeza sculele în tocul lor şi contempla cu mulţumire rezultatul muncii, cînd grădinarul se apropie şi se delectă observînd sîrguinţa şi interesul arătat de stăpînul său.

— N-ai văzut-o pe soţia mea? întrebă Eduard, dînd să plece mai departe.

— E dincolo, la noile lucrări[1], răspunse grădinarul. Coliba de muşchi care a pus să fie clădită lîngă peretele de stîncă din faţa castelului e gata astăzi. Totul a ieşit foarte frumos şi va plăcea negreşit înălţimii voastre. Ai de acolo o vedere minunată: dedesubt satul; puţin mai în dreapta biserica, a cărei turlă aproape c-o depăşeşti cu privirea; în faţă, castelul şi grădinile.

— Prea bine, zise Eduard, la cîţiva paşi de aici putem zări oamenii lucrînd.

— Apoi, urmă grădinarul, în dreapta se deschide valea şi ajungi cu ochii, peste bogatele pajişti presărate cu copaci, pînă în depărtările senine. Cărarea ce urcă pe stînci e foarte frumos croită. Doamna noastră se pricepe; oamenii lucrează cu plăcere sub îndrumarea ei.

— Du-te pînă la dînsa, făcu Eduard, şi roag-o să mă aştepte. Spune-i că doresc să văd noua creaţie şi să mă bucur privind-o.

Grădinarul se depărtă în grabă, iar Eduard îl urmă curînd.

Coborî terasele, cercetă în tăcere serele şi răsadniţele, pînă ce ajunse la marginea apei, iar apoi, peste un podeţ, în locul unde cărarea spre noile amenajări se împărţea în două. O lăsă pe cea dintîi, care, trecînd prin cimitir[2], ducea

destul de drept spre peretele de stîncă, și apucă pe cealaltă, care urca șerpuind lin, puțin mai departe, în stînga, printr-un tufiș grațios; acolo unde amîndouă drumurile se întîlneau, el poposi pentru o clipă pe o bancă bine așezată, pășind apoi pe urcușul propriu-zis și văzîndu-se condus în cele din urmă, prin tot felul de scări și de terase, pe cărarea îngustă, cînd mai mult, cînd mai puțin povîrnită, pînă la coliba de mușchi.

La intrare, Charlotte îl întîmpină pe soțul ei, punîndu-l să se așeze în așa fel încît să poată îmbrățișa, dintr-o privire, prin ușă și prin fereastră, ca într-un cadru, diferitele priveliști pe care le oferea peisajul. Eduard le contemplă cu plăcere, exprimîndu-și nădejdea că primăvara va înviora totul în chip și mai îmbelșugat.

— Un singur lucru aș vrea să observ, adăugă el, coliba mi se pare cam îngustă.

— Pentru noi doi e totuși destul de spațioasă, răspunse Charlotte.

— Vezi bine, spuse Eduard, poate că mai e loc și pentru un al treilea.

— De ce nu? replică Charlotte, și chiar pentru un al patrulea. Pentru o societate mai mare, vom avea grijă să pregătim alte locuri.

— Cum sîntem singuri aici și netulburați de nimeni, spuse Eduard, și ne găsim amîndoi într-o dispoziție liniștită și senină, trebuie să-ți mărturisesc că încă de cîtăva vreme mă frămîntă un gînd pe care trebuie și doresc să ți-l împărtășesc, fără a găsi prilejul s-o fac.

— Am observat ceva, răspunse Charlotte.

— Și trebuie să recunosc, urmă Eduard că, dacă nu m-ar zori trecerea de mîine dimineață a poștașului, dacă n-am fi siliți să luăm o hotărîre chiar astăzi, aș fi tăcut poate mai multă vreme.

— Despre ce este vorba? întrebă Charlotte, întîmpinîndu-i cu amabilitate dorința.

— Despre prietenul nostru, căpitanul, răspunse Eduard. Cunoști trista situație în care se găsește, ca atîția alții, fără vreo vină proprie. Ce dureros trebuie să fie pentru un om cu cunoștințele, talentele și capacitățile lui să se vadă lipsit de lucru și... nu vreau să mai ascund ceea ce doresc pentru el; aș ține să-l luăm pentru cîtăva vreme la noi.

— Iată un lucru care cere să fie bine chibzuit și privit din mai multe puncte de vedere, spuse Charlotte.

— Sînt gata să-ți împărtășesc părerile mele, îi replică Eduard. Ultima lui scrisoare e pătrunsă de expresia ascunsă a celei mai adînci descurajări; nu că ar duce lipsă de ceva: căci știe să se restrîngă și am avut grijă de cele trebuitoare; nu e nici stingheritor pentru el să primească ceva de la mine, căci toată viața noastră ne-am îndatorat atît de mult unul față de altul, încît nu putem calcula care din noi e creditorul sau debitorul; adevăratul lui chin e că n-are o ocupație. Singura lui plăcere, ba chiar pasiune, este să folosească zi de zi și ceas cu ceas, spre binele altora, numeroasele însușiri pe care le-a dezvoltat în el însuși. Și acum să stea cu mîinile în sîn sau să studieze mai departe, să-și cîștige noi îndemînări, atunci cînd nu le poate folosi nici pe cele pe care le posedă pe deplin? Pe scurt, draga mea, e o situație penibilă, al cărei chin îl simte îndoit și întreit în singurătatea lui.

— Credeam totuși, spuse Charlotte, că a primit propuneri din diferite locuri. Am scris eu însămi în interesul lui multor prieteni și prietene, toți oameni de inimă, și, pe cît știu, lucrul n-a rămas fără efect.

— E adevărat, replică Eduard; dar chiar aceste felurite ocazii, aceste propuneri îi pricinuiesc noi griji, o nouă neliniște. Nici una din aceste situații nu-i este pe plac. Nu i se cere să lucreze, ci să-și jertfească timpul, părerile, felul de a fi — și asta îi e cu neputință. Cu cît reflectez mai mult asupra acestor lucruri, cu cît le simt mai limpede, cu atît devine mai vie dorința mea de a-l vedea aici.

— E prea frumos și amabil din partea ta să chibzuiești cu atîta simpatie asupra situației prietenului tău, spuse Charlotte; îngăduie-mi totuși să te invit să te gîndești și la tine, și la noi.

— M-am gîndit, răspunse Eduard. Nu putem să ne așteptăm decît la avantaje și la plăcere de pe urma prezenței lui. Nici nu vreau să pomenesc de cheltuială, care va fi în orice caz neînsemnată pentru mine dacă el se va muta la noi; mai ales cînd mă gîndesc în același timp la faptul că prezența lui nu ne va stingheri cîtuși de puțin. Va putea locui în aripa dreaptă a castelului, și tot restul se va aranja. Ce mare serviciu îi vom face prin aceasta și cîtă plăcere, ba chiar cît folos va rezulta pentru noi din compania lui! Doream de mult o măsurătoare a moșiei și a împrejurimilor; se va îngriji de ea și o va conduce. Știu că intenția ta este să administrăm pe viitor singuri moșiile, de îndată ce termenul arendașilor

actuali va fi expirat. Ce delicată e o treabă ca asta! Cîte cunoştinţe prealabile vom putea dobîndi cu ajutorul lui! Simt prea bine că duc lipsă de un om de acest soi. Sătenii au cunoştinţele trebuitoare, dar spusele lor sînt confuze şi lipsite de onestitate. Cei cu studii de la oraşe şi din academii sînt desigur mai clari şi mai ordonaţi în judecată, le lipseşte însă cunoştinţa nemijlocită a lucrurilor. De la prietenul meu pot aştepta şi una şi alta; apoi vor mai rezulta zeci de alte consecinţe pe care mi le pot închipui cu plăcere, care te privesc şi pe tine şi de pe urma cărora prevăd mult bine. Îţi mulţumesc că m-ai ascultat atît de amabil; vorbeşte acum şi tu foarte deschis şi amănunţit şi spune-mi tot ce ai de spus; n-am să te întrerup.

— Prea bine, spuse Charlotte, voi începe aşadar îndată cu o observaţie generală. Bărbaţii se gîndesc mai mult la cazul particular, la prezent, şi aceasta pe bună dreptate, fiindcă ei sînt chemaţi să săvîrşească, să acţioneze; femeile, dimpotrivă, cugetă mai mult asupra înlănţuirii dintre lucruri în viaţă, şi aceasta cu tot atîta dreptate, fiindcă soarta lor, soarta familiilor lor este legată de această înlănţuire şi fiindcă tocmai această coerenţă le este cerută. Să aruncăm, de aceea, o privire asupra vieţii noastre prezente, asupra celei trecute, şi vei recunoaşte că invitarea la noi a căpitanului nu s-ar potrivi întru totul cu principiile, planurile, aranjamentele noastre. Cu cîtă plăcere mă gîndesc la începuturile legăturii dintre noi! Tineri, ne iubeam amîndoi cu multă căldură; am fost despărţiţi: tu de mine, pentru că tatăl tău, din pofta veşnic nepotolită de avere, te-a însurat cu o femeie bogată, destul de vîrstnică; eu de tine, pentru că am fost silită să-mi acord mîna, fără perspective deosebite, unui bărbat cu stare, pe care nu-l iubeam, dar îl respectam. Am devenit iarăşi liberi; tu mai întîi, bătrînica ta lăsîndu-te stăpîn pe o mare avere; eu mai tîrziu, tocmai în vremea cînd te-ai înapoiat din călătoriile tale. Astfel ne-am regăsit. Ne-am bucurat de aducerea-aminte, am ţinut la ea, puteam să trăim împreună netulburaţi. Ai stăruit să ne căsătorim; n-am consimţit numaidecît: căci, întrucît numărăm amîndoi cam tot atîţia ani, eu, ca femeie, am îmbătrînit desigur mai mult decît tine[3] care eşti bărbat. Pînă la urmă n-am vrut să-ţi refuz ceea ce păreai să consideri drept unica ta fericire. Voiai să te recreezi lîngă mine, după toate frămîntările pe care le cunoscuseşi la curte, în armată, în călătorii, să-ţi vii în fire, să guşti viaţa; dar numai şi numai

cu mine. Singura mea fiică am dat-o la pension, unde desigur dobîndește o pregătire mai complexă decît s-ar fi putut dacă rămînea la țară. Și nu numai pe ea am dus-o acolo, ci și pe Ottilia, iubita mea nepoată, care, îndrumată de mine, s-ar fi format poate mai bine aici, ca ajutor al meu la conducerea casei. Toate acestea au fost făcute cu învoirea ta, numai ca să trăim pentru noi, numai ca să ne putem bucura netulburați de fericirea rîvnită cu atîta ardoare încă de timpuriu și dobîndită, în sfîrșit, atît de tîrziu. De aici a început șederea noastră la țară. Eu am luat asupra mea rosturile din interior, tu pe cele de afară și tot ce privește ansamblul. Sînt hotărîtă să vin întru totul în întîmpinarea dorințelor tale, să trăiesc numai pentru tine; să încercăm astfel, cel puțin cîtăva vreme, să vedem în ce măsură reușim să ne mulțumim unul cu celălalt.

— Întrucît legătura între lucruri, după cum ai spus, este, de fapt, elementul vostru, al femeilor, ar trebui, firește, fie să nu vă auzim vorbind într-un șir, fie să ne hotărîm să vă dăm dreptate, răspunse Eduard, și îți voi și da dreptate pînă-n ziua de azi. Aranjamentele făcute pînă acum în vederea traiului nostru sînt bune; să nu clădim însă mai departe pe ele și să nu se dezvolte din ele nimic mai mult? Oare ceea ce creez eu în grădină și tu în parc să nu rămînă făcut decît pentru pustnici?

— Foarte bine! replică Charlotte, foarte bine! Numai să nu introducem ceva stingheritor, ceva străin. Dă-ți seama că proiectele noastre, și în ce privește distracția, se refereau întrucîtva numai la conviețuirea noastră în doi. Voiai mai întîi să-mi împărtășești într-o succesiune ordonată jurnalele tale de călătorie, să rînduiești cu acest prilej multe din hîrtiile care țin de ele și să alcătuiești, cu participarea mea, cu ajutorul meu, din aceste caiete și file neprețuite, dar încurcate, un întreg plăcut pentru noi și pentru alții. Ți-am făgăduit că te voi ajuta la transcriere și ne gîndeam că va fi atît de comod, de frumos, de plăcut, de intim să străbatem în amintire lumea pe care nu ne-a fost dat s-o vedem împreună. Făcusem chiar începutul. Apoi, ai reluat flautul, mă acompaniezi cînd eu cînt la clavecin, și nu ducem lipsă de vizite din vecinătate sau în vecinătate. Eu, cel puțin, mi-am combinat din toate acestea prima vară cu adevărat fericită pe care m-am gîndit vreodată s-o gust în viața mea.

— Orice aș face, răspunse Eduard frecîndu-se pe frunte, cînd ascult tot ce-mi repeți cu atîta dragoste și înțelegere,

nu pot izgoni gîndul că prin prezența căpitanului nimic n-ar fi tulburat, ci mai degrabă totul ar fi grăbit și reînsuflețit. Și el a luat parte la unele din peregrinările mele; și el și-a făcut multe însemnări, și adesea în sens diferit: le-am putea folosi împreună și abia atunci ar ieși din ele un tot destul de atrăgător.

— Dă-mi voie să-ți mărturisesc sincer, ripostă Charlotte cu oarecare nerăbdare, că sentimentul meu contrazice acest proiect, că o presimțire tainică nu-mi vestește nimic bun.

— În felul acesta, spuse Eduard, voi femeile ați fi probabil de neînvins: mai întîi înțelegătoare, încît să nu vă putem contrazice, drăgăstoase, încît să ne lăsăm cu plăcere în voia voastră, sensibile, încît să nu vă putem face să suferiți; pline de presimțiri, încît să ne speriem.

— Nu sînt superstițioasă, răspunse Charlotte, și n-aș pune preț pe aceste presentimente sumbre, dacă ele n-ar fi decît atît; ele sînt însă, în cea mai mare parte, amintiri inconștiente ale întîmplărilor fericite și nefericite pe care le-am trăit de pe urma unor acțiuni ale noastre sau ale altora. Nimic nu e mai plin de riscuri în orice situație decît intervenția unui al treilea. Am văzut prieteni, frați, îndrăgostiți, soți ale căror relații au fost total schimbate, a căror situație a fost complet răsturnată prin venirea, întîmplătoare sau voită, a unei noi persoane.

— Asta, replică Eduard, se poate întîmpla prea bine la oameni care își duc viața cu ochii închiși, nu la unii care, luminați prin experiență, sînt mai conștienți de sine.

— Conștiința, preaiubitul meu, răspunse Charlotte, nu este o armă suficientă, ba adesea chiar una primejdioasă pentru acela care o are și din toate acestea reiese cel puțin că nu trebuie cu nici un preț să ne pripim. Mai acordă-mi cîteva zile; nu hotărî!

— Așa cum stau lucrurile, replică Eduard, ne vom pripi oricum, chiar și peste cîteva zile. Am invocat, pe rînd, fiecare, motivele ce pledează pentru și contra; în joc e hotărîrea, pe aceasta ar fi desigur cel mai bun lucru s-o încredințăm sorților.

— Știu, ripostă Charlotte, că în cazuri îndoielnice îți place să pariezi sau să dai cu zarurile; într-o treabă atît de serioasă însă, aș privi acest lucru ca o nelegiuire.

— Atunci ce să-i scriu căpitanului? exclamă Eduard, căci trebuie să mă apuc îndată de aceasta.

— O scrisoare calmă, chibzuită, consolatoare, spuse Charlotte.

— Asta ar fi tot una cu a nu-i scrie deloc, răspunse Eduard.

— Şi totuşi, în unele cazuri, ripostă Charlotte, este necesar şi prietenesc să scrii nimicuri, mai bine decît să nu scrii deloc.

CAPITOLUL II

Eduard se afla singur în camera lui, şi într-adevăr, reamintirea, prin glasul Charlottei, a desfăşurării vieţii sale, evocarea situaţiei lor reciproce, a proiectelor lor excitase plăcut firea lui vioaie. Se simţise atît de fericit în apropierea, în compania ei, încît ticluise în gînd o scrisoare prietenoasă, plină de simpatie, dar calmă şi lipsită de orice indicaţie concretă către căpitan. Cînd se aşeză însă la masa de scris şi luă în mînă scrisoarea prietenului său pentru a o citi încă o dată, îl izbi din nou trista stare în care se găsea acest om de valoare; toate simţămintele ce-l chinuiseră zilele acestea se treziră iarăşi şi i se păru cu neputinţă să-şi lase prietenul pradă unei situaţii atît de îngrijorătoare.

Eduard nu era deprins să-şi refuze vreun lucru. Alintat din copilărie ca unic fiu al unor părinţi bogaţi, care ştiuseră să-l împingă la o căsătorie ciudată, dar extrem de avantajoasă, cu o femeie mult mai în vîrstă decît el, răsfăţat în fel şi chip şi de către aceasta, care căuta să răspundă prin cea mai mare generozitate la buna sa comportare faţă de dînsa, rămas, prin moartea ei timpurie de capul lui, independent în călătoriile sale, stăpîn pe orice variaţie, pe orice schimbare, nedorind nimic exagerat, dar voind multe şi felurite lucruri, sincer, binevoitor, curajos, ba chiar viteaz la nevoie — ce oare pe lume se putea împotrivi dorinţelor sale?

Pînă acum toate merseseră după voia lui; o avea acum şi pe Charlotte, pe care totuşi o cîştigase în cele din urmă, printr-o fidelitate îndărătnică, ba chiar romanescă; şi acum se simţea pentru prima oară contrazis, pentru prima oară împiedicat, tocmai cînd voia să-l atragă la sine pe prietenul său din tinereţe, să dea parcă o încheiere întregii sale existenţe. Era necăjit, nerăbdător, apucă de cîteva ori pana de

scris punînd-o iarăşi jos, fiindcă nu se putea învoi cu sine însuşi asupra celor ce trebuia să scrie. Să treacă peste dorinţele soţiei sale nu voia; să-i facă pe plac nu putea; agitat cum era, trebuia să aştearnă pe hîrtie o scrisoare calmă; aceasta i-ar fi fost cu totul imposibil. Cel mai firesc lucru era să caute o amînare. În puţine cuvinte, îl rugă pe prietenul său să-l ierte că nu-i scrisese în ultimele zile, că nu-i scrie pe larg nici acum şi făgădui pentru o dată foarte apropiată o misivă mai importantă şi de natură să-l liniştească.

A doua zi, în cursul unei plimbări spre acelaşi loc, Charlotte folosi prilejul de a relua conversaţia, poate din convingerea că nu e alt mijloc mai sigur să înăbuşi o intenţie decît a o discuta amănunţit de mai multe ori.

Pentru Eduard această reluare era binevenită. El se exprimă, după obiceiul lui, în chip prietenos şi plăcut; căci dacă, sensibil cum era, el se aprindea uşor, dacă dorinţele lui vii deveneau insistente, dacă îndărătnicia lui putea pune la încercare răbdarea interlocutorului, toate expresiile lui erau totuşi atît de atenuate printr-o deplină cruţare a celuilalt, încît erai şi atunci silit să-l găseşti amabil, chiar dacă ţi se părea incomod.

Într-un asemenea chip, el o aduse, în dimineaţa aceea, pe Charlotte mai întîi în cea mai veselă dispoziţie, ameţind-o cu totul prin întorsăturile graţioase ale conversaţiei sale, astfel încît ea exclamă în cele din urmă:

— Doreşti desigur să acord curtezanului ceea ce am refuzat soţului. Trebuie, cel puţin, dragul meu, să-ţi dai seama că dorinţele tale, amabila vioiciune cu care le exprimi nu mă lasă insensibilă, nepăsătoare. Ele mă silesc să fac o mărturisire. Şi eu ţi-am ascuns pînă acum ceva. Mă găsesc într-o situaţie asemănătoare cu a ta şi am exercitat asupra mea aceeaşi constrîngere pe care caut acum să te fac s-o aplici faţă de tine însuţi.

— Îmi place să aud acest lucru, spuse Eduard; observ că în căsnicie trebuie să te cerţi uneori, fiindcă, prin aceasta, afli cîte ceva de la celălalt.

— Află aşadar, spuse Charlotte, că mie mi se întîmplă cu Ottilia acelaşi lucru care ţie ţi se întîmplă cu căpitanul. Îmi displace peste măsură s-o ştiu pe draga copilă la pension, unde se află într-o situaţie foarte apăsătoare. Dacă Luciane, fiica mea, care este născută pentru lume, se formează acolo pentru lume; dacă îşi însuşeşte limbile, istoria şi celelalte

cunoştinţe ce i se predau cu aceeaşi uşurinţă cu care descifrează notele şi variaţiunile muzicale; dacă, prin firea ei vioaie şi cu memoria ei fericită — s-ar putea spune — uită şi în aceeaşi clipă îşi reaminteşte totul; dacă, prin purtarea ei degajată, prin graţia la dans, prin uşurinţa şi tactul conversaţiei, ea se distinge între toate celelalte şi devine, prin firea ei dominatoare înnăscută, regina acelui mic cerc; dacă directoarea acestui institut o priveşte ca pe o mică divinitate, care abia în mîinile ei prosperă cu adevărat şi care îi va face cinste, îi va cîştiga încredere şi o nouă afluenţă de persoane tinere; dacă primele pagini ale scrisorilor şi rapoartelor ei lunare nu sînt, de fiecare dată, decît imnuri despre perfecţiunea acestui copil, imnuri pe care eu ştiu foarte bine să le traduc apoi în proză — în schimb cele raportate de ea, la urmă, despre Ottilia sînt totdeauna doar scuze pentru faptul că o fată, care altfel creşte atît de frumos, nu vrea să se dezvolte şi nu arată nici o aptitudine şi nici un talent. Nici puţinul pe care-l mai adaugă nu reprezintă vreo enigmă pentru mine, întrucît recunosc în această dragă copilă întregul caracter al maică-si, cea mai scumpă prietenă a mea, care s-a dezvoltat alături de mine şi din a cărei fiică, dacă aş fi educatore sau supraveghetoare, aş putea cu siguranţă să formez o făptură minunată. Cum însă aceasta nu cadrează cu planul nostru şi cum nu e bine să tot schimbi şi să îndrepţi ceva în condiţiile tale de viaţă, să tot cauţi a atrage spre tine ceva nou, prefer să suport această situaţie, ba chiar înving senzaţia neplăcută de a vedea că fiica mea, care ştie prea bine că biata Ottilia atîrnă cu totul de noi, se foloseşte cu trufie împotriva ei de avantajele de care dispune, zădărnicind oarecum prin aceasta buna noastră acţiune. Dar cine e format în aşa fel încît să nu pună uneori în valoare împotriva altora, cu cruzime, avantajele sale? Cine stă atît de sus, încît să nu sufere uneori sub o asemenea apăsare? Prin aceste încercări valoarea Ottiliei creşte; dar, de cînd înţeleg foarte limpede penibila ei situaţie, mi-am dat osteneală să-i găsesc loc în altă parte. Aştept din ceas în ceas răspunsul şi atunci nu voi şovăi. Aşa stau lucrurile cu mine, scumpul meu. Vezi că purtăm, fiecare de partea lui, aceleaşi griji într-o inimă fidelă şi prietenoasă. Să le împărtăşim, căci ele nu sînt potrivnice.

— Ce oameni ciudaţi sîntem, spuse Eduard zîmbind. E de ajuns să izbutim a ţine departe de noi obiectul grijilor noastre, ca să şi credem că totul s-a aranjat. În ansamblu,

sîntem capabili să renunțăm la multe lucruri, dar a ne devota într-un caz particular este o cerință la înălțimea căreia ne arătăm rar. Așa era maică-mea. Cît timp am trăit la ea, ca băiat sau ca tînăr, nu era în stare să învingă grijile momentului. Dacă întîrziam la o plimbare călare, trebuia să mi se fi întîmplat o nenorocire; dacă mă uda pînă la piele un ropot de ploaie, mă așteptau cu siguranță frigurile. Am plecat în călătorie, m-am depărtat de ea, și de atunci părea că abia îi mai aparțin. Privind lucrurile mai de aproape, urmă el, ne purtăm amîndoi în chip necugetat și iresponsabil, lăsînd două firi dintre cele mai nobile, atît de apropiate de inimile noastre, să trăiască în jale și apăsare, numai ca să nu ne expunem nici unei primejdii. Dacă aceasta nu se cheamă egoism, ce oare merită acest nume? Ia-o pe Ottilia, lasă-mi-l pe căpitan și, în numele lui Dumnezeu, să facem încercarea!

— Ar merita poate să îndrăznim, spuse Charlotte îngîndurată, dacă primejdia ar exista numai pentru noi. Crezi însă că ar fi recomandabil să-i vedem reuniți pe căpitan și pe Ottilia sub același acoperiș, pe un bărbat cam de vîrsta ta, vîrstă la care — ca să-ți spun în față un lucru măgulitor — bărbatul abia devine capabil și vrednic de iubire, și pe o fată cu frumoasele însușiri ale Ottiliei?

— Nu văd totuși prea bine, replică Eduard, cum de o poți așeza atît de sus pe Ottilia! Mi-o explic numai prin faptul că a moștenit afecțiunea ta pentru mama ei. Că-i drăguță e adevărat și-mi aduc aminte că anul trecut, cînd ne-am întors din călătorie și am întîlnit-o împreună cu tine la mătușa ta, căpitanul mi-a atras atenția asupra ei. Da, e drăguță, are mai ales ochii frumoși; totuși n-aș putea spune că a făcut o cît de mică impresie asupra mea.

— Asta e spre lauda ta, spuse Charlotte, căci am fost de față; și cu toate că e mult mai tînără decît mine, prezența prietenei mai în vîrstă a avut totuși atîta farmec pentru tine, încît ai trecut cu vederea frumusețea înfloritoare, promițătoare a celeilalte. Intră și asta în felul tău de a fi; de aceea mi-e atît de plăcut să împart viața cu tine.

Pe cît de sincer părea să vorbească Charlotte, ea totuși ascundea ceva. Anume că i-l prezentase atunci intenționat Ottiliei pe Eduard, tocmai întors din călătorie, pentru a procura iubitei ei pupile această strălucită partidă; căci nu se mai gîndea la ea însăși în ceea ce-l privea pe Eduard. Căpitanul se simțise și el îndemnat să atragă atenția lui

Eduard; dar acesta, care păstra cu tenacitate în inimă iubirea sa din prima tinerețe pentru Charlotte, nu se uită nici la dreapta, nici la stînga, fiind doar fericit să simtă că-i era, în sfîrșit, cu putință să se bucure de un bun dorit cu atîta aprindere și pe care un șir de împrejurări părea să i-l fi refuzat pentru totdeauna.

Cei doi soți erau tocmai pe punctul să coboare pe noile cărări spre castel, cînd un servitor urcă grăbit spre ei, strigînd încă de jos:

— Poftiți repede, înălțimea voastră! Domnul Mittler a sosit val-vîrtej la castel. Ne-a adunat pe toți în grabă, poruncindu-ne să vă căutăm și să vă întrebăm dacă e vreo nevoie. „Dacă e nevoie, a mai strigat el după noi, auziți? Dar repede, repede!"

— Ce caraghios! exclamă Eduard; dar nu sosește oare tocmai la timp, Charlotte?... Întoarce-te iute! porunci el servitorului; spune-i că e nevoie, mare nevoie! Să descalece. Aveți grijă de calul lui, conduceți-l pe dînsul în salon, serviți-i o gustare; sosim îndată. Să mergem pe drumul cel mai scurt, spuse el către soția sa și apucă pe cărarea ce trecea prin cimitir și pe care obișnuia s-o evite.

Dar mare-i fu mirarea văzînd că, și aici, Charlotte avusese grijă să nu jignească simțirea. Cruțînd pe cît era cu putință monumentele vechi, ea se pricepuse să niveleze și să rînduiască totul în așa chip, încît apărea ca un spațiu armonios asupra căruia privirea și imaginația stăruiau cu plăcere. Chiar și pietrele cele mai vechi fuseseră cinstite cum trebuie. Erau așezate, după ani, lîngă zid, încastrate în el sau fixate în alt fel; însuși soclul înalt al bisericii era împestrițat și decorat cu ele. Eduard avu o stranie surpriză cînd intră pe mica poartă; o strînse de mînă pe Charlotte și în ochi i se ivi o lacrimă.

Dar nebunul lor oaspe o goni îndată. Căci el nu se astîmpărase în castel, ci străbătuse satul în galop pînă la poarta cimitirului, unde se opri, strigînd prietenilor săi:

— Sper că nu vă bateți joc de mine! Dacă e cu adevărat nevoie, rămîn să prînzesc aci. Nu mă rețineți degeaba; mai am multă treabă astăzi.

— De vreme ce te-ai ostenit pînă aci, îi răspunse Eduard cu glas tare, poți intra de-a binelea, cu cal cu tot; ne întîlnim într-un loc serios, și privește cît de frumos a împodobit Charlotte acest lăcaș al doliului.

— Nu intru aici nici călare, nici în caleașcă, nici pe jos. Cei de aici odihnesc în pace; n-am nici o treabă cu ei. Destul că va trebui să rabd odată să fiu adus aici cu picioarele înainte. Ei, e vorba de ceva serios?

— Da, strigă Charlotte, foarte serios! Pentru prima oară noii căsătoriți care sîntem se găsesc într-un impas și într-o încurcătură, din care nu știu cum să iasă.

— Nu-mi faceți impresia asta, replică el, dar sînt gata s-o cred. Dacă vă bateți joc de mine, vă voi lăsa pe viitor în plata Domnului. Urmați-mă repede; un mic popas va prinde bine calului meu.

Curînd cei trei se aflară reuniți în sală; masa fu servită și Mittler povesti despre faptele și intențiile lui din acea zi. Acest bărbat bizar fusese preot și, desfășurînd o activitate neobosită, se distinsese în funcția lui prin aceea că se pricepuse să calmeze și să aplaneze, atît în sînul căsniciilor cît și între vecini, toate conflictele, mai întîi ale unor locuitori izolați, apoi ale unor comunități întregi și ale mai multor moșieri. Cît timp își exercitase funcția, nici un cuplu nu divorțase, iar instanțele țării nu fuseseră incomodate cu nici un fel de diferende și procese venite din ținutul lui. Își dăduse seama curînd cît de necesară îi era știința dreptului. Își concentrase toate studiile asupra ei și, în scurt timp, ajunsese în stare să se măsoare cu cei mai dibaci avocați. Cercul lui de acțiune se lărgise în chip uriaș; și el era pe punctul de a fi transferat în orașul de reședință — pentru a desăvîrși de sus în jos ceea ce începuse de jos în sus — cînd cîștigă o sumă apreciabilă la loterie, își cumpără o moșie mediocră, o arendă și făcu din ea punctul central al activității sale, luînd hotărîrea fermă, sau, mai degrabă, urmînd vechea sa deprindere și înclinație de a nu zăbovi în nici o casă unde n-ar fi un conflict de aplanat sau un ajutor de dat. Cei care aveau superstiția tălmăcirii numelor susțineau că numele de Mittler[4] l-ar fi silit să îmbrățișeze această îndeletnicire, mai ciudată decît oricare alta.

Tocmai se servea desertul, cînd oaspetele își îndemnă cu seriozitate gazdele să nu mai întîrzie cu destăinuirile lor, întrucît era silit să plece îndată după cafea. Cei doi soți își făcură amănunțit mărturisirile; dar, de îndată ce află despre ce era vorba, el se ridică brusc și încruntat de la masă, se repezi la fereastră și porunci să i se înșeueze calul.

— Ori nu mă cunoașteți, exclamă el, ori nu mă înțelegeți, ori sînteți foarte răutăcioși. Există oare vreo ceartă aici?

E nevoie aici de vreun ajutor? Vă închipuiţi cumva că mă aflu pe lume ca să dau sfaturi? Asta e cea mai neroadă meserie cu care se poate îndeletnici cineva. Să se sfătuiască fiecare singur şi să facă ceea ce nu poate evita. Dacă lucrul îi iese bine, să se felicite pentru înţelepciunea şi norocul său; dacă se termină rău, îi stau la dispoziţie. Cine vrea să scape de rău ştie totdeauna ce vrea; cine doreşte ceva mai bun decît ceea ce are, acela e orb de-a binelea. Da, da! — rîdeţi voi — el se joacă de-a barba-oarba şi poate nimereşte, de ce? Faceţi ce vreţi: e totuna! Primiţi-i la voi pe aceşti prieteni, renunţaţi la ei: totuna. Am văzut eşuînd lucrurile cele mai cuminţi şi reuşind cele mai neghioabe. Nu vă spargeţi capul, şi dacă într-un fel sau altul lucrurile ies prost, nu vi-l spargeţi nici atunci. Trimiteţi doar după mine şi veţi fi ajutaţi. Pînă atunci, rămîn supusul vostru servitor!

Şi cu aceasta, el se avîntă pe cal fără a mai aştepta cafeaua.

— Poţi vedea din asta, spuse Charlotte, cît de puţin foloseşte un al treilea atunci cînd între două persoane strîns legate lucrurile nu sînt pe deplin echilibrate. În clipa de faţă sîntem, dacă e cu putinţă, şi mai încurcaţi şi mai nesiguri decît înainte.

Cei doi soţi ar mai fi oscilat probabil cîtăva vreme, dacă n-ar fi sosit o scrisoare a căpitanului ca răspuns la ultima misivă a lui Eduard. Se hotărîse să accepte una din slujbele ce i se oferiseră, cu toate că ea nu-i era nicidecum pe plac. Urma să împartă viaţa plicticoasă a unor oameni distinşi şi bogaţi, care-şi puneau în el încrederea că are s-o alunge.

Eduard înţelese foarte limpede întreaga stare de lucruri, zugrăvind-o în culori şi mai vii.

— Putem oare să-l lăsăm pe prietenul nostru într-o asemenea situaţie? strigă el. Nu poţi fi atît de crudă, Charlotte!

— Omul acela ciudat, Mittler al nostru, răspunse Charlotte, are la urma urmei, dreptate. Toate acţiunile de acest fel sînt hazardate. Nimeni nu e în stare să prevadă ce poate ieşi din ele. Asemenea noi împrejurări pot fi bogate în roade fericite sau nenorocite, fără ca să ne putem atribui vreun merit sau vreo vină deosebită în aceasta. Nu mă simt destul de tare să-ţi rezist mai departe. Să facem deci încercarea. Tot ce te rog este ca ea să fie privită ca fiind doar de scurtă durată. Dă-mi voie să intervin pentru el mai activ decît pînă acum, să folosesc şi să pun în acţiune cu zel influenţa şi legăturile

mele pentru a-i procura un post care să-i poată da o oarecare mulțumire, potrivit firii sale.

Eduard își asigură în chipul cel mai grațios soția de recunoștința sa cea mai vie. Alergă cu cugetul liber și vesel să adreseze propuneri scrise prietenului său. Charlotte trebui să-și adauge cu mîna ei într-un *post-scriptum* aprobarea și să-și unească rugămințile prietenești cu ale lui. Ea scrise cu o pană dibace, într-o formă grațioasă și amabilă, dar totuși cu un fel de grabă care nu-i intra în obicei; și, lucru ce nu i se întîmpla ușor, ea mînji la urmă hîrtia cu o pată de cerneală care o irită și nu făcu altceva decît să devină mai mare cînd încercă s-o șteargă.

Eduard glumi pe socoteala acestui lucru și, pentru că mai rămăsese loc, adăugă un al doilea *post-scriptum;* prietenul putea să-și dea seama, după acest semn, de nerăbdarea cu care era așteptat și să-și potrivească după graba cu care fusese întocmită scrisoarea repeziciunea călătoriei.

Mesagerul plecă și Eduard socoti că nu putea să-și exprime mai convingător recunoștința decît insistînd mereu și mereu pe lîngă Charlotte să trimită de îndată pentru a o aduce pe Ottilia de la pension.

Ea îi ceru îngăduința să amîne asta și apoi reuși ca în seara aceea să-i trezească lui Eduard pofta de un divertisment muzical. Charlotte cînta foarte bine la clavecin; Eduard, nu chiar cu aceeași dibăcie, din flaut; căci, deși își dăduse în răstimpuri multă silință, nu era înzestrat cu răbdarea, cu stăruința cerute pentru dezvoltarea unui asemenea talent. De aceea, el își execută în chip foarte inegal partitura: unele pasaje bine, doar poate prea repede; la altele, în schimb, întîrzia pentru că nu era stăpîn pe ele; și astfel ar fi fost greu pentru oricare altul să reușească a duce la capăt cu el un duet. Dar Charlotte știa să se acomodeze; se oprea și se lăsa iarăși antrenată de el, îndeplinind astfel îndoita sarcină a unui bun capelmaistru și a unei înțelepte stăpîne a casei, care se pricep totdeauna să păstreze măsura în ansamblu, chiar dacă pasajele separate nu rămîn totdeauna în tact.

CAPITOLUL III

Căpitanul sosi. Trimisese înainte o scrisoare foarte cumpănită, care o liniștise cu totul pe Charlotte. O atît de mare limpezime a conștiinței de sine, o atît de mare claritate despre

propria lui situație, despre aceea a prietenilor săi deschideau o perspectivă senină și veselă.

Conversațiile din primele ceasuri, cum se întîmplă de obicei între prieteni care nu s-au văzut o bucată de vreme, fură vioaie, ba aproape istovitoare. Către seară, Charlotte luă inițiativa unei plimbări la noile amenajări. Căpitanul se delectă mult în acele locuri și observă fiece priveliște frumoasă care se deschisese și care putea fi gustată abia datorită cărărilor nou-croite. Avea un ochi încercat și totodată ușor de mulțumit; și cu toate că își dădea bine seama de ceea ce ar fi fost de dorit el nu strică totuși, cum se întîmplă adesea, buna dispoziție a persoanelor care îl plimbau pe proprietatea lor, pretinzîndu-le mai mult decît îngăduiau împrejurările, sau chiar amintind de vreun lucru mai desăvîrșit văzut de el în altă parte.

Cînd ajunseră la coliba de mușchi, o găsiră împodobită în chipul cel mai vesel, ce-i drept, doar cu flori artificiale și cu merișori, dar printre care erau amestecate mănunchiuri atît de frumoase de grîu natural și de alte roade ale cîmpului sau livezilor, încît întregul decor făcea cinste simțului artistic al celei care îl poruncise.

— Cu toate că bărbatului meu nu-i place să i se serbeze ziua de naștere sau cea onomastică, nu-mi va lua totuși astăzi în nume de rău că închin aceste cîteva cununi unei întreite sărbătoriri.

— Întreită? exclamă Eduard.

— Desigur! răspunse Charlotte: sosirea prietenului nostru o considerăm cu drept cuvînt o sărbătoare; și apoi nu v-ați gîndit, poate, nici unul nici celălalt că astăzi e ziua voastră onomastică. Nu purtați oare amîndoi numele de Otto?

Cei doi prieteni își dădură mîna deasupra micii mese.

— Îmi amintești, spuse Eduard, acel gest de prietenie din tinerețea noastră. În copilărie ne chema pe amîndoi așa; dar cînd ne-am aflat împreună la pension și s-au iscat unele confuzii din cauza aceasta, i-am cedat de bună voie acest simpatic nume laconic.

— Fapt prin care n-ai fost chiar atît de generos, spuse căpitanul, căci îmi aduc bine aminte că numele de Eduard îți plăcea mai mult, după cum și sună deosebit de frumos cînd e rostit de buze plăcute.

Ședeau acum toți trei în jurul aceleiași măsuțe, lîngă care Charlotte se rostise cu atîta aprindere împotriva sosirii oas-

pelui lor. În mulțumirea lui, Eduard nu voi să amintească soției sale acele ceasuri; dar nu se putu abține să spună:

— Ar fi loc prea bine și pentru o a patra persoană.

În acel moment, cornuri de vînătoare răsunară dinspre castel, ca pentru a confirma și întări bunele sentimente și urările prietenilor aflați laolaltă. Ascultară în tăcere, reculegîndu-se fiecare și simțind îndoit fericirea proprie într-o atît de frumoasă reunire.

Eduard întrerupse cel dintîi această pauză, ridicîndu-se și ieșind din coliba de mușchi.

— Să-l ducem îndată pe prietenul nostru pînă sus pe culme, spuse el către Charlotte, ca să nu creadă că numai acestă cale îngustă constituie moștenirea și locul nostru de ședere; priveliștea devine mai largă acolo sus și simți cum îți crește inima în piept de plăcere.

— Atunci va trebui să mai urcăm, de astă dată, pe vechea cărare, care e cam anevoioasă; sper însă că data viitoare treptele și potecile mele vor conduce mai ușor pînă în vîrf.

Și astfel ajunseră, peste stînci, prin tufăriș și mărăciniș, pînă pe ultima înălțime, care nu forma un platou, ci o coamă continuă și roditoare. În spate, satul și castelul nu se mai vedeau. În vale se zăreau iazuri întinse; dincolo, dealuri păduroase, de-a lungul cărora acestea se desfășurau; în sfîrșit, stînci povîrnite, care mărgineau vertical, cu precizie, ultima oglindă de apă, reflectîndu-și formele lor impunătoare pe suprafața acesteia. Acolo, în rîpă, unde un pîrîu năvalnic se prăvălea în iazuri, se afla pe jumătate ascunsă o moară, care, împreună cu împrejurimile ei, apărea ca un prietenos loc de odihnă. În vastul semicerc îmbrățișat cu privirea, alternau în chip variat șesuri și coline, desișuri și păduri, a căror verdeață tînără promitea pentru mai tîrziu un tablou dintre cele mai bogate. În unele locuri privirea era reținută și de grupuri răzlețe de copaci. Deosebit de avantajos se detașa, la picioarele prietenilor ce contemplau peisajul, un pîlc de plopi și de platani[5], apropiat de marginea iazului din mijloc. Erau în plină creștere, proaspeți, sănătoși avîntîndu-se în sus și lărgindu-și coroanele.

Eduard atrase atenția prietenului său mai ales asupra acestui grup de copaci.

— Pe ăștia, exclamă el, i-am plantat eu însumi în tinerețe. Erau tulpini tinere, pe care le-am salvat atunci cînd tatăl meu a pus să fie dezrădăcinate cu prilejul amenajării unei

noi porțiuni a marii grădini a castelului. Fără îndoială că-și vor arăta și anul acesta recunoștința prin noi lăstari.

Se întoarseră mulțumiți și voioși. Oaspele fu găzduit într-un apartament spațios și plăcut din aripa dreaptă a castelului, unde își rîndui foarte curînd cărțile, hîrtiile și instrumentele, pentru a-și urma activitatea obișnuită. Dar, în primele zile, Eduard nu-i dădu pace; îl plimbă peste tot, cînd călare, cînd pe jos, spre a-l familiariza cu regiunea, cu moșia, împărtășindu-i în același timp dorințele pe care le nutrea de multă vreme în cugetul său, în vederea mai bunei cunoașteri a acesteia și a unei exploatări mai avantajoase.

— Primul lucru care-ar trebui făcut, spuse căpitanul, ar fi să întocmesc, cu busola, un plan al regiunii. Este o treabă ușoară și amuzantă, și chiar dacă nu oferă precizia cea mai mare, ea rămîne totuși utilă și, pentru început, îmbucurătoare; de asemenea, poate fi îndeplinită fără multe ajutoare și cu certitudinea deplină de a fi dusă la bun sfîrșit. Dacă te vei gîndi mai tîrziu la o măsurătoare mai precisă, vom găsi un leac și pentru aceasta.

Căpitanul era foarte exersat în acest mod de ridicare a planurilor. Adusese cu el instrumentele necesare și se apucă îndată de lucru. Îl instrui pe Eduard și pe cîțiva paznici și săteni care urmau să-l ajute la această treabă. Zilele erau prielnice; serile și primele ceasuri ale dimineții le foloseau pentru a desena și hașura. Curînd conturul fu tras cu tuș, și întreaga hartă colorată; iar Eduard văzu proprietățile sale răsărind cu deplină claritate de pe hîrtie, ca o nouă creație. Avea impresia că face abia acum cunoștință cu ele, și abia acum ele păreau să-i aparțină cu adevărat.

Li se oferi astfel prilejul să discute despre ținut, despre amenajări, care, constatau ei, puteau fi realizate mult mai bine după un asemenea plan general, decît făcînd diferite experiențe izolate asupra naturii, pe temeiul unor impresii întîmplătoare.

— Trebuie să explicăm aceasta soției mele, spuse Eduard.

— Să nu faci asta! răspunse căpitanul, căruia nu-i plăcea să opună convingerilor altora pe ale sale, întrucît experiența îl învățase că părerile oamenilor sînt cu mult prea diverse pentru a putea fi făcute să coincidă, chiar și prin cele mai raționale argumente. Să nu faci asta! strigă el: ai putea ușor s-o derutezi, căci asemenea tuturor acelora ce se îndeletnicesc cu astfel de treburi numai ca diletanți, ea ține mai mult

la propria ei acțiune decît la rezultat. Oamenii aceștia pipăie natura, au predilecție pentru cutare sau cutare locșor; nu îndrăznesc să înlăture cutare sau cutare obstacol, nu sînt destul de cutezători ca să jertfească un lucru; nu-și pot imagina dinainte ce va rezulta; încearcă, lucrul reușește sau dă greș; ei schimbă, schimbă poate ceea ce ar trebui să lase neschimbat și lasă neschimbat ce ar trebui să schimbe și, astfel, totul rămîne, pînă la urmă, o amestecătură care atrage și amuză, dar nu satisface.

— Recunoaște sincer, spuse Eduard, că nu ești mulțumit cu amenajările ei.

— Dacă execuția ar epuiza ideea, care e foarte bună, n-ar fi nimic de observat. S-a trudit să ajungă pînă sus printre stînci, iar acum îi chinuiește, dacă vrei, pe toți aceia pe care-i face să urce pe culme. Nu poți umbla în voie nici unul lîngă altul, nici unul după altul. Ritmul pașilor este întrerupt în fiece clipă; și cîte altele ar mai fi de obiectat.

— Dar ar fi fost oare ușor ca lucrurile să fie făcute altminteri? întrebă Eduard.

— Foarte ușor, răspunse căpitanul: ar fi fost de-ajuns să se spargă colțul de stîncă, dealtfel neînsemnat, fiindcă e alcătuit din bucăți mici, și s-ar fi obținut o cotitură frumos arcuită pentru urcuș și totodată bolovani de prisos cu care s-ar fi putut împlini locurile unde drumul ar fi ieșit prea îngust și ciuntit. Dar toate astea rămîn între noi: altminteri ea ar fi dezorientată și s-ar amărî. De asemenea, tot ce a fost făcut trebuie păstrat. De ar fi vorba să se mai cheltuiască bani și muncă, s-ar mai putea face diferite amenajări și realiza multe lucruri plăcute, de la coliba de mușchi în sus și pînă peste culme.

Dacă, în acest chip, cei doi prieteni erau destul de ocupați cu cele prezente, nu le lipseau nici amintiri vii și plăcute din zile apuse, amintiri la împrospătarea cărora obișnuia să ia parte și Charlotte. Își propuseră, de asemenea, de îndată ce lucrurile cele mai urgente aveau să fie terminate, să reia jurnalele de călătorie și să evoce și în acest mod trecutul.

De altminteri, Eduard avea mai puține subiecte de conversație cînd se afla singur cu Charlotte, mai ales de cînd avea pe inimă criticile, ce i se păreau atît de îndreptățite, privind felul în care ea amenajase parcul. Multă vreme el îi ascunse cele ce-i fuseseră spuse confidențial de căpitan; dar, la urmă, cînd o văzu pe soția sa ocupîndu-se din nou să înjghebeze prin mici trepte și potecuțe o urcare anevoioasă de la coliba

de mușchi pînă pe culme, el nu se mai putu reține și, după cîteva ocolișuri, o puse în cunoștința noilor convingeri pe care le dobîndise.

Charlotte rămase consternată. Era destul de ageră pentru a-și da seama de îndată că ceilalți aveau dreptate; dar cele făcute contraziceau acea părere și rămîneau făcute de-a binelea; ea le găsise potrivite, le găsise de dorit; chiar și cele criticate îi erau dragi în toate amănuntele lor; se împotrivi propriei convingeri, își apără mica ei creație; avea necaz pe bărbați, care se grăbeau să făurească proiecte mari, dorind de îndată să facă, dintr-o glumă, dintr-o distracție, o mare operă, fără a se gîndi la cheltuielile pe care un plan lărgit le atrage inevitabil după el. Era agitată, jignită, supărată, nu putea nici să renunțe la ce era vechi, nici să respingă cu totul noul; dar, hotărîtă cum era, opri imediat lucrarea, rezervîndu-și timpul necesar spre a chibzui asupra problemei și a o lăsa să se maturizeze în mintea ei.

Fiind lipsită acum și de această activitate distractivă, în vreme ce bărbații, tot mai uniți, își vedeau de îndeletnicirile lor și îngrijeau cu rîvnă îndeosebi grădinile și serele, continuînd în interval obișnuitele exerciții cavalerești: vînătoarea, cumpăratul și schimbul de cai, dresarea lor pentru șa și ham, Charlotte se simți din zi în zi mai singuratică. Își purta cu mai mult zel corespondența, aceasta și în favoarea căpitanului, și totuși îi rămîneau multe ore de solitudine. Cu atît mai plăcute și mai distractive fură pentru ea rapoartele pe care le primi de la pension.

O scrisoare amănunțită a directoarei, care stăruia, ca de obicei, cu vădită plăcere asupra progreselor fiicei Charlottei, era însoțită de un scurt *post-scriptum* precum și de un adaos scris de un asistent din institut; le reproducem pe amîndouă.

Post-scriptum al directoarei:

„Despre Ottilia, prea stimată doamnă, aș avea, de fapt, să repet numai cele cuprinse în dările mele de seamă precedente. N-aș ști de ce s-o dojenesc și totuși nu pot fi mulțumită de ea. E, ca totdeauna, modestă și amabilă față de alții; dar această rezervă, această serviabilitate nu reușesc să-mi placă. Înălțimea-voastră i-a trimis deunăzi bani și diferite obiecte. De bani nu s-a atins; obiectele zac și ele intacte. Își ține, firește, lucrurile personale foarte curat și în stare bună, și pare că-și schimbă rochiile numai în acest scop. Tot astfel, nu pot

să aduc laude marii ei cumpătări la mîncat și băut. La mesele noastre nu domnește un mare belșug, dar nimic nu-mi place mai mult decît să văd copiii săturîndu-se cu mîncăruri gustoase și sănătoase. Ceea ce e adus pe masă și servit cu chibzuință și convingere trebuie să și fie consumat în întregime. Nu izbutesc niciodată s-o determin pe Ottilia la aceasta. Își găsește totdeauna de lucru pentru a îndrepta o omisiune a servitoarelor, numai ca să sară unul din felurile de mîncare sau desertul. La toate acestea trebuie luat însă în considerare faptul că, după cum am aflat abia tîrziu, ea suferă uneori de dureri de cap în partea stîngă, ele sînt, ce-i drept, trecătoare, dar de bună seamă chinuitoare și serioase. Mă mărginesc la atît cu privire la această copilă atît de frumoasă și de gingașă".

Adaos al asistentului:

„Excelenta noastră directoare îmi arată de obicei scrisorile în care împărtășește părinților și superiorilor observațiile ei despre eleve. Pe cele adresate domniei-voastre le citesc totdeauna cu îndoită atenție, cu îndoită plăcere: căci, dacă avem a vă felicita pentru o fiică ce întrunește toate acele strălucite însușiri prin care te ridici în lume, eu unul trebuie să vă socot nu mai puțin fericită că, în persoana pupilei domniei-voastre vă este dăruită o copilă născută spre binele, spre mulțumirea altora și, negreșit, și spre propria ei fericire. Ottilia este aproape singura noastră elevă în privința căreia nu mă pot pune de acord cu atît de respectata noastră directoare. Nu-i iau cîtuși de puțin în nume de rău acestei femei active că pretinde ca fructele solicitudinii ei să fie limpede vizibile la exterior; dar există și fructe închise, care sînt de fapt cele cu adevărat pline de miez și care mai curînd sau mai tîrziu se dezvoltă în chip minunat. Acestei categorii îi aparține desigur pupila domniei-voastre. De cînd îi dau lecții, o văd mereu mergînd, cu un pas egal, încet-încet, înainte, nicicînd îndărăt. Dacă la un copil este necesar să începi cu începutul, acest lucru i se aplică, fără doar și poate, ei. Ceea ce nu decurge dintr-o expunere anterioară este de neînțeles pentru dînsa. Stă incapabilă, ba chiar îndărătnic de mută în fața unui lucru ușor de priceput, care în ochii ei nu are legătură cu nimic. Dacă însă găsești verigile intermediare și reușești să i le lămurești, lucrul cel mai greu îi apare lesne de înțeles.

Prin această progresare lentă, ea rămîne în urma colegelor ei, care dispunînd de cu totul alte facultăți, gonesc totdeauna înainte, prind și rețin cu ușurință totul, chiar și ce e fără șir,

şi-l aplică tot atît de uşor. Astfel, ea nu învaţă şi nu e capabilă de absolut nimic la o predare grăbită, cum este cazul cu unele cursuri ale unor profesori excelenţi, dar repeziţi şi nerăbdători. S-au ridicat plîngeri privind scrisul ei şi incapacitatea de a prinde regulile gramaticii. Am cercetat mai îndeaproape aceste plîngeri: e adevărat, scrie încet şi ţeapăn, dacă vreţi, dar nu şovăitor şi inform. A înţeles uşor tot ce i-am explicat pas cu pas despre limba franceză, care, ce-i drept, nu e specialitatea mea. Este, fireşte, un lucru ciudat: ştie multe şi le ştie foarte bine; dar, dacă o întrebi, pare să nu ştie nimic.

Pentru a încheia cu o remarcă generală, aş vrea să spun că ea nu învaţă ca una ce urmează să fie educată, ci ca una ce vrea să educe; nu ca elevă, ci ca viitoare învăţătoare. Va părea poate curios domniei-voastre că eu însumi, ca educator şi profesor, nu găsesc o laudă mai mare pentru cineva decît aceea de a-l declara de o seamă cu mine. Înţelegerea mai deplină de care dispune domnia-voastră, ca şi cunoaşterea mai adîncă a oamenilor şi a lumii vor şti să reţină ce e mai bun din cuvintele mele modeste şi bine intenţionate. Vă veţi convinge că şi din partea acestui copil se poate spera multă bucurie. Mă recomand bunăvoinţei domniei-voastre şi solicit permisiunea de a scrie din nou, de îndată ce voi socoti că scrisoarea mea poate să conţină ceva însemnat şi plăcut".

Charlotte se bucură de această filă. Cuprinsul ei se apropia mult de ideile pe care le nutrea despre Ottilia; totodată ea nu-şi putu opri un zîmbet, întrucît interesul arătat de profesor părea mai plin de tandreţe decît acela pe care-l trezeşte de obicei descoperirea calităţilor unui elev. Cu judecata ei calmă şi lipsită de prejudecăţi, ea admise şi existenţa unei atare relaţii, pe lîngă atîtea altele; aprecia simpatia arătată de acest bărbat înţelegător pentru Ottilia: căci învăţase îndeajuns în viaţa ei să priceapă cît de mult trebuie preţuit orice ataşament adevărat, într-o lume în care indiferenţa şi repulsia sînt de fapt acasă la ele.

CAPITOLUL IV

Planul topografic în care moşia cu împrejurimile ei era reprezentată la o scară destul de mare, în chip caracteristic şi uşor de sesizat, prin tuşuri şi culori, şi căruia căpitanul ştiuse să-i dea o bază sigură, cu ajutorul cîtorva măsurători tri-

gonometrice, fu gata oricînd: căci cu greu s-ar fi găsit cineva care să aibă mai puțină nevoie de somn decît acest bărbat activ, după cum și zilele lui erau închinate totdeauna țelului imediat; de aceea nu era seară în care cîte un lucru să nu fi fost adus la îndeplinire.

— Să ne apucăm acum de rest, de descrierea moșiei, cu privire la care trebuie să se găsească aci destule lucrări pregătitoare; vor rezulta, ulterior, din ea, proiecte de arendare și altele, spuse el prietenului său. Un singur lucru, însă, trebuie să-l stabilim și să-l înțelegem bine: a separa de viața personală tot ce este ocupație propriu-zisă. Ocupația cere seriozitate și rigoare, viața, capriciu; ocupația reclamă cea mai strictă consecvență, viața are adesea nevoie de inconsecvență; aceasta e chiar plăcută și înveselitoare. Dacă ești sigur în cea dintîi, poți fi cu atît mai liber în cea de-a doua, în timp ce, prin amestecarea amîndurora, siguranța va fi tîrîtă cu sine și privată de libertate.

Eduard simți o ușoară mustrare în aceste propuneri. Deși nu era dezordonat de felul lui, nu ajungea niciodată să-și claseze hîrtiile după natura lor. Ceea ce trebuia aranjat cu alții și ceea ce nu atîrna decît de el însuși nu era despărțit, după cum nu despărțea îndeajuns nici afacerile sau ocupațiile de amuzamente și distracții. Acum lucrul devenea simplu, întrucît un prieten lua asupra sa această osteneală, un al doilea eu efectua separația de care unitatea propriului eu nu e totdeauna capabilă.

Ei înjghebară în aripa castelului unde locuia căpitanul un depozit pentru ceea ce era de actualitate, o arhivă pentru cele vechi; adunară aici toate documentele, actele, scrisorile din diferite locuri de păstrare, cămări, dulapuri, lăzi și, în cel mai scurt timp tot maldărul de hîrtii fu pus într-o ordine care te umplea de satisfacție, clasate pe rubrici în rafturi etichetate. Datele trebuitoare fură găsite în mai deplină măsură decît speraseră. În această treabă fură mult ajutați de un bătrîn secretar, care, în tot timpul zilei și o parte din noapte, nu s-a dezlipit de pupitrul său și de care Eduard fusese pînă atunci totdeauna nemulțumit.

— Nu-l mai recunosc, spuse Eduard către prietenul său, pînă într-atît e de harnic și de folositor acest om.

— Asta se datorează faptului că nu-i dăm nici o sarcină nouă atîta timp cît n-a terminat-o pe ceva veche, după cum îi vine la îndemînă, răspunse căpitanul; în felul acesta el face,

precum vezi, foarte multă treabă; de îndată ce-l scoți din ale lui, nu mai e în stare de nimic.

Petrecîndu-și astfel zilele împreună, seara, cei doi prieteni nu neglijau s-o viziteze în chip regulat pe Charlotte. Dacă nu se găseau acolo, cum era cazul adesea, oaspeți din localitățile și moșiile învecinate, conversația și lectura erau consacrate de cele mai multe ori unor subiecte de natură să sporească bunăstarea, avantajele și tihna acelei societăți burgheze.

Charlotte, deprinsă și așa să guste clipa prezentă, se simțea ea însăși stimulată văzîndu-l mulțumit pe soțul ei. Felurite amenajări domestice, pe care le dorise de mult, dar nu știuse prea bine să le pornească, fură înfăptuite prin activitatea căpitanului. Farmacia de casă, care pînă atunci se compusese doar din puține leacuri, fu îmbogățită; și, cu ajutorul unor cărți ușor de priceput și a unor discuții, Charlotte se văzu în măsură să-și arate mai des și în chip eficace firea ei activă și caritabilă.

Chibzuind între ei și asupra unor accidente banale și totuși prea adesea neașteptate, dispuseră să se procure tot ce putea fi necesar pentru salvarea celor înecați; aceasta cu atît mai mult cu cît, din cauza apropierii atîtor iazuri, rîuri, stăvilare, accidentele de acest soi nu erau rare. Căpitanul se ocupă foarte amănunțit de acest capitol și lui Eduard îi scăpă observația că un asemenea caz[6] făcuse epocă în chipul cel mai straniu în viața prietenului său. Dar cînd acesta păstră tăcerea, căutînd parcă să evite o amintire tristă, Eduard se opri de asemenea, după cum și Charlotte, care nu era mai puțin informată, în linii generale, despre acest caz, alunecă peste acele reflecții ale soțului ei.

— Se cuvine să luăm toate aceste măsuri de prevedere, spuse într-o seară căpitanul; ne mai lipsește însă esențialul, un bărbat destoinic care să se priceapă a le mînui pe toate. Aș putea să propun pentru aceasta pe un felcer pe care-l cunosc și care ar putea fi angajat acum în condiții acceptabile; e un om foarte priceput în meseria lui și mi-a folosit adesea chiar mie în tratarea unor boli interne acute, mai mult decît un medic renumit; iar ajutorul imediat este, doar totdeauna, lucrul de care ducem lipsă cel mai mult la țară.

Acest om fu angajat de îndată și amîndoi soții se bucurară că găsiseră prilejul să folosească în scopuri dintre cele mai utile unele sume ce le rămîneau la dispoziție pentru capriciile lor.

Astfel, Charlotte folosi cunoştinţele ei şi activitatea căpitanului şi după ideile proprii, începînd să se simtă pe deplin mulţumită cu prezenţa lui şi liniştită în privinţa tuturor urmărilor pe care aceasta putea să le aibă. Se pregătea de obicei să-i pună diferite întrebări şi, cum ţinea la viaţă, căuta să înlăture tot ce putea fi dăunător, tot ce putea provoca moartea. Glazura de plumb a oalelor, cocleala vaselor de aramă îi pricinuiseră multe griji. Ea dori să fie lămurită asupra lor şi, în chip firesc, se făcu simţită nevoia de a recurge la noţiunile de bază ale fizicii şi chimiei.

Un prilej întîmplător, dar totdeauna binevenit pentru asemenea discuţii îl oferea înclinaţia lui Eduard de a face lecturi cînd se adunau cu toţii. Avea o voce joasă, foarte armonioasă şi fusese mai înainte preţuit şi renumit pentru recitarea vioaie şi plină de simţire a unor lucrări poetice şi oratorice. Acum îl preocupau alte subiecte, citea celorlalţi din alte scrieri şi, de la o vreme, de preferinţă, tocmai din lucrări al căror conţinut privea fizica, chimia, tehnica.

Una dintre particularităţile lui, pe care însă o împărtăşea poate cu mai mulţi oameni, era aceea că nu putea suferi ca altcineva să i se uite în carte în timp ce citea.[7] Pe vremuri, cînd cineva citea în faţa altora poeme, drame, povestiri, urmarea firească a dorinţei vii de a surprinde, pe care el o simţea la fel ca şi poetul, actorul, povestitorul, era tendinţa de a face pauze, de a trezi aşteptări; era, desigur, cu totul contrar acestui efect urmărit de el ca un al treilea să caute a i-o lua înainte cu privirea. Eduard obişnuia, de aceea, să se aşeze totdeauna, în asemenea cazuri, în aşa fel încît să nu aibă pe nimeni la spate. Acum, cînd se găseau în trei, această precauţie era de prisos; şi, întrucît de astă dată nu era vorba de excitarea sentimentului, de surprinderea imaginaţiei, nu se gîndea nici el să se ferească în chip deosebit.

Doar într-o seară, cînd se aşezase fără băgare de seamă, el fu izbit de faptul că Charlotte îşi arunca privirea în carte. Vechea sa nerăbdare se trezi, făcîndu-l să-i reproşeze oarecum neamabil acest fapt:

— Ar fi bine să ne lepădăm odată pentru totdeauna de asemenea deprinderi rele, ca de atîtea alte lucruri supărătoare pentru societate. Atunci cînd citesc cuiva dintr-o carte oare nu e ca şi cum i-aş expune ceva? Cele scrise, cele tipărite iau locul propriei mele minţi, propriei mele inimi; şi m-aş sili oare să vorbesc, dacă în faţa frunţii mele, a pieptu-

lui meu ar fi așezată o mică fereastră; astfel încît acela căruia doresc să-i împărtășesc rînd pe rînd gîndurile mele, să-i ofer unul cîte unul simțămintele mele, să poată ști totdeauna cu mult înainte unde vreau să ajung? Cînd cineva mi se uită în carte, mă simt totdeauna ca și cum aș fi rupt în două.

Charlotte, a cărei abilitate se dovedea atît în cercuri mai mari, cît și în cele restrînse, mai ales prin aceea că știa să înlăture orice ieșire neplăcută, violentă, sau poate numai aprinsă, să întrerupă o convorbire ce se prelungea ori să anime una care lîncezea, nu fu părăsită nici de data aceasta de fericitul ei dar:

— Îmi vei ierta cu siguranță greșeala, dacă îți voi mărturisi ceea ce mi s-a întîmplat în clipa aceasta. Te-am auzit citind despre afinități[8] și m-am gîndit atunci imediat la rudele mele, la cîțiva veri care îmi dau de furcă tocmai acum. Atenția mea se întoarce la cele citite de tine; aud că este vorba de lucruri cu totul neînsuflețite și îmi arunc ochii în cartea ta ca să mă orientez.

— Este o vorbire în parabole, care te-a sedus și te-a încurcat, spuse Eduard. Aici este vorba, firește, numai despre pămînturi și minerale, dar omul e un adevărat Narcis: îi place să se oglindească pe sine peste tot; ceea ce este amalgamul de argint viu pentru oglindă, crede a fi el pentru întregul univers.

— Așa e! interveni căpitanul; așa tratează el tot ce găsește în afara lui; înțelepciunea ca și nerozia lui, voința ca și arbitrarul lui le împrumută animalelor, plantelor, elementelor și zeilor.

— Întrucît nu vreau să vă depărtez prea mult de ceea ce vă interesează pentru moment, n-ați fi dispuși să mă învățați, doar pe scurt, ce trebuie înțeles, de fapt, aici, prin afinități? spuse Charlotte.

— O voi face cu plăcere, răspunse căpitanul, către care se întorsese Charlotte; firește, doar cît pot eu de bine, după cum am învățat, după cum am citit acum vreo zece ani. N-aș ști să spun dacă în lumea științifică se mai gîndește în același fel despre aceste lucruri, dacă explicațiile mele se potrivesc cu teoriile mai noi.

— E destul de rău, exclamă Eduard, că în ziua de azi nu mai poți învăța nimic pentru toată viața. Înaintașii noștri se puteau ține de învățătura pe care o primiseră în tinerețe; noi însă trebuie să ne înnoim cunoștințele la fiecare cinci ani, dacă nu vrem să fim cu totul demodați.

— Noi, femeile, spuse Charlotte, nu sîntem atît de exigente în această privință; și, ca să fiu sinceră, ceea ce mă interesează de fapt este înțelesul cuvîntului, căci nimic nu te face mai ridicol în societate decît folosirea greșită a unui cuvînt străin, a unui termen de specialitate. De aceea, nu vreau decît să știu în ce sens se folosește această expresie, tocmai în aceste materii. Legătura lor științifică, o putem lăsa în seama învățaților, care dealtfel, după cum am putut să observ, se vor pune cu greu de acord vreodată.

— Dar de unde să pornim ca să ajungem cît mai repede în miezul lucrului? îl întrebă Eduard, după o pauză, pe căpitan, care, chibzuind puțin, răspunse curînd:

— Dacă îmi este îngăduit să iau lucrurile, aparent, de foarte departe, vom ajunge repede la punctul dorit.

— Fii sigur de întreaga mea atenție, spuse Charlotte punîndu-și de o parte lucrul de mînă.

Și astfel căpitanul începu:

— La toate substanțele naturii[9] pe care le percepem cu simțurile, observăm mai întîi că au o relație cu ele însele. Pare, firește, ciudat, să rostim ceva ce se înțelege de la sine, dar numai înțelegîndu-ne pe deplin asupra celor cunoscute, putem păși împreună mai departe, spre cele necunoscute.

— Aș crede, îl întrerupse Eduard, că am ușura lucrul, atît pentru ea cît și pentru noi, folosind exemple. Închipuie-ți doar apa, uleiul, argintul viu și vei găsi o unitate, o coeziune între părțile lor. Ele nu părăsesc această uniune decît prin forța sau din alte cauze determinate. Dacă acestea sînt înlăturate, corpurile se unesc îndată din nou.

— Așadar, adăugă căpitanul, îmi pot permite să amintesc doar în treacăt un punct însemnat, anume că această relație pură, devenită posibilă prin fluiditate, se manifestă hotărît și totdeauna prin forma sferică. Picătura de apă în cădere este rotundă; despre mărgelușele de argint viu ați vorbit chiar dumneavoastră; ba, plumbul topit lăsat să pice, dacă are timp să se întărească pe deplin, ia forma unei bile.

— Dă-mi voie s-o iau înainte, spuse Charlotte; poate nimeresc unde vrei să ajungi. Așa cum fiecare lucru are o relație cu sine însuși, el trebuie să aibă un raport și cu altele.

— Și acest raport, continuă imediat Eduard, va fi diferit, potrivit cu diversitatea substanțelor. Uneori ele se vor întîlni ca prieteni și vechi cunoscuți, care se apropie repede, se unesc fără a schimba nimic unul la celălalt, așa cum vinul se ames-

tecă cu apa. În schimb, altele vor rămîne străine una lîngă alta, fără a se uni cîtuși de puțin, nici chiar prin amestecare sau frecare mecanică; așa cum uleiul și apa, bine scuturate ca să se poată amesteca, se separă din nou într-o clipă.

— Nu lipsește mult, spuse Charlotte, ca să descoperim, sub aceste forme simple, oamenii pe care i-am cunoscut; îndeosebi însă, ne vin în minte aici cercurile în care am trăit. Dar asemănarea cea mai mare cu aceste substanțe neînsuflețite o au masele ce stau față în față în lume: tagmele, profesiile, nobilimea și starea a treia, soldatul și civilul.

— Și totuși, replică Eduard, după cum acestea pot fi unite prin moravuri și legi, tot astfel există și în lumea noastră chimică verigi intermediare pentru a uni ceea ce se respinge reciproc.

— Astfel, interveni căpitanul, legăm prin sare alcalină uleiul cu apa.

— Mai rar, te rog, cu expunerea dumitale, spuse Charlotte, ca să pot arăta că țin pasul. Nu cumva am și ajuns aici la afinități?

— Foarte just, răspunse căpitanul, și le vom cunoaște îndată, în toată puterea și caracterul care le e propriu. Despre substanțele care, atunci cînd se întîlnesc, se prind repede între ele și se determină reciproc spunem că prezintă o afinitate[10]. Această afinitate este destul de izbitoare la alcaliile și acizii care, deși sînt opuși unii altora, și poate tocmai din cauză că sînt opuși, se caută și se prind în chipul cel mai hotărît, se modifică și formează împreună un corp nou. Să ne gîndim numai la var, care manifestă o mare înclinație pentru acizi, o pronunțată poftă de unire cu ei. De îndată ce cabinetul nostru chimic va sosi, vă vom arăta diferite experiențe care sînt foarte distractive și dau o noțiune mai clară decît vorbele, numele și termenii de specialitate.

— Dă-mi voie să-ți mărturisesc, spuse Charlotte, că, dacă numești afinitate raportul ce există între aceste ciudate substanțe ale dumitale, ele îmi apar ca avînd nu atît o afinitate de sînge, cît una de spirit și de suflet. Tocmai în acest chip pot lua naștere între oameni prietenii cu adevărat însemnate: căci însușiri opuse fac cu putință o unire mai intimă. Voi aștepta așadar să văd ce anume îmi veți arăta din aceste efecte misterioase. Nu vreau, adăugă ea întorcîndu-se spre Eduard, să te mai tulburi în lectură și, fiind acum cu mult mai bine lămurită, o voi asculta cu atenție.

— De vreme ce ne-ai stîrnit, îi replică Eduard, nu vei scăpa atît de ușor, căci, de fapt, cazurile complicate sînt cele mai interesante. Abia la acestea afli gradele de afinitate, relațiile mai strînse, mai puternice, mai depărtate, mai slabe; afinitățile devin interesante abia cînd determină separații.

— Oare acest trist cuvînt, care, din păcate, se aude atît de des în lume, exclamă Charlotte, se întîlnește și în știința naturii[11]?

— Negreșit, răspunse Eduard. A fost chiar un titlu de cinste semnificativ al chimiștilor faptul că erau numiți „artiști separatori".

— Deci acum nu li se mai spune așa, zise Charlotte, și bine se face. A reuni este o artă mai mare, un merit mai mare. Un „artist al îmbinării" ar fi binevenit lumii întregi, în orice domeniu. Dar, pentru că tot v-ați pornit, făceți-mă să cunosc cîteva cazuri de acest fel.

— Să reluăm, deci, îndată firul celor indicate și discutate înainte, spuse căpitanul. De pildă, ceea ce numim piatră de var este un pămînt calcaros mai mult sau mai puțin pur, intim legat cu un acid delicat, pe care îl cunoaștem în formă gazoasă. Dacă punem o bucată a acestei pietre în acid sulfuric diluat, acesta absoarbe varul și apare cu el ca ghips, în timp ce acel acid delicat, aerian, evadează. Aici s-a produs o separație, o nouă combinație, și ne simțim, de acum înainte, îndreptățiți să folosim chiar termenul de afinitate electivă, fiindcă lucrurile arată cu adevărat ca și cum o legătură ar fi fost preferată celeilalte, ca și cum una ar fi fost aleasă mai curînd decît cealaltă.

— Iartă-mă, spuse Charlotte, așa cum îl iert și eu pe naturalist; dar n-aș vedea niciodată aici o alegere ci, mai degrabă, o necesitate naturală[12], și chiar nici atît, căci, la urma urmei, nu este vorba decît de efectul ocaziei. Ocazia face relațiile așa cum îi face pe hoți; și dacă e vorba de corpurile dumitale naturale, alegerea îmi pare să stea doar în mîinile chimistului, care pune în contact aceste substanțe. Dar, odată ce se găsesc laolaltă, Dumnezeu să le aibă în pază. În cazul de față mi-e milă de bietul acid aerian, care e iarăși silit să hoinărească în infinit.

— Nu atîrnă decît de el, ripostă căpitanul, ca să se unească cu apa și să servească atît celor sănătoși, sub formă de izvor mineral, cît și celor bolnavi, ca răcoritor.

— Ghipsului puțin îi pasă, spuse Charlotte; e gata acum, e un corp, e căpătuit, în timp ce substanța cealaltă, care a fost izgonită, poate să mai sufere mult pînă să găsească un adăpost.

— Sau mă-nșel amarnic, spuse Eduard zîmbind, sau se ascunde sub cuvintele tale o mică viclenie. Recunoaște-ți șiretlicul. Te pomenești că, în ochii tăi, eu sînt varul, care, prins de căpitan ca de acidul sulfuric, este sustras grațioasei tale companii și prefăcut într-un ghips refractar.[13]

— Dacă asemenea reflecții îți sînt dictate de conștiință, răspunse Charlotte, n-am de ce să-mi fac griji. Aceste exprimări alegorice sînt drăguțe și distractive; și cui nu-i place să se joace cu analogii? Dar omul este totuși situat cu multe trepte mai sus decît acele elemente, și, dacă a fost aici cam darnic în cuvinte frumoase ca elecțiune și afinitate electivă, el ar face bine să reintre în sine însuși și să chibzuiască bine cu acest prilej asupra valorii unor astfel de expresii. Îmi sînt, din păcate, cunoscute destule cazuri în care legătura strînsă și aparent indisolubilă dintre două ființe a fost nimicită prin intervenția întîmplătoare a unei a treia și în care una din cele două ființe, atît de frumos unite între ele pînă atunci, s-a văzut izgonită în lumea largă.

— În această privință, chimiștii sînt mult mai galanți, spuse Eduard: ei asociază un al patrulea element, pentru ca nici unul să nu rămînă stingher.

— Așa este! interveni căpitanul; aceste cazuri sînt fără îndoială cele mai interesante și mai remarcabile: în ele, atracția, afinitatea, această părăsire, această unire, parcă în cruciș, pot fi cu adevărat înfățișate; patru substanțe, unite pînă acum două cîte două, fiind puse în contact, părăsesc legătura lor veche și se unesc în chip nou. În această abandonare și apucare, în această fugă și căutare credem a vedea cu adevărat o determinație superioară; atribuim unor astfel de substanțe un fel de violență și de alegere și considerăm expresia științifică de afinități elective pe deplin justificată.

— Descrie-mi un astfel de caz, spuse Charlotte.

— Pentru a lămuri asemenea lucruri n-ar trebui să ne mărginim la cuvinte, răspunse căpitanul. După cum am spus, de îndată ce voi putea să vă arăt chiar experimentele, totul va deveni mai evident și mai plăcut. Acum, aș fi silit să vă plictisesc cu termeni de specialitate îngrozitori, care

tot nu v-ar da o imagine. Trebuie să avem în fața ochilor aceste substanțe în aparență moarte dar, lăuntric, totdeauna gata de acțiune, să privim cu interes cum se caută, se atrag, se apucă, se distrug, se înghit, se absorb între ele și apoi, după ce s-au unit intim, reapar într-o formă schimbată nouă, neașteptată: abia atunci le atribuim o viață veșnică, ba chiar sensibilitate și inteligență, fiindcă simțurile noastre abia dacă ni se par suficiente pentru a le observa bine, iar rațiunea noastră abia îndestulătoare spre a le înțelege.

— Nu tăgăduiesc, spuse Eduard, că ciudații termeni de specialitate trebuie să apară dificili, ba chiar ridicoli celui ce nu e familiarizat cu ei prin aspecte sensibile, prin noțiuni. Am putea să exprimăm însă, deocamdată, lesne, prin litere, relația despre care a fost vorba aici.

— Dacă nu socotiți prea pedant, răspunse căpitanul, pot, firește, să explic lucrurile pe scurt prin limbajul semnelor. Închipuiți-vă un A care este intim cu un B, neputînd fi separat de el prin oricîte mijloace și prin oricîtă forță; închipuiți-vă un C care stă în aceeași relație cu un D; puneți acum ambele perechi în contact: A se va arunca spre D, iar C spre B, fără ca să se poată spune care l-a părăsit cel dintîi pe celălalt, care s-a unit cel dintîi cu celălalt.

— Ei bine, interveni Eduard, pînă ce vom vedea toate acestea cu ochii, să privim această formulă ca un mod de exprimare alegoric, din care să tragem o învățătură pentru folosința noastră nemijlocită. Tu, Charlotte, reprezinți A-ul, iar eu sînt B-ul tău, căci, la drept vorbind, eu nu depind decît de tine și te urmez așa cum B îl urmează pe A. C-ul este, cum nu se poate mai limpede, căpitanul, care, de astă dată, mă răpește în oarecare măsură ție. Este deci just, dacă nu vrei să te pierzi în incertitudine, să ți se asigure un D, și acesta este fără nici o îndoială amabila domnișoară Ottilia, de venirea căreia nu-ți mai este îngăduit să te aperi.

— Bine! spuse Charlotte; chiar dacă, pe cît mi se pare, exemplul nu se potrivește cu totul cazului nostru, consider totuși ca o fericire că sîntem astăzi pe deplin de acord și că aceste afinități naturale și elective grăbesc între noi confidențele. Vreau așadar să mărturisesc că, începînd de azi după-amiază, sînt hotărîtă s-o chem aici pe Ottilia, deoarece credincioasa mea chelăreasă și menajeră de pînă acum mă va părăsi, căci se mărită. Aceasta în ce mă privește pe mine și nevoile mele; ceea ce mă determină, de dragul Ottiliei,

ne vei citi tu. Nu-mi voi arunca privirea peste umărul tău pe foaie, căci conţinutul ei îmi este, fireşte, cunoscut. Dar citeşte numai, citeşte!

Cu aceste cuvinte ea scoase la iveală o scrisoare şi o întinse lui Eduard.

CAPITOLUL V

Scrisoarea directoarei:

„Înălţimea-voastră îmi va ierta faptul că scriu astăzi foarte concis: căci, după terminarea examenului public asupra celor realizate de noi în anul trecut cu elevele noastre, sînt datoare să comunic tuturor părinţilor şi superiorilor rezultatele. Cred, de asemenea, că-mi este îngăduit să fiu concisă, pentru că sînt în măsură să spun mult în puţine cuvinte.

Fiica domniei-voastre s-a dovedit prima în toate privinţele. Certificatele alăturate, propria ei scrisoare, care conţine descrierea premiilor ce i-au fost acordate şi exprimă totodată satisfacţia pe care o simte faţă de o reuşită atît de fericită, vă vor aduce linişte şi bucurie. Cea pe care o simt eu este oarecum micşorată, întrucît prevăd că nu vom mai avea multă vreme motiv să reţinem la noi o fată atît de avansată. Mă recomand bunăvoinţei domniei-voastre şi îmi voi lua libertatea să vă împărtăşesc în curînd gîndurile mele cu privire la ceea ce mi se pare cel mai avantajos pentru ea. Despre Ottilia vă scrie amabilul meu asistent."

Scrisoarea asistentului:

„Respectata noastră directoare mă însărcinează a vă scrie despre Ottilia; pe de o parte pentru că, potrivit felului ei de a gîndi, i-ar fi penibil să vă raporteze ceea ce este de raportat, iar pe de alta, pentru că are nevoie ea însăşi de o scuză pe care preferă s-o prezinte prin gura mea.

Cum ştiu prea bine cît de puţin e în stare minunata Ottilia să-şi exprime fondul ei lăuntric şi aptitudinile, mi-a fost oarecum teamă de examenul public, cu atît mai mult cu cît, în genere, o pregătire anume pentru el nu este posibilă şi, chiar dacă ar fi posibilă după modul obişnuit, o pregătire a Ottiliei doar pentru aparenţă ar fi exclusă. Rezultatul n-a făcut decît să justifice întru totul îngrijorarea mea: ea n-a

primit nici un premiu și se numără chiar printre acelea care n-au obținut certificatul de promovare. De ce aș insista? La scris, celelalte nu aveau litere atît de bine formate, în schimb trăsăturile erau mult mai libere. La aritmetică, toate erau mai iuți, iar la probleme grele, pe care ea le rezolvă mai bine, nu s-a ajuns cu prilejul examinării. La franceză, au întrecut-o în fluența vorbirii și a expunerilor multe altele. La istorie, numele și datele nu-i veneau îndată în minte; la geografie, s-a observat lipsa ei de atenție față de diviziunile politice. Pentru execuția muzicală a puținelor și modestelor ei melodii n-a găsit nici timpul, nici liniștea necesară. La desen, ar fi cucerit cu siguranță premiul: contururile ei erau pure, iar execuția foarte îngrijită și în același timp spirituală. Din păcate, concepuse un proiect prea vast și nu reușise să termine.

După ce elevele se retrăseseră, iar examinatorii deliberau între ei, permițîndu-ne și nouă, profesorilor, să plasăm cel puțin cîte un cuvînt, am observat foarte curînd că despre Ottilia nu se vorbea deloc, sau, dacă totuși se întîmpla să se vorbească, aceasta se făcea dacă nu cu dezaprobare, în orice caz, cu indiferență. Nădăjduisem să trezesc puțină bunăvoință prin descrierea fățișă a felului ei de a fi și am încercat s-o fac cu un zel îndoit: întîi pentru că puteam să vorbesc potrivit convingerii mele și în al doilea rînd pentru că, în anii tinereții, mă găsisem în aceeași tristă situație. Am fost ascultat cu atenție, dar cînd am terminat, președintele comisiei de examinare îmi spuse amabil, dar laconic:

«Aptitudinile se consideră date, ele trebuie să se transforme în îndemînare. Acesta este scopul oricărei educații, aceasta este intenția declarată, netă, a părinților și superiorilor, intenția tacită și semiconștientă a copiilor înșiși. Acesta este și obiectul examenului, prin care se apreciază în același timp profesorii și elevii. Cele ce auzim de la dumneata ne fac să nutrim speranțe bune în privința acestei copile, și ești fără îndoială vrednic de laudă pentru faptul că observi cu atenție aptitudinile elevelor. Transformă aceste aptitudini, pînă la anul, în împliniri, și nu vei fi lipsit de aprobarea noastră, nici dumneata, nici eleva dumitale favorită.»

Mă și resemnasem la cele ce au urmat, dar nu mă temusem de ceva și mai rău, care s-a petrecut curînd după aceea. Excelenta noastră directoare, care, ca un bun păstor, nu dorește să-și piardă sau, cum era cazul aici, să-și vadă neîncununată vreuna din oițele sale, nu putu să-și ascundă

nemulțumirea, după ce examinatorii plecaseră, și spuse Ottiliei, care stătea foarte liniștită lîngă fereastră, în timp ce celelalte se bucurau de premiile lor: Dar «spune-mi, pentru numele lui Dumnezeu, cum poți să pari atît de proastă cînd de fapt nu ești?» Ottilia răspunse foarte liniștită: «Iertați-mă, scumpă maică, m-au apucat tocmai astăzi, iarăși, durerile mele de cap, și încă destul de tare». «Asta nu poate nimeni s-o știe!» ripostă femeia aceasta, altfel atît de compătimitoare, întorcîndu-i supărată spatele.

Și e adevărat: nimeni nu poate să știe acest lucru; căci Ottilia nu se schimbă la față și nici n-am văzut ca ea să-și fi ridicat vreodată mîna la tîmplă.

Dar asta n-a fost tot. Fiica domniei-voastre, mult stimată doamnă, care de obicei este vioaie și sinceră, era astăzi, sub efectul triumfului ei, exuberantă și trufașă. Zburda prin cameră cu premiile și certificatele ei, fluturîndu-le și în fața ochilor Ottiliei. «Ți-a mers rău astăzi!» exclamă ea. Foarte calmă, Ottilia răspunse: «Nu este încă ultima zi de examen». «Nu face nimic; ai să rămîi totdeauna cea din urmă!» strigă domnișoara și se depărtă săltînd.

Ottilia părea calmă pentru oricare altul, dar pentru mine nu. O vie mișcare lăuntrică, neplăcută pentru ea și căreia îi rezista, se manifestă printr-o culoare inegală a feței. Obrazul stîng se înroșește o clipă, pe cînd cel drept pălește. Am văzut acest semn și nu mi-am putut reține simpatia. Am luat-o deoparte pe directoarea noastră și am vorbit serios cu ea despre acest lucru. Preabuna femeie își recunoscu greșeala. Ne-am sfătuit, am discutat îndelung și, fără a mă întinde mai mult, țin să prezint înălțimii-voastre hotărîrea și rugămintea noastră ca s-o luați pentru cîtăva vreme pe Ottilia la domnia-voastră. Motivele vi le veți explica cel mai bine singură. Dacă vă veți decide la acest lucru, vă voi spune mai mult despre modul în care trebuie tratată această bună copilă. Iar atunci cînd fiica domniei-voastre ne va părăsi, cum este de presupus, o vom vedea cu bucurie pe Ottilia întorcîndu-se.

Încă un lucru, pe care aș putea să-l uit mai tîrziu; n-am văzut-o niciodată pe Ottilia cerînd sau solicitînd stăruitor ceva. În schimb, deși rar, se ivesc cazuri în care ea caută să refuze ceva ce i se cere. Și face aceasta cu un gest care, pentru cel ce i-a prins sensul, este irezistibil. Ea își împreună palmele, le ridică în sus și le apropie de piept, aplecîndu-se

doar puțin înainte și îndreptînd o asemenea privire spre cel ce stăruie pe lîngă ea, încît acesta renunță bucuros la tot ce ar putea cere sau dori.[14] Dacă vedeți vreodată acest gest, preastimată doamnă, ceea ce, cu modul domniei-voastre de a o trata, nu este probabil, amintiți-vă de mine și cruțați-o pe Ottilia."

Eduard dăduse citire acestei scrisori nu fără a zîmbi și a clătina din cap. Nu lipsiră, firește, nici observațiile despre acele persoane și despre starea lucrurilor.

— Destul! strigă Eduard în cele din urmă. S-a hotărît, vine! Ești astfel asigurată, draga mea, și ne putem permite să prezentăm și propunerea noastră. Devine extrem de necesar ca eu să mă mut lîngă căpitan, în aripa dreaptă. Atît seara cît și dimineața oferă timpul cel mai potrivit pentru a lucra împreună. În schimb vei dispune, în partea ta, pentru tine și Ottilia, de cele mai frumoase încăperi.

Charlotte se învoi, iar Eduard descrise viitorul lor fel de trai. Printre altele, el exclamă:

— E foarte prevenitor din partea nepoatei tale că are puțină durere de cap în partea stîngă; eu o am uneori în partea dreaptă. Dacă se va nimeri s-o avem în același timp și să fim așezați unul în fața altuia, eu sprijinit pe cotul drept, ea pe cel stîng, și cu capetele culcate pe palmă în direcții opuse, vor rezulta două pandanturi plăcute.

Căpitanul găsi acest lucru cam primejdios; Eduard însă exclamă:

— Ferește-te, dragă prietene, de D! Ce s-ar face B, dacă C i-ar fi răpit?

— O, ripostă Charlotte, îmi place să cred că răspunsul se înțelege de la sine.

— Firește, strigă Eduard: s-ar întoarce la A-ul lui, la alfa și omega lui!

După care sări în picioare şi o strînse tare pe Charlotte la piept.

CAPITOLUL VI

O trăsură care o aducea pe Ottilia oprise la scară. Charlotte îi ieși în întîmpinare; amabila copilă se grăbi să se apropie, se aruncă la picioarele ei și-i cuprinse genunchii cu brațele.

— De ce această umilire? spuse Charlotte, care se simți cam stingherită și voi s-o ridice.

— N-o înțeleg ca o umilire, răspunse Ottilia, rămînînd în poziția dinainte. Îmi place doar să-mi aduc aminte de vremea cînd nu ajungeam mai sus de genunchii dumitale, fiind de pe atunci atît de sigură de dragostea ce-o nutrești pentru mine.

Se ridică în picioare și Charlotte o îmbrățișă cu căldură. Fu prezentată bărbaților și tratată de îndată cu deosebită atenție, ca o invitată. Frumusețea e pretutindeni un oaspe binevenit. Părea atentă la conversație, fără a participa însă la ea.

În dimineața următoare, Eduard spuse Charlottei:

— E o fată plăcută, amuzantă.

— Amuzantă? ripostă Charlotte cu un zîmbet; dar încă nici n-a deschis gura.

— Așa? răspunse Eduard, părînd a ezita. Ce lucru uimitor!

Charlotte dădu celei nou-venite doar puține indicații asupra felului cum trebuiau conduse treburile casnice. Ottilia înțelesese repede întreaga rînduială, ba, mai mult încă, o simțise. Pricepea ușor ce avea de făcut pentru toți și pentru fiecare în parte. Totul fu executat punctual. Știa să dispună fără a părea să poruncească, iar acolo unde cîte unul zăbovea, se grăbea să facă ea însăși treaba.

De îndată ce își dădu seama cît timp liber îi rămînea, o rugă pe Charlotte să-i dea voie să-și fixeze orele de învățătură, care fură de atunci respectate cu exactitate. Executa temele într-un chip despre care Charlotte fusese informată de către asistent. Fu lăsată în voia ei. Numai cîteodată Charlotte căuta s-o stimuleze. Astfel, îi strecura uneori pene uzate pentru a o deprinde să scrie cu o trăsătură mai liberă; dar și pe acestea Ottilia le ascuțea repede, din nou, cu cuțitul.

Cele două femei se înțeleseră să vorbească franțuzește cînd erau singure; și Charlotte persistă, cu atît mai mult cu cît Ottilia era mai vorbăreață în această limbă străină, căci exersarea ei îi fusese impusă ca o datorie. Atunci spunea adeseori, mai mult parcă decît ar fi dorit. În chip deosebit se delectă Charlotte cu o descriere întîmplătoare, ce-i drept exactă, dar totuși binevoitoare, a întregului pension. Ottilia deveni pentru ea o plăcută companie, făcînd-o să spere că va găsi cîndva în dînsa o prietenă de nădejde.

Între timp, Charlotte reluă hîrtiile mai vechi ce se refereau la Ottilia, pentru a-și reaminti aprecierile directoarei și ale asistentului ei asupra bunei copile și a le compara cu însăși personalitatea ei. Căci Charlotte era de părere că nu poți să te familiarizezi destul de repede cu caracterul oamenilor cu care urmează să trăiești, pentru a ști ce poți aștepta de la ei, ce poți educa în ei, sau ce trebuie odată pentru totdeauna să le îngădui ori să le ierți.

Cu toate că această cercetare n-o făcu să găsească nimic nou, multe trăsături cunoscute cîștigară în însemnătate și deveniră mai izbitoare pentru ea. Astfel, de pildă, cumpătarea Ottiliei la mîncat și băut era cu adevărat de natură să-i dea griji.

Ceea ce le preocupă în primul rînd pe cele două femei fu ținuta. Charlotte pretinse Ottiliei să apară în rochii mai bogate și mai alese. Fără zăbavă, buna și sîrguitoarea copilă își croi singură stofele primite în dar mai înainte și se pricepu, cu puțin ajutor din partea altora, să și le potrivească repede și cum nu se poate mai grațios. Noile toalete la modă îi puseră mai mult în valoare statura, deoarece, prin faptul că aspectul plăcut al unei persoane se răsfrînge și asupra veșmintelor, ai mereu impresia că o vezi sub un chip nou, mai atrăgător, atunci cînd își împrumută farmecul unei găteli noi.

În acest fel, ea deveni pentru cei doi bărbați, încă de la început și apoi din ce în ce mai mult — ca să spunem lucrurilor pe nume — o adevărată desfătare a ochilor. Căci, dacă smaraldul face bine văzului prin culoarea lui minunată, ba exercită o oarecare putere tămăduitoare asupra acestui nobil simț[15], frumusețea omenească acționează cu o forță încă mult mai mare asupra simțirii exterioare și lăuntrice. Acela care o zărește nu poate încerca, sufletește, nimic rău; el se simte în armonie cu sine însuși și cu lumea.

Societatea cîștigase, de aceea, în mai multe privințe prin sosirea Ottiliei. Cei doi prieteni respectau mai regulat orele, ba chiar minutele reuniunilor. Nu se făceau așteptați mai mult decît era îngăduit nici pentru masă, nici pentru ceai, nici pentru plimbare. Nu se ridicau cu atîta grabă de la masă, mai ales seara. Charlotte observă prea bine acest lucru și nu scăpă din ochi pe nici unul din ei. Căuta să descopere dacă inițiativa aparținea unuia mai mult decît celuilalt, dar nu putea să observe nici o deosebire. Amîndoi se arătau în gene-

ral mai sociabili. În conversațiile lor, păreau să chibzuiască ce anume ar fi potrivit pentru a trezi interesul Ottiliei, ce ar corespunde mai bine înțelegerii și cunoștințelor ei. Cînd făceau o lectură sau povesteau, se opreau pînă cînd ea se întorcea. Deveniră mai blînzi și, în general, mai comunicativi.

Ca răspuns la aceasta, zelul Ottiliei creștea zi de zi. Cu cît ajungea să cunoască mai bine casa, oamenii, situația, cu atît mai sprinten intervenea, cu atît mai repede înțelegea fiecare privire, fiecare mișcare, o jumătate de cuvînt, un sunet. Atenția ei calmă rămînea totdeauna egală sieși, ca și mobilitatea ei măsurată. Ea se așeza, se scula, ieșea, venea, căuta, aducea, se reașeza fără nici un semn de agitație; era o veșnică schimbare, o veșnică și plăcută mișcare. La aceasta se adăuga faptul că mersul ei nu se auzea niciodată, atît de ușor călca.

Această amabilă serviabilitate a Ottiliei o bucura mult pe Charlotte. Un singur lucru, care nu-i părea cu totul potrivit, nu-l ascunse însă Ottiliei.

— Este una din atențiile cele mai vrednice de laudă, îi spuse ea într-o zi, faptul că atunci cînd cineva scapă un lucru din mînă ne aplecăm și căutăm repede să-l ridicăm. Ne recunoaștem, parcă, prin aceasta, datori să-l servim; numai că, într-o societate mai largă, trebuie să chibzuim cui anume îi arătăm o atare deferență. Față de femei nu vreau să-ți prescriu nici o regulă în această privință. Ești tînără. Față de cele mai sus-puse și de cele mai în vîrstă, e o datorie; față de cele de o seamă cu tine, o politețe; față de cele mai tinere și de condiție mai umilă, te arăți prin aceasta umană și bună; nu-i stă însă bine unei femei să arate această supunere și serviabilitate față de bărbați.

— Voi căuta să mă dezvăț, răspunse Ottilia. Îmi vei ierta însă această purtare nepotrivită, dacă îți voi spune cum am ajuns s-o adopt. Ni s-a predat istoria; n-am reținut din ea atît cît s-ar fi cuvenit, căci nu știam la ce mi-ar putea servi. Doar întîmplări izolate mi-au rămas întipărite în minte; de pildă următoarea: Cînd Carol I al Angliei stătea în fața așa-zișilor săi judecători, măciulia de aur a bastonașului pe care-l purta căzu jos. Obișnuit ca, la asemenea prilejuri, toată lumea să sară spre a-l servi, el păru să se uite în jurul lui și să aștepte ca, și de astă dată, cineva să-i facă acest mic serviciu. Nimeni nu se mișcă; el se aplecă singur să ridice măciulia. Acest lucru mi s-a părut atît de dureros, nu știu dacă

pe bună dreptate, încît, din clipa aceea, nu pot să văd ceva căzut din mîna cuiva fără să mă aplec ca să-l ridic. Cum însă faptul acesta poate să nu fie totdeauna potrivit, iar eu, continuă ea zîmbind, nu pot povesti de fiecare dată istorioara mea, voi căuta să mă rețin mai mult pe viitor.

Între timp, frumoasele înfăptuiri la care cei doi prieteni se simţeau chemaţi își urmau neîntrerupt cursul. Ba, zilnic, ei găseau prilejuri de a chibzui asupra unui lucru nou şi de a-l întreprinde.

Cînd, într-o zi, trecură împreună prin sat, ei observară cu neplăcere cît de mult se găsea acesta, în privința ordinei şi a curăţeniei, în urma acelor sate în care locuitorii sînt stimulaţi să se îngrijească, atît de una cît și de cealaltă, prin valoarea deosebită a locului.

— Îți aduci aminte, spuse căpitanul, cum, în timpul călătoriei noastre prin Elveţia, ne-am exprimat dorința de a înfrumuseța cu adevărat un așa-zis parc cîmpenesc, amenajînd un sat situat la fel cu acesta, nu după felul elvețian de a construi, ci după rînduiala și curăţenia elvețiană, care favorizează atît de mult folosința.

— Aici, de pildă, răspunse Eduard, lucrul ar putea fi făcut. Colina castelului se pierde, spre poale, într-un unghi proeminent: satul este construit destul de regulat, în semicerc, în partea cealaltă; între ele curge pîrîul, împotriva revărsării căruia unul vrea să se apere prin bolovani, altul prin stîlpi și, iarăși, altul prin bîrne, iar vecinul prin grinzi, nici unul ajutîndu-l prin aceasta pe celălalt, ba aducîndu-și pagube şi sieși și celorlalți. Așa și drumul, cu traseul lui stîngaci, ba urcă, ba coboară, ba trece prin apă, ba peste pietre. Dacă oamenii ar pune mîna cu toții, n-ar fi nevoie de o cheltuială prea mare pentru a ridica aici un parapet în semicerc, a înălța în spatele lui drumul pînă la nivelul caselor, a crea spațiul cel mai frumos, a face să domnească curățenia și a înlătura dintr-o dată, printr-o lucrare concepută amplu, toate măsurile mărunte, insuficiente.

— Hai să încercăm, spuse căpitanul îmbrățișînd cu privirea toată poziția şi apreciind-o cu repeziciune.

— Nu-mi place să am de-a face cu tîrgoveții și țăranii, dacă nu pot să le poruncesc pur și simplu, replică Eduard.

— Nu greșești pe de-a-ntregul, răspunse căpitanul, căci şi mie asemenea treburi mi-au pricinuit multe necazuri în viaţă. Ce greu îi e omului să cîntărească just ce trebuie jert-

fit în schimbul a ceea ce e de cîştigat! Ce greu e să doreşti scopul şi să nu refuzi mijloacele! Mulţi confundă chiar mijloacele cu scopul, bucurîndu-se de cele dintîi fără a-l avea în vedere pe cel din urmă. Pentru fiecare rău se caută remediul doar în locul unde s-a ivit, şi oamenii nu se preocupă de punctul din care el izvorăşte de fapt şi de unde acţionează. De aceea e atît de greu să te sfătuieşti, mai ales cu mulţimea, care, în treburile zilnice, e destul de rezonabilă, dar vede rareori mai departe decît ziua de mîine. Dacă se mai adaugă şi faptul că, într-o lucrare de interes comun, unul urmează să piardă, iar celălalt să cîştige, este limpede că nu se poate realiza absolut nimic prin bunăvoinţă. Tot ce priveşte binele cu adevărat comun trebuie promovat prin autoritatea suverană neîngrădită.

Pe cînd stăteau şi vorbeau, se apropie de ei, cerşind, un om ce părea mai mult obraznic decît nevoiaş. Eduard, căruia nu-i plăcea să fie întrerupt şi inoportunat, îl ocări, după ce îl respinsese zadarnic de cîteva ori în chip mai calm; cînd însă bădăranul se depărtă cu paşi mici, mîrîind, ba ocărînd la rîndul lui şi invocînd drepturile cerşetorului, căruia ţi-e permis să-i refuzi o pomană, dar nu şi să-l jigneşti, întrucît se află şi el, la fel ca oricare altul, sub ocrotirea lui Dumnezeu şi a stăpînirii[16], Eduard îşi ieşi cu totul din sărite.

Pentru a-l domoli, căpitanul îi spuse:

— Să privim această întîmplare ca un îndemn de a extinde poliţia noastră rurală şi asupra acestui lucru. Pomenile trebuiesc în adevăr făcute, e însă mai bine să nu le faci tu însuţi, mai ales acasă. S-ar cuveni să fim moderaţi şi statornici în toate, deci şi în binefacere. Un dar exagerat de generos ademeneşte cerşetorii, în loc de a-i ţine la distanţă; dimpotrivă, în călătorie, cînd treci în goana cailor, poţi să te arăţi unui sărac de pe drum sub chipul norocului întîmplător, aruncîndu-i un dar neaşteptat. Pentru noi, poziţia satului şi a castelului face foarte lesnicios un asemenea aranjament; am reflectat încă mai înainte asupra lui. La un capăt al satului se află hanul, la celălalt locuieşte o pereche de bătrîni cumsecade; în amîndouă locurile trebuie să depui o mică sumă de bani. Nu acela ce intră în sat, ci acela ce iese din el va căpăta o pomană; şi întrucît cele două case se găsesc şi una şi alta pe drumurile ce duc la castel, toţi cei care ar voi să urce pînă acolo vor fi îndreptaţi spre aceste două locuri.

— Vino, spuse Eduard, vom pune îndată la cale acest lucru; amănuntele vor putea fi stabilite mai tîrziu.

Merseră la hangiu și la bătrîna pereche și treaba fu aranjată.

— Știu prea bine, spuse Eduard, pe cînd urcau împreună din nou dealul castelului, că totul în lume atîrnă de o idee bine gîndită și de o hotărîre fermă. Ai apreciat astfel foarte just amenajările din parc ale soției mele și mi-ai făcut și mie, în vederea ameliorării lor, o sugestie, pe care nici nu vreau să tăgăduiesc că i-am comunicat-o îndată.

— Am bănuit acest lucru, răspunse căpitanul, dar fără să-l și aprob. Ai dezorientat-o; a lăsat totul baltă și e în dezacord cu noi, doar în ce privește această afacere, căci evită să vorbească despre ea și nu ne-a mai invitat în coliba de mușchi, cu toate că în orele de răgaz se suie acolo împreună cu Ottilia.

— Nu trebuie să ne lăsăm intimidați de aceasta, ripostă Eduard. Dacă sînt convins despre un lucru că e bun și că ar putea și ar trebui să fie făcut, nu mă potolesc pînă ce nu-l văd îndeplinit. Doar sîntem altminteri destul de deștepți ca să pornim o treabă. Să aducem în discuție, la reuniunea de seară, descrierile de parcuri englezești, însoțite de gravuri și, după aceea, planul moșiei întocmit de tine. Să abordăm la început chestiunea ipotetic și mai mult în glumă, seriozitatea va veni de la sine.

După această înțelegere, fură deschise cărțile în care se vedea desenat de fiecare dată planul unei regiuni și aspectul ei peisagistic în starea lui naturală primitivă; pe alte foi se găseau reprezentate schimbările pe care arta le adusese pentru a pune în valoare și a spori tot ce era bun în el. De aici, trecerea la moșia proprie, la împrejurimile proprii și la ceea ce putea fi îmbunătățit era foarte ușoară.

Pornind acum de la planul schițat de căpitan, își găsiră o ocupație plăcută, numai că nu izbuteau cu totul să se desprindă de acea primă idee care călăuzise lucrările începute de Charlotte. Descoperiseră însă un urcuș mai lesnicios spre culme; voiau să ridice mai sus, pe povîrniș, în fața unei pădurici pline de farmec un pavilion de agrement care, față de castel, trebuia orientat într-un anume fel: de la ferestrele acestuia, el urma să poată fi îmbrățișat cu privirea, iar dinspre el, ochii să poată aluneca peste castel și peste grădini.

Căpitanul chibzuise și măsurase bine totul și aduse în discuție acel drum al satului, parapetul de lîngă pîrîu, umplutura aceea de pămînt.

— Construind un drum comod spre culme, spuse el, cîștig tocmai atîta piatră cîtă îmi trebuie pentru parapet. De îndată ce o lucrare se angrenează cu alta, se execută amîndouă mai ieftin și mai repede.

— Aici însă, spuse Charlotte, intervine o problemă care mă privește. Trebuie neapărat să se facă mai întîi un calcul precis și, cînd vom ști cît anume este necesar pentru o astfel de amenajare, suma va trebui împărțită, dacă nu pe săptămîni, cel puțin pe luni. Eu sînt aceea care deschide baierele pungii; voi achita notele de plată și socotelile le voi ține eu însămi.

— Pari să nu ai prea multă încredere în noi, spuse Eduard.

— Nu multă, cînd e vorba de treburi în care poate interveni bunul plac. Pe acesta ne pricepem să-l stăpînim mai bine decît voi.

Aranjamentul era făcut, munca fu începută repede, căpitanul se afla veșnic de față și Charlotte era acum aproape zilnic martora spiritului său serios și hotărît. O cunoscu și el mai îndeaproape, și le veni amîndurora ușor să colaboreze pentru o realizare comună.

Cu ocupațiile e ca și cu dansul: persoanele care țin pasul una cu alta își devin în mod necesar indispensabile una celeilalte; o bunăvoință reciprocă trebuie inevitabil să izvorască de aici, și dovada sigură că, de cînd îl cunoscuse mai bine, Charlotte nutrea cu adevărat simpatie pentru căpitan, era faptul că îl lăsă cu deplină liniște și fără cel mai mic sentiment neplăcut să distrugă un frumos loc de odihnă, pe care dînsa îl alesese și-l decorase în chip deosebit cu prilejul primelor ei amenajări, dar care acum stătea în calea planurilor lui.

CAPITOLUL VII

Întîlnirea Charlottei și a căpitanului într-o ocupație comună avu ca urmare o mai mare apropiere a lui Eduard de Ottilia. În favoarea ei pleda, de altminteri, de cîtăva vreme, o tăcută, prietenoasă înclinație a inimii sale. Era ser-

viabilă și prevenitoare față de oricine: amorul lui propriu îi spunea însă că ea manifestă aceste dispoziții cu deosebire față de dînsul. Nu încăpea totuși îndoială: ea observase exact, de pe acum, ce feluri de mîncare îi plăceau și cum trebuia să fie gătite și nu-i scăpase nici cît zahăr obișnuia el să pună în ceai sau alte amănunte de acest soi. Era deosebit de grijulie să-l ferească de orice curent de aer, față de care el arăta o sensibilitate excesivă, ajungînd, de aceea, uneori, în contradicție cu soția sa, pentru care încăperile nu erau niciodată destul de aerisite. Tot astfel, era pricepută în îngrijirea livezii și a grădinii de flori. Căuta să sprijine ceea ce dorea el, să împiedice ceea ce-l putea nemulțumi, astfel încît, în scurt timp, îi deveni indispensabilă ca un spirit protector și el începu să-i resimtă apăsător absența. La aceasta se adaugă faptul că ea părea mai vorbăreață și mai deschisă de îndată ce se întîlneau singuri.

Înaintînd în vîrstă, Eduard păstrase totdeauna ceva copilăresc, ceea ce convenea în chip deosebit tinereții Ottiliei. Își aminteau cu plăcere de vremurile dinainte în care se văzuseră; aceste amintiri mergeau pînă la începuturile înclinației lui Eduard pentru Charlotte. Ottilia pretindea a-și aduce aminte de ei doi ca de cea mai frumoasă pereche de la Curte; și cînd Eduard tăgădui că ea ar putea avea asemenea amintiri din cea mai fragedă tinerețe, Ottilia afirmă că păstrează încă foarte vie în memorie îndeosebi o întîmplare: odată, cînd el intrase, ea își ascunse capul în poala Charlottei, nu de teamă, ci dintr-un sentiment de copilărească surprindere. Ar fi putut să adauge: pentru că îi făcuse o impresie atît de vie, pentru că îi plăcuse.

În aceste împrejurări, multe treburi, pe care cei doi prieteni le întreprinseseră mai înainte împreună, începuseră oarecum să treneze, astfel încît ei socotiră necesar să-și formeze din nou o vedere generală, să conceapă unele memorii, să scrie scrisori. Își dădură, de aceea, întîlnire în cancelaria lor, unde-l găsiră pe bătrînul copist stînd degeaba. Se apucară de treabă și îi dădură curînd de lucru, fără să observe că-l încărcau cu unele sarcini pe care înainte erau deprinși să le îndeplinească singuri. Căpitanul nu ajungea să întocmească nici chiar primul memoriu, după cum nici măcar prima scrisoare nu voia să-i reușească lui Eduard. Se chinuiră cîtva timp cu ciornele și transcrierea lor, pînă ce, în sfîrșit, Eduard, care înainta cel mai greu, întrebă cît e ceasul.

Se dovedi atunci că, pentru prima oară de mulţi ani încoace, căpitanul uitase să întoarcă cronometrul său cu secundar; şi se părea că amîndoi, dacă nu simţiră bănuiră cel puţin că începea să nu le pese de vreme.

În timp ce rîvna bărbaţilor slăbea întrucîtva, activitatea femeilor, dimpotrivă, sporea. În genere, de altminteri, modul obişnuit de trai al unei familii, care rezultă din persoanele date şi din împrejurări determinate, primeşte în sine, ca un recipient, şi cîte o înclinaţie extraordinară, o pasiune născîndă, şi poate trece destul timp pînă cînd acest ingredient nou provoacă o fermentaţie vizibilă şi se revarsă spumegînd peste margini.

La prietenii noştri, înclinaţiile reciproce care se înfiripau aveau cel mai plăcut efect. Sufletele se deschideau şi o bunăvoinţă generală izvora din acelea particulare. Fiecare în parte se simţea fericit şi se bucura de fericirea celuilalt.

O asemenea stare înalţă spiritul, lărgind inima, şi tot ce face şi îşi propune omul are o tendinţă spre nemărginit. Astfel şi prietenii nu mai rămîneau închişi în locuinţa lor. Plimbările lor se prelungeau tot mai departe şi cînd, în cursul lor, Eduard alerga înainte cu Ottilia pentru a alege cărările, deschizînd drum, căpitanul împreună cu Charlotte, angajaţi într-o conversaţie serioasă, zăbovind cu interes la cîte un locşor nou-descoperit, în faţa unei privelişti neaşteptate, păşeau tihniţi pe urmele acestor înaintaşi mai sprinteni.

Într-o zi, plimbarea lor îi duse, prin poarta aripii drepte a castelului, în jos, spre han, apoi peste pod, către iazuri; înaintară de-a lungul acestora pe drumul urmat de obicei, pînă în punctul unde malul, încins de o măgură acoperită de tufişuri, iar apoi de stînci, nu mai era practicabil.

Dar Eduard, căruia regiunea îi era cunoscută din peregrinările sale vînătoreşti, pătrunse cu Ottilia mai departe, pe o cărare de mărăciniş, ştiind bine că vechea moară ascunsă printre stînci nu poate fi departe. Însă cărarea, prea puţin umblată, se pierdu curînd, şi el se găsiră rătăciţi în tufărişul des, printre pietre acoperite de muşchi; dar nu pentru multă vreme, căci vuietul roţilor le vesti îndată apropierea locului căutat.

Înaintînd pe o faleză, zăriră în vale, în faţa lor, vechea şi ciudata construcţie de lemn, umbrită de stînci povîrnite şi de copaci înalţi. Se hotărîră aşadar să coboare peste muşchi şi grohotiş pînă acolo; Eduard mergea în faţă; şi cînd privea

în sus și o zărea pe Ottilia, care, pășind ușor din piatră în piatră, cu cel mai grațios echilibru, îl urma fără teamă și sfială, îi părea că vede plutind deasupra lui o făptură cerească. Iar cînd, uneori, în cîte un loc nesigur, ea îi apuca mîna întinsă, ba chiar se sprijinea pe umărul lui, el nu putea să-și ascundă că cea care-l atingea era cea mai gingașă făptură femeiască. Aproape că ar fi dorit ca ea să se poticnească, să alunece, pentru ca s-o poată prinde în brațe, s-o strîngă la inima lui. Dar n-ar fi făcut cu nici un preț acest lucru și numai pentru un singur motiv: se temea să n-o jignească, să n-o vatăme.

Înțelesul acestor cuvinte îl vom afla îndată. Căci atunci cînd ajunse în vale și se găsi așezat în fața ei, la masa rustică de sub copacii înalți, și cînd prietenoasa morăriță fusese trimisă după lapte, iar primitorul morar plecă în întîmpinarea Charlottei și a căpitanului, Eduard începu să vorbească cu oarecare șovăială:

— Am o rugăminte, dragă Ottilia: iartă-mi-o, chiar dacă mi-o refuzi. Nu faci și nici n-ai nevoie să faci un secret din faptul că porți pe piept, sub veșmîntul dumitale, o miniatură. E portretul tatălui dumitale, acel bărbat de treabă, pe care abia l-ai cunoscut și care, în toate privințele, merită un loc lîngă inima dumitale. Dar iartă-mă dacă-ți spun că portretul acesta e nepotrivit de mare, iar metalul și sticla lui îmi dau mii de emoții atunci cînd ridici la piept un copil, sau cînd porți ceva în brațe, cînd caleașca se zdruncină, cînd ne croim drum prin tufăriș ca adineauri, coborînd de pe stîncă. Mă înfioară gîndul că vreo izbitură neprevăzută, vreo cădere, vreo atingere ar putea să fie vătămătoare și fatală pentru dumneata. Fă-o de dragul meu, îndepărtează portretul; nu din amintirea, nu din camera dumitale; dăruiește-i chiar locul cel mai frumos, cel mai sfînt din încăperea în care locuiești: dar înlătură-l de pe pieptul dumitale, înlătură un obiect a cărui apropiere îmi pare, poate dintr-o frică exagerată, atît de primejdioasă.

Ottilia tăcea și, cît vorbi el, privi în gol; apoi, fără grabă și fără șovăială, cu ochii îndreptați mai mult spre cer decît spre Eduard, desfăcu lanțul, scoase portretul, și-l apăsă pe frunte și îl întinse prietenului.

— Păstrați-mi-l pînă ce vom ajunge acasă. Nu știu cum aș putea să vă arăt mai bine cît de mult prețuiesc amabila grijă ce-mi purtați.

Prietenul nu îndrăzni să-și apropie portretul de buze, dar apucă mîna ei și și-o apăsă pe ochi. Erau poate cele mai frumoase mîini care se strînseseră vreodată. Eduard se simțea ca și cum o piatră i s-ar fi luat de pe inimă, ca și cum un perete despărțitor dintre el și Ottilia ar fi fost culcat la pămînt.

Călăuziți de morar, Charlotte și căpitanul coborîră pe o cărare mai lesnicioasă. Se salutară, se bucurară, se înviorară. Nu voiau să se întoarcă pe același drum, și Eduard propuse o cărare stîncoasă din cealaltă parte a pîrîului, de unde, pe cînd o străbăteau cam anevoie, iazurile se zăriră din nou. Acum trecură pe rînd prin desișuri și luminișuri, zărind către șes sate, tîrguri, gospodării cu împrejurimi verzi și mănoase iar în apropiere, o fermă dată cu arendă, așezată discret pe deal, în mijlocul pădurii. Marea bogăție a ținutului se arătă în toată strălucirea ei, privită atît din față cît și de pe colina din spate, care suia lin, ducînd la o pădurice veselă, iar, la ieșirea din aceasta, pe stînca din fața castelului.

Ce bucuroși se simțiră văzîndu-se acolo oarecum pe neașteptate. Făcuseră ocolul unui mic univers; stăteau chiar pe locul unde urma să fie ridicată noua clădire și își aruncară din nou privirile spre ferestrele locuinței lor.

Coborîră pînă la coliba de mușchi și poposiră pentru prima oară acolo tuspatru. Nimic mai natural decît faptul că-și exprimară unanim dorința ca drumul, pe care-l parcurseseră încet și nu fără greutăți, să fie trasat și amenajat astfel încît să poată fi străbătut în grup, mergînd agale și comod. Fiecare făcu propuneri și socotiră că drumul, care le ceruse cîteva ceasuri, va trebui, odată ce avea să fie bine croit, să ducă îndărăt, la castel, într-un ceas. Se și gîndeau la un pod, mai în jos de moară, acolo unde pîrîul se varsă în iazuri, care să scurteze drumul și să înfrumusețeze peisajul, cînd Charlotte puse oarecare frînă imaginației lor inventive, amintind de cheltuielile ce ar fi necesare pentru o atare acțiune.

— Se poate găsi leac și pentru asta, replică Eduard. N-aveam decît să vindem ferma aceea din pădure, care pare atît de frumos așezată și aduce atît de puțin cîștig, și să întrebuințăm prețul obținut pentru a face aceste amenajări; astfel, vom consuma în chip plăcut, în plimbări de neprețuit, dobînzile unui capital bine plasat, în timp ce, acum, cu greu obținem de pe urma acelei gospodării, la încheierea socotelilor anuale, un venit sărăcăcios.

Charlotte însăşi, ca bună gospodină ce era, nu avu mult de obiectat împotriva acestei propuneri. Treaba fusese discutată şi mai înainte. Acum căpitanul căută să facă un plan pentru parcelarea terenurilor între lucrătorii din pădure. Eduard însă dorea să vadă procedîndu-se mai repede şi mai comod. Arendaşul actual, care şi făcuse oferta, avea să dobîndească proprietatea fermei, s-o plătească în rate. Şi, pe măsura achitării acestora, urmau să fie întreprinse, rînd pe rînd, amenajările plănuite.

Un aranjament atît de raţional şi de prudent nu putea decît să întîmpine o aprobare deplină, şi întreaga societate vedea de pe acum în gînd şerpuirea noilor drumuri, pe care şi în apropierea cărora spera să mai descopere încă locuri de odihnă şi privelişti dintre cele mai plăcute.

Pentru a-şi reprezenta totul mai amănunţit, ei examinară de îndată, seara, acasă, noul plan. Revăzură drumul parcurs şi chipul în care el putea fi trasat şi mai avantajos în unele locuri. Toate proiectele anterioare fură iarăşi discutate şi combinate cu ideile cele mai proaspete; locul unde avea să fie construită noua casă din faţa castelului fu aprobat încă o dată, iar circuitul drumurilor fu încheiat acolo.

Ottilia păstrase tăcerea faţă de toate acestea cînd, în cele din urmă, Eduard întoarse spre ea planul care stătuse întins pînă atunci în faţa Charlottei, invitînd-o în acelaşi timp să-şi spună părerea; şi cum ea şovăi o clipă, el o îndemnă afectuos să nu stăruie în această tăcere, căci nimic nu era definitiv, totul fiind încă în devenire.

— Dacă ar fi după mine, spuse Ottilia punînd degetul pe cea mai înaltă suprafaţă plană a colinei, aş clădi casa aci. E drept că de acolo nu s-ar vedea castelul, fiindcă ar fi mascat de pădurice; în schimb însă te-ai afla ca într-o lume diferită şi nouă, întrucît satul şi toate locuinţele ar fi, în acelaşi timp, ascunse şi ele. Vederea asupra iazurilor, spre moară, spre dealuri, spre munţi, spre cîmpie este extraordinar de frumoasă; am observat acest lucru în trecere.

— Are dreptate! strigă Eduard; cum de nu ne-a trecut prin minte acest lucru? Nu-i aşa, Ottilia, că-i ideea ta?

El luă un creion şi trasă apăsat şi grosolan, un dreptunghi lunguieţ pe culmea colinei.

Căpitanul simţi ca o împunsătură în inimă, căci îi displăcea să vadă desfigurat în acest chip un plan îngrijit şi curat; dar îşi reveni după o uşoară dezaprobare şi acceptă ideea.

— Ottilia are dreptate, spuse el. Nu facem oare cu plăcere cîte o lungă plimbare pentru a bea o cafea sau a ne delecta cu un pește, pe care acasă nu l-am fi găsit atît de gustos? Pretindem variațiune și obiecte cu care nu sîntem deprinși. Bătrînii au clădit cu socoteală castelul în acest loc, căci este situat la adăpost de vînturi și aproape de toate trebuințele zilnice; o clădire destinată mai mult reuniunilor de societate decît locuirii va fi, dimpotrivă, foarte nimerită acolo și va oferi în anotimpul frumos ceasurile cele mai plăcute.

Cu cît soluția fu discutată mai mult, cu atît ea păru mai favorabilă, și Eduard nu-și putea ascunde triumful că ideea plecase de la Ottilia. Era atît de mîndru de ea ca și cum invenția ar fi fost a lui.

CAPITOLUL VIII

Dis-de-dimineață căpitanul se grăbi să cerceteze locul, făcu întîi o schiță fugitivă, iar cînd societatea își reînnoi, la fața locului, hotărîrea, făcu un plan precis împreună cu devizul și cu tot ce trebuia. Pregătirile necesare nu suferiră amînare. Afacerea cu vînzarea fermei fu și ea reluată îndată. Bărbații găsiră un nou prilej de activitate comună.

Căpitanul atrase atenția lui Eduard că ar fi o amabilitate, ba chiar o datorie să serbeze ziua de naștere a Charlottei prin așezarea pietrei fundamentale. Nu fu nevoie de multă stăruință pentru a învinge vechea aversiune a lui Eduard împotriva unor astfel de serbări, căci îi veni repede în minte să celebreze, de asemenea, în chip foarte solemn, ziua de naștere a Ottiliei, care cădea mai tîrziu.

Charlotte, în ochii căreia noile lucrări și tot ce era în legătură cu ele prezentau însemnătatea, seriozitatea, ba aproape un caracter problematic, își impunea să controleze încă o dată, pentru sine, devizele, împărțirea timpului și a banilor. Cu toții se vedeau mai rar ziua și se regăseau cu o atît mai vie dorință seara.

Între timp, Ottilia luase pe deplin conducerea menajului; și cum ar fi putut fi altfel, cu purtarea ei liniștită și sigură? De altfel toată firea ei era orientată mai mult spre casă și spre treburile domestice decît spre lume și viața în aer liber. Eduard observă curînd că ea lua parte de fapt numai din

amabilitate la plimbările prin împrejurimi, că rămînea seara mai multă vreme afară numai din obligația de a se arăta sociabilă, găsind, ce-i drept, uneori un pretext de activitate casnică pentru a se întoarce înăuntru. El se pricepu, de aceea, în scurt timp, să organizeze în așa fel plimbările în comun, încît să fie din nou acasă cu toții înainte de apusul soarelui, și începu, lucru la care renunțase multă vreme, să citească celorlalți, cu glas tare, poezii, mai ales dintre acelea în recitarea cărora putea fi pusă expresia unei iubiri pure, dar pasionate.

De obicei, ședeau seara în jurul unei mici mese, fiecare la locul său tradițional: Charlotte pe sofa, Ottilia pe un taburet în fața ei, bărbații ocupînd celelalte două laturi. Ottilia era așezată la dreapta lui Eduard, direcție în care el împingea și lampa cînd citea. Atunci Ottilia se muta mai aproape pentru a se uita în carte, căci și ea se încredea mai mult în ochii ei decît în buze străine; iar Eduard își împingea și el scaunul spre ea, pentru a-i înlesni lucrul acesta cît mai mult; făcea chiar, uneori, pauze mai lungi decît ar fi fost necesar, ca să nu întoarcă foaia înainte de a fi ajuns și dînsa la capătul ei.

Charlotte și capitanul observau bine jocul și se priveau uneori zîmbind; dar amîndoi fură surprinși de un alt semn prin care se dezvăluia, întîmplător, înclinația ascunsă a Ottiliei.

Într-o seară, care fusese în parte pierdută pentru mica societate, din cauza unei vizite plictisitoare, Eduard făcu celorlalți propunerea să mai rămînă împreună. Se simțea dispus să-și reia flautul, care nu-i mai era de mult în atenție. Charlotte căută sonatele pe care obișnuiau să le cînte împreună și, cum nu reușea să le găsească, Ottilia recunoscu, după o oarecare șovăială, că le luase cu dînsa în camera ei.

— Și poți, vrei să mă acompaniezi la clavecin? exclamă Eduard, căruia îi străluceau ochii de bucurie.

— Cred că are să meargă, răspunse Ottilia.

Aduse notele și se așeză la clavecin. Cei doi ascultători își încordară atenția și fură surprinși de chipul desăvîrșit în care Ottilia studiase pentru ea însăși piesa muzicală, dar și mai surprinși de dibăcia cu care știa s-o adapteze la felul de a cînta al lui Eduard. „Știa s-o adapteze“ nu e expresia justă, căci, dacă atîrna de îndemînarea și libera voință a Charlottei să încetinească aici, sau să țină mai încolo pasul, de dragul

soțului ei, care uneori șovăia, alteori o lua grăbit înainte, Ottilia, care auzise sonata cîntată de cîteva ori de cei doi, părea s-o fi studiat numai în sensul în care o executa el. Își însușise în așa măsură lipsurile lui, încît din aceasta rezulta iarăși un fel de întreg viu, care, deși nu se mișca în tact, suna totuși extrem de plăcut și de armonios. Compozitorul însuși s-ar fi bucurat să audă opera lui deformată cu atîta dragoste.

Charlotte și căpitanul asistau în tăcere la această scenă bizară, neașteptată, cu sentimentul ce-l încerci adesea cînd observi acțiuni copilărești pe care, din pricina urmărilor lor îngrijorătoare, nu poți să le aprobi cu totul dar nici să le blamezi, ba chiar îți vine, poate, să le invidiezi. Căci, la drept vorbind, înclinația lor reciprocă era în creștere, la fel cu a celorlalți doi, și poate chiar mai primejdioasă, prin faptul că și unul și altul erau mai serioși, mai siguri de ei înșiși, mai capabili de a se stăpîni.

Căpitanul începea să simtă că o deprindere irezistibilă amenința să-l înlănțuie de Charlotte. Reuși să-și impună a evita orele la care Charlotte obișnuia să vină la locul noilor lucrări, prin aceea că se scula dis-de-dimineață, rînduia totul, retrăgîndu-se apoi, ca să lucreze în aripa castelului unde locuia. În primele zile, Charlotte socoti acest lucru întîmplător; îl căută pe căpitan în toate locurile posibile; apoi simți că-l înțelege și-l stimă cu atît mai mult.

Dacă evita să fie acum singur cu Charlotte, căpitanul era cu atît mai zelos să anime și să grăbească amenajările în vederea serbării strălucitoare a zilei ei de naștere, ce se apropia: căci, în timp ce făcea să înainteze din vale, din spatele satului, drumul cel comod, el punea să se lucreze și de sus, sub cuvînt că extrage piatră, și rînduise și calculase totul în așa fel, încît cele două părți ale drumului să se întîlnească abia în noaptea din ajun. Pentru noua casă de pe culme, scobitura pivniței se și afla pregătită, mai mult tăiată în stîncă decît săpată în pămînt, și o frumoasă piatră de temelie, cu compartimente și plăci de acoperire, era gata cioplită.

Activitatea exterioară, toate aceste mici intenții amabile, tăinuite, ca și sentimentele lor lăuntrice, mai mult sau mai puțin înăbușite, nu lăsau deloc conversația să se anime, atunci cînd micul grup se găsea laolaltă, așa că Eduard, care avea senzația că ceva lipsește, îl invită într-o seară pe căpitan să-și aducă vioara și s-o acompanieze pe Charlotte la clavecin. Căpitanul nu fu în stare să reziste dorinței generale și, astfel ei doi executară împreună, cu sentiment, plăcere și

fantezie, una dintre cele mai grele piese muzicale, spre cea mai mare desfătare a lor înșiși și a perechii ce-i asculta. Își promiseră să reînceapă mai des și să exerseze mai mult în comun.

— Cîntă mai bine decît noi, Ottilia, spuse Eduard. Să-i admirăm, dar să ne bucurăm totuși cîntînd și noi împreună.

CAPITOLUL IX

Aniversarea sosise și totul fusese terminat: întregul parapet care tivea și înălța drumul satului în partea dinspre apă, la fel și drumul ce trecea pe lîngă biserică, de unde urma un timp linia cărării făcute de Charlotte, urcînd apoi, șerpuitor, peste stînci și lăsînd coliba de mușchi întîi pe stînga, deasupra lui, iar apoi, după o întorsătură completă, pe stînga dedesubtul lui, pentru a ajunge astfel, treptat, pe culme.

O societate numeroasă sosise în ziua aceea. Toată lumea merse la biserică, unde găsi adunată toată comunitatea în veșminte de sărbătoare. După serviciul divin, băieții, tinerii și bărbații porniră în frunte, cum era rînduit; urmau stăpînii castelului împreună cu oaspeții și suita lor; fetițele, fetele și nevestele încheiau cortegiul.

La cotitura drumului fusese amenajat un loc stîncos mai înalt; acolo căpitanul îi invită pe Charlotte și pe oaspeți să se odihnească. De aici cuprindeau cu privirea întregul drum, ceata de bărbați care urcase pînă sus, femeile ce veneau în urmă și care se perindau chiar acum prin fața lor. Pe vremea splendidă ce domnea, priveliștea era încîntătoare. Charlotte se simți surprinsă, mișcată, și strînse călduros mîna căpitanului.

Pășiră pe urmele mulțimii, care înainta încet și începuse să formeze un cerc în jurul locului unde avea să fie ridicată casa. Stăpînul clădirii cu ai săi, precum și oaspeții cei mai distinși, fură invitați să coboare în adîncitura unde piatra de temelie, sprijinită pe o muchie, era pregătită pentru a fi lăsată în jos. Un zidar, frumos gătit, cu mistria într-o mînă și ciocanul într-alta, ținu o plăcută cuvîntare în versuri, pe care n-o putem reda, în proză, decît în chip nedesăvîrșit.[17]

„Trei lucruri, începu el, trebuie luate în seamă la o clădire: să fie așezată în locul potrivit, să aibă temelii solide, să fie desăvîrșit executată. Primul lucru este de fapt treaba stăpînului: căci, după cum în oraș doar principele și comuna pot

hotărî în ce loc să se clădească, tot astfel la țară este privilegiul stăpînului de a spune: aici se va ridica locuința mea și numai aici."

La aceste cuvinte, Eduard și Ottilia nu îndrăzniră să schimbe vreo privire, cu toate să stăteau față-n față și apropiați unul de altul.

„Al treilea lucru, desăvîrșirea, cade în grija multor breslași: da, puțini sînt aceia ce nu-și găsesc aici întrebuințarea. Doar al doilea lucru, fundația, este sarcina zidarului și, ca s-o spunem fără înconjur, partea cea mai însemnată a întregii lucrări. E o sarcină serioasă și invitația noastră este plină și ea de seriozitate, căci această solemnitate este celebrată în adînc. Înăuntrul acestei înguste săpături, ne onorați ca martori ai tainicei noastre săvîrșiri. Vom așeza îndată această piatră bine cioplită, și în curînd pereții de pămînt, pe care îi împodobesc astăzi atîtea persoane arătoase și demne, nu vor mai fi accesibili: vor fi acoperiți.

Această piatră de temelie, care marchează prin colțul ei colțul drept al clădirii, prin unghiurile ei drepte regularitatea acesteia, prin fețele ei urmînd firul cu plumb și cumpăna, poziția perpendiculară și orizontală a tuturor zidurilor și pereților, am putea s-o așezăm fără grijă, căci stabilitatea i-ar fi asigurată de propria ei greutate. Dar nici aici nu va lipsi varul și mortarul căci, după cum acei oameni înclinați prin natură unul spre altul sînt și mai nedespărțiți cînd îi unește legea, așa și pietrele, care s-ar îmbina fie și numai prin forma lor, sînt și mai bine unite prin acești lianți; apoi, cum nu se cuvine să rămîi inactiv printre cei ce lucrează, nu vă veți da înapoi și ne veți fi părtași la muncă și aici."

Întinse apoi mistria sa Charlottei, care o folosi ca să arunce var sub piatră. Și alți cîțiva fură poftiți să facă la fel și numaidecît piatra fu lăsată la pămînt; apoi ciocanul fu îndată înmînat Charlottei și celorlalți, pentru a consacra răspicat, prin cîte trei lovituri, uniunea dintre piatră și sol.

„Munca zidarului, urmă vorbitorul, executată, ce-i drept, acum sub cerul liber, se desfășoară dacă nu totdeauna în taină, totuși spre taină. Temelia, executată după regulă, se acoperă, și chiar în ce privește zidurile, pe care le ridicăm la vedere, abia dacă cineva își aduce aminte de noi la sfîrșit. Mai mult bat la ochi lucrările pietrarului și cioplitorului, iar noi sîntem chiar nevoiți să încuviințăm ca tencuitorul să șteargă cu totul urma mîinilor noastre și să-și însușească

opera noastră, acoperind-o, netezind-o și colorînd-o. Cine trebuie, deci, să aibă grijă mai mult decît zidarul ca lucrul ieșit din mîna lui să-l mulțumească pe el însuși prin faptul că e făcut cum se cuvine? Cine are mai mult temei decît dînsul să-și hrănească conștiința de sine? Cînd casa este ridicată, terenul nivelat și pietruit, cînd fațada este acoperită cu ornamente, privirea lui pătrunde totuși, prin toate învelișurile și recunoaște încă acele încheieturi regulate și îngrijite, cărora întregul își datorează existența și trăinicia.

Dar, după cum omul care a săvîrșit o nelegiuire trebuie să se teamă că, în ciuda oricăror încercări de-a o ascunde, ea va ieși totuși la lumină, tot astfel cel care-a făcut în taină binele trebuie să se aștepte ca și acesta să iasă, împotriva voinței sale, la iveală. Iată de ce facem din această piatră de temelie, în același timp o piatră comemorativă. În cele cîteva adîncituri cioplite la ea, vom îngropa felurite obiecte menite să rămînă mărturie pentru urmașii îndepărtați. Aceste cutii de tablă, lipite cu cositor, conțin informații scrise; plăcile acestea de metal sînt gravate cu tot soiul de fapte memorabile; în aceste sticle frumoase îngropăm cel mai bun vin vechi, însemnînd și vîrsta lui; nu lipsesc nici felurite monezi bătute anul acesta: pe toate le datorăm dărniciei stăpînului clădirii. Și încă mai e loc destul pentru cazul că vreun oaspe sau privitor ar dori să transmită vreun obiect posterității."

După o scurtă pauză, calfa de zidar se uită în jurul ei; dar, cum se întîmplă de obicei în asemenea cazuri, nimeni nu era pregătit, fiecare era surprins, pînă ce, în sfîrșit, un tînăr ofițer vioi se hotărî și spuse:

— Dacă e vorba să contribui cu un lucru ce n-a fost încă depus în acest tezaur, trebuie să-mi tai cîțiva nasturi de la uniformă, care merită, desigur, să fie și ei transmiși posterității.

Zis și făcut! Acum le veniră multora idei asemănătoare. Femeile nu întîrziară să depună cîte unul din micii lor piepteni; flacoane mici cu săruri parfumate și alte podoabe nu fură cruțate. Numai Ottilia șovăi pînă cînd Eduard o smulse, printr-o vorbă amabilă, din contemplarea tuturor obiectelor oferite drept contribuție și depuse în scobiturile pietrei. Ea își desprinse atunci de la gît lanțul de aur de care fusese atîrnat portretul tatălui său și-l așeză cu un gest domol peste celelalte giuvaere; după care Eduard dispuse, cu o oarecare grabă, ca să se procedeze de îndată la aplicarea capacului bine ajustat peste deschizătură și la fixarea lui cu tencuială.

Tînărul zidar, care se arătase cel mai activ în această treabă, reluă poza de orator și urmă:

„Așezăm pe vecie această piatră de temelie spre a chezășui cea mai îndelungată folosință stăpînilor de față și viitori ai acestei case. Îngropînd însă aici un fel de comoară, ne gîndim totodată, cu prilejul celei mai temeinice dintre lucrări, la vremelnicia lucrurilor omenești: ne gîndim la o posibilitate ca acest capac bine pecetluit să fie din nou ridicat, lucru ce s-ar putea întîmpla doar dacă tot ce nici n-am ajuns încă să clădim ar fi nimicit.

Dar tocmai pentru ca această clădire să fie înălțată, înapoi gîndul din viitor! Înapoi la prezent! Acum, după ce vom încheia serbarea de azi, ne apucăm îndată de lucru, pentru ca nici unul din breslașii ce vor duce mai departe munca, deasupra temeliilor noastre, să nu fie nevoit a sta degeaba, pentru ca să se înalțe clădirea și să fie isprăvită grabnic, iar, din ferestrele ei, inexistente încă, stăpînul casei și ai săi, împreună cu oaspeții să-și plimbe cu bucurie privirea asupra ținutului. Drept care, beau în sănătatea lor și a tuturor celor de față!"

Și, cu aceasta, el goli dintr-o înghițitură o cupă de cristal frumos șlefuită și o aruncă în sus; căci e semnul unei bucurii nemăsurate să distrugi vasul de care te-ai folosit într-o împrejurare veselă. De astă dată însă, lucrurile se petrecură altfel; cupa nu mai căzu pe pămînt, și asta fără nici o minune.

Într-adevăr, pentru a înainta construcția, în colțul opus, locul fusese săpat în întregime și se începuse chiar înălțarea zidurilor, ridicîndu-se, pentru aceasta, schela la înălțimea trebuitoare.

Dacă, pentru această solemnitate, eșafodajul fusese anume acoperit cu scînduri și o mulțime de spectatori căpătaseră învoire să se urce pe el lucrul se făcuse spre folosul muncitorilor. Cupa zbură pînă acolo sus și fu prinsă de un om, care văzu în această întîmplare un semn bun pentru el. O arătă de jur-împrejur, fără s-o lase din mînă, și se văzură, gravate pe ea, într-o prea grațioasă înlănțuire, literele E și O: era unul din paharele ce fuseseră fabricate pentru Eduard în tinerețea lui.[18]

Schelăria se golise din nou și cei mai sprinteni dintre oaspeți se urcară pe ea ca să-și arunce ochii împrejur; nu se găseau destule laude pentru frumoasa priveliște ce se oferea în toate direcțiile: căci ce nu descoperă acela ce stă pe un loc

înalt, doar cu un cat mai sus decît alții? Spre interiorul ținutului ieșeau la iveală cîteva sate noi; panglica argintie a rîului se vedea deslușit; ba cineva pretindea că zărește chiar turlele capitalei. În partea din spate, după dealurile păduroase, se ridicau vîrfurile albastre ale unor munți depărtați, iar regiunea din apropiere putea fi cuprinsă în întregime.

— Ar mai trebui doar ca cele trei iazuri să fie unite într-un lac; atunci ochiul ar găsi aici tot ce e măreț și tot ce-și poate dori, spuse unul.

— Asta s-ar putea face, spuse căpitanul, căci ele formau încă în vremea de demult un lac de munte.

— Rog numai să fie cruțat pîlcul meu de platani și de plopi, care stă atît de frumos lîngă iazul din mijloc, spuse Eduard. Vezi — se întoarse el către Ottilia, făcînd-o să înainteze cîțiva pași și arătînd spre vale — acești copaci i-am plantat eu însumi.

— De cînd stau oare acolo? întrebă Ottilia.

— Cam de pe vremea de cînd ești pe lume, răspunse Eduard. Da, scumpa mea copilă, plantam pe timpul cînd încă mai erai în leagăn.

Întreaga societate se întoarse la castel. După încheierea mesei, fură poftiți la o plimbare prin sat pentru a inspecta și acolo noile amenajări. Din îndemnul căpitanului, locuitorii se adunaseră în fața caselor; nu stăteau în rînduri, ci grupați natural pe familii, parte ocupîndu-se cu treburile de la sfîrșitul zilei, parte odihnindu-se pe noile bănci. Acceptaseră ca o plăcută datorie să împrospăteze, cel puțin duminica și în zilele de sărbătoare, această curățenie și această rînduială.

O intimitate dublată de afecțiune, așa cum se născuse între prietenii noștri, nu poate fi întreruptă decît în chip neplăcut de o societate mai numeroasă. Toți patru fură mulțumiți să se retragă singuri în marele salon; dar acest sentiment de liniște casnică fu oarecum tulburat de faptul că o scrisoare ce fusese înmînată lui Eduard anunța oaspeți noi pentru a doua zi.

— Cum bănuisem, strigă Eduard Charlottei, contele nu se lasă așteptat: sosește mîine.

— Atunci nici baroana nu poate fi departe, răspunse Charlotte.

— Firește că nu! răspunse Eduard; va sosi și ea, pe un traseu aparte. Ne roagă să-i găzduim peste noapte și doresc să-și continue poimîine călătoria împreună.

— Trebuie deci să ne facem din timp pregătirile, Ottilia! spuse Charlotte.

— Cum poruncești să-i instalăm? întrebă Ottilia.

Charlotte îi dădu indicații generale și Ottilia se îndepărtă. Căpitanul se interesă de relațiile dintre cele două persoane, pe care nu le cunoștea decît foarte vag. Odinioară, cînd fiecare din ei era căsătorit, se îndrăgostiseră pătimaș unul de altul. Două căsnicii nu puteau fi tulburate fără a face vîlvă; se gîndiră la divorț. Pentru baroană acesta devenise posibil, pentru conte nu. Se văzură nevoiți să se separe de ochii lumii, dar legătura continuă; și dacă iarna nu puteau fi împreună în orașul de reședință, își găseau o compensație vara, în diferite călătorii de plăcere și la băi. Erau amîndoi puțin mai în vîrstă decît Eduard și Charlotte și legați cu toții printr-o strînsă prietenie, din vremea petrecută, cu ani în urmă, la Curte. Păstraseră totdeauna bune relații, cu toate că Eduard și Charlotte nu aprobau neapărat totul la prietenii lor. Numai că, de astă dată, sosirea lor apărea cu totul nedorită Charlottei și, dacă ar fi căutat atent cauza, ar fi văzut că, de fapt, era la mijloc grija pentru Ottilia. Buna și curata copilă nu trebuia să aibă atît de timpuriu în fața ochilor un asemenea exemplu.

— Ar mai fi putut rămîne fiecare acasă cîteva zile, pînă cînd am fi isprăvit cu vînzarea fermei din pădure, spuse Eduard tocmai cînd intra din nou Ottilia. Proiectul contractului e gata; una din copii o am aici, ne lipsește însă cealaltă și bătrînul nostru secretar e foarte bolnav.

Căpitanul se oferi să copieze actul; Charlotte de asemenea; dar împotriva acestui lucru erau de făcut unele obiecțiuni.

— Dați-mi-l mie! strigă cu oarecare precipitare Ottilia.

— N-ai s-o scoți la capăt, spuse Charlotte.

— E drept că ar trebui să-l am poimîine dimineață și e mult de scris, zise Eduard.

— Va fi gata, strigă Ottilia, care ținea de-acum în mînă hîrtia.

În dimineața următoare, pe cînd căutau să zărească din timp, de la catul de sus, sosirea oaspeților cărora voiau să le iasă fără greș în întîmpinare, Eduard spuse:

— Dar cel ce se-apropie, călare, atît de încet, acolo, pe drum, cine-o fi?

Căpitanul descrise mai amănunțit înfățișarea călărețului.

— Atunci tot dînsul e, spuse Eduard; căci amănuntele, pe care le vezi mai deslușit decît mine, se potrivesc perfect cu întregul pe care-l zăresc foarte bine. Este Mittler. Dar ce l-o fi făcînd să călărească încet, atît de încet?

Personajul se apropie; era cu adevărat Mittler. Îl primiră amabil cînd urcă agale scara.

— De ce n-ai venit ieri? îi strigă Eduard.

— Nu-mi plac serbările zgomotoase, ripostă celălalt. Astăzi, însă, după ce-au trecut, vin să serbez în liniște, cu voi, aniversarea prietenei mele.

— Cum de poți dispune de atîta timp? întrebă în glumă Eduard.

— Vizita mea, dacă are vreun preț pentru voi, o datorați unei reflecții pe care am făcut-o ieri. M-am bucurat din inimă, o jumătate de zi, într-o casă în care mijlocisem pacea și am auzit atunci că aici se serbează ziua de naștere. „S-ar putea privi, la urma urmei, ca egoism, mi-am spus eu în gînd, faptul că nu înțelegi să te bucuri decît împreună cu aceia pe care i-ai convins să facă pace. De ce nu te-ai bucura o dată și cu prieteni care ocrotesc și întrețin pacea?" Zis și făcut! Iată-mă aici, așa cum îmi propusesem.

— Ieri ai fi dat de o societate mare, spuse Charlotte; astăzi nu găsești decît una mică. Îi vei vedea pe conte și pe baroană, care și ei ți-au mai dat de furcă.

Din mijlocul celor patru prieteni, care-l înconjuraseră pe acest ciudat bărbat ca pe un oaspe binevenit, el țîșni cu iuțeală, întunecat, căutîndu-și îndată pălăria și cravașa.

— Parcă m-ar urmări totdeauna o zodie rea, de îndată ce vreau și eu să mă odihnesc odată și să mă simt bine! Dar cine mă pune să-mi lepăd caracterul? N-ar fi trebuit să viu, și acum iată-mă izgonit. Căci cu oamenii aceia nu vreau să rămîn sub același acoperiș; și fiți cu băgare de seamă; ei n-aduc decît nenorociri! Firea lor e ca o plămadă care molipsește totul.

Încercară să-l îmbuneze, dar în zadar.

— Cel ce aduce atingere căsătoriei, exclamă el, cel ce subminează, cu vorba sau chiar cu fapta, acest fundament al oricărei societăți morale, acela va avea de-a face cu mine; sau, dacă nu izbutesc să-i pun frîu, nu vreau să știu de el. Căsătoria este începutul și culmea oricărei civilizații. Ea îl îmblînzește pe sălbatic, iar omul cel mai cultivat n-are prilej mai bun de a-și dovedi blîndețea. Ea trebuie să fie indiso-

lubilă, căci aduce atîta fericire, încît orice nefericire izolată nici nu trage în cumpănă. Și cum poate fi vorba de nefericire? Nerăbdarea e aceea care pune din cînd în cînd stăpînire pe om; și atunci el găsește de cuviință să se considere nefericit. Dar e de ajuns să lase acel moment să treacă și se va considera fericit că un lucru care a dăinuit atît de mult mai dăinuie încă. Pentru despărțire nu există nici un temei suficient. Condiția umană se situează la o asemenea altitudine în ce privește suferințele și bucuriile, încît nici nu se poate calcula cît se îndatorează doi soți unul față de altul. E o datorie fără margini pe care numai veșnicia o poate stinge. Lucrul poate fi uneori incomod, sînt gata să recunosc, dar așa și trebuie. Nu sîntem oare căsătoriți și cu conștiința, de care am vrea de multe ori să ne dezbărăm, căci e mai incomodă decît poate vreodată deveni un soț sau o soție?

El spuse toate astea cu aprindere și ar mai fi urmat o bună vreme să vorbească, dacă poștalionii n-ar fi vestit, sunînd din corn, că soseau stăpînii lor, ale căror calești intrară în același timp în curtea castelului, din direcții diferite, ca și cum totul ar fi fost dinainte minuțios calculat. Cînd cei din casă alergară să-i întîmpine, Mittler se ascunse, ceru să i se aducă murgul la hanul din sat, încălecă și porni mohorît mai departe.

CAPITOLUL XI

Oaspeții fură primiți cu urări de bun-sosit și conduși în casă; se bucurară că pășesc iarăși prin încăperile în care petrecuseră odinioară atîtea zile frumoase și pe care nu le mai văzuseră de multă vreme. Nespus de plăcută fu prezența lor și pentru prieteni. Contele și baroana s-ar fi putut număra printre acele nobile și frumoase persoane pe care, la o vîrstă mijlocie, aproape că le întîlnești cu mai multă bucurie decît în tinerețe, căci, deși le lipsește poate ceva din strălucirea juvenilă, ele trezesc totuși, odată cu simpatia, o netăgăduită încredere. Și această pereche se acomoda cît se poate de bine oriunde. Degajarea cu care primeau și tratau situațiile vieții, veselia și vizibila lor spontaneitate se transmiteau îndată celorlalți și o înaltă demnitate învăluia totul, fără să se observe vreo constrîngere.

Această influență se făcu simțită imediat în sînul grupului. Noii-veniți, descinși direct din lumea mare, cum se

putea vedea după îmbrăcăminte, după accesorii, ca și după tot ce-i înconjura, formau oarecum cu prietenii noștri, cu viața lor rustică și ascuns pătimașă, un contrast, care dispăru însă foarte curînd, căci amintirile vechi se contopiră cu simpatia actuală și o conversație animată, pornită rapid, îi legă repede pe toți.

Nu trecu însă mult și o separare se și produse. Doamnele se retraseră în aripa în care locuiau, unde se distrară îndeajuns făcîndu-și tot felul de confidențe și prinzînd să treacă în revistă ultimele modele și croieli pentru rochiile de dimineață, pălării și alte găteli, în timp ce bărbații se ocupară de noile berline, de prezentarea de cai, începînd pe loc să se tocmească și să facă schimburi.

Abia la masă se întîlniră din nou cu toții. Își schimbaseră hainele, și perechea sosită apăru și de astă dată în cea mai favorabilă lumină. Tot ce purtau cei doi era nou și făcea impresia că nu a mai fost văzut nicăieri, avînd totuși de pe acum aerul de a fi devenit obișnuit și comod prin folosință.

Conversația fu vioaie și variată, căci în prezența unor asemenea persoane interesul pare să se îndrepte spre totul și nimic. Foloseau limba franceză pentru ca servitorii să nu înțeleagă ce se spune, iar discuțiile alunecau cu dezinvoltură și deliciu de la întîmplări din lumea înaltă la altele, din păturile de mijloc. Asupra unui singur punct conversația se opri mai mult decît ar fi fost firesc, atunci cînd Charlotte se interesă despre o prietenă din copilărie și află cu oarecare surprindere că divorțul ei avea să fie pronunțat în curînd.

— E neplăcut, spuse Charlotte, ca atunci cînd socotești că prietenii absenți sînt odată pentru totdeauna în siguranță și că o prietenă pe care o iubești e căpătuită, să afli iarăși, pe negîndite, că soarta ei este în cumpănă și că viața ei va trebui să urmeze cărări noi, poate la fel de nesigure.

— La drept vorbind, draga mea, răspunse contele, vina e a noastră dacă sîntem surprinși în acest chip. Ne place să ne reprezentăm lucrurile pămîntești și îndeosebi legăturile matrimoniale ca foarte trainice; iar în ce privește ultimul punct, comediile, pe care le vedem reluate neîncetat, ne duc la astfel de închipuiri care nu coincid cu mersul lumii. În comedie vedem căsătoria înfățișată ca țintă supremă a unei dorințe, a cărei împlinire este amînată prin piedicile ivite în cursul mai multor acte și, în clipa cînd această țintă este atinsă, cortina cade și satisfacția momentului se prelungește

în sufletul nostru. În lume lucrurile se petrec altfel; aici jocul continuă după cortină și, cînd aceasta se ridică iarăși, ai prefera să nu mai vezi și nici să nu mai auzi ceva din el.

— Chiar așa rău nu pot sta lucrurile, spuse Charlotte zîmbind, fiindcă vedem că și persoane care au coborît de pe această scenă ar fi foarte dispuse să joace iarăși un rol pe ea.

— La asta nu se poate replica, spuse contele. Oamenii își asumă cu plăcere un rol nou; cunoscînd bine lumea, ne dăm seama că și în căsătorie numai această durată eternă, categorică, în mijlocul atîtor lucruri schimbătoare, e aceea care poartă în sine ceva nepotrivit. Unul dintre prietenii mei a cărui bună-dispoziție se manifesta mai ales în propuneri pentru legi, afirmă că fiecare căsătorie n-ar trebui încheiată decît pe cinci ani. Acesta, susținea el, e un număr nepereche, frumos și sacru, iar un atare răstimp ar fi tocmai îndestulător pentru ca doi soți să se cunoască între ei, să aducă pe lume copii, să se certe și, ce e mai frumos, să se reîmpace. De obicei, el exclama: „Ce fericit s-ar scurge prima perioadă! Doi, trei ani, cel puțin, ar trece în chip plăcut. Pe urmă, unul din parteneri ar ține desigur să vadă legătura durînd mai mult, amabilitatea ar crește pe măsură ce s-ar apropia termenul rezilierii. Partenerul indiferent, ba chiar nemulțumit, ar fi îmbunat și cîștigat printr-o asemenea purtare. Așa cum uiți de trecerea orelor cînd te afli într-o bună companie, acea pereche ar uita că vremea se scurge și s-ar găsi extrem de agreabil surprinsă observînd, abia după expirarea termenului, că el a și fost, tacit, amînat."

Oricît de cuviincios și de vesel sunau aceste cuvinte și cu toate că, după cum simțea bine Charlotte, se putea da acestei glume o tălmăcire profund morală, asemenea declarații nu-i erau plăcute, mai ales din grijă pentru Ottilia. Știa prea bine că nimic nu e mai primejdios decît o conversație din cale afară de liberă, care tratează o situație condamnabilă sau pe jumătate condamnabilă ca pe una obișnuită, normală, ba chiar demnă de laudă; și în această categorie intră negreșit tot ce aduce o atingere legăturii conjugale. Căută de aceea, cu dibăcia ei obișnuită, să abată conversația de la această temă; cum totuși nu izbuti, îi păru rău că Ottilia organizase totul atît de bine încît să nu fie obligată să se scoale de la masă. Calmă și atentă, copila se înțelegea cu majordomul prin semne și priviri, astfel că tot serviciul mer-

gea de minune, cu toate că livreaua era purtată de cîțiva servitori noi și neîndemînatici.

Și astfel contele, nesimțind diversiunea Charlottei, continuă să-și exprime părerea despre acest subiect. Pe el, care în general nu obișnuia să devină cît de cît supărător în conversație, această problemă îl apăsa prea mult pe suflet, iar greutățile întîmpinate în despărțirea de soția lui îl făceau să fie amar față de tot ce privea legătura conjugală, pe care totuși o dorea atît de arzător cu baroana.

— Prietenul acela, urmă el, mai formula alt proiect de lege. „O căsnicie să fie considerată indisolubilă numai atunci cînd ori amîndouă părțile, ori cel puțin una din ele, e căsătorită pentru a treia oară. Căci o asemenea persoană recunoaște fără putință de tăgadă că, pentru ea, căsătoria este indispensabilă. Într-un asemenea caz, e cunoscută totodată și comportarea ei din căsătoriile anterioare precum și dacă are ciudățenii din acelea care să ducă mai des la despărțire decît relele însușiri. Este deci nevoie ca fiecare parte să ia informații despre cealaltă, fiind cu băgare de seamă atît față de cei căsătoriți cît și față de cei necăsătoriți, căci nu se știe cum se pot prezenta cazurile."

— Aceasta ar spori, firește, mult interesul societății, spuse Eduard, căci într-adevăr, astăzi, dacă sîntem căsătoriți, nimeni nu mai întreabă nici de virtuțile, nici de cusururile noastre.

— Într-o asemenea rînduială, interveni baroana zîmbind, scumpii noștri amfitrioni ar fi și depășit cu succes două trepte și s-ar putea pregăti pentru cea de-a treia.

— La ei lucrurile au reușit, spuse contele; aici moartea a făcut de bună voie ceea ce consistoriile nu obișnuiesc să facă decît în silă.

— Să-i lăsăm pe morți să se odihnească, ripostă Charlotte cu o privire pe jumătate serioasă.

— De ce? interveni contele, din moment ce ne putem aduce aminte de ei cu toată cinstea! Au fost destul de modești să se mulțumească numai cu cîțiva ani, în schimbul binelui pe care, în atîtea sensuri, l-au lăsat în urma lor.

— Numai de n-ar trebui, în asemenea cazuri, să se aducă drept jertfă cei mai buni ani ai vieții, spuse baroana cu un oftat înăbușit.

— E adevărat, reluă contele; am avea de ce să desperăm dacă îndeobște în lume n-ar fi atît de puține lucrurile

care să aibă urmările dorite. Copiii nu împlinesc ceea ce promit; tinerii, foarte rar, și, dacă își țin cuvîntul, atunci lumea e aceea ce nu și-l ține față de ei.

Charlotte, mulțumită de a vedea conversația luînd o altă întorsătură, spuse cu veselie:

— Ei da! trebuie și așa să ne deprindem destul de timpuriu a ne bucura de ce e bun doar cu porția și cu bucata.

— Desigur, răspunse contele, ați avut parte amîndoi de vremuri frumoase. Cînd îmi aduc aminte de anii cînd dumneata și Eduard formați cea mai frumoasă pereche de la Curte! Astăzi, nici vorbă de timpuri atît de strălucite, sau de figuri atît de radioase. Cînd dansați împreună, ochii tuturora erau îndreptați spre voi; și cît de solicitați erați amîndoi, în vreme ce n-aveați ochi decît unul pentru altul!

— Întrucît atîtea lucruri s-au schimbat, spuse Charlotte, cred că putem să ascultăm cu modestie aprecierile frumoase.

— Adesea l-am dezaprobat în taină pe Eduard, spuse contele, pentru că n-a fost mai perseverent; căci, pînă la urmă, ciudații lui părinți ar fi cedat, și a cîștiga zece ani de tinerețe nu este o nimica toată.

— Trebuie să-i iau apărarea, interveni baroana. Nici Charlotte nu era cu totul fără vină, cu totul lipsită de cochetărie și, cu toate că îl iubea pe Eduard din adîncul inimii, alegîndu-și-l în taină ca soț, am fost martora felului cum îl chinuia deseori, astfel încît a fost ușor de împins la nenorocita hotărîre de a pleca în călătorie, de a se depărta, de a se deprinde să trăiască fără ea.

Eduard făcu baroanei din cap un semn de aprobare și-i păru recunoscător pentru intervenția ei.

— Și acum, urmă ea, trebuie să adaug un cuvînt pentru dezvinovățirea Charlottei: bărbatul care o curta pe-atunci se remarcase de mult prin înclinația pentru dînsa și, cînd îl cunoșteai mai bine, era, cu siguranță, mai amabil decît vreți să admiteți voi ceilalți.

— Scumpă prietenă, răspunse contele cam aprins, să recunoaștem că el nu-ți era cu totul indiferent și că, de fapt, Charlotte avea mai mult temei să se teamă de dumneata decît de vreo alta. După părerea mea, este o trăsătură foarte frumoasă a femeilor aceea că păstrează atîta timp afecțiunea lor pentru un bărbat, fără s-o lase să fie tulburată sau suprimată de nici un fel de despărțire.

3

— Această frumoasă însuşire, replică baroana, bărbaţii o au în şi mai mare măsură. Cel puţin în ce te priveşte, scumpul meu conte, am observat că nimeni n-are mai multă putere asupra dumitale decît o femeie pentru care ai avut odinioară o înclinaţie. Astfel, te-am văzut, la rugămintea uneia, dîndu-ţi mai multă osteneală să dobîndeşti ceva pentru ea decît ar fi obţinut poate de la dumneata prietena din acel moment.

— Un asemenea repro poate fi acceptat bucuros, răspunse contele; dar, în ce-l priveşte pe primul bărbat al Charlottei, nu-l puteam suferi tocmai pentru că mi-a răzleţit frumoasa pereche: o pereche cu adevărat predestinată, care, odată unită, n-avea nici să se teamă de acel termen fatal de cinci ani, nici să se gîndească la o a doua sau chiar la o a treia căsătorie.

— Vom încerca, spuse Charlotte, să recîştigăm timpul pierdut.

— Atunci va trebui să nu zăboviţi, spuse contele. Căsătoriile dumneavoastră dintîi, continuă el cu oarecare vehemenţă, au fost, s-o spunem deschis, de-a dreptul detestabile; şi, din păcate, căsătoriile au, în genere — îngăduiţi-mi o expresie mai violentă — ceva neghiob: ele strică relaţiile cele mai tandre şi, de fapt, totul nu se datorează decît greoaiei securităţi pe care o urmăreşte cel puţin una din părţi. Totul se înţelege de la sine şi soţii par a se fi unit doar pentru ca, de-atunci încolo, fiecare în parte să-şi vadă de drumul lui.

În acel moment, Charlotte, care voia să pună capăt odată pentru totdeauna acestei conversaţii, recurse la o întorsătură îndrăzneaţă, care îi reuşi. Discuţia deveni mai generală, cei doi soţi şi căpitanul avură putinţa să ia parte la ea; chiar şi Ottiliei i se dădu prilejul să vorbească, şi desertul fu gustat în cea mai bună dispoziţie, lucru la care contribuiră cum nu se poate mai bine bogăţia fructelor prezentate în coşuleţe graţioase şi belşugul pestriţ de flori împărţite cu gust în vase de preţ.

Se vorbi şi despre noile amenajări din parc, care fură vizitate îndată după masă. Ottilia se retrase sub pretextul ocupaţiilor ei casnice; de fapt însă, ea reluă transcrierea documentului. Contele se întreţinu cu căpitanul; mai tîrziu, Charlotte li se alătură. Cînd ajunseră pe culme, iar căpitanul alergă cu amabilitate pentru a aduce de jos planul, contele îi spuse Charlottei:

— Bărbatul acesta îmi place extraordinar de mult. E foarte instruit și are logică în tot ce spune. Tot așa activitatea lui pare foarte serioasă și susținută. Ceea ce face el aici ar avea, într-un cerc mai înalt, o însemnătate considerabilă.

Charlotte ascultă laudele la adresa căpitanului cu o intimă mulțumire. Se stăpîni însă și confirmă cu calm și claritate cele spuse. Dar care nu-i fu surprinderea cînd contele urmă:

— Această cunoștință se nimerește bine. Cunosc un post pentru care acest om e cu totul potrivit și, recomandîndu-l, pot în același timp să-l fac fericit pe el și să îndatorez un prieten sus-pus.

Fu ca și cum un trăsnet ar fi lovit-o pe Charlotte. Contele nu observă nimic, căci femeile, deprinse să se stăpînească fără încetare, păstrează chiar și în cazurile cele mai extraordinare un fel de cumpăt aparent. Ea nu-i mai auzi însă cuvintele, cînd contele adăugă:

— Cînd am ajuns la o convingere, nu zăbovesc mult. Mi-am și compus în minte scrisoarea și sînt grăbit s-o scriu. Îmi veți procura un curier călare pe care să-l pot trimite încă în seara asta.

Charlotte simțea o sfîșiere lăuntrică. Surprinsă de aceste propuneri precum și de ea însăși, nu putea scoate o vorbă. Din fericire, contele urmă să vorbească despre proiectele sale cu privire la căpitan, ale căror avantaje, nu puteau să nu devină pentru Charlotte tot mai evidente. În acel moment, căpitanul reveni și-și desfășură sulul în fața contelui. Dar ea, cu ce privire schimbată se uită la prietenul pe care urma să-l piardă! Cu un salut abia schițat, se întoarse și se grăbi să coboare spre coliba de mușchi. Încă la jumătatea drumului o înecară lacrimile, apoi se aruncă în încăperea strîmtă a micului ermitaj și căzu pradă cu totul unei dureri, unei patimi, unei disperări, în privința cărora, cîteva clipe mainainte, nu avusese nici cea mai mică bănuială.

Pe de altă parte, Eduard se plimbase cu baroana în lungul iazurilor. Femeie perspicace căreia îi plăcea să fie informată despre toate, ea observă curînd, în cursul unei conversații fin iscoditoare, că Eduard se pierdea în laude la adresa Ottiliei; și se pricepu să-i dezlege încetul cu încetul limba, în chip atît de natural, încît, pînă la urmă, nu-i rămase nici o îndoială că nu era vorba doar de o pasiune crescîndă, ci de una ajunsă cu adevărat la plenitudine.

Femeile măritate, chiar dacă nu se iubesc una pe alta, sînt totuşi solidare, mai ales împotriva fetelor tinere. Urmările acestei înclinaţii apărură de îndată limpede minţii ei experimentate. La aceasta se adăugă faptul că, încă în dimineaţa acelei zile, vorbise cu Charlotte despre Ottilia, dezaprobase şederea la ţară a acestei copile, mai ales ţinînd seama de firea ei reţinută, şi propusese s-o ducă pe Ottilia în oraş la o prietenă care cheltuia mult pentru educaţia singurei ei fiice, căutîndu-i doar o tovarăşă blîndă; aceasta avea să fie privită ca o a doua fiică şi să se bucure de aceleaşi avantaje. Charlotte îşi rezervase să chibzuiască asupra propunerii. Acum însă, privirea aruncată în sufletul lui Eduard schimbă această simplă sugestie a baroanei în intenţie fermă, şi cu cît lucrul i se limpezea mai bine înainte, cu atît mai mult măgulea ea exterior dorinţele lui Eduard. Căci nimeni nu era mai stăpîn pe sine decît această femeie, şi controlul pe care-l exercităm asupra noastră în ocazii extraordinare ne deprinde să tratăm cu prefăcătorie chiar şi un caz din cele mai comune, ne dispune, ca unii ce avem atîta puterea asupra noastră, să extindem această dominaţie şi asupra celorlalţi, spre a compensa într-un fel, prin succese exterioare, ceea ce ne lipseşte lăuntric.

La această stare de spirit se adaugă, de obicei, un fel de bucurie răutăcioasă, tainică în faţa orbirii celorlalţi, în faţa inconştienţei care-i face să cadă în cursă. Ne bucurăm nu numai de succesul imediat, ci, în acelaşi timp, de jena ce-i va cuprinde, pe neaşteptate, mai tîrziu. Şi astfel, baroana fu destul de răutăcioasă ca să-l invite pe Eduard împreună cu Charlotte la culesul viilor pe domeniile ei, iar la întrebarea lui Eduard, care dorea să ştie dacă le e îngăduit s-o aducă şi pe Ottilia, să răspundă într-un chip pe care acesta îl putea interpreta, după plac, în favoarea sa.

Eduard se şi apucase să vorbească plin de încîntare despre acel minunat ţinut, cu marele rîu, dealurile, stîncile şi podgoriile lui, despre vechi castele şi plimbări cu barca, despre plăcerile culesului, ale tescuitului şi toate celelalte, bucurîndu-se dinainte, cu voce tare, în inocenţa inimii sale, de impresia pe care scene de acest fel aveau s-o facă asupra sufletului tînăr al Ottiliei. În acea clipă o văzură pe Ottilia apropiindu-se, şi baroana se grăbi să-i ceară lui Eduard să nu scape cumva vreo vorbă despre această călătorie proiectată pentru toamnă, căci, de obicei, lucrurile de care te bucuri cu atîta timp înainte nu se împlinesc. Eduard îi făgădui, dar

o sili să meargă mai repede în întîmpinare Ottiliei, ba, la urmă, i-o luă cîțiva pași înainte, în graba lui de a ajunge la draga copilă. O bucurie adîncă iradia din toată făptura lui. Îi săruta mîna în care îi puse un buchet de flori de cîmp, pe care le culesese în drum. În fața acestui spectacol, baroana se simți aproape cuprinsă de amărăciune. Căci, dacă nu putea aproba ceea ce era vinovat în această pasiune, era cu atît mai puțin în stare să asocieze ceea ce era amabil și atrăgător în purtarea lui Eduard cu fata aceea neînsemnată și fără experiență.

Cînd se regăsiră toți la cină, o dispoziție cu totul nouă se răspîndise în sînul grupului. Contele, care întocmise scrisoarea și expediase curierul încă înainte ca lumea să se așeze la masă, se întreținea cu căpitanul pe care, în seara aceea, îl luase lîngă dînsul, descosîndu-l din ce în ce mai mult, cu tact și pătrundere. Baroana, așezată la dreapta contelui, găsea puțină distracție în acea parte, și tot atît de puțină la Eduard; acesta, mai întîi însetat, apoi animat, nu cruța vinul și conversa însuflețit cu Ottilia pe care o atrăsese lîngă el, în timp ce Charlottei, stînd lîngă căpitan în partea cealaltă, îi erau greu, aproape cu neputință, să-și ascundă mișcările inimii.

Baroana avu tot răgazul să-i studieze. Remarcă tulburarea Charlottei și, întrucît nu avea în minte decît relațiile lui Eduard cu Ottilia, se convinse ușor că și Charlotte era preocupată și supărată de purtarea soțului ei; chibzui așadar asupra celei mai bune căi de a-și atinge scopurile.

După cină continuă să domnească o oarecare dezbinare printre comeseni. Contele, care voia să-l cerceteze pe căpitan mai temeinic, trebui, în fața acestui om atît de calm, cîtuși de puțin vanitos și în genere laconic, să recurgă la fel de fel de ocolișuri pentru a afla ceea ce dorea. Umblau împreună încoace și încolo, într-o parte a salonului, în vreme ce Eduard, înviorat de vin și de speranță, glumea cu Ottilia lîngă o fereastră, iar Charlotte și baroana se plimbau alături, mute, în partea cealaltă a salonului. Tăcerea lor, ca și faptul că nu-și găseau nici un rost, duseră în cele din urmă la o stagnare generală. Femeile se retraseră în aripa lor, bărbații în cealaltă, și astfel ziua aceea păru încheiată.

CAPITOLUL XI

Eduard îl însoţi pe conte pînă în camera lui şi se lăsă uşor ademenit, luat cu vorba, să mai rămînă o vreme cu dînsul. Contele se pierdea în vremurile trecute, evocînd însufleţit frumuseţea Charlottei, pe care o descrise cu mult foc, ca un adevărat cunoscător.

— Un picior frumos, spuse el, este un mare dar al naturii! Farmecul acesta e indestructibil. Am observat-o astăzi pe cînd umbla; îţi vine încă şi acum să-i săruţi pantoful şi să reînnoieşti omagiul, ce-i drept, cam barbar, dar adînc simţit al sarmaţilor[19] care nu cunosc nimic mai bun, pentru a-şi arăta iubirea şi adoraţia faţă de o persoană, decît să închine pentru ea bînd din pantoful ei.

Vîrful piciorului nu rămase singurul obiect de elogii între cei doi confidenţi. Trecură de la persoana ei la vechi istorii şi aventuri, ajungînd la piedicile puse odinioară întîlnirilor dintre cei doi îndrăgostiţi, la osteneala ce şi-o dăduseră aceştia, la artificiile pe care le inventaseră doar pentru a-şi putea spune că se iubesc.

— Îţi aduci aminte, urmă contele, de aventurile din care, cu altruismul prieteniei, te-am ajutat să ieşi atunci cînd prea înalţii noştri stăpînitori au venit să-şi viziteze unchiul, adunîndu-se cu toţii în vastul castel? Petrecusem ziua în festivităţi şi veşminte de gală; o parte a nopţii, cel puţin, urma să se scurgă schimbînd liber vorbe drăgăstoase.

— Ţinuseşi bine minte drumul spre camerele doamnelor de onoare, spuse Eduard. Am ajuns la iubita mea cu bine.

— Care, reluă contele, se gîndise mai mult la convenienţe decît la mulţumirea mea şi păstrase lîngă dînsa o foarte urîtă păzitoare de virtute; astfel încît, în timp ce vă amuzaţi de minune cu vorbe şi priviri dulci, eu am avut parte de o soartă nespus de neplăcută.

— Chiar ieri, răspunse Eduard, cînd v-aţi anunţat sosirea, mi-am amintit împreună cu soţia mea de această istorie şi mai ales de retragerea noastră. Am greşit drumul, nimerind în anticamera gărzii. Cum ştiam foarte bine să ne descurcăm mai departe, crezurăm că vom putea trece fără nici o piedică prin faţa acestui post, la fel ca prin faţa celorlalte. Dar, care nu ne fu mirarea cînd deschiserăm uşa! Drumul era barat cu saltele, pe care dormeau uriaşii, culcaţi pe mai multe rînduri. Singurul om treaz în post ne privi uimit;

noi însă, cu curajul și neastîmpărul tinereții, trecurăm foarte liniștiți peste cizmele întinse, fără ca măcar unul dintre acești sforăitori fii ai lui Enac[20] să se fi deșteptat.

— Aveam mare poftă să mă poticnesc ca să se iște zgomot, spuse contele; ce ciudată înviere am fi văzut!

În clipa aceea, orologiul castelului bătu ora douăsprezece.

— E tocmai miezul nopții, spuse contele zîmbind, și momentul potrivit. Trebuie să-ți cer un serviciu, dragă baroane: condu-mă astăzi, așa cum te-am condus eu atunci; am făgăduit baroanei să-i mai fac o vizită. N-am stat de vorbă singuri toată ziua, nu ne-am văzut de atîta vreme și nimic nu e mai firesc decît să-ți fie dor de un ceas de intimitate. Arată-mi drumul pînă acolo, pe cel de întoarcere voi ști să-l găsesc singur, și în orice caz nu va trebui să mă împiedic în cizme.

— Îmi voi împlini cu multă plăcere această datorie de ospitalitate, răspunse Eduard; atît numai că cele trei doamne sînt împreună în cealaltă aripă. Cine știe dacă nu le vom găsi încă laolaltă, sau ce alte complicații vom stîrni, care pot lua o întorsătură neprevăzută.

— Nici o grijă, spuse contele, baroana mă așteaptă. La ora asta, e cu siguranță în camera ei, și singură.

— Dealtfel e foarte simplu, reluă Eduard.

Apucă un sfeșnic și coborî, luminînd drumul contelui, o scară secretă ce ducea la un coridor lung. La capătul lui, Eduard deschise o mică ușă. Urcară o scară în spirală; sus, pe un palier îngust, Eduard făcu semn contelui, trecîndu-i sfeșnicul, spre o ușă tapetată din dreapta, care se deschise la prima încercare, primindu-l pe conte și lăsîndu-l în urmă pe Eduard, în beznă.

O altă ușă, în stînga, ducea spre camera de culcare a Charlottei. Eduard auzi voci și trase cu urechea. Charlotte stătea de vorbă cu camerista ei:

— Ottilia s-a culcat?

— Nu, răspunse cealaltă; e încă jos și scrie.

— Aprinde atunci lampa de noapte, spuse Charlotte, și du-te la tine în cameră. E tîrziu. Lumînarea o voi stinge eu însămi și mă voi culca singură.

Eduard auzi cu încîntare că Ottilia mai scria. „Lucrează pentru mine"! gîndi el triumfător. Adîncit în el însuși, pe întuneric, o vedea șezînd și scriind; i se părea că se apropie

de ea, că o vede întorcîndu-se spre el; simțea o dorință irezistibilă de a fi încă o dată lîngă dînsa. Din locul unde se afla, nici un drum însă nu ducea la mezaninul unde locuia ea. Se găsea însă nemijlocit lîngă ușa soției sale. O ciudată confuzie se produse în sufletul lui; încercă să deschidă ușa, o găsi încuiată, bătu ușor în ea, dar Charlotte nu auzi.

Ea se plimba în lung și în lat, agitată, în camera vecină cu iatacul, care era mai spațioasă. Își repeta iarăși și iarăși ceea ce frămîntase destul de des în gînd, de cînd cu acea propunere neașteptată a contelui. Îl vedea aievea parcă pe căpitan. El umplea încă toată casa, însuflețea încă plimbările; și avea să plece, toate acestea aveau să devină pustii! Își spunea tot ce-și poate spune cineva, ba găsea chiar de pe acum, așa cum facem de obicei, o oarecare mîngîiere la gîndul că și asemenea dureri se potolesc cu vremea. Blestema timpul lung de care ai nevoie spre a le potoli; blestema vremea morții, cînd ele se vor fi potolit.

În cele din urmă, refugiul în plîns fu cu atît mai binevenit cu cît era rar la dînsa. Se trînti pe sofa și se lăsă cu totul pradă durerii. Cît despre Eduard, el nu se putu depărta de ușă; bătu încă o dată și a treia oară, puțin mai tare, astfel încît Charlotte auzi foarte clar bătăile în tăcerea nopții și se ridică speriată. Primul ei gînd fu acela că putea, că trebuia să fie căpitanul; al doilea, că acest lucru era cu neputință. Crezu într-o iluzie; dar auzise bătăile, dorea, se temea să le fi auzit. Trecu în camera de culcare, se apropie încet de ușa tapetată care era încuiată. Se mustră pentru teama ei. „S-ar putea prea bine cu baroana să aibă nevoie de ceva!" își spuse ea și întrebă stăpînită și calmă:

— E cineva acolo?

Un glas scăzut răspunse:

— Eu sînt.

— Cine? întrebă Charlotte, care nu putea distinge timbrul. Vedea în fața ei figura căpitanului.

Glasul îi răsună puțin mai tare în ureche:

— Eduard.

Deschise și-l avu în față pe soțul ei. Acesta o salută cu o glumă. Ea găsi putința să urmeze pe același ton. El învălui această vizită enigmatică în explicații la fel de enigmatice.

— Trebuie să-ți mărturisesc însă acum, spuse el în sfîrșit, adevăratul motiv al venirii mele: am făcut legămîntul că-ți voi săruta, încă în astă seară, pantoful.

— E mult de cînd ideea asta nu ți-a mai venit, zise Charlotte.

— Cu atît mai rău, răspunse Eduard, și cu atît mai bine!

Charlotte se așezase pe un fotoliu pentru a feri de privirile lui ușorul ei veșmînt de noapte. Eduard i se aruncă la picioare, și ea nu-l putu împiedica să-i sărute pantoful, iar cînd acesta îi rămase în mînă, să-i apuce piciorul și să-l strîngă cu tandrețe la piept.

Charlotte era dintre acele femei care, moderate prin natură, păstrează în căsătorie, fără premeditare și efort, o purtare de iubite. Niciodată nu-l ațîța pe soțul ei, ba abia dacă venea în întîmpinarea dorinței sale; dar fără răceală și acea austeritate ce respinge, ea semăna totdeauna cu o mireasă iubitoare, care încă mai încearcă o sfială intimă, chiar în fața a ceea ce este permis. Așa o găsi Eduard în seara aceea și asta dintr-un dublu motiv. Cît de fierbinte ar fi dorit ea ca soțul ei să fie departe! Căci năluca prietenului părea să-i facă mustrări. Dar ceea ce ar fi trebuit să-l departeze pe Eduard nu făcea decît să-l atragă și mai mult. O anumită emoție era vizibilă la dînsa. Plînsese, și, dacă ființele slabe pierd îndeobște prin aceasta ceva din farmecul lor, cele pe care le știm în general tari și stăpîne pe sine cîștigă nespus de mult. Eduard era atît de amabil, de prietenos, de stăruitor; o ruga să-i îngăduie să rămînă la dînsa; nu pretindea; cînd serios, cînd glumeț, căuta s-o convingă; nu se gîndea la faptul că avea drepturi și, în cele din urmă, stinse cu neastîmpăr luminarea.

În licărirea slabă a lămpii de noapte, înclinația tainică, imaginația își reluară îndată drepturile asupra realității. Eduard n-o avea în brațe decît pe Ottilia; în fața sufletului Charlottei plutea, cînd mai aproape, cînd mai departe, căpitanul, și astfel, printr-un fel de miracol, ceea ce lipsea și ceea ce era de față se întrețeseau cu un farmec voluptuos.

Și totuși prezentul nu-și lasă răpite nemăsuratele drepturi. Eduard și Charlotte petrecură o parte a nopții cu tot felul de conversații și glume, care fură cu atît mai libere cu cît, din nefericire, nu porneau din toată inima. Dar cînd Eduard se deșteptă a doua zi cu capul pe pieptul soției sale, i se păru că zorile pătrundeau bănuitor pe fereastră și că soarele lumina o nelegiuire; se strecură tiptil afară, iar ea se găsi, cu destulă surprindere, singură, atunci cînd se deșteptă.

CAPITOLUL XII

Cînd grupul se strînse din nou la micul dejun, un observator atent ar fi putut ghici după comportarea fiecăruia diversitatea gîndurilor și sentimentelor. Contele și baroana se întîlniră cu vesela mulțumire pe care o încearcă doi amanți care, după ce au îndurat o lungă despărțire, s-au încredințat din nou de înclinația lor reciprocă; în schimb, Charlotte și Eduard îi întîmpinară pe căpitan și pe Ottilia cu un fel de jenă și de căință. Căci iubirea este astfel făcută încît își recunoaște drepturi numai sieși, toate celelalte drepturi dispărînd în fața ei. Ottilia era de o voioșie copilărească; în felul ei, putea fi găsită expansivă. Căpitanul părea serios; în cursul convorbirii cu contele, în care acesta redeșteptase în el tot ce zăcuse și dormise o vreme, el ajunsese să simtă prea bine că nu-și împlinea aici adevărata vocație și că de fapt își irosea timpul într-o semitrîndăvie.

Abia se depărtaseră cei doi oaspeți, că se ivi o nouă vizită binevenită pentru Charlotte, care dorea să iasă din ea însăși, să se distreze; inoportună pentru Eduard, care simțea un îndoit imbold de a se ocupa de Ottilia, nedorită și pentru Ottilia, care încă nu terminase copia atît de necesară pentru dimineața următoare. Astfel încît, de îndată ce, într-un tîrziu, străinii plecară, ea se retrase în grabă în camera ei.

Se lăsase seara. Eduard, Charlotte și căpitanul care îi însoțiseră pe jos o bucată de drum pe străini, înainte ca aceștia să se suie în trăsură, se învoiră să mai facă o plimbare spre iazuri. Sosise o barcă pe care Eduard o comandase cu mari cheltuieli de departe. Voiau să vadă dacă era ușor de mînuit și de cîrmit.

Barca era legată la malul iazului din mijloc, nu departe de cîțiva stejari bătrîni pe care îi și avuseseră în vedere în planurile viitoarelor amenajări. Aici urma să fie construit un debarcader, iar sub copaci avea să fie ridicată, ca loc de odihnă, o mică lucrare de arhitectură, spre care aveau să se îndrepte cei ce treceau iazul.

— Dar, pe malul celălalt, care-ar fi locul cel mai potrivit pentru debarcader? întrebă Eduard. Eu l-aș vedea lîngă platanii mei.

— Ei sînt și așa prea spre dreapta, spuse căpitanul. Dacă acostezi mai jos, ești mai aproape de castel; dar mai trebuie chibzuit.

Căpitanul se și afla în partea de dinapoi a bărcii și apucase o vîslă. Charlotte se instală și ea, urmată de Eduard care apucă cealaltă vîslă; dar, tocmai cînd era pe punctul să împingă barca de la mal, el își aminti de Ottilia, se gîndi că această plimbare pe apă îl va întîrzia, îl va readuce cine știe cînd. Se hotărî într-o clipă, sări înapoi pe mal, întinse căpitanului a doua vîslă și, scuzîndu-se grăbit, porni în fugă spre casă.

Acolo află că Ottilia se încuiase în cameră, că scria. Odată cu sentimentul plăcut de a ști că lucra pentru dînsul, el încercă neplăcerea cea mai vie fiindcă n-o vedea aievea. Nerăbdarea lui creștea cu fiecare clipă. Străbătea marele salon încoace și încolo, încercă de toate, dar nimic nu reușea să-i rețină atenția. Voia s-o vadă pe ea, s-o vadă singură, înainte de întoarcerea Charlottei și a căpitanului. Se făcu noapte, lumînările fură aprinse.

În sfîrșit Ottilia intră, strălucind de devotament. Sentimentul de a fi făcut ceva pentru prietenul ei îi ridicase întreaga ființă deasupra ei însăși. Puse originalul și copia în fața lui Eduard, pe masă.

— Vrei să colaționăm? zise zîmbind.

Eduard nu știa ce să răspundă. Se uita la ea, se uita la copie. Primele pagini erau scrise cu cea mai mare grijă, cu o delicată scriitură femeiască; după aceea, trăsăturile păreau să se schimbe, să devină mai ușoare și mai libere. Dar care nu-i fu mirarea cînd parcurse cu ochii ultimele pagini!

— Pentru Dumnezeu, exclamă el, ce înseamnă asta? E scrisul meu!

O privi pe Ottilia și apoi din nou filele; îndeosebi sfîrșitul arăta cu totul ca și cum ar fi fost scris de el însuși. Ottilia tăcea, dar îl privea în ochi cu cea mai mare mulțumire. Eduard ridică brațele:

— Mă iubești, exclamă el, Ottilia, tu mă iubești!

Și rămaseră îmbrățișați. Care din ei îl înlănțuise mai întîi pe celălalt ar fi fost cu neputință de deslușit.

Din clipa aceea, lumea se schimbase pentru Eduard: el nu mai era, lumea nu mai era ceea ce fusese. Cei doi stăteau față-n față; el îi ținea mîinile, se uitau unul în ochii celuilalt gata să se îmbrățișeze din nou.

Charlotte intră cu căpitanul. La scuzele lor pentru prelungita zăbavă, Eduard avu un zîmbet ascuns. „O, cît de devreme sosiți! Mult prea devreme!“ își zise el.

Se așezară la masă. Se făcură aprecieri despre persoanele venite în vizită în ziua aceea. Eduard, în agitația lui afectuoasă, vorbea de bine pe fiecare, totdeauna cu menajamente, aprobîndu-i. Charlotte, care nu era cu totul de părerea lui, băgă de seamă această dispoziție și-l tachină pentru faptul că el, care judeca totdeauna cu o limbă ascuțită pe oaspeții ce plecau, era în acea zi atît de blînd și de indulgent.

Cu aprindere și profundă convingere Eduard exclamă:

— E de ajuns să iubești din adîncul inimii o singură ființă, pentru ca toate celelalte să-ți pară demne de a fi iubite!

Ottilia lăsă ochii în jos, iar Charlotte își pironi privirea în gol. Căpitanul interveni spunînd:

— Cam tot așa stau lucrurile și cu simțămintele de stimă și de respect. Nu recunoaștem ceea ce e vrednic de prețuire în lume decît atunci cînd găsim prilejul de a exersa aceste simțăminte asupra unui anume obiect.

Charlotte căută să se retragă curînd în camera ei de culcare pentru a se lăsa în voia amintirii celor petrecute în seara aceea, între ea și căpitan.

Cînd Eduard, sărind pe mal, împinsese barca de la țărm și încredințase pe soția și pe prietenul său elementului cel nestatornic, Charlotte îl văzu pe bărbatul pentru care suferise deja atît de mult în taină, șezînd în amurg în fața ei, cîrmuind barca după placul lui, prin simpla mînuire a două vîsle. Încercă o adîncă tristețe, pe care rar o mai simțise. Urmele șerpuite ale bărcii, plescăitul vîslelor, adierea vîntului mîngîind luciul apei, foșnetul trestiilor, ultimele plutiri ale păsărilor, licărul primelor stele și reflexele lor, totul avea ceva spectral în această tăcere universală. I se părea că prietenul o ducea foarte departe, ca s-o coboare pe țărm și s-o lase singură. Un zbucium ciudat îi răscolea sufletul, și ea nu putea plînge.

Căpitanul îi descria, în acest timp, cum vor trebui, după intenția lui, să fie făcute amenajările. Lăuda calitățile bărcii, care putea fi condusă și cîrmuită ușor doar cu două vîsle, de o singură persoană. Avea să învețe ea însăși acest lucru; e o senzație plăcută să plutești, uneori, singur pe apă și să-ți fii singur luntraș și cîrmaci.

La aceste cuvinte, inima prietenei fu izbită de simțămîntul despărțirii apropiate. „Spune oare toate astea dinadins? se întrebă în gînd. A și aflat cele puse la cale, le bă-

nuiește numai, sau spune aceste lucruri din întîmplare, vestindu-mi fără să știe soarta ce mă așteaptă?" O adîncă melancolie, un fel de nerăbdare o cuprinse; îl rugă să tragă la mal cît mai curînd și să se înapoieze cu ea la castel.

Era pentru căpitan prima dată cînd naviga pe iazuri și, cu toate că în general le cercetase adîncimea, nu cunoștea totuși fiecare porțiune. Începea să se întunece; el își îndreptă cursa în direcția unde bănuia că se află un loc comod pentru debarcare și de unde, după cum știa, cărarea spre castel nu era departe. Dar și din această orientare fu abătut întrucîtva, cînd Charlotte își repetă cu un fel de teamă dorința de a se vedea curînd pe uscat. Căpitanul se apropie cu noi eforturi de mal, dar, din nefericire, se simți reținut la oarecare depărtare de el; se împotmolise și strădaniile sale de a se desprinde rămaseră zadarnice. Ce era de făcut? Nu-i rămînea decît să coboare în apa, care era destul de puțin adîncă, și s-o poarte pe prietena lui în brațe pînă la mal. Destul de puternic spre a nu se clătina sau a-i pricinui vreo grijă, el își duse cu succes pe uscat scumpa povară; și totuși ea își petrecuse înfricoșată brațele în jurul gîtului său. El o ținea tare și o strîngea la piept. Abia pe un taluz cu iarbă o lăsă jos, nu fără emoție și tulburare. Mai era atîrnată de gîtul lui; o strînse din nou în brațe și o sărută cu aprindere pe buze; în aceeași clipă însă, el i se aruncă la picioare, apăsîndu-și gura pe mîna ei și exclamînd:

— Charlotte, mă vei ierta oare?

Sărutul pe care prietenul îndrăznise să i-l dea și pe care dînsa aproape că-l întorsese o făcu pe Charlotte să-și vină în fire. Îi strînse mîna, dar nu-l ridică. Aplecîndu-se însă spre el și punîndu-i o mînă pe umăr, exclamă:

— Ne e cu neputință să împiedicăm această clipă de a începe o epocă în viața noastră; dar numai noi o putem face demnă de ceea ce sîntem. Trebuie să pleci, dragă prietene, și vei pleca. Contele face demersuri să-ți îmbunătățească soarta; asta mă bucură și mă doare. Voiam să tăinuiesc totul pînă cînd ar fi fost sigur; momentul mă silește să dezvălui acest secret. Nu pot să te iert, nu pot să mă iert pe mine, decît în măsura în care vom avea curajul să ne schimbăm situația, de vreme ce nu atîrnă de noi să ne schimbăm simțămintele.

Îl ridică, îi apucă brațul pentru a se sprijini pe el, și astfel ajunseră în tăcere la castel.

Acum însă, ea se afla în camera ei de culcare, unde trebuia să se simtă și să se considere soția lui Eduard. În mijlocul acestor dispute lăuntrice, îi veni în ajutor caracterul ei ferm, călit în numeroasele experiențe ale vieții. Deprinsă totdeauna să fie conștientă de sine, să-și poruncească sieși, nu-i fu greu nici acum să se apropie prin reflecții serioase de echilibrul dorit; ba ajunse chiar să zîmbească amintindu-și de ciudata vizită nocturnă. Dar imediat fu cuprinsă de un straniu presentiment, de un fior de teamă și de bucurie, care se topi în dorințe și speranțe pioase. Plină de emoție, îngenunche, repetînd jurămîntul pe care-l făcuse lui Eduard în fața altarului. Prietenia, afecțiunea, renunțarea treceau prin fața ei în imagini senine. Se simți restabilită lăuntric. Curînd o dulce oboseală puse stăpînire pe dînsa și, liniștită, ea adormi.

CAPITOLUL XIII

Eduard, în ceea ce-l privește, se află într-o dispoziție cu totul diferită. Se gîndește atît de puțin la somn, încît nici nu-i trece prin minte să se dezbrace. Sărută de o mie de ori copia documentului, începutul în care se recunoaște scrisul de o copilărească timiditate al Ottiliei; sfîrșitul abia dacă îndrăznește să-l sărute, deoarece crede a vedea propriul său scris. „O, de-ar putea fi acesta un alt fel de document!" își spune el în taină; și totuși reprezintă pentru dînsul, chiar și așa, cea mai frumoasă chezășie că dorința cea mai scumpă îi este împlinită. Doar documentul va rămîne în mîinile lui, și oare nu-l va păstra el neîncetat lîngă inimă, deși profanat prin semnătura unui al treilea?!

Luna, în descreștere, se înalță din spatele pădurii. Căldura nopții îl atrage pe Eduard în aer liber; el rătăcește încoace și încolo, este cel mai agitat și cel mai fericit dintre toți muritorii. Hoinărește prin grădini, ele i se par prea strîmte; aleargă pe cîmp, acesta i se pare prea întins. Se simte atras îndărăt, la castel; se află sub ferestrele Ottiliei. Acolo se așază pe scara unei terase. „Ziduri și zăvoare ne despart acum, își spune el, dar inimile noastre nu sînt despărțite. Dacă ar fi în fața mea, ar cădea în brațele mele, iar eu în ale ei, și ce ne trebuie mai mult decît această certitudine!" Totul în jur era calm, nici o boare nu adia; domnea o liniște

atît de deplină, încît putea percepe munca neobosită a unor viețăți care scurmau sub pămînt și pentru care zi și noapte sînt totuna. Lăsat cu totul în voia visurilor sale fericite, adormi în sfîrșit, și nu se trezi înainte de a se fi ivit soarele, cu măreția privirii lui, împrăștiind primele neguri.

Era, la acel ceas, primul om trezit de pe proprietățile sale. Lucrătorii îi păreau să întîrzie prea mult. Sosiră; i se părură prea puțini, iar munca prevăzută pentru acea zi prea neînsemnată față de dorințele sale. Ceru să i se tocmească mai mulți lucrători; îi fură făgăduiți și aduși în cursul zilei. Dar nici aceștia nu-i par de ajuns ca să-și poată vedea degrabă executate proiectele. Nu se mai bucură să înfăptuiască, vrea ca totul să și fie terminat; și pentru cine? Drumurile trebuie să fie netezite pentru ca Ottilia să poată lesne umbla pe ele; băncile să fie așezate în locul potrivit, pentru ca Ottilia să se poată odihni acolo. La noua casă, animă de asemenea cît poate lucrările: trebuie să fie inaugurată la aniversarea Ottiliei. În simțămintele ca și în acțiunile lui Eduard nu mai există nici o măsură. Conștiința de a iubi și de a fi iubit îl avîntă spre nemărginit. Cît de schimbat e în ochii lui aspectul tuturor încăperilor, al tuturor împrejurimilor! Nu se mai regăsește în propria lui casă. Prezența Ottiliei absoarbe pentru el tot restul; e cu totul cufundat în ea; nici o altă considerație nu i se ivește în față; nu mai simte nici un îndemn al conștiinței; tot ce era stăpînit în firea lui izbucnește, întreaga lui ființă se revarsă spre Ottilia.

Căpitanul observă această fierbere plină de pasiune și vrea să-i preîntîmpine urmările funeste. Toate lucrările de amenajare, a căror terminare e grăbită acum peste măsură dintr-un impuls orb, fuseseră calculate de el în vederea unei vieți în comun tihnite și amabile. Rezolvase vînzarea fermei din pădure, prima plată fusese primită și, potrivit înțelegerii, Charlotte o luase în păstrare în casa ei de bani. Dar chiar din prima săptămînă ea se vede nevoită să nu piardă din vedere și să-și folosească mai mult decît oricînd seriozitatea, răbdarea și spiritul de ordine: căci, cu această grabă excesivă, sumele disponibile nu vor ajunge multă vreme.

Se începuseră multe și erau multe de făcut. Cum s-o lase pe Charlotte în această situație? Se sfătuiesc și cad de acord că este mai bine să grăbească ei înșiși lucrările plănuite, să facă un împrumut în acest scop și să afecteze pentru achitarea acestuia ratele rămase din prețul de vîn-

zare al fermei. Lucrul putea fi făcut aproape fără pierderi, prin cesiunea privilegiului; aveau astfel mîinile mai libere, realizau mai mult deodată și ajungeau sigur la capăt curînd, căci totul era deja în plină desfășurare, iar lucrători erau destui la număr. Eduard consimți bucuros, căci proiectul se potrivea intențiilor lui.

În adîncul inimii, Charlotte stăruie însă în ceea ce a chibzuit și și-a propus, iar prietenul ei i se alătură bărbătește cu același gînd. Dar tocmai prin aceasta intimitatea lor nu face decît să crească. Ei își explică reciproc pasiunea lui Eduard, se sfătuiesc asupra ei. Charlotte o atrage pe Ottilia mai aproape de sine, o observă mai serios, și cu cît a devenit mai conștientă de mișcările propriei ei inimi, cu atît pătrunde mai adînc cu privirea în inima fetei. Și nu vede altă scăpare decît îndepărtarea ei.

Îi apare acum ca o fericită potrivire faptul că Luciane a cules elogii atît de remarcabile la pension, căci sora bunicii ei, informată despre acest succes, dorește s-o ia la dînsa pentru totdeauna, s-o aibă lîngă ea, s-o introducă în lume. Ottilia s-ar putea reîntoarce la pension; căpitanul ar pleca asigurat de o situație bună, și totul ar sta iarăși ca acum cîteva luni, și chiar cu mult mai bine. Charlotte spera să restabilească în scurt timp relațiile ei cu Eduard și potrivea toate acestea atît de rezonabil în mintea ei, încît se întărea tot mai mult în iluzia că s-ar putea reveni la starea anterioară, mai modestă, că ceea ce a fost descătușat în chip violent ar putea fi din nou închis în limite înguste.

Eduard resimțea însă foarte acut piedicile ce i se puneau în cale. Observă curînd că el și Ottilia erau ținuți departe unul de altul, că i se îngreuia să vorbească singur cu dînsa și chiar să se apropie de ea, altfel decît în prezența mai multor persoane; și, supărat de acest lucru, el ajunse să se irite de multe altele. Cînd izbutea să vorbească în treacăt cu Ottilia, n-o făcea numai ca s-o asigure de dragostea lui, ci și ca să se plîngă de soția lui, de căpitan. Nu simțea că, prin agitația lui nesocotită, era pe cale el însuși să epuizeze fondurile de care dispuneau; îi critica amărît pe Charlotte și pe căpitan, reproșîndu-le că acționează în această afacere împotriva înțelegerii prime și totuși o acceptase pe a doua, ba chiar o provocase și o făcuse el însuși necesară.

Ura este părtinitoare, dar iubirea încă și mai mult. Ottilia se înstrăină întrucîtva și ea de Charlotte și de căpi-

tan. Cînd Eduard se plînse o dată față de Ottilia de faptul că acesta din urmă, ca prieten, nu acționa în împrejurările de față cu deplină sinceritate, Ottilia răspunse în chip necugetat:

— Mi-a displăcut chiar mai demult că nu este destul de sincer față de dumneata. L-am auzit o dată spunîndu-i Charlottei: „De ne-ar mai scuti Eduard de miorlăiala lui la flaut; nu poate ieși nimic din asta și ce plictiseală pentru cine-l ascultă!“ Îți poți închipui cît m-a durut acest lucru pe mine, care te acompaniez cu atîta plăcere.

Abia vorbise, că spiritul ei îi și șopti că ar fi trebuit să tacă: dar cuvintele îi ieșiseră de pe buze. Expresia feței lui Eduard se schimbă. Niciodată un lucru nu-l mîhnise mai mult; se simțea atacat în veleitățile cele mai scumpe; era conștient că se lăsase în voia unei ambiții nevinovate, fără cea mai mică îngîmfare. Ceva ce-l amuza, ceva ce-l bucura s-ar fi căzut doar să fie tratat cu menajamente de prietenii săi. Nici nu-i trecea prin gînd cît este de îngrozitor pentru un al treilea să-și lase urechile rănite de un talent insuficient. Era jignit, furios, pornit a nu ierta niciodată. Se simțea dezlegat de toate îndatoririle.

Nevoia de a fi împreună cu Ottilia, de a o vedea, de a-i șopti ceva, de a i se mărturisi creștea cu fiecare zi. Se hotărî să-i scrie, s-o roage să consimtă o corespondență secretă. Capătul de hîrtie pe care făcuse acest lucru, în chip destul de laconic, se găsea pe masa de scris și fu luat de curent și aruncat jos cînd valetul intră ca să-i încrețească părul. Pentru a controla căldura fierului de frizat, valetul se apleca de obicei și ridica de pe jos cîte un petec de hîrtie; de astă dată apucă biletul, îl strînse repede între brațele fierului și el se mistui. Eduard, observînd eroarea, i-l smulse din mînă. Curînd după aceea, se așeză să-l scrie din nou; dar a doua oară nu găsi cu aceeași ușurință cuvintele. Simțea o oarecare îndoială, o oarecare îngrijorare, pe care totuși le învinse. În primul moment în care se putu apropia de Ottilia, el îi strecură biletul în mînă.

Ottilia nu întîrzie să-i răspundă. Fără a-l citi, el puse biletul în jiletca lui, care, scurtă cum cerea moda, nu-l păstră bine. Acesta alunecă afară și, fără ca Eduard să observe, căzu pe podea. Charlotte văzu biletul, îl ridică și i-l întinse după ce aruncă asupra lui o privire fugară.

— Iată ceva scris de mîna ta, care ți-ar fi poate neplăcut să-l pierzi, spuse ea.

Eduard fu consternat. „Se preface ea oare? se întrebă el în gînd. Şi-a dat seama de conţinutul biletului, sau a fost poate înşelată de asemănarea scrisului?“ Spera, credea, că a doua presupunere era cea adevărată. Era prevenit, de două ori prevenit, dar acele semne stranii şi întîmplătoare prin care o fiinţă superioară pare să ne vorbească rămîneau de neînţeles pentru pasiunea lui; dimpotrivă, cum aceasta îl împingea tot mai departe, el resimţi tot mai neplăcut restricţiile la care părea să fie supus. Intimitatea prietenoasă se pierdu. Inima-i era închisă, şi atunci cînd era nevoit să fie împreună cu prietenul şi cu soţia sa, nu reuşea să regăsească, să reîmprospăteze în pieptul lui vechea afecţiune pentru ei. Mustrarea tăcută pe care trebuia să şi-o facă sieşi în această privinţă nu-i era la îndemînă, îl stingherea şi căuta să i se sustragă printr-un fel de umor, care însă, fiind lipsit de iubire, nu avea nici el graţia obişnuită.

Pe Charlotte sentimentul ei intim o ajută să treacă peste toate aceste încercări. Era conştientă de seriozitatea hotărîrii ei de a renunţa la o înclinaţie atît de frumoasă, atît de nobilă.

Ce mult doreşte ea să vină şi în ajutorul celor doi îndrăgostiţi. Simte bine că depărtarea singură nu va fi de ajuns pentru a vindeca un asemenea rău. Îşi propune să aibă o explicaţie cu biata copilă, dar nu e în stare: amintirea propriei ei şovăieli i se pune în cale. Încearcă să se exprime în termeni generali; generalităţile se aplică şi stării ei proprii, pe care se fereşte s-o dezvăluie. Orice sfat pe care vrea să-l dea Ottiliei arată îndărăt spre propria ei inimă. Vrea să avertizeze, dar simte că ar mai putea ea însăşi să aibă nevoie de un avertisment.

Continuă deci, fără vorbe, să-i ţină despărţiţi unul de altul pe cei doi îndrăgostiţi, şi prin aceasta starea lucrurilor nu devine mai bună. Aluziile uşoare ce-i scapă uneori nu au nici un efect asupra Ottiliei, căci Eduard a convins-o pe aceasta de înclinaţia Charlottei pentru căpitan, a convins-o că însăşi Charlotte doreşte un divorţ, pe care el se gîndeşte acum să-l provoace într-un chip decent.

Ottilia, purtată de simţămîntul inocenţei ei pe calea către fericirea cel mai arzător dorită, nu mai trăieşte decît pentru Eduard. Întărită, prin dragostea pentru el, în tot ce e bun, mai bucuroasă, de dragul lui, în tot ceea ce face, mai deschisă faţă de alţii, ea se simte ca într-un paradis pămîntean.

Astfel, toţi laolaltă, fiecare în felul lui, îşi duc mai departe viaţa cotidiană, cu sau fără reflecţie: totul pare a-şi urma cursul obişnuit, după cum şi în împrejurări înfricoşătoare, cînd totul este în joc, oamenii trăiesc mai departe ca şi cum nu s-ar întîmpla nimic.

CAPITOLUL XIV

Între timp sosise o scrisoare a contelui către căpitan, sau mai bine-zis două: una destinată a fi arătată şi care anunţa perspective foarte frumoase pentru un viitor mai îndepărtat; cealaltă, care conţinea, dimpotrivă, o propunere fermă pentru prezent: un post important la curte şi în administraţie, rangul de maior, o remuneraţie considerabilă şi alte avantaje, urma, din cauza unor împrejurări accesorii diverse, să mai fie ţinută secretă. Astfel, căpitanul îi înştiinţă pe prietenii săi numai despre acele speranţe, ascunzîndu-le ceea ce era atît de apropiat.

Între timp, el urmărea intens treburile în curs şi lua în secret măsuri pentru ca totul să poată continua nestingherit în lipsa lui. Ţine acum şi el ca pentru unele lucrări să se fixeze un termen şi ca aniversarea Ottiliei să determine grăbirea altora. Cei doi prieteni conlucrează acum bucuroşi, deşi fără vreo înţelegere expresă. Eduard e foarte mulţumit de faptul că, prin perceperea anticipată a ratelor, fondurile au fost realimentate; întregul şantier înaintează cu cea mai mare rapiditate.

Căpitanul ar fi preferat acum să propună renunţarea totală la planul de transformare a celor trei iazuri într-un lac. Stăvilarul inferior trebuia întărit, cele intermediare înlăturate, şi întregul proiect prezenta mai multe laturi serioase şi delicate. Cele două lucrări, în măsura în care se legau una de alta, erau însă începute, şi aici sosirea unui tînăr arhitect, fost elev al căpitanului, fu foarte binevenită. Parte prin angajarea unor meşteri destoinici, parte prin învoieli globale acolo unde erau posibile, el făcu lucrarea să avanseze şi garantă siguranţă şi durabilitate întregii opere. Căpitanul se bucură în tăcere că în felul acesta plecarea lui nu va fi resimţită. Căci avea drept principiu să nu părăsească neterminată o treabă luată asupra sa, cîtă vreme nu se vedea înlocuit în mod satisfăcător. Ba chiar

îi disprețuia pe aceia care, pentru a-și face simțită plecarea, produc dinainte confuzie în jurul lor, dorind, ca egoiști fără educație, să distrugă ceea ce n-ar mai urma să fie dus mai departe de ei.

Se lucra astfel cu neîncetată rîvnă în vederea celebrării zilei de naștere a Ottiliei, fără a pomeni nimeni de acest lucru sau a și-l mărturisi cineva sincer. După ideile, deși lipsite de gelozie, ale Charlottei, oricum nu putea fi vorba de o adevărată sărbătoare. Tinerețea Ottiliei, situația ei, legătura ei cu familia nu o îndreptățeau să apară ca regină a unei zile. Iar Eduard nu voia să se vorbească despre aceasta pentru că totul trebuia să pară că pornește de la sine, să surprindă și să facă plăcere în chip firesc.

Toți căzură, deci, tacit de acord asupra pretextului că, în ziua aceea, fără alt motiv festiv, avea să fie încheiată șarpanta casei de agrement, prilej cu care se putea anunța poporului, precum și prietenilor, o serbare.

Dar pasiunea lui Eduard era nemărginită. Cum rîvnea s-o cîștige pentru sine pe Ottilia, el nu cunoștea nici o măsură în devotamentul pentru ea, în dărnicie, în făgăduieli. Pentru cele cîteva daruri pe care voia să le ofere Ottiliei în ziua aceea, Charlotte îi făcuse sugestii cu mult prea meschine. Vorbi cu camerierul său, care-i îngrijea garderoba și era în legături permanente cu diferiți comercianți și cu negustori de articole de modă; acesta, căruia nu-i erau necunoscute nici darurile care fac mai multă plăcere, nici felul cel mai bun de a le prezenta, comandă îndată în oraș cufărașul cel mai încîntător[21] îmbrăcat în marochin roșu, bătut în cuie de oțel și umplut cu daruri vrednice de un asemenea înveliș.

El îi mai făcu lui Eduard și o altă propunere. Exista în castel un mic foc de artificii a cărui aprindere fusese totdeauna uitată. Întărirea și lărgirea lui nu prezenta greutăți. Eduard își însuși deîndată ideea, și camerierul promise să se îngrijească de execuție. Planul trebuia să rămînă secret.

În răstimp, pe măsură ce ziua se apropia, căpitanul luase măsurile de ordine pe care le socotea atît de necesare oriunde este invitată sau atrasă o mare mulțime de oameni. Luase chiar precauții stricte împotriva cerșitului și a altor incomodități care tulbură atmosfera plăcută a unei serbări.

În schimb, Eduard și confidentul lui se ocupau îndeosebi de focul de artificii. El urma să fie aprins pe iazul din mijloc,

în fața marilor stejari; societatea avea să se afle în partea cealaltă, sub platani, pentru a putea admira de la distanța necesară, în deplină siguranță și nestînjenit, efectul, reflexele în apă și artificiile destinate să plutească arzînd chiar pe suprafața acesteia.

Eduard dispuse de aceea, sub alt pretext, ca spațiul de sub platani să fie curățat de tufăriș, iarbă și mușchi; abia acum măreția copacilor, în înălțime cît și în grosime, ieși în evidență pe solul curățat. Acest rezultat îi procură lui Eduard cea mai mare bucurie. „I-am sădit cam pe timpul acesta. Cîtă vreme o fi trecut de atunci?“ își spuse el. De îndată ce ajunse acasă, căută în vechiul jurnal, pe care tatăl său îl ținuse cu multă ordine, mai ales la țară. E drept că această plantare nu putea fi menționată în el, dar un alt eveniment domestic important, petrecut în aceeași zi și de care Eduard își aducea bine aminte trebuia neapărat să fie consemnat. Răsfoiește cîteva volume; întîmplarea se găsește notată; dar ce mare e uimirea, bucuria lui Eduard cînd observă cea mai extraordinară coincidență. Ziua, anul plantării acelor copaci este totodată ziua, anul nașterii Ottiliei.

CAPITOLUL XV

În sfîrșit străluci pentru Eduard dimineața așteptată cu ardoare și rînd pe rînd sosiră numeroși oaspeți; căci invitațiile fuseseră trimise pînă departe în împrejurimi și mulți dintre cei ce nu fuseseră de față la așezarea pietrei de temelie, despre care se povestiseră atîtea lucruri frumoase, nu voiau să piardă această a doua solemnitate.

Înainte de ospăț, își făcură apariția în curtea castelului dulgherii, însoțiți de o muzică și purtînd bogata lor cunună alcătuită din numeroase cercuri de frunziș și de flori ce se legănau, puse în trepte, unele deasupra altora. Ei își rostiră salutul și solicitară de la sexul frumos, pentru împodobirea tradițională, basmale și panglici de mătase. În timp ce stăpînii stăteau la masă, ei își continuară chiuind pocesiunea și, după ce se opriră un timp în sat și luară și acolo nu puține panglici de la femei și fete, ajunseră, în sfîrșit, însoțiți și așteptați de o mare mulțime, pe culmea unde se înălța casa, cu șarpanta acoperișului încheiată.

După ospăț, Charlotte reținu cîtva timp toată societatea. Nu dorea un cortegiu solemn în toată regula, și de

aceea oaspeţii se adunară în voie, în grupuri separate, fără considerații de rang și de ordine, la locul fixat. Charlotte rămase în urmă cu Ottilia, ceea ce nu schimbă în bine lucrurile; căci Ottilia sosind cu adevărat ultima, se iscă impresia că trîmbițele și timpanele n-o așteptaseră decît pe ea, ca și cum serbarea nu trebuia să înceapă decît la sosirea ei.

Pentru a masca aspectul nefinisat al casei, ea fusese decorată arhitectural, după indicațiile căpitanului, cu crengi verzi și flori; însă, fără știrea acestuia, Eduard îl convinsese pe arhitect să înscrie cu flori data pe cornișă. Lucrul acesta putea să mai meargă, dar căpitanul mai sosise la timp ca să împiedice ca și numele Ottiliei să strălucească pe fronton. Știu să zădărnicească în chip dibaci această inițiativă și să îndepărteze literele de flori gata pregătite.

Cununa fusese fixată pe acoperiș și era vizibilă de departe. Panglicile și basmalele fluturau pestrițe în aer și un scurt discurs se pierdu, în cea mai mare parte, în vînt. Solemnitatea se terminase; pe terenul netezit și înconjurat de umbrare din fața clădirii urma acum să înceapă dansul. O chipeșă calfă de dulgher îi aduse lui Eduard o țărăncuță sprintenă și o invită la joc pe Ottilia, care stătea alături. Cele două perechi își găsiră repede imitatori și destul de curînd Eduard își schimbă partenera, o cuprinse pe Ottilia și făcu un tur cu ea. Tinerii de neam intrară voioși în dansul oamenilor simpli, în vreme ce vîrstnicii stăteau împrejur privind.

Pe urmă, înainte de împrăștierea asistenței spre felurite locuri de promenadă, se conveni ca, la apusul soarelui, toată lumea să se adune din nou lîngă platani. Eduard sosi acolo cel dintîi, rîndui totul și dădu instrucțiuni camerierului său, care avea să se ocupe lîngă celălalt mal, împreună cu artificierul, de feericul spectacol.

Căpitanul observă fără plăcere pregătirile făcute; voia să-i atragă atenția lui Eduard asupra afluenței de spectatori la care trebuia să se aștepte, cînd acesta îl invită, cam tăios, să facă bine și să lase în sarcina lui această parte a serbării.

Poporul se și îmbulzea pe digurile teșite la capăt și despuiate de iarbă, unde terenul era accidentat și nesigur. Soarele scăpătă, se lăsă amurgul și, în așteptarea unui întuneric mai adînc, oaspeților de sub platani li se aduseră răcoritoare. Toți găseau că locul e incomparabil și se bucurau gîndind că, în viitor, se vor putea desfăta de aici cu vederea asupra unui lac întins, cu maluri de o asemenea varietate.

O seară liniștită, un calm desăvîrșit al aerului păreau prielnice serbării nocturne cînd, deodată, izbucniră țipete înfiorătoare. Bulgări mari se desprinseră din dig, cîțiva oameni fură văzuți căzînd în apă. Pămîntul cedase sub îmbulzeala și tropăitul mulțimii care creștea neîncetat. Fiecare voise să-și asigure locul cel mai bun, și acum nimeni nu mai putea nici să înainteze, nici să se tragă înapoi.

Săriră toți în sus și alergară într-acolo, mai mult ca să privească decît pentru a acționa: și ce s-ar fi putut face acolo unde nimeni nu putea ajunge? Împreună cu cîțiva bărbați hotărîți, căpitanul se repezi, împinse imediat spre mal mulțimea de pe dig pentru a da mînă liberă inimoșilor care se străduiau să scoată din apă pe cei ce se înecau. Curînd toată lumea fu din nou pe uscat prin propriile eforturi sau prin ale altora, cu excepția unui băiat care, prin sforțări peste măsură de înfricoșate, în loc să se apropie, se depărtase de dig. Puterile păreau să-l părăsească; doar cînd și cînd o mînă ori un picior mai ieșeau la suprafață. Din nefericire, barca se afla de cealaltă parte a lacului, încărcată cu artificii. Nu putea fi golită decît anevoie, și ajutorul întîrzia. Căpitanul se hotărîse, își lepădă hainele; toate privirile se îndreptară spre el și statura lui solidă, puternică inspira tuturora încredere; totuși un strigăt de uimire se ridică din mulțime cînd se aruncă în apă. Toți ochii îl urmăreau pe agilul înotător, care ajunse curînd la băiat și-l readuse, dar ca și mort, pe dig.

În răstimp barca se apropie, căpitanul se sui în ea și se informă exact de la cei de față dacă în adevăr toți aceia care căzuseră în apă fuseseră salvați. Felcerul sosește și se îngrijește de băiatul socotit mort; Charlotte i se alătură, rugîndu-l pe căpitan să se îngrijească numai de sine, să se întoarcă la castel și să-și schimbe îmbrăcămintea. El nu se poate hotărî, pînă ce cîțiva oameni așezați, cu judecată, care au văzut lucrurile de aproape și au ajutat ei înșiși acțiunea de salvare, îl asigură pe ce au mai sfînt că toți au fost scăpați.

Charlotte îl vede îndreptîndu-se spre casă, se gîndește că vinul, ceaiul și tot ce ar mai putea fi de trebuință e ținut sub cheie, că în asemenea împrejurări oamenii acționează, de obicei, pe dos; își face în grabă loc prin lumea risipită sub platani; Eduard e ocupat să-i convingă pe toți să rămînă; are de gînd să dea în scurt timp semnalul și focul de artificii

va începe; Charlotte se apropie de el și-l roagă să amîne o distracție care acum n-ar mai fi la locul ei și care n-ar putea fi gustată într-un asemenea moment; îi aduce aminte de obligația față de cel salvat și de salvatorul lui.

— Felcerul își va face datoria, răspunde Eduard. E înarmat cu tot ce-i trebuie, și amestecul nostru n-ar putea decît să-l stingherească.

Charlotte rămase la ideea ei și-i făcu semn Ottiliei, care se arătă îndată gata să plece. Eduard o prinse de mînă și strigă:

— Nu vom încheia ziua aceasta la spital! Ottilia e prea bună pentru meseria de soră de caritate. Chiar fără noi, aceia care par morți își vor veni în fire, iar cei vii se vor putea usca.

Charlotte tăcu și plecă. Unii o urmară pe ea, alții se luară după cei salvați; dar pînă la urmă, nimeni nu voi să rămînă ultimul, așa că plecară cu toții. Eduard și Ottilia se treziră singuri sub platani. El nu renunță la hotărîrea de a rămîne, oricît de stăruitoare, de plină de teamă îl ruga ea să se întoarcă cu dînsa la castel.

— Nu, Ottilia, exclamă el, extraordinarul nu se întîmplă pe drumurile banale, netede. Întîmplarea neașteptată de astă-seară ne unește mai repede. Ești a mea! Ți-am mai spus-o și am jurat-o atît de des; n-o voi mai spune, nici n-o voi mai jura, acum se va-mplini!

Barca se apropie venind de la celălalt mal. Era camerierul, care întrebă stingherit ce să facă acum cu focul de artificii.

— Aprindeți-l, îi strigă Eduard. Pentru tine singură a fost comandat, Ottilia, și acum singură îl vei și vedea! Dă-mi voie să mă desfăt șezînd lîngă tine.

Cu tandră stăpînire se așeză lîngă ea fără a o atinge.

Rachetele țîșniră în înalt, vîjîind, detunături bubuiră, stele se înălțară, bulgări luminoși șerpuiră și plesniră, sori se rotiră șuierînd, mai întîi izolați, apoi în pereche, apoi toți împreună și, tot mai puternic, unii după alții și toți laolaltă. Eduard, a cărui inimă ardea, urmărea cu o privire vie și mulțumită aceste apariții de foc. Pentru sufletul gingaș și mișcat al Ottiliei, ivirea și dispariția lor zgomotoasă și scînteietoare era mai degrabă înfricoșătoare decît plăcută. Se rezemă sfioasă de Eduard, căruia această apropiere, această încredere îi dădură sentimentul plenar că ea îi aparținea cu totul.

Îndată ce noaptea fu din nou stăpînă, luna răsări și lumină cărarea celor doi îndrăgostiți ce se înapoiau. Un om cu pălăria în mînă le tăie drumul, cerînd de pomană, sub cuvînt că el fusese uitat în această zi de sărbătoare. Luna îi lumina obrazul și Eduard recunoscu trăsăturile cerșetorului îndrăzneț care-l mai inoportunase. Dar, fericit cum era, el nu se putu mînia și nici nu-și aduse aminte, că mai ales pentru ziua aceea cerșitul fusese sever interzis. Fără a se scotoci prea mult în buzunar, el îi dădu o monedă de aur. Ar fi fost gata să facă fericit pe oricine, căci propria sa fericire părea nemărginită.

În răstimp, acasă, totul reușise potrivit dorințelor. Activitatea felcerului, existența tuturor celor trebuitoare, ajutorul Charlottei, totul contribui ca băiatul să fie readus la viață. Oaspeții se împrăștiară, atît pentru a mai vedea de la distanță ceva din focul de artificii, cît și pentru a se înapoia, după atîtea întîmplări agitate, la tihna căminurilor lor.

Căpitanul, care își schimbase repede veșmintele, luase și el parte activă la îngrijirile necesare; totul se liniștise și el se găsi singur cu Charlotte. Cu încrezătoare prietenie îi declară atunci că plecarea lui era iminentă. Charlotte trecuse prin atîtea în seara aceea, încît această dezvăluire făcu puțină impresie asupra ei; văzuse cum prietenul ei se jertfise, cum salvase pe alții și fusese salvat el însuși. Aceste întîmplări miraculoase îi păreau să prevestească un viitor plin de semnificație, dar nu nefericit.

Eduard, care intră cu Ottilia, fu de asemenea înștiințat despre apropiata plecare a căpitanului. El bănui că Charlotte avusese cunoștință înaintea lui despre acest fapt, dar era cu mult prea ocupat cu sine însuși și cu intențiile sale pentru a lua lucrul în nume de rău.

Dimpotrivă, află cu interes și mulțumire despre situația avantajosă și onorabilă la care căpitanul urma să fie înaintat. Nestăpînite, dorințele sale tainice anticipau asupra evenimentelor. Îl și vedea pe căpitan unit cu Charlotte, iar pe sine cu Ottilia. Nu i s-ar fi putut face un dar mai frumos pentru această sărbătoare.

Dar, care nu fu uimirea Ottiliei, cînd intră în camera ei și văzu minunatul cufăraș pe masă. Nu pregetă să-l deschidă. Acum toate lucrurile se înfățișau privirilor ei, atît de frumos mpachetate și ordonate încît nu îndrăzni să le desfacă, ci abia să le ridice puțin. Muselina, batistul, mătasea, șalurile

și dantelele se întreceau în finețe, gingășie și preț. Nu fuseseră uitate nici podoabele[22]. Înțelese pe deplin intenția de a o înveșmînta, și nu numai o dată, din cap pînă-n picioare, dar totul era atît de prețios și de străin pentru ea, încît nu îndrăznea să și-l însușească nici în gînd.

CAPITOLUL XVI

În dimineața următoare căpitanul dispăruse, lăsînd în urma lui o scrisoare de recunoștință către prietenii săi. Charlotte și dînsul își luaseră, pe jumătate, rămas bun, în puține cuvinte, încă în seara precedentă. Ea simțea că despărțirea va fi veșnică și o accepta cu resemnare; căci în a doua scrisoare a contelui, pe care căpitanul i-o comunică la sfîrșit, era vorba și de perspectiva unei căsătorii avantajoase; și cu toate că el nu dădea nici o atenție acestui punct, ea socoti lucrul ca sigur de pe atunci și renunță pe deplin la prietenul ei.

În schimb, socotea că putea pretinde și de la alții efortul pe care și-l impusese sieși. Ceea ce nu fusese imposibil pentru ea, trebuia să fie posibil și altora. În acest spirit deschise conversația cu soțul ei, în chip cu atît mai sincer și mai încrezător, cu cît simțea că lucrul trebuia tranșat odată pentru totdeauna.

— Prietenul nostru ne-a părăsit, spuse ea: iată-ne din nou unul în fața celuilalt, ca înainte; și n-ar atîrna, desigur, decît de noi ca să ne întoarcem din nou cu totul la vechea situație.

Eduard, care nu auzea decît ceea ce venea în sprijinul pasiunii sale, crezu că Charlotte voia să înțeleagă prin aceste cuvinte fosta lor văduvie și să-l facă, deși imprecis, să spere într-un divorț. El răspunse de aceea cu un zîmbet:

— De ce nu? N-ar fi nevoie decît să ne înțelegem.

Se simți deci foarte dezamăgit cînd Charlotte continuă.

— Tot astfel, ca s-o aducem pe Ottilia în altă situație, n-avem acum decît de ales, căci se prezintă îndoita ocazie de a-i asigura condiții de viață care sînt de dorit pentru ea. Se poate întoarce la pension, întrucît fiica mea s-a mutat la sora bunicii ei; poate fi primită de asemenea într-o familie cu vază, pentru a se bucura împreună cu fiica unică de toate avantajele unei educații conforme rangului ei.

— Dar Ottilia a fost atît de răsfățată în prietenoasa noastră companie, răspunse Eduard cu destulă stăpînire de sine, încît, desigur, o alta ar putea cu greu să-i convină.

— Ne-am răsfățat cu toții, spuse Charlotte, și tu nu cel din urmă. A sosit însă o vreme care ne invită să ne dezmeticim, care ne îndeamnă serios să ne gîndim la ce e mai bine pentru toți membrii micului nostru cerc și să nu refuzăm un sacrificiu, oricare ar fi el.

— Găsesc cel puțin, replică Eduard, că n-ar fi echitabil ca Ottilia să fie jertfită, și asta e ceea ce s-ar putea întîmpla dacă am arunca-o acum printre străini. Pe căpitan, soarta lui fericită a venit să-l caute aici; îl putem lăsa să plece pe deplin liniștiți și chiar cu bucurie. Dar cine știe ce o așteaptă pe Ottilia? De ce să ne pripim?

— Ceea ce ne așteaptă pe noi e destul de clar, ripostă Charlotte cu oarecare emoție; și cum avea intenția să se explice odată pentru totdeauna, ea urmă: O iubești pe Ottilia, ești tot mai legat de ea. Și dînsa vădește aceeași înclinație, și pasiunea ei crește. De ce n-am exprima prin cuvinte ceea ce fiecare ceas ne destăinuiește și ne confirmă? Să nu avem oare atîta prudență, încît să ne întrebăm la ce va duce asta?

— Chiar dacă nu e cu putință a da un răspuns imediat la această întrebare, replică Eduard, care se stăpînea, se poate totuși afirma că tocmai atunci cînd nu poți spune din capul locului ce va ieși dintr-un lucru, te hotărăști mai ușor să aștepți întîi ce te va învăța viitorul.

— Pentru a face preziceri aici, răspunse Charlotte, nu e, desigur, nevoie de prea multă înțelepciune, și ceea ce se poate spune, oricum, pe loc, este că noi amîndoi nu mai sîntem destul de tineri ca să ne îndreptăm orbește într-acolo unde n-am voi sau n-ar trebui să ajungem. Nimeni nu ne mai poate purta de grijă; trebuie să ne fim proprii noștri prieteni, proprii noștri preceptori. Nimeni nu se așteaptă să ne vadă căzînd în excese, nimeni nu se așteaptă să ne găsească blamabili sau ridicoli.

— Poți oare să-mi iei în nume de rău, spuse Eduard, incapabil să răspundă limbajului deschis și sincer al soției sale, poți să-mi reproșezi dacă fericirea Ottiliei îmi stă pe inimă? Și nu fericirea viitoare, care totdeauna scapă socotelilor noastre, ci fericirea ei prezentă? Închipuiește-ți sincer și fără iluzii, pe Ottilia smulsă din compania noastră și

dată pe mîna unor străini! Eu cel puțin nu mă simt în stare de destulă cruzime ca să-i impun o asemenea schimbare.

Charlotte deslușea prea bine hotărîrea ce se ascunde în spatele prefăcătoriei soțului ei. Abia acum simți cît de mult se depărtase el de dînsa. Cu o oarecare emoție ea exclamă:

— Oare Ottilia poate fi fericită dacă ne dezbină, dacă îmi răpește un soț, iar copiilor săi un tată?[23]

— Copiilor noștri, aș zice, nu trebuie să le purtăm grija, spuse Eduard zîmbitor și rece; dar adăugă puțin mai amabil: De ce să ne gîndim numaidecît la extremă?

— Extrema este prea aproape de pasiune, observă Charlotte. Nu respinge, cît mai e timp, sfatul cel bun, ajutorul pe care ni-l ofer nouă amîndurora. În situațiile tulburi trebuie să acționeze și să ajute acela care vede cel mai limpede. De astă dată, eu sînt aceea. Iubitul, scumpul meu Eduard, nu te împotrivi intențiilor mele! Poți oare să-mi ceri să renunț atît de ușor la fericirea mea legitim cîștigată, la cele mai curate drepturi, la tine?

— Cine spune asta? întrebă Eduard cu oarecare jenă.

— Tu însuți, îi ripostă Charlotte. Vrînd s-o ții pe Ottilia aproape de tine, nu admiți oare tot ce trebuie să rezulte de aici? Nu vreau să te silesc, dar dacă nu ești în stare să te învingi, nu vei putea cel puțin să te minți multă vreme.

Eduard simțea cîtă dreptate are ea. Un cuvînt rostit este teribil dacă exprimă dintr-o dată ceea ce inima și-a îngăduit multă vreme; și, ca să se sustragă, măcar pentru moment, el răspunse:

— Nici nu văd încă limpede ce anume ai de gînd.

— Intenția mea era, răspunse Charlotte, să chibzuiesc împreună cu tine asupra celor două propuneri. Amîndouă au multe avantaje. Pensionul ar fi cel mai potrivit pentru Ottilia, dacă iau în considerare starea prezentă a fetei. Cealaltă situație, mai însemnată și mai de perspectivă, promite însă mai mult, dacă mă gîndesc la viitorul ei.

Explică apoi în amănunt soțului ei cele două situații și încheie cu aceste cuvinte:

— În ce mă privește, aș prefera casa acelei doamne pensionului, și aceasta din mai multe motive, dar mai ales pentru că n-aș vrea să sporesc înclinația, poate chiar pasiunea tînărului a cărui inimă Ottilia a cucerit-o acolo.

Eduard dădu impresia că o aprobă, dar numai pentru a obține un răgaz. Charlotte, care urmărea să facă un pas

hotărîtor, se folosi imediat de faptul că Eduard nu o contrazicea direct, spre a fixa plecarea Ottiliei, pe care, dealtfel, o şi pregătise în secret, pentru zilele următoare.

Eduard se înfioră; se socotea trădat, şi limbajul drăgăstos al soţiei sale îi păru nesocotit, artificial şi premeditat pentru a-l despărţi pe veci de fericirea lui. Avu aerul că lasă întreaga afacere în seama ei, dar în sinea lui hotărîrea era luată. Pentru a găsi răgaz să mai răsufle, pentru a înlătura nenorocirea iminentă, incalculabilă, a îndepărtării Ottiliei, el se decise a-şi părăsi casa, dar nu cu totul fără prevenirea Charlottei pe care se pricepu, însă, s-o amăgească printr-o introducere, făcînd-o să creadă că nu dorea să fie de faţă la plecarea Ottiliei, ba chiar că, din acel moment, nu voia s-o mai vadă. Charlotte, care socotea că obţinuse cîştig de cauză, îi dădu tot sprijinul. El îşi comandă caii, dădu camerierului indicaţiile necesare asupra lucrurilor pe care urma să le împacheteze şi asupra felului cum avea să-l urmeze; şi, cînd fu cu piciorul ca şi pus în şa, el se aşeză şi scrise:

Eduard către Charlotte:

„Fie că răul ce s-a abătut peste noi, scumpa mea, este remediabil, fie că nu — simt doar un singur lucru: ca să nu deznădăjduiesc chiar în clipa aceasta, trebuie să găsesc un răgaz pentru mine, pentru noi toţi. Jertfindu-mă, am dreptul să pretind. Părăsesc casa mea şi nu mă voi întoarce în ea decît în împrejurări mai favorabile, mai liniştite. În răstimp, o vei stăpîni tu, însă cu Ottilia. Vreau s-o ştiu lîngă tine, nu printre străini. Ai grijă de ea, poartă-te cu ea ca altădată, ca pînă acum, şi chiar din ce în ce mai afectuos, mai prietenos, mai tandru. Făgăduiesc că nu voi căuta nici o legătură secretă cu Ottilia. Lăsaţi-mă, mai degrabă, cîtăva vreme cu totul în necunoştinţă de felul cum trăiţi; îmi voi închipui că totul merge cum nu se poate mai bine. Gîndiţi la fel şi despre mine. Un singur lucru te rog în chipul cel mai stăruitor, cel mai viu: să nu faci nici o încercare de a o instala pe Ottilia în vreun alt loc, de a o aşeza în alte condiţii de viaţă. În afara castelului tău, a parcului tău, încredinţată unor oameni străini, ea îmi va aparţine şi voi păstra-o pentru mine. Dacă însă îmi vei respecta înclinaţia, dorinţele, durerile, dacă îmi vei menaja iluzia, nădejdile, nu mă voi împotrivi vindecării, în cazul că ea mi se oferă."

Această ultimă frază izvorî din vîrful penei, nu din inimă. Şi cînd o văzu aşternută pe hîrtie, porni să plîngă amarnic. Trebuia, într-un fel sau altul, să renunţe la fericirea, şi chiar la nefericirea, de a o iubi pe Ottilia! Abia acum îşi dădu seama de ceea ce făcea. Se depărta fără a şti ce putea rezulta de aici. Urma să n-o mai vadă, cel puţin deocamdată; dar ce siguranţă putea să aibă că o va revedea vreodată? Scrisoarea însă era scrisă; caii aşteptau în faţa porţii; trebuia să se teamă clipă de clipă de a o zări cumva pe Ottilia şi de a-şi vedea, totodată, pe loc, zădărnicită hotărîrea. Îşi recîştigă stăpînirea de sine; se gîndi că-i va fi totuşi posibil să se întoarcă în orice moment şi să se apropie, tocmai prin îndepărtare, de dorinţele sale. O vedea, dimpotrivă, pe Ottilia izgonită din casă, dacă el ar rămîne. Pecetlui scrisoarea, coborî în grabă scara şi sări pe cal.

Cînd trecu prin faţa hanului, îl văzu sub umbrar pe cerşetorul faţă de care fusese atît de darnic în ajun. Acesta şedea tihnit luîndu-şi masa de prînz, se ridică în picioare şi se înclină respectuos, ba chiar cu veneraţie în faţa lui Eduard. Aceeaşi siluetă îi apăruse în seara precedentă, cînd o ducea de braţ pe Ottilia; acum ea îi aducea dureros aminte de ceasul cel mai fericit al vieţii sale. Suferinţa lui crescu; sentimentul că lăsa în urmă toate acestea îi era insuportabil; îşi aruncă încă o dată privirea asupra cerşetorului exclamînd: „O, cît de vrednic eşti de a fi invidiat! Poţi încă să te bucuri de pomana de aseară, eu însă nu mă mai bucur de fericirea de ieri!“

CAPITOLUL XVII

Ottilia se apropie de fereastră cînd auzi pe cineva plecînd călare şi-l mai putu zări din spate pe Eduard. I se păru chiar că el părăsea casa fără s-o fi văzut, fără să-i fi adresat un salut matinal. Fu cuprinsă de nelinişte şi căzu tot mai mult pe gînduri cînd Charlotte o luă cu dînsa într-o lungă plimbare şi-i vorbi despre tot felul de lucruri, evitînd însă, cu intenţie pe cît se pare, de a pomeni ceva despre soţul ei. Îndoit fu deci surprinsă, la întoarcere, văzînd că masa era pusă numai pentru două persoane.

Nu renunţăm uşor la deprinderi ce par neînsemnate, dar abia în împrejurări grave resimţim dureros o asemenea privaţiune. Eduard şi căpitanul lipseau. Pentru prima dată,

de multă vreme încoace, Charlotte dăduse ea însăși dispozițiile pentru masă și Ottilia se simți ca și cum ar fi fost destituită. Cele două femei erau așezate una în fața celeilalte; Charlotte vorbea cu totul degajat despre angajarea căpitanului și despre slaba ei speranță de a-l revedea. Singura consolare a Ottiliei, în situația în care se găsea, era aceea de a putea crede că Eduard, pentru a-l mai însoți pe prietenul său o bucată de drum, plecase călare ca să-l ajungă din urmă.

Cînd se ridică însă de la masă, ele văzură sub fereastră berlina lui Eduard, și, cînd Charlotte întrebă, oarecum nemulțumită, cine poruncise să fie trasă acolo, i se răspunse că dispoziția fusese dată de camerier, care dorea să mai încarce în ea unele bagaje. Ottilia avu nevoie de întreaga ei putere de stăpînire pentru a-și ascunde uimirea și durerea.

Camerierul intră și mai ceru cîteva obiecte: o ceașcă a stăpînului său, cîteva linguri de argint și altele, care, în mintea Ottiliei, păreau să anunțe o călătorie în locuri mai depărate, o absență prelungită. Charlotte respinse foarte sec cererea camerierului, arătîndu-i că nu înțelege ce vrea să spună, de vreme ce avea el însuși în păstrare tot ce-l privea pe stăpînul său. Istețul slujitor, care nu urmărea, de fapt, decît să poată vorbi cu Ottilia și s-o facă să iasă în acest scop, sub un pretext oarecare, din cameră, se pricepu să se scuze și să stăruie în cererea pe care Ottilia dorea chiar să i-o îndeplinească. Însă Charlotte refuzînd, camerierul se văzu obligat să se retragă, și berlina porni.

Fu un moment teribil pentru Ottilia. Nu înțelegea, nu pricepea; dar că Eduard îi era răpit pentru multă vreme, asta o simțea bine. Charlotte îi înțelese starea și o lăsă singură. Nu îndrăznim să descriem durerea ei, lacrimile ei; suferea imens. Se ruga lui Dumnezeu s-o ajute măcar să treacă peste ziua aceasta; îndură ziua și noaptea și, cînd își veni în fire, nu se mai recunoscu pe ea însăși.

Nu se consolase, nu se resemnase, dar se mai afla aici, după o atît de mare pierdere, și o așteptau încercări și mai grele. Prima ei grijă, cînd se regăsi, fu aceea că, după îndepărtarea celor doi bărbați, ar putea fi îndepărtată și ea. Nu bănuia nimic de hotărîrea luată de Eduard, datorită căreia îi era asigurată rămînerea lîngă Charlotte; dar purtarea acesteia o liniștea întrucîtva. Charlotte se străduia să-i găsească ocupații bietei copile și nu se despărțea de ea decît rar, cu

părere de rău, şi cu toate că ştia bine că împotriva unei pasiuni violente nu poţi face mare lucru prin cuvinte, ea cunoştea totuşi puterea reflecţiei, a conştiinţei şi aduse, de aceea, o varietate de subiecte în discuţie, între ea şi Ottilia.

Îi aduse, astfel, acesteia o mare mîngîiere cînd, într-un moment favorabil, formulă cu chibzuinţă şi intenţie această înţeleaptă judecată:

— Ce vie, spuse ea, este recunoştinţa acelora pe care-i ajutăm cu calm să iasă din încurcăturile datorate pasiunii! Să intervenim cu bucurie şi vioiciune în treburile pe care bărbaţii le-au lăsat neterminate în urmă; ne vom pregăti astfel cele mai frumoase perspective pentru momentul cînd se vor întoarce, păstrînd şi îmbunătăţind prin moderaţia noatră ceea ce firea lor impetuoasă şi nerăbdătoare ar putea să distrugă.

— Pentru că vorbeşti de moderaţie, draga mea mătuşă, răspunse Ottilia, nu pot să ascund că-mi vine în minte necumpătarea bărbaţilor, mai ales în ce priveşte vinul. De cîte ori nu m-am întristat şi nu m-am înfricoşat cînd a trebuit să observ că inteligenţa clară, înţelepciunea, delicateţea, graţia şi amabilitatea se pierdeau, fie chiar pentru cîteva ceasuri, şi că adesea în locul întregului bine pe care un bărbat valoros îl poate da la iveală şi oferi, ameninţa să survină răul şi confuzia. Cît de des se pot naşte de aici hotărîri brutale!

Charlotte îi dădu dreptate, dar nu prelungi conversaţia, deoarece simţea prea bine că şi aici Ottilia nu se gîndea iarăşi decît la Eduard, care, ce-i drept, nu în mod obişnuit, totuşi mai des decît ar fi fost de dorit, căuta să-şi stimuleze plăcerea, volubilitatea, activitatea, prin consum de vin, dacă se ivea ocazia.

Dacă la acea reflecţie a Charlottei, Ottilia şi putuse rechema în minte pe bărbaţi, şi îndeosebi pe Eduard, ea fu cu atît mai izbită atunci cînd Charlotte îi vorbi despre o apropiată căsătorie a căpitanului ca de un lucru foarte cunoscut şi sigur, fapt prin care totul căpăta un alt aspect decît îşi putuse închipui ea după asigurările anterioare ale lui Eduard. Toate acestea sporiră atenţia Ottiliei faţă de orice declaraţie, orice semn, orice acţiune, orice demers al Charlottei. Fără să ştie, Ottilia devenise perspicace, clarvăzătoare, bănuitoare.

Charlotte însă pătrundea în amănunt tot ceea ce-o înconjura, cu o privire ageră şi acţiona în toate cu îndemînarea ei lucidă, silind-o neîncetat pe Ottilia să ia parte. Ea reduse fără

șovăială cheltuielile gospodăriei și, privind bine lucrurile, considera acele întîmplări pătimașe ca un fel de hotărîre fericită a destinului. Căci, pe calea urmată pînă atunci, s-ar fi întrecut ușor orice măsură și, fără o revenire la timp, starea înfloritoare a unor bunuri îmbelșugate, daruri ale norocului, ar fi fost, dacă nu distrusă, desigur zdruncinată printr-o viață și agitație nechibzuită.

Ceea ce era în plină desfășurare din lucrările de amenajare a parcului nu fu întrerupt. Dimpotrivă ea puse să fie continuat tot ce urma să servească drept bază unor dezvoltări viitoare; dar nici aici nu merse departe. Trebuia ca, la întoarcere, soțul ei să mai poată găsi destule ocupații plăcute.

În privința acestor lucrări și proiecte, ea nu putu lăuda îndeajuns felul de a proceda al arhitectului. În scurt timp, lacul se desfășură în toată întinderea, în fața privirilor ei, iar malurile noi formate fură acoperite în chip grațios și variat cu plante și gazon. La noua casă toată munca brută fu terminată, executîndu-se de asemenea, tot ce era necesar pentru conservare; după aceea, Charlotte opri lucrările la punctul de la care puteau fi reluate cu plăcere. Era tot timpul calmă și senină; Ottilia, în schimb, doar părea astfel, căci ea nu vedea în toate acestea decît simptome din care se putea deduce dacă Eduard era așteptat sau nu în viitorul apropiat. N-o interesa nimic din tot ce se petrecea, în afara acestei considerații.

Văzu, de aceea, un semn favorabil într-o inițiativă pentru care fură adunați băieții din sat și care avea drept scop să păstreze mereu curățenia în parcul acum foarte întins. Încă Eduard avusese această idee. Se confecționă pentru băieți un fel de uniformă de culoare deschisă, pe care o îmbrăcau în orele dinspre asfințit după ce se spălaseră și se curățaseră cu grijă. Vestiarul era în castel; supravegherea lui fu încredințată celui mai înțelegător și mai conștiincios dintre băieți; arhitectul conducea totul și, pe nesimțite, băieții cîștigaseră cu toții o anumită îndemînare. Se găsise în ei o mînă de lucru ușor de dresat și își îndeplineau sarcinile nu fără un fel de unitate în mișcări. Desigur, cînd defilau cu săpăligele, răzușurile, greblele, hîrlețele, tîrnăcoapele și tîrnurile, cînd alții îi urmau cu coșuri, pentru a aduna buruienile și pietrele, iar alții, în sfîrșit, trăgeau după ei marele tăvălug de fier — ei formau un frumos și îmbucurător cortegiu, după care arhitectul desenă, în carnetul său de schițe, o plăcută suită de atitudini și munci pentru friza unui pavilion de grădină; Ottilia,

dimpotrivă, nu vedea în această procesiune decît un fel de paradă menită să salute în curînd întoarcerea stăpînului casei.

Ea prinse astfel curajul și dorința vie de a-l primi cu ceva asemănător. Se făcuse de mult încercarea de a încuraja fetele din sat la cusut, la împletit, la tors și la alte lucrări femeiești. Aceste frumoase îndeletniciri luaseră și ele avînt odată cu măsurile pentru curățirea și frumusețea satului. Ottilia participase și ea dar mai mult întîmplător, după ocazie și dispoziție. Acum se gîndi s-o facă în chip mai deplin și mai susținut. Dar un cîrd de fete nu poate fi perfect armonizat, așa cum se întîmplă cu băieții. Ea se conduse după bunul ei simț și, fără să-și dea bine seama, nu căută decît să insufle fiecărei fete atașament față de casă, de părinți și de frați.

Lucrul îi reuși cu multe dintre ele. Numai despre o mică fetișcană foarte vioaie, familia se plîngea că e lipsită de îndemînare și că, hotărît, nu vrea să facă nici o treabă în casă. Ottilia n-o putu privi cu ochi răi pe această fată, care față de dînsa se arăta deosebit de prietenoasă. Se simțea atrasă de ea și-o însoțea, cînd îi dădea voie. Atunci era activă, voioasă, neobosită. Pentru această copilă supunerea față de o stăpînă frumoasă părea să fie o necesitate. La început, Ottilia îi suportă compania; apoi simți ea însăși o înclinație pentru fată; în cele din urmă, nu se mai despărțiră și Nanny își însoți peste tot stăpîna.

Aceasta apuca adesea drumul spre grădină și se bucura s-o vadă prosperînd. Vremea căpșunilor și a cireșelor se apropia de sfîrșit, dar Nanny le savura cu deosebire pe cele tîrzii. Cît despre celelalte fructe, care promiteau o recoltă atît de îmbelșugată pentru toamnă, grădinarul se gîndea mereu la stăpînul său, și niciodată fără a-i dori întoarcerea. Ottiliei îi plăcea să-l asculte pe bunul bătrîn. Își stăpînea pe deplin meseria și nu înceta să-i vorbească despre Eduard.

Cînd Ottilia constată cu bucurie că altoaiele din acea primăvară prinseseră atît de bine, grădinarul răspunse îngîndurat:

— Doresc numai ca bunul meu stăpîn să simtă multă plăcere observînd acest lucru. Dacă ar fi aici la toamnă, ar putea să vadă ce soiuri alese se mai găsesc încă în vechea grădină a castelului, de pe vremea răposatului său părinte. Domnii de la pepiniere sînt astăzi mai puțin vrednici de încredere decît erau odinioară călugării cartuzieni[24]. În cataloage găsești, ce-i drept, numai nume ce sună frumos. Altoiești, ai

grijă să crească, și cînd, în sfîrșit, apar fructele, nu merită să ai în grădină asemenea pomi.

Însă lucrul de care credinciosul servitor întreba cel mai des, aproape ori de cîte ori o vedea pe Ottilia, era întoarcerea stăpînului și data ei. Și cum Ottilia nu-i putea răspunde, bietul om lăsa să se înțeleagă, nu fără o oarecare mîhnire, convingerea lui că nu i se dă încredere; și sentimentul propriei neștiințe, care-i era, altfel, puternic revelat, devenea pentru ea apăsător. Totuși nu se putea despărți de aceste răzoare și brazde. Ceea ce semănaseră în parte împreună, ceea ce sădiseră era acum în plină înflorire și abia dacă mai avea nevoie de îngrijire, afară de udat, de care Nanny era totdeauna gata să se ocupe. Cu cîtă emoție privea Ottilia florile mai tîrzii[25], abia bănuite acum, și a căror strălucire și bogăție aveau să apară, în toată splendoarea lor, mai spre toamnă și să-i exprime lui Eduard, la aniversarea a cărei sărbătorire ea și-o promitea uneori, toată dragostea și recunoștința ei. Dar nu întotdeauna nădejdea de a vedea această sărbătoare era la fel de vie. Îndoiala și grija asaltau mereu cu șoaptele lor sufletul preabunei fete.

O armonie adevărată și sinceră cu Charlotte era de bună seamă cu neputință de restabilit, căci situația celor două femei era, firește, foarte diferită. Dacă totul rămînea ca mai înainte, dacă lucrurile reintrau pe făgașul legitimității, Charlotte cîștiga fericirea prezentă și pentru ea se deschidea chiar o perspectivă de viitor luminoasă; Ottilia, dimpotrivă, pierdea totul, da, se poate spune totul; căci pentru prima oară ea găsise în Eduard viață și bucurie, iar în situația ei de acum simțea un gol nemărginit, despre care abia dacă bănuise ceva mai înainte. În adevăr, o inimă care caută simte bine că-i lipsește ceva; dar o inimă care a pierdut, simte în ea vidul. Nostalgia se transformă în nemulțumire și nerăbdare și, într-o astfel de stare, un suflet de femeie, obișnuit să aștepte și să rabde, dorește să-și iasă din propriile margini, să devină activ, să întreprindă și să împlinească ceva și în interesul fericirii sale.

Ottilia nu renunțase la Eduard. Cum ar fi putut ea să renunțe, deși Charlotte, cu destulă prudență și împotriva propriei ei convingeri, socotea lucrul acesta realizat și privea ca stabilit faptul că între soțul ei și Ottilia sînt posibile raporturi de calmă amiciție? Dar, de cîte ori aceasta din urmă, după ce se încuia în camera ei, nu stătea, noaptea, în genunchi în

fața cufărașului deschis, contemplînd darurile de la aniversare, din care nu folosise, nu tăiase, nu-și lucrase încă nimic! De cîte ori biata copilă nu ieșea, odată cu răsăritul soarelui, din casa unde își găsise înainte fericirea deplină, alergînd afară, în cîmpul deschis, care altă dată n-o atrăgea! Nu-i plăcea să rămînă nici pe pămîntul tare. Sărea în barcă și vîslea pînă în mijlocul lacului; apoi scotea la iveală o carte de călătorii, se lăsa legănată de mișcarea undelor, citea, se visa rătăcind în locuri străine și-l regăsea totdeauna acolo pe prietenul ei; rămăsese încă aproape de inima lui, ca și el de a ei.

CAPITOLUL XVIII

E ușor de închipuit că bărbatul acela curios, neostenit, cu care am făcut cunoștință mai înainte, Mittler, după ce prinsese de veste despre conflictul ce se iscase între acești prieteni, era dispus să-și dovedească cu acest prilej prietenia și dibăcia, deși nici una din părți nu apelase încă la ajutorul lui. I se păru însă nimerit să mai aștepte cîtva timp, căci știa prea bine că, la încurcături sentimentale, este mai greu să vii în ajutor oamenilor instruiți decît celor simpli. Îi lăsă deci o bucată de vreme în voia lor; pînă la urmă însă, nu putu să mai rabde și se grăbi să-l caute pe Eduard, a cărui urmă o și descoperise.

Drumul îl duse într-o vale plăcută, printre ale cărei pajiști de un verde fermecător, cu copaci deși, apele abundente ale unui pîrîu veșnic viu cînd șerpuiau, cînd se rostogoleau vuind. Pe pantele line se întindeau cîmpuri fertile și livezi bine îngrijite. Satele erau destul de rare, totul avea un aer tihnit, și fiecare colț părea, dacă nu cu totul demn de a fi pictat, înzestrat din belșug cu toate cele trebuitoare vieții.

O fermă bine întreținută, cu o casă de locuit curată și modestă, înconjurată de grădini, îi atrase în sfîrșit privirea. Bănui că acolo se afla reședința actuală a lui Eduard și nu se înșela.

Despre acest prieten singuratic, tot ce putem spune este că se lăsa în tăcere cu totul pradă pasiunii sale, făurind diferite planuri și nutrind tot felul de speranțe. Nu se putea minți: dorea s-o vadă aici pe Ottilia, dorea s-o atragă în acest loc și nu se dădea în lături să lege de această dorință gînduri îngăduite sau mai puțin îngăduite. Apoi imaginația lui oscila între toate posibilitățile. Dacă n-o putea avea aici,

pentru a fi în chip legitim a lui, voia cel puțin să-i asigure proprietatea acestei moșii. Aici avea ea să trăiască pentru sine, liniștită, independentă, să fie fericită și poate chiar — așa vedea el cînd imaginația lui chinuitoare îl ducea și mai departe — să cunoască această fericire cu un altul.

Astfel zilele i se scurgeau într-o veșnică mișcare între speranță și durere, între lacrimi și seninătate, între năzuințe, pregătiri și deznădejde. Apariția lui Mittler nu-l surprinsese. Așteptase de mult sosirea lui și, de aceea, pentru el era pe jumătate binevenită. Crezîndu-l trimis de Charlotte, se și pregătise pentru tot felul de scuze și amînări, iar apoi pentru propuneri mai hotărîtoare; sperînd însă, pe de altă parte, să afle de la el ceva despre Ottilia, Mittler îi apăru tot atît de plăcut ca un trimis al cerului. De aceea Eduard fu dezamăgit și indispus cînd află că Mittler nu venea din partea Charlottei, ci din propria sa inițiativă. Inima i se închise și, la început, conversația nu putu să se lege. Dar Mittler știa prea bine că un suflet stăpînit de iubire simte nevoia imperioasă de a se exprima, de a destăinui unui prieten ce se petrece într-însul și acceptă deci, după un schimb de replici să iasă de astă dată din rolul său obișnuit și să joace în locul mijlocitorului, pe confident.

Cînd îl dojeni apoi în chip amical pe Eduard pentru viața singuratică pe care o ducea, acesta răspunse:

— O! nici n-aș putea să-mi petrec mai plăcut timpul. Sînt totdeauna absorbit de ea, totdeauna în apropierea ei. Am avantajul neprețuit de a-mi putea închipui unde se află Ottilia, pe unde trece, unde se oprește, unde se odihnește. O văd în fața mea lucrînd și purtîndu-se ca de obicei, făcînd și începînd, firește, totdeauna ceea ce mă satisface mai mult. Dar nu mă opresc aici; oare cum aș putea fi fericit departe de ea? Imaginația mea pune la cale ceea ce ar trebui să facă Ottilia ca să se apropie de mine. Scriu în numele ei scrisori duioase, intime, adresate mie; îi răspund și păstrez filele alături. Am promis că nu voi face nici un pas către ea, și mă voi ține de cuvînt. Dar ce o leagă pe dînsa, împiedicînd-o să se întoarcă spre mine? A avut oare Charlotte cruzimea să-i ceară făgăduiala și jurămîntul că nu-mi va scrie, că nu-mi va da vești despre sine? E natural, e verosimil și totuși mi se pare nemaiauzit, de neîndurat. Dacă mă iubește, așa cum cred, așa cum știu, de ce nu îndrăznește să fugă și să se arunce în brațele mele? Ar trebui, gîndesc uneori, ar putea s-o

facă. Cînd aud o mișcare la intrare, îmi îndrept privirea spre ușă. Va intra! cuget, nădăjduiesc atunci. Ah, și cum posibilul este imposibil, îmi închipui că imposibilul trebuie să devină posibil. Noaptea, cînd mă deștept, cînd lampa răspîndește o licărire nesigură în odaia de dormit, imaginea, năluca, o slabă umbră a ei ar trebui să treacă plutind, să se apropie, să mă cuprindă, măcar o clipă, pentru ca să am oarecum încredințarea că se gîndește la mine, că este a mea.

O singură bucurie îmi mai rămîne. Cînd eram aproape de ea, n-o visam niciodată; acum însă, cînd sîntem departe unul de altul, sîntem uniți în vis; și, lucru destul de ciudat, abia acum, de cînd am cunoscut aici, în împrejurimi, alte persoane amabile, chipul ei îmi apare în vis ca și cum ar vrea să-mi spună: „N-ai decît să te uiți și în dreapta și în stînga, tot nu vei găsi nimic mai frumos și mai scump decît mine"! Și astfel imaginea ei pătrunde în toate visele mele. Tot ce mi se întîmplă cu ea se întrețese și se suprapune. Uneori semnăm un contract: iată scrisul ei și al meu, numele ei și al meu; ele se șterg unul pe altul, se împletesc între ele. Aceste jonglerii îmbătătoare ale imaginației nu sînt însă lipsite de dureri. Cîteodată ea săvîrșește ceva care jignește ideea pură ce o am despre ea; abia atunci, îngrijorat peste orice închipuire, simt cît de mult o iubesc. Alteori, mă provoacă, cu totul împotriva felului ei de a fi, și mă chinuiește; dar chipul ei se transformă de îndată, frumosul, îngerescul ei obrăjor rotund se alungește; e o altă femeie. Eu însă sînt tot chinuit, nesatisfăcut și zdruncinat.

Nu zîmbi, dragă Mittler, sau poți să și zîmbești! Nu mi-e rușine de acest atașament, de această înclinație nebunească, turbată, dacă vrei. Nu, n-am iubit încă niciodată, aflu abia acum ce înseamnă să iubești. Pînă acum totul în viața mea a fost doar preludiu, doar așteptare, doar divertisment, doar vreme pierdută, pînă ce am cunoscut-o, pînă ce am iubit-o, am iubit-o pe deplin și cu adevărat. Mi s-a reproșat, nu chiar în față, dar desigur la spate, că în cele mai multe treburi nu sînt decît un nepriceput, un cîrpaci. Se poate; dar nu găsisem încă tărîmul pe care să mă pot arăta meșter. Vreau să-l văd pe acela care mă întrece în darul de a iubi. Este, ce-i drept, un dar jalnic, bogat în lacrimi și în dureri; dar îl găsesc atît de inerent firii mele, atît de propriu mie, încît cu greu voi renunța vreodată la el.

Prin aceste declarații aprinse, pornite din inimă, Eduard se ușurase desigur, dar totodată fiecare trăsătură a straniei

sale situații îi apăruse brusc atît de limpede înaintea ochilor, încît, copleșit de durerosul conflict lăuntric, izbucni în plîns, și lacrimile-i curseră cu atît mai bogate cu cît destăinuirile îi muiaseră inima.

Mittler, care putea cu atît mai puțin să dezmintă firea sa iute, judecata sa neînduplecată, cu cît se vedea aruncat mai departe de scopul călătoriei sale prin această izbucnire dureroasă a pasiunii lui Eduard, își exprimă sincer și brutal dezaprobarea. Eduard, spunea el, ar trebui să-și vină în fire, să se gîndească la ceea ce datorește demnității sale de bărbat, să nu uite că este spre cea mai mare cinste a omului să se stăpînească în nenorocire, să îndure durerea cu calm și decență, pentru a se bucura de o înaltă prețuire, de respect și pentru a fi invocat ca model.

Agitat, pătruns cum era de cele mai chinuitoare sentimente, Eduard găsi desigur aceste cuvinte găunoase și fără valoare.

— Celui fericit, celui mulțumit, izbucni el, îi vine ușor să vorbească; i-ar fi însă rușine dacă ar vedea cît de insuportabil devine celui care suferă. După el, răbdarea trebuie să fie nemărginită; o durere nemărginită, cel de netulburat în mulțumirea lui nu vrea s-o recunoască. Există cazuri, da, există unele în care orice mîngîiere înjosește, iar datoria este de a despera! Un grec ilustru[26] care știe să zugrăvească și eroi, nu se ferește nicidecum să-i lase să plîngă pe ai săi sub povara durerii. El spune chiar ca aforism: „Bărbații care plîng mult sînt buni“. Piară de lîngă mine oricine e cu inima seacă, cu ochii uscați! Îi blestem pe fericiții cărora cel nenorocit le servește doar drept spectacol. În cea mai grea strîmtoare, în cele mai crude chinuri ale trupului și ale spiritului, i se mai pretinde să păstreze o atitudine nobilă ca să obțină aprobarea lor, iar, pentru ca ei să-l aplaude și în momentul morții, el trebuie să sucombe cu demnitate sub ochii lor, ca un gladiator. Dragul meu Mittler, îți mulțumesc pentru vizita dumitale; dar mi-ai da o mare dovadă de afecțiune dacă ai face o plimbare în grădină, în împrejurimi. Ne vom reîntîlni. Voi căuta să fiu mai reținut, mai asemănător dumitale.

Mittler dorea mai curînd să se arate împăciuitor decît să întrerupă o convorbire pe care n-ar mai fi putut s-o reia cu ușurință. Lui Eduard îi convenea de asemenea destul de mult să continue conversația, care, dealtfel, tindea să-l apropie de țintă.

— Desigur, spuse Eduard, nu servește la nimic a repeta mereu aceleași idei și aceleași cuvinte; totuși, abia prin această discuție mi s-au deschis ochii asupra mea, abia ea m-a făcut să simt limpede la ce ar trebui să mă hotărăsc, la ce sînt hotărît. Am în fața ochilor viața mea prezentă, viața mea viitoare; n-am de ales decît între mizerie și plăcere. Om al binelui, mijlocește un divorț, care e atît de necesar, care s-a și produs în fapt; procură-mi consimțămîntul Charlottei. Nu vreau să explic mai pe larg de ce cred că el va putea fi obținut. Du-te, dragul meu, liniștește-ne pe toți, fă-ne fericiți!

Mittler rămînea mut. Eduard urmă:

— Soarta mea și aceea a Ottiliei sînt de nedespărțit, și nu vom pieri. Privește acest pahar! Inițialele noastre sînt gravate pe el. O veselă calfă de zidar l-a aruncat în aer; urma ca nimeni să nu mai bea din el; trebuia să se spargă de solul stîncos dar a fost prins din zbor. L-am răscumpărat la preț sporit și beau acum zilnic din el pentru ca zilnic să mă conving că toate legăturile hotărîte de soartă sînt indestructibile.

— Vai mie, exclamă Mittler, cîtă răbdare îmi trebuie cu prietenii mei. Mă ciocnesc acum și de superstiție, urîtă de mine ca lucrul cel mai dăunător ce poate pătrunde în cugetul oamenilor. Ne jucăm cu preziceri, presimțiri și visuri, dînd prin aceasta însemnătate vieții de fiecare zi. Dar cînd Viața însăși capătă însemnătate, cînd totul se agită și vuiește în jurul nostru, atunci furtuna devine și mai înspăimîntătoare prin acele fantome.

— Într-o asemenea nesiguranță a vieții, între speranță și teamă, strigă Eduard, lasă inimii strîmtorate măcar un fel de stea călăuzitoare spre care să privească, chiar dacă nu se poate îndrepta după ea.

— Aș fi gata să admit, răspunse Mittler, dacă ar fi de așteptat o oarecare consecvență; am băgat de seamă însă totdeauna, că nici un om nu ia aminte la semnele rele; atenția e îndreptată numai asupra acelor care măgulesc și promit, și credința în ele e singura vie.

Cum Mittler se vedea atras acum chiar în zonele obscure unde se simțea cu atît mai stingherit cu cît întîrzia mai mult, el se arătă ceva mai dispus să dea urmare dorinței fierbinți a lui Eduard, care-l punea să meargă la Charlotte. Căci ce-i mai putea el opune în această clipă lui Eduard? Să cîștige timp, să cerceteze cum stau lucrurile cu femeile era tot ce-i rămînea de făcut, chiar după propriile sale convingeri.

Se grăbi să ajungă la Charlotte, pe care o găsi stăpînă pe sine și senină ca totdeauna. Dînsa îl informă bucuros despre tot ce se întîmplase, căci din cuvintele lui Eduard el nu putuse să deducă decît rezultatele. În ceea ce-l privea el înaintă cu precauție, dar nu fu în stare să-și impună a rosti, măcar în treacăt, cuvîntul de divorț. De aceea care nu-i fu mirarea, uimirea și, potrivit sentimentelor lui, bucuria, cînd Charlotte, după atîtea lucruri neîmbucurătoare, spuse în sfîrșit:

— Trebuie să cred, trebuie să sper că totul se va aranja, că Eduard se va apropia din nou de mine. Cum ar putea să nu fie așa, de vreme ce mă găsești în așteptarea unui prunc?

— V-am înțeles bine? interveni Mittler.

— Cum nu se poate mai bine, replică ea.

— Fie de o mie de ori binecuvîntată această veste! exclamă el împreunîndu-și mîinile. Cunosc puterea acestui argument asupra inimii unui bărbat. Cîte căsătorii n-am văzut eu grăbite, întărite, reîntregite prin aceasta! O asemenea speranță produce mai mult efect decît o mie de vorbe, căci e în adevăr cea mai bună speranță pe care o putem avea. Dar, urmă el, în ce mă privește, aș avea toate motivele să fiu mîhnit. În cazul de față, văd bine, amorul meu propriu n-are de ce să fie măgulit. Din partea voastră intervenția mea nu are de ce să merite mulțumiri. Mă simt ca acel medic, prieten cu mine, căruia îi reușeau toate tratamentele aplicate de dragul lui Dumnezeu săracilor, dar care ajungea rareori să vindece pe un bogat, dispus să-l plătească bine. Din fericire, lucrurile se îndreaptă aici de la sine, căci străduințele, îndemnurile mele ar fi rămas infructuoase.

Charlotte îi ceru atunci să ducă vestea lui Eduard, să ia cu sine o scrisoare din partea ei și să vadă ce e de făcut, ce poate fi îndreptat. El nu consimți.

— Toate acestea au și fost făcute, exclamă el. Scrieți-i. Orice curier e tot atît de bun ca și mine. Trebuie să-mi îndrept pașii într-acolo unde sînt mai necesar. Nu mă voi întoarce decît pentru a vă ura fericire; voi veni la botez.

Și de data aceasta, ca în mai multe alte cazuri, Charlotte fu nemulțumită de Mittler. Firea lui iute ajungea uneori la rezultate bune, dar pripeala era cauza multor insuccese. Nimeni nu depindea mai mult decît el de păreri preconcepute pe moment.

Curierul Charlottei sosi la Eduard, care îl primi pe jumătate speriat. Scrisoarea putea tot atît de bine să conțină un

nu ca și un da. Multă vreme el nu îndrăzni s-o deschidă și, izbit cînd o citi, rămase împietrit la următorul pasaj cu care ea încheia:

„Adu-ți aminte de ceasurile acelei nopți cînd, aventuros ca un amant, ai vizitat-o pe soția ta, atrăgînd-o irezistibil la tine, strîngînd-o în brațe ca pe o iubită, ca pe o mireasă. Să venerăm în această stranie întîmplare o hotărîre a cerului, care a avut grijă să creeze între noi o nouă legătură, în clipa cînd fericirea vieții noastre amenința să se destrame și să dispară".

Ce se petrecu din această clipă în sufletul lui Eduard cu greu s-ar putea descrie. În urma unui astfel de zbucium, renasc vechi obiceiuri, vechi porniri, menite să omoare timpul, și să umple viața. Vînătoarea și războiul sînt o atare cale, oricînd oferită unui gentilom. Eduard era chemat de primejdia din afară, pentru a o cumpăni pe cea interioară. Năzuia la pieire pentru că existența amenința să-i devină insuportabilă; ba era chiar o mîngîiere pentru el să cugete că nu va mai fi și că va putea tocmai prin aceasta să-i facă fericiți pe cei ce-i erau dragi, pe prietenii lui. Nimeni nu punea vreo piedică voinței sale, căci el ascundea hotărîrea luată. Își întocmi testamentul cu toate formele; era un sentiment dulce pentru el să poată lăsa Ottiliei moșia. Se îngrijise de cele trebuitoare pentru Charlotte, pentru copilul încă nenăscut, pentru căpitan, pentru servitorime. Războiul, care izbucnise din nou, fu prielnic intențiilor sale. Avusese mult de furcă în tinerețe cu mediocritățile militare și părăsise din această cauză armata; acum era pentru el o senzație minunată să plece la luptă cu un conducător de oști despre care putea să-și spună: sub comanda lui moartea este probabilă și victoria sigură.

După ce aflase și ea secretul Charlottei, Ottilia, consternată ca și Eduard, ba chiar mai mult, se retrase în sine. Nu mai avea nimic de spus. Să spere nu putea, să dorească nu-i era îngăduit. O privire în lumea ei lăuntrică ne-o permite însă jurnalul pe care-l ținea, din care avem de gînd să destăinuim unele părți.

Partea a doua

CAPITOLUL I

ÎN VIAȚA obișnuită se întîmplă deseori ceea ce obișnuim să elogiem într-o epopee drept iscusință a poetului, anume ca, atunci cînd personajele principale se depărtează, se ascund, se lasă pradă inacțiunii, un personaj din al doilea sau al treilea plan, aproape neobservat pînă atunci, să umple de îndată scena și, prin întreaga-i activitate, să ne apară la rîndul lui demn de atenție, de simpatie și chiar de laudă și prețuire.

Astfel, îndată după plecarea căpitanului și a lui Eduard, arhitectul, de care depindea exclusiv rînduirea și executarea unui mare număr de lucrări, cîștigă pe zi ce trece un rol tot mai însemnat, arătîndu-se minuțios, priceput si activ, ajutînd doamnele în felurite chipuri și știind să le distreze în orele de liniște și plictis. Chiar și exteriorul lui era de așa natură, încît inspira încrederea și trezea simpatie. Un tînăr în deplinul înțeles al cuvîntului, bine făcut, zvelt, mai degrabă puțin prea înalt, modest fără a fi sfios, prietenos fără a fi indiscret. Lua asupra sa cu plăcere toate grijile și ostenelile și, avînd la socoteli mare ușurință, întreaga gospodărie nu avu, în scurt timp, nici un secret pentru el, iar influența lui se întinse peste tot în chip fericit. Era lăsat de obicei să-i primească pe străini și se pricepea fie să respingă vizitele neașteptate, fie cel puțin să pregătească doamnele în așa fel încît să le ferească de orice urmare incomodă.

Printre altele avu mult de furcă într-o zi cu un tînăr jurist. Trimis de un gentilom din împrejurimi, acesta venea să discute o afacere care, fără a avea o însemnătate deosebită, o atingea totuși de aproape pe Charlotte. Trebuie să amintim de acest incident pentru că el a dat impuls unor acțiuni diverse, care altminteri ar fi rămas poate multă vreme în adormire.

Ne amintim acea modificare pe care Charlotte o adusese cimitirului. Toate monumentele fuseseră mutate de la locul lor și așezate lîngă zidul, lîngă soclul bisericii. Restul terenului fusese netezit. Afară de un drum lat ce ducea la biserică

și dîndu-i acesteia ocol, la mica poartă din celălalt capăt, toată întinderea era semănată cu diferite soiuri de trifoi, care creșteau și înfloreau de minune. Noile morminte urmau să fie așezate după o anumită ordine, pornind dinspre capătul cimitirului, dar locul urma să fie de fiecare dată nivelat din nou și însămînțat deopotrivă. Nimeni nu putea tăgădui că acest aranjament oferea duminicile și în zilele de sărbătoare celor ce veneau la biserică o priveliște plăcută și plină de sobrietate. Chiar și pastorul, înaintat în vîrstă și legat de vechile datini, care la început nu fusese prea mulțumit de această amenajare, se bucura acum, cînd odihnindu-se sub bătrînii tei, înaintea ușii din spatele casei, asemeni lui Philemon cu a sa Baucis[27], avea în față, în locul terenului gloduros cu morminte, un frumos covor pestriț, care, dealtfel, urma să fie în profitul gospodăriei sale, întrucît Charlotte dispusese să se asigure prezbiteriului folosința acestui loc.

Dar, cu toate acestea, unii enoriași își exprimaseră încă mai înainte nemulțumirea față de faptul că însemnarea locului unde odihneau strămoșii lor fusese înlăturată, ștergîndu-se astfel oarecum amintirea lor; căci monumentele bine conservate arătau, ce-i drept, cine era înmormîntat, însă nu și locul mormîntului; dar, după cum susțineau mulți, important este tocmai locul.

De aceeași opinie era o familie vecină, care, cu cîțiva ani înainte își rezervase pentru ea și ai săi un loc pe acest teren obștesc de odihnă făcînd, în schimb o mică danie în favoarea bisericii. Acum tînărul jurist era trimis pentru a revoca această danie și a anunța că nu se va mai face nici o plată, întrucît condiția sub care se făcuseră pînă atunci depunerile fusese anulată în mod unilateral, fără să se țină seamă de toate reclamațiile și împotrivirile. Charlotte, inițiatoarea acestei transformări, ceru să vorbească ea însăși cu tînărul, care expuse cu vioiciune, dar nu prea impertinent, temeiurile sale și ale clientului său, punînd deseori pe gînduri tot grupul.

— Vedeți, spuse el după un scurt preambul în care se pricepu să-și justifice demersul insistent, vedeți că, de la cei mai neînsemnați pînă la cei mai sus-puși cu toții țin în chip deosebit să facă știut locul unde odihnesc ai lor. Pentru cel mai sărman plugar care-și îngroapă un copil este un fel de consolare să așeze pe mormînt o modestă cruce de lemn, s-o împodobească cu o coroană, pentru a păstra amintirea cel puțin atît timp cît dăinuie durerea chiar dacă un aseme-

nea semn, ca și doliul însuși, e sortit să fie șters de vreme. Cei mai înstăriți schimbă aceste cruci de lemn în altele de fier, le întăresc și le apără în fel și chip și atunci ele rezistă mai mulți ani. Dar pentru că la urmă și acestea se înclină și devin nearătoase, bogații n-au grijă mai mare decît să ridice o piatră care promite să dureze mai multe generații și poate fi restaurată și înnoită de urmași. Dar ceea ce ne atrage nu este această piatră, ci ceea ce e păstrat dedesubt, ceea ce a fost încredințat, alături, țărînei. Nu este atît vorba de memorie cît de persoana însăși, nu de amintire, ci de prezent. Mai curînd și mai intim îmbrățișez un defunct scump mie sub movila mormîntului decît într-un monument, care nu înseamnă, la drept vorbind, decît prea puțin prin el însuși; dar, de jur-împrejur, ca la un punct de întîlnire, trebuie să se reunească și după moarte soții, rudele, prietenii, iar cel ce e în viață să păstreze dreptul de a respinge și de a îndepărta pe străini și pe răuvoitori de lîngă scumpii răposați.

Socotesc de aceea că mandantul meu e pe deplin îndreptățit să-și revoce dania; și acest lucru e încă destul de moderat, căci membrii familiei sînt lezați într-un fel pentru care nici nu se poate închipui vreo despăgubire. Ei sînt lipsiți de sentimentul dureros și dulce de a aduce o ofrandă iubiților lor defuncți precum și de nădejdea mîngîietoare de a odihni o dată în nemijlocita lor vecinătate.

— Treaba aceasta, răspunse Charlotte, nu-i într-atît de însemnată încît să ne tulburăm din cauza ei cu un proces. Mă căiesc atît de puțin de inițiativa mea, încît sînt gata să despăgubesc biserica pentru ceea ce pierde. Trebuie să vă mărturisesc sincer însă că argumentele dumneavoastră nu m-au convins. Sentimentul pur al unei egalități finale universale, cel puțin după moarte, îmi pare mai liniștitor decît această perpetuare îndărătnică și ireductibilă a personalităților, atașamentelor și condițiilor noastre de viață. Și ce ai de spus dumneata despre aceste lucruri?! îl întrebă ea pe arhitect.

— N-aș vrea nici să discut, nici să hotărăsc într-o asemenea afacere, răspunse acesta. Îngăduiți-mi să exprim, cu modestie, ceea ce e mai strîns legat cu arta mea, cu felul meu de a gîndi. Cum nu mai avem fericirea să strîngem la piept rămășițele închise într-o urnă ale unei ființe scumpe nouă; cum nu sîntem nici destul de bogați, nici destul de senini sufletește ca să le păstrăm neatinse în sarcofage mari, fru-

mos decorate; cum nu mai avem nici chiar în biserici loc pentru noi și pentru ai noștri[28], ci sîntem izgoniți în aer liber, avem toate motivele, onorată doamnă, să aprobăm rînduiala pe care ați introdus-o. Cînd membrii unei parohii sînt culcați în șiruri unii lîngă alții, ei odihnesc alături de ai lor și printre ei; și întrucît țărîna trebuie să ne primească într-o zi, nu găsesc nimic mai natural și mai curat decît a nivela fără zăbavă movilițele formate la întîmplare, și care se surpă încetul cu încetul, și de a face ca învelișul de pămînt, astfel purtat de toți, să devină mai ușor pentru fiecare.

— Și toate acestea să treacă fără nici un semn de evocare, făiă nimic care să vină în întîmpinarea aducerii-aminte? replică Ottilia.

— Nicidecum, urmă arhitectul; nu de amintire, ci numai de loc trebuie să ne rupem. Arhitectul, sculptorul au cel mai mare interes ca omul să aștepte de la ei, de la arta lor, de la mîna lor o prelungire a existenței sale; iată de ce eu aș dori monumente bine gîndite, bine executate, nu semănate izolat și la întîmplare, ci ridicate într-un loc unde pot spera să dureze. Întrucît chiar cei mai cucernici și de rang înalt renunță la privilegiul de a odihni cu trupul înăuntrul bisericii, să se așeze măcar acolo, sau în frumoase galerii dispuse în jurul locurilor de înmormîntare, monumente, inscripții. Există mii de forme care li se pot prescrie, mii de ornamente de tot felul cu care pot fi decorate.

— Dacă artiștii au o imaginație atît de bogată, reluă Charlotte, spune-mi, te rog, cum de nu ajungem niciodată să ne eliberăm de forma unui obelisc meschin, a unei coloane trunchiate sau a unei urne cinerare? În locul miilor de invenții cu care te lauzi, n-am văzut, totdeauna, decît mii de reluări.

— E drept că așa stau lucrurile la noi, replică arhitectul; dar nu pretutindeni. Dealtfel invenția și aplicarea ei potrivită par să constituie în genere o problemă aparte. Îndeosebi, se întîmpină, în acest caz, multe dificultăți pentru a însenina o teamă gravă și a nu cădea în penibil cu un subiect neplăcut. În ce privește proiectele pentru monumente de tot felul, am adunat multe și cînd am ocazie le arăt; dar cel mai frumos monument rămîne totdeauna însuși portretul omului. El dă mai bine decît orice alt lucru o idee despre acel om; este cel mai bun text pentru un număr mai mare sau mai mic de note; el ar trebui însă executat în perioada cea mai bună a vieții acelui om, ocazie scăpată de obicei. Nimeni nu se gîn-

deşte să păstreze forme vii, iar atunci cînd lucrul se întîmplă, el e făcut în chip nemulţumitor. Se mai ia în grabă mulajul unui mort, se pune această mască pe un bloc şi asta se numeşte un bust. Cît de rar e în stare artistul să-i redea pe deplin viaţa!

— Poate fără ştirea şi voia dumitale, răspunse Charlotte, ai orientat această conversaţie cu totul în favoarea mea. Imaginea unui om este de bună seamă independentă; oriunde e aşezată, ea stă pentru sine şi nu-i vom cere să indice locul mormîntului propriu-zis. Dar vrei să-ţi mărturisesc un sentiment ciudat? Chiar împotriva portretelor am un fel de aversiune, căci ele par totdeauna să-mi facă o tăcută mustrare; trimit spre ceva îndepărtat, dispărut, şi-mi amintesc cît de greu este să cinsteşti cum se cuvine prezentul. Dacă ne gîndim la marele număr de oameni pe care i-am văzut, i-am cunoscut, şi recunoaştem ce puţin am însemnat noi pentru ei şi iarăşi ce puţin au însemnat ei pentru noi, avem o senzaţie amară. Întîlnim pe omul de duh fără să ne întreţinem cu el, pe cel învăţat fără a ne lumina de la el, pe cel umblat fără a ne instrui de la el, pe cel afectuos fără a-i arăta nici o amabilitate.

Şi, din nefericire, toate acestea nu se întîmplă numai cu cei ce trec. Societăţi şi familii se poartă astfel faţă de membrii lor cei mai iubiţi; oraşe, faţă de cetăţenii lor cei mai demni; popoare, faţă de principii lor cei mai buni; naţiuni, faţă de oamenii lor cei mai de seamă.

Am auzit pe unii întrebînd de ce despre morţi se spune binele fără vreo rezervă, iar despre cei vii totdeauna cu o anumită precauţie. Li s-a răspuns: „Pentru că din partea celor dintîi n-avem să ne temem de nimic, pe cînd cei din urmă ni se mai pot pune în cale undeva.“ Iată cît de impură e grija noastră pentru memoria celorlalţi; e de cele mai multe ori doar un joc egoist, în vreme ce ar fi, dimpotrivă, o comportare de înaltă seriozitate aceea de a păstra totdeauna vii şi active relaţiile noastre cu cei ce au rămas.

CAPITOLUL II

Stimulaţi de acest incident şi de conversaţiile legate de el, cei din casă se duseră a doua zi la cimitir şi arhitectul prezentă diferite propuneri fericite pentru a-l decora şi a-l

face mai plăcut. Dar îngrijirea lui urma să se întindă și asupra bisericii, o clădire care încă de la început îi atrăsese atenția.

Această biserică, datînd de cîteva secole, era clădită în proporții juste, după concepția și stilul artei germane[29], izbutit decorată. Se putea observa bine că arhitectul unei mănăstiri din vecinătate își dovedise pătrunderea și vocația și în această operă mai mică; ea producea și acum un efect solemn și plăcut asupra privitorului, cu toate că noul aranjament, corespunzător cultului protestant, îi luase ceva din calma ei maiestate.

Nu-i fu greu arhitectului să obțină de la Charlotte o sumă modică, cu ajutorul căreia avea de gînd să restaureze atît exteriorul cît și interiorul, în stilul inițial, și să le pună în armonie cu cîmpul reînvierii ce se deschidea în față. Avea el însuși multă îndemînare, și căzură de acord să păstreze cîțiva lucrători, ocupați încă la construcția casei de pe deal, pînă cînd și această operă pioasă avea să fie terminată.

Se purcese acum la cercetarea clădirii însăși cu toate împrejurimile și anexele ei, descoperindu-se, spre cea mai mare mirare și bucurie a arhitectului, o capelă mică, laterală, puțin luată în seamă, cu proporții și mai spirituale și mai ușoare, ornamentată mai plăcut și mai cu migală. Ea păstra, în același timp, numeroase rămășițe sculptate și pictate ale culturii mai vechi, care știa să însemneze prin cele mai variate întruchipări și embleme diferitele sărbători și s-o celebreze pe fiecare din ele în chipul ei propriu.

Arhitectul nu se putu abține de a cuprinde îndată capela în planul său și de a restaura în mod special această încăpere îngustă, ca pe un monument al vremurilor de altă dată și al gustului lor. Își și imaginase ornamentația suprafețelor goale potrivit înclinației lui și se bucura că va putea folosi cu acest prilej talentul său de pictor; dar făcu, deocamdată, din aceasta un secret față de cei din casă.

Înainte de orice, el arătă doamnelor, după cum promisese, diferitele reproduceri și schițe de vechi monumente funerare, de vase și de alte obiecte cu caracter înrudit, iar cînd în cursul conversației ajunseră să vorbească despre tumulii mai simpli ai popoarelor nordice, el prezentă colecția sa de arme și diversele unelte găsite în aceste morminte. Așezase totul într-un mod foarte ordonat și lesne de transportat, în sertare și compartimente, pe scînduri crescute și acoperite cu postav, astfel încît aceste vechi lucruri austere căpătau, prin modul lui de a le pune în valoare, un aer cochet și erau privite cu

plăcere, asemenea dulăpioarelor unui negustor de articole de modă. Și cum tot se deprinsese să-și prezinte colecțiile, iar singurătatea cerea un divertisment, el luă obiceiul de a apărea în fiecare seară cu o parte din comorile sale. Ele erau în cea mai mare parte de origine germană; bracteate[30], monezi groase, sigilii și tot ce mai poate fi legat de ele. Toate aceste lucruri purtau imaginația spre vremurile vechi, și cum arhitectul agrementă în cele din urmă convorbirile cu expuneri despre începuturile tiparului și despre cele mai vechi gravuri în lemn și în cupru, iar potrivit aceluiași spirit, prin picturi și alte decorații, biserica creștea parcă zi de zi spre trecut, ajungeai aproape să te întrebi dacă trăiești cu adevărat în vremea mai nouă și dacă nu e cumva un vis că îți petreci acum zilele în mijlocul unor moravuri, obiceiuri, moduri de viață și convingeri cu totul diferite.

După aceste pregătiri, o mapă mai mare, pe care o aduse la urmă, produse cel mai frumos efect. Aproape că nu conținea, ce-i drept, decît figuri schițate, dar care, întrucît fuseseră decalcate direct de pe picturi, își păstraseră pe deplin un caracter vechi; și ce atrăgător găseau privitorii acest caracter!

Din toate figurile respira numai viața cea mai pură; trebuia să le recunoști tuturora o expresie dacă nu de noblețe, desigur de bunătate. O reculegere senină, supusa acceptare a unei divinități deasupra noastră, o calmă dăruire plină de dragoste și de așteptare erau întipărite pe toate fețele, exprimate prin toate gesturile. Moșneagul cu capul pleșuv, băiatul cu bucle bogate, adolescentul vioi, bărbatul grav, sfîntul transfigurat, îngerul plutind în văzduh, toți păreau fericiți, într-o inocentă mulțumire, într-o smerită așteptare. Episodul cel mai comun avea o trăsătură de viață cerească, și slujirea lui Dumnezeu părea cu totul corespunzătoare naturii fiecăruia.

Spre un atare ținut cei mai mulți dintre oameni privesc ca spre un veac de aur dispărut, spre un paradis pierdut. Numai Ottilia era poate îndreptățită a se simți printre semenii ei.

Cine s-ar fi putut împotrivi cînd arhitectul, pornind de la aceste arhetipuri, se oferi să decoreze cu picturi spațiile dintre arcele în ogivă ale capelei și să-și lase astfel amintirea într-un loc ce-i fusese atît de prielnic? Se explică despre aceasta cu oarecare melancolie, căci, după cum stăteau lucrurile, putea

să-şi dea bine seama că şederea lui într-o societate atît de desăvîrşită nu putea să dureze mereu, ba va trebui poate să ia sfîrşit în curînd.

Dealtminteri, aceste zile, deşi sărace în evenimente, ofereau totuşi numeroase ocazii de convorbiri serioase. Folosim de aceea prilejul pentru a împărtăşi cîteva pasaje din ceea ce Ottilia şi-a însemnat de pe urma lor în caietele ei, şi nu găsim o trecere mai nimerită decît o comparaţie ce ni se impune la considerarea acestor atrăgătoare pagini.

Ni se vorbeşte despre o practică particulară în marina engleză. Toate cordajele flotei regale, de la cele mai groase pînă la cele mai subţiri, sînt astfel împletite încît un fir roşu trece de la un capăt la altul, fir ce nu poate fi scos fără a desface totul[31], prin aceasta se poate recunoaşte chiar şi la cele mai mici bucăţi că ele aparţin coroanei.

Tot astfel jurnalul Ottiliei este străbătut de un fir de simpatie şi ataşament, care leagă totul la un loc şi caracterizează ansamblul. Prin aceasta, observaţiile, consideraţiile maximele extrase şi tot ce se mai întîlneşte în el devin deosebit de proprii celei ce scrie şi-şi sporesc însemnătatea pentru dînsa. Chiar şi fiecare pasaj separat, ales şi comunicat de noi, stă în chipul cel mai hotărît mărturie despre aceasta.

Din jurnalul Ottiliei:

„Ideea că va odihni odată lîngă aceia pe care-i iubeşte este reprezentarea cea mai plăcută pe care omul o poate avea cînd gîndul îl poartă dincolo de viaţă. «A fi reunit cu ai săi», ce afectuoasă expresie!

Există felurite monumente şi semne sensibile care îi apropie de noi pe cei absenţi şi pe cei decedaţi. Nici unul din ele nu are însemnătatea portretului. A sta de vorbă cu portretul unei fiinţe iubite, chiar dacă el nu-i seamănă, are ceva fermecător, după cum e uneori fermecător să te cerţi cu un prieten. Ai sentimentul plăcut de a fi în doi şi de a nu putea totuşi să te desparţi...

Stăm uneori de vorbă cu un om care e de faţă, de parcă ar fi un portret. El n-are nevoie să vorbească, să ne privească, să se ocupe de noi; îl vedem, simţim relaţiile noastre cu el şi aceste relaţii cu el pot chiar să devină mai strînse, fără ca el să contribuie cu ceva, fără ca el să simtă cîtuşi de puţin că se comportă faţă de noi pur şi simplu ca un tablou.

Nu sîntem niciodată mulţumiţi cu portretul unor persoane pe care le cunoaştem. De aceea i-am compătimit întot-

deauna pe portretiști. Cerem atît de rar oamenilor imposibilul, și tocmai de la portretiști îl pretindem. În portretul unor persoane, ei trebuie să reflecte, pentru fiecare din noi, relațiile lui, simpatia sau aversiunea lui față de acelea; ei trebuie să reprezinte modelul nu numai așa cum îl concep dînșii, și așa cum l-ar concepe fiecare. Nu mă mir deloc dacă asemenea artiști devin încetul cu încetul închistați, nepăsători și îndărătnici. Orice ar rezulta de aici ne-ar putea fi indiferent, dacă n-am fi lipsiți tocmai din această pricină de chipurile atîtor oameni ce ne sînt dragi și scumpi.

Colecția arhitectului, cu armele și uneltele ei antice, care împreună cu corpul, erau acoperite de tumuli înalți și de bucăți de stîncă, ne dovedește desigur cît de zadarnică este grija omului de a-și conserva personalitatea după moarte. Și cît de mare e contradicția din noi! Arhitectul mărturisește că a deschis el însuși asemenea morminte ale strămoșilor și continuă totuși să se ocupe de monumente pentru posteritate.

Dar de ce să luăm lucrurile atît de strict? Oare tot ce facem e făcut pentru eternitate? Nu ne îmbrăcăm oare dimineața ca să ne dezbrăcăm din nou seara? Nu plecăm oare în călătorie ca apoi să ne întoarcem? Și de ce n-am dori să odihnim lîngă ai noștri, chiar numai pentru un secol!

Cînd zărim nenumăratele pietre funerare cufundate, roase de pașii credincioșilor, și bisericile înseși năruite peste mormintele lor, viața de după moarte ne poate totuși apărea ca o a doua viață în care intrăm, de astă dată ca imagini, ca inscripții și în care dăinuim o vreme mai îndelungată decît în viața propriu-zisă, a celor vii. Dar și această imagine, această a doua existență se stinge mai curînd sau mai tîrziu. La fel ca și asupra oamenilor, timpul nu-și lasă smulse drepturile asupra monumentelor."

CAPITOLUL III

Este o senzație atît de plăcută să te ocupi de un lucru la care nu te pricepi decît pe jumătate, încît nimeni n-ar trebui să-l dojenească pe diletant pentru că se îndeletnicește cu o artă pe care n-o va învăța niciodată și nici să-l mustre pe artistul care, trecînd dincolo de limitele artei sale, are poftă să pășească pe tărîmuri învecinate.

Cu un asemenea spirit de echitate vom privi pregătirile arhitectului pentru decorarea cu picturi a capelei. Culorile

erau preparate, măsurătorile făcute, cartoanele desenate. Renunțase la orice pretenții de invenție proprie; se ținea de schițele sale: singura lui grijă era de a distribui dibaci figurile așezate și cele plutind, de a împodobi astfel cu gust încăperea. Schela fusese ridicată, munca înainta și, cum artistul atinsese de pe atunci unele rezultate care săreau în ochi, nu putea să-i fie neplăcut cînd Charlotte veni să-l viziteze împreună cu Ottilia. Chipurile vioaie ale îngerilor, mișcarea veșmintelor pe fondul albastru al cerului bucurau ochii, în timp ce expresia lor calmă și pioasă îndemna sufletul la reculegere și producea un foarte delicat efect.

Doamnele se urcaseră lîngă el pe schelă și, de îndată ce Ottilia observă cu ce precizie, cu ce înlesnire se făceau toate acestea, roadele celor învățate de dînsa mai înainte părură să se dezvolte brusc; luă pensula și culoarea și, după indicațiile primite, zugrăvi cu egală puritate și îndemînare, un veșmînt bogat în falduri.

Charlotte, care o vedea cu plăcere pe Ottilia ocupîndu-se și distrîndu-se într-un chip oarecare, îi lăsă pe cei doi să-și vadă de treabă și plecă pentru a-și urmări propriile ei gînduri și a se adînci în reflecțiile și grijile pe care nu le putea împărtăși nimănui.

Dacă oamenii obișnuiți, împinși de încurcăturile banale ale vieții cotidiene la comportarea pasionată și în același timp timorată, ne trezesc un zîmbet de compasiune, privim, dimpotrivă, cu respect un suflet în care a fost aruncată sămînța unui mare destin și care trebuie să aștepte creșterea acestui germen, fără a cuteza și a putea să grăbească nici binele, nici răul, nici fericirea, nici nefericirea ce au să răsară din el.

Prin curierul pe care Charlotte i-l trimisese în sihăstria lui, Eduard răspunsese cu amabilitate și simpatie, dar în chip mai degrabă stăpînit și serios decît familiar și afectuos. Scurt timp după aceea, Eduard dispăruse și soția lui nu reuși să obțină vreo veste despre el pînă ce, în sfîrșit, dădu din întîmplare peste numele lui în gazete, unde era citat în mod deosebit printre cei ce se distinseseră într-o însemnată acțiune de război. Știa acum ce cale apucase Eduard; află că scăpase de mari primejdii, dar se convinse în același timp că el va căuta altele mai mari și nu putea decît să tragă de aici concluzia că în toate privințele va fi greu de oprit de la hotărîri

extreme. Purta mereu aceste griji tainice în cugetul ei și, oricum le-ar fi sucit și răsucit, tot nu putea găsi o perspectivă liniștitoare.

Ottilia, care nu bănuia nimic despre toate acestea, prinsese însă gustul cel mai viu pentru acea muncă și obținuse foarte ușor de la Charlotte permisiunea de a o urma cu regularitate. Acum lucrul înainta repede, și cerul azuriu fu populat curînd cu locuitori vrednici de el. Printr-un exercițiu susținut, Ottilia și arhitectul dobîndiră mai multă libertate la ultimele imagini; văzînd cu ochii ele deveneau tot mai izbutite. Și chipurile, a căror zugrăvire rămăsese în seama arhitectului, arătară încetul cu încetul o însușire cu totul particulară: începură să semene toate cu Ottilia. Apropierea frumoasei copile producea desigur în sufletul tînărului, care nu purta încă în sine nici o fizionomie naturală sau artistică preconcepută, o impresie atît de vie, încît mîna nu uită nimic din ceea ce ochiul surprinsese[32], lucrînd în cele din urmă și cu totul la unison. Pe scurt, unul din ultimele obrăjoare reuși pe deplin, astfel încît părea că Ottilia însăși privea în jos din spațiile cerești.

Bolta era terminată; își propuseseră să lase pereții goi și să-i acopere numai cu o vopsea mai deschisă bătînd în brun; coloanele delicate și ornamentele artistic sculptate trebuiau puse în evidență prin una mai închisă. Dar cum în asemenea treburi un lucru atrage totdeauna pe altul, ei se hotărîră să adauge ghirlande de flori și de fructe, care aveau oarecum să lege cerul cu pămîntul. Aici Ottilia era cu totul în domeniul ei. Grădinile oferiră cele mai frumoase modele și, cu toate că ghirlandele fură bogat împletite, le duseră totuși la bun sfîrșit mai repede decît crezuseră.

Dar totul părea încă dezordonat și brut. Schelele erau încurcate, scîndurile aruncate claie peste grămadă, pardoseala denivelată, urîțită și mai mult prin toate culorile vărsate. Arhitectul rugă acum doamnele să-i acorde un răgaz de opt zile și să nu pună în acest timp piciorul în capelă. În sfîrșit, într-o seară frumoasă, le invită să se ostenească amîndouă pînă acolo; ceru însă învoirea de a nu le însoți și își luă de îndată rămas bun.

— Oricare ar fi surpriza pe care ne-a rezervat-o, spuse Charlotte după plecarea lui, n-am în clipa asta nici o poftă să cobor pînă acolo. Poate că iei singură asupra ta acest drum

și-mi dai după aceea de știre. Desigur că a izbutit să facă un lucru frumos. Îl voi gusta întîi prin descrierea ta și apoi, cu plăcere, în realitate.

Ottilia, care știa bine cît era Charlotte de precaută în unele ocazii, cît evita ea orice emoție și îndeosebi surprizele, se duse de îndată singură acolo, căutîndu-l fără să vrea cu privirea pe arhitect, care nu se arătă însă nicăieri și poate chiar se ascunsese. Intră în biserică, pe care o găsi deschisă și care fusese terminată, curățată și sfințită mai înainte. Se îndreptă apoi spre capelă, a cărei ușă grea bătută în bronz se deschise ușor, uimind-o prin aspectul neașteptat acum al unui interior binecunoscut.

Prin unica fereastră înaltă, cădea o lumină gravă și policromă, căci fereastra era alcătuită cu mult farmec, din geamuri colorate. Totul primea astfel un ton straniu și pregătea sufletul pentru o atmosferă aparte. Frumusețea bolții și a pereților era sporită prin decorul pardoselii, compusă din cărămizi de o formă deosebită, așezate după un frumos model și îmbinate printr-un strat de ghips turnat. Arhitectul pusese să fie pregătite în taină aceste cărămizi precum și bucățile de sticlă colorată și reușise să unească totul în scurt timp. Avusese grijă și de jețuri. Printre lucrurile vechi ale bisericii, se găsiseră cîteva strane frumos sculptate, care, fixate de pereți, erau distribuite cu gust împrejur.

Ottilia se bucură de toate fragmentele cunoscute, care o întîmpinau acum ca un întreg necunoscut. Stătea pe loc, umbla încoace și încolo, vedea și observa; în sfîrșit, se așeză în una din strane și, aruncîndu-și ochii în sus și în jurul ei, i se păru că este și nu este, că se simte pe sine și nu se simte, că toate acestea aveau să piară din fața ei, și chiar ea din fața ei însăși; și abia cînd soarele părăsi fereastra, pe care o luminase foarte viu pînă atunci, Ottilia se regăsi și porni în grabă spre castel.

Nu-și ascundea în ce moment deosebit căzuse această surpriză. Era seara din ajunul aniversării lui Eduard. Nădăjduise, firește, să celebreze această aniversare într-un mod cu totul diferit; cum ar fi fost posibil ca să nu fie totul împodobit pentru ea? Acum însă toată bogăția autumnală de flori stătea neculeasă. Floarea soarelui își întorcea încă fața spre cer; florile de aster priveau mereu fără țintă, cu o liniștită modestie; și ceea ce, din aceste flori, fusese cules și împletit în coroane, servise drept model pentru a împodobi un lăcaș care, dacă nu era menit să rămînă un simplu capriciu de

artist, dacă urma să fie folosit într-un scop oarecare, părea potrivit numai ca loc de înmormîntare în comun.

Nu se putu împiedica totodată să-și amintească de animația zgomotoasă cu care Eduard serbase ziua ei de naștere, să se gîndească la casa nou-construită, sub acoperișul căreia își promiseseră atîtea ceasuri plăcute. Chiar și focul de artificii îi vîjîia din nou în fața ochilor și în urechi și, cu cît era mai singură, cu atît imaginația i se aprindea mai mult; dar se simțea totodată cu atît mai stingheră. Nu se mai sprijinea de brațul lui Eduard și nici n-avea speranță să mai găsească vreodată un sprijin într-însul.

Din jurnalul Ottiliei:

„Trebuie să notez o reflecție a tînărului artist: la fel ca la meseriaș, se poate observa în chipul cel mai clar și la artistul plastic că omul este cu deosebire incapabil a-și păstra ceea ce este întru totul al lui. Operele sale îl părăsesc așa cum părăsesc păsările cuibul în care au fost clocite.

Arhitectul are în această privință soarta cea mai stranie. De cîte ori nu-și pune la contribuție toată mintea, toată dragostea pentru a crea încăperi de care tocmai el trebuie să rămînă departe! Sălile regești își datorează artei sale splendoarea; lui însă nu-i e dat să se bucure cu ceilalți de efectul lor. În temple, el trage un hotar între sine și sanctuar; nu mai are îngăduință să pună piciorul pe treptele pe care le-a așezat pentru o înălțătoare solemnitate, tot astfel cum giuvaiergiul nu poate adora decît de departe chivotul al cărui email și ale cărui nestemate le-a îmbinat el. Odată cu cheia palatului, arhitectul încredințează bogatului tot ce o face agreabilă, tot confortul clădirii, fără a gusta și el o cît de mică parte din ele. Oare în felul acesta arta nu trebuie să se depărteze încetul cu încetul de artist, de vreme ce opera, asemeni unui copil căpătuit, nu mai acționează în vreun fel asupra părintelui său? Și cît de mult a trebuit arta să se promoveze pe sine, atunci cînd era destinată să se ocupe, aproape exclusiv, de cele publice, de ceea ce aparține tuturor, așadar și artistului!

Popoarele străvechi aveau o reprezentare severă și care poate părea înfricoșătoare. Își închipuiau pe strămoșii lor șezînd de jur împrejur pe jețuri, în vaste peșteri, într-o mută conversație.[33] În fața noului-sosit, dacă acesta era înde-

ajuns de vrednic, ei se ridicau și se închinau în semn de bun venit. Ieri, cînd ședeam în capelă și vedeam în fața stranei mele sculptate alte cîteva, așezate în cerc, ideea aceea îmi păru nespus de prietenoasă și de plăcută. «De ce nu poți oare să rămîi așezată, gîndii în sinea mea, să rămîi așezată multă, multă vreme în tihnă și reculegere, pînă cînd, în sfîrșit, ar sosi prietenii, în fața cărora te-ai ridica, arătîndu-le cu o amabilă înclinare locul? Geamurile colorate fac din zi un sever amurg și cineva ar trebui să doneze o candelă pentru ca nici noaptea să nu fie cu totul întunecată.»

Ne închipuim totdeauna despre noi că putem vedea, în orice stare ne-am afla. Cred că omul visează doar pentru a nu înceta să vadă. S-ar putea prea bine ca lumina interioară să iasă odată din noi, astfel încît să nu mai avem nevoie de vreo alta.

Anul e pe sfîrșite. Vîntul trece peste miriști și nu mai întîlnește nimic să miște în cale; doar boabele roșii ale acelor copaci subțiri par a voi să ne aducă aminte de ceva viu, la fel cum lovitura ritmică a îmblăciului trezește în noi gîndul că în spicul secerat stau ascunse atîta hrană și viață."

CAPITOLUL IV

După aceste evenimente, după ce sentimentul vremelniciei și al pieirii i se impusese cu atîta putere, ce straniu trebuie să fi fost izbită Ottilia de vestea, care nu-i putu rămîne ascunsă mai multă vreme, că Eduard se lăsase pradă sorții nestatornice a războiului. Nu-i scăpă, din păcate, nici una din reflecțiile pe care avea temei să le facă în legătură cu aceasta. Din fericire, omul nu e capabil să simtă decît un anumit grad de nefericire; ceea ce depășește acest grad îl nimicește sau îl lasă indiferent. Sînt situații în care teama și speranța fac una, se anulează reciproc și se pierd într-o sumbră insensibilitate. Cum am putea altfel să-i știm expuși unor primejdii de fiecare clipă pe cei scumpi nouă, aflați departe, și totuși să ne urmăm la fel ca totdeauna banala noastră viață cotidiană?

S-ar fi crezut așadar că un duh binevoitor îi poartă de grijă Ottiliei, atunci cînd, în această liniște în care ea părea

să se cufunde, singuratică și inactivă, năvăli pe neașteptate o ceată turbulentă, care, dîndu-i destul de lucru în afară și smulgînd-o din sine însăși, trezi în ea totodată sentimentul propriei puteri.

Fiica Charlottei, Luciane, abia trecuse din pension în lumea mare, abia se văzuse înconjurată, în casa mătușii ei, de o numeroasă societate, că dorința ei de a plăcea o făcu într-adevăr să placă și un tînăr foarte bogat simți curînd o violentă dorință ca ea să-i aparțină. Considerabila lui avere îi dădea dreptul să-și însușească tot ce e mai bun în orice domeniu, și nimic nu părea să-i mai lipsească decît o soție desăvîrșită ,pentru care lumea să-l invidieze ca și pentru tot restul.

Această afacere de familie o acaparase pînă atunci pe Charlotte, făcînd-o să-i închine toată chibzuirea ca și corespondența ei, în măsura în care aceasta nu urmărea să obțină vești mai amănunțite despre Eduard; de aceea, în ultimul timp și Ottilia rămăsese singură mai mult ca înainte. Avea, firește, cunoștință despre sosirea Lucianei și făcuse în casă pregătirile cele mai necesare; totuși nimeni nu-și închipuia că vizita va fi atît de apropiată. Urma ca în prealabil să se mai schimbe scrisori, să se cadă de acord, să se precizeze amănuntele, cînd deodată furtuna se năpusti peste castel și peste Ottilia.

Sosiră deci trăsurile cu cameriste și valeți, furgoanele cu cufere și lăzi; îți venea să crezi că în casă se și aflau doi sau trei stăpîni; dar abia acum apărură oaspeții înșiși: sora bunicii împreună cu Luciane și cu cîteva prietene, logodnicul, nelipsit nici el de escortă. Vestibulul era ințesat cu geamantane, valize și alte bagaje din piele. Cu multă osteneală, numeroasele cufărașe și huse fură descurcate. Căratul și mutatul calabalîcului nu mai contenea. În acest timp ploua cu găleata, ceea ce pricinui multe greutăți. Ottilia făcu față acestei agitații furtunoase printr-o activitate calmă; senina ei îndemînare apăru în cea mai strălucită lumină, căci în scurt timp totul se afla la locul cuvenit, totul era rînduit. Fiecare fusese cazat, fiecare își avea confortul dorit și se socotea bine servit, pentru că nu era împiedicat să se servească singur.

Acum după o călătorie nespus de obositoare, toți ar fi fost bucuroși să se odihnească puțin; logodnicul s-ar fi apropiat cu plăcere de viitoarea soacră pentru a o încredința de

iubirea și de bunele lui intenții; dar Luciane nu putea sta locului. Pasionată amazoană, își vedea în sfîrșit visul cu ochii. Logodnicul ei avea cai frumoși, și ea impuse pe dată o partidă de călărie. Vremea rea și vîntul, ploaia și furtuna nu fură luate în seamă; totul se petrecea ca și cum oamenii n-ar trăi decît ca să se ude și apoi să se usuce din nou. Dacă-i trecea prin cap să iasă pe jos, ea nu se întreba ce îmbrăcăminte purta și cum era încălțată; trebuia neapărat să viziteze noile amenajări, despre care auzise vorbindu-se atît de mult. Ceea ce nu putea fi străbătut călare fu parcurs în goană pe jos. În scurt timp văzuse și judecase totul. Față de iuțeala firii ei, nu era ușor s-o contrazici. Cei din jur aveau adesea de sfuerit, cel mai mult însă cameristele, care nu prididеau cu spălatul, călcatul, descusutul și cusutul.

Abia isprăvise cu inspectarea casei și a ținutului că se și simți obligată să facă vizite de jur împrejur în vecinătate. Și întrucît drumurile se străbăteau, călare sau în trăsură, în mare repeziciune, vecinătatea se întinse pînă destul de departe, în toate direcțiile. Castelul fu invadat de cei ce întorceau vizitele, și ca nu cumva vizitatorii să nu-i găsească acasă pe cei căutați, se fixară curînd zile de primire.

În timp ce Charlotte se străduia să stabilească împreună cu mătușa și cu omul de afaceri al logodnicului condițiile interne ale menajului, iar Ottilia, cu subordonații ei, știa să aibă grijă ca nimic să nu lipsească în mijlocul unei afluențe atît de mari, căci vînători și grădinari, pescari și precupeți fură puși în mișcare, Luciane se arăta mereu ca un nucleu incandescent de cometă, care trage în urma sa o coadă prelungă. Distracțiile obișnuite ale vizitatorilor i se părură curînd cu totul insipide. Abia dacă lăsa persoanelor mai în vîrstă puțină liniște la masa de joc; oricine mai era cît de cît nobil — și care din oaspeți nu se lăsa antrenat de fermecătoarele ei insistențe? — trebuia să ia parte, dacă nu la dans, cel puțin la vioaiele jocuri cu gajuri, pedepse sau păcăleli. Și, cu toate că acestea ca și răscumpărarea ulterioară a gajurilor nu se învîrteau decît în jurul ei însăși, nimeni dintre ceilalți, mai ales nici un bărbat, indiferent de felul lui de a fi, nu rămînea cu mîna goală. Ea reuși chiar să cîștige cu totul de partea ei cîteva persoane cu vază, mai vîrstnice, sărbătorind în mod deosebit ziua lor de naștere sau pe aceea a numelui, care, după cum știuse să afle dinainte, coincidea cu prezența lor. În această privință o ajuta un talent cu

totul particular, astfel încît, văzîndu-se favorizați cu toții, fiecare se considera cel mai favorizat: o slăbiciune de care se făcea vinovat în chipul cel mai vădit însuși decanul de vîrstă al anturajului.

Dacă părea să aibă ca țintă captarea bărbaților care însemnau ceva, care aveau în perspectivă un rang înalt, vază, faimă sau vreun alt avantaj, de a face de rușine înțelepciunea și chibzuința cîștigînd pentru firea ei nestăpînită și extravagantă chiar și favoarea oamenilor cumpăniți, tineretul nu rămînea totuși în pagubă; fiecare își avea partea, ziua, ora, în care dînsa știa să-i încînte, să-i cucerească. Astfel, nu întîrziase să pună ochii pe arhitect; acesta privea însă atît de candid de sub pletele buclate ale părului negru, stătea la distanță atît de drept și de liniștit, răspundea la toate întrebările atît de scurt și de rezonabil, fără a părea dispus să se angajeze cu nimic mai mult, încît ea se hotărî în cele din urmă, pe jumătate de ciudă, pe jumătate din viclenie, să facă din el eroul zilei și să-l cîștige prin asta pentru suita ei.

Nu degeaba adusese cu ea atîtea bagaje, ba multe altele mai sosiră încă în urmă. Se pregătise pentru o nesfîrșită varietate de toalete. Și dacă-i plăcea să se îmbrace de trei sau patru ori pe zi și să-și schimbe una după alta, de dimineață pînă seara, rochiile obișnuite în societate, ea apărea uneori, în acest timp, și într-o veritabilă travestire, ca țărancă sau pescăriță, ca zînă sau florăreasă. Nu se dădea în lături să se costumeze în femeie bătrînă, pentru ca obrazul ei tînăr să răsară cu atît mai proaspăt de sub bonetă; și într-adevăr, amesteca astfel pînă-ntr-atît realul cu fantezia, încît te credeai înrudit și încuscrit cu Ondina Saalei[34].

Ea folosea însă aceste travestiri mai ales pentru tablouri vivante și dansuri de pantomimă, în care exprima cu abilitate diferite caractere. Un cavaler din suita ei se deprinsese să-i acompanieze la clavecin gesturile cu puțina muzică necesară; nu era nevoie decît de o scurtă înțelegere între ei și se găseau numaidecît la unison.

Într-o zi, cînd, în timpul pauzei unui bal plin de animație, fusese poftită, după propria ei incitare secretă, să ofere, aparent pe nepregătite, o astfel de reprezentație, ea păru stingherită și surprinsă, și, contrar obiceiului, se lăsă rugată multă vreme. Se arătă nehotărîtă, cedă altora alegerea, ceru, asemenea unui improvizator, să i se dea un subiect,

pînă ce, în sfîrșit, acel acompaniator, cu care foarte bine ar fi putut fi înțeleasă, se așeză la clavecin, începu să cînte un marș funebru și o invită s-o înfățișeze pe acea Artemisis[35], a cărei figură, spunea el, dînsa o studiase atît de bine. Se lăsă înduplecată și, după o scurtă absență, apăru, în sunetele înduioșător de triste ale marșului funebru, sub chipul văduvei regale, cu pași măsurați, purtînd înaintea ei o urnă cinerară. În urma ei fu adusă o mare tablă neagră și o bucată de cretă bine ascuțită, prinsă într-un trăgător de aur.

Unul dintre adoratorii și adjutanții ei, căruia îi șopti ceva la ureche, merse de îndată să-l invite, să-l silească și oarecum să-l împingă în față pe arhitect, pentru ca acesta, ca specialist, să deseneze mormîntul lui Mausolus. Nu urma deci să aibă cîtuși de puțin un rol de figurant, ci pe acela al unui participant serios la acțiune. Oricît de stingherit păru arhitectul de exteriorul său — căci forma, în haina lui civilă modernă, strîmtă și complet neagră, un ciudat contrast cu acele văluri, crepuri, franjuri, ciucuri, emailuri și coroane — lăuntric, el se regăsi deîndată, dar cu atît mai bizar fu spectacolul ce-l oferi. Cu cea mai mare seriozitate, se instală în fața marii table, pe care o țineau doi paji, și desenă cu multă grijă și exactitate un mormînt, care, ce-i drept, s-ar fi potrivit mai bine pentru un rege longobard decît pentru unul al Cariei, dar care era de proporții atît de frumoase, de o formă atît de severă în toate detaliile, atît de ingenios în ornamentație, încît fu urmărit cu plăcere închegîndu-se și admirat după ce apăru în întregime.

În tot acest timp, arhitectul aproape că nu se întoarse către regină, dăruindu-și cu totul atenția lucrului său. În sfîrșit, cînd se înclină în fața ei și o făcu să înțeleagă că socotea a-i fi împlinit poruncile, ea îi întinse și urna, sugerîndu-i dorința de a o vedea redată sus, în vîrf. El făcu acest lucru, deși fără plăcere — căci urna nu se potrivea cu aspectul de ansamblu al proiectului. Cît despre Luciane, era, în sfîrșit, eliberată de nerăbdarea ei, căci nu avusese nicidecum intenția de a obține de la dînsul un desen conștiincios. Dacă el s-ar fi mulțumit să schițeze în cîteva trăsături ceva care să semene cu un monument, iar în restul timpului s-ar fi ocupat de dînsa, aceasta ar fi corespuns desigur mai bine scopului final și dorințelor ei. Comportarea lui o puse, dimpotrivă, în cea mai mare încurcătură. În adevăr, cu toate că se silea a face să alternez cît mai des expresia ei de durere cu ordinele,

indicațiile și aprobarea pentru ceea ce se înfiripa treptat sub mîna lui, și cu toate că de cîteva ori aproape că-l smuci, doar-doar va reuși să ajungă la un fel de contact cu el, arhitectul se arătă din cale-afară de țeapăn, astfel încît ea se văzu silită să recurgă exagerat de des la urnă, s-o strîngă la piept și să-și ridice privirea spre cer, ba, la urmă, fiindcă asemenea situații se intensifică totdeauna, ajunse să semene mai mult unei matroane din Efes[36] decît unei regine a Cariei. Din această cauză reprezentația se prelungi; clavecinistul, care în general avea destulă răbdare, nu mai știa în ce ton să caute scăparea. Mulțumi lui Dumnezeu cînd văzu urna pe piramidă, și atunci cînd regina voi să-și exprime recunoștința, abordă fără să vrea o temă voioasă, ce făcu, e drept, ca reprezentația să-și piardă caracterul, dar înveseli cu totul asistența, care se împrăștie îndată apropiindu-se spre a-și exprima bucuroasa admirație tinerei doamne, pentru jocul ei expresiv, și arhitectului, pentru eleganța artistică a desenului său.

Îndeosebi logodnicul stătu de vorbă cu arhitectul.

— Îmi pare rău, spuse el, că desenul este atît de efemer. Dați-mi voie, cel puțin, să poruncesc a fi dus în camera mea și să discut cu dumneavoastră despre el.

— Dacă vă face plăcere, răspunse arhitectul, vă pot prezenta, îngrijit executate, desene de edificii și de monumente de acest fel, alături de care cel de aici nu este decît un proiect întîmplător și fugitiv.

Ottilia nu era departe și veni lîngă cei doi interlocutori.

— Nu neglijați, spuse ea către arhitect, să-i arătați la prima ocazie domnului baron colecția dumneavoastră; e un prieten al artelor și al antichității; aș dori să vă cunoașteți mai de aproape.

Luciane se precipită spre ei și întrebă:

— Despre ce este vorba?

— Despre o colecție de opere de artă pe care le posedă acest domn și pe care vrea să ni le arate cînd se va ivi prilejul, răspunse baronul.

— Poate să le aducă de îndată, strigă Luciane. Nu-i așa că le veți aduce îndată? adăugă ea pe un ton mîngîietor, apucîndu-l prietenește cu amîndouă mîinile.

— Poate că nu e momentul potrivit, replică arhitectul.

— Cum? exclamă Luciane poruncitor: nu vrei să asculți de ordinul reginei dumitale?

Porni apoi să-l roage în chip șăgalnic.

— Nu fiți îndărătnic, îi șopti Ottilia.

Arhitectul se depărtă cu o înclinare, care nu era nici afirmativă, nici negativă.

Abia ieșise, că Luciane se apucă să gonească prin salon cu un mic ogar.

— Ah, exclamă ea ciocnindu-se din întîmplare cu mama ei, ce nenorocită sînt! Nu mi-am adus maimuța; am fost sfătuită să n-o iau cu mine, dar cred că numai comoditatea oamenilor mei mă lipsește de această plăcere. Vreau însă ca să-mi fie adusă acum; cineva va merge s-o ia. De-aș putea să-i văd măcar portretul aș fi mulțumită. Am să pun însă negreșit să fie pictată, și nu mă va mai părăsi.

— Poate că sînt în măsură să te consolez, răspunse Charlotte, punînd să ți se aducă din bibliotecă un întreg volum cu cele mai ciudate imagini de maimuțe.

Luciane scoase un strigăt de bucurie și volumul *in-folio* fu adus. Aspectul acestor făpturi respingătoare, asemănătoare omului și încă mai umanizate de artist, îi făcu cea mai mare plăcere Lucianei. În culmea fericirii se simți însă găsind la fiecare dintre aceste animale o asemănare cu persoane cunoscute ei.

— Nu aduce oare asta cu unchiul meu? exclamă ea fără milă; asta cu bijutierul M..., asta cu pastorul S..., iar asta cu zi-i pe nume... ăla... în carne și oase. În fond, maimuțele sînt adevărații *incroyables*[37], și e de neînțeles cum de pot fi excluse din societatea cea mai bună.

Spunea acest lucru în societatea cea mai bună, dar nimeni nu i-l lua în nume de rău. Cei din jur erau atît de obișnuiți să treacă multe cu vederea farmecului ei, încît pînă la urmă ajunseră să îngăduie orice necuviinței sale.

Între timp, Ottilia stătea de vorbă cu logodnicul. Spera în întoarcerea arhitectului, ale cărui colecții mai serioase, mai pline de gust, aveau să elibereze societatea de toată această maimuțărie. În așteptare, discutase cu baronul reținîndu-i atenția asupra unei diversități de subiecte. Arhitectul însă rămînea absent, și cînd, în sfîrșit, se întoarse, el se pierdu în mijlocul asistenței fără a aduce nimic și fără a avea aerul că fusese vorba de așa ceva. Ottilia fu un moment — cum să zicem? — necăjită, revoltată, jignită; îi adresare un cuvînt amabil, dorise să-i ofere logodnicului o oră plăcută, pe gustul lui, căci, cu toată dragostea infinită ce o nutrea pentru Luciane, el părea totuși să sufere din cauza purtării acesteia.

Maimuțele trebuiră să cedeze locul unei cine. Jocuri de societate, ba chiar și dansuri, iar la urmă o lîncezeală plicti-

sitoare și cîte o ultimă stîrnire a unei pofte sleite se prelungiră și de astă dată, ca de obicei, pînă tîrziu după miezul nopții. Căci Luciane se și obișnuise să nu se poată nici scula din pat în zori, nici merge la culcare seara.

În această perioadă, în jurnalul Ottiliei, se găsesc mai rar consemnate evenimente, în schimb, însă, apar mai des maxime și sentințe privind viața sau desprinse din ea. Cum însă, cele mai multe din ele nu s-au putut naște din propria ei reflecție, este probabil că i s-a transmis vreun caiet, din care și-a copiat ceea ce corespundea sentimentelor ei. Unele pasaje personale, cu un caracter mai intim vor fi desigur recunoscute după specificul lor.

Din jurnalul Ottiliei:

„Privim cu atîta plăcere în viitor, pentru că am vrea atît de mult să orientăm în favoarea noastră, prin dorințele noastre tainice, nehotărîtul ce oscilează într-însul.

Nu ne e ușor să ne aflăm într-o societate numeroasă fără a ne gîndi că întîmplarea ce adună atît de mulți oameni laolaltă ar trebui să ni-i aducă și pe prietenii noștri.

Oricît de retras ai trăi, devii, înainte de a-ți da seama, debitor sau creditor.

Cînd întîlnim pe cineva care ne datorează recunoștință, ne amintim îndată de acest lucru. Însă cît de des putem întîlni pe cineva căruia îi datorăm noi recunoștință, fără ca faptul să ne vină în minte!

A te destăinui este natură; a primi destăinuirea așa cum ți se oferă, este cultură.

Nimeni n-ar vorbi mult în societate, dacă și-ar da seama cît de des îi înțelege greșit pe ceilalți.

Cînd repetăm spusele altora le alterăm probabil atît de mult numai pentru că nu le-am înțeles.

Cel ce vorbește multă vreme singur în fața altora fără a-și măguli auditorii trezește aversiune.

Orice cuvînt rostit trezește sensul opus.

Contradicția și lingușirea fac și una și cealaltă o conversație proastă.

Companiile cele mai plăcute sînt acelea în care domnește o senină stimă reciprocă între cei de față.

Nimic nu definește mai bine caracterul oamenilor decît ceea ce li se pare ridicol.

Ridicolul izvorăște dintr-un contrast moral, perceput de simțuri în mod inofensiv.

Omul condus de simțuri rîde adesea acolo unde nu e nimic de rîs. Orice l-ar ațîța, plăcerea lui intimă iese la iveală.

Omul cu bun-simț găsește aproape totul ridicol, cel rațional, aproape nimic.

Unui bărbat în vîrstă i se reproșa că încă mai caută să intre în grațiile femeilor tinere. «Este singurul mijloc de a te întineri, răspunse el, lucru pe care-l dorește oricine.»

Suportăm să ni se impute cusururile, suportăm să fim pedepsiți, îndurăm multe din cauza lor, dar ne pierdem răbdarea atunci cînd trebuie să ne dezbărăm de ele.

Anumite cusururi sînt necesare existenței individului. Ne-ar fi neplăcut dacă vechii noștri prieteni s-ar dezbăra de anumite ciudățenii ale lor.

Se spune: «va muri curînd» despre un om care acționează împotriva felului său de a fi.

Care sînt cusururile pe care le putem păstra și chiar cultiva în noi? Acelea care mai degrabă îi măgulesc pe ceilalți decît îi ofensează.

Pasiunile sînt cusururi sau virtuți, dar exaltate.

Pasiunile noastre pot fi comparate pasării fenix. Atunci cînd cea veche e mistuită de flăcări, cea nouă se înalță de îndată, iarăși, din cenușă.

Marile pasiuni sînt boli fără speranță. Ceea ce le-ar putea vindeca e tocmai ceea ce le face cu adevărat primejdioase.

Pasiunea sporește și se domolește prin mărturisire. În nimic altceva calea de mijloc n-ar fi poate mai de dorit decît în încrederea și tăinuirea față de cei pe care-i iubim."

CAPITOLUL V

Astfel, în vîltoarea mondenității, Luciane făcea neîncetat să crească în jurul ei beția existenței. Curtea ei devenea din zi în zi mai numeroasă, în parte fiindcă agitația ei îi însuflețea și îi atrăgea pe unii, în parte fiindcă știa, prin amabilitate și cîte o faptă bună, să-i lege de dînsa pe alții. Era darnică în cel mai înalt grad: în adevăr, prin afecțiunea mătușii și a logodnicului, atîtea lucruri frumoase și de preț se revărsaseră deodată asupră-i, încît ea părea să nu posede nimic propriu și să nu cunoască valoarea a tot ce se adunase în jurul ei. Astfel, nu șovăia nici o clipă să-și scoată un șal prețios și să-l pună pe umerii unei femei care-i părea prea sărăcăcios îmbrăcată în comparație cu celelalte, și făcea acest lucru în chip atît de șăgalnic, de abil, încît nimeni nu putea refuza un asemenea dar. Unul dintre curtenii ei purta totdeauna o pungă cu bani și avea însărcinarea de a se interesa, în satele unde poposeau, de oamenii cei mai bătrîni și mai bolnavi și de a le ușura situația cel puțin pentru moment. Prin aceasta, ea își cîștigă în întregul ținut renumele unei mari bunătăți, care devenea, totuși, uneori incomod, fiindcă atrăgea în preajma ei peste măsură de mulți nevoiași supărători.

Dar nimic nu contribui mai mult să-i sporească faima decît vădita și stăruitoarea ei purtare plină de bunătate față de un tînăr nefericit, frumos și bine făcut de altminteri care fugea de societate pentru că își pierduse în luptă, dealtfel în chip glorios, mîna dreaptă. Această mutilare născuse în el o atît de mare descurajare, îi făcea atît de penibil faptul că orice nouă cunoștință căuta totdeauna să se informeze despre nenorocirea ce se abătuse asupra lui, încît prefera să se ascundă, să se dedice lecturii și altor studii și, odată pentru totdeauna, să nu aibă nimic de a face cu lumea

Existența acestui tînăr nu-i scăpă Lucianei. Fu forțat să apară mai întîi într-un cerc restrîns, apoi într-unul mai

mare, în sfîrșit în cel mai larg. Ea se purtă mai drăguț față de el decît față de oricare altul; se pricepu, îndeosebi, printr-o insistentă serviabilitate, să-i facă prețioasă o pierdere pe care se străduia s-o compenseze ea însăși. La masă, trebuia să ia loc lîngă dînsa; ea îi tăia în bucăți mîncarea din farfurie, astfel încît n-avea nevoie să folosească decît furculița. Dacă alții mai vîrstnici, mai distinși îl lipseau de vecinătatea ei, ea făcea astfel ca, peste întreaga masă, toată atenția ei să ajungă pînă la dînsul, și graba plină de grijă a servitorilor trebuia să înlocuiască ceea ce distanța amenința să-i răpească. Pînă la urmă, ea îl încurajă să scrie cu mîna stîngă; fu obligat să-i adreseze toate încercările sale și astfel ea rămînea totdeauna, fie de la distanță, fie din apropiere, în legătură cu dînsul. Tînărul nu înțelegea ce se întîmplase cu el și, într-adevăr, începu din acest moment o viață nouă.

Ar trebui poate să credem că această purtare displăcea logodnicului ei; dar lucrurile se petrecură tocmai invers. El consideră aceste străduințe ca un mare merit și era cu atît mai liniștit în privința lor, cu cît cunoștea felul special, aproape excesiv, prin care Luciane știa să depărteze de ea tot ce putea să pară cît de puțin suspect. Se socotea liberă să se joace cu oricine după bunul ei plac; fiecare era în primejdie să se vadă, mai curînd sau mai tîrziu, hărțuit, smucit sau tachinat de ea în alt fel, nimeni însă nu-și putea permite același lucru față de ea, nimeni n-avea voie s-o atingă după capriciul lui, nimănui nu-i era îngăduit să replice, nici chiar în chipul cel mai ocolit, unei libertăți pe care și-o lua ea. Și astfel îi ținea pe ceilalți în granițele cele mai stricte ale decenței, pe care, față de ei, ea însăși părea să le depășească în fiecare clipă.

Dealtminteri s-ar fi putut crede că-și făcuse o maximă din a se expune deopotrivă laudei și blamului, afecțiunii și aversiunii. Căci, dacă se străduia în fel și chip să-și cîștige prietenia oamenilor, ea și-i îndepărta din nou, de obicei prin limba ei rea, care nu cruța pe nimeni. Astfel, nu făcea nici o vizită în vecinătate, nu era niciodată primită cu amabilitate, ea și grupul ei, în castele ca și în locuințe simple, fără ca, la întoarcere, să-și trădeze în chipul cel mai lipsit de reținere, tendința ei de a privi toate lucrurile omenești numai din unghiul lor ridicol. Într-un loc, rîsul îi era stîrnit de trei frați care, tot dîndu-și politicos unul altuia întîietatea la însurătoare, îi prinsese bătrînețea holtei; în alt loc, de o

femeie mică și tînără cu un bărbat mare și bătrîn; în altul, dimpotrivă de un bărbat mic și vioi cu o uriașă neajutorată. Într-o casă găsea că te împiedici la fiecare pas de un copil; o alta nu ajungea să-i pară plină nici chiar cînd adăpostea societatea cea mai numeroasă, pentru că nu întîlneai copii. Soții bătrîni n-aveau decît să ceară a fi înmormîntați degrabă, pentru a mai da cuiva din casă prilej să rîdă, întrucît bătrînii n-aveau parte de moștenitori legali. Tinerii căsătoriți ar face mai bine să călătorească, nefiind deloc făcuți pentru conducerea menajului. Și, la fel cum se purta cu oamenii proceda cu lucrurile, cu clădirile ca și cu mobilele și serviciile de masă. Mai ales decorația pereților o îmboldea la observații hazlii. De la cea mai veche tapiserie de *haute lisse*[58] pînă la cel mai modern tapet de hîrtie, de la cel mai venerabil portret de familie pînă la cea mai frivolă gravură contemporană, totul avea de suferit, totul era parcă sfîșiat de remarcile ei batjocoritoare, astfel încît nu puteai decît să te miri că se mai află ceva în ființă pe o rază de cinci mile în jur.

Poate că în această pornire de a contesta totul nu zăcea propriu-zis răutate; s-ar putea să fi fost împinsă în general de neastîmpărul ei egotist; fapt e însă că, în relațiile cu Ottilia, se ivise o adevărată amărăciune. Privea de sus, cu dispreț calma și neîntrerupta activitate, remarcată și lăudată de toți, a blîndei copile și, cînd veni vorba despre grija cu care Ottilia se ocupa de grădini și de sere, ea nu se mulțumi să zeflemisească cu un aer mirat, în ciuda iernii aspre ce domnea, faptul că nu se vedeau nici flori, nici fructe, ci, începînd din acel moment, porunci să se aducă și să se risipească pentru decorația zilnică a camerelor și a meselor atîta verdeață, atîtea crengi și orice mugur ivit, încît Ottilia și cu grădinarul se simțiră adînc mîhniți de a-și vedea distruse speranțele pe anul viitor și poate pe o perioadă mai lungă.

Tot atît de puțin îi acorda ea Ottiliei liniștea treburilor domestice, pe care aceasta le diriguia cu multă îndemînare. Ottilia trebuia să ia parte la plimbările cu trăsura sau cu sania, să meargă cu ceilalți la balurile ce se dădeau în vecinătate; nu trebuia să se sperie nici de zăpadă, nici de ger, nici de violentele furtuni nocturne, de vreme ce atîția alții nu mureau de pe urma lor. Gingașa fată suferea destul de mult din această pricină, dar Luciane nu se alegea cu nici un cîștig; căci, deși Ottilia se îmbrăca foarte simplu pentru aceste ocazii, ea era totuși, sau cel puțin părea cea mai fru-

moasă în ochii bărbaţilor. O dulce atracţie îi aduna pe toţi în jurul ei, indiferent dacă în marile saloane ea se afla în primul sau în ultimul loc; ba chiar şi logodnicul Lucianei stătea adesea de vorbă cu ea, şi aceasta cu atît mai mult cu cît îi cerea sfatul şi concursul într-o problemă care-l preocupa.

Îl cunoscuse mai bine pe arhitect; cu ocazia examinării colecţiei sale de artă discutase mult cu dînsul pe teme istorice; cu alte prilejuri, mai ales cînd contemplase capela, învăţase să-i preţuiască talentul. Baronul era tînăr bogat; colecţiona, voia să construiască; pasiunea lui pentru artă era vie, dar avea slabe cunoştinţe; credea a fi găsit în arhitect pe omul ce-i trebuia, pe omul cu care va putea atinge în acelaşi timp mai multe din ţelurile sale. Vorbise Lucianei despre această intenţie; ea îl lăudase pentru idee şi fusese cum nu se poate mai mulţumită de propunere, dar, poate, mai mult ca să-l răpească Ottiliei pe acest tînăr — căci credea a fi observat la dînsul o anume înclinaţie — decît pentru că ar fi avut de gînd să-i folosească talentul pentru intenţiile ei. În adevăr, cu toate că el se dovedise foarte zelos la serbările ei improvizate şi-şi desfăşurase multe resurse în cutare sau cutare ocazie, dînsa fusese totuşi, de fiecare dată, convinsă că e mult mai pricepută ea însăşi; şi cum, de obicei, invenţiile ei nu ieşeau din comun, îndemînarea unui valet abil era tot atît de suficientă pentru executarea lor ca şi aceea a celui mai desăvîrşit artist. Imaginaţia ei nu era în stare să se avînte mai departe de un altar destinat jertfelor şi de încununarea unui cap de ghips sau a unuia viu, atunci cînd îşi propunea să aducă vreunei persoane un omagiu solemn cu ocazia sărbătoririi sau a aniversării acesteia.

Ottilia fu în măsură să dea referinţele cele mai bune atunci cînd logodnicul se interesă de raporturile arhitectului cu casa. Ştia că şi Charlotte căutase încă dinainte un post pentru el, căci, dacă n-ar fi apărut toată această lume, tînărul ar fi plecat îndată după terminarea capelei, întrucît toate lucrările de construcţie urmau şi trebuiau să fie întrerupte în timpul iernii; era deci foarte de dorit ca priceputul artist să fie folosit şi încurajat de un nou mecena.

Relaţiile personale ale Ottiliei cu arhitectul erau pure şi nevinovate. Plăcuta lui prezenţă, activitatea lui o interesase şi o bucurase ca vecinătatea unui frate mai mare. Senti-

mentele pe care le nutrea pentru dînsul rămîneau la suprafața senină și lipsită de pasiune a unei rudenii de sînge; căci în inima ei nu mai era loc, ea era prea plină de iubirea pentru Eduard, și numai divinitatea, care le pătrunde pe toate, putea fi stăpînă pe această inimă în același timp cu el.

În răstimp, cu cît iarna se întețea, cu cît vremea era mai vijelioasă și drumurile mai inaccesibile, cu atît mai atrăgător părea să petreci zilele ce scădeau într-o companie atît de bună. După scurte întreruperi, mulțimea invada din cînd în cînd casa. Ofițeri din garnizoane mai depărtate trăgeau încoace; cei mai culți, spre marele lor avantaj, cei mai necopliți, spre stinghereala societății; nu lipseau nici civilii, și, în chip cu totul neașteptat, sosiră într-o bună zi, împreună, contele și baroana.

Abia prezența lor păru să dea naștere unei adevărate curți. Bărbații de neam și cu maniere alese îl înconjurară pe conte; femeile acordară atențiile lor baroanei. Nimeni nu se miră multă vreme să-i vadă împreună și atît de veseli; căci se află că soția contelui murise și că o nouă uniune matrimonială va fi încheiată de îndată ce cuviința va îngădui. Ottilia își aminti de acea primă vizită, de fiecare cuvînt ce fusese rostit despre căsătorie și divorț, despre unire și despărțire, despre speranță, așteptare, privațiune și renunțare. Cele două persoane, care pe atunci erau încă lipsite de orice perspectivă, stăteau acum în fața ei, atît de apropiate de fericirea mult dorită, și un oftat involuntar îi porni din inimă.

Luciane abia auzi despre conte că e amator de muzică și se și simți obligată să organizeze un concert; voia să se producă cu cîntece, acompaniindu-se singură la chitară. Ceea ce și făcu. Nu cînta fără îndemînare din acest instrument, vocea ei era plăcută; dar, în ce privește cuvintele, acestea se înțelegeau tot atît de puțin ca și în alte ocazii cînd vreo frumusețe germană cîntă cu acompaniament de chitară. Toată lumea confirma însă că Luciane cîntase cu multă expresie, iar ea putea fi mulțumită de puternicele aplauze. Numai că i se întîmplă cu acest prilej o curioasă nenorocire. Între oaspeți se găsea un poet pe care spera cu deosebire să-l cucerească, fiindcă dorea ca el să-i dedice cîteva cîntece, și de aceea executase în seara amintită aproape numai compuneri ale sale. El fu dealtfel, ca toată lumea, politicos față de ea: dînsa se așteptase însă la mai mult.

îi dădu de cîteva ori să înțeleagă acest lucru, dar nu putu scoate nimic mai mult de la el, pînă ce, pierzîndu-și răbdarea, trimise, în sfîrșit, la dînsul pe unul dintre curtezanii ei, ca să încerce să afle dacă poetul nu fusese fermecat să audă excelentele sale poeme atît de excelent cîntate. „Poeziile mele? răspunse acesta cu uimire. Iertați-mă, domnule, adăugă el, n-am auzit nimic decît vocale și nici măcar pe toate. Este totuși de datoria mea să mă arăt recunoscător pentru o atît de amabilă intenție." Curtezanul tăcu și trecu sub tăcere aceste cuvinte. Celălalt căută să se descurce cu cîteva complimente bine ticluite. Ea lăsă să se înțeleagă fără echivoc dorința de a poseda și unele versuri compuse anume pentru dînsa. Dacă lucrul n-ar fi fost din cale-afară de nepoliticos, el ar fi fost în stare să-i ofere alfabetul, pentru ca dînsa să-și ticluiască singură, după plac, un ditiramb pe o melodie oarecare. Dar Luciane nu avea să iasă din această întîmplare, fără a fi ofensată. După puțin timp, ea află că, încă în aceeași seară, el scrisese, pe o melodie favorită a Ottiliei, un poem încîntător, care era mai mult decît amabil.

Ca toți oamenii de felul ei, care amestecă totdeauna ceea ce e avantajos cu ceea ce e pentru ei nefavorabil, Luciane voi acum să-și încerce norocul în declamație. Avea o memorie bună, dar, ca să fim sinceri, dicțiunea ei era lipsită de spirit și violență, fără a fi pasionată. Recită balade, povești și tot ce se mai întîlnește în general în programele de declamație. Luase în același timp nenorocitul obicei de a însoți cu gesturi cele recitate, lucru al cărui rezultat este că încurcă în chip neplăcut, mai degrabă decît să îmbine cu dramaticul ceea ce este de fapt epic și liric.

Contele, bărbat ager la minte, care cuprinsese repede cu privirea societatea, înclinațiile, pasiunile și distracțiile ei, sugeră, în chip fericit sau poate nefericit, Lucianei ideea unui nou gen de spectacol, cu totul pe măsura personalității ei.

— Găsesc aici, spuse el, multe persoane bine făcute, cărora nu le lipsește desigur nimic pentru a imita mișcări și poziții pitorești. Cum de n-ați încercat încă să reprezentați în adevăr tablouri cunoscute?[39] O asemenea imitare, chiar dacă cere mai multe preparative anevoioase, exercită în schimb un farmec de necrezut.

Luciane își dădu repede seama că ar fi aici cu totul în elementul ei. Frumoasa ei statură, formele ei pline, trăsăturile regulate și totuși expresive ale feței, părul castaniu,

gîtul ei subțire, totul era parcă anume făcut pentru tablouri; și numai să fi știut că părea mai frumoasă cînd stătea liniștită decît atunci cînd se mișca, fiindcă în al doilea caz îi scăpa uneori ceva dezordonat, dizgrațios, ea s-ar fi dedat cu și mai mult zel acestei sculpturi în carne și oase.

Se căutară deci gravuri după picturi celebre și se alese mai întîi *Belizarie*[40], după van Dyck[41]. Un bărbat mare și bine făcut, de o anumită vîrstă, urma să-l reprezinte pe generalul orb, așezat; arhitectul să-l întruchipeze pe ostașul ce stă trist și compătimitor în fața lui și cu care avea efectiv o oarecare asemănare. Luciane alesese pentru sine, cu destulă modestie, figura tinerei femei din planul al doilea, care-și numără în palmă generosul obol scos dintr-o pungă, în timp ce o bătrînă pare s-o mustre și s-o facă să înțeleagă că dă prea mult. O altă femeie, care întinde cu adevărat un obol orbului, nu era nici ea uitată.

Cu acest tablou cît și cu altele, se ocupară toți foarte serios. Contele dădu, cu privire la genul instalațiilor, cîteva indicații arhitectului, care ridică de îndată o scenă în acest scop și luă măsurile necesare pentru iluminat. Se și angajaseră adînc în pregătiri, cînd observară că o astfel de acțiune cerea o cheltuială considerabilă și că la țară, în toiul iernii, se ducea lipsă de multe din cele trebuitoare. De aceea, pentru ca nu cumva lucrurile să rămînă pe loc, Luciane puse să se taie în bucăți aproape întreaga ei garderobă, spre a furniza diferitele costume pe care artiștii respectivi le indicaseră în chip destul de arbitrar.

Seara fixată sosi și reprezentația fu dată în fața unei societăți numeroase și în aplauzele generale. O muzică adecvată împinse la culme încordata așteptare. Scena cu Belizarie inaugură spectacolul. Figurile erau atît de potrivite, culorile atît de fericit distribuite, iluminarea atît de artistică, încît te credeai cu adevărat în altă lume; atît numai că prezența realului în locul aparenței producea un fel de senzație de teamă:

Cortina căzu și se ridică nu numai o dată la cererea spectatorilor. Un *intermezzo* muzical distră societatea, care urma să fie surprinsă printr-un tablou de un gen mai elevat. Era cunoscuta lucrare a lui Poussin[42]: *Estera în fața lui Ahasveros*. De astă dată, Luciane fusese mai darnică față de sine. Ea desfășură în rolul reginei căzute în leșin toate farmecele ei și alesese în chip precaut pentru rolurile fecioarelor care o

înconjurau şi o susţineau numai fete drăguţe şi bine făcute, dintre care însă nici una nu putea cîtuşi de puţin să se măsoare cu dînsa. Persoana Ottiliei rămăsese exclusă din acest tablou ca şi din celelalte. Pe tronul de aur, Luciane aşezase, pentru a-l reprezenta pe regele asemănător lui Zeus, pe bărbatul cel mai viguros şi mai frumos din întreaga societate, astfel încît tabloul atingea cu adevărat o incomparabilă perfecţiune.

Cel de-al treilea tablou ales fusese *Mustrarea părintească* de Terborch[43], şi cine nu cunoaşte splendida gravură executată de Wille[44] al nostru după această pictură? Un tată, cu un aer nobil şi cavaleresc, şade picior peste picior, părînd s-o admonesteze pe fiica sa, care stă în faţa lui. Aceasta, o siluetă superbă, purtînd o rochie de atlas alb cu falduri bogate, e văzută numai din spate, dar întreaga ei atitudine pare să sugereze că se stăpîneşte. Că mustrarea nu e nici violentă, nici umilitoare se vede din expresia feţei şi din gestul tatălui; cît despre mamă, ea pare să-şi ascundă o uşoară jenă, uitîndu-se într-un pahar de vin pe care e gata să-l soarbă pînă la fund.

Cu acest prilej, Luciane trebuia să apară în cea mai mare strălucire a ei. Cozile ei, forma capului, gîtul şi ceafa întreceau în frumuseţe orice închipuire şi talia, din care la veşmintele moderne, antichizante, ale femeilor se vede foarte puţin, acea talie graţioasă, suplă şi subţire, se revela cum nu se poate mai avantajos în costumul din altă epocă; iar arhitectul avusese grijă să dispună amplele falduri ale atlazului alb cu cea mai artistică naturaleţe, astfel încît, fără nici o îndoială, această imitaţie vie întrecea cu mult imaginea originală, producînd o încîntare generală. Cererile de repetare a tabloului nu mai conteneau şi dorinţa cu totul firească de a vedea şi din faţă o atît de frumoasă făptură, care fusese îndeajuns privită din spate, crescu într-atîta, încît un mucalit nerăbdător strigă în gura mare cuvintele — scrise cîteodată în josul unei pagini —: *Tournez, s'il vous plaît*[45], şi dezlănţui aprobarea generală. Dar interpreţii se ştiau prea bine puşi în valoare şi prinseseră prea bine sensul acestui gen de spectacol, pentru a ceda apelului general. Fiica, aparent ruşinată, rămase nemişcată, fără a acorda spectatorilor favoarea de a-i vedea expresia feţei; tatăl nu se clinti de pe scaun, păstrînd atitudinea lui mustrătoare, iar mama nu-şi ridică nici nasul, nici ochii din paharul străveziu, în care vinul nu scădea, cu toate că ea părea să bea. Ce să mai povestim des-

pre micile tablouri finale, pentru care se aleseseră scene olandeze de tavernă și de bîlci?

Contele și baroana plecară, făgăduind că se vor reîntoarce în primele săptămîni fericite ale apropiatei lor uniri, și Charlotte speră acum, după două luni suportate cu greu, să scape și de restul societății. Era sigură că fiica ei va cunoaște fericirea atunci cînd se va fi potolit la dînsa prima amețeală a logodnei și a tinereții, căci logodnicul ei se considera cel mai fericit om de pe lume. Proprietar al unei mari averi, înzestrat cu un spirit moderat, părea ciudat de măgulit de avantajul de a avea o femeie care trebuia să placă lumii întregi. Avea o tendință atît de aparte de a raporta totul la ea și abia prin ea la el însuși, încît încerca un sentiment neplăcut cînd un nou-sosit nu-și îndrepta pe loc toată atenția asupra ei, ci, fără a se ocupa în mod deosebit de dînsa, căuta un contact mai strîns cu el, așa cum se întîmpla mai ales cu unele persoane mai bătrîne, atrase de frumoasele lui însușiri. În ce-l privește pe arhitect, se ajunse repede la o înțelegere. El avea să-l urmeze pe logodnic la Anul Nou, și să petreacă împreună carnavalul în oraș, unde Luciane își promitea cea mai mare fericire de pe urma repetării tablourilor vivante, atît de frumos întocmite, ca și de pe urma unei sumedenii de alte lucruri; și aceasta cu atît mai mult cu cît se părea că și mătușa și logodnicul socoteau neînsemnată orice cheltuială cerută de plăcerile ei.

Se apropia momentul plecării, dar ea nu se putea petrece într-un mod obișnuit. Se glumi o dată, destul de zgomotos, pe tema proviziilor de iarnă ale Charlottei, care aveau să fie în curînd secătuite, cînd gentilomul ce-l întruchipase pe Belizarie și care era negreșit destul de bogat și înflăcărat de farmecele Lucianei, pe care le omagia de mult, exclamă nechibzuit:

— Să urmăm moda poloneză! Veniți acum la mine, dați gata și rezervele mele, și pe urmă, tot așa, la ceilalți vecini.

Zis și făcut: Luciane consimți. A doua zi se făcură bagajele și tot roiul se năpusti asupra altei proprietăți. Găsiră și acolo destul loc, însă mai puțină comoditate și rînduială. De aici urmară unele încălcări ale cuviinței care nu făcură decît să sporească fericirea Lucianei. Viața deveni din ce în ce mai dezmățată și mai nebunească. Se organizară vînători cu gonaci în plină zăpadă și tot ce se putea imagina mai incomod. Femeilor le era tot atît de puțin îngăduit să

se sustragă ca şi bărbaţilor; şi astfel, vînînd şi călărind, gonind cu săniile şi chiuind, societatea trecu de la o moşie la alta, pînă ce se apropie, în sfîrşit, de reşedinţă. Acum, veştile şi poveştile despre distracţiile de la Curte şi din oraş dădură o altă orientare imaginaţiei şi o atraseră irezistibil pe Luciane, cu întreaga ei suită, într-un nou cadru de viaţă, unde mătuşa ei o şi precedase.

Din Jurnalul Ottiliei:

„Luăm în lume pe fiecare drept ceea ce se dă; dar el şi trebuie să se dea drept ceva. Îi suportăm mai uşor pe cei supărători decît îi tolerăm pe cei neînsemnaţi.

Putem impune orice societăţii, dar nu ceea ce are o urmare.

Nu ajungem a-i cunoaşte pe oameni atunci cînd vin la noi; trebuie să mergem la ei pentru a afla cum stau lucrurile cu dînşii.

Mi se pare aproape natural că găsim diferite cusururi celor ce ne vizitează şi că, de îndată ce au plecat, nu-i judecăm în chipul cel mai binevoitor, căci avem aşa zicînd dreptul să-i măsurăm după etalonul nostru. Chiar oamenii rezonabili şi echitabili se abţin cu greu, în asemenea cazuri, de la o cenzură severă.

Dacă, dimpotrivă, am fost la alţii şi i-am văzut în ambianţa, în deprinderile, în condiţiile lor de viaţă necesare, inevitabile, aşa cum acţionează ei în mediul lor sau cum se supun, e nevoie de nesocotinţă şi de rea-voinţă pentru a găsi ridicol ceea ce, în mai mult decît un sens, ar trebui să ne pară respectabil.

Prin ceea ce numim conduită şi bună-cuviinţă urmează să obţinem ceea ce altminteri nu poate fi obţinut decît prin violenţă sau nici măcar prin violenţă.

Frecventarea femeilor este temeiul bunei-cuviinţe.

Cum pot coexista caracterul, particularitatea omului cu uzanţele?

Particularitatea ar trebui să fie reliefată şi mai mult prin uzanţe. Fiecare doreşte însemnătatea, numai să nu fie incomodă.

În viaţă în genere, ca şi în societate, cele mai mari avantaje le are un militar cultivat.

Oamenii de arme brutali măcar nu ies din caracterul lor, şi, cum în spatele forţei se ascunde totuşi de cele mai multe ori o fire blîndă, te poţi, la nevoie, înţelege şi cu ei.

Nimic nu e mai supărător decît un civil greoi. De la el s-ar putea pretinde fineţe, fiindcă nu e obligat să se ocupe cu nimic grosolan.

Cînd trăim laolaltă cu oameni care au un simţ delicat al cuviinţei, ne îngrijorăm pentru ei dacă se întîmplă ceva necuviincios. Este ceea ce simt totdeauna pentru Charlotte şi împreună cu ea, atunci cînd cineva se leagănă cu scaunul, pentru că ştiu că ea urăşte de moarte acest lucru.

Nimeni nu ar intra cu ochelarii pe nas într-o odaie intimă, dacă ar şti că nouă femeilor ne trece îndată pofta de a-l privi şi de a sta de vorbă cu el.

Familiaritatea care ia locul respectului e totdeauna ridicolă. Nimeni nu ar depune pălăria după ce tocmai a salutat cu ea, dacă ar şti ce comic pare acest lucru.

Nu există semn exterior de politeţe care să nu aibă un temei moral profund. Adevărata educaţie ar fi aceea care ar transmite în acelaşi timp acest semn şi temeiul.

Comportarea este o oglindă în care fiecare îşi arată imaginea.

Există o politeţe a inimii; ea este înrudită cu iubirea. Din ea izvorăşte politeţea cea mai nesilită a comportării exterioare.

Cea mai frumoasă stare este dependenţa voluntară; şi cum ar fi ea posibilă fără iubire?

Nu sîntem niciodată mai departe de dorințele noastre decît atunci cînd ne închipuim că posedăm obiectul dorit.

Nimeni nu este mai rob decît acela ce se crede liber fără a fi liber cu adevărat.

Este de ajuns ca omul să se declare liber, pentru ca să se simtă în aceeași clipă îngrădit. Dacă îndrăznește să se declare îngrădit, el se simte liber.

Împotriva marii superiorități a altuia nu există alt mijloc de salvare decît iubirea.

E teribilă situația unui om superior cu care se fălesc proștii.

Se spune că nimeni nu e erou în ochii valetului său.[46] Acest lucru se datorează însă numai faptului că eroul nu poate fi recunoscut decît de erou. Dar este probabil că valetul va ști să-l aprecieze pe cel de-o seamă cu el.

Nu există consolare mai mare pentru mediocritate decît faptul că geniul este și el dator cu o moarte.

Cei mai de seamă oameni sînt totdeauna legați de secolul lor printr-o slăbiciune.

Considerăm de obicei oamenii ca mai primejdioși decît sînt.

Nebunii și oamenii deștepți sînt deopotrivă de inofensivi. Dar seminebunii și semiînțelepți, aceștia sînt cei mai primejdioși.

Nu ocolești nicicum mai sigur lumea decît prin artă; și nu te unești mai sigur cu ea decît prin artă.

Chiar și în culmea fericirii sau în culmea suferinței avem nevoie de artist.

Arta se îndeletnicește cu ce e greu și bun.

Văzînd dificultatea tratată ușor, intuim imposibilul.

Greutățile sporesc pe măsură ce ne apropiem de țel.

A semăna nu e atît de anevoios ca strînsul roadelor.

Marea tulburare pricinuită Charlottei de această vizită fu compensată de faptul că avu putinţa s-o înţeleagă deplin pe fiică-sa, lucru în care cunoaşterea lumii o ajută foarte mult. Nu era prima oară că întîlnea un caracter atît de bizar, cu toate că niciodată încă vreunul nu atinsese un asemenea grad. Şi totuşi ştia din experienţă că astfel de persoane, modelate de viaţă, de felurite evenimente, de relaţiile familiale, pot ajunge la o maturitate foarte plăcută şi amabilă, egoismul îndulcindu-se şi vîrtejul activităţii căpătînd o direcţie precisă. Charlotte, ca mamă, accepta cu atît mai îngăduitoare un fenomen poate neplăcut pentru alţii, cu cît le stă bine părinţilor să nădăjduiască acolo unde străinii nu doresc decît să profite sau cel puţin să nu fie stingheriţi.

Charlotte însă avea să fie lovită în chip ciudat şi neaşteptat, după plecarea fiicei sale, de faptul că aceasta lăsase în urmă un nume rău, nu atît prin ceea ce era criticabil în purtarea ei, cît tocmai prin ceea ce ar fi putut fi găsit demn de laudă. Luciane părea a-şi fi făcut o lege nu numai din a fi veselă între cei veseli, ci şi din a fi tristă alături de cei trişti şi, pentru a-şi exersa bine spiritul de contradicţie, din a-i întrista uneori pe cei veseli şi a-i înveseli pe cei trişti. În toate familiile unde se ducea, ea se interesa de cei bolnavi şi de cei infirmi care nu puteau să apară în societate. Îi vizita în camerele lor, făcea pe medicul şi impunea fiecăruia leacuri energice, luate din farmacia de voiaj pe care o ducea totdeauna cu sine în trăsura ei; un atare tratament, cum e uşor de presupus, reuşea sau dădea greş după voia întîmplării.

În acest gen de binefacere, Luciane era foarte crudă şi nu se lăsa influenţată, căci era ferm convinsă că proceda cum nu se poate mai bine. Însă o încercare a ei pe tărîm moral eşuă de asemenea, şi ea îi dădu mult de furcă Charlottei, pentru că avu urmări şi pentru că toată lumea vorbi despre ea. Auzi despre acest lucru abia după plecarea Lucianei; Ottilia, care fusese martoră tocmai la această întîmplare, fu obligată să-i dea amănunţit socoteală asupra celor petrecute.

O fată, dintr-o familie cu vază, avusese nenorocul de a fi vinovată de moartea uneia dintre surorile ei mai mici şi din această cauză nu putuse nici să se liniştească, nici să se regăsească pe sine. Trăia, absorbită şi tăcută, în ca-

mera ei și nu suporta nici chiar vederea membrilor familiei, decît dacă intrau la ea unul cîte unul; căci, de îndată ce erau mai mulți laolaltă, își închipuia că fac împreună reflecții despre dînsa și starea în care se afla. Față de fiecare în parte, ea se exprima rezonabil, stînd ceasuri întregi de vorbă cu el.

Luciane auzise despre acest caz și își propusese îndată, în taină, ca, atunci cînd va ajunge în casa acelei familii, să săvîrșească un fel de minune și s-o redea pe tînăra fată societății. Se purtă cu acest prilej mai prudent decît de obicei, știu să se introducă singură la cea sufletește bolnavă și, pe cît se putu observa, izbuti să-i cîștige încrederea prin muzică. La sfîrșit făcu însă o greșeală; căci, tocmai pentru că dorea să facă senzație, o aduse deodată, într-o seară, pe frumoasa și palida copilă, pe care o socotea îndeajuns de pregătită, în societatea strălucitoare și pestriță. Și poate că și acest lucru ar fi reușit, dacă societatea însăși, din curiozitate și aprehensiune, nu s-ar fi comportat cu stîngăcie, adunîndu-se în jurul bolnavei, evitînd-o apoi din nou, zăpăcind-o și agitînd-o prin murmure și șușoteli. Delicata ei sensibilitate nu suportă toate acestea. Fugi scoțînd țipete înspăimîntătoare, care ar fi putut fi expresia groazei stîrnite de apariția unui monstru. Speriată, societatea se împrăștie, iar Ottilia fu printre aceia care o conduseră din nou în camera ei pe bolnava cu totul lipsită de cunoștință.

Între timp, Luciane adresase, în felul ei obișnuit, o aspră mustrare celor de față, fără a se gîndi cîtuși de puțin la faptul că purta întreaga vină și fără a se lăsa abătută de acest insucces, ca și de oricare altul, de la faptele și gesturile ei.

Starea bolnavei devenise mai îngrijorătoare din acel moment; ba maladia ei se agravase chiar atît de mult, încît părinții nu putură s-o mai țină acasă pe biata copilă, ci se văzură siliți s-o încredințeze unui ospiciu. Charlottei nu-i rămase decît să caute a alina întrucîtva, printr-o purtare deosebit de delicată față de acea familie, durerea pricinuită de fiica ei. Asupra Ottiliei întîmplarea făcuse o impresie adîncă; o plîngea cu atît mai mult pe sărmana fată, cu cît era convinsă, după cum nici nu tăgăduia față de Charlotte, că, printr-un tratament susținut, bolnava ar fi putut fi vindecată cu siguranță.

Și cum, în general, din trecut oamenii stau de vorbă mai mult despre ce e neplăcut decît despre ce e plăcut,

ajunse în discuție și o mică neînțelegere care o nedumerise pe Ottilia în privința arhitectului, în seara cînd acesta nu voise să-și arate colecția, cu toate că ea îl rugase în chip atît de amabil. Acest refuz îi rămăsese mereu pe inimă și nu știa nici ea de ce. Sentimentele ei erau foarte îndreptățite; căci ceea ce o fată ca Ottilia poate cere nu s-ar cuveni să fie refuzat de un tînăr ca arhitectul. Acesta invoca însă față de ușoarele ei mustrări ocazionale scuze destul de valabile.

— Dacă ați ști, spunea el, cît de brutal se poartă chiar unii oameni cultivați cu operele de artă cele mai prețioase, mi-ați ierta faptul că nu vreau să le expun pe ale mele în mijlocul mulțimii. Nimeni nu știe să apuce o medalie de muchie; ei pipăie cel mai frumos relief, fondul cel mai pur, cele mai delicate piese le plimbă încoace și încolo între degetul mare și arătător, ca și cum formele artistice s-ar aprecia în modul acesta. Fără a se gîndi că o coală mare trebuie ținută cu amîndouă mîinile, ei apucă o gravură de neprețuit, un desen de neînlocuit, numai cu o mînă, așa cum un politician încrezut apucă un ziar, făcîndu-și cunoscută dinainte, prin mototolirea hîrtiei, judecata asupra evenimentelor lumii. Nimeni nu se gîndește la faptul că ar fi de ajuns ca douăzeci de oameni să procedeze unul după altul în acest fel cu o operă de artă, pentru ca cel de al douăzeci-șiunulea să nu mai aibă mare lucru de văzut.

— Nu te-am pus și eu uneori într-o asemenea încurcătură? întrebă Ottilia; n-am vătămat cumva, cu vreun prilej, comorile dumitale, fără a bănui acest lucru?

— Niciodată, replică arhitectul, niciodată! Așa ceva v-ar fi cu neputință; cuviința s-a născut odată cu dumneavoastră.

— În orice caz, ripostă Ottilia, n-ar fi rău dacă pe viitor s-ar intercala în manualul bunelor maniere, după capitolele despre modul de comportare la masă, în societate, un capitol foarte amănunțit despre chipul cum trebuie să ne purtăm în colecțiile de artă și în muzee.

— Negreșit, răspunse arhitectul, atunci custozii și amatorii și-ar arăta cu mai multă plăcere raritățile.

Ottilia îl iertase de mult; cum însă el părea să pună serios la inimă mustrarea ei și o asigura iarăși și iarăși că-i face plăcere să-și arate colecția și că e gata totdeauna să-și dea toată silința pentru prietenii săi avu impresia că-i jignise susceptibilitatea și se simți îndatorată față de el. De

aceea nu-i era îndemînă să refuze net o rugăminte pe care el i-o făcu în urma acestei conversații, deși consultîndu-și repede inima, nu văzu cum ar putea să-i îndeplinească dorințele.

Iată despre ce era vorba. Arhitectul fusese nespus de sensibil la faptul că, din gelozia Lucianei, Ottilia fusese exclusă de la tablourile vivante; el remarcase, de asemenea, cu regret că, nesimțindu-se bine, Charlotte putuse asista numai din cînd în cînd la această strălucită parte a distracțiilor de societate. Acum el n-ar fi vrut să plece fără a-și dovedi recunoștința și prin montarea, în cinstea uneia și spre distracția celeilalte, a unei reprezentații mult mai frumoase decît fuseseră cele de pînă acum. Poate că la aceasta se adăuga, fără ca el însuși să-și dea seama, un alt imbold ascuns: îi venea atît de greu să părăsească această casă, această familie, ba chiar i se părea cu neputință să se despartă de ochii Ottiliei, a căror calmă și prietenoasă privire îl făcuse aproape numai ea să trăiască în vremea din urmă.

Sărbătoarea Crăciunului se apropia, și el înțelese deodată că, de fapt, acele reprezentări de tablouri prin figuri în rondebosse[47] porniseră de la „iesle", spectacolul pios închinat, în această sfîntă perioadă, mamei divine și pruncului, astfel cum sînt adorați, în aparenta lor umilință, mai întîi de păstori și curînd după aceea de regii magi.

Își reprezentase întru totul posibilitatea realizării unui atare tablou. Un prunc frumos și plin de prospețime fusese găsit; nici de păstori și de păstorițe nu avea să ducă lipsă; dar fără Ottilia lucrul nu putea fi împlinit. În cugetul lui, tînărul o înălțase la rolul Maicii Domnului, și dacă ea îl refuza, nu încăpea pentru dînsul nici cea mai mică îndoială că planul trebuia să cadă. Ottilia, pe jumătate încurcată de propunere, îl îndreptă cu cererea lui către Charlotte. Aceasta îi dădu cu plăcere încuviințarea și tot de dînsa fu învinsă în chip prietenos sfiala Ottiliei de a-și asuma întruchiparea acestei sfinte figuri. Arhitectul lucră ziua și noaptea pentru ca nimic să nu lipsească în ajunul Crăciunului.

Da, ziua și noaptea în adevăratul înțeles al cuvîntului. Avea, dealtfel, puține trebuințe și prezența Ottiliei părea să-i suplinească orice înviorare; lucrînd de dragul ei, părea să n-aibă nici o nevoie de somn, ocupîndu-se de ea, nici o nevoie de hrană. De aceea, în seara solemnă, totul fu gata și pregătit. Reușise să adune instrumente de suflat cu o frumoasă sonoritate,

care făcură introducerea şi ştiură să creeze atmosfera dorită. La ridicarea cortinei, Charlotte fu cu adevărat surprinsă. Tabloul ce i se oferea fusese de atîtea ori repetat în toată lumea, încît cu greu te puteai aştepta la o nouă impresie în fața lui. Aici însă, realitatea ca imagine avea calităţi deosebite. Întregul spaţiu era mai curînd nocturn decît crepuscular, și totuși în amănuntele mediului nu era nimic nedeslușit. Ideea incomparabilă de a face întreaga lumină să emane de la copil[48], artistul ştiuse s-o înfăptuiască printr-un ingenios mecanism de iluminare care era mascat de personajele din primul plan, lăsate în umbră și primind doar o slabă lumină piezişe. Fete şi băieţi veseli stăteau de jur împrejur, feţele lor fiind puternic luminate de jos. Nu lipseau nici îngerii, a căror strălucire proprie era parcă umbrită de splendoarea divină și al căror trup eterat părea mai dens şi doritor de lumină în fața celui dumnezeiesc-uman.

Din fericire, pruncul adormise în poziţia cea mai drăgălașă, așa că nimic nu tulbura contemplaţia atunci cînd privirea stăruia asupra celei ce-o întrupa pe mamă şi care, cu nemărginită grație, ridicase un văl pentru a revela comoara ascunsă. În acea clipă, imaginea păru întreruptă și încremenită. Orbit fiziceşte, surprins spiritual, poporul din jur părea că tocmai făcuse o mișcare pentru a-și feri vederea tulburată, a-și întoarce apoi iarăși privirile într-acolo, clipind din ochi cu bucuroasă curiozitate, și a arăta mai mult uimire şi plăcere decît admiraţie şi adorare, cu toate că nici aceste sentimente nu erau uitate, exprimarea lor fiind încredinţată cîtorva persoane mai bătrîne.

Figura Ottiliei, gestul, expresia, privirea ei întreceau însă tot ce a înfăţişat vreodată un pictor. Un cunoscător sensibil, privind această apariţie, ar fi fost cuprins de teamă că s-ar putea clinti ceva, s-ar fi întrebat cu îngrijorare dacă o altă imagine i-ar mai putea vreodată plăcea în aceeași măsură. Din nefericire, nu era de față nici un om capabil să prindă acest efect general. Numai arhitectul, care, în veşmînt de păstor, privea dintr-o parte peste cei căzuți în genunchi, încerca încă plăcerea cea mai mare, cu toate că nu ocupa cel mai prielnic punct de observație. Și cine ar putea să descrie expresia Reginei cerului celei nou-născute? Cea mai pură umilitate, cel mai încîntător sentiment de modestie, față de o mare cinste nemeritată, față de o imensă fericire de neconceput, se zugrăveau în trăsăturile

feței ei, exprimînd atît propria-i simțire, cît și ideea pe care și-o putea face despre ceea ce înfățișa.

Charlotte privea cu bucurie frumoasa întruchipare, dar ceea ce o impresiona era mai ales pruncul. Ochii îi erau inundați de lacrimi, și își imagina în chipul cel mai viu că poate spera să țină, curînd, în poală o dulce făptură asemănătoare.

Cortina se lăsase, pe de o parte pentru a da un răgaz interpreților, pe de alta, pentru a aduce o schimbare tabloului. Artistul își propusese să transforme prima imagine de noapte și umilință într-o imagine de zi și de glorie, și pregătise, în acest scop, din toate părțile o lumină foarte vie, care fu aprinsă în pauză.

În poziția ei pe jumătate teatrală, Ottilia fusese liniștită mai ales de faptul că, afară de Charlotte și de cîțiva intimi ai casei nimeni nu văzuse această pioasă mascaradă artistică. Fu deci surprinsă întrucîtva cînd află, în timpul pauzei, despre sosirea unui străin, pe care Charlotte îl primise amical în sală. Nimeni nu-i putea spune cine era acest străin. Ea accepta situația, pentru a nu provoca nici o tulburare. Candelabrele și lămpile ardeau și o lumină infinită o înconjura. Cortina se ridică și o priveliște uimitoare se oferi spectatorilor: întregul tablou era numai strălucire, și în locul umbrei, suprimate cu totul, rămîneau doar culorile, care, prin chibzuita lor alegere, realizau o plăcută domolire. Privind pe sub genele ei lungi, Ottilia remarcă un bărbat așezat lîngă Charlotte. Nu-l recunoscu, dar i se păru că aude vocea asistentului de la pension. Fu cuprinsă de o senzație ciudată. Cîte se întîmplaseră de cînd nu mai auzise glasul acestui dascăl devotat. Ca în zigzagul unui fulger, îi trecu prin fața sufletului șirul bucuriilor și suferințelor ei, stîrnind întrebarea: „Vezi cuteza oare să-i destăinuiești, să-i mărturisești totul? Ce puțin demnă ești să apari în fața lui sub această înfățișare sfîntă! Și ce straniu trebuie să-i pară să te zărească, sub mască, pe tine, pe care te-a văzut totdeauna naturală!“ Cu o repeziciune fără seamăn, sentimentul și reflecția se înfruntau înlăuntrul ei. Inima îi era grea, ochii i se umpleau de lacrimi, în vreme ce se silea să pară neîncetat o imagine imobilă; și ce fericită se simțea cînd pruncul începu să se miște, iar artistul se văzu nevoit să dea semnalul căderii cortinei!

Dacă sentimentul penibil de a nu putea alerga în întîmpinarea unui prieten scump se adăugase încă din ultimele

momente celorlalte emoții ale Ottiliei, ea era acum și mai încurcată. Trebuia oare să meargă spre el în acest costum și cu această găteală străină? Trebuia să-și schimbe veșmintele? Nu alese, făcu al doilea lucru, căutînd între timp să-și adune gîndurile, să se liniștească; și nu se regăsi cu adevărat decît atunci cînd îl salută, în sfîrșit, pe cel sosit, în îmbrăcămintea ei obișnuită.

CAPITOLUL VII

Întrucît arhitectul dorea tot binele protectoarelor sale, îi era plăcut, de vreme ce pînă la urmă tot trebuia să plece, să le știe în buna companie a onorabilului asistent; cum însă raporta favoarea lor la sine însuși, era oarecum îndurerat, văzîndu-se înlocuit așa de curînd și, după cum socotea în modestia lui, înlocuit atît de bine, ba chiar în chip desăvîrșit. Pînă atunci șovăise mereu, acum însă se simțea parcă împins să se îndepărteze; căci voia măcar să nu fie silit a îndura, încă în prezența lui, cele ce puteau deveni de neevitat după plecarea sa.

Spre marea ușurare a acestor simțăminte pe jumătate triste, doamnele îi mai dăruiră la plecare o vestă[49], la care le văzuse multă vreme, pe amîndouă, tricotînd, nu fără a-l invidia în taină pe fericitul necunoscut căruia îi va fi menită o dată. Un asemenea dar este cel mai plăcut pe care-l poate primi un bărbat iubitor și respectuos: căci, atunci cînd, purtîndu-l, se gîndește la jocul neobosit al frumoaselor degete, el nu poate să nu-și închipuie cu mulțumire că nici inima n-a rămas cu totul străină de o muncă atît de stăruitoare.

Femeile aveau acum să se îngrijească de alt oaspe, față de care aveau numai bune intenții și care trebuia să se simtă bine la ele. Sexul feminin nutrește un interes lăuntric, nestrămutat, care îi e propriu și de la care nimic pe lume nu-l poate abate; în relațiile exterioare de societate, dimpotrivă, femeile se lasă cu plăcere și ușor determinate în atitudinea lor de bărbatul care le preocupă în acel moment, și astfel, prin refuz ca și prin receptivitate, prin neclintire și îngăduință, ele exercită de fapt o autoritate căreia, în lumea binecrescută, nici un bărbat nu i se poate sustrage.

Dacă arhitectul își desfășurase și își dovedise oarecum în voie și după bunul lui plac talentele în fața celor două

prietene, spre plăcerea și spre satisfacerea intențiilor lor, dacă îndeletnicirile și distracțiile fuseseră rînduite în acest sens și potrivit unor astfel de intenții, un alt mod de viață se impuse în scurt timp de pe urma prezenței asistentului. Marele său dar era de a vorbi bine și de a dezbate în conversații relațiile dintre oameni, îndeosebi în legătură cu formarea tineretului. Și astfel se iscă un contrast destul de simțitor față de felul de a trăi de pînă atunci, cu atît mai mult cu cît asistentul nu aproba cu totul îndeletnicirile cărora le fusese închinată întreaga vreme.

Despre tabloul vivant care-l întîmpinase la sosire, el nici nu pomeni măcar. Cînd însă îi fu arătată cu satisfacție biserica și capela, cu tot ce era legat de ele, nu-și putu reține opiniile asupra lor.

— În ceea ce mă privește, spuse el, această apropiere, această amestecare a sacrului cu sensibilul nu izbutește nicidecum să-mi placă; nu mă pot împăca nici cu ideea dedicării, sfințirii și împodobirii unor încăperi speciale, ca și cum acesta ar fi singurul mijloc de a nutri și de a întreține un sentiment de pietate. Nici o ambianță, fie ea și cea mai comună, nu trebuie să tulbure în noi sentimentul divinului, care ne poate însoți pretutindeni și poate consacra orișice loc drept templu. Îmi place să văd oficiată o slujbă religioasă domestică, în sala în care de obicei se ia masa, se țin reuniuni, se organizează distracții cu jocuri și dans. Ceea ce e mai înalt, mai elevat în om e fără formă și ar trebui să ne ferim a întruchipa aceste virtuți altfel decît în acțiuni nobile.

Charlotte, care îi cunoștea dinainte ideile în linii generale și le sondă în scurt timp și mai mult, îl puse îndată la treabă în domeniul lui, poruncind să intre în salon, încolonați, pe micii ei grădinari, pe care arhitectul tocmai îi trecuse în revistă înainte de plecare; căci, în uniformele lor curate și vesele, cu mișcările ordonate și purtarea lor firească și vioaie, ei se prezentau foarte bine. Asistentul îi examină după metoda lui prin tot felul de întrebări și întorsături, descoperi repede caracterele și facultățile copiilor și, fără a avea aerul, îi instrui și stimulă, în mai puțin de o oră, într-o măsură cu adevărat apreciabilă.

— Cum de reușești să faci acest lucru? întrebă Charlotte în timp ce băieții se retrăgeau. Am ascultat foarte atent; n-a fost vorba decît de lucruri bine cunoscute, și totuși n-aș ști cum să procedez pentru a le expune atît de consecvent într-un timp atît de scurt, printre atîtea întrebări și replici,

— Ar trebui poate, răspunse asistentul, să facem un mister din avantajele meseriei noastre. Nu mă simt totuși în drept să vă ascund maxima foarte simplă în virtutea căreia pot fi obținute toate acestea și încă multe altele. Luați un obiect, o materie, un concept, oricum vreți să-i ziceți: rețineți-l bine; lămuriți-l foarte precis pentru dumneavoastră înșivă în toate părțile lui: vă va veni ușor după aceea să aflați, stînd de vorbă cu un grup de copii, ce anume cunosc ei dinainte din el și ce trebuie încă sugerat, transmis. Răspunsurile la întrebările dumneavoastră pot fi oricît de nepotrivite, se pot abate oricît de mult de la subiect, puțin importă, cu condiția, numai, ca noua dumneavoastră întrebare să readucă mintea și judecata spre miezul lui și să nu vă lăsați îndepărtată de punctul dumneavoastră de vedere: pînă la urmă, copiii vor trebui să gîndească, să înțeleagă, să-și însușească numai ce vrea cel ce-i învață și așa cum vrea el. Cea mai mare greșeală a acestuia este să se lase antrenat în larg de cei pe care-i învață, să nu știe să-i mențină în punctul de care tocmai se ocupă. Faceți cît de curînd o încercare și veți găsi o mare plăcere în ea.

— Ce curios, spuse Charlotte, pedagogia bună este așadar inversul bunelor maniere. În societate se cere să nu insiști asupra nici unui lucru, în timp ce în învățămînt suprema poruncă ar fi să lucrezi împotriva oricărei abateri de la subiect.

— Varietate fără împrăștiere, iată care ar fi cea mai frumoasă deviză pentru învățătură și pentru viață, dacă acest lăudabil echilibru ar fi fost atît de ușor de menținut! spuse asistentul; și voi să continue, cînd Charlotte îl invită să privească încă o dată copiii, al căror voios cortegiu tocmai străbătea curtea. El își manifestă satisfacția față de faptul că băieții erau ținuți să umble în uniformă.

— Bărbații, spuse el, ar trebui să poarte din tinerețe uniforma, fiindcă e necesar ca ei să se obișnuiască a acționa împreună, a se pierde printre semeni, a asculta în masă și a lucra pentru comunitate. Totodată, orice uniformă stimulează un spirit militar precum și o comportare mai disciplinată, mai strictă; dealtfel toți băieții sînt soldați înnăscuți; e de ajuns să vedem jocurile lor războinice, asalturile și escaladările lor.

— În schimb, cred că nu mă veți condamna, interveni Ottilia, dacă nu îmbrac la fel fetițele de care mă ocup. Cînd vi le voi prezenta, sper să vă încînt prin aspectul lor pestriț.

— Aprob cu totul acest lucru, replică asistentul. Femeile ar trebui să se îmbrace în chipul cel mai divers, fiecare în felul ei, pentru ca fiecare să se deprindă a simţi ceea ce îi stă cu adevărat bine şi i se potriveşte. Şi mai este o cauză importantă: femeilor le este scris să fie singure şi să acţioneze singure întreaga lor viaţă.

— Afirmaţia aceasta mi se pare foarte paradoxală, ripostă Charlotte; nu sîntem doar aproape niciodată de capul nostru.

— Ba da, răspunse asistentul, în raport cu alte femei, fără doar şi poate. Să privim o femeie ca îndrăgostită, ca logodnică, ca soţie, ca stăpînă a casei, ca mamă; e totdeauna izolată, e totdeauna singură şi vrea să fie singură. Chiar şi cea mai vanitoasă este în această situaţie. Orice femeie o exclude prin natura ei pe cealaltă; căci de la fiecare se cere tot ce revine întregului sex. Nu la fel stau lucrurile cu bărbaţii. Bărbatului îi este necesar bărbatul; el şi-ar crea pe un al doilea, dacă acesta n-ar exista: o femeie ar putea trăi o veşnicie, fără a-i trece prin gînd să plăsmuiască o alta de o seamă cu dînsa.

— E suficient, spuse Charlotte, să exprimi adevărul în chip neobişnuit pentru ca neobişnuitul să sfîrşească şi el prin a părea adevărat. Vom alege ce e mai bun din observaţiile dumitale, dar, ca femei, vom face totuşi cauză comună cu toate celelalte femei şi vom şi acţiona împreună, pentru a nu acorda bărbaţilor avantaje prea mari asupra noastră. Da, nu ne veţi lua în nume de rău mica bucurie răutăcioasă pe care o vom simţi cu atît mai viu pe viitor, cînd îi vom vedea şi pe domni neîmpăcîndu-se prea bine între ei.

Cu deosebită grijă, acest om chibzuit examină apoi felul în care Ottilia îşi trata micile eleve şi îşi exprimă hotărîta sa aprobare.

— Aveţi deplină dreptate, spuse el, cînd vă deprindeţi micile dumneavoastră subordonate numai cu ceea ce e nemijlocit util. Curăţenia determină copiii să dea cu plăcere atenţie persoanei lor, şi totul este cîştigat dacă au fost învăţaţi să îndeplinească voioşi şi cu mîndrie ceea ce fac.

Dealtminteri, el găsi, spre marea sa satisfacţie, că nimic nu era făcut pentru aparenţă şi pentru exterior, ci totul într-un sens lăuntric şi pentru nevoile indispensabile.

Cu ce puţine cuvinte, exclamă el, s-ar putea exprima toată sarcina educaţiei, dacă oamenii ar avea urechi să audă.

— N-ați vrea să încercați cu mine? îl întrebă prietenește Ottilia.

— Cu mare plăcere, replică el, numai să nu mă trădați. Băieții vor fi educați pentru a sluji, iar fetele în vederea misiunii lor de mame; în felul acesta totul va merge bine pretutindeni.

— De mame? răspunse Ottilia, asta ar mai putea să fie acceptat de femei, dat fiind că, și fără a fi mame, ele trebuie totdeauna să se pregătească pentru a purta de grijă altora; dar tinerii noștri s-ar considera, desigur, cu mult superiori situației de a sluji, căci e ușor de citit pe fața fiecăruia că se crede mai degrabă capabil să poruncească.

— De aceea le vom ascunde acest lucru, spuse asistentul. Ne alintăm cu iluzii intrînd în viață, dar viața nu ne alintă. Cîți oameni admit oare de bunăvoie ceea ce pînă la urmă tot sînt siliți să admită? Să lăsăm însă aceste considerații, care nu ne ating aici. Vă socot fericită că puteți aplica o metodă corectă cu elevele dumneavoastră. Dacă fetele cele mai mici se joacă cu păpușile și cos cîteva petice pentru ele; dacă surorile mai mari au grijă de cele mai mici, iar întreaga familie se servește și se ajută singură, atunci pasul următor de făcut pentru a intra în viață nu este mare și o asemenea fată regăsește la soțul ei ceea ce a părăsit la părinți.

Dar în clasele cultivate, problema este foarte complicată. Trebuie să ținem seama de condiții superioare, mai delicate, mai fine și mai ales de relațiile de societate. Noi ceilalți trebuie deci să-i formăm pe elevii noștri pentru exterior: este necesar, este indispensabil și ar fi foarte bine dacă în aceasta n-am întrece măsura, căci, urmărind să formăm copiii pentru un cerc mai larg, îi împingem lesne dincolo de limite, pierzînd din vedere ceea ce e cerut de fapt de natura lor intimă. În aceasta zace problema care e mai mult sau mai puțin rezolvată sau ratată de educatori.

În privința multor lucruri cu care împuiem capul școlărițelor noastre la pension mă înfricoșez cînd experiența îmi spune de ce puțin folos vor fi mai tîrziu. Cîte nu sînt lepădate, cîte nu sînt date uitării, de îndată ce o femeie ajunge în situația de stăpînă a casei, de mamă!

Totuși, de vreme ce m-am dedicat acestei meserii, nu-mi pot opri dorința pioasă de a reuși odată, în tovărășia unei ajutoare credincioase, să dezvolt la elevele mele numai ceea ce le va fi necesar, atunci cînd vor păși pe tărîmul activității

şi independenţei personale, astfel încît să-mi pot spune: în acest sens educaţia lor e terminată. Fireşte că se adaugă mereu o alta, provocată aproape în fiecare an al vieţii noastre, dacă nu de noi înşine, cel puţin de împrejurări.

Ce adevărată îi păru Ottiliei această remarcă! Cîte nu fuseseră educate în ea, anul trecut, de o pasiune nebănuită! Ce de încercări vedea planînd deasupra ei, dacă se gîndea numai la viitorul cel mai apropiat!

Tînărul pomenise, nu fără premeditare, despre o ajutoare, despre o soţie, căci, cu toată modestia lui, nu se putea împiedica de a sugera pe departe intenţiile sale; o serie de împrejurări şi întîmplări îl incitaseră chiar să facă în cursul acestei vizite cîţiva paşi către ţelul său.

Directoarea pensiunii era deja în vîrstă; căutase de mult printre colaboratorii şi colaboratoarele ei o persoană care să se asocieze cu ea, şi făcuse, la urmă, asistentului, în care avea toate motivele să se încreadă, propunerea de a conduce de acum înainte instituţia de învăţămînt împreună cu dînsa, acţionînd ca în propria lui casă şi urmînd să devină, după moartea ei, moştenitor şi proprietar unic al aşezămîntului. Principalul lucru în această afacere părea a fi pentru el să găsească o soţie cu care să se armonizeze. O avea tainic înaintea ochilor şi în inimă pe Ottilia; dar se iviseră unele îndoieli, care erau însă oarecum compensate, la rîndul lor, de evenimente favorabile. Luciane părăsise pensionul: Ottilia putea să se întoarcă mai liber acolo; despre raporturile ei cu Eduard se zvonise, ce-i drept, ceva, dar treaba acesta, ca atîtea alte întîmplări asemănătoare, fu primită cu indiferenţă, şi însuşi acest eveniment putea să contribuie la întoarcerea Ottiliei. Totuşi nu s-ar fi ajuns la nici o hotărîre, nici un demers n-ar fi fost făcut, dacă o vizită neprevăzută n-ar fi dat şi aici un impuls deosebit. Căci apariţia unor personaje de seamă într-un cerc oarecare nu poate rămîne niciodată fără urmări.

Contele şi baroana, care se vedeau adesea în situaţia de a fi întrebaţi despre valoarea diferitelor pensioane, fiindcă aproape toţi părinţii sînt în dificultate cu privire la educaţia copiilor lor, îşi propuseseră să-l cunoască în mod deosebit pe acesta, despre care se spuneau atîtea lucruri bune; şi noile lor raporturi le permiteau să întreprindă împreună această anchetă. Dar baroana mai urmărea şi altceva. În timpul ultimei sale şederi la Charlotte, ea discutase cu aceasta

amănunţit tot ce se referea la Eduard şi Ottilia. Insistase mereu şi mereu ca Ottilia să fie îndepărtată, căutînd să insufle curaj Charlottei, care se mai temea încă de ameninţările lui Eduard. Se discutase despre diferitele căi de ieşire, iar în ce priveşte pensionul venise vorba şi despre înclinaţia asistentului. Baroana se decise deci cu atît mai mult să facă vizita proiectată.

Ea soseşte; face cunoştinţă cu asistentul; se examinează instituţia şi se vorbeşte despre Ottilia. Contele însuşi discută cu plăcere despre dînsa, întrucît a cunoscut-o mai bine cu prilejul vizitei sale recente la Charlotte. Ottilia se apropiase de el; era chiar atrasă de dînsul, pentru că îi părea că vede şi află, prin conversaţia lui plină de miez, ceea ce îi rămăsese pînă atunci cu totul necunoscut. Şi dacă în relaţia cu Eduard ea uita de lume, în prezenţa contelui lumea îi părea a fi cu atît mai de dorit. Orice atracţie este reciprocă. Contele simţea o înclinaţie atît de vie pentru Ottilia, încît îi plăcea s-o considere ca pe fiica lui. Aici ea stătea din nou, şi mai mult decît prima oară, în calea baroanei. Cine ştie ce ar fi întreprins aceasta împotriva Ottiliei pe vremea cînd pasiunile îi erau mai aprinse; acum se mulţumea s-o facă mai puţin primejdioasă pentru femeile măritate, măritînd-o şi pe ea. Cu isteţime, îl încurajă aşadar pe asistent, în chip discret dar eficace, să-şi aranjeze o mică excursie la castel şi să caute neîntîrziat a face un pas spre împlinirea dorinţelor şi proiectelor sale, din care el nu făcuse un mister faţă de înalta doamnă.

Cu deplina aprobare a directoarei, el porni deci la drum, nutrind în inimă cele mai frumoase speranţe. Ştia că nu este cu totul lipsit de favoarea Ottiliei şi că, deşi între dînşii există o oarecare nepotrivire de rang, aceasta va fi ştearsă uşor dat fiind felul de a gîndi al epocii. Dealtfel, baroana îl făcuse să simtă că Ottilia va rămîne totdeauna o fată săracă. A fi înrudit cu o familie bogată, spunea ea, nu poate fi de folos nimănui, căci, fie şi la averea cea mai mare, el şi-ar face un caz de conştiinţă din a sustrage o sumă considerabilă acelora care, datorită gradului lor mai apropiat de rudenie, par să aibă un drept mai deplin la proprietate. Şi este desigur de mirare că omul foloseşte numai rareori în folosul protejaţilor săi marele privilegiu de a mai dispune de averea sa şi după moarte şi că, pe cît se pare, din respect pentru tra-

diție, el îi favorizează numai pe aceia cărora le-ar reveni după moartea sa averea, chiar dacă el însuși nu și-ar manifesta în vreun fel voința.

În timpul călătoriei, sentimentele sale îl făceau să se considere egal cu Ottilia. Buna primire îi spori speranțele. E drept ca n-o găsi pe Ottilia tot atît de deschisă față de el ca altădată; dar era în același timp mai matură, mai cultivată și, ca să zicem așa, mai comunicativă în general decît o cunoscuse. Fu lăsat cu încredere să ia cunoștință de diferite aspecte legate de profesia lui. Dar atunci cînd voia să se apropie de ținta lui, o anumită sfială îl reținea totdeauna.

O dată însă, Charlotte îi dădu prilejul s-o facă, spunîndu-i în prezența Ottiliei:

— Ei bine, ai examinat, cred, îndeajuns cum evoluează tot ceea ce se află în jurul meu; ce crezi despre Ottilia? Ai toată libertatea s-o spui în prezența ei.

Asistentul răspunse cu multă pătrundere și cu o expresie calmă că, în ce privește comportarea mai degajată, exprimarea mai lesnicioasă, elevația felului de a gîndi asupra treburilor lumești, care se vădește mai mult în acțiunile decît în vorbele ei, o găsește simțitor schimbată în avantajul ei; dar socotește totuși că i-ar putea fi de mare folos să se întoarcă pentru un timp la pension, spre a-și însuși temeinic și durabil, într-o ordine anume, ceea ce lumea nu oferă decît fragmentar și mai degrabă derulîndu-ne, în loc să vină în ajutor, ba uneori făcînd aceasta mult prea tîrziu. Nu voia să se extindă asupra acestei teme. Ottilia însăși știa desigur cel mai bine ce legătură strînsă aveau între ele cursurile pe care fusese forțată să le întrerupă brusc atunci.

Ottilia nu putea nega acest lucru, dar nu era capabilă să mărturisească ce simțea la auzul acestor cuvinte, fiindcă abia dacă știa să și le tălmăcească sieși. Nimic nu-i mai părea incoerent în lume cînd se gîndea la bărbatul iubit, și nu înțelegea cum fără el vreun lucru mai putea fi coerent.

Charlotte răspunse la propunerea asistentului cu o prudentă amabilitate. Îi spuse că atît ea cît și Ottilia doriseră de mult o întoarcere la pension. În acea perioadă însă, prezența unei prietene și ajutoare atît de dragi îi fusese indispensabilă; dar nu voia să-i stea în cale și pe viitor, dacă Ottilia stăruia în dorința de a se întoarce acolo pe durata de care avea nevoie ca să termine ceea ce începuse și să-și însușească pe deplin ceea ce fusese întrerupt.

Asistentul primi cu bucurie această ofertă. Ottilia nu putea îndrăzni să obiecteze ceva, cu toate că se înfiora la acest gînd. Charlotte, de partea ei, urmărea să cîştige timp; nădăjduia că fericirea de a fi tată îl va face pe Eduard să se regăsească şi să revină; era convinsă că atunci totul se va aranja şi că, într-un fel sau altul, se va asigura şi viitorul Ottiliei.

După o convorbire importantă, asupra căreia toţi cei care au luat parte au de chibzuit, intervine de obicei o anumită pauză, care seamănă cu o stinghereală generală. Doamnele se plimbară în lung şi în lat prin salon, asistentul răsfoi cîteva cărţi şi dădu în cele din urmă de volumul *in-folio*, care rămăsese acolo încă de pe vremea prezenţei Lucianei. Cînd văzu că acesta nu conţinea decît maimuţe, el se grăbi să-l închidă. Întîmplarea aceasta trebuie să fi dat însă loc unei conversaţii, ale cărei urme le găsim în jurnalul Ottiliei.

Din jurnalul Ottiliei:

„Cum poate fi cineva în stare să reprezinte cu atîta grijă dezgustătoarele maimuţe? Te înjoseşti chiar privindu-le, numai ca animale; dar devii cu adevărat mai răutăcios cedînd tentaţiei de a căuta sub această mască oameni pe care-i cunoşti.

Este negreşit nevoie de o anumită ciudăţenie pentru ca să-ţi placă să te ocupi cu caricaturi şi schimonosiri. Sînt recunoscătoare bunului nostru dascăl că n-am fost chinuită cu ştiinţele naturale; n-am putut niciodată să mă împrietenesc cu viermii şi gîndacii.

De data aceasta mi-a mărturisit că la fel stau lucrurile şi cu el. «Din natură, spunea el, n-ar trebui să cunoaştem decît ceea ce e viu în nemijlocita noastră vecinătate. De pomii ce înfloresc, înverzesc şi poartă roade în jurul nostru, de fiecare arbust pe lîngă care trecem, de fiecare fir de iarbă pe care păşim, sîntem legaţi în mod real, ei sînt adevăraţii noştri compatrioţi. Păsările care sar încoace şi încolo pe crengile noastre, care cîntă în frunzişul nostru ne aparţin, ne vorbesc încă din copilărie, şi învăţăm să înţelegem limba lor. E locul să ne întrebăm dacă orice făptură străină, smulsă din mediul ei, nu produce asupra noastră o anumită impresie

neliniştitoare, care nu slăbeşte decît prin obişnuinţă. E nevoie de o viaţă împestriţată şi zgomotoasă pentru ca omul să sufere în jurul său maimuţe, papagali şi negri.»

Uneori, cînd mă cuprindea o poftă şi o curiozitate pentru aceste lucruri bizare, am invidiat pe călătorul care vede astfel de minuni în relaţiile lor vii, de fiecare zi, cu atîtea alte minuni. Dar şi el devine alt om. Nimeni nu se plimbă nepedepsit sub palmieri, şi felul de a gîndi se schimbă cu siguranţă într-o ţară unde elefanţii şi tigrii sînt la ei acasă.

Demn de respect este numai naturalistul care ştie să ne descrie şi să ne reprezinte de fiecare dată, în elementul cel mai specific, tot ce e mai exotic, mai singular, împreună cu ambianţa, cu vecinătatea lui. O, cît aş vrea să-l aud măcar o dată pe Humboldt povestind.[50]

Un cabinet de istorie naturală ne poate apărea ca o sculptură egipteană, în care sînt aşezaţi de jur împrejur diferiţi idoli animali şi vegetali, îmbălsămaţi. Unei caste sacerdotale i se cade desigur să se îndeletnicească cu ei, într-o semiobscuritate misterioasă; dar în învăţămîntul general, asemenea lucruri ar trebui să se infiltreze cu atît mai puţin, cu cît obiecte mai apropiate şi mai demne de interes se văd, în felul acesta, înlăturate cu uşurinţă.

Un dascăl care ştie să trezească simţirea noastră pe baza unei singure fapte bune, a unui singur poem bun, realizează mai mult decît unul care ne învaţă, după aspectul şi numele lor, şiruri întregi de formaţii naturale inferioare: căci întregul rezultat al unei atare învăţături este — ceea ce putem şti şi fără ea — că omul poartă într-însul în modul cel mai înalt şi mai exclusiv imaginea divinităţii.

Fiecărui individ să-i fie lăsată libertatea de a se ocupa cu ceea ce-l atrage, cu ceea ce-i face plăcere, cu ceea ce-i pare util; dar adevăratul studiu al umanităţii este omul.“

CAPITOLUL VIII

Există puţini oameni care ştiu să se ocupe de trecutul cel mai recent. Căci sau prezentul ne leagă cu forţa de el, sau ne pierdem în trecut şi căutăm să rechemăm şi să resta-

bilim, pe cît e cu putință, ceea ce e cu totul pierdut. Chiar în familiile mari și bogate, care datorează mult strămoșilor lor, se pomenește de obicei mai mult bunicul decît tatăl.

La astfel de considerații se simți îndemnat asistentul nostru, într-una din acele zile frumoase, în care iarna pe ducă obișnuiește să ia chipul mincinos al primăverii, după ce străbătuse vechiul și marele parc al castelului și admirase aleile de tei înalți, planul regulat al plantațiilor, care datau din vremea părintelui lui Eduard. Ele se dezvoltaseră admirabil, potrivit concepției celui ce le sădise, iar acum, cînd tocmai sosise vremea să fie apreciate și gustate, nimeni nu mai vorbea despre ele și abia dacă erau vizitate; preferințele și cheltuielile mergeau în altă direcție: spre spațiile vaste și libere.

Asistentul făcu la întoarcerea sa această remarcă față de Charlotte, care n-o primi nefavorabil.

— În timp ce viața ne trage mai departe răspunse dînsa, ni se pare că acționăm din propriul nostru impuls, că ne alegem singuri activitatea, plăcerile; dar, firește, dacă privim lucrurile mai de aproape, reiese că sîntem siliți să luăm parte doar la realizarea planurilor și tendințelor epocii.

— Desigur, spuse asistentul, și care e acela ce rezistă curentului din jurul său? Timpul se schimbă, și odată cu el simțămintele, opiniile, prejudecățile și predilecțiile. Dacă tinerețea unui fiu coincide cu perioada unei prefaceri, putem fi convinși că el nu va avea nimic comun cu tatăl său. Dacă acesta trăia într-o perioadă cînd oamenii aveau poftă să dobîndească un bun, să-l asigure, să limiteze, să restrîngă această proprietate și să-și întărească prin izolarea de lume folosința ei, atunci celălalt va căuta să se extindă, să comunice cu lumea, să-și lărgească sfera și să deschidă ceea ce este închis[51].

— Epoci întregi, răspunse Charlotte, pot fi asemuite cu tatăl și fiul pe care-i descrii. Despre acele împrejurări, în care fiecare orășel să-și aibă zidurile și șanțurile, în care orice conac de nobil se mai clădea încă în mijlocul unei mlaștini și în care cele mai mici castele nu erau accesibile decît printr-un pod mobil, cu greu ne putem face o idee. Astăzi, chiar și orașele mai mari își dărîmă zidurile de apărare, chiar șanțurile castelelor princiare sînt umplute cu pămînt, orașele nu mai formează decît mari tîrguri, și cînd vezi toate astea în cursul călătoriilor, îți vine să crezi că pacea universală

este asigurată și că veacul de aur bate la ușă. Nimeni nu se simte la largul său într-o grădină ce nu amintește cîmpul deschis; nimic nu trebuie să ducă gîndul la artificiu, la constrîngeri; vrem să respirăm liber și necondiționat. Poți oare concepe, prietene, că din starea aceasta ne-am putea întoarce în alta, în cea anterioară?

— De ce nu? ripostă asistentul, fiecare situație își are greutățile ei: cea îngrădită ca și cea fără îngrădiri. Ce-a de-a doua presupune belșugul și duce la risipă. Să rămînem la exemplul dumneavoastră, care este destul de izbitor. Îndată ce se ivește lipsa, ea dictează din nou îngrădirea de sine. Oamenii care sînt siliți să-și exploateze pămîntul ridică iarăși ziduri în jurul grădinilor, pentru a-și pune în siguranță produsele. De aici se naște treptat un nou aspect al lucrurilor. Utilul trece din nou pe primul plan, și chiar cel ce trăiește în belșug sfîrșește prin a crede și el că trebuie să folosească tot ce posedă. Credeți-mă, se prea poate ca fiul dumneavoastră să neglijeze toate amenajările parcului și să se retragă în spatele zidurilor severe și sub teii înalți ai bunicului său.

Charlotte se bucură în taină cînd auzi prevestindu-i-se că va naște un băiat și-i iertă de aceea asistentului profeția lui cam neprietenoasă asupra sorții viitoare a frumosului, scumpului ei parc. Îi răspunse așadar destul de amabil:

— Nu sîntem încă nici dumneata, nici eu destul de bătrîni, pentru a fi fost în repetate rînduri martorii unor asemenea contradicții; dar, dacă unul ca noi se întoarce cu gîndul înapoi în prima tinerețe, dacă își aduce aminte de lucrurile de care îi auzea plîngîndu-se pe oamenii mai vîrstnici, dacă în reflecțiile sale cuprinde ținuturi și orașe, el nu găsește probabil nimic de obiectat împotriva observației dumitale. Să nu existe însă, atunci, nici o stavilă împotriva unui asemenea proces natural, să nu fie cu putință de a-i pune de acord pe tată și pe fiu, pe părinți și pe copii? Mi-ai prezis în chip amabil că voi avea un băiat; va trebui așadar ca el să se găsească în contradicție tocmai cu tatăl său, să distrugă cele construite de părinții lui, în loc să le desăvîrșească și să le sporească, perseverînd în același sens?

— Există desigur, replică asistentul, un remediu rațional pentru aceasta, dar pe care oamenii îl aplică rar: anume ca tatăl să-l ridice pe fiu la coproprietate, să-l lase să participe la construire, la plantare și să-i permită, așa cum își permite lui însuși o fantezie inofensivă. O activitate se poate

întrețese cu alta, dar nici una nu se poate înnădi cu alta. O ramură tînără se unește lesne și bucuros cu un trunchi bătrîn, căruia nu-i mai poate fi atașată o creangă pe deplin dezvoltată.

Asistentul era bucuros că, în momentul cînd se vedea nevoit să-și ia rămas bun, spusese din întîmplare ceva plăcut Charlottei, întărind astfel din nou favoarea pe care ea i-o acorda. Trecuse mult prea multă vreme de cînd plecase de acasă; totuși nu se putu decide să se întoarcă decît atunci cînd se convinse pe deplin că trebuia să aștepte ca apropiata lăuzie a Charlottei să treacă, înainte de a putea spera într-o hotărîre oarecare cu privire la Ottilia. Se supuse deci împrejurărilor și, cu aceste perspective și speranțe, se întoarse lîngă directoare.

Momentul cînd avea să nască se apropia pentru Charlotte. Stătea mai mult în camerele ei. Femeile ce se adunaseră în juru-i formau o societate mai închisă Ottilia se ocupa de menaj, aproape fără a-și îngădui să se gîndească la ceea ce făcea. Se resemnase, e drept, pe deplin; dorea să se devoteze și pe viitor cu totul Charlottei, copilului și lui Eduard, dar nu vedea cum îi va fi posibil s-o facă. Nimic nu era de natură s-o scape de o pierdere a echilibrului decît îndeplinirea în fiecare zi a datoriei.

Un fiu venise cu bine pe lume și femeile afirmau toate că era leit tată-său. Doar Ottilia nu putu fi, în sinea ei, de aceeași părere, cînd o felicită pe lăuză și întîmpină cu cea mai mare căldură copilul. Încă în timpul pregătirilor pentru măritișul Lucianei, Charlotte resimțise foarte viu absența soțului ei; acum soarta voia ca tatăl să lipsească și la nașterea fiului său, să nu hotărască numele cu care avea să fie strigat mai tîrziu.

Primul dintre prietenii ce se înfățișară pentru a-și prezenta felicitările fu Mittler, care-și pusese iscoadele să prindă de veste fără întîrziere despre acest eveniment. El sosi, arătîndu-se cu totul în largul lui. Ascunzîndu-și cu greu triumful în prezența Ottiliei, el se pronunță cu glas tare față de Charlotte, apărînd ca omul chemat să împrăștie toate grijile și să înlăture toate piedicile de moment. Botezul nu trebuia amînat multă vreme. Bătrînul pastor, care se găsea cu un picior în groapă, avea să unească prin binecuvîntarea lui trecutul cu viitorul. Copilul avea să se cheme Otto; el nu putea purta alt nume decît acela al tatălui și al prietenului.

Fu nevoie de amestecul hotărît și lipsit de jenă al acestui om, pentru a înlătura nenumăratele scrupule, obiecțiunile, șovăielile, încetinelile, pretențiile unora de a ști bine sau altminteri decît alții, oscilațiile, părerile, schimbările și revenirile lor; căci, de obicei, în asemenea ocazii, dintr-un scrupul înlăturat se nasc mereu altele, și, vrînd să menajăm toate relațiile, se întîmplă totdeauna să le lezăm pe unele din ele.

Mittler luă asupra lui toate scrisorile de înștiințare și de invitație la botez; trebuiau întocmite îndată, căci ținea el însuși foarte mult ca o fericire pe care o socotea atît de însemnată pentru familie să fie adusă la cunoștință restului lumii, uneori rău-voitoare și bîrfitoare. Și, desigur, episoadele de pînă acum nu scăpaseră atenției publicului, care și așa trăiește cu convingerea că tot ce se petrece are loc numai pentru ca el să aibă ceva de comentat.

Ceremonia botezului trebuia să fie demnă, dar intimă și scurtă. Se căzu de acord ca Ottilia și Mittler să poarte copilul ca nașă și naș. Bătrînul pastor, sprijinit de paracliser, se apropie cu pași înceți. Se rosti rugăciunea, copilul fu culcat pe brațele Ottiliei, și, cînd ea își îndreptă cu afecțiune privirea spre el, se sperie, nu puțin, de ochii lui deschiși, căci i se păru că se uită în proprii ei ochi; potrivirea ar fi trebuit să surprindă pe oricine. Mittler, care primi după aceea copilul, rămase uimit și el, recunoscînd în conformația acestuia o asemănare izbitoare, și anume cu căpitanul; niciodată nu i se mai întîmplase așa ceva.

Starea de slăbiciune a bunului și bătrînului pastor îl împiedicase să însoțească ceremonia botezului cu altceva în afara liturghiei obișnuite. Mittler însă, plin de acest subiect, își aduse aminte de vechile sale funcții; dealtfel, intra în obiceiurile lui să-și imagineze imediat, în orice situație, cum ar vorbi, în ce fel s-ar exprima. De astă dată, el putu cu atît mai puțin să se rețină, cu cît era înconjurat numai de un cerc restrîns, format doar din prieteni. Începu așadar, către sfîrșitul ceremoniei, să se substituie, fără umbră de stinghereală, pastorului, să-și exprime într-o cuvîntare plină de voioșie îndatoririle și speranțele de naș, stăruind cu atît mai mult asupra lor, cu cît i se păru, după aerul satisfăcut al Charlottei că dînsa îl aproba.

Dar vajnicul orator nu observă că bunul moșneag ar fi dorit să se așeze; cu atît mai puțin își dădu seama că era pe cale să provoace o nenorocire mai mare, căci, după ce des-

erise insistent relațiile fiecăruia din persoanele prezente cu copilul, punînd prin aceasta la grea încercare stăpînirea de sine a Ottiliei se întoarse în sfîrşit spre gîrbovitul pastor cu următoarele cuvinte:

— Iar dumneata, demnul meu patriarh, poți spune acum ca și Simeon: „Stăpîne, slobozește pe robul tău în pace, că ochii mei văzură pe mîntuitorul acestei case“[52].

Era acum pe punctul să-şi încheie cu multă strălucire cuvîntarea, dar observă că moșneagul, căruia îi întindea copilul, părea, ce-i drept, să se aplece întîi către acesta, dar apoi se lăsă deodată pe spate. Oprit în ultimul moment din cădere, el fu aşezat într-un fotoliu şi, cu toată asistenţa acordată pe loc, trebui să se admită că era mort.

A vedea şi a pătrunde cu gîndul atît de nemijlocit vecinătatea naşterii şi a morţii, a sicriului şi a leagănului, a îmbrăţişa, nu doar cu imaginaţia, ci cu ochii, aceste contraste enorme, era pentru cei de faţă o încercare cu atît mai grea, cu cît intervenea mai surprinzător. Singură Ottilia îl privea cu un fel de invidie pe cel adormit, care mai păstrase expresia sa prietenoasă şi simpatică. Viaţa sufletului ei era ucisă, de ce oare corpul mai trebuie să subziste?

Dacă în acest chip tristele întîmplări ale zilei o făceau, nu rareori, să mediteze asupra vremelniciei, despărţirii, pierderii, îi erau date în schimb, ca mîngîiere, miraculoase viziuni nocturne, care o asigurau de existenţa bărbatului iubit, dîndu-i putere şi înviorînd totodată propria ei existenţă. Seara, cînd se culcase şi mai plutea, cuprinsă de un dulce simţămînt, între somn şi veghe, i se păru că îşi aruncă privirile într-o încăpere foarte luminoasă, scăldată, însă, într-o lumină blîndă. În această încăpere, îl vedea foarte desluşit pe Eduard, dar nu îmbrăcat aşa cum îl văzuse totdeauna, ci purtînd veşminte de războinic, de fiecare dată în altă atitudine, care era însă cu totul naturală şi n-avea în ea nimic fantastic: stînd în picioare, mergînd, întins pe jos, călărind. Această figură, precizată pînă în cele mai mici detalii, se mişca spontan în faţa ei, fără ca dînsa să contribuie cît de puţin, fără să vrea, sau să facă un efort de imaginaţie. Uneori îl vedea şi împresurat, mai ales de ceva mobil, mai întunecat decît fondul luminos; dar abia dacă distingea siluetele care puteau să-i apară uneori ca oameni, cai, copaci sau

munți. Ea adormea, de obicei, cu această viziune în gînd iar dimineața, cînd se trezea după o noapte liniștită, era înviorată, consolată; se simțea convinsă că Eduard mai trăia și că legăturile cele mai intime îi uneau încă.

CAPITOLUL IX

Primăvara sosise, mai tîrzie, dar totodată mai iute în desfășurarea ei și mai veselă ca de obicei. Ottilia găsi acum în grădină roadele prevederii sale: totul încolțea, înverzea și înflorea la timpul cuvenit; unele plante, pregătite în sere și răsadnițe bine instalate, erau lăsate acum în grija naturii ce acționa în sfîrșit din exterior, și tot ce era de făcut și de întreținut nu rămînea, ca pînă acum, o trudă nutrită de speranță, ci devenea o senină desfătare.

Se văzu însă nevoită să-l consoleze pe grădinar pentru numeroasele goluri pricinuite de vandalismul Lucianei printre plantele din glastre și pentru simetria distrusă a coroanei multor copaci. Îl încuraja spunîndu-i că toate acestea se vor îndrepta în scurt timp; el însă avea un simțămînt prea adînc, o idee prea pură despre meseria lui, pentru ca aceste consolări să poată da rod. Pe cît de puțin îi este îngăduit grădinarului să se lase distrat de alte fantezii și înclinații, pe atît de puțin trebuie întrerupt cursul liniștit al plantei spre desăvîrșirea ei, durabilă sau trecătoare. Planta e asemeni acelor oameni îndărătnici, de la care poți obține totul dacă te porți cu dînșii după felul lor. Un ochi liniștit, o consecvență calmă în a săvîrși în fiecare anotimp, în fiecare ceas întocmai ce e necesar nu sînt cerute poate nimănui mai mult decît grădinarului.

Grădinarul castelului, acest om de treabă, poseda într-un grad înalt calitățile amintite; de aceea îi și plăcea atît de mult Ottiliei să lucreze alături de el. Dar încă de-o bucată de vreme, el nu-și mai putea aplica în toată voia talentul său propriu-zis. În adevăr, deși se pricepea să îndeplinească în chip desăvîrșit tot ce privea cultura pomilor și a legumelor precum și întreținerea unei grădini de agrement de modă mai veche — căci, în genere, fiecare reușește mai bine într-o anumită specialitate — și cu toate că, în îngrijirea oranjeriei, a bulbilor de flori, a tufelor de garoafe și de urechea-ursului ar fi putut sfida natura însăși, noii arbori ornamentali ca și noile flori la modă îi rămăseseră

oarecum străine; el încerca de asemenea un fel de teamă, care îl făcea morocănos, în fața domeniului nemărginit al botanicii, care se deschidea în vremea aceea și în fața numelor străine care zumzăiau în cuprinsul ei. Ceea ce stăpînii începuseră să prescrie în anul precedent îi apărea ca o cheltuială inutilă și ca o risipă, cu atît mai mult cu cît vedea uscîndu-se o mulțime de plante prețioase; dealtfel nu era în relații prea bune cu proprietarii de pepiniere, care, după cum credea el, nu-l serveau destul de cinstit.

Asupra acestor lucruri își făcuse, după felurite încercări, un fel de plan, în care Ottilia îl încuraja cu atît mai mult, cu cît el se întemeia de fapt pe întoarcerea lui Eduard, a cărui absență era inevitabil resimțită, în cazul de față, ca în atîtea altele, tot mai supărător pe zi ce trecea.

Acum, cînd plantele își împlîntau tot mai adînc rădăcinile și își întindeau tot mai mult ramurile, Ottilia se simțea și ea tot mai legată de aceste locuri. Se împlinea tocmai un an de cînd apăruse aici ca o străină, ca o ființă neînsemnată; cîte nu cîștigase de atunci încoace! Dar, din nefericire, cîte nu fuseseră din nou pierdute tot în acest răstimp! Nu fusese niciodată atît de bogată și niciodată atît de săracă. Aceste două sentimente o stăpîneau pe rînd de la o clipă la alta, ba se încrucișau atît de intim, încît ea nu știa să-și afle ușurare decît apucîndu-se neîncetat cu interes și chiar cu pasiune de primul lucru pe care-l întîlnea.

Că tot ce era cu deosebire scump lui Eduard își atrăgea cel mai mult îngrijirea ei e ușor de închipuit; și de ce n-ar fi nădăjduit că el însuși se va întoarce curînd și că, odată prezent, va observa cu recunoștință atașamentul plin de grijă pe care ea îl dovedise pentru cel absent?

Ottilia fu însă determinată să se străduiască pentru el și în cu totul alt chip. Luase asupră-și cu precădere sarcina de a se ocupa de copil, de care putea ajunge să se îngrijească nemijlocit cu atît mai mult cu cît fusese luată hotărîrea de a nu-l încredința unei doici, ci de a-l crește cu lapte și cu apă. Era necesar ca el să se bucure, în acel frumos anotimp, de aer liber; și astfel Ottilia îl ducea de preferință ea însăși afară; purta această mică făptură adormită, inconștientă, printre mugurii și florile care aveau într-o zi să surîdă atît de prietenos copilăriei sale, printre arbuștii și plantele proaspete care, prin tinerețea lor, păreau menite să crească împreună cu ea. Cînd Ottilia privea în jur, nu-și ascundea situația aleasă, bogăția, menite de la naștere copilului, căci

aproape tot ce cuprindea cu privirea avea să-i aparţină cîndva. Cît era de dorit, din toate aceste motive, ca el să crească sub ochii tatălui şi ai mamei sale ca dovadă vie a unirii lor fericit reînnoite!

Ottilia simţea atît de clar toate acestea, încît le şi vedea neîndoios reale, pierzînd în acelaşi timp orice sentiment de sine însăşi. Sub cerul acesta senin, sub acest soare plin de strălucire, îi apăru deodată limpede că iubirea ei, spre a se desăvîrşi, trebuia să devină cu totul dezinteresată; în unele clipe, credea chiar că atinsese această culme. Nu dorea decît binele prietenului ei, se socotea destul de tare ca să renunţe la el, ba chiar să nu-l mai revadă niciodată, doar să-l ştie fericit. Era, însă, absolut hotărîtă, în ce o priveşte pe ea însăşi să nu aparţină nicicînd unui alt bărbat.

Se îngrijiseră pentru o toamnă la fel de minunată ca şi primăvara. Toate aşa-numitele plante de vară, tot ce nu-şi poate deschide florile deplin în timpul toamnei şi se mai dezvoltă cu îndrăzneală în ciuda frigului, florile de aster mai cu seamă, fuseseră toate semănate în cea mai mare diversitate iar acum, răsădite pretutindeni, urmau să schimbe acel colţ de pămînt într-un cer înstelat.

Din jurnalul Ottiliei:

„Ne place să consemnăm în jurnalul nostru o reflecţie justă pe care am citit-o, un lucru izbitor pe care l-am auzit. Dar dacă ne-am impune, în acelaşi timp, osteneala să desprindem din scrisorile prietenilor observaţiile personale, părerile originale, cuvintele de duh aruncate în treacăt, am deveni foarte bogaţi. Scrisorile se păstrează pentru a nu fi recitite niciodată; în cele din urmă, ele sînt distruse din discreţie, şi astfel dispare irevocabil, pentru noi şi pentru alţii, cel mai frumos, cel mai direct suflu de viaţă. Am de gînd să repar această omisiune.

Iată aşadar cum se repetă, de la început, povestea anului! Am ajuns din nou, slavă Domnului, la capitolul ei cel mai atrăgător. Viorelele şi lăcrămioarele îi sînt parcă frontispiciile şi vinietele. Avem totdeauna o impresie plăcută cînd redeschidem la aceste file cartea vieţii.

Îi certăm pe săraci, mai ales pe cei nevîrstnici, cînd hoinăresc şi cerşesc pe drumuri. Nu observăm oare că aceştia se apucă de lucru, de îndată ce găsesc ceva de făcut? Abia îşi desfăşoară natura prietenoasele comori, că-i şi vedem pe

copii alergînd după ele ca să-şi găsească o meserie; nici unul nu mai cerşeşte, fiecare îţi oferă un buchet; l-a cules cu mîna lui, înainte ca tu să te trezeşti din somn şi, îmbiindu-te, privirea lui e tot atît de ademenitoare ca şi darul. Nimeni care se simte cît de cît îndreptăţit cînd pretinde nu are un aer mizerabil.

De ce oare anul este uneori atît de scurt, uneori atît de lung, de ce pare el în amintire atît de scurt sau atît de lung? Aşa mi se întîmplă mie, în ce priveşte anul trecut, şi nicăieri în chip mai izbitor decît în grădină, unde efemerul şi durabilul se îmbină. Şi totuşi, nimic nu e atît de trecător, încît să nu lase după sine o urmă, un seamăn.

Ne acomodăm şi cu iarna. Mi se pare că sîntem mai nestingheriţi cînd arborii stau în faţa noastră atît de fantomatici, atît de transparenţi. Ei nu sînt nimic, dar nici nu acoperă nimic. Cînd însă, într-o zi, se ivesc mugurii şi florile, devenim nerăbdători pînă ce se dezvoltă întregul frunziş, pînă ce peisajul prinde corp şi copacul ne întîmpină ca o formă închegată.

Tot ce e desăvîrşit în sînul propriei specii trebuie s-o depăşească pe aceasta, să devină altceva, în comparabil. În unele sunete, privighetoarea e încă pasăre; pe urmă ea se ridică deasupra speciei, vrînd parcă să dezvăluie oricărei zburătoare ce înseamnă de fapt a cînta.

O viaţă fără iubire, fără vecinătatea celui iubit nu e decît *o comédie à tiroirs*, o proastă comedie cu sertăraşe. Le tragi afară unul după altul şi le împingi iarăşi la loc, trecînd în grabă la celălalt. Tot ce se petrece, fie chiar bun şi însemnat, abia dacă se înlănţuie. Trebuie pretutindeni s-o iei de la început şi ai vrea pretutindeni să termini."

CAPITOLUL XI

În ceea ce o priveşte pe Charlotte, ea e veselă şi mulţumită. Se bucură de vigurosul ei băiat, care încă de pe acum se dezvoltă armonios, încîntînd la tot ceasul ochii şi inima ei. Printr-însul i se creează un nou raport cu lumea ca şi cu averea; vechea ei poftă de activitate se trezeşte iarăşi; ori-

încotro își îndreaptă privirea, vede cît de multe au fost înfăptuite anul trecut și le contemplă cu mulțumire. Animată de un sentiment straniu, urcă pînă la coliba de mușchi împreună cu Ottilia și copilul, și, în timp ce-l culcă pe acesta pe mica masă, ca pe un altar domestic, ea vede încă două locuri pustii, își amintește de vremurile trecute, și o nouă speranță mijește pentru dînsa și pentru Ottilia.

Fetele tinere își întorc poate cu modestie privirea după cutare sau cutare tînăr, întrebîndu-se în secret dacă și l-ar dori drept soț; dar acela care trebuie să-i poarte de grijă unei fiice sau unei pupile cercetează un cerc mai larg. E ceea ce se întîmplă în acest moment Charlottei, căreia unirea căpitanului cu Ottilia nu i se părea imposibilă; nu șezuseră ei încă odinioară, unul lîngă altul în această colibă? Nu-i rămăsese străin faptul că între timp avantajoasa perspectivă de căsătorie ce se deschisese acestui prieten dispăruse.

Charlotte urcă mai departe, în vreme ce Ottilia purta copilul. Cea dintîi se lăsa în voia gîndurilor. Există, fără îndoială, și pe uscat naufragii; e frumos și demn de laudă să te salvezi și să te restabilești în urma lor cît mai repede. Doară viața toată nu e întemeiată decît pe cîștig și pierdere. Cine din noi nu făurește un proiect oarecare și se vede tulburat în înfăptuirea lui? De cîte ori nu apucăm un drum și sîntem abătuți de pe el? De cîte ori nu sîntem distrași de la o țintă ochită atent, pentru a atinge o alta mai înaltă? Călătorului i se rupe o roată pe drum, spre marele lui necaz și, mulțumită acestui neplăcut accident, ajunge să-și facă cele mai îmbucurătoare cunoștințe și relații, care îi influențează întreaga viață. Soarta ne împlinește dorințele, dar o face în felul ei, pentru a ne putea da ceva care să depășească dorințele noastre.

Acestea, precum și altele asemănătoare, fură reflecțiile făcute de Charlotte pînă să ajungă la noua clădire de pe culme, unde își găsiră toate o deplină confirmare. Căci împrejurimile erau mult mai frumoase decît ți-ai fi putut imagina. Cît vedeai cu ochii, în preajmă, orice amănunt supărător, meschin fusese îndepărtat; tot ce era bun în întregul ținut, tot ce înfăptuiseră pe întinsul lui natura, timpul, ieșea cu limpezime în relief, izbind privirea, iar tinerele plantații, destinate să umple cîteva goluri și să îmbine în chip plăcut părțile disparate, își și îmbrăcaseră haina lor verde.

Casa însăși aproape că putea fi locuită; vederea, mai ales din camerele de sus, era din cele mai variate. Cu cît îți plim-

bai privirea în jur, descopereai tot mai multe frumuseţi. Ce efecte trebuia să nască aici fiecare ceas al zilei, ce efecte luna, soarele! Nimic nu apărea mai îmbietor decît să-ţi poţi petrece vremea aici şi ce repede se trezi din nou în Charlotte pofta de a clădi şi de a crea, de vreme ce găsea terminată toată munca brută. Un tîmplar, un tapiţer, un zugrav în stare să se descurce cu şabloane şi cu o poleială uşoară — iată tot ce mai lipsea; în scurt timp clădirea se afla pusă la punct. Pivniţa şi bucătăria fură instalate repede; căci dată fiind distanţa pînă la castel, toate cele necesare trebuiau să se găsească la îndemînă aici. Astfel, doamnele împreună cu copilul se mutară sus şi, din această reşedinţă ca nou punct central, li se oferiră plimbări neaşteptate. Aici, într-o zonă mai înaltă, ele respirau cu deliciu aerul liber şi proaspăt, pe cea mai încîntătoare vreme.

Plimbarea cea mai dragă Ottiliei, fie singură, fie cu copilul, cobora spre platani, pe o cărare comodă, care ducea apoi la punctul unde era legată una din bărcile folosite de obicei pentru traversarea lacului. Îi făcea plăcere să se plimbe uneori pe apă, dar fără copil, căci Charlotte arăta o oarecare îngrijorare în această privinţă. Ea nu uita totuşi să-l viziteze zilnic pe grădinar în parcul castelului şi să i se alăture binevoitoare în grija ce purta numeroaselor răsaduri, care acum se bucurau toate de aerul liber.

Pe această vreme frumoasă, Charlotte găsi foarte bine venită vizita unui englez[53], care făcuse în călătoriile sale cunoştinţă cu Eduard, îl întîlnise de cîteva ori şi era acum curios să vadă frumoasele amenajări, despre care auzise vorbindu-se atît de elogios. El aducea o scrisoare de recomandaţie din partea contelui şi prezenta în acelaşi timp, ca însoţitor al său, pe un lă bat liniştit, dar foarte amabil. Întrucît începu de îndată să străbată împrejurimile, cînd cu Charlotte şi Ottilia, cînd cu grădinarul şi vînătorii, mai adesea cu însoţitorul său şi cîteodată singur, se putu recunoaşte uşor, după observaţiile sale, că era un amator şi un cunoscător al acestui gen de amenajări din care, de bună seamă el, însuşi înfăptuise cîteva. Deşi era în vîrstă, lua voios parte la tot ce poate să înfrumuseţeze viaţa şi să-i sporească interesul.

În compania lui, doamnele ajunseră în sfîrşit să guste pe deplin ambianţa în care trăiau. Ochiul său exersat prindea orice efect în toată prospeţimea lui; el observa cu atît mai

satisfăcut cele realizate, cu cît nu cunoscuse ţinutul mai înainte şi abia dacă putea deosebi ceea ce fusese adăugat de ceea ce natura însăşi oferise.

Se poate spune pe bună dreptate că, datorită remarcilor sale parcul crescu şi se îmbogăţi. El recunoştea cu anticipaţie ce promiteau noile plantaţii care se înfiripau. Nu-i scăpa nici un loc unde mai putea fi încă pusă în valoare sau creată vreo frumuseţe. Aici atrăgea atenţia asupra unui izvor care, odată curăţat, promitea să devină podoaba unui întreg desiş; dincolo, asupra unei grote care, golită şi lărgită, putea oferi un loc de odihnă dorit, căci era suficient să fie tăiaţi cîţiva copaci pentru a zări de acolo o impunătoare îngrămădire de mase stîncoase. Îi felicita pe locuitori pentru că le rămîneau atîtea lucruri de desăvîrşit, rugîndu-i să nu se grăbească, ci să-şi rezerve pentru anii următori plăcerea creării şi a amenajării.

De altminteri, nici în afara orelor petrecute în societatea celorlalţi el nu era cîtuşi de puţin incomod, căci folosea cea mai mare parte a zilei ca să prindă într-o cameră obscură portativă aspectele pitoreşti ale parcului şi să le deseneze ca să poată dobîndi, pentru sine ca şi pentru alţii, un rod frumos al călătoriilor sale. Făcea acest lucru încă de cîţiva ani, în toate ţinuturile însemnate, procurîndu-şi astfel cea mai plăcută şi cea mai interesantă dintre colecţii. El prezentă doamnelor un mare portofoliu pe care-l ducea cu sine, distrîndu-le atît prin imagine cît şi prin comentarii. Se bucurau amîndouă de a putea aici, în singurătatea lor, să străbată atît de comod lumea şi să vadă perindîndu-se în faţa lor maluri şi porturi, munţi, lacuri şi fluvii, oraşe, cetăţi şi atîtea alte locuri cu nume istoric.

Fiecare din cele două femei arăta un interes special: Charlotte, pentru locurile mai larg cunoscute, unde afla ceva istoriceşte memorabil, în timp ce Ottilia se oprea de preferinţă la regiunile despre care Eduard obişnuia să vorbească mult, unde zăbovise cu plăcere şi unde se întorsese adesea; căci orice om are, în preajmă sau departe, anumite detalii ale locurilor, care-l atrag şi care, potrivit caracterului său, îi sînt deosebit de dragi şi îl emoţionează, datorită primei impresii, unor împrejurări anumite, obişnuinţei.

Ea îl întrebă, de aceea, pe lord ce regiune îi plăcea cel mai mult şi unde şi-ar stabili acum reşedinţa, dacă ar avea de ales. La această întrebare, el fu în măsură să-i înfăţişeze

nu numai o singură regiune frumoasă, relatîndu-i pe îndelete, în franțuzeasca lui cu accent ciudat, ce i se întîmplase în fiecare dintre ele ca să i-o facă dragă și prețioasă.

Dar cînd fu întrebat unde locuia de obicei acum, în ce loc se întorcea cu mai multă plăcere, el se rosti fără înconjur, dar în chip neașteptat pentru cele două doamne, după cum urmează:

— M-am deprins acum să fiu pretutindeni acasă și să nu găsesc la urma-urmei nimic mai comod decît ca alții să construiască, să planteze și să se ostenească în gospodăria lor pentru mine. Nu mi-e dor să mă întorc pe proprietățile mele, și aceasta în parte din cauze politice, dar mai ales din aceea că fiul meu, pentru care de fapt am făcut și am amenajat toate, căruia nădăjduiam să i le transmit, alături de care speram să mă mai bucur de ele, nu arată nici un interes pentru bunurile acestea, ci a plecat în India, ca atîția alții, ca să-și folosească viața în chip mai înalt, sau poate chiar s-o irosească. Desigur, facem cu mult prea multe cheltuieli pregătitoare pentru viață. În loc să ne simțim bine de la început într-o situație modestă, căutăm să ne extindem tot mai mult sfera de existență, ca să sporim neîncetat propria noastră incomoditate. Cine se bucură acum de clădirile, de parcul, de grădinile mele? Nu eu și nici măcar ai mei, ci oaspeți străini, curioși, călători fără astîmpăr. Chiar dacă dispunem de multe mijloace, sîntem totdeauna numai pe jumătate la noi acasă, mai ales la țară, unde ne lipsesc atîtea din cele cu care ne-am deprins în oraș. Cartea pe care am dori-o cu cea mai mare ardoare nu se află la îndemînă și tocmai lucrul de care avem mai multă nevoie a fost uitat. Ne instalăm totdeauna gospodărește ca să ne mutăm din nou, și dacă n-o facem din voință sau capriciu, ne-o impun împrejurările, pasiunile, întîmplările, nevoia și cîte și mai cîte.

Lordul nu bănuia cît de mult fură izbite prietenele de reflecțiile sale. Și ce des ne expunem fiecare acestei primejdii atunci cînd dăm glas unei reflecții generale, chiar într-o societate ale cărei condiții de viață ne sînt destul de bine cunoscute. Pentru Charlotte, a fi astfel rănită întîmplător, chiar și de către persoane binevoitoare și bine intenționate, nu era ceva nou; iar lumea se oferea și așa ochilor ei atît de clar, încît nu simțea nici o durere deosebită, chiar dacă cineva o silea în chip nechibzuit și imprudent să-și îndrepte privirea, ici și colo, asupra cîte unui lucru

neplăcut. Dar Ottilia care, cu tinerețea ei încă nepătrunzătoare, mai mult ghicea decît vedea și putea, ba trebuia chiar să-și întoarcă privirea de la ceea ce nu-i era pe plac ori nu se cuvenea să vadă, fu adusă de aceste confidențe în starea cea mai groaznică; căci ele sfîșiaseră brutal gingașul văl din fața ei, și i se păru că tot ce fusese făcut pînă atunci pentru casă și curte, pentru grădină, pentru parc și toate împrejurimile era zadarnic în toată puterea cuvîntului, dacă cel căruia toate acestea îi aparțineau nu profita de ele, dacă și el, întocmai ca oaspetele de față, fusese silit, de către cei mai iubiți și mai apropiați, să rătăcească prin lume, și s-o facă în chipul cel mai primejdios. Ea se deprinsese să asculte și să tacă, dar se găsea de astă dată în situația cea mai penibilă, care fu mai curînd agravată decît ușurată de urmarea conversației străinului. În adevăr, acesta continuă cu originalitatea sa plină de bună dispoziție și cu un aer cumpănit:

— Cred, spuse el, că mă găsesc acum pe calea cea bună, căci mă consider neîncetat un călător care, cu prețul multor renunțări, cunoaște multe plăceri. Sînt deprins cu schimbarea, ba simt chiar nevoie de ea, așa cum la operă aștepți totdeauna un nou decor, tocmai pentru că s-au succedat înainte atîtea altele. Știu bine ce pot să-mi promit de la cel mai bun han sau de la cel mai prost; oricît ar fi el de bine ținut sau oricît ar lăsa de dorit, nicăieri nu găsesc lucrurile cu care sînt obișnuit: și la urma urmei e totuna să atîrn cu totul de o deprindere imperioasă sau de cel mai capricios hazard. Acum cel puțin nu îndur necazul că un lucru a fost rătăcit sau pierdut, că o cameră pe care o folosesc tot timpul devine de nelocuit fiindcă are nevoie de reparații, că mi se sparge o ceașcă la care țin și că o bună bucată de vreme nu-mi place să beau din nici o alta. De toate acestea sînt scutit; iar, cînd casa începe să-mi ardă deasupra capului, slujitorii îmi fac, apoi îmi încarcă în tihnă bagajele, și părăsim curtea hanului și orașul. Și în pofida acestor avantaje dacă fac o socoteală exactă, constat la sfîrșitul anului că n-am cheltuit mai mult decît m-ar fi costat să rămîn acasă.

În cursul acestei descrieri, Ottilia nu-l vedea în fața ei decît pe Eduard, rătăcind acum și el, printre lipsuri și greutăți, pe drumuri necroite, ocupînd poziții de luptă pline de primejdii și suferințe și obișnuindu-se, în mijlocul unei atît de mari instabilități și atîtor riscuri, să trăiască fără casă și fără prieteni, să se lepede de toate numai pentru

a nu putea pierde nimic. Din fericire, societatea se separă pentru cîtva timp. Ottilia avu răgaz să verse, în singurătate, șiroaie de lacrimi amare. Nici o durere surdă n-o cuprinsese cu mai multă violență ca această claritate pe care se străduia să și-o facă și mai clară, așa cum obișnuim să ne chinuim noi înșine, de vreme ce sîntem pe cale să fim chinuiți.

Situația lui Eduard i se păru atît de mizerabilă, atît de jalnică, încît se hotărî, oricare ar fi fost prețul, să facă totul pentru a-l uni din nou cu Charlotte, să-și ascundă durerea și dragostea în vreun loc tăcut, amăgindu-le prin vreo activitate oarecare.

Între timp, însoțitorul lordului, bărbat chibzuit și așezat și bun observator, băgase de seamă greșeala făcută de prietenul său în conversație și-i dezvăluise asemănarea situațiilor. Lordul nu știa nimic despre relațiile din sînul familiei; celălalt însă, pe care, de fapt, în călătorie nimic nu-l interesa mai mult decît evenimentele neobișnuite, provocate de condițiile naturale și cele artificiale, de conflictul dintre lege și neînfrînare, dintre inteligență și rațiune, dintre pasiune și prejudecată, celălalt spunem, se informase încă dinainte și, mai mult încă, chiar în casă, despre tot ce se petrecuse și se mai petrecea încă.

Lordului îi păru rău, fără să se simtă însă încurcat. Ar trebui să tăcem cu totul cînd sîntem în societate, pentru a nu ajunge uneori în această situație; căci nu numai reflecții importante, ci chiar și afirmațiile cele mai banale se pot ciocni atît de disonant cu interesul persoanelor prezente.

— Vom drege deseară lucrurile, spuse lordul, și ne vom abține de la orice conversație generală. Oferă companiei cîteva din numeroasele anecdote și povești plăcute și semnificative cu care ți-ai îmbogățit portofoliul și memoria în timpul călătoriei noastre.

Totuși, chiar și cu cea mai bună intenție, străinii nu reușiră să facă plăcere de astă dată prietenelor printr-o conversație inofensivă. Căci, după ce însoțitorul le trezise interesul și le încordase la culme atenția cu mai multe povești ciudate, pline de tîlc, vesele, duioase, înspăimîntătoare, el se gîndi să încheie cu o întîmplare, ce-i drept stranie, dar mai blîndă, fără a bănui cît de mult se apropia aceasta de situația auditoarelor lui.

CIUDAȚII COPII AI UNOR VECINI

Nuvelă

Doi copii din familii de seamă, învecinate, un băiat şi o fată, potriviţi ca vîrstă pentru a deveni într-o zi soţ şi soţie, erau crescuţi împreună cu această plăcută perspectivă; și de o parte şi de alta părinţii se bucurau de o atare uniune viitoare. Curînd se observă însă că intenţia părea sortită să dea greș, întrucît între cele două firi minunate se manifesta o ciudată aversiune. Poate că se asemănau prea mult. Amîndoi aplecaţi asupra lor înșiși, hotărîți în voința lor, fermi în proiectele lor, iubiţi și respectați fiecare de către tovarășii lor de joacă; totdeauna adversari cînd se găseau împreună, construind totdeauna fiecare pentru sine, distrugînd tot ce făcea celălalt, oriunde se întîlneau; nerivalizînd în urmărirea aceleiași ținte, dar luptînd totdeauna pentru un scop unic; cu totul blînzi și amabili, și plini de ură și răi numai cînd se refereau unul la altul.

Aceste ciudate relații se arătară încă în jocurile lor de copii; ele se manifestară și mai mult cu înaintarea anilor. Și, cum băieții obișnuiesc să se joace de-a războiul, să se împartă în tabere, să dea bătălii între ei, tot astfel viteaza şi îndărătnica fată se puse şi ea o dată în fruntea uneia dintre oşti şi se luptă împotriva celeilalte cu atîta violență și îndîrjire, încît ar fi pus-o pe fugă în chip rușinos, dacă adversarul ei personal nu s-ar fi purtat plin de curaj și n-ar fi sfîrșit totuși prin a-și dezarma şi captura vrăjmaşa. Dar, chiar şi atunci, ea se apără cu atîta vehemență, încît el, pentru a-şi păstra ochii fără s-o vateme totuşi pe dușmană, fu nevoit să-și smulgă de la gît cravata de mătase şi să-i lege cu ea mîinile la spate.

Ea nu i-o iertă niciodată și întreprinse chiar pe ascuns pregătiri şi încercări de a-i face rău, astfel încît părinții, care luaseră în seamă de mult aceste stranii pasiuni, se înțeleseră și hotărîră să separe aceste două ființe ostile renunțînd la acele dulci speranțe.

Băiatul se distinse repede în noile împrejurări. Orice fel de învățătură se lipea ușor de el. Protectorii săi și propria lui înclinație îl împingeau spre cariera militară. Oriunde se afla, era iubit și stimat. Natura sa destoinică părea să nu se manifeste decît spre binele și plăcerea altora; și fără a-și

da seama prea limpede, el era destul de fericit în sinea lui de a fi pierdut pe singurul adversar pe care natura i-l hărăzise.

Fata, dimpotrivă, își schimbă deodată felul de a fi. Vîrsta, progresul educației și, mai mult încă, un anumit sentiment intim o depărtară de jocurile violente cărora obișnuise pînă atunci să se dedea cot la cot cu băieții. În general, părea să-i lipsească ceva: nu se găsea nimic în jurul ei demn de a-i provoca ura. Și nici nu găsise încă pe nimeni vrednic de iubire.

Un tînăr, mai în vîrstă decît fostul ei adversar și vecin, fecior de neam mare, bogat și cu vază, apreciat în societate, căutat de femei, îi dărui toată afecțiunea lui. Pentru prima dată, un prieten, un adorator, un servitor se străduia să intre în grațiile ei. Preferința pe care el i-o arăta, față de atîtea altele, mai mari, mai instruite, mai strălucite și mai pline de pretenții decît ea, o măgulea peste măsură. Atenția pe care i-o dădea necontenit, fără a deveni prea îndrăzneț, fidela lui asistență în diferite întîmplări neplăcute, poziția de pretendent față de părinții ei, ce-i drept, fățișă dar calmă și deocamdată plină de speranță, deoarece ea era încă foarte tînără; toate acestea o cîștigară de partea lui, lucru la care contribuiră obișnuința și relațiile exterioare, acceptate acum de lume ca un fapt cunoscut. Fusese atît de des numită logodnica lui, încît sfîrși prin a-și recunoaște ea însăși această calitate; și nici ei, nici altcuiva nu-i trecea prin gînd că ar mai fi nevoie de vreo altă încercare, atunci cînd schimbă inelul de logodnă cu acela care trecea de atîta vreme drept mirele ei.

Cursul liniștit pe care-l luase întreaga afacere nu se văzu iuțit nici în urma logodnei. De ambele părți, totul fu lăsat să continue ca pînă atunci; logodnicii se bucurau de viața laolaltă și voiau negreșit să mai guste încă anotimpul frumos, ca pe-o primăvară a vieții viitoare mai serioase.

Între timp, cel din depărtare se formase cum nu se poate mai frumos, înaintase datorită meritelor lui cu o treaptă în carieră și veni în permisie să-i vadă pe ai săi. În chip cu totul natural dar totuși ciudat, el se găsi din nou față-n față cu frumoasa lui vecină. Dînsa nutrise în timpul din urmă numai sentimente familiale de prietenă și logodnică; era în armonie cu tot ce o înconjura; se credea fericită și era chiar fericită într-un anumit fel. Dar pentru prima dată, de mult timp încoace, ceva îi stătea din nou împotrivă;

nu era ceva demn de ură, devenise incapabilă de ură; chiar ura copilărească, care nu fusese, la drept vorbind, decît o recunoaştere obscură a valorii lăuntrice, se exprima acum într-o bucuroasă uimire, o cercetare plină de satisfacţie, o prietenoasă complezenţă, o apropiere pe jumătate voluntară, pe jumătate involuntară, şi totuşi de neevitat — şi toate acestea erau reciproce. Îndelungata despărţire dădea acum loc la conversaţii prelungite. Chiar nesăbuirea copilărească de altădată apăru judecăţii lor de azi mai mature ca o amintire hazlie şi totul se petrecea ca şi cum dînşii s-ar fi simţit obligaţi să răscumpere acea duşmănie răutăcioasă cel puţin printr-o purtare atentă şi amicală, ca şi cum acea violentă nesocotire de odinioară nu putea rămîne de acum înainte fără o manifestă apreciere.

La el, totul păstră măsura rezonabilă de dorit. Situaţia, relaţiile, aspiraţiile, ambiţia îl absorbeau suficient pentru a-l face să accepte cu calm atitudinea prietenoasă a frumoasei logodnice, ca o atenţie mai mult demnă de recunoştinţa lui, fără să asocieze, de aceea, în vreun fel oarecare persoana ei cu el însuşi sau s-o rîvnească, pizmuindu-i logodnicul cu care se afla, dealtfel, în cele mai bune relaţii.

La dînsa, în schimb, lucrurile stăteau cu totul altfel. Ea avea impresia că se trezeşte dintr-un vis. Lupta împotriva tînărului ei vecin fusese prima ei pasiune, şi această luptă violentă nu era totuşi, sub chipul aversiunii, decît o înclinaţie aprinsă, parcă înnăscută. Dealtfel, în amintire, totul îi apărea pur şi simplu ca şi cum l-ar fi iubit totdeauna. Zîmbea gîndindu-se la acea urmărire duşmănoasă cu armele în mînă, pretindea a-şi aminti că simţise cea mai vie plăcere cînd el o dezarmase, îşi închipuia că încercase cea mai mare fericire cînd el o legase, şi tot ce pusese la cale spre a-l păgubi şi supăra îi apărea doar ca un mijloc inocent de a-i atrage atenţia. Blestema acea despărţire, se căina pentru somnul în care căzuse, afurisea deprinderea lîncedă, visătoare care o făcuse să accepte un logodnic atît de neînsemnat; era transformată, îndoit transformată, pentru viitor şi pentru trecut, după cum vrem să privim lucrurile.

Dacă cineva ar fi putut să descurce şi să împartă cu ea sentimentele pe care le ţinea cu totul ascunse, acela n-ar fi mustrat-o, căci, fireşte, logodnicul nu putea rezista comparaţiei cu vecinul, de îndată ce erau văzuţi unul lîngă altul. Dacă unuia nu i se putea refuza o oarecare încredere, celălalt inspira încrederea cea mai deplină; dacă acceptai

cu plăcere societatea unuia, pe celălalt ți-l doreai ca tovarăș; și dacă te-ai fi gîndit să ai pe cineva alături, într-un înțeles mai înalt, la împrejurări extraordinare, desigur de primul te-ai fi îndoit, în vreme ce al doilea ți-ar fi inspirat o siguranță deplină. În această privință, femeile posedă un simț înnăscut deosebit, avînd și motiv și prilej să-l dezvolte.

Cu cît nutrea mai intens frumoasa logodnică aceste sentimente tainice, cu cît se găsea mai greu cineva în situația de a exprima ceea ce putea fi invocat în favoarea logodnicului, ceea ce împrejurările, datoria recomandau, porunceau, ba chiar o necesitate inflexibilă părea să pretindă irevocabil, cu atît frumoasa inimă devenea mai părtinitoare. Și cum, pe de o parte, ea era indisolubil legată, prin societate și familie, prin logodnic și prin propriul ei consimțămînt, cum pe de altă parte ambițiosul tînăr nu făcea nici un secret din ideile, planurile și perspectivele sale, purtîndu-se cu ea doar ca un frate credincios și nici măcar tandru și cum se vorbea chiar de plecarea lui iminentă, vechiul spirit copilăresc al fetei, cu toate vicleniile și violențele lui, păru să se trezească și să se înarmeze, pe această treaptă mai înaltă a vieții, cu o indignare care să ducă la urmări mai grave și mai funeste. Ea se hotărî să moară spre a-l pedepsi pentru indiferența lui pe cel atît de detestat odinioară și atît de pătimaș iubit astăzi. Și cum nu-l putea avea pentru dînsa, voia cel puțin să rămînă legată pe veci de închipuirea, de remușcarea lui. Chipul ei de moartă avea să-l urmărească pretutindeni, el avea să se căiască fără încetare pentru că nu recunoscuse, nu pătrunsese, nu prețuise sentimentele ei.

Această stranie nebunie o însoțea pretutindeni. Ea o ascundea sub felurite forme; și, cu toate că părea cam ciudată oamenilor, nimeni nu era destul de atent sau de înțelept pentru a aduce la lumină adevărata cauză intimă.

Între timp, prietenii, rudele, cunoscuții se istoviseră cu organizarea a tot felul de serbări. Aproape că nu trecea nici o zi fără ca ceva nou și neașteptat să fi fost pus la cale. Abia dacă rămăsese vreun colț frumos din împrejurimi care să nu fi fost împodobit și pregătit ca să poată primi un mare număr de oaspeți veseli. Tînărul nostru proaspăt sosit voi și el să-și îndeplinească obligațiile, încă înainte de plecare, și invită tînăra pereche împreună cu cîteva rude mai apropiate la o excursie pe apă. Se îmbarcară pe o navă mare și frumoasă, reușit ornamentată, unul din acele iah-

turi care pot pune la dispoziție un mic salon și cîteva camere, în strădania de a oferi și pe apă toate înlesnirile de pe uscat.

Pluteau în sunetul muzicii pe marele fluviu; pe arșița din timpul zilei, societatea se adunase în încăperile de sub punte, pentru a se distra cu jocuri de spirit și de noroc. Tînărul amfitrion, incapabil să rămînă vreodată inactiv, se așezase la cîrmă înlocuindu-l pe bătrînul căpitan, care adormise lîngă el. Cel rămas de veghe avea tocmai atunci nevoie de toată prudența sa, căci se apropia de un loc unde două insule îngustau albia fluviului și, lungindu-și cînd într-o parte cînd în alta malurile plate de prundiș, lăsau navigabilă o porțiune plină de primejdii. Precaut și ager, cîrmaciul era aproape tentat să-l trezească pe căpitan, dar se încrezu pînă la urmă în sine însuși, îndreptînd vasul spre strîmtoare. În acel moment, apăru pe punte frumoasa lui vrăjmașă cu o cunună de flori de cap. Și-o scoase și o azvîrli cîrmaciului.

— Primește asta ca amintire! exclamă ea.

— Nu mă stingheri, îi strigă el, prinzînd cununa. Am nevoie de toate puterile și de întreaga mea atenție.

— Nu te voi mai stingheri, strigă dînsa; n-ai să mă mai vezi!

Rostind acestea, alergă spre prora vasului, de unde sări în apă. Cîteva voci strigară:

— Ajutor! Ajutor! Se îneacă!

Tînărul nostru se găsea în cea mai groaznică încurcătură. Trezit de zgomot, bătrînul căpitan vrea să apuce cîrma și tînărul își dă silința să i-o predea; dar nu au timpul să schimbe conducerea; nava eșuează și, în aceeași clipă, lepădînd veșmintele cele mai stînjenitoare, tînărul se aruncă în apă și înoată spre frumoasa lui vrăjmașă.

Apa e un element prietenos față de cel ce-o cunoaște și știe să se folosească de ea. Ea îl purtă și abilul înotător o stăpîni. Curînd el o ajunse pe frumoasa dusă de valuri; o apucă, izbuti s-o ridice și s-o susțină; amîndoi fură antrenați violent de curent, pînă cînd ostroavele, prundurile rămaseră departe în urma lor și fluviul începu să curgă iarăși larg și domol. Abia acum el prinse din nou curaj, își reveni de sub efectul spaimei dintîi, în care acționase, fără cugetare, pur mecanic; silindu-se să ridice capul, se uită în jur și înotă cum putu către un loc puțin adînc și acoperit de tufăriș, care se pierdea, în chip plăcut și binevenit, în apele fluviului. Acolo duse pe uscat frumoasa lui pradă; dar nici un suflu de viață nu se simțea în ea. Tînărul

fu cuprins de deznădejde, cînd, deodată, îi străluci în fața ochilor o cărare bătută ce străbătea desişul. Se încărcă din nou cu scumpa lui povară, zări curînd o locuință singuratică și ajunse la ea. Acolo dădu peste oameni buni, o tînără pereche. Nenorocirea, primejdia fură repede explicate. Toate cîte le ceru el după o scurtă chibzuială fură procurate. Un foc luminos ardea, pături de lînă fură întinse pe un culcuș; se aduseră în grabă blănuri, piei şi tot ce putea fi folosit spre a ţine de cald. Aici, ardoarea de a salva era mai presus de orice alte raţiuni. Nimic nu fu lăsat la o parte pentru a rechema la viață frumosul trup gol, pe jumătate înțepenit. Şi lucrul reuși. Ea deschise ochii, își zări prietenul, îi cuprinse gîtul cu brațele ei divine. Rămase multă vreme așa; un potop de lacrimi i se revărsă din ochi și-i desăvîrși vindecarea.

— Vrei să mă părăsești, exclamă ea; cînd te regăsesc?

— Niciodată, strigă el, niciodată! şi nu ştia nici ce spunea, nici ce făcea. Cruţă-te doar, adăugă el, cruţă-te! Gîndeşte-te la tine, de dragul tău şi al meu.

Ea se gîndi la sine şi observă abia atunci starea în care se găsea. Nu-i putea fi ruşine în faţa iubitului, a salvatorului ei; dar îi dădu drumul bucuros, ca să se poată îngriji de el însuși; căci tot ce purta pe dînsul era îmbibat de apă.

Tinerii soţi se sfătuiră: el oferi tînărului, iar ea frumoasei veşmintele lor de nuntă, care încă mai atîrnau cu toate accesoriile complete, gata să îmbrace un cuplu din cap pînă-n picioare, începînd cu cele de dedesubt şi pînă la cele exterioare. În scurt timp, cei doi eroi ai aventurii nu erau numai îmbrăcaţi, ci şi gătiți. Eram amîndoi o încîntare pentru ochi, se priviră uimiţi cînd se reîntîlniră și, cu o pasiune fără margini, dar pe jumătate zîmbind de costumaţia lor, se aruncară năvalnic unul în braţele celuilalt. Puterea tinereţii, impetuozitatea iubirii îi făcură să se înzdrăvenească în cîteva clipe, şi numai muzica lipsea, spre a-i îmbia la dans.

A fi trecut din apă pe uscat, din moarte la viață, din cercul familiei într-o sălbăticiune, de la deznădejde la încîntare, de la indiferență la iubire, la pasiune, și toate acestea într-o clipită, capul singur n-ar fi de ajuns ca să le conceapă, el ar plesni sau s-ar zăpăci. E nevoie ca inima să dea tot ce poate da pentru ca o atare surpriză să fie îndurată.

Răpiți cu totul unul de celălalt, ei nu fură în stare, decît după cîtva timp, să se gîndească la teama, la grijile celor

lăsați în urmă, și aproape că nici ei singuri nu se puteau gîndi fără teamă, fără grijă, la felul cum aveau să dea ochii din nou cu aceia.

— Trebuie oare să fugim, să ne ascundem? spuse tînărul.

— Vom rămîne împreună, zicea ea, atîrnîndu-se de gîtul lui.

Țăranul, care auzise de la ei povestea navei eșuate alergă fără să mai întrebe nimic înspre mal. Vasul se apropie plutind, neștirbit; fusese desprins cu multă trudă, și continua drumul fără țintă precisă, în speranța de a-i regăsi pe cei pierduți. Cînd, așadar, țăranul atrase prin strigăte și gesturi atenția navigatorilor și alergă în d'recția unde se arăta un punct prielnic de acostare, fără a înceta să facă semne cu mîna și să strige, nava se îndreaptă către mal — și ce spectacol se oferi privirilor cînd vasul se opri! Părinții celor doi logodnici se grăbiră cei dintîi să ajungă la mal; logodnicul, pradă dragostei sale, aproape că își pierduse cunoștința. Abia auziră că dragii lor copii erau salvați, și aceștia ieșiră din tufiș în ciudata lor costumare. Nu fură recunoscuți înainte de a fi ajuns foarte aproape.

— Pe cine văd oare? exclamară mamele.

— Ce văd oare? strigară tații.

Cei salvați căzură în genunchi în fața lor.

— Pe copiii voștri! izbucniră ei; soț și soție.

— Iertare! strigă fata.

— Dați-ne binecuvîntarea voastră! rosti tînărul.

— Dați-ne binecuvîntarea voastră! strigară amîndoi, în timp ce toată lumea stătea mută de uimire.

— Binecuvîntarea voastră! răsună pentru a treia oară și cine ar fi putut s-o refuze?

CAPITOLUL XI

Povestitorul făcu o pauză, sau mai degrabă chiar sfîrșise, cînd fu nevoit să observe emoția extremă de care Charlotte era cuprinsă; ea se sculă chiar și părăsi cu o scuză mută încăperea; căci povestea îi era cunoscută. Această întîmplare se petrecuse cu adevărat între căpitan și o vecină, e drept că nu întocmai cum o istoris'se englezul; ea nu era însă deformată în trăsăturile ei principale, ci doar amplificată și mai înflorită în amănunte, așa cum se întîmplă de

obicei cu poveștile de acest gen, atunci cînd au trecut întîi prin gura mulțimii și apoi prin imaginația unui narator plin de spirit și de gust. Pînă la urmă, de cele mai multe ori, totul și nimic nu rămîne așa cum fusese.

Ottilia o urmă pe Charlotte, după cum ceruseră chiar cei doi străini, și de astă dată fu rîndul lordului să observe că probabil fusese iarăși săvîrșită o greșeală, povestindu-se ceva cunoscut sau chiar legat de această casă.

— Trebuie să căutăm a nu face și mai mult rău, urmă el. Pentru toată buna primire și numeroasele clipe plăcute de care ne-am bucurat aici, s-ar părea că aducem prea puțină fericire gazdelor; am face bine să ne luăm într-un chip decent rămas bun.

— Mărturisesc, răspunse însoțitorul său, că mă mai reține aici și altceva, fără a cărui lămurire și cunoaștere mai amănunțită nu mi-ar plăcea să părăsesc această casă. Ieri, cînd străbăteam amîndoi parcul cu camera obscură portabilă, milord, erați mult prea ocupat cu alegerea unui punct de vedere cu adevărat pitoresc, pentru ca să fi remarcat ce se petrecea alături. V-ați abătut de la drumul principal, pentru a ajunge la un loc puțin umblat de pe marginea lacului, care vă oferea, de partea cealaltă, o vedere încîntătoare. Ottilia, care ne însoțea, șovăi să ne urmeze și ceru permisiunea să meargă pînă acolo cu barca. M-am așezat cu ea în luntre și am urmărit cu plăcere dibăcia frumoasei vîslașe. Am asigurat-o că, de la șederea mea în Elveția, unde și cele mai fermecătoare fete iau locul luntrașului, nu mai fusesem legănat atît de plăcut pe valuri, dar nu m-am putut abține s-o întreb de ce refuzase de fapt să facă acel ocol pe mal; căci, în adevăr, în șovăiala ei fusese un fel de stinghereală temătoare. „Dacă sînteți dispus să nu rîdeți de mine, a pătruns ea amabil, vă voi da cu plăcere unele lămuriri în această privință, deși chiar pentru mine domnește aici un mister. N-am pășit niciodată pe acel drum lăturalnic fără a fi cuprinsă de un fior cu totul deosebit, pe care nu-l simt în nici un alt loc și pe care nu pot să mi-l explic. Prefer, de aceea, să evit a mă expune unei asemenea senzații, cu atît mai mult, cu cît imediat după aceea mă apucă o durere în partea stîngă a capului, de care sufăr și alteori." Acostarăm, Ottilia stătea de vorbă cu dumneavoastră, iar eu examinai între timp locul pe care mi-l indicase de la distanță. Dar care nu-mi fu mirarea cînd descoperii o urmă foarte clară de cărbune de pămînt, care mă

convinse că, săpînd puțin, s-ar găsi poate în adîncime un zăcămînt bogat. Iertați-mă, milord, dar vă văd zîmbind și știu prea bine că nu datorez decît înțelepciunii și prieteniei dumneavoastră faptul că treceți cu vederea atenția pasionată ce o acord acestor lucruri, în care nu credeți; îmi este însă cu neputință să plec de aici fără s-o pun pe frumoasa copilă să facă și experiența oscilațiilor pendulului.[54]

Cînd se aducea vorba despre acest subiect, lordul nu omitea niciodată să-și exprime din nou obiecțiile, pe care însoțitorul său le primea cu modestie și răbdare, rămînînd totuși în cele din urmă la părerea și la dorințele lui. Repeta și el că, întrucît asemenea experiențe nu reușesc oricui, problema nu trebuie nicidecum abandonată, ci trebuie, dimpotrivă, cercetată cu atît mai serios și mai temeinic, căci se vor dezvălui cu certitudine încă multe relații și afinități ale substanțelor neorganice între ele, ale celor organice cu cele dintîi și iarăși între ele, care ne sînt în prezent ascunse.

Se și grăbise să întindă aparatul de inele de aur, marcasite și alte substanțe metalice, pe care-l purta totdeauna cu sine într-o frumoasă casetă; și, cu titlu de experiență, coborî metalele suspendate de fire peste alte metale culcate pe masă.

— Vă conced, milord, spuse el, răutăcioasa plăcere, pe care v-o citesc pe obraz, de a constata că în mîna mea și pentru mine nimic nu vrea să se miște. Dar operația mea nu e decît un pretext. Vreau ca, la întoarcere, doamnele să manifeste curiozitatea de a cunoaște minunățiile de care ne-am apucat aici.

Doamnele se înapoiară. Charlotte înțelese îndată ce se petrecea.

— Am auzit vorbindu-se multe despre aceste lucruri, spuse ea, dar n-am văzut niciodată un rezultat. De vreme ce ați pregătit totul atît de drăguț, dați-mi voie să încerc dacă nu cumva proba reușește la mine.

Prinse firul între degete și, cum lua lucrul în serios, îl ținu ferm și fără emoție; dar nu se observă nici cea mai mică oscilație. Fu poftită apoi Ottilia. Ea ținu pendulul și mai calm, mai natural, mai ingenuu deasupra metalelor așezate pe masă. Dar, în aceeași clipă, pendulul fu prins ca într-un adevărat vîrtej, învîrtindu-se, după cum se schimbau metalele de dedesubt, cînd într-o parte, cînd în cealaltă, cînd

în cercuri, cînd în elipse, sau porni să oscileze în linie dreaptă, îndeplinind tot ce însoțitorul lordului își putea dori, ba întrecînd chiar așteptările acestuia.

Lordul însuși fu oarecum uimit, dar celălalt nici nu se mai putea opri, atît era de bucuros și de nesățios, cerînd mereu repetarea și diversificarea experiențelor. Ottilia fu destul de îndatoritoare pentru a-i satisface cererile dar în cele din urmă îl rugă amical să nu mai insiste fiindcă durerea ei de cap reîncepea. Uimit, ba chiar încîntat, el o asigură cu entuziasm că o va vindeca pe deplin de această boală, dacă se va încredința tratamentului său. Stătură un moment la îndoială; Charlotte însă, care înțelese repede despre ce era vorba, refuză această propunere bine intenționată, fiindcă nu era dispusă să îngăduie în preajma ei un lucru care-i inspirase totdeauna o puternică aprehensiune.

Străinii plecaseră și, în ciuda impresiei bizare pe care o făcuseră, lăsaseră totuși în urmă dorința de a mai putea fi întîlniți pe undeva. Charlotte folosi acum vremea bună pentru a sfîrși să întoarcă vizitele în împrejurimi, lucru cu care abia putea să prididească, dat fiind că toată societatea bună din ținut, în parte din reală simpatie, în parte doar din politețe, se interesase pînă atunci asiduu de ea. Acasă o înviora vederea pruncului; era cu adevărat vrednic de toată dragostea, de toată grija. Se vedea în el un copil minunat și chiar un copil minune, nespus de plăcut la vedere prin aspectul proporționat, puterea și sănătatea lui; și ceea ce stîrnea o și mai adîncă mirare era acea dublă asemănare, care se dezvolta din ce în ce mai mult. Prin trăsăturile obrazului și întreaga conformație, copilul semăna tot mai mult cu căpitanul, ochii lui se deosebeau din ce în ce mai puțin de aceia ai Ottiliei.

Condusă de această stranie afinitate și, poate, încă mai mult, de frumosul sentiment al femeilor, care învăluie cu dragoste duioasă copilul unui bărbat iubit, fie el chiar născut de o alta, Ottilia deveni pentru mica făptură în creștere o adevărată mamă sau, mai degrabă, un alt fel de mamă. Cînd Charlotte se depărta, Ottilia rămînea singură cu copilul și cu dădaca. Nanny, geloasă pe băiețel, căruia stăpîna ei părea să-i dăruiască întreaga afecțiune se depărtase de cîtva timp, îmbufnată, de dînsa și se întorsese la părinții ei. Ottilia continuă să scoată copilul la aer și se obișnui cu plimbările din ce în ce mai lungi. Lua cu dînsa biberonul,

pentru a hrăni copilul, dacă era nevoie. Rareori omitea să ia și o carte; și astfel, cu copilul pe braț, citind și umblînd ea întruchipa o foarte grațioasă „pensierosa“[55].

CAPITOLUL XII

Scopul principal al campaniei fiind atins, Eduard, împodobit cu distincții, fusese eliberat de sub arme în chip glorios. Se întoarse de îndată la acea mică moșie, unde găsi vești amănunțite despre ai săi, pe care pusese să-i supravegheze de aproape, fără ca ei să observe și să știe. Liniștita lui reședință îl primi în chipul cel mai prietenos, căci între timp, potrivit instrucțiunilor sale, se făcuseră multe lucrări noi și se aduseseră îmbunătățiri și amplificări, astfel încît amenajările și cadrul înlocuiau prin intimitate și agrementul nemijlocit pe care-l ofereau ceea ce le lipsea ca întindere.

Eduard, deprins acum printr-un ritm mai rapid de viață cu inițiative mai hotărîte, își propuse să ducă la îndeplinire ceea ce avusese destul timp să chibzuiască. Înainte de orice, îl chemă pe maior. Bucuria revederii fu mare. Prieteniile din tinerețe, ca și rudeniile de sînge au însemnatul avantaj că rătăcirile și neînțelegerile, de orice natură ar fi, nu le distrug niciodată din rădăcini și că, după cîtva timp, vechile relații se restabilesc.

În semn de bucuroasă primire, Eduard se interesă pe dată de situația prietenului său și află ce desăvîrșit favorizase norocul dorințele acestuia. Pe jumătate glumind, Eduard întrebă apoi discret dacă nu se afla cumva în pregătire o frumoasă căsătorie. Prietenul său negă acest lucru cu multă seriozitate.

— Nu pot și n-am dreptul să fiu ipocrit, urmă Eduard; trebuie să-ți destăinuiesc de îndată simțămintele și intențiile mele. Cunoști pasiunea mea pentru Ottilia și ai înțeles de mult că ea este aceea care m-a aruncat în această campanie. Nu tăgăduiesc că dorisem să scap de o viață care, fără dînsa, nu-mi mai folosea la nimic; dar, în același timp trebuie să-ți mărturisesc, nu mă puteam convinge că trebuie să pierd orice nădejde. Fericirea de a o avea lîngă mine era atît de minunată, atît de ademenitoare, încît mi-a fost cu neputință să renunț cu desăvîrșire la ea. Atîtea presimțiri care mă consolau, atîtea semne prielnice m-au întărit

în credința, în iluzia că Ottilia va putea să devină a mea. Un pahar purtînd gravate inițialele noastre, care a fost aruncat în aer cu ocazia punerii pietrei fundamentale, nu s-a spart în bucăți; a fost prins din zbor și se află iarăși în mîinile mele. Vreau așadar, îmi strigai eu, după ce petrecusem atîtea ceasuri de îndoială în acest loc singuratic, vreau să fac din mine însumi, în locul paharului, semnul care să arate dacă unirea noastră este posibilă sau nu. Voi pleca la luptă și voi căuta moartea, nu ca un turbat, ci ca un om care speră că va trăi. Ottilia să fie trofeul pentru care voi lupta; ea va fi aceea pe care voi nădăjdui s-o cîștig, s-o cuceresc în spatele fiecărei linii de bătaie a inamicului, după fiecare întăritură, în fiecare cetate asediată. Voi face minuni, cu dorința de a fi cruțat, cu gîndul de a o dobîndi pe Ottilia, nu de a o pierde". Aceste sentimente m-au călăuzit, m-au ajutat să trec prin toate primejdiile; și acum mă găsesc în situația unui om care a ajuns la țel, care a învins toate piedicile, căruia nu-i mai stă în cale nimic. Ottilia este a mea, și nu pot privi decît ca neînsemnat tot ce mai desparte acest gînd de îndeplinirea lui.

— Vrei să ștergi cu cîteva trăsături de condei, răspunse maiorul, tot ce s-ar putea și s-ar cuveni să ți se obiecteze; și totuși aceste lucruri trebuia să fie repetate. Îți las ție însuți grija de a-ți aminti legătura care te unește cu soția ta și toată greutatea ei; dar ești dator față de ea, ești dator față de tine să privești lucrurile în față. Și cum aș putea să-mi amintesc numai că v-a fost dăruit un fiu, fără să exprim în același timp că vă aparțineți pentru totdeauna unul altuia, că, de dragul acestei făpturi, sînteți obligați să trăiți uniți, pentru a vă putea îngriji uniți de educația și de fericirea lui viitoare?

— Nu e decît o prezumție a părinților, replică Eduard să-și închipuie că existența lor este atît de necesară copiilor lor. Tot ce viețuiește găsește hrană și sprijin; și dacă, după moartea prematură a tatălui, un fiu nu are o tinerețe atît de lipsită de griji, atît de favorizată, el se adaptează, poate tocmai de aceea, mai rapid lumii, prin înțelegerea timpurie a faptului că trebuie să se acomodeze cu alții, lucru pe care mai curînd sau mai tîrziu, sîntem siliți să-l învățăm cu toții. Dealtminteri, nici nu este vorba de așa ceva: sîntem destul de bogați pentru a căpătui mai mulți copii; și nu e nicidecum o datorie sau o faptă bună să îngrămădești atîtea bunuri pe un singur cap.

Cînd maiorul căută să pună în lumină, în cîteva trăsături meritele Charlottei şi legătura îndelung păstrată de Eduard cu ea, acesta îl întrerupse brusc:

— Am comis amîndoi o nebunie, de care îmi dau seama prea bine. Acela care, la o anumită vîrstă, vrea să realizeze vechi dorinţe şi speranţe din tinereţe, se înşală totdeauna căci fiecare deceniu al omului îşi are fericirea proprie, speranţele şi perspectivele proprii. Vai de omul pe care împrejurările sau iluziile îl fac să anticipeze sau să se întoarcă la trecut; Am comis o nebunie; trebuie ea oare prelungită pe toată viaţa? Trebuie oare, din nu ştiu ce scrupule, să ne refuzăm ceea ce moravurile vremii nu ne interzic? Cîte nu sînt treburile în care omul revine asupra intenţiei, asupra acţiunii sale? Şi tocmai aici, unde este vorba de ansamblu şi nu de detaliu, nu de cutare sau cutare condiţie, a existenţei, ci de întregul complex al vieţii, tocmai aici lucrul să nu fie posibil?

Maiorul nu omise să-i pună din nou în faţă lui Eduard, în chip pe cît de abil, pe atît de stăruitor, diferitele lui raporturi cu soţia sa, cu familiile, cu lumea, cu proprietăţile pe care le stăpînea, dar nu reuşi să trezească nici un interes.

— Toate acestea, prietene, ripostă Eduard, mi-au trecut prin faţa sufletului în plin tumult al bătăliei, cînd pămîntul se cutremura de tunetul neîntrerupt, cînd gloanţele vîjîiau şi şuierau, cînd camarazii cădeau în dreapta şi în stînga, cînd calul meu era lovit, pălăria găurită; toate mi-au plutit în faţa ochilor lîngă domolul foc noptatic, sub bolta înstelată a cerului. Mi s-au înfăţişat atunci sufletului toate legăturile mele; am meditat asupra lor, le-am trecut prin sita simţirii; mi-am atribuit ce mi se cuvine, mi-am făcut socotelile în repetate rînduri, şi acum pentru totdeauna. În asemenea momente — cum aş putea să ţi-o ascund — erai şi tu de faţă pentru mine, aparţineai şi tu cercului meu; şi oare nu ne aparţinem încă de mult unul altuia? Dacă am contractat o datorie faţă de tine, ajung acum să ţi-o întorc cu dobîndă; dacă tu mi-ai fost vreodată dator cu ceva, te vezi acum în măsură să te achiţi. Ştiu că o iubeşti pe Charlotte, şi ea merită aceasta; ştiu că nu-i eşti indiferent, şi de ce nu ţi-ar recunoaşte ea valoarea? Primeşte-o din mîna mea! Condu-o spre mine pe Ottilia şi vom fi cei mai fericiţi oameni de pe pămînt.

— Tocmai fiindcă vrei să mă corupi prin daruri atît de preţioase răspunse maiorul, trebuie să fiu cu atît mai pru-

dent, cu atît mai plin de rigoare. Această propunere, pe care o respect în tăcere, în loc să ușureze lucrurile, dimpotrivă, le îngreuiază. Este vorba aici nu numai de tine, ci și de mine, și nu numai de soarta, ci și de reputația, de onoarea a doi bărbați care, fără pată pînă acum, se expun prin această acțiune ieșită din comun, dacă nu vrem s-o numim altfel, primejdiei de a apărea în fața lumii într-o lumină extrem de ciudată.

— Tocmai faptul că sîntem fără pată, replică Eduard, ne dă dreptul de a risca o dată să ni se găsească și o pată. Acela care toată viața lui s-a dovedit demn de încredere face demnă de încredere o acțiune care la alții ar părea echivocă. În ce mă privește, mă simt îndreptățit prin ultimele încercări pe care mi le-am impus, prin faptele grele și primejdioase pe care le-am săvîrșit pentru alții, să fac ceva și pentru mine. În ce vă privește pe tine și pe Charlotte, rămîne să hotărască viitorul; pe mine însă, nimeni, nici tu, nici vreun altul nu mă va opri de la proiectul meu. Dacă mi se întinde mîna, sînt dispus din nou la orice; dacă sînt însă lăsat în voia mea sau chiar mi se așează cineva în cale, atunci va trebui să se ajungă la o extremă, întîmple-se ce s-o întîmpla.

Maiorul se socoti dator să reziste cît mai mult proiectului lui Eduard și se folosi acum, față de prietenul său, de o întorsătură dibace, părînd să cedeze și aducînd în discuție numai forma, calea pe care s-ar putea ajunge la această despărțire, la cele două uniri. Ieșiră la iveală atîtea neplăceri, atîtea greutăți, atîtea aspecte potrivnice cuviinței, încît Eduard căzu pradă celei mai proaste dispoziții.

— Văd bine, exclamă el în sfîrșit, că nu numai de la dușmani, ci chiar de la prieteni ești nevoit să iei cu asalt lucrul dorit. Nu mai scap o clipă din ochi ceea ce voiesc, ceea ce mi-e indispensabil; voi ști să pun mîna pe acel lucru, și, negreșit curînd și cu îndemînare; Asemenea legături, o știu bine, nu se suprimă și nu se stabilesc fără ca multe din cîte stau în picioare să fie răsturnate, fără ca multe din cîte tind să dureze să se năruie. Nu prin reflecție se pune capăt unei atari situații; în fața rațiunii, toate drepturile sînt egale, iar pe talerul balanței ce se ridică se poate pune oricînd o contragreutate. Hotărăște-te deci, prietene, să pornești la acțiune pentru mine, pentru tine, hotărăște-te să descurci, să dezlegi, să înnozi pentru mine, pentru tine, aceste stări

de lucruri. Nu te lăsa reținut de nici un fel de considerații; am făcut și fără asta, lumea să vorbească despre noi; va mai vorbi o dată despre noi, pentru ca apoi să ne uite, cum se dă uitării tot ce încetează de a fi nou, și să ne lase să facem ce putem, fără a se mai ocupa de noi.

Maiorul nu avu altă ieșire și trebui, în cele din urmă, să consimtă ca Eduard să trateze definitiv afacerea drept un lucru recunoscut și convenit, să discute în amănunt cum anume aveau să fie toate puse la cale și să descrie viitorul în chipul cel mai luminos, ba chiar lansîndu-se în glume.

Apoi iarăși serios și îngîndurat, Eduard continuă:

— Dacă ar fi să ne abandonăm speranței, așteptîndu-ne că totul se va dezlega de la sine, că întîmplarea ne va călăuzi și ne va fi prielnică, aceasta ar însemna o condamnabilă iluzie. În acest chip e cu neputință să ne salvăm, să restabilim liniștea noastră, a tuturor; și cum aș putea să mă consolez, de vreme ce sînt, fără vină, vinovat de toate? Prin stăruințele mele am înduplecat-o pe Charlotte să te accepte în casă și Ottilia însăși n-a pătruns la noi decît în urma acestei schimbări. Nu mai sîntem stăpîni pe cele ce au rezultat de aici, dar ne stă în putere să le facem inofensive, să cîrmuim împrejurările spre fericirea noastră. Vrei să-ți întorci privirea de la frumoasele și plăcutele perspective pe care cuvintele mele ni le deschid; vrei să-mi impui, să ne impui tuturor o tristă renunțare, în măsura în care o socotești posibilă, în măsura în care ea ar fi posibilă? Și chiar dacă ne-am propune să revenim la vechea situație, n-am avea oare și atunci de îndurat multe necuviințe, situații jenante, neplăceri, fără ca din ele să izvorască ceva cît de cît bun, cît de cît vesel? Oare starea ta fericită de acum te-ar mai bucura, dacă vei fi împiedicat să mă vizitezi, să trăiești lîngă mine? Și, după cele ce s-au petrecut, viața ar fi totdeauna penibilă. Charlotte și cu mine ne-am găsi, cu toată averea noastră, într-o situație tristă. Iar de crezi cumva, împreună cu alți oameni de lume, că anii, că depărtarea domolesc asemenea sentimente, șterg urme atît de adînc săpate, gîndește-te că este vorba tocmai de anii aceia pe care omul vrea să-i petreacă nu în durere și renunțare, ci în bucurie și împlinire. Și ca să exprim în sfîrșit ceea ce e mai important: chiar dacă nouă, condiția noastră exterioară cît și cea lăuntrică, ne-ar permite eventual să așteptăm, ce s-ar face Ottilia, care ar fi

obligată să plece din casa noastră, să se lipsească de sprijinul nostru în societate și să rătăcească jalnic în această lume blestemată și rece! Zugrăvește-mi o situație în care Ottilia ar putea fi fericită fără mine, fără noi, și atunci vei fi adus un argument mai puternic decît oricare altul și pe care, chiar dacă nu-l pot admite, chiar dacă nu pot ceda în fața lui, voi fi totuși foarte dispus să-l apreciez și să-l cîntăresc din nou.

Această problemă nu era atît de ușor de rezolvat; cel puțin prietenului nu-i veni în minte nici un răspuns satisfăcător, astfel încît nu-i rămase decît să repete cu insistență cît de grav, cît de delicat, și, în multe privințe, chiar primejdios era întregul proiect și să arate că ar fi cel puțin necesar să se chibzuiască în chipul cel mai serios asupra felului cum trebuie abordat. Eduard se învoi, dar numai cu condiția ca prietenul său să nu-l părăsească atît timp cît nu vor fi căzut amîndoi întru totul de acord în această privință și primii pași nu vor fi fost făcuți.

CAPITOLUL XIII

Dacă oamenii cu totul străini și indiferenți unii altora trăiesc cîtva timp împreună, ei își dau reciproc pe față simțămintele adînci, și o anumită intimitate trebuie să ia astfel naștere între ei. Cu atît mai mult este de înțeles că locuind din nou unul lîngă altul, fiind zi de zi și la tot ceasul în contact, prietenii noștri nu mai avură nimic să-și ascundă unul altuia. Își împrospătară amintirea situației trecute a fiecăruia și maiorul nu trecu sub tăcere că pe Ottilia, Charlotte i-o destinase lui Eduard încă înainte de întoarcerea din călătoriile sale, că avusese de gînd să-l însoare apoi cu frumoasa copilă. Eduard, încîntat și tulburat de această descoperire, vorbi fără reticență despre înclinația reciprocă dintre Charlotte și maior, pe care, întrucît faptul tocmai îi convenea și era în sprijinul său, o zugrăvi în culori vii.

Maiorul nu putea nici să nege, nici să mărturisească pe deplin; dar Eduard deveni și mai categoric, și mai hotărît. În mintea lui totul nu era numai posibil, ci se și împlinise. Toate părțile nu aveau decît să consimtă la ceea ce doreau; un divorț putea fi obținut cu siguranță; o unire grabnică avea să urmeze, și Eduard făcea planuri să plece în călătorie cu Ottilia.

Printre toate lucrurile plăcute pe care și le zugrăvește închipuirea, nimic nu e poate mai fermecător decît speranța a doi îndrăgostiți, a doi tineri căsătoriți de a-și gusta noua lor legătură într-o lume nouă și proaspătă și de a verifica și dovedi trăinicia unei uniri în mijlocul atîtor situații schimbătoare. Maiorul și Charlotte aveau să dispună în acest timp de puteri nelimitate de a rîndui și de a întocmi, potrivit cu dreptul și echitabil, tot ce se referă la bunuri, la avere și la aranjamentele materiale de dorit, astfel încît toate părțile să poată fi mulțumite. Dar lucrul pe care Eduard părea să se bizuie cel mai mult, de la care părea să-și promită cel mai mare avantaj, era următorul: întrucît copilul trebuia să rămînă la maică-sa, maiorul avea să-l poată educa, să-l îndrume potrivit vederilor sale, să-i dezvolte facultățile. Nu degeaba fusese dat băiatului, la botez, numele lor comun de Otto.

Toate acestea se fixaseră atît de bine în mintea lui Eduard, încît nu vru să întîrzie nici măcar o zi să se apropie de înfăptuirea lor. Pe drumul lor spre moșie, ajunseră într-un mic oraș, unde Eduard poseda o casă, în care voia să se oprească și să aștepte întoarcerea maiorului. Dar nu se putu hotărî să descalece îndată aici și-l mai însoți pe prietenul său prin localitate. Erau călare amîndoi și, absorbiți de o conversație serioasă, își urmară drumul împreună.

Deodată zăriră în depărtare noua casă de pe culme, ale cărei olane roșii le vedeau lucind pentru prima oară. Un dor irezistibil îl cuprinde pe Eduard chiar în seara aceasta totul trebuie terminat. Va sta ascuns într-un sat foarte apropiat; maiorul va expune de grabă Charlottei întreaga situație, va lua prudența ei prin suprindere și o va sili, prin neașteptata propunere, să-și deschidă liber inima. Căci Eduard, atribuind Charlottei propriile sale dorințe, credea că nu face altceva decît să vină în întîmpinarea năzuințelor ferme ale inimii ei și spera într-un consimțămînt atît de rapid din partea ei, tocmai pentru că voința lui nu putea fi alta.

Vedea cu bucurie în fața ochilor deznodămîntul fericit și pentru ca acesta să fie vestit degrabă celui rămas în așteptare, urmau să fie trase cîteva focuri de tun, iar dacă se va fi lăsat noaptea, să fie lansate cîteva rachete.

Maiorul se îndreptă spre castel. N-o găsi pe Charlotte, ci află că locuia în prezent în noua clădire de sus, dar că

făcea o vizită în vecinătate, de unde nu avea să revină probabil prea devreme în ziua aceea. El se întoarse la han, unde își lăsase calul.

Eduard însă, mînat de o nerăbdare de neînvins, se furișă din ascunzișul său pe cărări singuratice, știute doar de vînători și pescari, pînă în parcul său și se aflä, spre seară, în tufișul din vecinătatea lacului, a cărui oglindă o zări pentru prima oară în toată întinderea și puritatea ei.

Ottilia făcuse în după-amiaza aceea o plimbare pe lac. Purta copilul și citea în mers, după obiceiul ei. Ajunse astfel la stejarii de lîngă locul de traversare. Copilul adormise; ea se așeză, îl culcă lîngă dînsa și continuă să citească. Cartea era una dintre acelea care captivează o inimă gingașă și o țin prinsă. Uită timpul și ora și nu se gîndea că mai avea de străbătut un drum lung de întoarcere pînă la noua clădire; ședea însă cufundată în carte, în ea însăși, și era atît de plăcută la vedere, încît copacii, arbuștii din jur ar fi trebuit să aibă viață, să fie înzestrați cu ochi pentru a o admira și a se bucura văzînd-o. Și tocmai atunci, un mănunchi de raze roșietice ale soarelui ce asfințea căzu pieziș în spatele ei, aurindu-i obrazul și umărul.

Eduard, care reușise pînă atunci să pătrundă atît de departe fără a fi observat și își găsea parcul gol și ținutul deșert, se aventură tot mai mult. În sfîrșit, răzbește prin tufișurile de lîngă stejari; o vede pe Ottilia, îl vede și ea; zboară spre dînsa și-i cade la picioare. După o lungă pauză mută, în care amîndoi caută să se reculeagă, el îi explică în puține cuvinte de ce și cum a venit pînă aici. L-a trimis pe maior la Charlotte, soarta lor comună se hotărăște poate în această clipă. Nu s-a îndoit nicicînd de iubirea ei: și desigur nici dînsa de a lui. O roagă să-și dea consimțămîntul. Ea șovăia, el o implora; voia să-și revendice vechile drepturi și s-o strîngă în brațe; ea arată spre copil.

Eduard îl zărește și rămîne uimit.

— Dumnezeule! exclamă el! dacă aș avea temei să mă îndoiesc de soția mea, de prietenul meu, această făptură ar sta ca o grozavă mărturie împotriva lor. Nu este aceasta conformația maiorului? Niciodată n-am mai văzut o astfel de asemănare.

— Nicidecum! ripostă Ottilia! toată lumea spune că-mi seamănă mie.

— Să fie cu putință? spuse Eduard, și în clipa aceea copilul deschise ochii, doi ochi mari, negri, pătrunzători, adînci

și prietenoși. Băiețelul privea de pe acum lumea cu vădită înțelegere! părea să le cunoască pe cele două persoane care stăteau în fața lui. Eduard se aruncă jos lîngă copil, îngenunche de două ori în fața Ottiliei.

— Tu ești, exclamă el, sînt ochii tăi! Ah, lasă-mă să-i privesc numai la tine. Lasă-mă să arunc un văl peste acel ceas nefericit care a dat ființă acestui prunc. Trebuie oare să înfricoșez sufletul tău curat prin gîndul funest că bărbatul și femeia, înstrăinați unul de altul, se pot strînge în brațe, și pot profana prin dorințe aprinse o legătură legală? Dar, la urma urmei, de ce n-aș spune-o, de vreme ce am ajuns aici, de vreme ce unirea mea cu Charlotte trebuie desfăcută, de vreme ce vei fi a mea? De ce n-aș rosti cuvîntul greu: copilul acesta este zămislit printr-un dublu adulter! El mă desparte de soția mea și pe soția mea de mine, așa cum ar fi trebuit să ne unească. Facă-se deci ca el să stea mărturie împotriva mea, facă-se ca acești ochi minunați să spună ochilor tăi că în brațele alteia îți aparțineam ție, facă-se ca tu să simți, Ottilia, să simți bine că nu pot ispăși acea greșeală, acea crimă decît în brațele tale!

— Ascultă! strigă el, sărind în sus.

I se păru că aude o împușcătură, semnalul pe care trebuia să-l dea maiorul. Era un vînător, care trăsese un foc de pușcă în munții din vecinătate. Nu se întîmplă nimic mai mult! Eduard era cuprins de nerăbdare.

Acum de-abia văzu Ottilia că soarele coborîse în spatele munților. Ultimele sale raze se răsfrîngeau sclipind în ferestrele clădirii de sus.

— Depărtează-te, Eduard! strigă Ottilia. Am fost lipsiți unul de altul atîta vreme, am răbdat atîta vreme. Gîndește-te la tot ce datorăm amîndoi Charlottei. Ea este aceea care trebuie să ne hotărască soarta, să nu i-o luăm înainte. Sînt a ta, dacă ea se învoiește la aceasta; dacă nu, trebuie să renunț la tine. Întrucît socoți că hotărîrea e atît de apropiată să așteptăm. Întoarce-te în satul unde maiorul crede că te afli. Cîte împrejurări nu se pot ivi care să ceară o explicație. Se poate oare crede că o lovitură brutală de tun îți va anunța succesul tratativelor lui? Poate că te caută în acest moment. N-a întîlnit-o pe Charlotte, de asta sînt sigură. S-ar putea să fi pornit în întîmpinarea ei, căci se știa unde plecase. Cîte presupuneri de tot felul sînt cu putință! Lasă-mă! Ea trebuie să sosească acum. Ne așteaptă sus, pe mine cu copilul.

Ottilia vorbea grăbit. Evoca laolaltă toate eventualitățile. Era fericită lîngă Eduard și simțea că trebuie acum să-l îndepărteze.

— Te rog, te implor, iubitul meu, exclamă ea, întoarce-te şi aşteaptă-l pe maior.

— Mă supun poruncilor tale, strigă Eduard, privind-o întîi cu pasiune și strîngînd-o apoi puternic în brațele sale.

Ea îl cuprinse cu ale ei și îl strînse cu cea mai mare tandrețe la piept. Ca o stea ce cade din cer, speranța trecu deasupra capetelor lor. Visau, credeau că-și aparțin unul altuia; schimbară pentru prima oară liber sărutări nesovăitoare și se despărţiră silnic, cu durere.

Soarele apusese, amurgul se lăsa și o ceață ușoară plutea în jurul lacului. Ottilia stătea nemișcată în tulburarea și emoția ei. Își ridică privirea spre casa de dincolo, pe culme, și crezu că vede rochia albă a Charlottei pe balcon. Pe drumul ce ducea de-a lungul lacului ocolul era mare și Ottilia cunoștea nerăbdarea Charlottei cînd aștepta întoarcerea copilului. Ea vede în față, pe celălalt mal, platanii; doar o mică întindere de apă o separă de cărarea ce urcă drept spre casă. Cu gîndul, cît și cu ochii, a și ajuns dincolo. În această grabă, scrupulele de a se aventura pe apă cu copilul pier. Aleargă spre barcă; nu simte că inima îi bate, că picioarele îi tremură, că simțurile amenință s-o părăsească.

Sare în barcă, apucă vîsla și se desprinde cu ea de mal. E nevoită să-și adune forțele, împinge încă o dată, barca se clatină și alunecă un timp spre mijlocul lacului. Cu copilul pe brațul stîng, cu cartea în mîna stîngă, cu vîsla în cea dreaptă, Ottilia se clatină și ea și cade în barcă. Vîsla îi scapă într-o parte, și, cum ea vrea să-și păstreze echilibrul, copilul și cartea îi scapă în cealaltă parte, în apă. Mai apucă veșmîntul copilului, dar poziția incomodă o împiedică să se ridice. Mîna dreaptă, rămasă liberă, nu-i ajunge ca să se poată întoarce; în sfîrșit, reușește! trage copilul din apă, dar ochii lui sînt închiși, a încetat să respire.

Într-o clipă ea își recapătă toată luciditatea, dar cu atît mai mare îi este durerea. Barca e purtată de apă aproape pînă în mijlocul lacului, vîsla plutește departe de ea, Ottilia nu zărește pe nimeni lîngă mal... și la ce i-ar fi servit să vadă pe cineva? Despărțită de toate, ea alunecă pe perfidul, pe inaccesibilul element.

Caută ajutor în ea însăși. Auzise adesea vorbindu-se despre salvarea celor înecați. Fusese martora unei asemenea salvări chiar în seara aniversării ei. Dezbracă pruncul și-l usucă cu rochia ei de muselină. Își dezvăluie cu o mișcare violentă sînul, arătîndu-l pentru prima dată cerului liber: pentru prima dată, ea strînge o ființă vie la pieptul ei imaculat și gol. Vai nu! nu una vie! Membrele reci ale nefericitei făpturi îi îngheață pieptul pînă în adîncul inimii. Lacrimi nesfîrșite se revarsă din ochii ei, împrumutînd, la suprafață, corpului inert o aparență de căldură și de viață. Ottilia nu se dă învinsă! îl învelește cu șalul ei, și, cu mîngîieri, cu apăsări pe piept, cu suflarea ei, cu sărutări, cu lacrimi, crede a putea înlocui mijloacele de salvare ce-i sînt refuzate în această izolare.

În zadar! Nemișcat, copilul zace în brațele ei, nemișcată stă barca pe oglinda apei! dar nici aici frumosul ei suflet n-o lasă fără ajutor. Își înalță capul. Cade în genunchi în barcă și, cu amîndouă brațele, ridică pruncul înțepenit deasupra sînului ei nevinovat care, prin albeața, dar vai, și prin răceala lui, e asemeni marmorei. Își ridică privirea umedă spre cer și imploră ajutor din locul unde o inimă simțitoare speră să găsească cea mai mare îmbelșugare, cînd ea lipsește pretutindeni.

Și nu zadarnic se întorsese ea către stele, care și încep să sclipească una cîte una. Un vînt domol se stîrnește și mînă barca spre platani.

CAPITOLUL XIV

Ea aleargă spre clădirea nouă, îl cheamă pe felcer, îi încredințează copilul. Acest bărbat, pregătit pentru orice, aplică încetul cu încetul fragedului trup neînsuflețit tratamentul obișnuit. Ottilia îl asistă în toate; procură, aduce, are grijă de cele trebuitoare, dar umblă parcă în altă lume; căci culmea nenorocirii, ca și culmea fericirii schimbă fața tuturor lucrurilor. Și numai cînd vrednicul bărbat, după ce a încercat totul, clatină din cap, răspunzînd la întrebările ei pline de speranță mai întîi prin tăcere, apoi cu un „nu" încet, ea părăsește camera de culcare a Charlottei, unde s-au petrecut toate acestea; și abia intrată în salon, fără a putea ajunge pînă la sofa, se prăbușește istovită cu obrazul pe covor.

Tocmai se aude trăgînd la scară trăsura Charlottei. Felcerul îi roagă stăruitor pe cei ce-l înconjoară să rămînă. Vrea

să-i iasă înainte, s-o pregătească, dar ea a și pătruns în salon. O găsește pe Ottilia întinsă pe jos, și o fată din casă se repede spre ea cu țipete și plînsete. Felcerul intră și ea află totul în aceeași clipă. Dar cum ar putea renunța dintr-odată la orice speranță? Încercatul, destoinicul și înțeleptul bărbat o roagă doar să nu vadă copilul; el se retrage ca s-o amăgească făcînd noi încercări. Ea s-a așezat pe sofa; Ottilia mai e culcată pe jos, dar cu pieptul ridicat pînă la genunchii prietenei ei, deasupra cărora e aplecat frumosul ei cap. Felcerul și amicul lor umblă încoace și încolo; are aerul că depune eforturi pentru copil, se îngrijește de femei. Astfel se apropie miezul nopții, tăcerea de mormînt devine tot mai adîncă. Charlotte nu-și mai ascunde că pruncul ei nu va mai reveni niciodată la viață; ea cere să-l vadă. A fost învelit curat în scutece calde de lînă și culcat într-un coș, care acum e așezat lîngă dînsa pe sofa; doar obrăjorul îi este descoperit. El zace acolo frumos și liniștit.

Nenorocirea tulburase curînd tot satul și vestea răsunase îndată pînă la han. Maiorul urcase pe drumurile cunoscute, dăduse casei ocol, și oprind pe un servitor care alerga spre dependințe pentru a aduce ceva, află amănunte și puse să fie chemat afară felcerul. Acesta veni, se miră de ivirea fostului său protector, îl informă despre situația existentă și-și luă asupra sa sarcina de a o pregăti pe Charlotte pentru revederea cu el. Intră din nou în casă, începu o conversație pe ocolite, purtînd închipuirea de la un obiect la altul, pînă ce, în sfîrșit, i-l evocă Charlottei pe prietenul ei, participarea lui neîndoielnică la suferința ei, apropierea lui de dînsa prin cuget și sentiment, făcînd apoi curînd ca această apropiere imaginară să treacă în una reală. Pe scurt, ea află că prietenul ei aștepta la ușă că știa totul și că dorea s-o poată vedea.

Maiorul intră; Charlotte îl salută cu un zîmbet dureros. Stătea în fața ei. Ea ridică învelitoarea de mătase verde ce acoperea cadavrul și, la lumina palidă a unei lumînări, el zări, nu fără o tainică spaimă, propriul său chip încremenit. Charlotte îi arătă cu mîna un scaun, și astfel ei petrecură în tăcere toată noaptea, șezînd față-n față. Ottilia mai era culcată liniștit pe genunchii Charlottei, respira lin, dormea, sau părea că doarme.

Zorile se revărsară, luminile se stinseră, cei doi prieteni părură să se trezească dintr-un vis sumbru. Charlotte îl privi pe maior și spuse calm:

— Lămurește-mă, prietene, datorită cărei voințe a destinului sosești aici pentru a lua parte la această scenă de doliu?

— Nu este, răspunse maiorul, cu glas foarte scăzut, așa cum întrebase și ea, ca și cum s-ar fi temut amîndoi s-o trezească pe Ottilia, nu este nici timpul nici locul pentru reticențe, introduceri și ocolișuri. Situația în care vă găsesc este atît de înspăimîntătoare, încît, în fața ei chiar și lucrul important care mă aduce aici își pierde însemnătatea.

Îi mărturisi după aceea, foarte calm și simplu, scopul misiunii sale, în măsura în care sosea ca trimis al lui Eduard, și pe acela al venirii sale, în măsura în care aceasta era determinată de libera sa voință și de propriul său interes. Le expuse pe amîndouă cu multă delicatețe, dar în același timp cu sinceritate. Charlotte îl ascultă liniștită, neapărînd nici uimită, nici indignată.

Cînd maiorul termină, Charlotte răspunse cu voce foarte înceată, astfel încît el fu nevoit să-și apropie scaunul:

— Nu m-am găsit niciodată într-o situație ca aceasta, dar în cazuri asemănătoare mi-am spus totdeauna: „Ce va fi mîine?“ Simt prea bine că soarta mai multora se află acum în mîna mea; și ceea ce am de făcut nu dă loc la nici o îndoială pentru mine și e repede rostit. Consimt la divorț. Ar fi trebuit să mă hotărăsc mai devreme! prin șovăiala, prin împotrivirea mea, am ucis acest copil. Sînt anumite lucruri pe care destinul le urmărește cu îndărătnicie. În zadar rațiunea și virtutea, datoria și tot ce e sfînt i se pun în cale; dacă e vorba să se întîmple ceva ce-i convine, ceva ce nu ni se pare just, destinul va sfîrși prin a se impune, oricît ne-am zbate. Dar ce spun? Destinul nu vrea decît să readucă pe făgaș propria mea dorință, propriul meu proiect, contra cărora am acționat nechibzuit. Nu unisem eu însămi, în gînd pe Ottilia și pe Eduard, drept cea mai potrivită pereche? N-am căutat eu însămi să-i apropii pe unul de celălalt? N-ai fost chiar dumneata, prietene, confidentul meu în ce privește acest plan? Și de ce n-am fost în stare să deosebesc capriciul unui bărbat de o adevărată iubire? De ce am acceptat mîna lui, atunci cînd ca prietenă i-aș fi făcut fericiți pe el și pe o altă soție? Și privește-o doar pe această nenorocită care doarme! Tremur gîndindu-mă la clipa cînd, trezindu-se din letargia ei, își va recăpăta cunoștința. Cum să trăiască, cum să se consoleze, dacă nu va putea să spere că-i va înlocui lui Eduard, prin iubirea ei, ceea ce i-a răpit ca unealtă a celei mai stranii fatalități? Ea poate să-i redea totul, judecînd după sinceritate, după pasiunea cu care-l

iubește. Dacă dragostea e capabilă să îndure totul, ea e cu atît mai capabilă să înlocuiască totul. În clipa de față nu-i e îngăduit nimănui să se gîndească la mine. Depărtează-te în tăcere, scumpul meu maior. Spune-i lui Eduard că accept divorțul și că las în seama lui, a dumitale, a lui Mittler pornirea întregii acțiuni; că nu-mi fac griji în ce privește situația mea viitoare și că pot să fiu fără griji în toate privințele. Voi semna toate hîrtiile care mi se vor aduce; vreau numai să nu mi se ceară să particip, să reflectez, să sfătuiesc.

Maiorul se ridică. Ea îi întinse mîna pe deasupra Ottiliei. El își apăsă buzele pe această mînă atît de dragă.

— Și pentru mine, ce pot nădăjdui? murmură el încet.

— Dă-mi voie să-ți rămîn datoare cu răspunsul, replică Charlotte. Nu ne-am făcut vinovați cu nimic, pentru ca să fim nefericiți; dar nici n-am meritat prin nimic să fim fericiți împreună.

Maiorul plecă, plîngînd-o pe Charlotte din adîncul inimii, fără a putea să-l regrete însă pe sărmanul copil care se stinsese. O astfel de jertfă i se părea necesară pentru fericirea lor, a tuturor. Și-o imagina pe Ottilia purtîndu-și în brațe propriul ei copil, înlocuindu-i astfel lui Eduard în chipul cel mai deplin ceea ce-i răpise; se imagina pe sine ținînd pe genunchi un fiu care să fie, cu mai mult drept decît pruncul dispărut, imaginea sa.

Aceste nădejdi și imagini mîngîietoare îi umpleau sufletul, cînd, pe drumul de întoarcere spre han, dădu peste Eduard, care-l așteptase toată noaptea afară întrucît nici un semnal luminos, nici o bubuitură nu venea să-i vestească un fericit succes. Aflase între timp despre nenorocire și, la rîndul lui, în loc de a regreta biata făptură, vedea și el în această întîmplare, fără a voi să și-o mărturisească pe deplin, o sentință a destinului, menită să înlăture dintr-o dată orice piedică din calea fericirii sale. Se lăsă, în consecință, foarte ușor convins de către maior, care-i anunță repede hotărîrea soției sale, să se întoarcă în sat și apoi în micul oraș, unde avea să chibzuiască și să inițieze primele măsuri.

Charlotte, după ce maiorul o părăsise, nu rămase decît puține minute cufundată în reflecțiile ei, căci îndată Ottilia își îndreptă trupul, privindu-și cu ochii mari prietena. Se ridică întîi de pe genunchii acesteia, apoi de la pămînt și stătu drept în fața Charlottei.

— Pentru a doua oară, începu minunata copilă cu o gravitate de un farmec irezistibil, pentru a doua oară mi se întîmplă același lucru. Mi-ai spus o dată: „Oamenii trec adesea, în cursul vieții lor, prin situații asemănătoare, survenite în chip asemănător și totdeauna în momente însemnate“. Văd acum cît de adevărată era această observație și mă simt împinsă să-ți fac o mărturisire. Scurt timp după moartea mamei, cînd eram încă mică, îmi apropiasem de tine scăunelul: ședeai, ca acum, pe sofa; capul meu se odihnea pe genunchii tăi; nu dormeam, nu eram trează, dormitam. Auzeam foarte clar tot ce se petrecea în jurul meu, mai ales tot ce se spunea. Și totuși nu eram în stare să mă mișc, să mă exprim și, chiar de-aș fi vrut, nu puteam da vreun semn că mă simt conștientă de mine însămi. Vorbeai atunci despre mine cu o prietenă: îmi deplîngeai soarta de a fi rămas pe lume o orfană săracă; descriai starea mea de dependență, arătînd ce viitor nesigur mă așteaptă dacă o stea norocoasă deosebită nu mă va oblădui. Am reținut bine și precis, poate prea strict, tot ce păreai să dorești pentru mine, și să ceri de la mine. Mi-am făcut asupra acestor lucruri, după vederile mele mărginite, legi proprii; am trăit multă vreme potrivit lor; în vremea cînd mă iubeai, cînd te îngrijeai de mine, cînd m-ai primit în casa ta și încă un timp după aceea, comportarea mea s-a călăuzit după ele.

Dar m-am abătut din calea mea, mi-am călcat legile, am pierdut chiar sentimentul necesității lor; și, după un eveniment înfiorător, mă lămurești din nou asupra stării mele, care e mai de plîns decît cea dintîi. Culcată pe genunchii tăi, pe jumătate amorțită, aud iarăși, venind parcă dintr-o lume străină, vocea ta domoală deasupra urechii mele; aud cum stau lucrurile cu mine; mă-nfior de mine însămi; dar, ca și atunci, mi-am trasat și de astă dată, în acel somn vecin cu moartea, noua mea cale.

Sînt hotărîtă așa cum eram! și la ce anume sînt hotărîtă, trebuie să afli chiar acum. Nu voi fi nicicînd a lui Eduard; într-un chip înspăimîntător Dumnezeu mi-a deschis ochii asupra crimei în care sînt implicată. Vreau s-o ispășesc; și nimeni să nu creadă că m-ar putea abate de la această hotărîre. Iubita, preabuna mea, ia-ți măsurile pe care ea le impune. Adu-l înapoi pe maior; scrie-i să nu întreprindă nimic. Ce înfricoșată eram că nu mă pot urni cînd el a plecat. Voiam să sar în sus, să strig că nu trebuie să-l faci să plece cu speranțe atît de nelegiuite.

Charlotte vedea starea Ottiliei, o simțea; dar nădăjduia că trecerea timpului și îndemnurile ei o vor ajuta să cîștige un ascendent asupra fetei. Cînd rosti cîteva cuvinte care făceau aluzie la viitor, la o alinare a suferinței, la speranță, Ottilia exclamă cu exaltare:

— Nu! Nu căuta să mă clatini, să mă înșeli. În clipa în care voi afla că ai consimțit la divorț, voi ispăși în același loc vina mea, crima mea.

CAPITOLUL XV

Dacă într-o convietuire fericită și liniștită, . dele, prietenii, oaspeții discută, mai mult decît e necesar și potrivit, despre ce se întîmplă sau trebuie să se întîmple; dacă ei își comunică reciproc în repetate rînduri proiectele, inițiativele, ocupațiile și, fără a-și accepta neapărat sfaturile reciproce, parcă fac totuși din întreaga viață un permanent obiect de deliberări, constatăm dimpotrivă, în momente importante, adică tocmai atunci cînd s-ar părea că omul are cea mai mare nevoie de asistența altora, de aprobarea altora, că fiecare se retrage în sine, tinde să lucreze pentru sine, să procedeze în felul său; toți își ascund reciproc mijloacele particulare și abia sfîrșitul, efectele, rezultatul obținut devin din nou bunul tuturor.

După atîtea evenimente stranii și nefericite, o anumită gravitate calmă pusese stăpînire pe cele două prietene, manifestîndu-se într-o afectuoasă cruțare. Cu totul tainic, Charlotte pusese ca pruncul să fie dus în capelă. Odihnea acolo, primă victimă a unei fatalități amenințătoare.

Pe cît îi stătea în puteri, Charlotte se întoarse spre viață și aici o întîlni în primul rînd pe Ottilia, care avea nevoie de ajutorul ei. Se ocupă mai ales de ea, fără a o lăsa să bage de seamă acest lucru. Știa cît de mult îl iubea această minunată copilă pe Eduard; încetul cu încetul ea reconstituise scena dinaintea nenorocirii, aflînd fiecare amănunt, parte de la Ottilia, parte din scrisori ale maiorului.

Ottilia, la rîndul ei, ușura mult Charlottei viața de acum. Era deschisă și chiar comunicativă, dar niciodată nu aducea vorba despre prezent sau despre trecutul apropiat. Fusese totdeauna atentă, pătrunsese totdeauna lucrurile, știa multe și toate acestea ieșiră acum la iveală. O interesa, o distra pe

Charlotte, care tot mai nutrea speranța tainică de a vedea unită o pereche atît de scumpă ei.

La Ottilia, însă, temeiurile erau altele. Dezvăluise prietenei secretul cursului pe care îl luase viața ei; era dezlegată de vechile îngrădiri, de servitutea ei. Prin căința, prin hotărîrea luată, se simțea eliberată de povara acelei vinovății, a acelei năpaste. Nu mai avea nevoie de nici o constrîngere de sine; se iertase în adîncul inimii numai cu condiția unei renunțări depline și această condiție era pe veci irevocabilă.

Se scurse astfel cîtva timp și Charlotte simțea că atît casa şi parcul cît și lacurile, grupurile de stînci, pîlcurile de copaci nu făceau decît să trezească zilnic din nou, în amîndouă, sentimente triste. Că locul trebuie schimbat era cum nu se poate mai vădit; în ce chip urma să fie făcut acest lucru nu era însă atît de ușor de decis.

Trebuia oare ca cele două femei să rămînă împreună? Voința mai veche a lui Eduard părea s-o ordone, declarațiile sale amenințările, s-o facă de neînlăturat; dar cum s-ar fi putut nesocoti că amîndouă, cu toată bunăvoința, cu toată rațiunea, cu toate eforturile lor, se găseau, una alături de alta, într-o situație penibilă? Conversațiile lor erau evazive. Uneori preferau să nu înțeleagă un lucru decît pe jumătate, dar, de cele mai multe ori, cîte o expresie era totuși greșit interpretată, dacă nu de rațiune cel puțin de sentiment. Se temeau să nu se rănească, și tocmai această teamă era mai vulnerabilă și rănea înainte de orice.

Dacă era vorba ca ele să plece de aici și în același timp să se despartă, cel puțin pentru cîtăva vreme, se ivea iarăși vechea întrebare: unde să se ducă Ottilia? Acea familie de vază și bogată despre care s-a pomenit făcuse încercări zadarnice de a procura unei tinere moștenitoare care promitea mult o tovarășă distractivă și capabilă să rivalizeze cu ea. Încă la ultimul popas al baroanei aici și, mai recent, prin scrisori, Charlotte fusese solicitată s-o trimită acolo pe Ottilia: acum ea redeschise discuția despre această propunere. Ottilia refuză însă cu hotărîre să meargă într-un loc unde ar da de ceea ce se numește de obicei lumea mare.

— Îngăduie-mi, scumpă mătușă, spuse ea, pentru ca să nu apar mărginită și îndărătnică, să rostesc ceea ce, în alte împrejurări, ar fi de datoria mea să trec sub tăcere și să țin ascuns. Un om care a trecut prin nenorociri stranii, fie și fără vină, este stigmatizat în chip îngrozitor. Prezența lui

trezeşte, la toţi cei ce-l văd, ce-l remarcă un fel de oroare. Fiecare crede a recunoaşte în el monstruosul destin care i-a fost hărăzit; fiecare este, în acelaşi timp, curios şi neliniştit. Astfel, o casă, un oraş unde a fost săvîrşită o faptă cumplită rămîn înfricoşătoare pentru toţi cei ce pătrund în ele. Acolo lumina zilei e mai puţin vie, iar stelele par să-şi piardă strălucirea. Ce mare şi poate totuşi scuzabilă este indiscreţia oamenilor faţă de aceşti nenorociţi, prosteasca lor sîcîială, stîngacea lor îngăduinţă. Iartă-mă că vorbesc aşa, dar am suferit nespus pentru acea biată fată, atunci cînd Luciane a scos-o din camerele retrase ale casei, s-a ocupat prietenos de ea şi a voit, cu cele mai bune intenţii, s-o silească să ia parte la jocuri şi la dans. Cînd sărmana copilă, din ce în ce mai temătoare, a sfîrşit prin a fugi şi a leşina, cînd am luat-o în braţe, cînd întreaga societate a fost cuprinsă de spaimă şi emoţie, iar curiozitatea fiecăruia s-a concentrat cu atît mai mult asupra nenorocitei, nu gîndeam că o soartă asemănătoare mă aşteaptă; dar simpatia mea, atît de adevărată şi de aprinsă, este încă vie. Acum pot să-mi îndrept compasiunea spre mine însămi şi să mă păzesc de a da vreun prilej pentru asemenea scene.

— Dar, copilă iubită, răspunse Charlotte, n-ai să te poţi apăra nicăieri de privirea oamenilor. Nu mai avem mînăstiri unde se putea găsi altădată azil pentru sentimente de acest fel.

— Singurătatea nu înseamnă azil, mătuşă dragă, replică Ottilia. Cel mai preţios azil trebuie căutat acolo unde putem fi activi. Toate pocăinţele, toate renunţările nu sînt nicidecum apte să ne apere de un destin ameninţător, dacă acesta e hotărît să ne urmărească. Numai dacă, într-o stare de trîndăvie, trebuie să-i servesc drept spectacol, lumea îmi repugnă şi mă înfricoşează. Dacă sînt însă găsită voioasă la treabă, neobosită în îndeplinirea datoriei mele, atunci pot suporta privirile tuturor, pentru că nu am să mă tem de privirile lui Dumnezeu.

— M-aş înşela mult, răspunse Charlotte, dacă înclinaţia ta nu te-ar trage îndărăt la pension.

— Da, spuse Ottilia, nu tăgăduiesc; socot că este o menire fericită să creşti pe alţii în chip firesc, atunci cînd ai fost crescută tu însăţi în condiţiile cele mai ciudate. Şi nu vedem oare în istorie că oameni care, din cauza unor grave accidente morale, se retrăseseră în pustiu, n-au rămas nicidecum ascunşi şi ocrotiţi acolo, aşa cum nădăjduiau? Au fost rechemaţi în

sînul lumii pentru a-i aduce pe cei rătăciți pe calea dreaptă; și cine putea s-o facă mai bine decît cei dinainte inițiați în căile întortocheate ale vieții? Au fost chemați să-i asiste pe nenorociți; și cine era mai capabil s-o facă decît ei, cărora nu li se putea întîmpla nici o nenorocire pămîntească?

— Alegi o soartă ciudată, răspunse Charlotte. Nu vreau să mă împotrivesc; fie și așa, dar, cum sper, numai pentru scurtă vreme.

— O, cît îți mulțumesc, spuse Ottilia, pentru că mă lași să fac această încercare, această experiență! Dacă nu mă amăgesc cu prea mari iluzii, cred că voi reuși. În acel loc îmi voi aduce aminte prin cîte necazuri am trecut și cît de mici, de neînsemnate au fost ele alături de acelea pe care a trebuit să le îndur mai tîrziu. Cu ce seninătate voi privi nedumeririle vlăstarelor tinere, cum voi mai zîmbi în fața durerilor lor copilărești și le voi scoate cu blîndețe din micile lor rătăciri! Cel fericit nu e făcut să-i conducă pe cei fericiți: stă în natura omului să ceară cu atît mai mult de la sine și de la alții, cu cît a primit mai mult. Numai cel nefericit, care se restabilește, știe să nutrească el însuși și să facă pe alții să nutrească sentimentul că o fericire, fie și modestă, trebuie primită cu încîntare.

— Dă-mi voie, spuse în sfîrșit Charlotte după o oarecare reflecție, dă-mi voie să mai ridic împotriva proiectului tău o obiecție care-mi pare cea mai importantă. Nu este vorba de tine, ci de un al treilea. Sentimentele bunului, cumpănitului, vrednicului asistent îți sînt cunoscute; pe calea pe care vrei să apuci, îi vei fi în fiecare zi mai scumpă și mai de neînlocuit. Dacă de pe acum sentimentul său face să-i vină greu a trăi fără tine, el nu va putea nici în viitor, cînd se va fi deprins cu colaborarea ta, să-și gospodărească instituția fără tine. Îi vei fi de ajutor, la început, în această muncă, pentru ca, pe urmă să i-o faci nesuferită.

— Soarta nu s-a arătat blîndă față de mine, ripostă Ottilia, și nici cine mă iubește n-are poate de așteptat ceva cu mult mai favorabil. Pe măsura bunătății și înțelegerii, sper că se va dezvolta în el și sentimentul unui atașament pur față de mine; va vedea în mine o ființă binecuvîntată, care nu e în măsură să răscumpere poate, pentru sine și pentru alții, un rău îngrozitor, decît devotîndu-se sacrului, a cărui prezență invizibilă în jurul nostru poate singură să ne ocrotească împotriva înfricoșătoarelor puteri ce ne asaltează.

Charlotte reținu cele exprimate cu atîta sinceritate de draga copilă, pentru a reflecta în liniște asupra lor. Încercase în diferite rînduri, deși în modul cel mai discret, să-și dea seama dacă o apropiere a Ottiliei de Eduard era de conceput; dar chiar și cea mai ușoară aluzie, cea mai vagă speranță, cea mai mică bănuială păreau s-o răscolească pe Ottilia pînă în adîncul inimii; ba într-o zi, cînd nu putu ocoli acest subiect, ea se explică foarte limpede asupra lui.

— Dacă hotărîrea ta de a renunța la Eduard este atît de fermă și de nestrămutată, îi răspunse Charlotte, ferește-te de primejdia unei revederi. Cînd ne aflăm departe de obiectul iubirii noastre, s-ar părea că devenim cu atît mai stăpîni pe noi înșine cu cît dragostea noastră e mai vie, pentru că întoarcem spre interior întreaga forță a pasiunii, astfel cum ea se desfășura pînă atunci spre exterior; dar ce curînd, ce iute sîntem smulși din această eroare, atunci cînd obiectul la care credeam că putem renunța apare deodată din nou ca o necesitate vitală în fața ochilor noștri. Du acum la îndeplinire ceea ce ți se pare mai potrivit cu starea în care te afli; scrutează-te, da, schimbă mai degrabă hotărîrea ta actuală, dar fă-o prin tine însăți, din propria voință a unei inimi libere. Nu te lăsa readusă din întîmplare prin surprindere, la vechile condiții de viață: căci tocmai atunci s-ar isca în simțirea ta o discordie de neîndurat. Cum am spus, înainte de a face acest pas, înainte de a te depărta de mine și de a începe o viață nouă care te va duce cine știe pe ce drumuri, chibzuiește încă o dată dacă poți în adevăr să renunți pentru totdeauna la Eduard. Dacă te-ai decis însă la aceasta, leagă-te față de mine că nu vei intra cu el nici măcar într-o convorbire, dacă ar fi să te caute, să pătrundă pînă la tine.

Ottilia nu șovăi nici o clipă; ea dădu Charlottei cuvîntul pe care și-l dăduse sieși.

Dar pe sufletul Charlottei tot mai apăsa amenințarea lui Eduard că ar putea renunța la Ottilia numai atîta timp cît ea nu se va separa de Charlotte. E drept că de atunci împrejurările se schimbaseră în așa măsură și că se întîmplaseră atîtea lucruri, încît acel cuvînt ce-i fusese smuls de momentul cînd îl rostise putea fi considerat ca anulat prin evenimentele ulterioare. Totuși ea nu voia nici pe departe să riște sau să întreprindă ceva care ar fi putut să-l rănească și de aceea Mittler urma să sondeze intențiile lui Eduard asupra acestui punct.

De la moartea copilului, Mittler o vizitase de mai multe ori pe Charlotte, deși numai pentru cîteva clipe. Această nenorocire, între cei doi soți, îl impresionase adînc; dar neîncetînd, potrivit firii sale, să spere și să năzuiască, el se bucura în tăcere de hotărîrea Ottiliei. Se încredea în efectul tămăduitor al trecerii vremii, se mai gîndea și acum să mențină legătura dintre cei doi soți și privea aceste frămîntări pătimașe numai ca puneri la încercare a iubirii și fidelității conjugale.

Chiar de la început, Charlotte îl informase în scris pe maior despre prima declarație a Ottiliei, rugîndu-l cu cea mai mare insistență să-l convingă pe Eduard de necesitatea ca nici un nou demers să nu fie făcut, ca toți să rămînă liniștiți, așteptînd să vadă dacă inima frumoasei copile nu se întremează. Comunicase de asemenea esențialul despre evenimentele și stările de spirit din urmă, iar acum îi fu încredințată lui Mittler greaua misiune de a-l pregăti pe Eduard în vederea unei schimbări a situației. Dar Mittler, știind bine că oamenii se deprind mai ușor cu ceea ce s-a întîmplat, decît consimt la ceea ce abia urmează să se întîmple, o convinse pe Charlotte că soluția cea mai bună era s-o trimită imediat pe Ottilia la pension.

De aceea, îndată după plecarea lui, se făcură pregătiri de drum. Ottilia își împachetă lucrurile, dar Charlotte observă limpede că ea nu avea de gînd să ia cu dînsa nici frumosul cufăraș, nici vreun obiect din el. Prietena tăcu, lăsînd-o pe tăcuta copilă în voia ei. Ziua plecării sosi; trăsura Charlottei urma s-o ducă pe Ottilia în prima zi pînă la o stație de poștă cunoscută, unde avea să poposească peste noapte, iar a doua zi pînă la pension; Nanny trebuia s-o însoțească și să rămînă slujnica ei. Această fată pătimașă se apropiase din nou de Ottilia îndată după moartea copilului și era din nou atașată de ea, ca altădată, prin natură și înclinație; ba părea chiar să dorească a compensa prin flecăreala ei amuzantă ceea ce pierduse din vedere pînă acum și a se consacra cu totul iubitei ei stăpîne. Nu mai putea de fericire la gîndul că o va însoți, că va vedea ținuturi noi, căci nu ieșise încă niciodată din locul unde se născuse. Alergă de la castel în sat, la părinți, la rude, ca să le vestească norocul ce dăduse peste ea și să-și ia rămas bun. Din nefericire, ea nimeri cu acest prilej în camerele unor bolnavi de pojar și simți îndată urmările contagiunii. Dar nimeni nu voi să amîne plecarea; Ottilia însăși insistă în același sens; mai făcuse acest drum, cunoștea pe hangiii la

care urma să tragă, avea să fie condusă de vizitiul castelului; nu exista deci motiv de îngrijorare.

Charlotte nu se împotrivi; în inima ei se grăbea și ea să plece din ambianța de aici; voia numai să pregătească în prealabil pentru Eduard camerele în care locuise Ottilia la castel, orînduite întocmai așa cum fuseseră înainte de sosirea căpitanului. Speranța de a restabili o veche fericire se reaprinde mereu în sufletul omului și Charlotte era din nou îndreptățită, ba chiar silită să nutrească asemenea speranțe

CAPITOLUL XVI

Cînd Mittler sosi pentru a discuta cu Eduard chestiunea, îl găsi pe acesta singur, cu capul sprijinit pe mîna dreaptă, cu brațul proptit pe masă. Părea să sufere mult.

— Te chinuiește iarăși durerea dumitale de cap? întrebă Mittler.

— Da, mă chinuiește, răspunse Eduard, și totuși n-o pot urî, căci îmi amintește de Ottilia. Poate că suferă și ea acum, aplecată, cred, pe brațul stîng, și suferă de bună seamă mai mult decît mine. Și de ce n-aș răbda ca și dînsa? Aceste dureri sînt folositoare sănătății mele, îmi apar aproape de dorit; căci imaginea răbdării ei, însoțită de toate celelalte însușiri pe care le posedă, îmi plutește cu atît mai puternică, mai clară, mai vie, în fața ochilor; numai încercați de suferință simțim pe deplin toate marile calități ce sînt necesare pentru a o îndura.

Văzîndu-și prietenul resemnat într-o asemenea măsură, Mittler nu-și mai ascunse mesajul, prezentîndu-l însă gradat și făcîndu-i istoricul: cum luase naștere ideea la cele două femei, cum se cristalizase încetul cu încetul într-un proiect. Eduard abia dacă se pronunță împotriva acestuia. Din puținul pe care-l rosti părea să reiasă că lăsa totul în seama lor; durerea sa prezentă părea a-l fi făcut nepăsător la toate.

Dar de îndată ce fu singur, el se ridică și începu să umble încoace și încolo prin cameră. Nu-și mai simțea durerea, era pe de-a-ntregul preocupat cu gînduri care gravitau dincolo de propria sa persoană. Încă în timpul relatării făcute de Mittler, imaginația îndrăgostitului își luase zborul. O vedea pe Ottilia singură, sau aproape singură, pe un drum bine cunoscut, într-un han cu care era deprins, în ale cărui camere poposise de atîtea ori; gîndea, reflecta, sau, mai de-

grabă, nu gîndea, nu reflecta: dorea, voia numai. Trebuia s-o vadă, să-i vorbească. În ce scop? De ce? Ce avea să rezulte de aici? Despre acestea nu putea fi vorba. El nu se împotrivea; se supunea necesității.

Camerierul fu înștiințat confidențial și se informă de îndată asupra zilei și orei cînd Ottilia avea să pornească la drum. Zorile se iviră; Eduard nu zăbovi să plece călare fără însoțitor, spre locul unde Ottilia urma să rămînă peste noapte. Sosi cu mult prea devreme acolo; hangița, surprinsă, îl primi cu bucurie: îi era îndatorată pentru o mare fericire familială. Procurase fiului ei, care, ca soldat, se purtase foarte curajos, o decorație, punînd în lumină, cu mult zel, pînă în fața comandantului suprem, faptele acestui ostaș, al căror unic martor fusese, și învingînd împotrivirea cîtorva răuvoitori. Femeia nu știa ce să facă pentru a-l mulțumi. Puse degrabă în ordine cum putu mai bine camera ei din față, care servea, ce-i drept, în același timp de garderobă și de cămară de provizii; el îi anunță însă sosirea unei doamne, care urma să ocupe această încăpere, și o puse să pregătească pentru dînsul, cît mai simplu, o odăiță din spate, pe coridor.

Lucrul păru misterios hangiței; îi era plăcut să aducă un serviciu binefăcătorului ei, care se arăta foarte interesat și activ în această treabă. Iar el, în ce stare sufletească își petrecu lungile ceasuri pînă la căderea serii! Contempla de jur împrejur camera în care urma s-o vadă; ea îi părea, în toată ciudățenia ei rustică, un loc divin. Cîte nu frămînta în gînd; s-o ia pe Ottilia prin surprindere sau s-o pregătească! În sfîrșit, această ultimă părere precumpăni; el se așeză și începu să scrie. Ea avea să primească următorul bilet:

Eduard către Ottilia:

„În timp ce citești această scrisoare, mult iubita mea, mă aflu în apropierea ta. Să nu te sperii, să nu te înspăimînți; n-ai de ce să te temi din parte-mi. Nu mă voi grăbi să intru la tine; Nu mă vei vedea înainte de a fi consimțit tu însăți la aceasta.

Cumpănește mai întîi situația ta, situația mea. Cît de recunoscător îți sînt că pasul pe care ai de gînd să-l faci nu e unul hotărîtor; el e însă destul de important; nu-l face! Aici, ca la o răspîntie, mai chibzuiește o dată; poți să fii a mea? Vrei să fii a mea? O, ar fi pentru noi toți o mare binefacere, iar pentru mine una nemăsurată.

Lasă-mă să te revăd, să te văd cu bucurie. Lasă-mă să-ți pun prin viu grai frumoasa întrebare și răspunde-mi la ea prin frumoasa ta ființă. La pieptul meu, Ottilia, aici, unde te-ai odihnit uneori și unde ți-e locul pentru totdeauna!"

Pe cînd scria fu cuprins de sentimentul că ființa mult sorită se apropia, că avea să fie aici într-o clipă. „Va intra pe această ușă, va citi scrisoarea aceasta, va sta cu adevărat în fața mea, ca odinioară, ea, a cărei apariție mi-am dorit-o de atîtea ori. Va mai fi aceeași? Înfățișarea, sentimentele ei s-au schimbat oare?" Mai ținea pana în mînă, voia să scrie așa cum gîndea; dar trăsura intră huruind în curte. Cu o mînă grăbită, el mai adăugă: „Te aud sosind. Pentru o clipă, rămîi cu bine!"

Îndoi scrisoarea, puse numele destinatarei; pentru a o sigila era prea tîrziu. Se repezi în cămăruță, de unde știa cum să ajungă apoi pe coridor, și deodată își dădu seama că-și lăsase pe masă și ceasul împreună cu pecetea. Ottilia nu trebuia să le vadă din prima clipă; alergă înapoi și reuși să le ia de acolo. Dinspre vestibul o și auzi pe hangiță care se apropia de cameră pentru a o introduce pe călătoare. Se grăbi să ajungă la ușa cămăruței, dar aceasta se închisese. Cheia, pe care o trîntise jos cînd fugise îndărăt în cameră, căzuse în interior; broasca se îmbucase și el se găsea prins. Împinse violent ușa; ea nu cedă. O, cît ar fi dorit să se strecoare ca un duh prin crăpături! În zadar! Își ascunse fața lîngă ușcior. Ottilia intră; hangița, zărindu-l, se trase îndărăt. În aceeași clipă îl văzu și Ottilia. El se întoarse spre ea, și astfel cei doi amanți se găsiră din nou, în chipul cel mai bizar, unul în fața altuia. Ea îl privi cu un aer calm și grav, fără a înainta sau a se retrage; și cînd el făcu o mișcare pentru a se apropia de dînsa, se dădu cîțiva pași înapoi pînă la masă. El se retrase de asemenea.

— Ottilia, exclamă el, lasă-mă să rup această îngrozitoare tăcere! Sîntem oare numai umbre care stau față-n față? Dar înainte de orice, ascultă! E o întîmplare că mă găsești de pe acum aici. Lîngă tine se află o srcisoare care trebuia să te pregătească. Citește, rogu-te, citește această scrisoare, și apoi hotărăște ce vei putea!

Ea coborî ochii asupra scrisorii și, după o scurtă chibzuire, o ridică, o deschise și o citi. După ce o citise fără a-și

schimba expresia, ea o puse liniștită deoparte; apoi împreună mîinile ridicate în sus, le trase spre piept, înclinîndu-se doar ușor înainte, și îndreptă o asemenea privire spre cel ce o implora stăruitor, încît el se văzu silit să renunțe la tot ce putea cere sau dori. Această mișcare îi sfîșie inima. Nu putu îndura înfățișarea, atitudinea Ottiliei. Ea avea cu totul aerul că va cădea în genunchi dacă el ar stărui. Pradă deznădejdii, Eduard ieși din cameră și o trimise pe hangiță la cea rămasă singură.

Umbla încoace și încolo în anticameră. Se lăsase noaptea, din cameră nu se auzea nimic. În sfîrșit, hangița ieși, încuie ușa și scoase cheia. Biata femeie era mișcată, stingherită și nu știa ce să facă. La urmă, dînd să plece, ea oferi cheia lui Eduard, care o refuză. Ea lăsă lampa în vestibul și se depărtă.

Copleșit de durere, Eduard se aruncă pe pragul Ottiliei, pe care-l udă cu lacrimile sale. Niciodată poate doi îndrăgostiți, atît de apropiați unul de altul, nu petrecură o noapte în chip mai jalnic.

Se lumină de ziuă; vizitiul trase la scară; hangița descuie și intră în cameră. O găsi pe Ottilia adormită cu veșmintele pe ea, se întoarse și, cu un zîmbet de simpatie, îi făcu semn lui Eduard. Amîndoi se apropiară de cea cufundată în somn; dar Eduard nu fu în stare să îndure nici această priveliște. Hangița nu îndrăzni s-o trezească pe copila adormită și se așeză în fața ei. În sfîrșit, Ottilia deschise frumoșii ei ochi și se ridică în picioare. Ea refuză dejunul, și acum Eduard apare din nou în fața ei. O roagă fierbinte să rostească doar o vorbă, să-și lămurească voința; îi jură că această voință va fi toată și a lui. Ea însă tace. O întreabă încă o dată drăgăstos și stăruitor dacă vrea să fie a lui. Ce dulce clatină ea din cap, cu ochii lăsați în jos, într-un blînd refuz! El o întrebă dacă vrea să meargă la pension. Ea negă cu indiferență. Însă atunci cînd vrea să știe dacă-i este permis s-o ducă înapoi la Charlotte, ea confirmă cu o încrezătoare înclinare a capului. El alergă la fereastră ca să dea ordine vizitiului; dar, pe la spatele lui, cu iuțeala fulgerului, ea a ieșit din odaie, a coborît scara și a sărit în trăsură. Vizitiul pornește îndărăt pe drumul spre castel; Eduard vine în urmă călare, la oarecare distanță.

CAPITOLUL XVII

Ce imensă fu surpriza Charlottei cînd o văzu sosind în trăsură pe Ottilia și, îndată după aceea, pe Eduard năvălind călare în curtea castelului. Ea alergă pînă în prag: Ottilia coboară și se apropie cu Eduard. Cu ardoare și cu forță ea apucă mîinile celor doi soți, le strînge una în cealaltă și se urcă în grabă în camera ei. Eduard se aruncă de gîtul Charlottei și se topește în lacrimi. Nu se poate explica și o roagă să aibă răbdare cu el, să poarte de grijă Ottiliei, s-o ajute. Charlotte aleargă spre camera Ottiliei și se-nfioară intrînd: încăperea era golită toată, nu mai erau decît pereții goi. Ea părea pe cît de vastă pe atît de neospitalieră. Totul fusese scos, afară de cufăraș, lăsat în mijlocul camerei, din nehotărîre în privința locului unde să fie așezat. Ottilia era culcată pe podea, cu capul și brațele întinse peste cufăraș. Charlotte se îngrijește de ea, o întreabă ce s-a întîmplat și nu primește răspuns.

O lasă lîngă Ottilia pe servitoarea ei, sosită cu o băutură întăritoare și se repede spre Eduard. Îl găsește în salon dar nici el nu-i dă nici o explicație. Se aruncă la picioarele ei, îi scaldă mîinile în lacrimi, fuge în camera lui, iar cînd dînsa vrea să-l urmeze, îl întîlnește pe camerier, care o lămurește pe cît poate. Restul și-l închipuie singură și se gîndește îndată, cu hotărîre, la ceea ce reclamă momentul. Odaia Ottiliei este aranjată din nou cu cea mai mare repeziciune. Eduard și-a regăsit încăperile lui, și pînă la ultima hîrtie, așa cum le lăsase.

Cei trei par să-și revină unul față de altul; dar Ottilia continuă să tacă, iar Eduard nu e în stare decît s-o roage pe soția sa să aibă o răbdare ce pare să-i lipsească lui însuși. Charlotte trimite curieri după Mittler și după maior. Primul nu poate fi găsit; al doilea sosește. Eduard își deschide inima față de el, îi mărturisește cele mai mărunte împrejurări, și astfel Charlotte află ceea ce s-a petrecut, ceea ce a schimbat în chip atît de straniu situația și a tulburat inimile.

Îi vorbește soțului ei cu cea mai mare afecțiune. Nu știe să-i facă altă rugăminte decît aceea ca biata copilă să nu fie incomodată în prezent. Eduard își dă seama de valoarea, de iubirea, de judecata soției sale; dar stăpînit exclusiv de pasiunea sa. Charlotte îi dă speranțe, îi promite

că va consimți la divorț. El nu se încrede; într-atît e de bolnav, încît năd-jdea și credința îl părăsesc pe rînd. Insistă pe lîngă Charlotte să acorde mîna ei maiorului. Un fel de agitație demență l-a cuprins. Charlotte, pentru a-l domoli, pentru a-l ține în frîu, face ceea ce cere el. Promite mîna ei maiorului pentru cazul că Ottilia ar voi să se unească cu Eduard, dar sub condiția formală ca cei doi bărbați să facă, pentru moment, o călătorie împreună. Maiorul are o treabă în străinătate pentru curtea la care e angajat și Eduard promite că-l va însoți. Se fac pregătiri și spiritele se calmează oarecum, pentru că se întîmplă cel puțin ceva.

Între timp se poate observa că Ottilia abia dacă se atinge de mîncare și de băutură, stăruind, în tăcerea ei.

I se adresează îndemnuri, ea se înfricoșează; ceilalți renunță. Căci n-avem oare, îndeobște, slăbiciunea de a nu voi să chinuim pe un om, nici chiar pentru binele lui? Charlotte examină în gînd toate mijloacele posibile; în sfîrșit îi veni ideea de a-l chema de la pension pe asistent, care avea un mare ascendent asupra Otiliei și se interesase foarte politicos asupra cauzelor întîrzierii ei neașteptate, dar nu primise nici un răspuns.

Pentru a nu lua pe Ottilia prin surprindere se aduce vorba în prezența ei despre acest proiect. Ea pare să nu fie de acord; chibzuiește; în cele din urmă, o hotărîre pare a se închega în mintea ei și trimite încă înainte de a se lăsa seara, următoarea scrisoare celor adunați în casă:

Ottilia către prieteni:

„De ce trebuie să pronunț răspicat, iubiții mei, ceea ce se înțelege de la sine? Am ieșit din făgașul meu și nu trebuie să revin în el. Un demon potrivnic, care a dobîndit putere asupra mea, pare să mă împiedice din afară, chiar dacă aș fi ajuns din nou la o împăcare cu mine însămi.

Era cu totul pură hotărîrea mea de a renunța la Eduard, de a mă depărta de el. Nădăjduiam că nu-l voi mai întîlni. S-a întîmplat astfel: a apărut în fața mea chiar împotriva propriei sale voințe. Făgăduiala mea de a nu intra în nici o conversație cu el am luat-o și am interpretat-o poate prea literal. Potrivit cu sentimentul și cu conștiința din acea clipă, am tăcut, am amuțit în fața prietenului meu, iar acum nu mai am nimic de spus. Împinsă numai de sentiment, am luat asupra mea, sub influența momentului, un aspru jurămînt

de călugărie, care-l stingherește și înfricoșează poate pe acela care se leagă prin el cu chibzuială. Lăsați-mă să-l respect atît timp cît inima mi-o poruncește. Nu chemați nici un mijlocitor! Nu stăruiți pe lîngă mine să vorbesc, să mănînc și să beau mai mult decît am neapărată nevoie. Ajutați-mă prin indulgența și răbdarea voastră să trec prin această vreme. Sînt tînără, tinerețea se restabilește pe neașteptate. Suferiți-mi prezența printre voi, bucurați-mă prin iubirea voastră instruiți-mă prin conversațiile voastre; dar lăsați-mi inima în grija mea!“

Plecarea celor doi bărbați, pregătită de mult, nu avu loc, căci misiunea din străinătate a maiorului fusese amînată. Ce lucru binevenit pentru Eduard! Stimulat acum din nou prin scrisoarea Ottiliei încurajat iarăși prin cuvintele ei consolatoare, dătătoare de speranță, și îndreptățit astfel să persevereze neclintit, el declară deodată că nu se va îndepărta.

— Ce nebunie, exclamă el să ne lepădăm cu bună știință, în chip pripit, de ceea ce e mai indispensabil, mai trebuitor, de ceea ce ar mai fi poate de păstrat, cu toate că sîntem amenințați să-l pierdem! Și ce înseamnă aceasta? Nimic altceva decît că omul ține să pară capabil de a voi, de a alege. Stăpînit de această neroadă îngîmfare, m-am smuls adesea de lîngă prieteni cu ceasuri, cu zile întregi prea devreme, numai ca să n-o fac constrîns de ultimul, de inevitabilul termen. De astă dată însă vreau să rămîn. De ce să mă depărtez? Nu e dînsa de pe acum depărtată de mine? Nu-mi trece prin minte să-i iau mîna, s-o apăs pe inima mea; însuși acest gînd mă înfioară. Ea n-a plecat de lîngă mine, s-a ridicat deasupra mea.

El rămase deci acolo, așa cum voia, cum trebuia. Dealtminteri, nimic nu egala plăcerea pe care o simțea cînd o întîlnea. Tot astfel și dînsa păstrase același sentiment; nici ea nu se putea sustrage acestei îmbătătoare necesități. Ca și mai înainte, ei exercitau unul asupra altuia o atracție indescriptibilă, aproape magică. Locuiau sub același acoperiș; dar chiar și atunci cînd tocmai nu se gîndeau unul la altul, cînd erau ocupați cu alte lucruri, cînd în societate, erau trași încoace și încolo, ei se apropiau unul de celălalt. Dacă se găseau în același salon, nu trecea multă vreme pînă ce stăteau sau ședeau unul lîngă altul. Numai vecinătatea imediată îi puteau liniști, ba îi liniștea chiar pe deplin, și această vecinătate le era de ajuns; nu aveau nevoie nici de o privire,

nici de un cuvînt, nici de un gest, nici de o atingere, ci numai să fie împreună. Atunci nu mai erau doi oameni, nu era decît unul singur, într-o beatitudine neconștientă, mulțumită de sine și de lume. Da, dacă unul din cei doi ar fi fost reținut la un capăt al casei, celălalt s-ar fi îndreptat încetul cu încetul de la sine, fără intenție, spre el. Viața era pentru ei o enigmă, a cărei soluție n-o găseau decît cînd erau împreună.

Ottilia era pe deplin veselă și calmă, astfel încît ceilalți puteau fi perfect liniștiți în privința ei. Ea se izola puțin de societate, dar obținuse să-și ia mesele singură. N-o servea nimeni, decît Nanny.

Ceea ce se întîmplă de obicei fiecărui om se repetă mai des decît credem pentru că natura fiecăruia este cauza determinată cea mai nemijlocită. Caracterul, individualitatea, înclinațiile, orientarea, locul, ambianța și obiceiurile alcătuiesc împreună un tot, în care fiecare om înoată ca într-un element, ca într-o atmosferă — singurele în care se simte mulțumit și la largul lui. Așa se face că pe oameni a căror nestatornicie este atît de mult deplînsă, îi găsim după mulți ani, spre marea noastră surprindere, neschimbați și de neschimbat, în ciuda unor nesfîrșite imbolduri exterioare și lăuntrice.

Astfel, și în viața comună de zi cu zi a prietenilor noștri, aproape totul intrase iarăși în vechile făgașuri. Ottilia continua să-și manifeste tăcut, prin diferite atenții, firea prevenitoare; și tot astfel făceau ceilalți, fiecare după caracterul lui. În acest chip, cercul familiei apărea ca un miraj al vieții dinainte, și iluzia că totul era iarăși ca altădată era scuzabilă.

Zilele de toamnă, la fel de lungi ca acele zile de primăvară, readuceau societatea în casă la aceeași oră. Podoaba de fructe și flori, proprie acestui anotimp, îi făcea pe toți să creadă că sînt în toamna care a urmat după acea întîie primăvară; răstimpul dintre ele fusese dat uitării. Căci acum își desfășurau frumusețea florile care arătau asemeni celor semănate în primele zile de atunci; acum se coceau fructele în pomi care atunci fuseseră văzuți înflorind.

Maiorul pleca și revenea; Mittler apărea și el adesea. Reuniunile de seară decurgeau în general după aceeași regulă. De obicei Eduard făcea o lectură; mai vioi, mai simțit, mai bine și chiar mai vesel, dacă vrem, decît oricînd. Părea că, atît prin voie bună cît și prin sentiment el dorea

s-o scoată pe Ottilia din amorţeală, s-o reînsufleţească, să dezlege tăcerea ei. Se aşeza, ca odinioară, în aşa fel, încît ea să se poată uita în carte, ba chiar devenea neliniştit, distrat, dacă ea n-o făcea dacă nu era sigur că ea urmărea cu privirea cuvintele sale.

Orice urmă a sentimentului neplăcut apăsător, care domnise în perioada intermediară se ştersese. Nici unul nu mai nutrea vreun sentiment împotriva celuilalt; orice fel de amărăciune dispăruse. Maiorul acompania la vioară bucăţi executate la clavecin de Charlotte, după cum flautul lui Eduard se armoniza din nou, ca odinioară, cu maniera Ottiliei de a cînta la instrumentul cu coarde. Astfel ei se apropiau de ziua naşterii lui Eduard, la a cărei sărbătorire nu se mai ajunsese cu un an înainte. Ea urma să fie petrecută de astă dată fără festivitate, în bucuria tihnită a prieteniei. Conveniseră asupra acestui lucru, pe jumătate tacit, pe jumătate expres. Dar cu cît se apropia această zi, cu atîta sporea în firea Ottiliei o solemnitate care pînă atunci fusese mai mult simţită decît observată. Părea să cerceteze adesea florile în grădină: îi indică grădinarului să cruţe plantele de vară de tot soiul şi se oprise îndeosebi lîngă straturile de flori de aster, care tocmai în acest an înfloreau fără număr.

CAPITOLUL XVIII

Dar faptul cel mai însemnat, pe care prietenii îl observaseră cu o atenţie mută, fu acela că Ottilia despachetase pentru prima oară cufăraşul, alegînd şi tăind cele strict trebuitoare pentru un singur veşmînt, dar care să fie complet. Cînd, ajutată de Nanny, voi să împacheteze din nou restul, îi fu aproape cu neputinţă s-o facă; cufăraşul era cu mult prea plin, cu toate că o parte din conţinutul lui fusese scos. Tînăra şi avida slujnicuţă nu se putea sătura privind, îndeosebi pentru că vedea că Ottilia se îngrijise şi de toate accesoriile mai mărunte ale toaletei. Mai rămîneau de prisos pantofi, ciorapi, jartiere brodate cu devize, mănuşi şi atîtea alte lucruri. O rugă pe Ottilia să-i dăruiască ceva din ele. Aceasta refuză dar deschise îndată sertarul unui scrin şi o lăsă pe copilă să aleagă. Fata întinse mîna pe cît de iute, pe atît de stîngaci, apoi porni în grabă cu prada pentru a vesti şi a arăta celorlalţi slujitori norocul ce dăduse peste ea.

În cele din urmă, Ottilia izbuti să rînduiască cu îngrijire totul; deschise după aceea o despărțitură secretă aflată în capac. Acolo ascunse mici bilete și scrisori ale lui Eduard, felurite flori, uscate, amintiri ale plimbărilor de altădată, o șuviță de păr a iubitului ei și cîte altele. Mai adăugă un lucru — era portretul tatălui ei — și încuie totul, după care își atîrnă din nou în piept gingașa cheie, prinsă de lănțișorul de aur petrecut în jurul gîtului.

Multe speranțe se treziseră între timp în inimile prietenilor. Charlotte era convinsă că Ottilia va începe din nou să vorbească în ziua amintită, căci ea arătase pînă atunci un zel tainic, un fel de împăcare senină cu sine, un zîmbet ca al celui care ascunde unor ființe iubite ceva bun și îmbucurător. Nimeni nu știa că Ottilia petrecea multe ceasuri într-o stare de mare slăbiciune, pe care n-o învingea decît prin forța ei sufletească, în clipele cînd apărea.

În această vreme, Mittler sosise mai des și rămase mai mult timp decît de obicei. Acest bărbat tenace știa prea bine că nu există decît un moment precis de care trebuia profitat. El interpreta în favoarea sa tăcerea Ottiliei ca și refuzul ei. Nu se făcuse pînă atunci nici un demers pentru divorțul soților; și Mittler spera să stabilească în vreun alt chip mulțumitor soarta minunatei fete; asculta, făcea concesii, dădea de înțeles și, în felul lui, avea o atitudine destul de chibzuită.

Totuși, nu putea niciodată rezista, de îndată ce se oferea ocazia, tentației de a-și expune judecățile asupra unor subiecte cărora le atribuia o mare însemnătate. Trăia mult timp închis în sine dar, cînd se afla printre alții, urmărea, de obicei, doar să-și exercite activitatea. Din clipa în care așa cum am văzut adesea, șuvoiul vorbelor sale se dezlănțuia în fața prietenilor, el continua să se rostogolească fără cruțare, rănind sau tămăduind, folosind sau adunînd, după împrejurări.

În seara din ajunul aniversării lui Eduard, Charlotte și maiorul ședeau împreună așteptîndu-l pe Eduard, care ieșise călare; Mittler măsura încăperea dintr-un capăt într-altul; Ottilia rămăsese în camera ei, întinzîndu-și găteala de a doua zi și dînd unele indicații slujnicuței ei, care o înțelegea pe deplin și urma cu dibăcie poruncile ei mute.

Mittler tocmai ajunsese la una din temele sale favorite. Îi plăcea să afirme că, atît în educarea copiilor cît și în cîr-

muirea popoarelor, nimic nu e mai nedibaci și mai barbar decît interdicțiile, decît legile şi ordonanțele prohibitive.

— Omul e activ din fire, spuse el, și dacă te pricepi să-i poruncești, el se repede de îndată, acționează și execută. În ce mă privește, prefer să tolerez în jurul meu greşeli şi cusururi pînă ce sînt în măsură să impun virtutea opusă, decît să înlătur un cusur și să nu văd nimic potrivit de pus în locul lui. Omul face cu dragă inimă ce e bun și util, numai să ajungă pînă acolo; o face ca să aibă ceva de făcut și nu meditează mai mult asupra acestei acțiuni decît asupra neroziilor de care se apucă din trîndăvie sau plictiseală. Cît mă supără de multe ori să aud cum, la catehizare, copiii sînt puși să repete cele zece porunci! Cea de-a patra mai e o prescripţie cît de cît drăguță și rezonabilă: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta". Dacă ei își întipăresc bine în minte acest lucru, au prilej toată ziua să-l aplice. Cît despre a cincea, ce putem spune? „Să nu ucizi". Ca și cum vreun om oarecare ar avea cea mai mică poftă să-l ucidă pe celălalt! Urăști pe unul, te mînii, îți ieși din fire și, ca urmare a acestui fapt şi a multor altora, se poate prea bine întîmpla ca, accidental să ucizi un om. Dar nu e o concepție barbară să interzici copiilor a face moarte de om? Dacă s-ar spune: „Îngrijește-te de viața aproapelui, înlătură ceea ce-i poate dăuna, salvează-i cu riscul vieții tale; dacă-l păgubești, gîndește-te că te păgubești pe tine" — iată porunci ce-și au locul în popoarele civilizate, rezonabile, dar care, în catehizare, abia dacă apar în chip umil printre răspunsurile la întrebări. Cît despre a șasea, o găsesc cu adevărat dezgustătoare. Cum? Să atragi curiozitatea copiilor, care bănuiesc ei dinainte cîte ceva, asupra unor primejdioase mistere, să le îndrepți închipuirea spre imagini și reprezentări stranii, care apropie cu de-a sila tocmai ceea ce vrem să depărtăm? Ar fi mult mai bine ca asemenea fapte vinovate să fie pedepsite după bunul său plac de un tribunal secret, decît să fie lăsate a deveni obiectul trăncănelilor în fața bisericii și a comunității.

În clipa aceea Ottilia intră.

— „Să nu săvîrșiți adulter", continuă Mittler. Ce grosolănie, ce indecență! N-ar suna cu totul astfel dacă s-ar spune: „Să respecți legătura conjugală; acolo unde vei vedea doi soţi ce se iubesc, să te bucuri de aceasta și să iei parte la fericirea lor ca la aceea dăruită de o zi frumoasă. Dacă vreo tulburare s-ar isca în legătura dintre ei, să te străduieşti a o

înlătura; să cauți a-i împăciui, a-i domoli, să le lămurești foloasele ce și le aduc unul altuia, cu o nobilă dezinteresare să contribui la binele celorlalți, făcîndu-i să simtă ce fericire izvorăște din orice datorie și îndeosebi din aceea care unește în chip de nedespărțit soțul și soția".

Charlotte ședea ca pe ghimpi și situația era cu atît mai neliniștitoare pentru ea, cu cît era convinsă că Mittler nu-și dădea seama ce spunea și unde vorbea; și, înainte de a-l putea întrerupe, o și văzu pe Ottilia, care se schimbase la față, ieșind din cameră.

— Ne vei scuti, cred, de cea de-a șaptea, spuse Charlotte cu un zîmbet forțat.

— De toate cîte rămîn, replică Mittler, numai s-o salvez pe aceea pe care se întemeiază celelalte.

Dînd buzna cu un țipăt înfiorător, Nanny strigă:

— Moare! Domnișoara moare! Veniți! Veniți!

Cînd Ottilia se întorsese, clătinîndu-se, în camera ei, găteala pentru a doua zi era întinsă toată pe cîteva scaune și slujnicuța, care se plimba încoace și încolo privind și admirînd fiecare lucru, exclamă jubilînd:

— Priviți-o, iubită domnișoară, e o găteală de mireasă cu totul vrednică de dumneavoastră.

Ottilia auzi aceste cuvinte și se prăbuși pe sofa. Nanny își vede stăpîna pălind, înțepenind: aleargă la Charlotte, ea vine. Medicul casei sosește în grabă; i se pare că e vorba doar de o istovire. Cere să se aducă puțină supă de carne: Ottilia o refuză cu oroare, ba e aproape apucată de convulsiuni cînd i se apropie ceașca de gură. El întrebă repede și cu toată seriozitatea, cum îi cere împrejurarea, ce a mîncat Ottilia în ziua aceea. Slujnica șovăie: el își repetă întrebarea, fata mărturisește că Ottilia nu s-a atins de nimic.

Nanny îi pare mai înfricoșată decît ar fi firesc. El o trage cu sine într-o odaie alăturată. Charlotte îi urmează; fata cade în genunchi; mărturisește că de multă vreme Ottilia nu mănîncă aproape nimic. La stăruința Ottiliei, a consumat ea mîncărurile în locul acesteia; ascunsese faptul din cauza gesturilor rugătoare și amenințătoare ale stăpînei ei, și de asemenea — adăugă ea cu ingenuitate — din cauză că aceste mese prea îi plăcuseră mult.

Maiorul și cu Mittler veniră și ei. O găsiră pe Charlotte ocupată alături de medic. Palida, divina copilă ședea, conștientă pe cît se părea, în colțul sofalei. E rugată să se culce; ea refuză, dar face semn cu mîna să i se aducă cufărașul. Își

așază picioarele pe el aflîndu-și o poziție comodă, pe jumătate culcată. Pare a voi să-și ia rămas bun, gesturile ei exprimă celor din jur cel mai duios atașament, iubire, recunoștință, căință și cel mai cald adio.

Eduard, care descalecă, află ce se petrece, aleargă în cameră, se aruncă lîngă Ottilia, îi apucă mîna și o scaldă, mut, în lacrimi. Rămîne multă vreme așa. În sfîrșit exclamă:

— Să nu-ți mai aud oare glasul? N-ai să revii la viață cu o vorbă pentru mine? Fie! Te voi urma pe celălalt tărîm: vom vorbi acolo în alt grai.

Ea îi strînge mîna cu putere, își îndreaptă spre el privirea plină de viață și de iubire, și, după un suspin adînc, după o cerească mișcare mută a buzelor:

— Promite-mi că vei trăi! exclamă ea, cu un efort plin de grație și tandrețe, dar cade îndată pe spate.

— Ți-o promit! strigă el spre dînsa, dar, de fapt, numai pe urmele ei, căci ea se și despărțise de această lume.

După o noapte de lacrimi, grija de a înmormînta scumpele rămășițe căzu în sarcina Charlottei. Maiorul și cu Mittler o asistau. Starea lui Eduard era de plîns. De îndată ce fu în stare să iasă puțin din deznădejdea lui și își reveni oarecum în fire, el ceru insistent ca Ottilia să nu fie scoasă din castel, să fie vegheată, îngrijită, privită ca o ființă vie: căci nu era moartă, nu putea fi moartă. I se îndeplini voința, cel puțin în sensul că se evită ceea ce interzisese el. Nu cerea s-o vadă.

O altă spaimă îi cuprinse pe prieteni, o altă grijă îi preocupă. Nanny, pe care medicul o certase cu asprime, o silise prin amenințări să facă mărturisiri și, după aceste mărturisiri, o copleșise de mustrări, fugise. După îndelungi căutări ea fu regăsită; părea că-și ieșise din fire. Părinții ei o luară acasă. Cel mai blînd tratament păru fără efect; fu nevoie să fie închisă, căci amenința să fugă din nou.

Treptat, cei din jur reușiră să-l smulgă pe Eduard din cea mai adîncă deznădejde, dar numai spre nenorocirea lui: căci acum înțelese limpede, dobîndi certitudinea că pierduse pentru totdeauna fericirea vieții sale. Cei din casă încercară să-i demonstreze că, înmormîntată în acea capelă, Ottilia va rămîne încă printre cei vii și nu va fi lipsită de un lăcaș prietenos și liniștit. Consimțămîntul lui fu greu de obținut; și numai sub condiția ca ea să fie dusă la capelă într-un sicriu deschis, ca, în criptă, să nu fie, în orice caz, acoperită

decît cu un capac de sticlă şi ca o candelă să ardă veşnic la căpătîiul ei, el acceptă în cele din urmă şi păru resemnat la toate.

Gingaşul trup fu înveşmîntat cu găteala pe care ea însăşi şi-o pregătise; i se puse pe cap o cunună de flori de aster, care străluceau misterios ca nişte stele funebre. Pentru a decora coşciugul, biserica şi capela, toate grădinile fură despuiate de podoaba lor. Zăceau pustiite ca şi cum iarna ar fi stîrpit toată bucuria de pe răzoare. În zorii zilei, ea fu dusă din castel în sicriul deschis, şi soarele ce răsărea îmbujoră din nou divinul obraz. Lumea se înghesuia lîngă cei ce purtau sicriul, nimeni nu voia să păşească înainte, nimeni nu voia să-l urmeze; toţi doreau s-o înconjure, să se bucure încă o dată de prezenţa ei. Tineri, bărbaţi, femei, nimeni nu rămînea insensibil. Nemîngîiate erau fetele, care îi resimţeau cel mai mult pierderea.

Nanny lipsea. Fusese reţinută sau, mai degrabă, i se ascunsese ziua şi ora înmormîntării. Era păzită, la părinţii ei, într-o cameră ce dădea spre grădină. Cînd însă auzi clopotele sunînd, ea îşi dădu seama într-o clipită ce se petrecea: şi cum cea care o păzea, curioasă de a vedea cortegiul, o părăsi, ea scăpă pe fereastră într-un gang şi, găsind toate uşile încuiate, se sui în pod.

Cortegiul tocmai străbătea satul în mers legănat pe drumul curat şi presărat cu flori. Nanny o văzu de sus pe stăpîna ei mai desluşit, mai deplin şi sub o înfăţişare mai frumoasă decît o vedeau toţi cei ce urmau cortegiul. Supranaturală, purtată parcă pe nori sau pe valuri, ea părea să-i facă semn slujnicei sale, şi aceasta, tulburată, ameţită, se prăbuşi.

Mulţimea se împrăştie în toate părţile cu un urlet înfiorător. Din cauza îmbulzelii şi învălmăşelii, purtătorii fură nevoiţi a aşeza jos sicriul. Copila zăcea foarte aproape de el; părea să aibă toate membrele sfărîmate. Fu ridicată şi, din întîmplare sau dintr-o hotărîre deosebită a providenţei rezemată peste cadavru; părea să tindă chiar cu ultimul rest de viaţă să ajungă pînă la iubita ei stăpînă. Dar de-abia atinseră membrele ei inerte veşmîntul Ottiliei, iar degetele ei fără putere mîinile înpreunate ale acesteia, că fata sări în sus, îşi ridică întîi braţele şi ochii spre cer, apoi căzu în genunchi în faţa sicriului, cu privirea aţintită asupra stăpînei ei, într-un extaz pios.

În cele din urmă, se ridică brusc, parcă iluminată, şi strigă, cu o sfîntă bucurie:

— Da, m-a iertat! Ceea ce nici un om, ceea ce eu însumi nu-mi puteam ierta îmi iartă Dumnezeu prin privirea, prin mişcarea, prin gura ei. Acum odihneşte iarăşi în linişte şi pace; dar aţi văzut cum s-a ridicat şi m-a binecuvîntat cu mîinile întinse, ce prietenos m-a privit! Aţi auzit cu toţii, sînteţi martori că mi-a spus: „Eşti iertată!" Nu mai sînt o ucigaşă printre voi; ea m-a iertat, Dumnezeu m-a iertat şi nimeni nu mai poate să mi aducă vreo învinuire.

Mulţimea stătea îngrămădită în jurul ei; toţi erau uimiţi, ascultau, se uitau cînd într-o parte cînd într-alta, şi nimeni nu ştia ce să facă.

— Duceţi-o acum la locul de odihnă! spuse fata; a făcut şi a suferit ce i-a fost scris şi nu mai poate sălăşlui printre noi.

Cortegiul funebru îşi reluă drumul. Nanny îl urma cea dintîi; şi astfel se ajunse la biserică.

Acum racla Ottiliei se găsea în capelă, la căpătîiul ei, sicriul pruncului, la picioare, sipetul aşezat într-o cutie de stejar masiv. Purtaseră de grijă să tocmească o femeie, pentru pază, ca să vegheze în primele zile lîngă trupul neînsufleţit, care zăcea cu un farmec nespus sub capacul de sticlă. Dar Nanny nu se lăsă împiedicată de a îndeplini acest serviciu; voia să rămînă singură, fără tovarăşă, şi să îngrijească plină de rîvnă candela ce ardea pentru prima oară. Ea ceru acest lucru cu atîta ardoare şi îndărătnicie, încît el îi fu lăsat în seamă pentru a preveni o boală sufletească mai gravă, care ar fi fost de temut.

Dar nu rămase multă vreme singură: căci, pe înnoptat, cînd lumina difuză care era acum singura stăpînă, răspîndea o lucire mai vie, uşa se deschise şi arhitectul intră în capelă, ai cărei pereţi împodobiţi cu pietate îi apărură, în această blîndă licărire, mai vechi şi mai plini de mister decît ar fi putut crede vreodată.

Nanny şedea de o parte a sicriului. Îl recunoscu de îndată; dar, în tăcere, îi arătă pe stăpîna ei moartă. El stătu de cealaltă parte, în tinereasca lui putere şi graţie, nebizuindu-se decît pe propriile forţe, nemişcat, recules, cu braţele lăsate în jos, frîngîndu-şi mîinile de milă, cu fruntea şi privirea plecate asupra prietenei neînsufleţite.

Mai stătuse o dată aşa, în faţa lui Belizarie.[56] Fără să vrea, luă aceeaşi atitudine: şi cît de naturală fu ea şi de astă dată!

Aici, de asemenea, o ființă de neprețuită demnitate se prăbușise din înaltul ei; și dacă, în primul caz, un bărbat era acela care deplîngea pierderea fără leac a vitejiei, a înțelepciunii, a puterii, a rangului și a averii, dacă acolo însușiri ce nu pot lipsi în momente hotărîtoare națiunii, prințului, nu fuseseră prețuite, ci dimpotrivă, repudiate și proscrise, aici tot atîtea alte virtuți, calme, pe care natura abia le scosese la iveală din bogatele ei adîncimi, fuseseră repede nimicite din nou de mîna ei nepăsătoare; virtuți rare, frumoase, generoase, a căror pașnică înrîurire lumea, lipsită de ele, o primește oricînd cu nesfîrșită încîntare și a căror pierdere o deplînge cu nostalgică durere.

Tînărul tăcu, o vreme tăcu și fata; dar cînd ea văzu lacrimile curgîndu-i neîncetat din ochi, cînd jalea păru să topească toată ființa lui, ea îi grăi cu atîta adevăr și putere, cu atîta bunăvoință și siguranță, încît el, uimit de șuvoiul cuvintelor ei, izbuti să-și revină, iar frumoasa lui prietenă i se ivi în fața ochilor vie, hălăduind într-un ținut superior. Lacrimile i se uscară, durerea i se alină; îngenunchind, el își luă rămas bun de la Ottilia, se despărți cu o călduroasă strîngere de mînă de Nanny și încă în aceeași noapte părăsi călare locul, fără să mai fi văzut pe nimeni.

Felcerul rămăsese peste noapte, fără știrea fetei, în biserică, și, mergînd dimineața s-o vadă, o găsi senină și plină de curaj. Era pregătit pentru tot soiul de divagații; se aștepta s-o audă povestind despre convorbiri nocturne cu Ottilia și despre alte năluciri de acest fel; era însă naturală, liniștită și pe deplin conștientă. Își aducea perfect aminte de trecut, de fiecare situație în toate amănuntele și nimic din ce spunea nu ieșea din făgașul adevărului și al realității, afară de întîmplarea de la înmormîntare pe care o repeta adesea cu bucurie: cum Ottilia se redeșteptase, o binecuvîntase, o iertase, liniștind-o astfel pentru totdeauna.

Starea Ottiliei, aducînd mai mult cu somnul decît cu moartea, persistenta ei frumusețe atrăgeau multă lume. Oamenii din sat și din jur veneau s-o mai vadă și fiecare era dornic să audă din gura slujnicuței povestea de necrezut: unii ca să rîdă de ea, cei mai mulți ca să se îndoiască și cîțiva ca să-i dea crezare.

Orice nevoie care nu poate găsi împlinire reală silește la credință. Nanny, zdrobită sub ochii tuturora, fusese vindecată prin atingerea trupului sfințit: de ce n-ar avea parte și

alții de o fericire asemănătoare? Mame drăgăstoase aduseră, mai întîi pe ascuns, copiii lor atinși de vreo boală și crezură că observă o bruscă îndreptare. Încrederea se înmulți; și pînă la urmă nimeni nu era prea bătrîn sau prea slab încît să nu caute în acest loc o înviorare sau alinare. Afluența crescu, ceea ce impuse închiderea capelei şi, afară de orele serviciului divin, chiar a bisericii.

Eduard nu îndrăznea să se apropie din nou de cea decedată. Trăia într-o stare de lîncezeală, părea să nu mai aibă lacrimi, să nu mai fie capabil de vreo durere. Pe zi ce trece, ia parte mai puțin la conversație, se atinge tot mai puțin de mîncare și de băutură. Numai sorbind din cupa, care, ce-i drept, n-a fost pentru el un bun profet, pare să mai găsească, o oarecare alinare. Tot îi mai place să contemple inițialele împletite, și privirea lui, pe jumătate gravă, pe jumătate surîzătoare, pare să arate că mai speră și acum într-o reunire. Şi, precum pe cel fericit orice împrejurare neînsemnată pare să-l favorizeze, orice hazard să-l tragă după sine, tot astfel întîmplările cele mai mărunte par să se unească bucuros pentru a-l răni, a-l nimici pe cel nefericit. Căci într-o zi cînd Eduard duse la gură paharul iubit, el îl depărtă din nou cu spaimă: era și nu era același; îi lipsea un mic semn de recunoaștere. Valetul luat din scurt e nevoit a mărturisi că paharul autentic s-a spart de curînd și că un altul asemănător, datînd tot din vremea tinereții lui Eduard, i-a fost substituit, Eduard nu se poate mînia, soarta i-a fost rostită prin faptă; de ce l-ar emoționa simbolul? Și totuși îl apasă greu. Din acel moment pare a-i fi silă de orice băutură; el pare a se abține cu bună știință să mănînce, să vorbească.

Dar, din timp în timp îl cuprinde o neliniște. Cere iarăși puțină hrană, începe iarăși să vorbească.

— Ah, spuse el o dată maiorului, care lipsea rareori de lîngă el, cît sînt de nenorocit! Toate sforțările mele rămîn veșnic o imitație, o falsă strădanie! Ceea ce a însemnat pentru ea fericire, devine pentru mine chin; și totuși, de dragul acestei fericiri sînt nevoit să iau asupra mea acest chin. Trebuie s-o urmez, s-o urmez pe acest drum; dar natura mea mă împiedică, tot astfel ca și făgăduiala dată. Este o sarcină cumplită să imiți inimitabilul. Simt bine, dragul meu, e nevoie de geniu pentru orice, chiar şi pentru martiriu.

Față de această situație deznădăjduită, la ce bun să amintim eforturile de tot felul depuse o bucată de vreme de cei din jurul lui Eduard: soția, prietenul, medicul. În cele din

urmă fu găsit mort. Mittler făcu cel dintîi această tristă descoperire. El chemă medicul și, cu stăpînirea de sine obișnuită, observă toate împrejurările în care fusese găsit defunctul. Charlotte veni în grabă: bănuiala unei sinucideri se trezi în ea; voi să se acuze pe sine, să-i acuze pe ceilalți de o neatenție de neiertat. Dar medicul, pe temeiuri naturale, și Mittler, pe temeiuri morale, știură s-o convingă curînd de contrariul. În chip foarte vădit, Eduard fusese ajuns subit de sfîrșitul său. Într-un moment de liniște, el întinsese în fața lui, scoțîndu-le dintr-o casetă, dintr-un portofoliu, lucrurile ce-i rămăseseră de pe urma Ottiliei și pe care obișnuise pînă atunci să le ascundă cu grijă; o șuviță de păr, flori culese în clipe de fericire, toate biletele ce i le scrisese ea, începînd cu acela pe care soția lui i-l înmînase cu o atitudine degajată, atît de plină de presimțiri. Era cu neputință ca toate acestea să fi fost cu voia lui expuse unei descoperiri întîmplătoare. Acum și această inimă, pradă pînă de curînd unei zbucium fără de margini, amuțise pentru totdeauna într-o liniște netulburată, și întrucît el adormise gîndindu-se la o sfîntă, putea desigur să fie socotit preafericit. Charlotte îi dădu locul lui alături de Ottilia și ceru ca nimeni să numai fie depus în această criptă. Sub această condiție, ea făcu danii însemnate pentru biserică și pentru școală, pentru preot și pentru institutor.

Astfel iubiții odihnesc unul lîngă altul. Pacea plutește deasupra locașului lor; chipuri gemene de îngeri coboară spre ei, de pe boltă, privirile lor senine; și ce fericită va fi clipa cînd o dată se vor redeștepta împreună!

[1] După cum menționează Ch. H. Weisse în *Kleine Schriften zur Ästhetik und zur ästhetischen Kritik*, Leipzig, 1867, amenajarea parcului redă experiența dobîndită de Goethe cu prilejul lucrărilor efectuate în grădinile castelului princiar Wilhelmstal, din apropierea orașului Eisenach. E de la sine înțeles că scriitorul n-a păstrat decît unele elemente relevante, fără să urmărească o redare exactă. Dar arta de a concepe și realiza o grădină l-a preocupat din copilărie și la Weimar el și-a putut pune în aplicare cunoștințele.

[2] Încă de la începutul romanului scriitorul introduce elemente ale motivului morții. Eduard nu trece cu plăcere prin cimitir, mărturisește chiar Charlottei reținerea sa (cap. II), iar ceva mai tîrziu Mittler refuză să scurteze drumul prin locurile unde odihnesc osemintele celor plecați dintre vii. În cap. IV se vorbește despre felul cum pot fi salvați oamenii de la înec, ceea ce pregătește psihologic pe cititor în vederea întîmplării de la stăvilar, unde căpitanul salvează un băiat de la moarte. În partea a doua a romanului elemente ce țin de expiere dobîndesc pregnanță în primele trei capitole: cimitirul, capela și îngrijirea mormintelor ocupă spațiul preponderent în canavaua narațiunii. Același motiv este valorificat în episodul din partea a doua (cap. IV): Luciane interpretează pe regina Cariei într-un „tablou vivant", în al cărui fundal se zărește mormîntul regelui Mausolos și urna acestuia. Motivul morții atinge un punct culminant în povestirea intercalată în roman sub titlul *Ciudații copii ai unor vecini* (partea a doua, cap. X) și mai cu seamă în moartea copilului (partea a doua, cap. XIII) și a Ottiliei (partea a doua cap. XVIII).

[3] Convingerea că femeia îmbătrînește mai repede decît bărbatul este prezentă și în versurile de încheiere ale elegiei *Revederea (Das Wiedersehen)*. Aici convingerea este exprimată chiar de o femeie.

[4] În limba germană *Mittler* înseamnă mijlocitor. Goethe explică în text valența simbolică conferită conținutului concret al substantivului comun, folosit ca nume propriu. În privința onomasticii este semnificativ că autorul folosește în roman în afara lui Mittler doar prenume: Eduard, Charlotte, Otto, Ottilie, Luciane, Nanny, ceea ce corespunde specificului unei enclave, ai cărei membri trăiesc dominați de legi nescrise.

[5] Scriitorul atribuie platanilor o funcție simbolică. Întîmplător, în tinerețea sa Eduard îi plantase chiar în ziua și anul nașterii Ottiliei (partea întîi cap. XIV) și ei dăinuiesc doar atîta timp cît ea trăiește. Sînt amintiți încă în partea întîi (cap. IX și XII); în partea a doua drumul preferat al Ottiliei duce spre platani (cap. X), iar mai tîrziu (cap. XIII), barca se îndreaptă tot spre ei. Soarta lui Eduard și a Ottiliei pare să fie legată de acești frumoși arbori, a căror funcție simbolică e menită să reprezinte relația dintre viață și moarte.

[6] Cazul la care se referă Eduard este precizat în partea a doua, la începutul capitolului al XI-lea al romanului. Istoria propriu zisă este inclusă în nuvela intercalată în capitolul zece sub titlul: „Ciudaţii copii ai unor vecini" pp. 398-404.

[7] Intoleranţa lui Eduard faţă de cei ce vor să i se uite în carte atunci cînd într-un cerc intim citeşte cu voce tare este justificată de autor în rîndurile ce urmează (p.254). Nici măcar Charlotte nu-şi poate permite să treacă peste această ciudăţenie a soţului ei fără a fi admonestată. Goethe foloseşte prilejul pentru a arăta că Eduard se comportă cu totul diferit faţă de Ottilia. Căci ei îi dă voie să facă ceea ce interzice altora (partea întîi cap. VIII). Motivul culminează spre sfîrşitul romanului (partea a doua cap. XVII): amîndoi sînt împreună şi Eduard nu se poate concentra asupra textului ce-l citeşte pentru că Ottilia *nu* i se uită în carte. Este una dintre modalităţile folosite de autor pentru a sugera modificările sufleteşti provocate de sentimentele lui Eduard faţă de Ottilia.

[8] Noţiunea de „afinităţi elective", pronunţată pentru prima oară de Charlotte, răsună ca un fin acord, preludînd tema centrală; totodată cititorul realizează legătura cu titlul romanului.

[9] Goethe foloseşte termenul *Naturwesen* (fiinţe naturale, fiinţe ale naturii) conform unui animism subiacent fenomenelor elementare, fără îndoială o reminiscenţă spinozistă şi o apropiere de filosofia naturii a lui Schelling. Traducătorul s-a decis în transpunere pentru termenul de substanţe ale naturii, îngustînd oarecum sfera noţiunii.

[10] În chimia modernă „valenţe combinatorii".

[11] Charlotte se referă la toate ştiinţele care se ocupă cu explicarea fenomenelor naturale; chimia ca disciplină bine definită se constituie mai tîrziu.

[12] Noţiunea folosită de Charlotte sugerează în acest moment al discuţiei o idee fundamentală a romanului: că omul e mai mult decît o „fiinţă a naturii" şi-şi poate păstra în sensul imperativului kantian libertatea morală în acţiunile sale.

[13] Gipsul devine refractar dacă e supus unor temperaturi foarte înalte sau dacă stă mult la aer. În aceste condiţii îşi pierde capacitatea de a se combina, se „trezeşte".

[14] Această atitudine irezistibilă a Ottiliei e un motiv pe care Goethe îl foloseşte şi în partea a doua a romanului (cap. XVI), în clipa în care Eduard o roagă să citească scrisoarea.

[15] Încă din antichitate i se atribuia smaragdului însuşirea de a vindeca boli. Dar deoarece pe atunci toate pietrele preţioase şi semipreţioase verzi erau denumite „smaragde" aici este vorba doar de efectul binefăcător al culorii verzi asupra văzului. Şi în partea didactică din *Schiţa unei optici (Entwurf einer Farbenlehre)*, Goethe vorbeşte despre „reala satisfacţie" produsă ochiului de culoarea verde.

[16] Motivul cerşetorului mai apare în partea întîi a romanului (cap. XV şi XVI).

[17] De obicei Goethe nu recurge la astfel de motivări, ci intercalează versuri. În acest caz preferă însă să nu întrerupă fluxul epic prin intermezzo-uri lirice versificate.

[18] Motivul cupei de cristal, pe care sînt gravate inițialele E și O are o funcție simbolică. În anumite momente ale desfășurării acțiunii el este reluat în partea I (cap. XVIII), apoi în partea a doua (cap. XII și XVIII), mereu legat de soarta celor doi ce se iubesc, sugerînd cînd speranța în împlinirea dragostei, cînd deznădejdea sau nenorocul. Goethe urmărește o oarecare simetrie a distribuirii acestui laitmotiv (în partea întîi cap. IX și XVIII, în partea a doua cap. XII și XVIII).

[19] Scriitorul dramatic Zacharias Werner (1768—1823) folosise acest obicei al polonezilor într-una din tragediile sale (actul II scena 2) *Cruce la Marea Baltică (Kreuz an der Ostsee)*. Este probabil ca în 1808, cu prilejul unei călătorii la Weimar, cînd s-a întîlnit și cu Goethe să-i fi relatat despre această uzanță.

[20] Referire la *Vechiul Testament. Numerii. A patra carte a lui Moise*, cap. 13, versetul 34: „Acolo am văzut și noi uriașii, pe fiii lui Enac, din neamul uriașilor"; de asemenea în „*A cincea carte a lui Moise*", cap. I, vers. 28—29 „...cetățile de acolo sînt mari și cer întărituri pînă la cer; și am mai văzut acolo și pe fiii lui Enac".

[21] „Cufărașul de marochin", de fapt o casetă, reapare la sfîrșitul cap. XV și în cap. XVIII; apoi în partea a doua, către sfîrșitul cap. XV, la începutul cap. al XVIII-lea, de asemeni în același capitol, scurt timp înainte de moartea Ottiliei și este pus la picioarele ei în coșciug; este un laitmotiv cu funcția de a ilustra stările sufletești ale Ottiliei; apare încadrat de dorința lui Eduard de a-i oferi un dar cît mai frumos cu prilejul zilei de naștere, iar spre sfîrșit, de dorința ei neexprimată nemijlocit de a-l păstra lîngă ea drept materializare a dragostei și dincolo de viață.

[22] Situația amintește de caseta cu bijuterii pe care Faust o pune în dulapul Margaretei (partea I, scena „Seară"). Motivul e valorificat și în alt mod în piesa *Fiica naturală (Die natürliche Tochter*, actul II, scena a V-a).

[23] Charlotte exprimă aici foarte discret ceea ce-i va comunica mai tîrziu lui Eduard într-o scrisoare: că așteaptă un copil. Dar el nu înțelege aluzia.

[24] Goethe se referă la vestitele pepiniere ale călugărilor cartusieni de la Paris și de la Vauvert, în sudul Franței.

[25] Este vorba de florile de toamnă numite „ochiul boului", sau floarea de aster (callistephus chinensis), unul dintre motivele pline de semnificație ale romanului, motivul apare doar în partea a doua: astfel la sfîrșitul cap. al III-lea, în al IX-lea înainte de *Din jurnalul Ottiliei*, la sfîrșitul cap. al XVII-lea, și în cap. al XVIII-lea Ottiliei moarte i se pune pe cap o cunună din aceste flori, simbol al dragostei nefericite, căreia nu-i este dată împlinirea;

[26] E vorba de Homer; rîndurile următoare sînt o referire la prima bucată din opera *Laokoon* de G.E. Lessing. În limba elină: „αγαθοι αριθακρνες'ανθες".

[27] Pereche cunoscută din mitologia elină, simbol al dragostei și înțelegerii în spațiul idilic al vieții patriarhale. Potențarea artistică maximă a acestui motiv preferat al lui Goethe o întîlnim la începutul actului al V-lea din partea a doua a operei *Faust*.

[28] S-ar putea ca întreaga discuție să fie provocată de interdicția dată de Napoleon de a îngropa morții în biserică. Dispoziția s-a aplicat nu numai în Franța, ci și în landurile renane.

[29] Goethe se referă la stilul gotic pe care-l considera german, după cum reiese din lucrarea sa *Despre arhitectura germană* (1773) scrisă sub impresia covîrșitoare pe care i-a făcut-o catedrala din Strassbourg.

[30] Monede vechi, de argint, bătute doar pe o față, erau răspîndite, începînd din sec. al XII-lea, mai cu seamă în Germania.

[31] O. Walzel consideră că pornind de la acest pasaj s-a încetățenit comparația „trece ca un fir roșu prin...", iar Riemer relatează în *Mitteilungen über Goethe* că medicul englez John Forbes, care se afla în 1813 cu flota engleză în portul Hamburg, i-a trimis lui Goethe, după ce a citit pasajul respectiv, o bucată din cordajul vasului pe care se afla.

[32] Amintește ca un ecou întîrziat de cuvintele pictorului Conti în tragedia lui Lessing intitulată *Emilia Galotti* (actul I, scena 4): „Pe drumul lung de la ochi la mînă și apoi la pensulă se pierd atîtea...".

[33] Vezi nota nr. 2 la *Basmul (Das Märchen)*.

[34] Referire la titlul unei feerii *(Ondina rîului Saale, Die Saalnixe)* prelucrată de cumnatul lui Goethe, Christian August Vulpius, după piesa lui Karl Friedrich Henster *Știma Dunării (Das Donauweibchen*, 1792), pentru teatrul din Weimar.

[35] Regina Cariei, soția regelui Mausolus (pe la 350 î.e.n.).

[36] Motivul văduvei necredincioase apare mai întîi în *Satyriconul* lui Petroniu, apoi în *Măgarul de aur* al lui Apuleius. Retrasă în cavoul soțului ei de curînd decedat cu intenția de a muri alături de el, matroana din Efes atrage prin gemetele ei un soldat care păzea, prin apropiere, trupul unui spînzurat; în timp ce se lasă sedusă, corpul spînzuratului este furat; pentru a-l scăpa de pedeapsă pe soldat, matroana îi cedează cadavrul soțului spre a-l substitui. Lafontaine a reluat motivul în *Contes et nouvelles* iar Adalbert von Chamisso l-a valorificat în *Cîntecul despre credința femeii (Lied von der Weibertreue)*.

[37] Tineri francezi din epoca Directoratului care, printre accesoriile lor vestimentare excentrice purtau și pălării mari, cu borul larg numite *incroyables*.

[38] Tapiserie țesută la un război dispus în plan vertical.

[39] Moda de a reprezenta pe scenă tablouri celebre pornise de la Viena; la Weimar este adoptată abia din 1813. Introducerea în roman a acestui procedeu mimico-plastic a dat naștere unei întrebări tulburătoare, cu care Goethe a fost confruntat după apariția *Afinităților elective*: dacă fuziunea dintre arta penelului și mimică este posibilă și valabilă nu se desființează astfel însăși esența picturii?

[40] General bizantin (505—565), originar din Tracia, care a învins pe vandali și pe ostrogoți și a inclus imperiului bizantin, sub Iustinian, teritoriile Africii de nord și Italiei. Legenda susține că după căderea în dizgrație ar fi ajuns cerșetor. Goethe atribuie numelui funcție de motiv: în prima parte a romanului, arhitectul joacă rolul unui soldat, care mișcat de soarta tristă a cunoscutului general, îl privește compătimitor (cap. II); în partea a doua arhitectul apare în aceeași ipostază ce exprimă venerație și durere deznădăjduită lîngă sicriul Ottiliei (cap. XVIII)

[41] Lucrările pictorului flamand Anton Van Dyck (1599—1641) îi erau cunoscute lui Goethe din gravuri făcute după ele. În cazul de față este vorba de *Obolul lui Belizarie* pictat și păstrat în Anglia, unde Van Dyck fusese pictorul curții.

[42] Nicolas Poussin (1594—1665), pictor și desenator francez, strălucit reprezentat al clasicismului francez din sec. al XVII-lea.

[43] Gerard Terbroch (1617—1681), pictor olandez, după a cărui pictură *L'instruction paternelle*, Johann Georg Wille executase o gravură.

[44] Johann Georg Wille (1715—1808), aquafortist originar din Hessa care a trăit însă mai mult la Paris.

[45] Vă rog, întoarceți! (fr.)

[46] În revista lui Kotzebue „Die Biene" din 1809 (caietul doi, p. 160) este citat următorul fragment din *Scrisorile* domnișoarei de Aïssé (1695—1733), apărute mai întîi în 1787, apoi în 1873: „...qu'il n'y avoit point de héros pour les valets de chambre, et point de pères de l'Eglise parmi les contemporains." Goethe preia și face considerații doar asupra primei părți a citatului: „nimeni nu este erou în ochii valetului său...".

[47] În fr., sculptură complet detașată de fond. Goethe a cunoscut astfel de lucrări în perioada petrecută în Italia.

[48] În celebrul tablou al pictorului renascentist italian Antonio Allegri Corregio (1489—1534) *Noaptea sfîntă* lumina pornește de la pruncul Isus. În perioada studenției sale la Leipzig Goethe a văzut pînza la Galeria din Dresda.

[49] Vesta lucrată de mîinile unei ființe dragi e un motiv valorificat de Goethe în prima ca și în versiunea definitivă a romanului *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister (Wilhelm Meisters Lehrjahre).*

[50] Celebrul naturalist și geograf Alexander von Humboldt (1769—1859) se întorsese în 1804 dintr-o expediție de cinci ani în regiunile tropicale ale Americii. Goethe îl cunoștea și era bun prieten cu fratele mai mare al lui Alexander, filologul, lingvistul și filosoful Wilhelm von Humboldt (1767—1835), întemeietorul Universității din Berlin (1820).

[51] Problemele libertății și determinării acțiunilor umane, ale influenței timpului și mediului asupra omului vor fi reluate și adîncite de Goethe în celebrele versuri „Cuvinte de început. Orfice." *(Urworte. Orphisch.)* Vezi: Goethe. *Opere*, vol. I pp. 267 — 268.

[52] Întregul pasaj ilustrează rolul ambiguu al lui Mittler. Cuvintele acestui om tind să realizeze binele, dar prin consecințe au urmări contrare intențiilor: astfel, în clipa în care, lăsîndu-se în voia elanului oratoric salută copilul ca un mîntuitor, venit pe lume ca să salveze o familie de la destrămare. Viața răstoarnă însă acest patetic și exagerat punct de vedere: bătrînul preot care oficiase botezul moare, iar copilul se îneacă. Pentru cei din jur e ca un fel de avertisment: „Feriți-vă de Mittler." Grete Schaeder relevă forțele demonice incluse în această ciudată figură a cărții.

[53] La curtea din Weimar englezii erau oaspeți stimați și se pare că modelul lui Goethe a fost Charles Gore.

[54] La începutul secolului al XIX-lea încercările de a detecta zăcăminte minerale cu ajutorul pendulului deveniseră frecvente datorită șarlatanului italian Campetti. Se credea că femeile au o sensibilitate deosebită față de asemenea zăcăminte, ceea ce Ottilia o dovedește în

parte. Motivul a fost reluat de Goethe în *Anii de drumeție ai lui Wilhelm Meister* (III, cap. XV), deoarece și Academia de Științe din München începuse în 1806 să facă experiențe în acest domeniu. Schelling îi scria lui Hegel: „Se ia un cub de piatră, metal și aur; se atîrnă cubul de un fir ud, pe care-l ții mereu între degete; deasupra apei și a metalului cubul începe să se rotească descriind o elipsă apoi pendulații care se apropie de mișcări circulare". În roman Ottilia este supusă unei experiențe similare.

[55] Pendantul feminin creat *ad hoc* la cunoscuta statuie a lui Michelangelo Buonarotti (1475—1564) *Il Pensieroso* (Gînditorul).

[56] Vezi notele nr. 40 și 41.

NUVELĂ

Traducere de SEVILLA RĂDUCANU

SCRISĂ la venerabila vîrstă de 74 de ani, *Nuvela (Novelle)** este considerată una dintre lucrările izbutite ale epocii de senectute a poetului. Bogata exegeză goetheană care a relevat valoarea nuvelei cuprinde nume prestigioase: Walzel[1], May[2] Staiger[3], Trunz[4]. Doar Gundolf[5], unul dintre străluciţii interpreţi ai operei lui Goethe, se singularizează printr-o serie de rezerve.

Orice demers de valorizare situează primordial în centrul cercetării locul pe care această creaţie îl ocupă în ampla istorie a evoluţiei nuvelei germane.

Încercări ale autorului de a depăşi tiparul tradiţional[6] sînt anterioare *Nuvelei*. Goethe atrage atenţia asupra caracterului specific prin însuşi

---

* *Bibliografie:* Bernhardt Seuffert: *Teplitz und Goethes „Novelle"*, Weimar 1903; Spiridon Wukadinovic: *Goethes „Novelle"*, Halle 1909; Adolf von Grolmann: *Goethes „Novelle"*. În „Germanisch-romanische Monatsschrift", 9, 1921, pp. 181—187; E. Beutler: *Ursprung und Gehalt von Goethes Novelle*. În „Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte", 16, 1938, pp. 324—352; E. Staiger: *Goethes „Novelle"*. În „Trivium", 1, 1942, pp. 4—30; E. Wäsche: *Honorio und der Löwe*, Säckingen 1947; P. Stöcklein: *Wege zum späten Goethe*, Hamburg 1949, pp. 58—64; H. Praschek: *Zur Entstehungsgeschichte der Novelle von Goethe. Eine Analyse dreier unveröffentlichter Handschriften*. În „Forschungen und Fortschritte", 35, 1961, pp. 302—306; D. W. Schumann: *Mensch und Natur in Goethes Novelle*. În „Dichtung und Deutung", 1961, pp. 131—142; E. Edel: *J.W. Goethes „Novelle"*. În „Wirkendes Wort"; 16, 1966, pp. 256—266; Erika Klüsener: *Novelle*. În „Goethes Erzählmerk". Herausgegeben von Paul Michael Lützeler und James E. Mc Leed, Stuttgart, 1985.

[1] Oskar Walzel: *Novelle. Eineeitung des Herausgebers*. În FA 14, pp. 185—192.

[2] Kurt May: *Goethes Novelle*. În *Form und Bedeutung*. Interpretationen deutscher Dichtung des 18. und 19. Jahrhunderts, Stuttgart 1957, pp. 116—136.

[3] Emil Staiger: *Goethe: „Novelle"*. În *Deutsche Erzählungen von Wieland bie Kafka*, Frankfurt/a.M. 1966, pp. 53—74.

[4] Erich Trunz: *Anmerkungen des Herausgebers zu der „Novelle". Einleitung*. În Ha, 6, pp. 713—737.

[5] Friedrich Gundolf: *Goethe*. Berlin, 1925, pp. 743—745.

[6] Astfel în *Bărbatul de 50 de ani (Der Mann von fünfzig Jahren)*, nuvelă intercalată în romanul *Anii de drumeţie ai lui Wilhelm Meister (Wilhelm Meisters Lehrjahre*, 1821).

titlul generic ales. Opţiunea dezvăluie strădania de a crea un „model". O primă variantă, datînd din 1826, urma să fie denumită *Vînătoarea (Die Jagd)*; apoi, în urma unei discuţii cu Eckermann[7], Goethe îşi schimbă hotărîrea:

„Să o intitulăm *Nuvelă;* căci nuvela nu este nimic altceva decît o *întîmplare nemaiauzită*. Acesta este conţinutul noţiunii, dar multe scrieri publicate sub acest titlu în Germania nu sînt nuvele, ci doar simple povestiri...". Aşadar, dorinţa unei precise delimitări, detaşarea de o tendinţă cvasigenerală.

Într-o scrisoare datînd din 28 februarie 1828 Goethe este întrebat de F. Reichel dacă s-a decis pentru *Nuvela (Die Novelle)* sau pentru *O nuvelă* (Eine Novelle). Răspunsul lui Goethe de la 4 martie „pur şi simplu *Nuvelă*" plasează alegerea titlului în zona unei certitudini nu lipsite de emfază.

Menită să ilustreze exemplar acest gen, *Nuvela*[8] a apărut sub această denumire laconică, neobişnuită, pretenţioasă sau foarte modestă în al XV-lea volum al ediţiei a treia a operelor sale publicate la Cotta.

Definită ca o întîmplare nemaiauzită, senzaţională, ea marchează, aşadar, teoretic şi totodată prin împlinirea artistică o nouă etapă în evoluţia nuvelei germane.

*

Scrisori, însemnări, planuri şi discuţii dezvăluie traseul sinuos al unei geneze îndelungate.

Fără să-l fi preocupat pe scriitor continuu, *Nuvela* aparţine operelor cu o perioadă de gestaţie îndelungată. Prin februarie-martie a anului 1797, curînd după încheierea epopeii *Hermann şi Dorothea*, tema începe însă să-l obsedeze pe Goethe. Încă pe atunci el concepe planul unei creaţii epice ample în versuri, a cărei acţiune gravita în jurul unei istorii cu un tigru şi un leu. Atît Schiller cît şi el însuşi erau preocupaţi pe atunci de esenţa genului epic, pe care încercau să-l definească în

---

[7] Johann Peter Eckermann (1792—1854) a publicat în 1821 un volum intitulat *Poezii (Gedichte)*, apoi *Contribuţii la poezii cu referiri speciale la Goethe (Beiträge zur Poesie mit besonderer Hinweisung auf Goethe* (1822), care l-au determinat pe marele poet să-l angajeze secretar (1823). Din 1836 a fost şeful bibliotecii princiare din Weimar. În istoria literaturii Eckermann a intrat prin publicarea *Convorbirilor cu Goethe în ultimii ani ai vieţii sale (Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens, 1823 bis 1832)*, apărute în trei volume între 1836—48. Sînt referiri demne de încredere, în care modul de exprimare a bătrînului Goethe este păstrat.

[8] Textul originar în *WA* I, vol. 18, 1895, pp. 313—348 (ed. Gustav Roethe). Alte ediţii critice consultate: *FA* (ed. R. Petsch) şi *HA* (ed. E. Trunz).

contrast cu cel dramatic. Primul proiect nu corespundea acestor imperative, astfel încît scriitorul renunță la el. Schema planului inițial, articulat potrivit elementelor de acțiune exista însă, și Goethe încearcă să-l structureze de data aceasta — în forma baladei. În centrul ei urma să se însereze povestea citată mai sus, de unde și tilul *Vînătoarea (Die Jagd)*. Balada se integra organic în preocupările anului 1797 care a cunoscut efloresceņa surprinzătoare a genului. Totuși Goethe nu poate renunța la amploarea epică. Împărtășește atît lui Wilhelm von Humboldt cît și lui Schiller un nou proiect, dar aceștia nu-l încurajează, și motivul dispare din nou, împins spre periferia preocupărilor de reluarea lucrului la *Faust*. Abia în vara anului 1826 Goethe își amintește de planul inițial, îl reface, se decide pentru forma nuvelei pe care o scrie neîntrerupt de la primul la ultimul rînd. Evident, nici balada, nici alt gen de poezie epică nu s-ar fi pretat temei atît de bine. Abia în această versiune definitivă pare să fi fost adăugat motivelor centrale inițiale episodul Honorio.

Trunz[9] urmărește cu acribie jurnalele lui Goethe din anii 1826—28 în care însemnări succinte marchează evoluția nuvelei începînd din octombrie 1826 pînă la 18 ianuarie 1827, cînd Eckermann o poate citi în întregime.

*

Istoria genezei și realizării nuvelei aruncă lumini semnificative asupra principiilor care au dus la structurarea ei. Trama, *the story*, nu e sofisticată. Pe urzeala ei lejeră Goethe împletește complexul dens al unei teme majore, exprimate în conflictul dintre forța elementară, vitală, dintre pornirile firești, deseori cu efecte devastatoare și închistarea în norme sociale sufocante, ostile oricărei deveniri.

Dinamismul elementar, ce nu poate fi strunit sau stăvilit *(das Ungebändigte)*, nu este conceput ca fapt izolat, ci ca element existențial ce cuprinde toate dimensiunile vieții: natura invadează vechea cetate, focul mistuie ce-a făurit mîna omului, fiarele devin amenințătoare, dragostea tinde să răstoarne echilibrata orînduire etică statornicită — toate acestea constituie fațetele colorate ale unui microcosmos.

Structura nuvelei vădește trei articulații distincte. O primă parte epic-realistă de la pregătirile de vînătoare pînă la izbucnirea și descrierea focului. O a doua, concepută dramatic, unde universul autarhic, echilibrat, zăgăzuit de o severă ierarhie a valorilor este destabilizat de forța elementară a focului, de apariția tigrului și a leului. Tulburarea echilibrului statornicit își găsește concretizarea în lupta lui Honorio cu

---

[9] Erich Trunz, *Entstehungsgeschichte der Novelle*. În *HA*, 6, pp. 722—723.

tigrul, dar şi cu propriile imbolduri secrete ale inimii. Iar ultima parte, surprinzătoare datorită caracterului ei lirico-muzical, conţine domolirea, stăpînirea forţei dezlănţuite prin alte mijloace decît cele obişnuite, dobîndind astfel valenţe de simbol.

Pe parcursul desfăşurării, fazele naraţiunii dobîndesc o relativă independenţă. Descrierile abundă şi — raportate la fluxul acţiunii principale — ele dobîndesc o pondere debordantă în economia nuvelei. Goethe găseşte totuşi modalitatea de a realiza un echilibru între momentele de esenţă dramatică ale „elementului surprinzător" *(das Überraschende)* incluse în tramă şi „legea epică a retardării" *(das epische Gesetz der Retardation)*. El recurge la concentrarea pe tema contrastelor, astfel încît atît naraţiunea propriu-zisă cît şi descrierile apar subordonate principiului opoziţiei.

Spaţiul în care se desfăşoară acţiunea este caracterizat de contrastul dintre artă şi natură: pe de o parte palatul solid construit, spaţios, cu logii, turnuri, terase, asemănător celor ridicate în secolul al XVIII-lea, pe de alta ruina vechii cetăţi; jos grădinile cu pergole, livezile îngrijite de mîna omului, sus natura viguroasă, măreaţă, sălbatică, care se strecoară pe nesimţite în vechile săli, pătrunde prin arcadele ferestrelor, înstăpînindu-se. Palat prosper — cetate în ruină; grădini înfloritoare, livezi rodnice — natura sălbatică; lumea anorganică, roci indestructibile — floră proaspătă, debordantă; existenţă închistată în convenţii, grija unilaterală a principelui pentru progresul economic al ţării, pe de o parte, pe de alta violenţa stihiilor dezlănţuite, a forţelor elementare. Un invizibil dar omniprezent văl desparte rigorismul vieţii din cadrul acestei comunităţi închise de lumea vie, organică, în perpetuă mişcare. Frica oamenilor de fiare contrastează cu lipsa de agresivitate a leului şi a tigrului îmblînzit; ponderea principesei, cu puternicul sentiment al lui Honorio; liniştea, calmul primei părţi, cu neliniştea celei de a doua; suita princiară sobră, cu familia străină îmbrăcată ciudat, în culori ţipătoare, venită parcă din alt univers; ritmul lent al debutului, cu accelerarea ce domină a doua parte.

Scriitorul calculează bine efectul modalităţii alese: Peste întinderea largă domneşte o linişte deplină, „aşa cum e totdeauna spre miezul zilei, cînd în antichitate se spunea că doarme Pan, iar natura îşi ţine răsuflarea pentru a nu-l trezi". Dar în această pace adîncă natura zămisleşte forţe potrivnice, în această linişte izbucneşte văpaia sîngerie a focului, în calmul instaurat pătrunde tigrul provocînd dezechlibrul, în liniştea profundă răzbate abia perceptibil pasiunea lui Honorio.

*

Comprehensiunea problematicii incluse în *Nuvelă* comportă o nuanţată cunoaştere a eticii goetheene, impune o incursiune în epoca în care s-a conturat prima oară planul de creaţie. Către sfîrşitul secolu-

lui, *Weltanschauung*-ul marelui poet se consolidase în sensul cristalizării idealului unei unități etice, așa cum îl realizase în *Ifigenia* sau în *Tasso*.

Dezideratul suprem al eticii clasicismului culmina în înfrîngerea pasiunii, a instinctualității elementare prin rațiune, morală și voință. Numai astfel „umanitatea etică" *(die sittliche Humanität)*, fundamentată pe imperativul categoric kantian, se poate dezvolta din umanitatea naturală *(die natürliche Humanität)*, deci din acea umanitate care constituia idealul specific viziunii despre lume a *Sturm und Drang*-ului. Convingerea că socializarea individului[10] poate fi realizată nu reprezintă doar poziția marelui poet, ci exprimă evoluția conceptului de umanitate în Germania secolului al XVIII-lea. Sinteza dintre idealul *umanității naturale* (teza) și cel al *umanității etice* (antiteza), concretizată în *umanitatea estetică (ästhetische Humanität)*, al cărei țel este materializat în conceptul de *suflet frumos (schöne Seele)* reprezenta indiscutabil încă un pas înainte. Dar ea nu-i era necesară scriitorului în cazul concret al problematicii alese. Hotărîtor în nuvelă este momentul de înfrîngere a năzuințelor de dragoste, moment în care Goethe include și motivul subordonării conștiente, determinată de ambianța socială, de încadrarea liber consimțită în legile etice ale universului închis.

Concepția de viață care stă la baza *Nuvelei* se situează prin urmare la o mare distanță de *Weltanschauung*-ul tînărului Goethe pe ampla spirală a unei prodigioase evoluții. Ca în *Pandora*, înțeleptul care a parcurs cea mai mare parte a traiectoriei terestre, făcînd din propria sa viață o operă de artă, respinge avîntul exagerat al lui Phileros de a înfăptui ceva cu orice preț și se decide pentru visătorul Epimeteu, împotriva lui Prometeu, favoritul său în epoca *Sturm und Drang*. Iar cuvîntul lui Eos despre zei, singurii ce-ar putea conduce spre eternul frumos și spre binele absolut, atinge în *Nuvelă* o concentrare mult mai pregnantă decît în *Pandora*.

*

Mesajul nuvelei e precizat de autor însuși:

„Menirea acestei nuvele a fost să arate că ceea ce pare de neînfrînat și de nebiruit poate fi ținut în frîu și stăpînit mai curînd prin dragoste și cucernicie decît prin forță, și acest țel... m-a tentat să o scriu."

Iată oferta autorului pentru descifrarea intenției sale și pentru orientarea interpretării *Nuvelei*.

La nivelul motivărilor psihologice, Walzel[11] vorbește despre o veritabilă artă. Într-adevăr, în nuvelă nu există element nefuncțional, pa-

---

[10] Kurt May: *Goethe*, «*Novelle.*» [În „*Euphorion*", 33, 1932, pp. 282–283.

[11] Oskar Walzel, *Novelle. Einleitung des Herausgebers*. În *FA*, 14, p. 187.

razitar. Încă de la început se stabilesc premisele psihologice care vor justifica mai tîrziu reacțiile personajelor. Incendiul, de pildă, apare mai întîi ca o amintire a unchiului. Cînd izbucnește în realitate, e perceput de ochii celor aflați la mare distanță ca o pîlpîire. Dar Goethe îl transpune în imaginația principesei, sub formă obsesivă. Imaginile de groază descrise în trecut, poate cu prea multă insistență de un martor ocular, îi produc o profundă tulburare. Deci nu focul real o neliniștește pe principesă, ci doar ceea ce i se întipărise în minte cîndva, în trecut. Și astfel trăirea groazei este justificată psihologic.

Același procedeu e folosit și-n cazul tigrului. Mai întîi urletele animalelor sălbatice atrag atenția și înfiorează inima micului grup, la trecerea prin iarmaroc. Panourile zugrăvite cu lei și tigri hrănesc fantezia și intensifică teama, pregătind apariția reală a animalelor. Pornind de la trăirea anterioară, de la sentimentul angoasant, trezit de-o ipotetică primejdie, principesa și Honorio atribuie tigrului rătăcit de menajerie însușirile celui văzut zugrăvit și în ultimă instanță ale celorlalte animale sălbatice. Obișnuit în captivitate cu oamenii, tigrul este asmuțit doar de împușcătura greșit țintită a lui Honorio, numai faptul că e hărțuit și ajuns din urmă pare să-i împrospăteze forțele sleite.

Acest motiv al omului ce se simte primejduit străbate plin de semnificație nuvela. Prezența necontenită a primejdiei, a pericolului iminent justifică intervenția lui Honorio, formează o contrapondere, echilibrează raportul dintre acțiunea principală și acest episod subordonat, menit să scoată în evidență problematica nuvelei. Căci contrastul dintre forța elementară a pasiunii și înfrîngerea ei se înscrie nu numai în sfera largă a elementelor aflate în raport de opoziție, ci face parte din însăși tema nuvelei.

Ceea ce se întîmplă în sufletul celor doi — a încîntătoarei principese și a lui Honorio, a cărui frumusețe neobișnuită nu poate trece neobservată — e doar sugerat cu mare delicatețe; scriitorul abia ridică vălul de pe taina tînărului, ca și cum ar comite ceva ce nu se cuvine. Renunțase de bună voie la vînătoarea așteptată cu nerăbdare pentru a o putea însoți pe principesă, și convins că-i salvează viața, ucide tigrul. Experiența acestei dimineți în care pericolul, teama, curajul i-au apropiat pe cei doi amenință ca văpaia ascunsă cu grijă în suflet să izbucnească în flăcări. Honorio e prea prins în mrejele pasiunii ca s-o mai poată ascunde.

În dialogul ce se înfiripă, gîndurile lui rotesc ca un fluture atras de lumină în jurul femeii adorate: cu obrajii îmbujorați, întîrzie în genunchi spunînd prin întreaga sa ființă ceea ce cuviința, legea, rangul îl împiedica s-o facă. O undă de caldă simpatie învăluie inima principesei: „Mi-e frică să nu te rănească", spune ea cerîndu-i să-i dea lovitura de grație tigrului.

înțelege oare ce-l îndeamnă să întîrzie în genunchi? Răspunsul ei „dar ridică-te ... în primul rînd ridică-te..." limitează participarea pasionată a lui Honorio la curajul și devotamentul lui, dar spune ceva mai mult, exprimă acel „nu se cade", trasează hotarul dintre ei doi. Honorio consideră însă îndreptățită poziția în care se află în fața femeii iubite. Se va întîmpla ceea ce lezează legea severă a conduitei? Îi va mărturisi Honorio cît o iubește? Comportarea principesei îi taie aripile, tînărul se stăpînește și îndreaptă discuția aparent spre alt făgaș. Ar vrea să plece în lume și-o roagă să intervină în favoarea lui. Așteaptă oare ca ea să-i răspundă că nu se poate lipsi de el? Speranța nu-i este îndeplinită, nimic nu-l poate salva decît evadarea din cercul magic, principesa îl asigură de tot sprijinul, fără să vadă, sau nevrînd să observe tristețea ce se așterne pe fața tînărului. Apariția unei femei cu un copil întrerupe dialogul celor doi.

Adevăratul mobil sufletesc al lui Honorio reiese doar din lucrările premergătoare nuvelei, în care Goethe notează:

„Cuviința formală

Promisiunea că orice dorință îi va fi împlinită

Dorința de a pleca într-o călătorie

Pretextul de a se cultiva."

Situația e limpede: forța elementară a dragostei amenință echilibrul moral, dar este înfrîntă de voință, deoarece femeia iubită nu e cuprinsă de aceeași pasiune sau nu se lasă în voia ei. „Nu se cuvine", principiul etic major rămîne valabil pentru amîndoi.

Sus, de pe un zid al cetății, Honorio privește pierdut spre apus: „Năzuiești spre hotarele nopții și e bine... Vei învinge, dar mai întîi învinge-te pe tine!" *Vincit qui se vincit!* îi spune stăpîna. leului ... Iar el mai frumos ca vreodată în strălucirea roșiatică a soarelui ce apunea, zîmbește. Nu femeii bizare, stranii, ci unui vis care se sfîrșise. Surîsul e dovada crizei depășite, a renunțării, a împăcării cu sine.

Dacă în genunchi, în fața principesei, el se comportase moral, dacă se supusese unui imperativ străin inimii sale, dar conform cu legile etice care domină universul autarhic invocat în prima parte a nuvelei, acum el trăiește clipa renunțării. Și cine renunță în sens goethean nu cunoaște satisfacția învingătorului și nici patetismul acestuia. Dragostea la care renunță n-o poate nici disprețui, nici smulge din suflet ca pe-o buruiană. El o păstrează fără a tinde însă spre împlinire, fără a lupta pentru dobîndirea ei. O iubește atît de mult, încît îi e destul s-o știe fericită. și zîmbește îmbogățit sufletește, amețit încă de farmecul iubirii sublimate.

Primejdia continuă însă să amenințe universul închis, leul se află prin apropiere și chiar în clipa în care fiara îmblînzită de cîntecul băiatului i se întinde la picioare, punîndu-i laba rănită pe genunchi, paznicul o oprește pe mamă să aplaude: atîta timp cît leul e liber, el reprezintă o primejdie. Miracolul realizat de băiețel în puritatea și naivitatea lui, nu stă la îndemîna oricui. Nici o clipă Goethe nu lasă impresia că îmblînzirea sălbăticiunii, a forțelor elementare dezlănțuite e în ordinea faptelor obișnuite, facile. Căci dacă ar fi așa, ideea morală, întreg fundalul etic al nuvelei ar păli, tema și-ar pierde pregnanța, nuvela însăși, valoarea.

Scriitorul își asumă o sarcină grea: față de nenumăratele creații poetice în care se relatează despre înfrîngerea unei situații dificile, a unui rău printr-o faptă eroică, el renunță la efectul magic-spectaculos al temerității. Poetul vîrstnic recurge în schimb la o modalitate cu totul opusă: un mijloc pașnic, modest, Și tocmai pentru a potența această modalitate Goethe recurge la versuri și muzică.

Dacă îmblînzirea leului se detașează de pe fundalul vechii tradiții literare ebraice, împăcarea dintre copil și fiară este exprimată prin simbolul orfic al muzicii.

Încă în 1823 — în anul trăirii dramatice de la Marienbad — Goethe preciza, în scrisoarea adresată lui Zelter[12] la 18 ianuarie, că limbajul muzicii ar anula relațiile bine stabilite dintre lucruri, topindu-le în marele fluviu alimentat de esența ei. El confirmă forța eliberatoare a muzicii și se referă la talentata pianistă poloneză Szymanowska, care i-ar fi deschis sufletul cum mîna făcută pumn se desface. Tot așa melodia simplă, cîntată de băiat, melodie în care se reafirmă principiul lui Heraclit că armonia ascunsă ar fi mai impresionantă decît cea ușor de sesizat, despovărează cugetul celor de față de orice grijă. Pericolul, rătăcirea, neliniștea, orice vicisitudine sînt date uitării, imaginile incendiului se șterg, forța armoniei îi farmecă, îi metamorfozează ridicîndu-i pe-o treaptă umană superioară.

Textul cîntecului impresionează prin muzicalitate și nu prin conținutul noțional, prin încărcătura filosofică sau prin profunzimea și autenticitatea trăirilor. Procedeul era cu precădere folosit de poeții romantici. Aceeași muzicalitate, aceeași alternanță ritmică a versurilor, aceleași inversări și reluări cu infime modificări ca în lirica unui Clemens Brentano.

---

[12] Carl Friedrich Zelter (1758—1832), compozitor, dirijor și violonist, fondator al asociației muzicale berlineze, profesor al lui F. Mendelsohn-Bartholdy, O. Nicolai, Ch. Loewe și Meyerbeer; prieten cu Goethe și compozitor al unor melodii pe versurile poetului.

Goethe a simțit necesitatea unui sfîrșit liric. Discutînd la 18 ianuarie 1821, deci curînd după încheierea *Nuvelei*, cu Eckermann, el răspunde următoarele la observația discretă a acestuia că finalul ar fi *prea* liric: „Dacă aș fi adus în final și cîteva din cel-lalte figuri, sfîrșitul ar fi fost prozaic. Ce mai aveau de făcut și de spus, cînd totul se rezolvase? Principele s-a întors cu suita sa în oraș ...Honorio, odată ce-a auzit că leul este în siguranță, sus în cetate, l-a urmat pe principe cu ceata sa de vînători, iar stăpînul fiarei se va întoarce curînd, aducînd cușca pentru a duce leul înapoi, la tîrg. Toate acestea sînt previzibile, n-au de ce să fie spuse ... Și dacă ai face-o, ai deveni prozaic. Dar o încheiere ideală, chiar lirică era necesară... căci după cuvîntarea patetică a bărbatului care este proză poetică, trebuia un crescendo și-am fost nevoit să trec la poezia lirică, chiar la *lied*.

Și, continuă Goethe, spre a folosi o imagine care să redea intuitiv evoluția acestei nuvele, gîndiți-vă la o plantă verde care răsare, dă cîtva timp din lujerul puternic frunze viguroase, verzi și sfîrșește printr-o floare. E neașteptat, surprinzător, dar bobocul trebuie să se deschidă; frunzișul de smaragd nu este făcut decît pentru floare, și fără de ea totul n-ar avea nici un rost.“[13]

După opinia lui Walzel, *Nuvela* potențează artistic renunțarea poetului vîrstnic la forță, la toate mijloacele violente. Prin ea Goethe creează „parabola eternei compasiuni“[14]. Mai mult chiar, în opinia lui forța se dovedește a fi păgubitoare. Honorio răpune un animal îmblînzit, actul său de curaj e de prisos, cu toate că scriitorul folosește tot ce-i stă la îndemînă pentru a motiva seriozitatea situației. Discrepanța dintre fapta tînărului și cea a copilului care domolește leul prin farmecul melodiei generează o ușoară ironie. O ironie ce vizează discret, dar necruțător mecanismul unei lumi dominate de convenții, opunînd-o universului firesc al inimii, al cugetului curat, al înțelegerii, simplității și compasiunii.

*

Ar fi inutil să încercăm localizarea nuvelei. Goethe însuși îi mărturisește lui Eckermann că nicicînd n-ar fi privit și admirat, observat și cercetat natura pentru a o valorifica poetic. Atît preocupările din tinerețe pentru desen, cît și studiile de anatomie, geologie și mineralogie îi dezvăluiseră chipurile naturii, în întreaga lor diversitate, în așa măsură încît familiarizat cu tainele ei, le poate evoca oricînd. Riscul de a zugrăvi natura împotriva rațiunii ei era, așadar, exclus, „modelul“, inutil. În lucrarea publicată după călătoria în Italia (1786—1788) sub titlul:

---

[13] *Apud* Benno von Wiese, *HA*, 6, p. 725.
[14] Oskar Walzel: *Einleitung des Herausgebers*. În *FA*, 14, p. 186.

Simpla imitare a naturii, manieră, stil (Einfache Nachahmung der Natur Manier, Stil), Goethe exprima idei asemănătoare: „Stilul, spune poetul, nu mai necesită permanenta folosire a unui model. El este fundamentat pe o cunoaştere atît de profundă a naturii, încît artistul nu mai este expus pericolului manierii...".

Goethe n-ar fi putut preciza mai exact că peisajele *Nuvelei* nu sînt tributare unui anumit model. Totuşi încercări de a localiza acţiunea în apropiere de Rudolstadt după unii, la Teplitz sau la Dornburg, după alţii, nu lipsesc. Însăşi pluralitatea de localităţi prezumtive confirmă precizarea poetului.

*

Ca şi *Basmul*, *Nuvela* excelează prin forţa intuitivă, structura ei se cristalizează într-o lumină clară şi dobîndeşte contururi precise. Situat în apropiere sau în depărtare, totul pare palpabil, culorile sînt pregnante, nealterate.

Acţiunea se desfăşoară ca într-o piesă cu structură tectonică, începînd cu răsăritul soarelui şi încheindu-se odată ce astrul zilei coboară uşor spre apus. Ba se poate susţine că este una din creaţiile goetheene cel mai sever construite, cel mai minuţios cizelate. Cu severitate, Goethe extirpă din scrierile de senectute orice detaliu lipsit de funcţionalitate. Om şi natură sînt conturate cu mare economie de mijloace, trăsăturile definitorii sînt reduse la esenţă.

Celor trei articulaţii ale nuvelei le corespund trei nivele stilistice cu totul diferite şi contrastante.

Tonul epic lent de la începutul nuvelei dobîndeşte valenţe muzicale în a doua parte, iar la sfîrşit se apropie de ritmul şi stilul psalmilor. „Frazele izbucnesc ca fîntînile arteziene, limba vădeşte tonalitatea, amploarea, puritatea, interiorizarea sentimentului ameţitor de fericire, dar şi forţa, demnitatea şi severitatea unui om, pentru care existenţa, lumea în care trăieşte sînt binecuvîntate"[15]. Limba lui Goethe are forţa fascinaţiei şi în acelaşi timp persuasiunea devoţiunii faţă de existenţă şi toate formele ei. Şi în acest sens, precizează Kurt May „arta vorbirii realizează poetic conţinutul nuvelei goetheene"[16].

*

În ce constă ineditul nuvelei?

Goethe relatează despre o lume care s-a înstrăinat de ceea ce e viu, de cerinţele şi direcţia ascendentă a evoluţiei. El povesteşte despre o lume care nu e sau nu mai e capabilă să integreze plenitudinea elemen-

---

[15] Kurt May: *Goethes Novelle*. În *Form und Bedeutung. Interpretationen deutsche Dichtung des 18. und 19 Jahrhunderts*, Stuttgart 1957, p. 134.

[16] *Ibidem.*

tului nou. „În fond – precizează Kunz – toți eșuează: principele, unchiul său, principesa și chiar Honorio. O reală depășire a conflictului în sens creator se conturează abia în ultima parte a nuvelei, cînd își fac apariția stăpînul leului și-al tigrului, precum și fiul său..."[17].

Ce se întîmplă în această ultimă parte transcende posibilul și se situează pe o treaptă a existenței în care viața și formele în care ea se desfășoară ating un echilibru: forma fiind destul de largă ca să cuprindă și să permită desfășurarea multiplelor ipostaze ale vieții, fără să le supună forței și constrîngerii.

Din punct de vedere al structurii, această situație îmbracă veșmîntul legendei, elementul epic este eliminat de cel liric, iar de aici rezultă o îmbogățire a modalităților formale ale nuvelei, o diversificare a lor.

Ca și în drama tectonică, aristotelică, nuvela *clasică*, abordase problemele unei societăți ale cărei baze etice statornicite păreau de nezdruncinat. Dar societatea se schimbase, îndoiala cuprinsese spiritele, lipsa de securitate declanșase o criză morală.

Noile premise sociologice determină abordarea unor situații în care raționalitatea caducă a universului închis este răsturnată; tot ele impun angajarea conștiinței, lărgirea cadrului nuvelei, deschiderea de noi perspective, fructificarea a noi modalități.

Goethe răspunde noilor cerințe cu o surprinzătoare putere de înnoire, cu vitalitatea spirituală a creatorului neîngenuncheat de povara anilor și hotărît să păstreze incandescența geniului său unic.

---

[17] Josef Kunz: *Die deutsche Novelle zwischen Klassik und Romantik*, Berlin, 1966, p. 44.

GEANA DE LUMINĂ a dimineții nu risipise ceața deasă de toamnă ce învăluia stăruitor vasta curte a palatului princiar. Prin vălul de negură destrămat pe alocuri se zărea însă întreaga ceată a vînătorilor călări și a celor pedeștri alergînd care încotro. Se deslușea în apropiere forfota celor ce zoreau cu diferite treburi: se scurtau sau se lungeau scările șeilor, se distribuiau puști și cartușiere, se rînduiau cum se cuvine ranițele din blană de viezure, în vreme ce, nerăbdători, copoii amenințau să tîrască după ei pe cei ce-i struneau locului în lesă. Ici și colo cîte un cal se cabra nărăvaș, îmboldit fie de firea sa focoasă, fie de pintenul călărețului ce nu-și putea tăgădui, nici măcar în clar-obscurul acelei zile vanitatea de a-și face simțită prezența. Toți îl așteptau pe principe, care, luîndu-și rămas-bun de la tînăra sa soție, întîrzia peste măsură.

Cununați de scurt timp, ei gustau fericirea celor sorociți a fi împreună de potrivirea firii; amîndoi erau potrivnici lîncezelii, înzestrați cu darul sîrguinței, fiecare arăta interes față de înclinațiile și năzuințele celuilalt. Tatăl principelui apucase încă timpul cînd era de la sine înțeles că toți membrii unui stat trebuiau să-și petreacă zilele în laborioasă activitate, că se cuvenea să muncească în chip creator și că fiecare în felul său urma mai întîi să producă și apoi să se bucure de roadele hărniciei sale[1].

În ce măsură acest țel fusese atins se putea vedea în aceste zile la iarmarocul cel mare, care putea fi ușor asemuit unui adevărat tîrg de mostre. Cu o zi înainte principele își condusese călare soția prin furnicarul mărfurilor îngrămădite pentru a-i arăta cum tocmai aici ținuturile muntoase și cele de șes[2] înfăptuiesc un schimb rodnic. La fața locului știu să-i atragă atenția asupra hărniciei provinciilor pe care le stăpînea.

Cu toate că în zilele acelea principele discutase cu sfetnicii săi asemenea chestiuni importante, cu toate că lucrase timp îndelungat, mai cu seamă cu ministrul de finanțe, îi făcu pe plac și maestrului de vînătoare al curții; căci acesta nu înțelegea, cum putea rezista ispitei de a întreprinde în aceste

zile propice de toamnă o vînătoare — nu o dată amînată — oferindu-și sieși și numeroșilor străini sosiți în țară o desfătare unică și rară.

Principesa nu era prea încîntată să rămînă singură; vînătorii își puseseră în gînd să pătrundă adînc în regiunea de munte, pentru a neliniști vietățile pașnice ale acelor întinderi împădurite printr-un atac neașteptat.

Luîndu-și rămas-bun, soțul nu uită să-i propună ca în lipsa lui să facă o plimbare călare, însoțită de principele Friedrich, unchiul său.

— Ți-l las, adăugă el, și pe Honorio al nostru drept aghiotant, el se va îngriji de toate.

Drept urmare a acestor cuvinte, dădu, în timp ce cobora scara, dispozițiile necesare unui tînăr bine făcut, apoi dispăru cu oaspeții și întreaga suită.

După ce fluturase batista spre soțul aflat jos, în curtea palatului, principesa se îndreptă spre camerele din fund, de unde privirea putea cuprinde întreaga priveliște desfășurată larg către munte; peisajul era cu atît mai frumos, cu cît palatul fusese ridicat ceva mai sus de rîu, deschizîndu-se atît dinspre fațadă cît și din spate unor priveliști variate, pline de farmec. Găsi excelentul telescop în poziția în care fusese lăsat seara trecută, cînd, în timpul discuției ce se purta, se uitase dincolo de tufișuri, vîrfuri de copaci și costișe muntoase la ruinele înalte ale vechii cetăți, leagănul originar al familiei princiare. În înserarea domoală zidurile dobîndeau reliefuri ciudate, jocul de lumini și umbre păreau să sublinieze semnificația acestui monument impunător al timpurilor trecute. Iar în dimineața aceea, privit prin lentilele instrumentului ce mărea, coloritul autumnal al diferitelor specii de copaci îți încînta privirea: timp de zeci de ani arborii își înălțaseră printre ruine, spre înaltul cerului, nestingheriți și nevătămați coroanele. Frumoasa doamnă îndreptă însă telescopul ceva mai jos, prinzînd în obiectiv o întindere aridă și stîncoasă, pe care urma să treacă suita de vînătoare. Așteptă cu răbdare această clipă și fu răsplătită din plin: căci datorită clarității și capacității de mărire ale instrumentului, ochii ei strălucitori recunoscură foarte limpede pe principe și pe comis[3]; neputîndu-se stăpîni își flutură din nou batista, în clipa în care mai curînd bănui decît putu să vadă o scurtă oprire și o privire înapoi a celui din frunte.

Principele Friedrich, unchiul principelui, fu anunţat şi intră numaidecît în cameră, însoţit de un pictor care purta sub braţ o mapă mare.

— Dragă nepoată, rosti bătrînul încă în putere, iată aici imagini ale cetăţii, desenate pentru a o înfăţişa limpede, din diferite unghiuri trăinicia acestei clădiri, durată atît pentru a oferi apărare, cît şi ca punct strategic ofensiv; ea a rezistat vremii şi intemperiilor, totuşi, ici şi colo zidurile au cedat şi s-au prăbuşit, martore fiind ruinele pustii. Am întreprins cîte ceva pentru a se putea ajunge mai uşor în acest loc sălbatic, căci mai mult nu este necesar pentru a ispiti pe călător, pentru a uimi pe oricine l-ar vizita.

Arătînd pe rînd desenele, principele continuă:

— Aici, unde ajungi — străbătînd defileul şi trecînd prin zidurile ce înconjoară cetatea de jur împrejur — în faţa clădirii propriu-zisă, vezi înălţîndu-se una din stîncile cele mai semeţe ale întregii regiuni muntoase; pe această stîncă este clădit un turn, dar nimeni n-ar putea spune unde se sfîrşeşte opera naturii şi unde începe arta şi meşteşugul omenesc. Pe laturi se mai văd alipite de turn ziduri şi bastioane ce se întind ca nişte terase spre vale. Dar nu explic corect, căci acest străvechi vîrf de stîncă este, de fapt, înconjurat de o pădure; de o sută cincizeci de ani n-a răsunat secure în ea şi pretutindeni s-au înălţat trunchiuri puternice; de vrei să te apropii de ziduri ţi se pun în cale scoarţa netedă a arţarului, cea aspră a stejarului, cea a moliftului zvelt împreună cu trunchiurile şi rădăcinile lor: sîntem nevoiţi să ne furişăm printre arbori şi să chibzuim cum să ne găsim o potecă. Uitaţi-vă cît de bine a înfăţişat pe hîrtie maestrul nostru însuşirile caracteristice, cît de bine sînt redate diferitele specii de copaci şi de rădăcini şerpuitoare, ramurile care se strecoară printre deschizăturile zidurilor. E un colţ sălbatic, părăsit, un ţinut pustiu cum nu mai găseşti, un loc rar, unic, unde vestigiile a ceea ce durase odinioară o mînă omenească de mult dispărută se luptă pe viaţă şi moarte cu natura perenă, în veşnică înnoire creatoare.

Şi arătînd o altă schiţă continuă:

— Ce spui de curtea castelului, în care nu se mai poate intra din pricina năruirii vechiului turn ce-o străjuia? Nimeni n-a mai pus piciorul în ea nu se ştie de cînd! Am încercat să pătrundem pe laturi, am spart ziduri, am aruncat în aer bolţi şi-am croit un drum lesnicios, dar ascuns. În interior n-a fost nevoie să rînduim lucrurile, aici se află platoul unei stînci

netezite de natură pe care totuşi copacii au găsit loc prielnic să crească falnic; s-au înălţat încetul cu încetul, dar plini de vigoare, şi acum îşi întind ramurile pînă în galeriile pe care în trecut cavalerii se plimbau încoace şi încolo; s-au strecurat pe uşile şi ferestrele sălilor boltite, din care n-avem de ce să-i gonim; s-au înstăpînit şi n-au decît să hălăduiască. Îndepărtînd pături groase de frunze, am dat de cel mai ciudat loc neted, poate fără de pereche în lume.

Şi pe lîngă toate cîte le-am spus, se mai cuvine amintit şi chiar văzut la faţa locului cum printre treptele care duc în turnul cel mare şi-a înfipt rădăcinile un arţar, al cărui trunchi a crescut atît de gros, încît doar cu greute poţi strecura pe lîngă el pentru a urca de dragul priveliştii de necuprins pe platforma acoperişului. Dar pînă şi aici te bucuri de umbră plăcută, căci acest copac — adevărată minunăţie — îşi ridică coroana spre înalturi.

Să-i mulţumim deci bravului artist care prin desenele sale ne-a înfăţişat totul atît de convingător de parcă am fi fost la faţa locului; a folosit în acest scop cele mai propice ore ale zilei şi anotimpului, cutreierînd săptămîni de-a rîndul ţinutul sălbatic. În acest colţ a fost pregătită pentru el şi pentru paznicul pe care i l-am dat o locuinţă mică şi plăcută. N-o să-ţi vină să crezi, draga mea, ce privelişti i se oferă ochiului de acolo dacă priveşti fie în largul zării, fie înspre curtea interioară, cu zidurile ei în ruină. Acum însă, cînd totul este schiţat atît de clar şi de viu el va duce la capăt totul nestingherit de nimic. Cu aceste desene avem de gînd să împodobim salonul dinspre grădină încît nimeni nu-şi va plimba privirea peste parcul îngrijit, pe porticurile şi pergolele noastre fără a dori să ajungă acolo sus unde să-şi depene gîndurile, privind fireasca îmbinare vechi şi nou dintre ce este neîngăduitor, de neclintit, idestructibil ceea ce este proaspăt, mlădios, irezistibil.

Intră Honorio care vesti că jos caii aşteaptă la scară; dar principesa se întoarse spre unchi şi-i spuse:

— Să mergem călări spre cetate căci vciesc să văd aievea ce mi-ai arătat prin imagini. De cînd mă aflu pe aceste meleaguri am auzit vorbindu-se de această minunăţie dar abia acum simt dorinţa de a privi cu propriii mei ochi ceea ce din spuse mi se părea cu neputinţă de înfăptuit şi care chiar în desene pare de necrezut.

— Încă nu, draga mea, o domoli principele. Ceea ce ai văzut nu-i decît ceea ce poate şi abia urmează să devină;

în clipa de față multe sînt abia pornite, ne aflăm încă la început; arta trebuie să ajungă la desăvîrșire, de nu vrea să se rușineze în fața naturii.

— Atunci cel puțin să ne îndreptăm în sus, spre cetate, chiar de nu vom ajunge decît pînă la poalele ei; astăzi am o poftă nebună să văd ce se petrece în lume.

— Cum ți-e vrerea, grăi principele.

— Să trecem însă prin iarmaroc, continuă ea, prin piața cea mare, unde marele număr de tarabe o fac să semene cu un tîrgușor sau cu un bivuac. De parcă toate ocupațiile și tot ce este trebuincios celor din țară s-ar aduna în acest loc și ar ieși la iveală în cea mai puternică lumină; căci observatorul atent vede aici atît ceea ce realizează omul cu mîna lui cît și ceea ce îi este necesar vieții; o clipă îți vine să crezi că nici nu e nevoie de bani, că orice învoială ar putea fi încheiată prin schimb; și de fapt chiar așa și este. De cînd principele mi-a oferit prilejul să văd toate acestea mă bucur la gîndul că aici, unde muntele se mărginește cu șesul, amîndouă formele de relief exprimă foarte limpede ceea ce își doresc și de ce au nevoie. Și după cum cei de la munte știu să modeleze lemnul pădurilor în sute de forme, să făurească din fier obiecte pentru orice trebuință, cei de la șes oferă cele mai felurite mărfuri, la care abia poți deosebi din ce sînt făcute și la ce sînt bune.

— Știu, răspunse principele, că nepotul meu dă tîrgului cea mai mare atenție; căci tocmai în acest anotimp el are menirea să sporească veniturile și să micșoreze cheltuielile. De reușita lui depinde întregul buget al țării ca și al celei mai modeste gospodării. Iartă-mă, draga mea, dar nu-mi place deloc să trec prin piață și tîrg. La fiecare pas ești împiedicat și oprit din drum și apoi îmi mai stăruie în minte, întipărită cu litere de foc, nenorocirea înfricoșătoare la care am fost martor, cînd un foc a mistuit un astfel de tîrg plin de mărfuri. Abia mă....

— Să nu pierdem cele mai frumoase ore, îl întrerupse principesa, deoarece venerabilul unchi o mai înspăimîntase de cîteva ori cu descrierea amănunțită a acelui dezastru, istorisindu-i cum în timpul unei călătorii trăsese seara la cel mai bun han din piața plină de forfota tîrgului, cum se culcase tare obosit și cum se trezise din somn înspăimîntat de strigăte și de flăcările care se apropiau de locanda în care se afla.

Principesa se grăbi să se suie pe calul favorit şi îşi conduse însoţitorul, împotriva voinţei lui, în jos, spre poarta din faţă, în loc să o ia în sus, spre cea din spatele palatului. Dar cine n-ar fi însoţit-o cu plăcere, cine n-ar fi urmat-o cu drag? Pînă şi Honorio renunţase cu inima uşoară să meargă la vînătoare pe care altminteri o aşteptase cu atîta nerăbdare, pentru a o servi numai pe dînsa.

Cum era de prevăzut, nu putură înainta în piaţă decît pas cu pas; dar frumoasa şi amabila principesă înviora fiecare oprire printr-o observaţie spirituală.

— Repet, spuse ea, lecţia mea de ieri, deoarece obligaţiile ne pun răbdarea la încercare.

Într-adevăr, mulţimea se îmbulzea atît de tare în jurul călăreţilor, încît nu-şi puteau continua drumul decît foarte încet. Oamenii se uitau bucuroşi la tînăra principesă, şi pe feţele înflorite de zîmbet se vedea mulţumirea că prima doamnă a ţării este şi cea mai frumoasă şi cea mai graţioasă dintre femei.

Amestecul pestriţ al celor de faţă reunea, pe lîngă locuitorii de la munte, care îşi vedeau de gospodăriile lor modeste tupilate printre stînci, molizi şi pini, oameni de la deal sau din lunci şi văi, meseriaşi şi neguţători ai micilor oraşe ca şi mulţimea curioşilor. După ce cuprinse cu ochi senini întreaga privelişte, principesa observă, aplecîndu-se spre însoţitorul ei, că toţi aceşti oameni, de oriunde ar fi, cumpără pentru îmbrăcăminte mai mult postav, stofă sau olandă decît au nevoie şi tot astfel, mai multe panglici pentru garnituri.

— Ca şi cum femeile nu s-ar socoti destul de înfoiate, iar bărbaţii destul de trupeşi!

— Să le lăsăm bucuria asta, răspunse unchiul; omul se simte bine cînd poate cheltui ce-i prisoseşte, dar cel mai mult se bucură cînd cheltuieşte pe îmbrăcăminte şi pe găteală.

Frumoasa doamnă îi dădu dreptate.

Şi aşa, încetul cu încetul, ajunseră într-un loc viran, care ducea spre periferiile oraşului unde, la capătul mai multor dughene şi tarabe mici le atrase atenţia o baracă ceva mai mare din lemn. De-abia o descoperiseră, cînd se auzi un răcnet asurzitor. Părea că sosise ora hrănirii animalelor sălbatice din menajerie; răcnetul regelui deşertului răsună puternic, caii se înfiorară şi era lesne de observat cît de înspăimîntător îşi făcea simţită prezenţa leul[4] în paşnica viaţă şi muncă a lumii cultivate. Ajunşi în apropierea barăcii privirea le fu atrasă de picturile mari, înfăţişînd în culori ţipătoare animalele

sălbatice, care aveau menirea să trezească dorința de nestăpînit a cetățeanului pașnic de a le vedea în carne și oase. Tigrul uriaș și feroce părea gata să se arunce asupra unui maur și să-l sfîrtece, un leu stătea majestuos, ca și cum n-ar fi existat prin apropiere o pradă demnă de el; animalele ciudate, pestrițe, din preajma lor erau mai puțin demne de atenție.

— Să descălecăm la întoarcere și să privim îndeaproape pe acești oaspeți rari, hotărî principesa.

— Este ciudat cum omului îi place înfiorarea trezită de ceea ce e îngrozitor, remarcă bătrînul principe. În menajerie, tigrul șade întins liniștit în cușcă; aici, afară, trebuie înfățișat năpustindu-se asupra unui maur, pentru ca să crezi că și înăuntru vei vedea ceva asemănător; ca și cum nu-s destule crime, destul pîrjol și destul prăpăd, baladinii le repetă pe toate în cîntecul lor la fiecare colț de stradă. Oamenii, bieții de ei, vor să fie intimidați, înfricoșați, pentru ca după aceea să simtă cu atît mai mult ce bine și lăudabil este să te știi în afara oricărui pericol.

Fiorul de teamă care mai stăruia în suflet după vederea unor asemenea imagini îngrozitoare, se risipea cînd, ieșind pe poartă, pătrundeai într-un peisaj fermecător. Drumul ducea mai întîi la o apă, ce-i drept, cam subțire, care nu purta decît bărci ușoare, dar care crescînd încetul cu încetul și păstrîndu-și numele devenea cel mai mare fluviu și sporea rodnicia unor țări îndepărtate. Trecură mai departe, prin livezi de pomi fructiferi și grădini îngrijite, urcară lin spre deal, privind pe îndelete regiunea întinsă, locuită, pînă întîlniră tufișuri, apoi o pădurice și priveliști de o rară frumusețe care îi desfătară ochii. O pășune cosită nu de mult pentru a doua oară înfățișa ochilor un covor de un verde catifelat ce urca în pantă; pajiștea era udată din belșug de apa unui izvor aflat undeva la deal; ea îi primi prietenos, astfel încît își continuară drumul către un punct aflat mai sus, pe care îl și atinseră după ce ieșiră din pădure urcînd voinicește. Cum priveliștea se desfășura acum larg înaintea ochilor, văzură ridicîndu-se în depărtări, dincolo de niște pîlcuri de copaci, vechea cetate, țelul expediției lor. În spate însă — căci niciodată nu ajungeai aici fără a simți îndemnul să-ți întorci privirea — zăriră spre stînga, prin horbota frunzișului de arbori înalți, palatul scăldat în lumina soarelui de dimineață, partea de sus și mai bine clădită a orașului estompată de firavi nori de fum, și spre dreapta, cealaltă parte a orașului

cea de jos, situată pe meandrele fluviului, luncile acestuia și morile, iar în față întinse lanuri roditoare.

După ce-și săturaseră ochii admirînd sau, mai curînd, cum se întîmplă mai totdeauna cînd te uiți de jur împrejur de undeva de sus, dornici să admire o priveliște mai vastă, mai întinsă, porniră să urce o porțiune stîncoasă, largă, de unde ruinele mărețe se ridicau în fața lor asemeni unei culmi încununate de verdeață și străjuite la picioare doar de cîțiva copaci bătrîni; trecură de ea și ajunseră tocmai în zona cea mai abruptă și mai puțin accesibilă. Stînci uriașe din timpuri străvechi se înălțau semeț, neatinse de dintele vremii, statornice în trăinicia lor; ceea ce între timp se prăbușise, zăcea îngrămădit printre ele, sub formă de ruine sau plăci enorme suprapuse în chip haotic, astfel încît părea să pună stavilă celui mai temerar. Dar ceea ce e greu de atins, plin de primejdie place tinereții; să întreprinzi ceva, să iei cu asalt, să cucerești este o plăcere pentru cei în floarea vieții. Principesa își exprimă dorința de a încerca, Honorio îi stătea la dispoziție, unchiul, chiar dacă era mai comod, n-avea nimic împotrivă deoarece nu voia să se creadă că e lipsit de vigoare; caii trebuiau priponiți lîngă rîu sub niște pomi și cei trei urmau să ajungă pînă la un anumit punct, unde o stîncă uriașă, ieșită în afară, forma un tăpșan, de pe care ți se înfățișa o priveliște numai întrucîtva asemănătoare cu cea pe care ai fi dobîndit-o dacă te-ai fi rotit în spațiu ca o pasăre, dar de unde puteai vedea imagini pline de pitoresc.

Soarele ajunse aproape de zenit, limpezind zarea; palatul princiar, diferitele sale părți, clădirile principale, aripile, cupolele și turnurile aveau ceva măreț; orașul de sus se vedea în întregime; chiar cel din vale se deslușea cu claritate; prin luneta pe care Honorio obișnuia întotdeauna să o poarte la cingătoare se zăreau chiar barăcile din piață; înspre izvoare se vedeau pe rîu în sus și în jos, pe de o parte dealurile înălțate în terase, pe de alta, urcînd ușor, cîmpia mănoasă și întinsă pe care se ridicau mici coline; descopereai nenumărate așezări și de multă vreme exista obiceiul să se dispute numărul celor ce puteau fi văzute de aici, de sus.

Peste întinderea largă domnea o liniște senină așa cum e întotdeauna spre miezul zilei, cînd în antichitate se spunea că doarme Pan și natura își reține răsuflarea pentru a nu-l trezi.

— Nu este pentru prima dată, spuse principesa, cînd aflîndu-mă într-un loc cu o cuprindere atît de largă îmi dau

seama cît de armonioasă, cît de curată și pașnică este natura. Îți face impresia că pe lume nu există nici un fel de suferință; și de te reîntorci acolo unde sălășluiesc oameni din clasele de sus sau din cele de jos, oameni cu priviri largi sau înguste, dai mereu de ceva ce îndeamnă omul la luptă, la înfruntare, dar și la împăcare și bună rînduială.

Honorio care între timp privise prin lunetă spre oraș strigă:

— Priviți, uitați-vă! A izbucnit un foc în piață!

Scrutară zările și desluşiră doar un fuior de fum, căci flăcările nu se puteau vedea în lumina crudă a zilei.

— Focul se întinde, strigară cei doi tot uitîndu-se prin lunetă, în timp ce principesa urmărea nenorocirea doar cu ochii ei ageri. Se desluşea cum, din cînd în cînd, apărea cîte o văpaie, cum aburul se ridica în văzduh. Îngrijorat, principele Friedrich spuse:

— Nu-i semn bun, principesă, permite-ne, să ne întoarcem; m-am temut întotdeauna că-mi va fi dat să trăiesc încă o dată catastrofa.

Pe cînd ajunși în vale se îndreptau spre locul unde lăsaseră caii, principesa se adresă venerabilului bătrîn:

— Pornește degrabă, însoțit de slujitor și lasă-mi-l pe Honorio, în scurt timp venim și noi din urmă.

Unchiul înțelese cît de cuminte era îndemnul, ba chiar cît de necesar și coborî cît de repede îi permitea solul stîncos al pantei abrupte.

După ce principesa se ridicase în șa, Honorio o rugă:

— Înălțimea voastră, vă implor să mergeți încet, atît în oraș cît și la palat pompierii sînt bine organizați, n-o să-și piardă cumpătul din pricina întîmplării neobișnuite și neașteptate. Dar aici drumul e periculos, iarba e măruntă, pietrele mici, și nu e bine să gonim, și așa focul va fi stins pînă ajungem noi în oraș.

Principesa nu-i dădu crezare văzînd fumul răspîndindu-se, crezu că zărește strălucirea unui fulger și că aude o detunătură iar în mintea ei se treziră toate imaginile de groază, pe care, din păcate, povestirea incendiului din piață, de atîtea ori repetată de bunul ei unchi, i le întipărise. Îngrozitoarea întîmplare era destul de surprinzătoare și de impresionantă pentru a lăsa pe viață presimțirea și temerile că nenorocirea s-ar putea repeta: noaptea, izbucnise deodată în piața cea mare, plină de dughene și barăci, un incendiu care mistuise prăvălie după prăvălie, înainte ca cei care dormeau în ele și în magaziile

de scînduri învecinate să poată fi treziți din vise grele: însuși principele, pe atunci un călător necunoscut, de-abia adormise de oboseală cînd a sărit buimac la geam și a văzut în lumina înspăimîntătoare a flăcărilor limbile roșii ce se întindeau din dreapta spre stînga, apropiindu-se de hanul în care trăsese. Casele din piață, roșite de sclipirea pîrjoului păreau o mare de văpaie ce amenința din clipă în clipă să izbucnească în flăcări imense; jos incendiul bîntuia fără să poată fi îngrădit, scîndurile trosneau, șipcile pîrîiau, pînza zbura în sus, zdrențe mîncate la capete de vîlvătaie pluteau încoace și-ncolo de parcă spirite rele, în veșnică prefacere, s-ar fi mistuit unul pe celălalt într-un dans neastîmpărat, reîntrupîndu-se ici și colo din para focului. Apoi, urlînd din toate puterile, fiecare salva ce-i venea la îndemînă. Slugă și stăpîn se străduiau să care baloturi fumegînde, să smulgă de pe un raft ce ardea încă o marfă, ca s-o bage într-o ladă, pe care pînă la urmă trebuiau s-o lase pradă flăcărilor grăbite și flămînde. Mulți ar fi dorit ca vîlvătaia ce se apropia amenințător să se oprească doar o clipă și, căutînd o ieșire din această situație, erau cuprinși de limbile dogoritoare cu tot avutul lor; într-o parte ardea, incendiind cu limbi de foc ceea ce în cealaltă se afla încă în noaptea întunecată. Oamenii curajoși plini de dîrzenie, se împotriveau cu încăpățînare dușmanului neîndurător, salvînd multe cu sacrificiul părului și al sprîncenelor arse. Din păcate, în sufletul curat al principesei reapărea sălbatica învălmășeală, dispoziția ei senină, de dimineață se înnegură, ochii i se tulburară, pădurea și cîmpiile luară pentru dînsa o înfățișare neobișnuită înfricoșătoare.

Ajunseră în valea liniștită fără să simtă răcoarea proaspătă și trecură doar cîțiva pași de izvorul zburdalnic al unui pîrîiaș ce curgea în apropiere, cînd principesa zări jos, în tufișurile cîmpiei ceva ciudat; își dădu seama deîndată că era tigrul. Se îndrepta spre ea în salturi, așa cum îl văzuse nu de mult pictat; și această imagine adăugată celor îngrozitoare care-i stăruiseră pînă atunci în minte o impresionară foarte puternic.

— Salvați-vă, stăpînă, strigă Honorio, salvați-vă!

Ea își întoarse calul, îndreptîndu-l spre coasta abruptă de pe care coborîseră. Tînărul goni spre sălbăticiune, scoase pistolul și trase cînd socoti că se afla destul de aproape; din păcate greși ținta, tigrul sări în lături, calul se dădu înapoi, iar fiara asmuțită o luă pe urmele principesei, spre deal. Ea goni cît îi stătea calului în putere pe costișa stîncoasă, plină

de rîpi, fără să se prea teamă că animalul de rasă aleasă, neobișnuit cu asemenea sforțare, nu va putea rezista. Îmboldit de călăreața amenințată de tigru, calul obosi peste măsură, se împiedică de mai multe ori de pietrișul mărunt al povîrnișului și se prăbuși la pămînt după un efort ce-i depășea puterile. Frumoasa doamnă, dîrză și agilă, reuși să sară repede în picioare, calul se ridică și el; dar tigrul se apropia, ce-i drept, fără grabă. Pămîntul stîncos, pietrele ascuțite păreau să-i împiedice urcușul, dar faptul că Honorio gonea pe urmele lui și apoi alături de el în pasul potolit al calului. părea să-l incite și să-i sporească puterile. Amîndoi, fiară și om, ajunseră în același timp la locul unde se afla principesa cu calul ei; Honorio se aplecă și cu al doilea glonte împușcă tigrul în cap, astfel încît sălbăticiunea se prăbuși pe loc; de-abia acum, întins cît era de lung, vădea forța și cruzimea speciei, din care nu mai rămăsese decît un trup fără viață. Honorio sări de pe cal, puse genunchiul pe trupul fiarei și domoli ultimele sale zvîrcoliri ținînd cuțitul de vînătoare în mîna dreaptă. Era un tînăr frumos care în goana calului se înfățișa așa precum îl văzuse adesea principesa la întrecerile cu lancea și în luptele din arenă. Tot așa în manej, trecînd în goană, nimerea capul de turc proțăpit într-un par, drept în frunte sub turban; la fel culegea de pe jos, călărind în galop, cu vîrful săbiei lucitoare, o țeastă de maur. În toate aceste exerciții dovedea pricepere și noroc, aici îi fuseseră de folos amîndouă.

— Dă-i lovitura de grație, spuse principesa, mi-e teamă să nu te rănească cu ghearele!

— Iertați-mă, replică tînărul, e rănit de moarte și n-aș vrea să-i stric blana, care va împodobi iarna viitoare sania dumneavoastră!

— Nu vorbi cu păcat! spuse principesa; toată cucernicia ce-o porți în adîncul sufletului trebuie să iasă la iveală într-o asemenea împrejurare.

— N-am fost nicicînd mai cucernic ca acum și de aceea mă gîndesc cît de mult mi-ar plăcea să văd această blană întovărășindu-vă pretutindeni, spre deplina voastră bucurie.

— Mi-ar aminti întotdeauna de această clipă înfricoșătoare[5], mărturisi dînsa.

— Este totuși un semn nevinovat al victoriei, ca și cum învingătorul ar purta la vedere armele dușmanilor răpuși — spuse Honorio cu obrajii îmbujorați.

— Văzînd-o îmi va aminti de vitejia și de îndemînarea dumitale și aș adăuga că întreaga viață poți să te bizui pe mulțumirea mea și pe favoarea principelui. Dar ridică-te! În animal nu mai pîlpîie nici un strop de viață, să ne gîndim ce facem de acum încolo, dar în primul rînd ridică-te!

— Pentru că am îngenuncheat, răspunse Honorio, ceea ce nu mi-ar fi îngăduit altminteri, dați-mi voie să vă rog, să mă asigur în această clipă de favoarea, de bunăvoința pe care mi-o arătați. M-am rugat deseori de soțul vostru să-mi dea voie să plec într-o călătorie mai lungă. Cine are norocul să facă parte din suita principelui cui îi este hărăzit să ia parte la discuțiile înălțimilor voastre trebuie să fi văzut lumea. Străinii vin aici de pretutindeni, și dacă se vorbește despre un oraș, de vreun tărîm important al vreunui continent, sînt de fiecare dată întrebat, dacă am fost cumva pe acolo. I se acordă încredere numai aceluia care a văzut cu propriii lui ochi totul; s-ar părea că trebuie să te instruiești doar pentru alții!

— Ridică-te, repetă principesa, n-aș vrea să dau glas unei dorințe sau să mă fac purtătoarea rugăminții cuiva împotriva părerilor soțului meu; dar dacă nu mă înșel, motivul pentru care te-a oprit să pleci cu dînsul nu mai are acum îndreptățire este de acum depășit. El dorea să te vadă om întreg, un nobil de sine stătător, care își face cinste lui însuși bucurîndu-se de această virtute și în afara hotarelor ca și pînă acum la curte, iar eu cred că fapta dumitale ar fi o recomandare foarte potrivită, pe care un tînăr o poate lua cu sine în lume.

Principesa n-avu timp să observe că în locul unei bucurii tinerești, pe fața lui Honorio se așternu un nor de tristețe, dar el fu împiedicat să se lase pradă acestei simțiri, căci o femeie de mînă cu un băiat urca în grabă panta, îndreptîndu-se spre cei doi cunoscuți nouă; și abia se ridicase Honorio șovăind, cînd femeia se aruncă plîngînd și strigînd peste trupul neînsuflețit al tigrului. Această purtare ca și îmbrăcămintea curată și în bună stare, deși ciudată și de un colorit țipător te făceau să ghicești imediat că era stăpîna și îngrijitoarea animalului întins pe jos. Băiatul cu ochii de tăciune și părul negru, buclat, ținea în mînă un flaut; îngenunche alături plîngînd ca și mama sa, mai puțin desnădăjduit, dar foarte mișcat.

Pornirii violent-pătimașe a acestei nefericite femei îi urmă un torent de vorbe, întrerupt în răstimpuri, asemeni

unui pîrîu care se prăvale din stîncă în stîncă. Limbajul firesc, frazele scurte și deseori întrerupte îți pătrundeau în suflet și te impresionau puternic; în zadar am încerca să-l transpunem în limba noastră[6], dar putem să-i dezvăluim sensul:

— Te-au ucis, biet animal! Te-au omorît degeaba! Erai îmblînzit și te-ai fi așezat liniștit jos și ne-ai fi așteptat; căci pernițele picioarelor te dureau și ghearele tale nu mai aveau putere! Îți lipsea soarele fierbinte ca ele să crească! Ai fost cel mai frumos dintre tigri; a mai văzut vreodată cineva un tigru imperial întins atît de minunat în somn, cum zaci tu acum, aici mort, fără să te mai poți ridica vreodată? Cînd te trezeai de dimineață, la primele raze ale soarelui, și deschideai botul scoțînd limba roșie mi se părea că zîmbești și chiar dacă răgeai, luai în joacă hrana din mîna unei femei, din vîrful degetelor unui copil! Cît amar de vreme te-am însoțit în călătoriile tale; mult timp tovărășia ta a însemnat mult pentru noi și a fost plină de foloase. Căci noi ne cîștigam pîinea datorită ție și tu, puternicule, ne aduceai mîngîiere! Acum n-o să mai fie așa! Vai, vai nouă!

Nu-și termină jelania, cînd de lîngă castel, pe partea mai puțin înaltă a muntelui, coborîră în goană călăreți; fură recunoscuți curînd ca făcînd parte din suita principelui, el însuși aflîndu-se în fruntea lor. Pe cînd vînau în ținutul muntos mai îndepărtat, au văzut ridicîndu-se norii de fum și s-au îndreptat prin văi și peste prăpastii, de parcă ar fi gonit o sălbăticiune drept spre locul de unde se vedea aceste semne întristătoare. Trecînd peste partea stîncoasă și pustie, rămaseră țintuiți locului privind plini de uimire la grupul de oameni care făcea o impresie ciudată în acea pustietate. Cei de față se recunoscură și pentru o clipă le pieri glasul. După ce-și veniră în fire, se explică în cîteva cuvinte ceea ce imaginea singură nu lămurea. Astfel, înconjurat de călăreți și urmat de cei ce se grăbeau să-l ajungă pe jos, principele se găsi în fața unei ciudate, nemaiauzite întîmplări[7]. Nici o clipă de ezitare în privința hotărîrilor ce urmau să fie luate; principele era ocupat să dea ordine și să le vadă îndeplinite cînd, în cercul celor prezenți, pătrunse un bărbat de statură înaltă, îmbrăcat tot atît de neobișnuit ca femeia și băiatul în veșminte viu colorate. Și acum întreaga familie dădu glas durerii și uimirii. Bărbatul însă, resemnat, rămase la o distanță respectuoasă de principe și spuse:

— Nu-i timp să ne jelim acum; vai, stăpîne și mare vînător[8], a scăpat și leul și a apucat tot încoace, spre munte, dar cruțați-l, aveți milă și îndurare, ca să nu piară ca acest brav tigru!

— Leul? întrebă principele, ai dat de urma lui?

— Da, stăpîne! Un țăran, colo jos în cîmpie, care fără să fie în primejdie s-a urcat de frică într-un copac, mi-a arătat drumul ceva mai sus, la stînga, dar văzînd înaintea mea mulțimea strînsă și caii, m-am întrebat ce s-o fi întîmplat și, curios, gata să dau o mînă de ajutor, m-am grăbit să ajung aici!

— Deci, urmărirea trebuie să se desfășoare pe partea aceasta porunci principele, încărcați-vă puștile, porniți domol, nu-i nici o nenorocire dacă-l goniți în adîncimea pădurilor; dar pînă la sfîrșit, omule, n-avem cum să cruțăm animalul vostru; de ce ați fost atît de neprevăzători și l-ați lăsat să scape?

— A izbucnit focul, răspunse bărbatul, și un timp am așteptat încordați și în tăcere; s-a răspîndit repede, dar departe de noi; aveam destulă apă ca să ne apărăm de el, dar pulberăria a explodat și a grăbit răspîndirea focului pînă la noi și mai departe; ne-am grăbit și astfel ne-am făcut-o cu propria mînă!

Principele continua încă să dea dispoziții, pentru o clipă totul păru că se oprește în loc, cînd se zări coborînd iute în vale, dinspre vechiul castel, un om pe care toți îl recunoscură ca fiind paznicul tocmit să păzească atelierul pictorului; locuia acolo și supraveghea pe lucrători. Sosi cu sufletul la gură, totuși mai avu puterea să spună cu vorbe puține ceea ce avea de spus: sus, dincolo de zidul mai înalt al cetății, leul s-a întins la soare, sub coroana unui fag secular unde stă liniștit. Înciudat, omul mărturisi:

— De ce-oi fi dus ieri pușca mea la oraș și-oi fi dat-o la curățat? Dacă aș fi avut-o la îndemînă, nu s-ar mai fi sculat de acolo. Blana lui ar fi fost a mea și eu m-aș fi mîndrit, cum e și firesc, toată viața cu asemenea ispravă!

Principele, căruia experiența de militar îi era și în acest caz folositoare, deoarece se mai aflase în situații cînd fusese amenințat de pericole de neocolit, puse întrebarea:

— Ce chezășie îmi dați că dacă cruțăm leul, n-o să-mi păgubească, jos, în vale, supușii?

— Soția și copilul meu, răspunse repede tatăl, o să-l îmblînzească, o să-l potolească pînă aduc cușca ferecată, în care-l vom duce înapoi nevătămat și fără să primejduiască pe nimeni.

Băiatul părea că vrea să sufle în micul flaut, un instrument care în mod obișnuit se numește piculină. Era scurt ca și fluierul, iar cine se pricepea, știa să scoată din el cele mai plăcute sunete. Între timp, principele întrebă pe paznic cum ajunsese leul sus, la castel. Acesta îi răspunse:

— Prin defileul îngust și stîncos, care întărit pe ambele laturi a fost de totdeauna și o să rămînă și în viitor, singura cale de acces; noi am închis două poteci care duceau spre culme, în așa fel încît nimeni nu poate ajunge decît prin defileu la vechea cetate pe care mintea și gustul principelui Friedrich vrea să o transforme într-un castel fermecat.

După un timp de gîndire, în care principele se uitase la băiețelul care continua să scoată din flaut acorduri asemănătoare unui preludiu blînd și monoton, i se adresă lui Honorio:

— Astăzi ai fost la înălțime, du la capăt deci ce ai început. Ocupă defileul îngust, oamenii să-și țină puștile pregătite, dar să nu tragă decît dacă nu puteți goni fiara înapoi; aprindeți în orice caz un foc, de care să se sperie dacă vrea să coboare în vale. Bărbatul și femeia lui o să răspundă de rest.

Grăbit, Honorio se pregătea să îndeplinească ordinele. Copilul își vedea de cîntecul său care nu era de fapt o melodie propriu-zisă, ci un șir de sunete nesupuse vreunei legi și poate că tocmai din această pricină atît de impresionantă; cei din jur păreau fermecați de mlădierile unei melodii asemănătoare *lied*-ului, cînd tatăl începu să vorbească plin de însuflețire:

— Dumnezeu l-a înzestrat pe principe cu înțelepciune și i-a dăruit în același timp puterea de a recunoaște că tot ce a fost creat de Dumnezeu, fiecare viețuitoare, fiecare lucru își are rostul într-un fel anumit. Priviți stînca, cît de semeață cît de neclintită este, cum înfruntă furtunile și dogoarea soarelui; copaci seculari îi împodobesc fruntea și așa încununată ea scrutează zările; de se prăbușește o parte din ea, aceasta nu vrea să rămînă ce a fost, ea se sparge în bucăți și acoperă coasta dealului. Dar ele nu vor să rămînă nici aici și, nebunatice, sar pînă jos, unde pîrîul le spune bun-venit și le poartă spre fluviu. Nu se opun, nu sînt îndărătnice sau colțuroase, căci netede și rotunjite își găsesc mai ușor calea și ajung, în

sfîrşit, dintr-o apă curgătoare în alta la ocean unde uriaşii trec în cete iar piticii mişună în adîncuri.

Dar cine-i cel ce aduce laudă domnului, pe care-l preamăresc stelele din veşnicie în veşnicie? De ce căutaţi fericirea voastră în depărtări? Uitaţi-vă la albină! Toamna tîrziu culege harnică şi-şi clădeşte cu migală fagurele în şase colţuri, fiind în acelaşi timp meşter şi ucenic; priviţi furnica; ea îşi cunoaşte drumul şi nu-l pierde, îşi face o locuinţă din fire de iarbă, fărîme de pămînt şi ace de pin, o înalţă şi o bolteşte; dar ea munceşte degeaba, căci calul îi striveşte adăpostul, scormonind pămîntul; uitaţi-vă cum îi calcă în picioare grinzile, cum îi risipeşte scîndurile, cum necheazǎ nerăbdător şi nu-şi găseşte liniştea; căci Domnul a făcut din armăsar tovarăş al vîntului şi al furtunii, pentru ca să poarte pe bărbat acolo unde vrea şi pe femeie încotro îi doreşte inima. În pădurea de palmieri însă a apărut el, leul, şi cu pasul trufaş a străbătut pustiul, a domnit peste toate animalele şi nimic nu i-a stat împotrivă. Dar omul ştie să-l îmblînzească, şi cel mai fioros animal are adînc respect faţă de fiinţa creată după chipul şi înfăţişarea Domnului, după care sînt făcuţi şi îngerii care-l slujesc pe el şi pe slujitorii săi. Căci Daniel nu s-a lăsat cuprins de frică în groapa leilor; a rămas neclintit şi liniştit şi urletul sălbatic nu l-a oprit din cîntul său cucernic.

Copilul însoţea, din cînd în cînd, cu sunete armonioase această cuvîntare însufleţită de un firesc entuziasm; dar cînd tatăl sfîrşi de vorbit, intonă plin de iscusinţă, cu vocea sa curată ca un clopoţel de argint, o melodie; părintele, la rîndul său, luă flautul şi acompanie cîntecul fiului:

Din adînc, aici din groapă
aud cînturi de profet!
Oare cum să-i fie teamă?
Îngeri să-l desfete zboară!

Leul, ba chiar şi leoaica
paşnic lîngă el s-aşază.
Cînt cucernic spre amiază
îmblînzitu-ne-a o fiară![9]

Tatăl continua să cînte la flaut, iar mama fredona cînd şi cînd vocea a doua.

Deosebit de impresionant era însă faptul că băiețelul împletea mereu în altă ordine cuvintele strofelor reașezîndu-le în așa fel, încît chiar dacă nu aveau un alt înțeles, sporeau simțirea însăși.

Îngeri albi prin aer zboare
bucurie să ne-aducă
cu a melodiei boare.
Chiar în groapă, în adîncuri
cum să-mi fie teamă oare?
Blînda melodie sfîntă
stavilă-i de nenoroc....
Îngeri albi prin aer cînte
răul să oprească-n loc!

Apoi își uniră toți trei glasurile, intonînd cu putere:

Pe pămînt domnește Domnul,
peste mări privirea sa.
Leii-n miei o să-i preschimbe[10]
Valul îl va depărta[11],
spada-n teacă încremeni-va
tot ce speri va izbîndi.
Dragostea minuni va face
prin fierbinte ruga ta.

Toți ascultau în tăcere și abia cînd ecoul melodiei se stinse se putu vedea roadele ei. Parcă li se alinase orice durere, fiecare era mișcat în felul său. Principele părea că de-abia acum își dă seama de marea nenorocire care îl amenințase pînă atunci; coborî privirea spre soția sa, care sprijinindu-se de dînsul, nu pregeta să-și scoată batistuța brodată și să-și acopere cu ea ochii. Îi făcea bine să-și ușureze sufletul tînăr de apăsarea clipelor trecute. O liniște desăvîrșită se așternu peste mulțime, de parcă toți uitaseră de primejdiile ce-i pîndeau: focul din orașul aflat în vale și liniștea amenințătoare a leului aflat sus, la castel.

Printr-un gest care dădea de înțeles să se aducă caii mai aproape, principele puse oamenii săi din nou în mișcare, apoi se adresă femeii:

— Crezi, deci, că acolo unde o să-l găsiți veți putea, prin cîntecul vostru, prin vocea acestui copil, cu ajutorul sunetelor flautului să domoliți leul și să-l siliți să reintre nevătămat în cușca lui fără să facă nimănui vreun rău?

Îi încredințară și-i întăriră cele spuse prin jurămînt; castelanul urma să le arate drumul. Principele se îndepărtă în grabă însoțit de o mică escortă, principesa îi urmă mai încet, cu restul suitei; mama și fiul începură însă să urce pieptiș pe cărările abrupte spre cetate, întovărășiți de paznicul înarmat cu o pușcă.

La gura defileului ce deschidea intrarea spre ruine găsiră pe vînători strîngînd vreascuri pentru ca să poată aprinde un foc mare în caz de nevoie.

— N-o să fie nevoie, le spuse femeia, totul se va petrece cît mai pașnic cu putință.

Ceva mai departe, îl văzură pe Honorio pe ruinele unui zid; își așezase pușca cu țeavă dublă pe genunchi și stătea la pîndă, pregătit pentru orice s-ar fi întîmplat. Dar nu părea să fi luat seama la noii sosiți; era adîncit în gînduri și se uita în jur cu mintea aiurea. Femeia îl rugă să nu poruncească să se aprindă focul, dar el parcă n-ar fi auzit cuvintele ei, astfel încît dînsa continuă să-i vorbească cu însuflețire:

— Tînăr frumos, mi-ai omorît tigrul, nu te blestem, cruță-mi însă leul, și am să te binecuvîntez!

Honorio privea drept înainte, în zare, acolo unde soarele începea să scapete.

— Năzuiești spre hotarele nopții, spuse femeia, și e bine, acolo sînt multe de făcut; grăbește-te însă, nu întîrzia, vei izbîndi! Dar mai întîi înfrînge-te pe tine însuți!

La aceste cuvinte pe fața tînărului înflori un zîmbet; femeia continuă să urce, dar nu se putu stăpîni să nu privească încă odată la cel rămas în urmă; soarele roșiatic îi mîngîia fața și în sinea ei femeia recunoscu că n-a văzut nicicînd tînăr mai frumos.

— Dacă băiețașul dumitale, vorbi paznicul, poate, așa după cum crezi, să-l momească și să-l domolească pe leu, o să ne vină și nouă ușor să-l prindem, căci puternicul animal s-a aciuit foarte aproape de bolta în care am făcut o spărtură, prin care se poate intra în curtea cetății, poarta cea mare fiind năruită. Dacă băiatul îl atrage în curte, pot închide ușor deschizătura și copilul poate scăpa de fiară, de va fi nevoie,

printr-o scară în spirală, pe care o s-o vadă în colț. Noi o să ne ascundem, dar o să mă așez în așa fel, încît glonțul meu să-i fie băiatului de ajutor în caz de nevoie.

— Nu-i nevoie de atîta bătaie de cap, Dumnezeu și iscusința, norocul și cucernicia o să fie de ajuns.

— Fie, răspunse paznicul, dar eu îmi cunosc îndatoririle. Vă conduc mai întîi pe un urcuş greu, sus, pe zid, față-n față cu intrarea pomenită; copilul poate coborî ca în arenă ca să ademenească animalul domesticit în curte.

Așa se și întîmplă. Paznicul și mama priveau de sus, unde se ascunseseră, cum copilul coboară scara în spirală, cum ajunge în curtea goală și cum se face nevăzut prin deschizătura întunecată aflată în cealaltă parte, cum începe, fără întîrziere, să cînte din flaut. Melodia se pierdu încetul cu încetul. În tăcerea ce se așternu se înstăpîni teama. Pe bătrînul vînător care știa ce-i primejdia îl neliniștea soarta copilului. Mărturisi că mai bine s-ar duce el însuși să înfrunte fiara; mama însă, cu fața senină și aplecată peste zid ca să asculte, nu dădea nici cel mai mic semn de neliniște.

În sfîrșit, flautul răsună din nou, copilul ieși din văgăună cu ochii strălucind de mulțumire, iar leul îl urma, încet și după cum părea, cu oarecare greutate. Din cînd în cînd voia să se întindă, dar băiatul îl conduse în semicerc, printre copacii cu frunzișul multicolor și ușor rărit pînă cînd, în sfîrșit, se așeză ca transfigurat, învăluit de ultimele raze ale soarelui ce pătrundea printr-o spărtură de zid și începu să cînte din nou *lied*-ul său de alin, pe care nu putem să nu-l reproducem:

Din adînc, aici din groapă
aud cînturi de profet!
Oare cum să-i fie teamă?
Îngeri să-l desfete zboară....
Leul, ba chiar și leoaica
pașnic lîngă el s-așază.
Cînt cucernic spre amiază
îmblînzindu-ne-a o fiară!

Între timp leul se culcase foarte aproape de copil și-i pusese, cu toată greutatea, pe genunchi, laba sa dreaptă, pe care băiatul o mîngîia ușor, cîntînd mai departe. Își dădu însă curînd seama că un ghimpe ascuțit îi intrase leului între pernițele piciorului[12]. Îl scoase cu grijă, își deznodă zîmbind

basmaua de mătase colorată din jurul gîtului și legă laba fioroasă a leului, în așa fel, încît de bucurie mama se dădu înapoi cu brațele întinse și poate că, după cum îi era obiceiul, ar fi strigat „bravo“ și ar fi bătut din palme, dacă mîna grea a paznicului nu i-ar fi amintit că primejdia nu trecuse.

Victorios, copilul continua să cînte mai întîi, din flaut, apoi din gură:

Pe pămînt domnește Domnul,
peste mări privirea sa.
Leii-n miei o să preschimbe,
valul îl va depărta,
spada-n teacă încremeni-va
Tot ce speri va izbîndi.
Dragostea minuni va face
prin fierbinte ruga ta!

Dacă se poate închipui că pe chipul unei astfel de creaturi sălbatice, a tiranului pădurilor, al despotului împărăției animalelor se poate vedea o expresie de pritenie și de recunoștință, minunea asta s-a întîmplat aici, și într-adevăr copilul se înfățișa, în transfigurarea lui, ca un învingător glorios, puternic, nu din seminția sălbaticului învins, căci puterea lui rămînea ascunsă în cuget, ci a celui îmblînzit, a celui care se încredințează propriei și pașnicei sale voințe. Și copilul cînta cînd din flaut, cînd din gură mai departe, schimbînd în felul său șirul versurilor și adăugînd mereu altele:

— Cu copiii buni un înger
stă adeseori la sfat.
Răul vor să-l ocolească
binele să-l împlinească!
Așa farmecă și-aduce
gînd senin și cîntul sfînt
fiului drept la picioare
însuși leul cel mai crunt!

[1] Se face aluzie indirect — modalitate specifică stilului adoptat de Goethe în anii senectuţii — la Revoluţia franceză. E. Staiger relevă că trecuse o generaţie de la acest eveniment a cărui covîrşitoare însemnătate poetul o recunoscuse la Valmy: idealurile proclamate de ea sînt socotite de Goethe o treaptă către o umanitate desăvîrşită;

[2] În concepţia scriitorului şesul şi muntele sînt contraste de tipul ordine-haos, cultură-natură, început-sfîrşit. Roadele celor două lumi se întîlnesc în vastul tîrg din nuvelă, împlinind o armonie benefică.

[3] Mai-marele grajdurilor princiare.

[4] În mai 1797 Goethe citea cartea a opta a operei *Historia naturalis* a lui Pliniu. S-ar putea ca tot ce le spune despre leu să se fi cristalizat sub influenţa acestei lecturi.

[5] Spiridon Wukadinovič demonstrează în lucrarea sa *Goethes 'Novelle' Der Schauplatz. Coopersche Einflüsse*, Halle 1909, că Goethe ar fi studiat romanul lui James Fenimore Cooper (1789—1851) *Pionierii* tradus în 1824 în germană, pentru a se documenta în privinţa vînătorii de tigri. Motive şi forme stilistice caracteristice romanului lui Cooper sînt depistate de Wukadinovič şi în povestea familiei căreia îi aparţine tigrul.

[6] După cum mica familie pare să fie originară de undeva din orient, limba pe care o vorbeşte abundă de reminiscenţe biblice. Seuffert atrage atenţia asupra faptului că Goethe citea în vremea cînd schiţase primul plan al *Nuvelei* (1797) *Vechiul Testament* prefaţat de Eichhorn.

[7] În concepţia lui Goethe, nuvela trebuie să aibă în centrul ei o întîmplare neobişnuită.

[8] Este formularea cu care Nimrod este introdus în *Geneză (Facerea. Întîia carte a lui Moise*, cap. 10, versetul 9).

[9] Strofa conţine variaţiuni pe tema legendei biblice despre Daniel, unul dintre cei trei mari dregători de la curtea regelui Darius. Pizmuit de satrapi şi ponegrit de sfetnici, David este aruncat la porunca regelui în groapa leilor. Statornicia credinţei şi rugăciuni cucernice îl salvează de la moarte. Găsindu-l nevătămat, Darius se convinge de nevinovăţia dregătorului său şi-l iartă. În schimb sînt aruncaţi în groapa leilor defăimătorii lui David care pier sfîrtecaţi de fiare.

[10] Preluare din *Vechiul Testament*, *Isaia*, cap. 11 versetul 6: „Şi atunci lupul va locui laolaltă cu mielul şi leopardul se va culca lîngă căprioară...".

[11] În original Goethe foloseşte cuvintele din a doua carte a lui Moise, cap. 15 versetul 8.

[12] Scriitorul preia motivul sclavului Auroclus cu leul.

CUPRINS

Coperta şi supracoperta de
VAL MUNTEANU

Lector : ONDINE-CRISTINA DASCĂLIŢA
Tehnoredactor : VICTOR MAŞEK

*

Coli de tipar : 30,50. Bun de tipar : 12.05.1987.

*

Comanda nr. 60 554
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii"
Piaţa Scînteii nr. 1 — Bucureşti
Republica Socialistă România

Ca într-o epopee a antichității în Afinitățile elective se concentrează tot ceea ce epoca are important și specific, astfel încît, după cîteva secole, s-ar putea construi pe baza lor o imagine perfectă a vieții noastre de astăzi... Dar cel mai măreț și sfînt lucru în această carte este faptul că Ottilia, atît de interiorizată, este nevoită să-și dezvăluie toată puritatea ascunsă în suflet, s-o aducă prinos soartei care, ca o furtună, o răvășește, răspîndind în vînt parfumul unei flori atît de rare. Și este divin cum hotărîrile ei etice și jurămintele nu-i ajută la nimic. Forța interioară de care mai dispune n-o poate folosi decît pentru a se distruge pe sine.

KARL WILHELM FERDINAND SOLGER

Tonul epic lent de la începutul Nuvelei dobîndește valențe muzicale în a doua parte, iar la sfîrșit se apropie de ritmul și stilul psalmilor. Frazele izbucnesc ca fîntînile arteziene, limba vădește tonalitatea, amploarea, puritatea, interiorizarea sentimentului amețitor de fericire, dar și forța, demnitatea și severitatea unui om, pentru care existența și lumea în care trăiește este binecuvîntată. Limba lui Goethe are forța fascinației și, în același timp, persuasiunea devoțiunii față de existență și toate formele ei.

...Arta vorbirii realizează poetic conținutul nuvelei goetheene...

KURT MAY

GOETHE

PROZĂ

În peisajul epicii germane, creaţia goetheană
se înalţă asemeni unui dom uriaş, a cărui siluetă
străjuieşte evoluţia literară a două generaţii.
Romanele, nuvelele, povestirile, scrierile autobiografice
şi eseurile estetice
ale titanului de la Weimar alcătuiesc
bolta, coloanele de susţinere,
basoreliefurile şi vitraliile
acestei impresionante construcţii, în care trăinicia
structurii nu este egalată decît de măiestria
şi fineţea cizelării artistice,
de varietatea amănuntelor arhitectonice
şi stilistice.
Proza germană recunoaşte încă şi astăzi în Goethe
un ctitor proteic, cel care a înălţat
o treaptă semnificativă
în istoria devenirii ei moderne.

SEVILLA RĂDUCANU